DAVID AND SYLVIA STEINER YIZKOR BOOK COLLECTION

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 13753

Dusetos Memorial Book

ʾAyarah hayetah be-Liṭa

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY – NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
YIZKOR BOOK PROJECT

NEW YORK, NEW YORK AND AMHERST, MASSACHUSETTS

MAJOR FUNDING FOR THE
YIZKOR BOOK PROJECT WAS PROVIDED BY:

Harry and Lillian Freedman Fund
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
David and Barbara Margulies
The Nash Family Foundation
Harris Rosen
David and Sylvia Steiner
Ruth Taubman

Original publication data

TITLE	ʼAyarah hayetah be-Liṭa : Dusyaṭ bi-reʻi ha-zikhronot / rikzah ye-ʼarkhah Śarah Vais-Slep.
IMPRINT	880-02 Tel-Aviv : Igud yotsʻe Liṭa be-Yiśraʻel, 1989.
DESCRIPT	421 p. : ill. ; 29 cm.
SUBJECT	Jews -- Lithuania -- Dusetos -- History. Dusetos (Lithuania) -- Ethnic relations. Holocaust, Jewish (1939-1945) -- Lithuania -- Dusetos.
ADD'L NAME	. Weiss-Slep, Sara.
ADD'L TITLE	There was a shtetel in Lithuania.

THIS BOOK MEETS A.N.S.I. STANDARDS FOR
PAPER PERMANENCE AND LIBRARY BINDING.

PRINTED IN THE U.S.A.

עיירה היתה בליטא * דוסיאט בראי הזכרונות

עיירה היתה בליטא

דוסיַאט בראי הזכרונות

ריכזה וערכה:
שרה וייס־סלפ

תשמ"ט — 1989

"דור לדור יביע אומר"

מוקדש באהבה

לילדי: צופית (ומיכה), רונית (ומנחם), יעקב (ואלישבע)

לנכדי: גיא, זיו, עידן, ניצן, ענבל, אחינועם ואסתר, כן ירבו !

לאחותי דבורה גוטמכר ולאחי עמנואל סלע וב"ב

לדודתי מרים סלפ ולדודי יוסף יבנאי וב"ב

ולכל יוצאי דוסיאט וצאצאיהם באשר הם.

יוצא לאור בסיוע ארגון יוצאי דוסיאט.
איגוד יוצאי ליטא בישראל,
רחוב דוד המלך 1, תל־אביב.

דפוס ש. סגל רשות',
רחוב מנורת המאור 8 (פינת
נחלת יצחק 6), תל־אביב

תוכן העניינים

פתח דבר

אינני ילידת **דוסיאט**. נולדתי בחיפה. התעניינותי בעיירה צצה בשנות ילדותי, מסיפורי אבא על עיירתו דוסיאט, על משפחתו שנשארה שם, על השלג, על האגם, ועל הגויים... סיפורים שאהבתי לשמוע שוב ושוב. כשגדלתי הכרתי את קומץ הדוסיאטאים בפגישותיהם, כאשר מעיין הרגשות היה פורץ, ודמעות של שובבות נעורים ועצב של שכול שימשו בערבוביה. ואני הייתי עומדת מן הצד ומשתאה...

בני משפחתה של אמי באו מגאליציה, ורובם ככולם עלו לארץ בשנות העשרים והשלושים. הייתי מהמעטים בבני גילי בזמן ההוא שהיו להם בארץ סבא וסבתא, דודים ודודות. ואילו ממשפחתו של אבי – כה מעטים היו כאן, ואת קרובי המשפחה שבחוץ לארץ הכרתי רק מתצלומים. במכתבים ששלח אבא "הביתה" נהג לשרטט את קוי כף ידי הקטנה, ועזר לי לרשום עליה "נשיקות חמות" לכל אחד מהקרובים.
בימי מלחמת העולם השניה חרדנו כולנו לשלום בני המשפחה שנשארו בגולה. זכורה לי היטב הצפירה שבישרה את סיום המלחמה, וכמו כולם קיוויתי שקרב היום ונתראה עם קרובינו. הייתי הולכת עם אבא ואמא לראות את הניצולים שהגיעו לארץ והובאו למחנה העולים בקרית־שמואל. דרך הגדר המרושתת היה אבא פונה ושואל "אולי שמע יהודי על פלוני־אלמוני מליטא? מדוסיאט?" – והיה נוקב בשמות קרוביו.
ידיעה ראשונה "משם" הגיעה בחודש יולי 1945 מצפורה, ממחנה ברגן־בלזן, שכתבה על קשריה עם דודי מיכה, וכי קיוו להיפגש אחרי המלחמה "בבית אברהם סלפ (הוא אבי) בקרית־חיים, רחוב ד' מספר 9" – כתובת שחרתה על לוח לבה. ממנה נודעו לנו פרטי־פרטים על גיטו וילנה, על מחנות הריכוז, על הרציחות ועל הרעב... כאשר היא הגיעה לארץ קלטנו אותה בביתנו, שעד מהרה שימש אכסניה לחבריה, עולים חדשים גם הם, איש איש וסיפור תלאותיו. הקשבנו, ונדמה לי שעדיין לא כל כך האמנו שכל זה קרה באמת.
בסוף שנת 1946 הגיע אלינו מכתבו של אברהם לויט מפוניבז'. הוא כתב על פגישתו האחרונה עם יהודה והניה, אחיו ואחותו של אבא, ושאיש מבני המשפחה לא נותר בחיים. אז ראיתי את אבא בוכה. השאלות הציקו: מדוע לא עלו ארצה בעוד מועד? מדוע לא ברחו? מדוע לא ניצלו?...

במסגרת השעורים על "מורשת בית סבא" הקדיש אבי לנכדיו את סיפורו על ההכשרה ועלייתו כחלוץ לארץ־ישראל.[1] תמצית הדברים היא האהבה לארץ־ישראל. כאשר יצחק פורת (פוריץ) עיין בחוברת של אבא, הוא הביע משאלה להעלות על הכתב את סיפורה של העיירה. "נעשה זאת ביחד, כאשר אצא לפנסיה" – הבטיח לי, ולא זכה.
עמליה ארנוב – נכדת דודתי מצד אמי – הרחיבה במסגרת לימודיה את סיפורו של אבי וצירפה לחוברת את זכרונותיהם מהעיירה של דודי יוסף ודודתי מרים.[2] בעידודה של אמי, אסתר, שלמדה על דוסיאט מהדוסיאטאים, והוקירה אותם מאוד, הצגתי את החוברת הזאת לפני רבקה לויט – יוצאת דוסיאט גם היא – וכאילו התחדשו כוחותיה וממיטת חולייה סיפרה והוסיפה מזכרונותיה, והיא שהיפנתה אותי אל מלכה'לה פלדמן, אחת משארית הפליטה: "סעי אליה. היא תספר לך על אחריתה של העיירה שלנו"...
מלכה פתחה בסיפורה על העיירה בחייה, והמשיכה לספר על הליטאים, שארבו ליהודים בדרכים ורצחו אותם עם פרוץ מלחמת גרמניה־בריה"מ ביום 22 ביוני 1941; על הבריחה מזרחה, ועל העיירה בכליונה. בתום סיפורה היא הושיטה לי מכתב של בן דוסיאט, שהגיע אליה בשנת 1966 מרוסיה. בעברית ובכתב־יד יפה נכתב בו לאמור: "**יעבור דור ונעוד דור והכול ייקרע ולא יהיה מי שיזכור את אבותינו ואותנו...**" מלכה היפנתה אותי לניצולים אחרים, ובהשפעת המכתב פתחתי בביקורי אצל הדוסיאטאים, חלוצים וניצולים, ביקורים שהפכו להיות מסע אל העיירה היהודית הציונית בליטא...
קצרה היריעה מלתאר את החוויות שחוויתי במחיצת הדוסיאטאים, שעל כמה מהם שמעתי אז לראשונה, וכשהגעתי אליהם מייד הרגשתי כמו במשפחה. עתה אני שותפה לזכרונותיהם ולסודותיהם כבת העיירה לכל דבר. ביקשתי לעמוד על סוד העברית השגורה בפיהם ועל התקבצותם בארץ־ישראל דווקא ("וכי מה? מגלות לגלות?" – השיבו), אך הסיפורים קלחו בשטף אסוציאטיבי וגלשו אל תחומים נוספים.
בנימת געגועים העלו המספרים את זכרונותיהם מבית־אבא המסורתי, מ"השומר הצעיר" ומנתיב מאבקם לעלייה לארץ־ישראל. בחדווה, בהומור ובהתרוממות רוח סיפרו החלוצים על תקופת ההכשרה ועל התקופה החלוצית בארץ. קשה היה לדובב את שארית הפליטה. המעבר מזכרונות הילדות לתקופת המלחמה היה חד והם התקשו למצוא מלים לתאר את הנורא.

בשובם לדוסיאט הם מצאו את בתיהם מאוכלסים בגויים, והעיירה היתה ריקה מיהודים: יקירינו כולם נקברו חיים בבור ההריגה!
והשאלה מציקה ואינה מרפה: מדוע כל זה קרה?!
בדחילו ורחימו רשמתי כל מלה, שאחת לאחת, יחד עם המכתבים והתצלומים הצטרפו והשלימו את תמונת הפסיפס של העיירה. דוסיאט נגלתה לנגד עיני, וביחוד לאחר שמיכה ברון שרטט את פני העיירה ושייקה גליק "איכלס" אותה בשמות אנשיה ופרנסותיהם. "עצי המשפחה" מגלים, שרוב בני העיירה קשורים זה בזה, אם בקשרי דם ואם בקשרי חיתון.
"חשוב להציב יד ושם לעיירה שהיתה ואיננה עוד" - אמר לנו צבי שנר ז"ל בדברים שנשא בעצרת הזכרון לקהילת דוסיאט, שנערכה ביוזמתו בבית־לוחמי־הגיטאות בקיץ 1982, ועודד אותנו לרכז את החומר שנאסף בספר לזכרון עד.

על העריכה

חסרו האמצעים לעריכה מקצועית. החומר הרב בוודאי יכביד על קריאה רצופה. "הספר גדוש בפרטים, אך אני מבין את הקושי שבמחיקה" - אמר לי פרופ' דב לוין. "כל מחיקה היא השמדה" - הזהיר פרופ' דב סדן, שכינה את קובץ הסיפורים: "קדיש".
הקורא המתמיד "יפליג" מעל דפי הספר הלוך ושוב אל העיירה בחייה. קשה היתה ההחלטה שלא לערוך את הספר ברצף היסטורי, כדי לא לקטוע סיפורים החובקים תקופות אחדות ולהגישם כמעט במלואם כ"סיפורו של סבא לנכדיו". מסיבה זו נשמרה, לפי רוב, לשונו של המספר.
הסיפורים הראשונים הם של האחים לבית סלפ: יוסף, אברהם ומרים, שבעקבותיהם יצאתי ל"מסעי" לעיירה, ובחרתי לצרף אליהם את זכרונותיה של הניה סנה (בלכר). אלה גם אלה משקפים את חיי העיירה היהודית ואת חזון חלוציה.
חלקים מן הספר, וביחוד "העיירה בחייה" ו"העיירה בכליונה", מוגשים, כאילו ישבו המספרים יחדיו, החליפו זכרונות כמימים ימימה ואיש איש שילב דבריו בדברי חברו. בהגשה כזאת כיוונתי לעורר בקורא את התחושה, שהנה האנשים כולם כאן, וידמה לשמוע את צליל צחוקם, ולהבדיל - את רטט קולם וכאבם. ב"רב־שיח" זה זוהו המספרים בשמם הפרטי ובאות הראשונה של שם משפחתם מהבית. "קריאות- ביניים" נדפסו בשורות קצרות.
בפרק על העלייה החלוצית הובאו סיפורים אישיים של חלוצים לפי סדר עלייתם ארצה, שלרוב הוא גם סדר הגילים, ובראשם חיים לויט (שעלה ארצה ב־1 בדצמבר 1920). את סיפוריהם של בני העיירה בפזורה השתדלתי להביא לפי סדר הגירתם מליטא. הם שומרים על קשר רצוף והדוק עם הארץ, ודומני שיש בסיפוריהם מן ההמשך של תולדות העיירה שאיננה.
בפרק מיוחד קובצו המכתבים שנשלחו מן העיירה בשנים 1935 עד 1939, כשהרוח המפעמת בתוכם היא הכמיהה לארץ־ישראל והחרדה לגורל יושביה.
בפרק על התקופה הסובייטית מוגש סיפורו המחריד של דוד־לייב איירסס, רק בתמציתו.[3]
סיפורי הניצולים, שברחו מזרחה, קובצו בפרק מיוחד. סיפורה של רחל רבינוביץ (סלובו), ניצולת גיטו קובנה ומחנה שטוטהוף, הובא בפרק אחר, והוסמכו לו קורותיהם של שלושה משארית הפליטה, שאינם ילידי דוסיאט אך מוצא משפחתם משם, והם שסיפרו לי על פגישתם האחרונה עם בני משפחתנו.

צר לי שהספר יראה אור כאשר חלק גדול מן השותפים ליצירתו לא יזכו כבר להחזיק בו. נחמה פורתא היא שכמעט כולם ראו את החומר שנאסף בו, וחוו את הפגישות שהתקיימו בבית־לוחמי־הגיטאות ובביתם של לייבלה וסוניה סלובו. הפגישה הראשונה של שרידי העיירה הונצחה בסרט וידיאו.
במהלך איסוף החומר ועריכתו יצאו לאור שלושה ספרים חשובים: "יהדות ליטא - חלק ד'", "היו חלוצים בליטא" והספר על השומר־הצעיר בליטא "מראשית עד אחרית". עתה חזרתי ועיינתי בהם ובספרים "הליטאיים" שקדמו להם, וביחוד בספר הזכרון לראקישוק וסביבתה, ודומני שאני מזדהה אתם כ"ליטוואקית" מלידה...
על שער החוברת לזכרה של רבקה שוהם (מלמד) ז"ל רשמה בתה נילי: "לשרה! שיהיה לך הכוח לסיים את שהתחלת בתנופה נפלאה, ואנו נזכה בעזרתך להכיר את שורשיה של אמא..."[4]
משאלה זו העלו בפני גם אחרים מבני דורה.
לו יהי!

שלמי תודה

לרותי ריכטר (יצחקי), חברתי מילדות מקרית־חיים, הראשונה שקראה את קובץ הסיפורים והמליצה להביאם לידיעתו של האיש היקר צבי שנר ז"ל, שהיה מנהל בית־לוחמי־הגיטאות עד לפטירתו. עת ארוכה היה חדרו פתוח בפני לעזרה והדרכה.

לשרה נשמית־שנר (בית־לוחמי־הגיטאות), לפרופ' דב לוין (המכון ליהדות זמננו) וליצחק אלפרוביץ ("יד ושם"), שהקדישו מזמנם והדריכו אותי בקביעת סדר העניינים, ועזרתם והערותיהם הועילו כל־כך.

לדניאל בךנחום, פעיל ותיק בתנועת השומר־הצעיר, איש בית־זרע, שמן השלבים הראשונים להכנת הספר נענה באהדה להטרדותי, עודד אותי במכתביו הרבים לא להרפות גם בצוק העתים, עבר על כתב היד מראשית עד אחרית, ואף כתב את ההקדמה לספר.

לשמואל סגל, מנהל בית הדפוס, שבלי תמיכתו ספק אם הספר היה רואה אור, ולצוות עובדיו, שגילו עניין בכתובים ועשו מלאכתם נאמנה.

ראויים לתודה מיוחדת בני ביתי וחברי על אורך רוחם לנוכח "מלוא כל הבית דוסיאט" במשך תקופה כל־כך ארוכה.

ואחרונים חביבים - בני דוסיאט, שסייעו במימון הוצאת הספר, פתחו בפני את ביתם וליבם, ובראי זכרונותיהם נתגלה לי מקור אהבתם לארץ־ישראל ולשפה העברית, העיירה היהודית בחייה, וגם בכליונה.

וכך הצבנו כולנו יד ושם לעיירה היהודית בליטא שהושמדה בתקופת השואה.

שרה וייסלפ

דניאל בן-נחום — יהדות ליטא בזעיר אנפין

ליטא בתקופת עצמאותה, בין שתי מלחמות עולם, מדינה קטנה היתה, שכללה חלק קטן משטחה הקודם בתקופת גדולתה ההיסטורית. רבים מן היהודים, שהורתם וגידולם היו בתחום שהוגדר לאחר מכן כ"ליטא העצמאית", היגרו ממנו עוד קודם לכן מחמת המחסור והמצוקה לארצות ולאזורים אחרים, בעיקר למדינות הים - אנגליה, אמריקה ואפריקה הדרומית, ורבים אחרים נתחייבו גירוש במלחמת העולם הראשונה על ידי ממשלת הצאר ולא חזרו למולדתם. מהקיבוץ היהודי המפואר שכונה "ליטוואקים" - על שום מסורתו התרבותית המיוחדת ששורשיה נעוצים באותה תקופה רחוקה - התגורר בליטא העצמאית מיעוט, שלא מנה הרבה יותר ממאה וחמישים אלף נפש. בתקופה זו הגיעה יהדות ליטא לפריחה תרבותית, אולם דווקא אז הוצר יותר ויותר הבסיס לקיומם החומרי של היהודים, ונצטמצמו והלכו גם אפשרויות ההגירה אל מעבר לים. בסוף שנות העשרים ובשנות השלושים נותרה ארץ־ישראל לא רק **ארץ הבחירה** ומשאת הנפש אלא **ארץ הברירה** החיובית, המוצא הממשי היחיד מטבעת החנק המתהדקת מסביב ליהדות אירופה, שנהפכה במלחמת העולם השניה למלכודת־מוות. רבים שמו פניהם והבקיעו דרך לארץ־ישראל, אך רבים יותר לא זכו להגיע, כי הדרכים אליה נחסמו בפניהם. והיו אחרים, שקסמו להם דרכים אחרות...

מיהדות ליטא זכו להגיע לארץ בין שתי מלחמות העולם רק כ 12־13 אלף נפש, חלק קטן מן הרבבות שהתדפקו על שעריה.

סגירת שערי הארץ והצימצום הדראסטי של מיכסות העלייה, חרצו גם את גורלם האישי של רוב האנשים, שהם "גיבוריה האלמונים" של עלילת הספר הזה.

מציאות קודרת זו ניתנת בספר ממקור ראשון, מפיהם של אלה שהיו שותפים לה, וכפי שנחתמה בנפשם של המעטים שהצליחו להיחלץ מגיא ההריגה בעוד מועד. אך מעט נמצא בו ביטוי בלתי־אמצעי לרחשי ליבו של דור־האבות, שעצמותיו טמונות בקברי ההמונים של חללי השואה.

העיון בספר "דוסיאט בראי הזכרונות", ברשומות ובעדויות, שרטוטי עט וקווים פורחים, תמונות־הווי ואורחות־חיים, מחיה בלי משים עולם שלם שחלף ואיננו, שאבד בתהום הדמים.
הספר אינו פוסח על שום פרט ותג בחומריות וברוחניות, בחול ובחג, בשמחה ובאבל. שיחות מתובלות במילי דעלמא, בשנינות ובבדיחות הדעת, שיחות חופשיות הקולחות ללא מעצור, מצטרפות ומוסיפות לרצף החיים את ה"מה־בככים" החשובים, המושכים עליו חוט־של־חן־ואומן.

ופתאום קמה לנגד עיני העיירה דוסיאט כהיותה מאז ראיתיה בימי נעורי, חבויה בין יערות ואגמים, שוקטת על בתיה ורחובותיה, והדרכים כבדות האבק נמתחות ממנה לעיירות הסמוכות עד למרחקי עולם, הדרכים שהובילו רבים מבניה עד הנה...

היפה והמלבב בספר זה - שמסופר בו על עיירה רגילה, שפרט לכמה קווי אופי מיוחדים לא הצטיינה בשום מפעל או הישג יוצא־דופן שלא היו דוגמתו בעיירות אחרות, שהרי כל עיירה יהודית בליטא השתבחה ברבניה, חכמיה וסופריה. דווקא משום כך עשויה **דוסיאט** לשמש - בלי לוותר על שמץ מעצמיותה, מדמותה וייחודה - כדגם אופייני, מעין "אבטיפוס" לעשרות עיירות יהודיות כמותה, שהמשיכו כך לטוות את מסכת־חייהן עד לקיצן הנורא: אותן דאגות קיום קשות ובעיות פרנסה שלא מצאו לעולם את פתרונן הנאות, אותה דלות מרה שהגיעה בשכבת ה"נצרכים" עד חוסר לחם לפי הטף; אותם פגעים רעים מידי אדם ומידי שמים, אותן פרעות ושריפות, גזירות המלחמה והגירוש, שלאחריהם הוקם שוב בעמל נמלים הקן ההרוס; אותה רקמת יחסים עם הסביבה ה"גויית", האיכרית, האופפת אותה מכל צד, עם יחסי שכנים שיגרתיים והוגנים, לכאורה, המלווים בחשש מתמיד מליבוי השנאה העוממת; אותה תלות חד־צדדית במשא־ומתן עמהם, ב"פדיון" יום השוק; אותן נהירה ונהייה לכרכים והגירה אל מעבר לים, והציפייה לעזרה מ"שם".

ובתוך מסגרת כה צרה, מצומצמת ודלת־אפשרויות מלבר, מפליא קיומו של עולם פנימי רוחני עשיר ורב־פנים, הן בדור הישן, האמון על ה"חדר" והישיבה, על לימוד התורה ואורח־החיים היהודי־המסורתי, והן בדור הצעיר החורג ממנו, ברוב או במעט, המביא לעיירה הנדחת זמירות חדשות ורוחות חדשות. דור זה הוא שייסד את בית הספר העברי העממי, שהחיה את הדיבור העברי היונק חיותו מן הספרות החדשה, הוא שייצר את גרעיני "החלוץ" הראשונים ואחר־כך את תנועת הנוער השומרית, שהעלו את ארץ־ישראל, חיי עבודה וקיבוץ, על ראש מאווייהם ומחשבותיהם של כל נערה ונער.

התפתחות זו חלה על רקע תמורות החיים המפליגות שחלו בעולם הגדול וחדרו לעיירה הקטנה, אך גם מכוחם של ערכים פנימיים, ששורשם וגידולם באווירה החמה של בית אבא־אמא, בסביבה היהודית ובשכבות העמוקות של התרבות היהודית העצמית שנרבדו בה. ודאי לא נעדרו גם כאן ניגודים בין הדורות, בין דפוסי החיים הדתיים המסורתיים של הקהילה היהודית על מוסדותיה, כפי שנקבעו ונמסרו מדורי־דורות, לבין תנועות וזרמים שקראו למהפכה בהווייה היהודית, וראו במאבק עם סדרי החיים הישנים הכרח לא־יגונה לפריצת דרכים חדשות. אך ניגודים אלו לא הביאו לידי קרע ברציפות החיים, לידי "ניתוק המגע" שנעשה קו אופייני וטראגי בחיי קיבוצים יהודיים רבים. הדור הצעיר ראה עצמו כממשיך ופורץ דרך לאבותיו, שאף הם חשו, ברוב או במעט, בהתמוטטות הקרקע מתחת לרגליהם. הוויכוח בין הדורות, הסוער והמתוח לעתים, נשאר בתחום המשפחה, בלי לערער ואף בלי להחליש את הזיקה ההדדית והשלימות הפנימית.

בני העיירה לא היו עשויים מיקשה אחת. בספר הועלו דמויותיהם, בהרחבה או בשרטוטים מצומצמים, איש ודיוקנו וצביונו ונתיב־חייו, איש וביתו ועיסוקיו וקווי־אופיו, משפחה ומנת־חלקה וסבכי־גורלה, על ריקמת היחסים בין אדם לחברו, בין דור לדור, בינו לבינה, על קשרי ידידות ואהבה ואף יריבות ותחרות – כדרך העולם.

גם בקהילה הקטנה בולטים ההבדלים בין "משכילים", רבני תורה ו"כלי קודש", לבין פשוטי־עם, בעלי־מלאכה חרוצים, אנשי עמל קשי־יום; חקלאים ודייגים בעלי־גוף וגיבורי כוח מזה, ו"בעלי־בתים" ואנשי עסקים מזה. אך הניגודים ביניהם אינם מחריפים כאן כבעיר הגדולה, ותחושת שותפות הגורל היהודי חופפת בידעין ובלא יודעין על כולם; ואף העזרה ההדדית שנהגה בעיירה המדולדלת ו"מתן בסתר" לאלה שמטה ידם – מקהים במידה רבה את עוקץ הניגודים החברתיים ומפיגים את חומרתם. הבדלים מכוח הריבוד החברתי ניכרים גם בחוגי הנוער ואפילו בין הילדים – במשחקיהם, בתעלוליהם ובמעשי הקונדס שלהם – אך בית הספר, ולאחר מכן – ביתר שאת – תנועת הנוער, מלכדים אותם לחטיבה אחת.

את כולם, כל אלה ששרדו, מאחדת השואה – באבלם הכבד על יקיריהם.

יסוד אופייני בחיי העיירה הוא תחייתה של הלשון העברית, שהוקנתה בבית הספר היסודי במשך ארבע עד חמש שנות לימוד בלבד, ושלא היתה לשון הדיבור בבית. זהו בלי ספק הישגו של המורה העברי העממי, שהחינוך לא היה בשבילו קרדום לחפור בו אלא מפעל־חיים, שהשקיע בו את נפשו, וזאת על אף שכרו הדל, המספיק בקושי למחייתו, כשהוא מלמד תחת עינו הפקוחה של המפקח הליטאי, המקפיד על הקניית לשון המדינה. ודאי מסתייע המורה גם בעזרת הבית, שבו לפי רוב לא רק האב כי אם גם האם "מבינים בלשון". ואף־על־פי־כן חידה היא כיצד לא נשתכחה הלשון העברית המנודה גם אצל ה"שבולים הבודדות" כעבור עשרות שנות־חיים בסביבה סובייטית.

מורגשת ביותר בדפי הספר האווירה הארצישראלית השורה על העיירה, פינה יפת נוף זו בין יערות ואגמים בירכתי־צפון, הרחוקה אלפי מילין מהארץ וכה קרובה היא אליה בהלך־רוחם ובמערכי נפשם של בניה.

האגם שבקצה העיירה הוא בדמיונם של הנערים והנערות המשייטים על־פני מימיו בסירותיהם – ים־כנרת, והיער העבות שמאחוריו, המטיל עליהם את צלליו ואת חיתיתו – יער הנגב או חורשת הכרמל. אווירה של ארץ־ישראל אופפת את תנועת הנוער השומרית בפעולותיה ובמחנותיה, בהפלגותיה ובשיריה. כאן אין זה יסוד רעיוני־אידיאולוגי בלבד אלא בראש וראשונה הרקע הנפשי האמוציונאלי לעצם החיים המתרקמים בה, שבא לידי ביטוי בשיחות ב"קן" הצנוע בביתו של בדחן העיירה, במכתבים התמימים והרגשניים של נערות צעירות השופכות ליבן זו לזו, בהזדהות הבלתי־אמצעית עם כל הנעשה בארץ, המעמיקה בגיל ההתבגרות ובחוויות הנעורים, ואחר־כך בקשירת כל התוכניות האישיות לעתיד המצופה בארץ־ישראל, גם כשהדרך חסומה והשערים נעולים. ובינתיים, כשנאלצים לדאוג לפרנסה, ואף להפסיק את ההכשרה כדי לעזור למשפחה במצוקתה, החוויה הארצישראלית הקיבוצית היא עדיין היסוד הדומיננטי בהוויתם של חברי התנועה. חוויה זו אינה נעצרת על סף בית ההורים אלא אף יונקת כוחה ממנו ומשתזרת במציאותו הקשה. רבים מן ההורים בירכו את דרכם החלוצית של בניהם, וקיוו להיפגש איתם שם, על אדמת המכורה.

רושם זה עולה מתוך הלבטים והחיפושים שתועדו ברשומות, בדפי זכרונות ובדברי עדות.

אין זה "ספר יזכור" רגיל, שבו נראה העבר מבעד לדוק הדמעות, מזוקק ומטוהר מכל רבב, מקודש ונעלה, כבמה נישאה מעל לחיי יום־יום. יום הקטנות על דאגותיו וטרדותיו המציקות, על מאבקיו וחששותיו הכבדים, משתקף בספר בכל ריבוי פניו ועניניו. בזה שונה הוא גם מן הכרכים הגדולים והחשובים שנכתבו על יהדות ליטא אחרי חורבנה, על תולדותיה במשך דורות, על התפתחותה והישגיה התרבותיים, על מרכזי תורה והשכלה שבה, על אישיה ופרנסיה, חכמיה וסופריה, אמניה ומחנכיה, על התנועות הגדולות שקבעו ושינו את דמותה. כל אלה כבודם במקומם מונח, אך כיוון שניתנה הדעת על בעיות הכלל, ממילא לא ניתן להכיל בספרים ההם את הפרטים והפכים הקטנים, אותן זוטות של החיים בממשותם, שבהם גנוז סוד חיותם ונצח זרימתם. דווקא פן זה של המציאות היהודית משתקף בספר הזה, בראי הזכרונות. אותו מיקרוקוסמוס יהודי שבחיי קהילה קטנה בקצווי ליטא, המלמד על הכלל, הועלה כאן לאחר כליונה בשקידה יתירה, במסירות שמועטות דוגמתה.
באהבה רבה, בדחילו ורחימו, לוקטו כל עדות בכתב ובעל־פה של בני העיירה, מחלוציה, משרידיה ונפוצותיה - מקרוב ומרחוק, ללא פדות ומשוא־פנים - למען לא יאבד ניד מחייה ושבריר מזכרונות עברה, שניתן עוד להצילם מן הנשייה.

אורח החיים, קצב החיים בבית וברחוב,
בקודש ובחול, היה יהודי שביהודי...[5]

חלק ראשון

העיירה בחייה

יהודי ליטא ישבו במאתיים עיירות וכפרים ויותר, פזורים בכל רחבי הארץ. כמעט ולא היה מרכז עירוני או כפרי אשר לא ישבו בו יהודים. פעמים רק משפחות בודדות.

"פיסת נוף של דוסיאט" - מפרץ האגם.
ברקע - הביקתות של ציפה־איטה ומשה־מוטל, "המניין החסידי", טחנת הקמח החדשה (חצייה), ומרחוק שכונת הגויים "שאשקע מעסטא".
על שפת האגם: מכבסים לכבוד פסח. בפינת התצלום ביתו של נחום־אבא.

תולדות העיירה – מקורות

ד ו ס י א ט - (דוסטוס), מחוז אז'רני[6].

דוסיאט שוכנת על נהר שוואנטה. סמוכה לאגמים סרטא, שוונטוסיא ודוסיאט, שעל שמו נקרא המקום. העיירה מוקפת יערות, ונופה נאה. הישובים הסמוכים לה: אנטאליאפט (10 ק"מ), סאלוק (26), אז'אראני (36), אוטיאן (36), ראקישוק (38). העיירה רחוקה ממסילת־ברזל, והקשר עם הישובים הסמוכים היה בכבישים ובדרכי עפר. שלושה רחובות של בתי־עץ היו בה. בקצהו של האחד נישאה כנסיה קתולית, על מגדליה הרמים שהשקיפו על פני העיירה.

העיירה נזכרת בתעודות משנת 1530. כבר אז ישבו בה בעלי־מלאכה חופשים וסוחרים, ונמצא בה ישוב יהודי. אדמותיה היו שייכות לבעלי האחוזה פלאטר. העיירה נתפרסמה בזמנו כאחד ממרכזי המרד הפולני נגד השלטון הרוסי.

בשנת 1905 (ראה "ווסחוד" מ-23 באפריל 1905 - המע.) פרצו בה פרעות נוסח רוסיה הצארית. חנויות היהודים נשדדו ורכוש רב הושמד, וכן חוללו ונקרעו ספרי תורה. קבוצה קטנה של יהודים התבצרה באחד הבתים והמטירה משם אבנים על הפורעים. אחד היהודים, יצחק בארון, נרצח באכזריות ושלושה נפצעו קשה.

אותה שנה, וכן בשנת 1910 פרצו דליקות גדולות בעיירה. ב-1910 נשרפו מחצית בתי היהודים וחנויותיהם. כן נשרף בית הכנסת הישן.

הקהילה היהודית: הישוב היהודי מנה בשנת 1847 - 486 נפש, וב-1894 (צ"ל 1897 - המע.) - 1158 (89%). לאחר השריפה ב-1910 פחת הישוב היהודי, ועם שיקומה של העיירה ב-1912 מנה רק 704 נפש, כ-250 משפחות (70%).

30 החנויות שבעיירה היו כולן של יהודים. מספר יהודים עסק בחקלאות על אדמה חכורה. השאר עסקו במסחר, רוכלות ומלאכה. עיקר המסחר היה עם דווינסק (דרך אז'אראני).

יום השוק היה יום רביעי. כן התקיימו שני ירידים שנתיים.

בימי מלחמת העולם הראשונה לא עזבו היהודים את דוסיאט, אך רבים עקרו לישובים יותר גדולים. אחרי המלחמה (1921) היו במקום רק כ-100 משפחות יהודיות וערב השואה נותרו מהן רק 80.

ירידתה של העיירה באה בשל ניתוקה מדווינסק עם תיחום הגבולות החדשים, וכן מחמת ההסתה האנטישמית של ה"ווארסלנינקים" המקומיים נגד הסוחרים ובעלי המלאכה ה"זרים". היהודים שנשארו במקום התפרנסו ממסחר זעיר וממלאכה. היו בה: 32 בעלי־מלאכה יהודים (8 עובדי מחט, 5 קצבים, 5 סנדלרים, 4 עובדי מתכת, 2 אופים, ואחרים). כן היו כמה חקלאים. שתי טחנות קמח, תחנת חשמל וביח"ר לסוכריות היו שייכים ליהודים.

הבנק העממי היהודי נוסד בנובמבר 1924.

מחמת המצב הכלכלי הקשה נאלצו רבים להגר לאפריקה הדרומית ולארצות הברית, ואף עלו ארצה.

בדוסיאט שלפני מלחמת העולם הראשונה היו 5-6 חדרים ו"חדר מתוקן" אחד. בליטא העצמאית היה בה בית ספר עממי "תרבות" (המנהל הלל שוורץ, והמורים - יהודה סלנט (צ"ל סלפ - המע.) ולייב גורדון) ובו 65 תלמיד. בחדר למדו 10 ילדים. ליד בית הספר קיימו גם שעורי־ערב לעברית, ספריה וחוג דרמטי. סניף "השומר הצעיר" במקום מנה 80 חבר. אגודת "מכבי" מנתה 50 חבר. היו גם חברה ללימוד תורה, וכן חברות צדקה "לינת הצדק" וגמ"ח.

מרבניה - ר' מנחם־מנדל, מילידי לובלין, מרביץ תורה בקהילות ז'אמוט, מ"מ בדוסיאט ופוניבאז'. מחבר הספר "תמים יחדיו". ר' נתדנטע, ובנו ר' בונים־צמח סילבר - ילידי דוסיאט, ורבה האחרון - ר' טוביה־דב שלזינגר הי"ד.

מילידיה - הסופר והמשורר מרדכי יפה ודב גרנר - מנצח המקהלה בבית הכנסת הכורלי בקובנה.

Дусяты—мѣст. Н. Алекс.у., Ковен.губ. Въ1847 г. «Дусят. евр. общество» состояло изъ 486 душъ; въ 1897 г.—жит. 1278, изъ коихъ 1158 евр.—Въ 1905 г., на Пасхѣ, окрестными крестьянами былъ произведенъ погромъ евреевъ, сопровождавшійся человѣческими жертвами.—Ср. Восходъ, 1905, 16 и 17. 8.

דוסיאטי - עיירה במחוז קובנה.
בשנת 1847 היו ב"אגודה היהודית של דוסיאטי" 468 נפשות. בשנת 1897 - 1278 תושבים, מהם 1158 יהודים.
בשנת 1905, ב פ ס ח א, עשו איכרי הסביבה פוגרום ביהודים, שהיה מלווה בקורבנות. - ראה ווסחוד 1905, חוברות 16 ו-17.

מרדכי יפה:
שם העיירה ברוסית: דוסיאטי;
בפי הליטאים היא דוסטוס;
היהודים, כליטוואקים,
הסתבכו: דוסאט-דושאט;
אבל בשבילי היא תמיד
ד ו ס י א ט[8]

בערך "דוסיאטוס" (Dūsetos) שבאנציקלופדיה הליטאית הקטנה[9] הסוקר את תולדות העיירה מראשיתה במאה החמש-עשרה ועד לשנת 1959, לא הוזכרו קיומו של הישוב היהודי בעיירה ואחריתו אלא בשלוש מלים בלבד: "בית־ספר יסודי יהודי."

דוסיאטוס - עיר באיזור זאראסיי על שפת האגם סרטא, 1806 תושבים (ש' 1959). שטחה 171 הקטאר. תוכנית המיתאר רדיאלית. הבנינים ממוקמים ליד הדרכים הנפגשות בכיכר המרכזית. ישנו מספר מפעלים מקומיים: איגוד לייצור חמאה (משנת 1956), קומבינט לתעשיית נעליים, מנסרה, שתי טחנות קמח, מאפיה (משנת 1961), תעשיית לימונד.

מדוסיאטוס מובילות דרכים לאוטיאן (דרך דאוגאליי), לזאראסיי (דרך דאגוצי), לראקישוק דרך אובליי, ולאוזשפליי.

בבית החולים 75 מיטות. קיים בית-ספר תיכון ע"ש בוגה. (עד 1940 היה רק בית-ספר עממי, ובשנים 1940-1944 היתה פרוגימנסיה). בית-ספר עזר עם פנימיה.

בית תרבות (מ־1951), ספריה, אולם קולנוע ותיאטרון - 200 מקומות, גן-ילדים, מעון ילדים בגיל הרך, בית פיונרים (ילדים מתנועת הנוער הקומוניסטי - המע.).

דוסיאטוס צמחה מכפר שהיה שייך לאחוזה של הנסיך רודזוויל. כבר במאה ה־15 היו בדוסיאטוס בעלי מלאכה חופשיים: חייטים, סנדלרים, אורגים, נפחים וסוחרים.

בשנת 1520 בנה הנסיך רדזיוויל כנסיה של עץ, שלה סמוכים 12 בתים לבעלי מלאכה, שטחי אחו וגנים ליד השצ'ורה, שלושה אגמים, 2 בתי מרזח ורכוש אחר. במאה ה־16 נוסד ליד הכנסיה בית-ספר, בו למדו מדי שנה 15 - 30 ילדים, בעיקר מבני האצולה. ב־1823 פעל בדוסיאטוס בית-ספר של שלוש כיתות. ומשנת 1848 עבר בית הספר לרשות השלטונות.

במאה ה־18 עברה דוסיאטוס יחד עם האחוזה לרשות משפחת האצולה העשירה פלאטר. ב־1806 העיירה נשרפה. ב־1811 היו בעיירה 145 בקתות עץ, 907 תושבים, וב־1897 כבר 1278 תושבים.

ב־29 במרץ 1831 פרץ בדוסיאטוס המרד הפולני בראשותו של פלאטר. המרד דוכא באותה שנה והעיירה והחצר נלקחו מהפלאטרים, והארמון נהרס. הכפריים מסביבות דוסיאטוס השתתפו גם במרד של 1863. בראש המרד עמדו לוקשיונאס, בארזדה ואחרים. המרד דוכא. 117 איכרים מבני המקום הוגלו.

בשנת 1905 היו הפגנות. הופצו כרוזים מהפכניים. הז'אנדרמים גורשו, ונבחרה מועצה אזורית חדשה. כן פעל כאן גדוד מזויין של פרשים ורגלים מבני האיכרים. בראש התנועה המהפכנית בעיירה עמד סמאלסטיס ואחרים.

בינואר 1919 קם כאן ועד מהפכני שפעל עד קיץ אותה שנה, שבחר במועצת איכרים ופועלים. בתקופת השלטון הבורגני היה בדוסיאטוס המרכז האזורי. בשנת 1923 מנתה 1164 תושבים. היו בה שני בנקים, מחלבת קיטור, שתי טחנות קיטור, תחנת חשמל, תעשיית סוכריות, קואופרטיב צרכני, שני רופאים, בית מרקחת, בית־ספר יסודי ע"ש בוגה, ב י ת ־ ס פ ר י ס ו ד י י ה ו ד י (ההדגשה - המע.), ספריה ממשלתית ע"ש בוגה.

בשנים 1919־1940 פעלו באיזור כמה קבוצות מן המפלגה הקומוניסטית של ליטא. ב־1920 היו כעשר קבוצות. ב־1933 קמה קבוצה כזאת גם בדוסיאטוס. בתקופת הכיבוש הפאשיסטי הגרמני פעלה בסביבות דוסיאטוס פלוגה פארטיזנית סובייטית ע"ש ז'מייטה (סופרת ליטאית - המע.).

בשנים 1950-1959 הפכה דוסיאטוס מרכז אזורי. ב־27 במאי 1950 קיבלה זכויות של עיר. בתקופה הסובייטית העיר גדלה מאוד. הכפר פודוסיאט צורף אליה, ונוספו פרוורים. נסללו רחובות חדשים. ניבנו בתי תרבות, קולנוע, תשלובת של שירותים חיוניים, וכל־בו. הוקמו 11 בנינים ציבוריים ונוספו 47 בתי מגורים.

דוסיאטוס ידועה במירוצי הסוסים על האגם סרטא שמתקיימים בה כל שנה בחורף.

קטעים מתוך האנציקלופדיה הליטאית הקטנה

448 DUS—DUS

kalbą eilėmis. Lenkijos istorikui J. Dlugošui, rašiusiam „Lenkijos istoriją"

DŪSETAS — buvęs ežeras 6 km į š. v. nuo Salako, į p. nuo Kauno—Zarasų plento. Iki Antalieptės hidroelektrinės užtvankos pastatymo (1959) ežero plotas buvo 427,5 ha. Pastačius užtvanką, ežero vandens lygis pakilo 5,2 m, ir D. įsiliejo į *Antalieptės marias*

DŪSETOS — miestas Zarasų rj., prie Sartų ežero p. galo. 1806 gyv. (1959). Teritorija 171 ha. Plano struktūra radialinė. Pastatai išsidėstę palei kelius, kurie sueina į išplėstos gatves pavidalo aikštę. Yra keletas vietinės pramonės įmonių: Zarasų sviesto g-los cechas

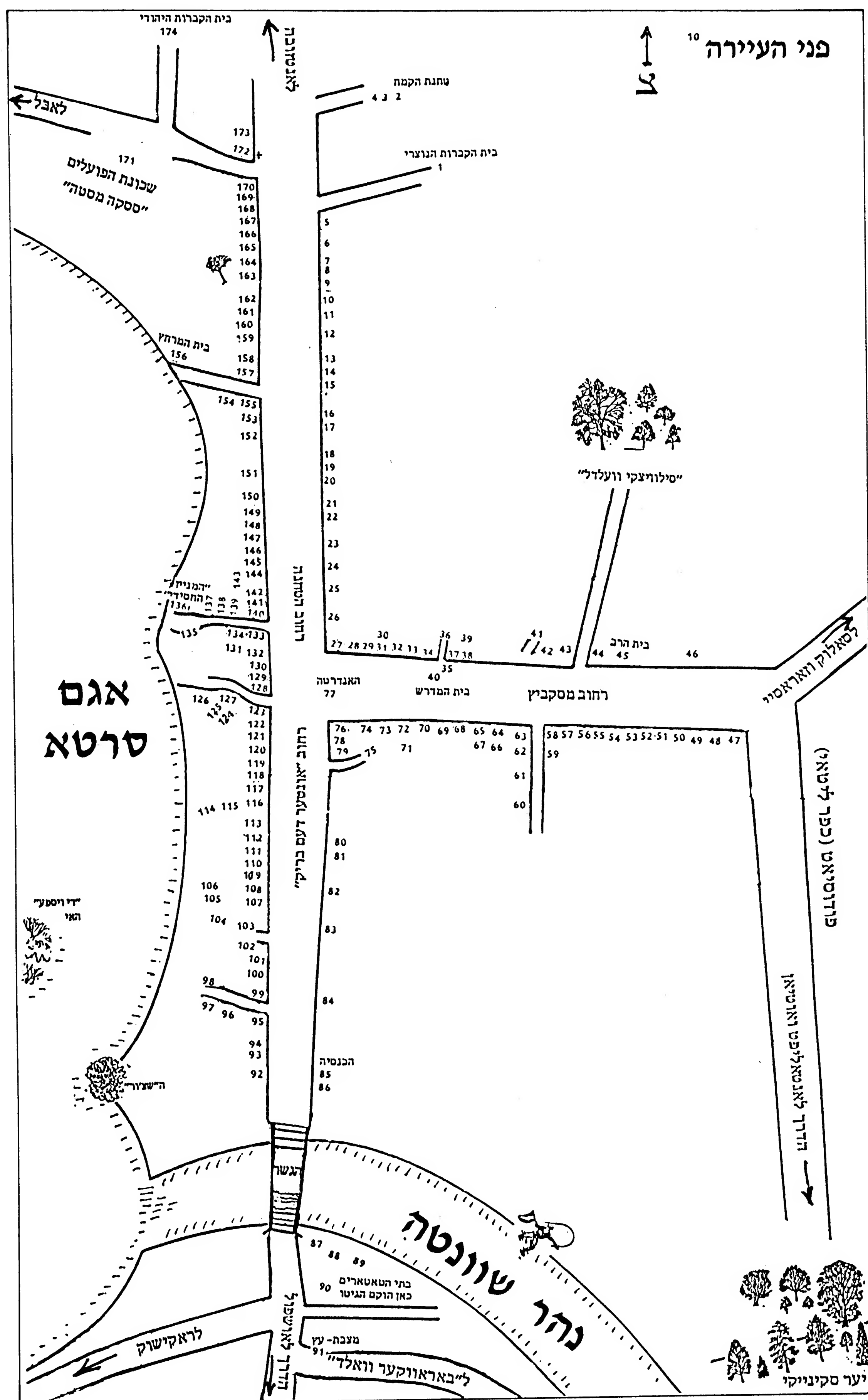
krasčiu teka Pate..a (Virvyčios intakas). P. pakraštyje — eksploatuojama Dūsekių pelkė. Už 0,5 km į p. r.— Byvainių miškas. Yra Telšių durpynų kontora, plytinė (nuo 1938), geležinkelio stotis, senelių-invalidų namai (nuo 1946), med punktas (nuo 1944), pr. m-la (nuo 1960), biblioteka (nuo 1958). Burž. metais D. buvo kaimas, 1927 išsiskirstęs į vienkiemius. 1936 buvo 26 ūkiai, 152 gyv. Kaime 1856 gimė knygnešys D. Bubl-

Dusetos

(nuo 1956), buitinio aptarnavimo kombinatas, lentpiūvė, 2 malūnai, kepykla (nuo 1961), limonado g-la. Gyv. fondas 10 600 m^2; iš jo komunalinio ploto 5000 m^2. Iš D. eina keliai į Uteną (per Daugailius), Zarasus (per Degučius), Rokiškį (per Obelius), Užpalius. Yra 75 lovų ligoninė, K. Būgos vid. m-la (iki 1940 pradinė, 1940—44 prog-ja), pagalbinė mokykla-internatas, kultūros namai (nuo 1951), biblioteka, 200 vietų kino teatras, vaikų darželis, vaikų lopšelis, pionierių namai.

D. išaugo iš kaimo, priklausiusio kun-ščių Radvilų dvarui. Jau XV a. Dusetose buvo laisvų amatininkų (siuvėjų, batsiuvių, audėjų, kalvių) ir prekybininkų. 1520 Jonas Radvila pastatė medinę bažnyčią, kuriai užrašė 12 amatininkų

slopinus, 117 valstiečių ištremta. 19 Dusetose vyko mitingai, buvo platin mos proklamacijos, išvaikyti žandarai, išrinkta nauja valsčiaus v-ba, veik ginkluotas valstiečių raitelių ir pėstinin kų būrys. D. rev. judėjimui vadova vo J. Smalstys ir kiti. 1919.I susikūr rev. k-tas, veikęs iki tų metų vasaro buvo išrinkta Darbininkų ir valst taryba. Burž. valdymo metais D. bu valsčiaus centras (1923 — 1164 gyv veikė 2 bankeliai, garinė pieninė, 2 g riniai malūnai, elektrinė, saldainių dirb tuvė, vartotojų b-vė; buvo 2 gydytojai vaistinė, K. Būgos pr. m-la, žydų pr m-la, K. Būgos valst. biblioteka. D valsčiuje 1919—40 veikė keletas LKP pogr. kuopelių; 1920 jų buvo apie dešimt. 1933 LKP pogr. kuopelė įsikūrė ir Dusetose. Vok. faš. okupacijos metais D. apylinkėse veikė Žemaitės taryb. partizanų būrys. 1950—59 D. buvo rj. centras. 1950.V.27 gavo miesto teises. Taryb metais D. smarkiai padidėjo: buvo prijungtas Padustėlio kaimas, virtęs D priemiesčiu, nutiestos kelios naujos gatvės, pastatyti kultūros namai, kino teatras, buitinio aptarnavimo kombinatas, universalinė parduotuvė, 11 komunalinių ir 47 individualiniai gyv. namai užveistas parkas. D. nuo seno garsėja žirgų lenktynėmis, kurios vyksta kiekvienų metų žiemą ant Sartų ež.

פני העיירה
צ
בית הקברות היהודי
טחנת הקמח
בית הקברות הנוצרי
לאבל
שכונת הפועלים
"ססקה מסטה"
בית המרחץ
"סילוזיצקי וועלדל"
בית הרב
לסאלוק וואראסוי
רחוב מסקביץ
בית המדרש
האנדרטה
אגם
סרטא
הכנסיה
הגשר
נהר שוונטה
בתי הטאטארים
כאן הוקם הגיטו
מצבת- עץ
ל"באראוקער וואלד"
לראקישוק
יער סקינייקי

רחוב הטחנה (צד א')

1 בית הקברות הנוצרי
2 טחנת הקמח
3 "דער מילנער" (הטוחן) ר' אליה יפה ובת'ה- פייגה
4 סלובו גרשון וטייבה (יפה)
5 שפירא זלטה ושלמה (הקברן)
6 לא יהודים, וביניהם ליטאית, אחות רחמניה, סטאוצקנה.
7 בית הספר העברי בביתם של:
8 שטיימן חיינה וסימן (שמעון)
9 הדייג יוסל "דער דומבלינער" (מדומבלין) ואשתו
10 לא יהודים
11 הדייג סלובו דוד "דער ברודעסער"
12 לא יהודים
13 ברון אלתר ואסתר (חצקל)
14 קאסימוב מישל'ה
15 שרה- לאה שיין, שהעמידה כוסות רוח
16
17 קרוט משה- בר ודבורה (קפולושניק)
18 בית מרקחת של ליטאי
19 בית הרופא
20 לא יהודים
21 משטרה
22 לא יהודים, וביניהם קצב ליטאי
23 ברל הבלן ואשתו בת'ל "די שטריקערקע", בבית הליטאית אורשולה
24 טחנת הקמח של מושקה יקר
25 בית דו- קומתי: בארון אברהם; כלתו שרה- לאה וילדיה
26 מגרש ריק

רחוב מסקביץ (צד א')

27 יוסל שיפרה'ס זליגסון; ברוך קרוט
28 יצחק משה'ס זליגסון
29 בית דו קומתי. באגף אחד: שפסל קרוט;
30 אכסניה
31 באגף שני: המלמד אברהם- משה שמידט ושיינה (זילבר)
32 שניאור החייט
33 האחיות מיכלה ורחל זילבר (לבית לויט), שבעליהן - האחים דוד וישראל- שאול - היגרו לאמריקה; החייט המבורג נחום וחנה (יוסמן)
34 יודלביץ שמואל ואלטה
35 באר מרכזית
36 שירותים ציבוריים
37 בלכר הירשל ויוכבד
38 סבתא "באבע ביילה"
39 בית הכנסת הקטן (קודם בלכר שייעדלוול ופייגה- ליבה)
40 בית המדרש ובית הכנסת
41 סלפ דוד- מרדכי ושרה
42 אב ובתו
43 מורדכוביץ חיים־ברוך

סימטה ל"סילוויצקי ווערדל"

44 ליטאי
45 בית הרב
46 שרה- ביילה גלוסאק

רחוב מסקביץ (צד ב')

47 איירס שרה; מצבעה
48 מורדכוביץ אברהם והודל (מומחית לריפוי "שושנה")
49 אורלין אליהו ורחל (חצקל)
50 לא יהודים
51 מעון השומר- הצעיר בביתה של: ריבל "די פאטומסעכע"
52 קופל "דער סולדאט"
53 הבורסקאי ("דער גארבער")
54 לא יהודים
55 חריט ריבה- לאה (חצקל)
56 מעיין
57 החייט הליטאי פאקאלניס
58 שוורץ דוד (מנהל הבנק) ולסל (לויט)
59 התופרת חנה- ריבל זליגסון (בורשטיין)
60 פסה- מירה האלמנה
61 נפוליון בנימין ורחל (שטראוס)
62 החייט חייטוביץ אשר
63 בנק עממי עברי בביתו של אשר החייט
64 לא יהודים
65 ברמן חונא וחיה־מלה
66 חנה בת איציק- משיח'ס גליק
67 בינדר גצל וריבל- אלה (בת איציק- משיח'ס גליק)
68 שוורץ משה וטייבה (הורביץ)
69 מגרש ריק
70 מנהל בית הספר העברי שוורץ הלל ואלה (סלפ) (קודם בית משפחת מילון)
71 המלמד ברמן משה- לייב ובונה. בביתם אפו "קיכלעך" למכירה
72 קגן זלמן
73 קגן אשר וחווה- לאה (חצקל)
74 שר"ב נפתלי ואיטל (זילבר)
75 איירס אברהם וחנה (קגן)
76 התפר איזיק ושרה- ריבה זייף (קודם ביתם של אברהם- איזיק וחסיה יפה, הוריהם של גרשון ומרדכי (מוטל יפה, הסופר והמשורר)
77 האנדרטה לחייל האלמוני

רחוב "אונטער דעם בריק" (צד א')

78 האכסניה של משה- לייב זיו
79 חנות סידקית של האחיות דינה ורשל גליק (נישאה לחיים שמידט)
80 מסעדה ליטאית
81 חנויות של לא יהודים
82 החנות של חריט ריבה- לאה (קודם של אביה ר' הנך חצקל)
83 חנות בדים של הליטאי ואלוליס
84 בית הספר העברי בביתו של הליטאי מארקליס
85 הכנסיה
86 בתי המגורים של הדאוואטקעס

מעבר לגשר

87 זילברשטיין אברהם- משה וחיה- לאה (גולנד); מסבאה
88 אורלין משה וטיבל (ברמן)
89 אלתר גץ
90 כאן דיקם הגיטו (באיזור בתי הטאטארים)
91 מצבת- עץ לשבעה קורבנות יהודים, שניסו לצאת מהגיטו ונורו בידי ליטאים

רחוב 'אונטער דעם בריק' (צד ב')

92 בית הכומר
93 בית המועצה המקומית; בית המשפט
94 בית הדואר
95 לויט ברל ורחל
96 הקצב מוטל סנעג
97 התופרת ביילה האמר והוריה
98 זק המגיד
99 בית דו- קומתי: פוריץ שניאור ורחל- לאה (זילבר); חנות סידקית; מתפרה של טילינדזיס מגרש ריק
100 בית דו קומתי: הרוקח שיין חיים- אהרון ושרה־נחמה, בת הרב זילבר. אחיה הרב אליעזר זילבר היגר לארצות הברית
101 סגל בן- ציון ואיטל (זיזמר)
102 סלפ עמנואל וחיה- ציפה (חצקל);חנות לדברי עור; "צלמניה" של מיכה סלפ
103 לויט משה וחסיה- לאה (מג"); חנות לאריגים
104 חיה- שרה טוקר; מאפיה
105 דושקה, מומחית לתפירת "פוך"
106 אתקה שניידר ומשפחתה
107 ברולסקי אלתר ודבורה (לויט); חנות; בקומה התחתונה - החייט הליטאי סטאנקוניס
108 השען לויט שמעון וחיה- פרומה; חנות
109 חנות לאריגים של חסיה- לאה לויט
110 שר"ב נפתלי - חנות לדברי עור
111 חנות של האחיות מיכל'ה ורחל זילבר (לויט)
112 גורדון הלל וחיינה
113 בית דו- קומתי: מלמד יוסף והניה; 113 הסנדלר גליק אהרון וחנה; מגוריהם והסנדלריה - למעלה. חנות נעליים - למטה
114 ויסקולסקי אבא- שייע ולוטה (צירנומורדיק)
115 פארס זלמן ורבקה (לבית גליק. אלמנתו של ברציק סלובו)
116 חנות לחומרי בנין של פראדל ושרה- מינה בנות לויט יענקל וחיה- דוברה (גליק)
117 צירלין מאיר ומיכלה (לויט); חנות
118 משה וקלרה, בני ליפא- קייל'ס, סוחר פשתן
119 עו"ד ברנשטיין אבר וציבה- בת'ה (לויט); חנות לאריגים
120 החנות של רחל לויט
121
122 חנות סדקית של שתי אחיות - "די קופיסקער"
123 חנות לחומרי בנין של בינדר גצל
124 יוסמן ישראל ופריידל (סלובו)
125 יוסמן נחום אבא'ס והודל
126 האחיות ציפה- איטה "די קאליטעס", תופרות חזיות
127 גליק יענקל- משה ובנותיו דינה ורסל
128 לויט חיה- הנע ובתה חנצ'ה; חנות
129 מספרה של מאייקה (מאיר) בן רחל- גיטל סלפ
130 סלפ יודל ורחל- גיטל (פלדמן)
131 האופה וולפה פלדמן; מאפיה
132 פלדמן שמואל- יוסל ומינה (ברמן); חנות
133 הקצב פארס אליוקים- אליהו וגיטקה (ברון); איטליז
134 לויט אליהו וקיילה
135 משה- מוטה הסנדלר
136 "המניין החסידי" שהפך לבית ספר עברי
137 חנה מוטע'ס
138 מושקה יקר
139 אליה קלם והוריו

רחוב "הטחנה" (צד ב')

140 בית לבנים: מחלבה ליטאית (Pienocentras). קודם זלקינד, אחיו של הסנדלר הירשע- זליג
141 בית דו- קומתי: איידלמן חיים- לייב וחנה- גיילה (סלפ);מצבעה
142 פארס שמעון וחווה (איידלמן)
143 מחסן מכבי- אש
144 מוטל ובת'ה
145 אכסניה; מאפיה
146 לייזר גליק (קודם ביתו של יודל בון)
147 בית הספר העברי - בביתו של ר' אליה הטוחן. אחר כך הוקמה שם טחנת הקמח החדשה
148 הנפח אליהו- הירש יפה ואיטל (בורשטיין)
149 פיין ליוויק ושרל
150 שם גרה ריינה (נפטרה בהריון)
151 לא יהודים
152 סקופ פסח- ראובקה. אחר כך - סלפ דוד־מרדכי ושרה
153 פארס אברהם- איצה ושטירל
154 סלפ אברהם- מנה

סימטת בית המרחץ

155 גלזר לייזר
156 בית המרחץ
157 חיים ושני בניו (אחד מהם - ליזרקה)
158 הקצב פארס יואל ואסתר
159 מגרשים ריקים
160 הליטאי סטאלאמייקיס
161 משפחה ליטאית
162 מגרשים ריקים
163 עץ אגס יחיד...
164 רחל- לאה גליק
165 לא יהודים, וביניהם הליטאי בראוקיליס
166 בית הספר הליטאי
167 הליטאי קוזמיצקאס
168 משפחה ליטאית
169 ישראל- ולוול גליק (קודם ביתה של שרה- מרה)
170 מגרש ריק
171 שכונת ססקה מסטיס
172 לא יהודים
173 מעיין
174 בית הקברות היהודי

פרק א': בראי הזכרונות

מרים סלפ — דוסיאט העיירה שלנו

דוסיאט - עיירה קטנה במחוז זאראסיי בפלך קובנה שבליטא. העיירה שוכנת לחוף אגם סרטא, בנוף יפהפה. הנהר **שוונטה** (הקדוש) שאורכו קילומטרים רבים, חוצה עיירות רבות, עובר גם את העיירה שלנו ונשפך אל האגם. יערות מקיפים את העיירה, והיו יערות שרגל אדם לא דרכה בהם. הילכו סיפורים, ששוכנים שם דובים וחיות טורפות אחרות. אבל אל יערות אחרים, יותר "היימיש" (ביתיים), היינו יוצאים בשבתות, עורכים פיקניקים ומלקטים גרגרים. כשהרחקנו לכת ואיבדנו את הכיוון, היתה רק בת־דודתי רסיה, בעלת חוש ההתמצאות, יודעת להוציא אותנו מן המבוך.

ליטא היהודית בנתה את עולמה הרוחני בלא "חלונות ראווה". שום דבר שבה לא היה מכוון לשם רושם חיצוני, אלא רק לשם האיכות הפנימית בלבד. ארץ פרי היתה ולא ארץ פרחים.[11]

בתי המגורים היו רובם מעץ, אך היו גם בתים מעטים מלבנים אדומות שהוסיפו גוון ליפי העיירה. בתי הגויים היו מוקפים גדרות וחצרותיהם טבלו בירק. גינות הנוי של הגויים היו פורחות יותר מאשר של היהודים. הפרחים שבחצרותיהם היו סגוניים, לגינותיהם היה מראה נפלא, וריחות ניחוח עלו מהם. חצרות היהודים לא היו מעובדות, אך יכולת למצוא עציצי פרחים על אדני החלונות.

בימות החורף הקרים היינו לבושים היטב ומשתעשעים על־פני הקרח. כשהאגם היה קופא היינו מחליקים עליו בעגלות־חורף ובמחליקיים, ובקיץ - היינו שטים בסירות. בימי ששי היה זה ממש פולחן לצאת לרחוץ באגם. ביום ראשון היו הגויים שטים בסירותיהם, ואני זוכרת את שירתם היפה.

קרוב לאגם עמד בית המרחץ, שהיה מרכז חברתי מעין זה ששימשה פעם המקלחת בקיבוץ, והרחצה בו היתה לא רק לשם נקיון אלא ממש מרפא לגוף. האדים שעלו שם היו כל־כך סמיכים עד שלא ראינו אשה את רעותה. היו שם מדרגות, וככל שעלית למעלה, יותר גבוה, כן גבר החום. היתה זו גבורה מיוחדת במינה לשבת במדרגה העליונה, לחבוט את הגוף בזרדים, וקריאות רווחה נשמעו מכל עבר: "אי, א מחייה! אי, א מחייה!"
(הוי, מחייה נפשות).

רופא הזעיקו בעיירה לעתים רחוקות. היה בית־מרקחת, והרוקח ידע לחלק תרופות. דומה היה שהחולים מעטים, והאנשים האריכו ימים. אך יש לציין שאשה בת ששים נראתה כבר מאד זקנה, ואולי בגלל ה"פאטשיילה" (המטפחת) לראשה והסינר הכרוך למתניה...
כיבוד זקנים היה מקובל ומובן מאליו. לא זלזלו בהם, ולא השליכו אותם לעת זקנה, כנראה עמדה להם זכות התפילה "אל תשליכני..." סבתא חיה־שרה האריכה ימים, והנכדים היו שומרים ליד מיטתה בתורנות, וכך אני זוכרת שנהגנו עם סבתא שרה־ביילה.

שני בתי־כנסת היו בעיירה: האחד של ה"מתנגדים" - כאלה היו רוב בני העיירה - והאחר של ה"חסידים". בית הכנסת של החסידים היה בנוי בסגנון מיוחד, לרוב עמד ריק והיה עצוב לראותו כך. אך ב"שמחת תורה" רבתה בו השמחה. בחג זה היו החסידים ממש משתוללים. החסידים הדגישו את השמחה ואילו המתנגדים היו יותר "יבשים". בזמני הנוער כבר מעט ללכת לבית הכנסת, אך על השבת הקפידו. בשבת לא נסעו, העגלות שבתו והעיירה דממה.

הגאון ר' אליהו מווילנה (הגר"א), ראש המתנגדים לתורת הבעש"ט, פתח במלחמת חורמה נגד החסידות, והתפשטותה נעצרה בגבולה של ליטא. לכן דבק בה הכינוי "ליטא המתנגדית", ו"ליטוואק" נעשה שם נרדף ל"מתנגד".

בקצה העיירה, לפני הגשר, עמדה הכנסיה, ואת צריחיה ראו מרחוק. הכנסיה היתה נהדרת בבניינה. היא היתה המרכז הרוחני של כל הגויים בסביבה. כאשר נפטר מהם איש מכובד היו מוציאים מהכנסיה את כל הכלים היפים, שמים אותם על עגלה מקושטת, ומלווים את המת בתהלוכה עד בית הקברות הנוצרי. בראש המלווים צעד הכומר עם קבוצת ילדים, כולם בתלבושת מיוחדת, בשירה מונוטונית. תהלוכה כזאת הפחידה אותנו משום־מה, אף פעם לא העזנו להתקרב אליה, אולי מפני מספרם הרב של הגויים שהתאספו.
אינני זוכרת תיגרות של ממש בין גויים ליהודים, אך היתה אווירה מתוחה, ולנו היתה הרגשה שאנו נטע זר שם. ביום השוק היו הגויים באים לביתנו, נותנים עינם בכוס וכאילו "בצחוק" דיברו נגד היהודים, אך אנו הרגשנו שאין זה צחוק בלבד. היהודים ידעו שהגויים שונאי ישראל. היו גם סיפורים על עלילות־דם. אני זוכרת שבפסח, כאשר כיבדנו את אורחינו הגויים במצות, הם שאלו אם זה מדם של גוי...

הגויים היו חקלאים והיהודים עסקו במסחר ובמלאכה. החנויות בעיירה היו כולן בידי יהודים. רק לפני עלייתי ארצה החלו הגויים לפתוח חנויות קואופרטיביות וניהלו תעמולה שלא לקנות

אצל היהודים. רוב הפדיון של חנויות היהודים היה בימי ראשון ורביעי. ביום ראשון היו הגויים מן העיירה ומהסביבה מתכנסים בכנסיה, ואחרי התפילה מילאו את העיירה וערכו בה קניות. ביום רביעי, יום השוק, היו הגויים מגיעים בעגלות עמוסות מצרכים חקלאיים. בחצרות היהודים עמדו אמנם פרות, אך הן היו בדרך־כלל כחושות ונתנו חלב בקושי. את עיקר המזון קנו היהודים בימי השוק והיו מאחסנים בקדרות ובסלים במרתף שבבית.

לרוב היו החנויות צמודות לבית המגורים, ובתוך הבית היה פתח שדרכו ירדו בסולם למרתף, אשר שימש לשימור המזון. שם אחסנו את הדגים ומשם היו מעלים את ה"ווארעניע" – הריבות למיניהן, שריקחו ושימרו בצנצנות ענקיות לזמן רב.
בתוך הבית היה בנוי תנור ענק שתפש שטח נכבד, ובחורף יכלו לשבת ואפילו לישון עליו. מי שעלה עליו לא במהרה ויתר על מקומו. הישיבה שם גרמה לעצלות שכזאת... על התנור הזה היינו גם מכינים את השעורים. התנור היה מותאם לאפיית לחם, חלות ומצות, וצמודים לו הכיריים לבישול.

מסוף המאה השמונה עשרה היתה ליטא מסופחת לרוסיה ומשועבדת לשלטון הצארים.
בעקבות מלחמת העולם הראשונה, כאשר נגזרה ועוצבה מפת אירופה החדשה ע"י מעצמות "הברית הלבבית" ("אנטאנט קורדיאל"), הוכרזה ב־16 בפברואר 1918 עצמאותה של ליטא.

בליטא העצמאית קמו בתי־ספר עבריים של "תרבות". לבית הספר בעיירתנו יצא שם טוב וגם מעיירות סמוכות הגיעו ילדים ללמוד בו. מנהל בית הספר היה גיסי הלל שוורץ ואחי יהודה סלפ היה בו אחד המורים.
בבית הספר היו מכינה וארבע כיתות, והיו תלמידים שהמשיכו ללמוד בפררגימנסיה, ואחר־ כך בגימנסיה, בדרך כלל במקומות שהיו להם קרובי משפחה. יש לציין שאנשים נהגו לשבת בבית ולמדו באופן אוטודידקטי, לימוד־עצמי שהיה אז נפוץ מאד.
השפה המדוברת היתה יידיש, אך רוב יהודי העיירה, גדולים וקטנים, שלטו בשפה העברית. וכך גם אמי חיה־ציפה, שדיברה, קראה וכתבה עברית. אבי עמנואל ידע עברית על בוריה!

התנועה החלוצית בליטא היתה מפותחת מאד. הנוער מדוסיאט הצטרף אליה ואל קן השומר־הצעיר שהוקם בעיירה. רבים מהם עלו ארצה, נטלו חלק חשוב ביישובה ובבניינה והיו ממקימי קיבוצים ומושבים. הגירה היתה גם לארצות אחרות, וביחוד לדרום־ אפריקה, אמריקה וברזיל.

פרצה מלחמת העולם השניה ועל יהודי העיירה עלתה יד הכורת. מהישוב היהודי בדוסיאט לא נשאר זכר.

על שפת האגם...
מימין לשמאל: מיכה סלפ ואחותו הניה, צירקה קגן (–)
וברקע – ביתו של הסנדלר משה־מאטע, "המניין החסידי", טחנת הקמח החדשה, ובקצה – בית המרחץ...

מראות מן העבר

מימין לשמאל:
המחותנים משה שוורץ וטייבל (הורביץ); עמנואל סלפ וחיה־ציפה (חצקל).
ילדיהם: דוד שוורץ ולסל (לויט); הלל שוורץ ואלה (סלפ).
הנכדים: אברהם, דב ורבקה - ילדי דוד ולסל (למטה מימין). מילדיהם גיטה ויוסף נותר רק כתב ידם.
חנוך ורבקה - ילדי הלל ואלה (למטה משמאל). מילדתם אביבה'לה, שנולדה סמוך לפרוץ המלחמה, לא נותר אפילו תצלום.

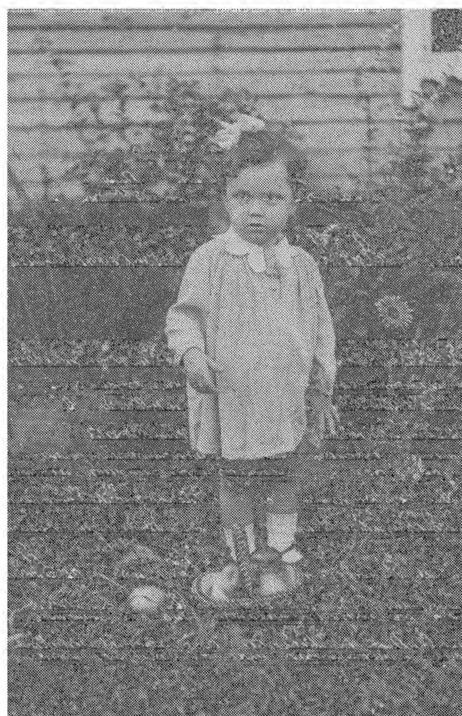
לסף ריבקה יקירתי.
רבקה יקירתי! אני מודה על כל
דרישות-השלום שאת כותבת לי. בכל-זאת
שאת קוראת לי ארנבת. אין לי כאב [illegible]
אני יודע כי את קוראת לי [illegible]
[illegible], אני מתגעגע אליך מאד. אני בפעם
הראשונה כותב לך [illegible] [illegible]
לך יותר. מאני המתגעגעת אליך [illegible] יוסף.
גיטה שוורץ

חנוך'ל, רבקה'לה וביילינקה בילדותם.
השואה גדעה אותם באיבם...

בחברותא על יד הבאר.
מימין לשמאל, למעלה: **יצחק יפה בן הטוחן והמנהל הלל שוורץ.**
שורה אמצעית: **פסיה קגן, מוסיה סלובו** (מאבל), **אידה יפה בת הטוחן, דורה לויט** בת משה **ודבורה לויט** בת הירשל.
למטה: **ברל ברמן, בתיה פוריץ** (-) **מלכה לויט** בת שמעון **והמורה יהודה סלפ.**
מוסיה סלובו היגרה לארגנטינה עם בעלה טוביה יפה בן הטוחן.
יתרם ניספו בשואה.

על גשר קטן מעל "סניף" של האגם.
פסח 1934
יואל זייף, חווה שר"ב ורבקה מלמד.

שבת אחים גם יחד בדוסיאט.
מימין לשמאל (מאחור): **רבקה סקופ, מריאסה (מריה רסל) סקופ,** אורחת מסאלוק, **רחל בלכר, יהודה ברון.**
בחזית: **אליוקה** (אליהו) **פארס, גיטקה ברון ומיכה ברון.**

דוסיאטאיות בראקישוק, 21.2.1935
הניה סלפ (מימין) **וצירקה** (צעירה) **קגן**
שתיהן ניספו בשואה.

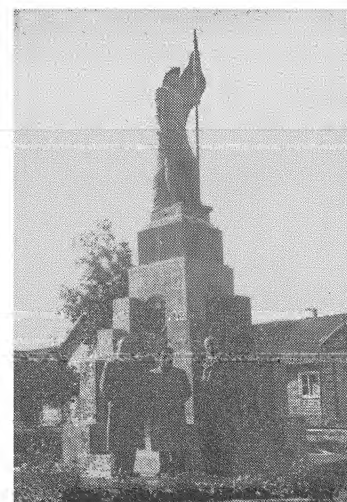
חופשת קיץ בפלאנגה, על חוף הים הבאלטי, אוגוסט 1936.
מימין לשמאל: (-) **הניה ואחיה יהודה סלפ, צירקה קגן** (-) **איטה'לה אורלין.**

חורף בדוסיאט
למעלה: יואל זייף. מימין לשמאל, עומדים: **אליהו (אלקה) ברון (-) ליבקה קסימוב, אלטקה פארס (-) מיכה ברון ואחותו מירקה, חיים- הירשקה בן לייזיק פיין.** יושבים: **שייקה גליק ובײנישקה יודלביץ.**

צעירי השומר־הצעיר בדוסיאט
מימין לשמאל, למעלה: **אלקה מלמד, איסכה זייף, רחל סלובו, רחל שר״ב, לנה ויסקולסקי, ליבקה קסימוב, שיינקה יוסמן, שיינקה חייטוביץ, אתקה שניידרמן.** שורה שניה: **בלקה קרוט, רבקה שר״ב, איטה׳לה חריט, מירקה קרנוביץ, רבקה פארס.** שורה שלישית: **מירקה ברון, רחל בלכר, נחמקה יודלביץ.** שורה רביעית: **נוח פוריץ, רבקה לויט, יואלקה זייף.** למטה: **צלק׳ה הירשקע־זליג׳ס זלקינד.**
(שמונה עלו ארצה. שלושה היגרו לדרום אפריקה. עשרה ניספו בשואה.)

המורים ליד האנדרטה לחייל האלמוני, דוסיאט.
מימין לשמאל: **יהודה סלפ, יצחק פוריץ והלל שוורץ**

״בית ספר עממי דוסיטי - מחלקה שניה ושלישית״ - י״ב בתמוז תרפ״א.
מימין לשמאל, למעלה: שורה ראשונה - איסר לויט, איצקה איירס, דודלייב איירס, בנימין איידלמן, יוסף בלכר, דודקה איירס, בנימין (-) אפריים זליגסון, אליוקה (אליהו) פארס, ברוך קרוט.
שורה שניה - יצחק פארס, נוח פוריץ, דוד איירס (-) אהרן שמידט, ברקה (-) ברל (דב) שר״ב (-) ראובן סקופ, צפורה זליגסון, חנקה זייף.
שורה שלישית - חיה- רבקה יודלביץ, בתיה שר״ב, אלקה סלפ, והמורים: יודל (יהודה) סלפ, הלל שורץ והירשקה (צבי) האמר. פסיה קגן, רבקה אורלין, צביה בלכר, רחל גלוסק (-).
שורה רביעית - רחל (בת הירשל) בלכר, רחל (בת שייעולוול) בלכר, גרשון ״דער בדחן״, שמואל לויט, יצחק שטיינמן, חונקה גליק, מיכה סלפ, יואל זייף, קרוט (-) שאול לויט, אלקה (אליהו) ברון.
שורה חמישית - נחמקה גלוסק, רבקה מלמד, הניה סלפ, רסיה גליק, סלובה סגל, גולדקה סלובו.
למטה - איטה׳לה חריט, רסיה קגן, מרים סלפ, חווה שר״ב, רבקה לויט, רבקה מילח, צירקה קגן, אלה- רייזקה קרוט.

הסתדרות הצופים העברים
״השומר־הצעיר״ בליטא - סניף דוסיאט (8.6.1927)
מימין לשמאל, עומדים: נוח פוריץ, דוב שר״ב, חונקה גליק, דורה לויט, יואל זייף, אלה- רייזקה קרוט, אתקה שניידרמן, רבקה מלמד.
למטה - פריידקה סלפ, מרים סלפ, חווה שר״ב, איטה׳לה אורלין, רסיה קגן, רסיה גליק, סלובה סגל, זלדקה חריט, צירקה קגן, שרקה מלמד.

יוסף יבנאי (סלפ) — חלמתי להיות איכר בארץ-ישראל...

בבית־אבא

היתה לנו חנות לדברי עור. לא אהבתי את החנות. אנו, הילדים, העדפנו שתהיה לנו חנות מכולת. עולם חלומי היו סוכריות, ואילו בחנותנו - רק עור. האם אפשר לאכול סוליות עור? הנה למשל, לדודתי פריידל היתה חנות מכולת. אני זוכר עד היום את המקום בו החזיקה את הסוכריות: שם, למעלה, על המדף, בתוך קופסה נעולה. וכשהייתי מתחיל לטפס על המדפים, ידעה בדיוק לשם מה, והיתה אומרת: "ער קריכט שויך" ("הוא זוחל כבר"), אך היתה נותנת לי סוכריה. קראנו לה מומע פריידקה, אך לאחר נישואיה ליוסף לויט הוכרחנו לקרוא לה מומע פריידל. יותר מכובד!

היתה לנו עוזרת בבית, ואמא היתה פעילה בחנות. אמא ידעה היטב ליטאית - יותר טוב מאבא, וגם קצת פולנית. בימי ראשון הגויים מהסביבה היו מגיעים לכנסיה, וביום זה צריכים להישמר מגניבות. לחנות שלנו היה עלול להיכנס גוי ולהעלים סוליה בכיסו... אני זוכר, שאבא היה מחבק כל גוי בצאתו מהחנות, שמא לקח משהו במשיכה, ואמא היתה גוערת בו על כך. עד כדי כך חשש אבא מהגויים, שכאשר פרצה השריפה, ואמא ביקשה להיעזר בגוי צעיר להציל סחורה, אבא עצר בעדה מחשש שמא יגנוב, והסחורה נשרפה!

אגב זה אני נזכר בסבא חנוך. ב"שריפה הגדולה" עלה ביתנו באש, ועברנו לגור בביתו של סבא חנוך. בחוץ היצבנו שולחן ועליו פרשנו את הסחורה. אני ואחי אברהם עמדנו על המשמר, אך סבא הצליח להערים עלינו, חטף סוליית עור והסתלק, ומייד חזר וניפנף בסולייה שבידו, ואמר: "הכך תשמורו?". "ראינו אותך, אך ידענו שאינך גנב" - ניסיתי להתגונן...

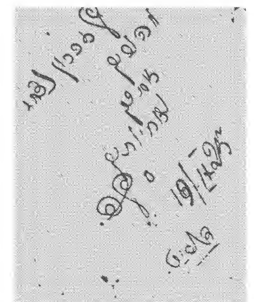
מי "שלט" בבית, אמא או אבא? - לזכרוני, אמא ניהלה את הענינים. אבא התערב פחות. הוא אהב יותר להתפנות לקריאה, ותמיד מצא הזדמנות לכך. הנה הגיע הדואר ועמו העיתון - ביידיש - וגם ספרים לא חסרו. אמא רצתה מאוד שאלמד ב"ישיבה" - ולזה התנגד אבא בכל תוקף ורצה שאלמד מקצוע של ממש. והמלה האחרונה היתה לאבא...

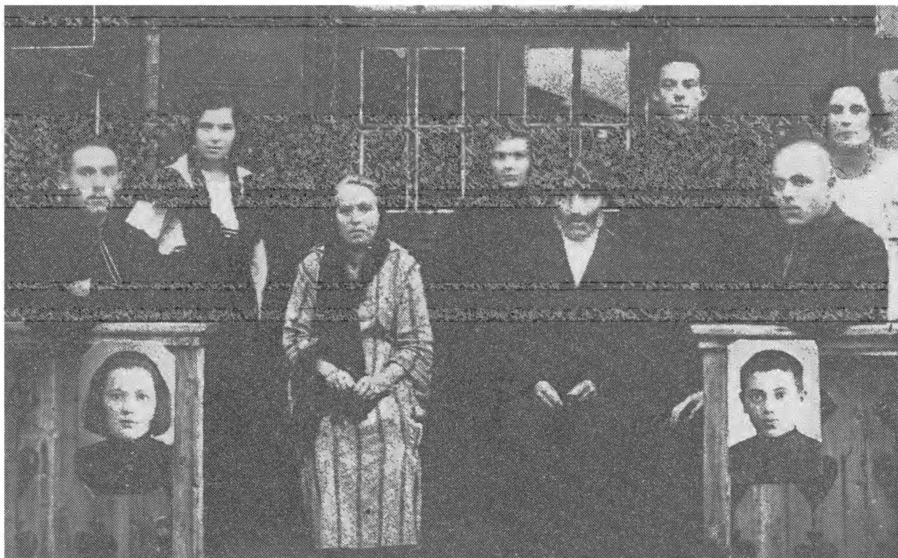
האווירה בעיירתנו היתה דתית, אורח החיים מסורתי, והכל קיבלו עול מלכות שמים ברצון. רובם היו "מתנגדים" ורק בודדים "חסידים", אך בדרך כלל כולם היו מתונים. אבא לא חבש ירמולקה אלא קאסקט, כמו רוב יהודי העיירה - מבוגרים וילדים. ליד השולחן לא העזו לשבת בגילוי־ראש, והיה זה מקובל על כולנו וללא כפייה.

אבא היה איש נבון ולא קימץ בביקורת. הוא התנגד לדת הממוסדת, אך לא פרש מן הציבור. היה מניח תפילין מדי בוקר, וכמוהו גם אני ואחי. כך היה מקובל. אבא לא שאל אף פעם אם התפללתי. הוא לא חיטט...

בערב שבת ובשבת הלכנו לבית הכנסת, בלי מתח וברצון, ושם מצאתי את כל חברי. וכשהגיעה השעה ללכת לבית הכנסת, ואבא היה מתעכב ולא ממהר כל כך לצאת, זוכרני שזה היה "מרתיח" את אמא...

לאבא היה מקום מכובד בבית הכנסת, ירושה לו מאביו. והנה מזכיר מיכה ברון שבליל־כיפור, בטרם ייאמר "על דעת המקום", תמיד היתה לאבא, וגם ליוסל' שיפרה'ס, החזקה על פתיחת

ההורים עמנואל וחיה־ציפה סלפ וילדיהם:
מימין לשמאל, עומדים: קהת, מרים ואלקה. יושבים: יהודה (מימין) ואברהם (משמאל). בחזית - התצלומים של מיכה והניה צורפו (כך!) לתצלום המקורי. למעלה, מימין: האורחת גאולה סלפ (בת שמואל־איציק).

ארון הקודש, ואיש לא העז לקחת מהם את הכבוד הזה.
לדעתי, אבא לא היה במקומו הנכון. העיירה לא היתה בשבילו. החנות לא היתה בשבילו. הוא היה אדם משכיל, והיו אומרים עליו בעיירה, שב"עמוד" של ר' עמנואל אתה יכול למצוא את שלום אש...
אבא היה מדקדק בבחירת המורים בשבילנו, ובמורים אלה בחרו גם הורים אחרים, שאמרו: "אם הילדים של ר' עמנואל סלפ לומדים אצל המלמד הזה, גם ילדינו ילמדו אצלו"...

ב"חדר"...

בראשונה למדתי ב"חדר" של המלמד הצולע, רבי יחיאל.
זכור לי היטב יומי הראשון ב"חדר". אך היפנה המלמד את גבו, כדי להוציא מחברת מהארון, ניצלתי את ההזדמנות והסתלקתי הביתה. גם למחרת רציתי לברוח, אך המלמד למד כנראה לקח, ומצאתי את הדלת נעולה. פרצתי בבכי תמרורים והחזירו אותי הביתה.
ישבתי בבית שבוע ימים, ואז החליט סבא חנוך, שאם הוא יביא אותי ל"חדר", לבטח אשאר. הוא לקח אותי בזרועותיו, וכשהתקרבנו ל"חדר" השלכתי מידי את הדיותה, בתקווה שסבא יתכופף להרימה, ואז אצליח להתחמק ולברוח. אך לא! בדיוק אז עבר לידינו נער אחד, וסבא ביקש ממנו: "הרם־נא ילד"... אני זוכר שאיימתי עליו ביידיש ואמרתי לו: "אוי ואבוי לך! אסיר את ראשך!"...
רבי יחיאל נקט בשיטת לימודים מודרנית, לא עוד קמץ-אל"ף-א, והדור הישן הסתייג ממנו. הספרים אצלו היו משעשעים, עם ציורים שלידם האות המתאימה, ואני זוכר שליד המלה "א י ש" היתה מצויירת דמות וצמודה לה אות אל"ף גדולה.
המלמד היה קפדן והביט בעיניים זועמות. הוא היה מכנה "טראנטע" - סמרטוט - כל תלמיד שנכשל, ובשום אופן לא הסכמתי להישאר ללמוד אצלו, ועברתי ללמוד אצל רבי אחר, רבי משה קארפל'ס. ב"חדר" של רבי משה, שנקט דווקא את שיטת הלימוד הישנה, נהניתי. למדתי שם שני "זמנים" רצופים, קיץ וחורף, באווירה טובה.
ובכל זאת חזרתי ללמוד אצל רבי יחיאל, ואני זוכר ששאל אותי: "נו, איך היה אצל משה 'הייזן' (מכנסיים)?" ולמה חזרתי? - לא ייאמן. הכל בגלל האות רי"ש. קנאתי באחי אברהם, שידע להגות רי"ש מתגלגלת בין הלשון והחיך, היגוי שלמד מפיו של רבי יחיאל, ובגלל הרי"ש הזאת החלטתי לשוב וללמוד אצלו...
רבי יחיאל היה קפדן וכעסן, ועוד איך! הוא היה כהן, ומקובל שכהנים הם כעסנים. הוא היה גם מכה! גם אחי יהודה פחד ממנו, ופעם ברח מה"חדר", עלה על הגג ואיים לקפוץ ממנו...
אך צריך לציין, שהמלמד הזה היה מורה מצויין, וכתב־ידו יוצא מהכלל! אפילו האות נו"ן, אות פשוטה כל־כך, יצאה מתחת ידו יפהפיה, ובשום אופן לא הצלחנו לחקותה. היו לנו שעורים מיוחדים לכתיבה תמה, והמלמד היה מרבה לאמן אותנו, אך תמיד הדגיש שאיננו מוכרחים להתאמץ ולכתוב כמותו... רבי יחיאל הקפיד גם בין שי"ן ימנית לבין שי"ן שמאלית. למדנו אצלו עברית ודקדוק בשיטתיות ובהדרגה, ועד היום אני זוכר את שעורי הדקדוק ו"החלוקה לגזרות"... למדנו גם תנ"ך, ואני זוכר שדפי החומש היו מחולקים, חציים עברית וחציים יידיש.
רש"י למדתי בתקופה יותר מאוחרת. מהזמן ההוא אני זוכר את ספרי הלימוד "בית־מקרא" ו"בית־ספר", ו"לקט" - גמרא למתחילים...
בשלב גבוה יותר, מדי יום ששי, למדנו לכתוב מכתבים, והיינו מתרגמים מיידיש לעברית. פעם נתן לי המלמד לתרגם משפט. בהפסקה חיטטתי בתיק שלו וגיליתי ב"אגרון המכתבים" ביידיש את ה"מפתח" - התרגום לעברית. הצצתי ומצאתי תרגום יפה יותר משלי, וכך היה כתוב: "כל המסובין פרצו בצחוק"... המשפט הזה כל כך מצא חן בעיני עד שהתרגשתי. הנה גם כעת אני מתרגש עד דמעות - - -

שני שירים מה'חדר"

1.

בֵּיתֵנוּ הוּא קָטָן,
גַּם חֲדָרַי מְאוֹד צַר,
אַךְ בּוֹ יֵשׁ לִי אוֹצָר
הַטּוֹב מִכּוֹל יָקָר.

זוֹ אִמִּי הַטּוֹבָה,
הַיְּקָרָה מִפָּז,
וַאֲנִי יוֹשֵׁב עַל יָדָהּ,
וְשָׂשׂוֹנִי מַה עַז!

בְּכֶסֶף, בְּזָהָב
כּוֹל תּוּכְלוּ לְהָמִיר.
אַךְ אֵם אוֹהֶבֶת,
לֹא תִּמְצְאוּ בִּמְחִיר.

2.

נָצָא הַשָּׂדֶה, נָשׂוּחַ בְּאָחוּ.
שָׁם נִיצָנֵי חֶמֶד
יִשְׂגְּשְׂגוּ, יִפְרָחוּ.
בְּשֶׁל צִבְעֵימוֹ
עֵינֵינוּ יַרְהִיבוּן,
וּבְרֵיחַ נִיחוֹחָם
נַפְשֵׁנוּ יְשִׁיבוּן.

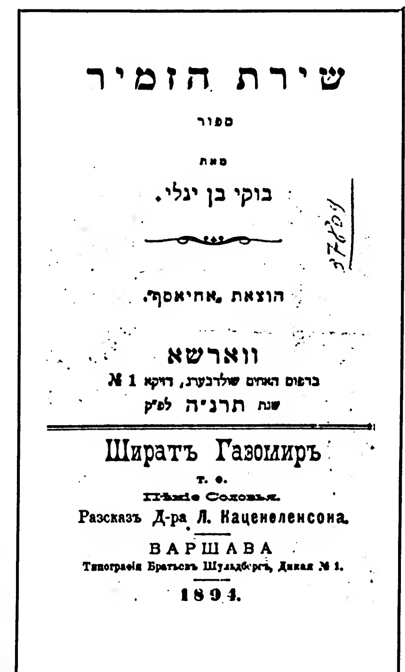
עלילות התנ"ך קסמו לי...

היינו שמונה ילדים בבית, ובוודאי היו חיכוכים בינינו, וביחוד ביני ובין אחי אברהם, שהיה פרחח מאין כמוהו, ותכונה זו נעלמה ממנו בבחרותו.
אני גם זוכר שאחותי הנק'ה היתה "חוטפת" מאתנו כ ה ו ג ! וזאת למה? מינהג היה לה: כשהיתה עוברת על פנינו, ואנו יושבים כך סתם ומתבטלים, היתה אומרת לנו ב"ניגון" של ההורים: "קינדער, נעמט די ג מ ר א" ("ילדים, קחו את הגמרא")... וביחוד מדגישה את ה"גמרא", ואנו היינו מתפרצים מכעס ומכים !

תנ"ך אהבתי ללמוד, מה שאין כן גמרא. שכננו ר' שאול היה יהודי למדן, ולימד גמרא למבוגרים. עם דרדקים לא התעסק, אך כשכן הוא נעתר להפצרת אבא והסכים ללמדני. הוא היה בא לביתנו, ותחילה לימד אותי "בבא מציעא", ואני זוכר שאבא היה נוכח בשעורים. עברית כבר ידעתי, אך בארמית התקשיתי. ר' שאול הירבה להסביר לי, אך הביאור לא נקלט. פשוט לא אהבתי את זה. למדתי גם "אלו מציאות", וכך המשכתי חצי שנה, אך לא מצאתי ענין בגמרא, בעוד שהעלילות מן התנ"ך קסמו לי.

אפשר לומר, שהנבט של האהבה לארץ־ישראל התחיל נובט אצלי, ובוודאי גם אצל אחרים, כבר בלימוד התנ"ך בחדר. חיינו את ארץ־ישראל כממשות. אך לא זכור לי שהיה לי אז מושג מה קורה בארץ־ישראל.

בעת ההיא קראתי את ספרו של בוקי בן יוגלי (ד"ר יהודה לייב קצנלנסון) - "שירת הזמיר". הספר הרשים אותי מאד ועורר את חלומותי על ארץ־ישראל...

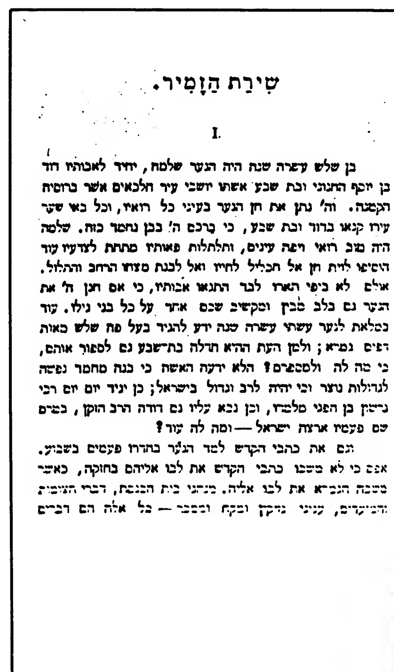

שירת הזמיר
ספור
מאת
בוקי בן יגלי.

הוצאת „אחיאסף".

ווארשא
ברפוס האחים שולדבערג, דזיקא № 1
שנת תרנ"ה לפ"ק

Ширатъ Газомиръ
т. е.
Пѣніе Соловья.
Разсказъ Д-ра Л. Каценеленсона.
ВАРШАВА
Типографія Братьевъ Шульдбергъ, Дикая № 1.
1894.

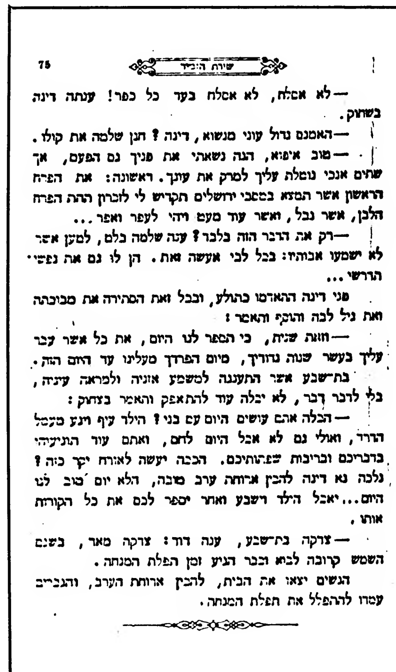

שִׁירַת הַזָּמִיר.

I.

בן שלש עשרה שנה היה הנער שלמה, יחיד לאבותיו דוד בן יוסף התנוי ובת שבע אשתו יושבי עיר חלכאים אשר ברוסיה הקטנה. וה' נתן את חן הנער בעיני כל רואיו, וכל באי שער עירו קנאו בדוד ובת שבע, כי ברכם ה' בבן נחמד כזה. שלמה היה טוב רואי ויפה עינים, ותלתלות פאותיו מתחת לצדעיו עוד הוסיפו לוית חן אל תכליל לחייו ואל לבנת מצחו הרחב והגלול. אולם לא ביפי תארו לבד התגאו אבותיו, כי אם חנן ה' את הנער גם בלב מבין ומקשיב שכם אחד על כל בני גילו. עוד כפלאת לנער עשתי עשרה שנה ידע להגיד בעל פה שלש מאות דפים גמרא; ולמן העת ההיא חדלה בת־שבע גם לספור אותם, כי מה לה ולמספרם? הלא ידעה האשה כי בנה מחמד נפשה לגדולות נוצר וכי יהיה לרב וגדול בישראל; כן יגיד יום יום רבי גרשון בן הפני מלמדו, וכן נבא עליו גם דודה הרב הזקן, בשבתם עם פעמיו ארצה ישראל — ומה לה עוד?

וגם את כתבי הקדש למד הנער בחדרו פעמים בשבוע. אבל כי לא משכו כתבי הקדש את לבו אליהם בחזקה, כאשר משכה הגמרא את לבו אליה. מנהגי בית הכנסת, דברי האגדות והמדרשים, ענייני נזקין ומקח וממכר — כל אלה הם דברים

75 שירת הזמיר

— לא אסלח, לא אסלח בעד כל כפר! ענתה דינה בשחוק.

— האמנם גדול עוני מנשוא, דינה? חנן שלמה את קולו.

— טוב איפוא, הנה נשאתי את פניך גם הפעם, אך שתים אנכי נוטלה עליך למרק את עונך. ראשונה: את הפרח הראשון אשר תמצא בסבבי ירושלים תקדיש לי לזכרון תחת הפרח הלבן, אשר נבל, ואשר עוד מעט ויהי לעפר ואפר...

— רק את הדבר הזה בלבד? ענה שלמה בלט, למען אשר לא ישמעו אבותיו: בכל לבי אעשה זאת. הן לו גם את נפשי תדרשי...

פני דינה האדמו כתולע, ובכל זאת הסתירה את מבוכתה ואת גיל לבה ותוסף ותאמר:

— חובת שנית, כי תספר לנו היום, את כל אשר עבר עליך בעשר שנה נדודיך, מיום הפרדך מעלינו עד היום הזה.

בת־שבע אשר התענגה למשמע אזניה ולמראה עיניה, בלי לדבר דבר, לא יכלה עוד להתאפק ותאמר בצחוק:

— הכלה אתם עושים היום עם בני? הילד עיף ויגע מעמל הדרך, ואולי גם לא אכל היום לחם, ואתם עוד תתעללו בדבריכם ובריבות שפתותיכם. הככה יעשה לאורח יקר כזה? נלכה נא דינה להכין ארוחת ערב טובה, הלא יום טוב לנו היום... יאכל הילד וישבע ואחר יספר לכם את כל הקורות אותו.

— צדקה בת־שבע, ענה דוד: צדקה מאד, בשגם השמש קרובה לבא וכבר הגיע זמן תפלת המנחה.

הנשים יצאו את הבית, להכין ארוחת הערב, והגברים עמדו להתפלל את תפלת המנחה.

הספר הזה[12] צודד את ליבם של נערים רבים בגולה, וכמו גיבור הספר רקמו גם הם את החלום לשוב לציון ולעבוד את אדמתה...
בין החולמים היו גם בני דוסיאט.

מולנו גרה משפחת אלבינגר, שניהלו בית־מסחר. האשה - אשת חיל, ובעלה - למדן, כמעט רב! בנם היה יושב בעליית־הגג ולומד גמרא, ואמי השתוקקה שאהיה רב כמותו. כאשר נועצה אמא באלבינגר הבחור, ושאלה אם כדאי שאלמד ב"ישיבה", השיב לה: "א־צוועק איז דאס ניט" ("תכלית - אין בזה")...

בשלב מסויים דובר על כך שאסע ללמוד ב"ישיבה" ולי דווקא קסם הרעיון - ואולי בגלל הנסיעה אל מחוץ לעיירה... אך אבא עמד על כך שאלמד מקצוע.

יותר מאוחר הזמין אותי קרובי יוסקה קגן, שאבוא אליו ל"ישיבה" ואתרשם בעצמי, אך הוסיף: "בינך לביני הענין כפוי עלי". באתי, הצצתי, ולא מצא־חן בעיני, ואבא רשם אותי לבית הספר המקצועי היהודי בדווינסק. אך אקדים לספר על לימודי בבית־הספר העממי הרוסי בעיירה.

בבית הספר העממי הרוסי (נארודנויה אוצ'ילישצ'ה).

הודות לקשרים שהיו לאבא עם מנהל בית הספר הרוסי בעיירה הייתי בין הילדים היהודים הבודדים שנתקבלו ללמוד בו. ניגשתי לבחינות הכניסה, ואתי גם ביילה, בתו של המלמד משה־לייב ברמן.

משה־לייב היה חסיד, עני מרוד, אך למדן מופלג. כשרון מיוחד היה לו לחבר משפטים בעלי משמעות כפולה. אני זוכר שעל המלה "פיחוטא" (ברוסית - חיל רגלי) אמר: לולא חטא פיו של הבחור, היה יותר מאשר חייל רגלי פשוט... בנו הפליא לספר סיפורי חסידים, ואני הייתי עומד בפה פעור ומאזין.

שייקה ג. משה־לייב היה קיצוני באורח חייו היהודי. הוא לא היה מדבר מערב שבת ועד מוצאי שבת, ואם דיבר - אז רק בלשון הקודש.

רחל ס.: ביילה סיימה אוניברסיטה בפאריס, הוסמכה לרפואה, ונישאה לפרופסור איטלקי...

ובכן, הציגו על הלוח שאלה, וראשונה נשאלה ביילה, אך היא נכשלה בגלל שתי שגיאות, ואילו אני דייקתי בתשובה ונתקבלתי.

עד מהרה התברר שהכיתה היתה ברמה גבוהה מדי בשבילי. המנהל דווקא ניסה לעזור לי, ונתן לי ספר הכנה. אני זוכר שהיה שם סיפור קשה ללימוד, ואבא ערך אותו בצורה בהירה יותר, ומדי בוקר הייתי משכים קום ומשנן. זו היתה עבודת פרך! גם בחשבון היה לי קושי, ובמפה הגיאוגרפית לא התמצאתי ונאלצתי להיעזר בילדי הגויים. ה"שקוצים" הכפריים נעדרו בעונה זו מבית הספר ועבדו עם הוריהם בשדה, ואני נעזרתי בשתי "שיקסעס" (האחת היתה שכנה של האורלינים). אני זוכר שהתחלתי לפקפק באימרה השגורה, "א גויישער קאפ" ("ראש של גוי"). והרי ה"שיקסעס" היטיבו לדעת ממני!

אבא המשיך לעזור לי בהכנת השעורים, אך בכיתה לא ידעתי להשיב. "והרי בבית עשית" - התפלא המורה. ומה אספר לו, שאבא עשה לי את השעורים?

כשהתפנה מקום בכיתה הנמוכה עברתי לשם, ורווח לי. אמא התפלאה: "עד עכשיו היית צריך להשכים קום ולדגור, והנה כעת זה אחרת!" ואכן, בכיתה הגבוהה הרגשתי נחות, ואילו בכיתה החדשה ממש נהניתי.

בחברת ילדי הגויים...

כיהודי הייתי פטור משעורי דת וליטאית שלימד הכומר. אני זוכר שתמונת "האם הקדושה" היתה תלויה בכיתה מול עיני, והדבר היה לי לזרא - - -

והיו התגרויות מצד ה"שקוצים". אני זוכר שהניחו לפני נתחי בשר חזיר, ונאלצתי לתת להם עוגה כדי שיסלקו את הטומאה.

ופעם אחרת, כשהייתי תורן נקיון, עמד לו הגוי באצ'יס ורטן לעומתי: "איך אתה מנקה? איזו מין עבודה היא זו? חכה, ייכנס המורה ואספר לו". בכעסי סטרתי לו על לחיו, וזו התנפחה כהוגן! נבהלתי, וחששתי מתגובה... אך ראה זה פלא: באצ'יס נעשה לפתע כקצרץ כנפיים, ועוד קודם שנכנס המורה החניף לי והצביע על המחברת שקנה בחנות של סבא, ולא הלשין עלי.

אביו היה שען, אדם ליבראלי ואינטליגנטי, שאשתו הביטה עליו בעין רעה על שלא הלך לכנסיה. האב היה אדם מצויין, ואילו הבן היה סורר, שונא ישראל!

חיים לויט: אני זוכר שיוסף סטר לגוי שמרח לו, כך נדמה לי, שומן חזיר על שפתיו. ואם אינני טועה נעקרו לגוי שתי שיניים. כמובן שחששנו מתגובת הגויים, וצריך היה למנוע התגרות מצדם. המורה הגוי דובלבוביץ, שידע כנראה את רקע המעשה, לא הגיב בחומרה ודאג שישכיחו את הענין. אולי שיחדו אותו כדי שירגיע את הרוחות, ואולי חשש שיפטרו אותו. האם הרב שלנו התערב? - לא בענינים כאלה, וההתערבות לעזרה במקרי התגרות באה בדרך כלל מ"הרבנות הגדולה" שהיתה בנובו־אלכסנדרובסק.*

כשהתחלף המנהל ובא אחר במקומו, יותר ליבראלי, הצטרף אז לכיתה יהודי נוסף, ילד מבני העניים. המורה הבחין אולי שתועלת לא תצמח ממנו, וזלזל בו. לכן חשבו ה"שקוצים" שאפשר להתגרות בו - למרות שהיה בעל גוף - ואני זוכר שביילה גילתה אומץ והצביעה למורה על מי שפגע בילד. המורה תפש את סנטרו של ה"שייגעץ" ובכוח הרים את ראשו וגער בו והזהיר אותו. שנאתי את הגוי הזה גם בבחרותו, אף כי היינו משתעשעים ביחד ומחליקים על הקרח. כשנכנסו הבולשביקים לעיירה הוא הצטרף אליהם.

כשהתחולל הפוגרום

הייתי ילד כבן חמש כשהתחולל פוגרום בעיירתנו. עברה שמועה שהגויים עומדים לפרוע ביהודים, ואני זוכר שאמא דאגה והיתה מוטרדת, אך אבא ביטל את השמועה בתנועת־יד ואמר שאלו דברי הבל של נשים... עלינו אל הקומה השניה של בית המרקחת של חיים־אהרן והסתגרנו בתוך חדר. היה איתנו גם הרב בונים־צמח זילבר, אביה של שרה־נחמה אשת הרוקח. משם עקבנו אחרי המתרחש ושמענו את הרעש של ניפוץ השמשות. נתגלתה לפנינו תמונת זוועה: נוצות מהכרים ומהכסתות התעופפו וכיסו את האדמה כמו שלג. חנויות נשדדו, וחביות של דבש התגלגלו מהחנות של סבא אל הרחוב, וכשנכנסנו הביתה גילינו שאת לוח־הספרות

* נובו אלכסנדרובסק - עיר מחוז. לפני כן נקראה אזרני, ובליטא העצמאית הוחזר לה שמה בליטאית: זאראסיי

משעון הקיר שלנו תלשו.
צלצול פעמוני הכנסיה החריד אותי, ותקופה ארוכה לא העזתי לעבור על־יד הכנסיה. עד היום הרשמים של הפוגרום חיים בקרבי.

וכשפרצו שריפות...

אני זוכר שהייתי עוד פעוט ממש, כשהלכתי עם אמא וברחוב ראיתי שלדי בתים. שאלתי "מה זה?", ואמרו לי שהיתה שריפה... אודים מהשריפה הזאת נשארו במקום גם בבגרותי. גילו לי ש"הפריזיווניקים", הבחורים שהתייצבו לצבא, ערכו ערב גיוסם חינגות, וכאחד ממעשי־התעלולים הציתו אש.
שבע שנים לאחר השריפה הזאת פרצה שריפה אחרת. אמרו אז, שהיתה זו פעולת־גמול של חלק מהפורעים שנחבשו בבית הסוהר לאחר הפוגרום, וכשהשתחררו מהכלא חזרו לעיירה, ומתוך נקמה העלו אותה באש. האש פרצה בדיוק בשבוע של פרשת "בהעלותך"...
אני זוכר שלמדתי אז אצל יוסל חצקל (בנו של הדוד פייביש), החזקתי גמרא ביד, ולפתע שמעתי מישהו צועק, שרואים עשן של שריפה גדולה במרכז העיירה. רצתי הביתה, ומצאתי את אמא בבהלה גדולה, כשכל בני הבית עסוקים כבר באריזת החפצים. פרשו על הרצפה סדין גדול, ואספו עליו את כלי המיטה. ליד הכנסיה היתה חצר פנוייה, ושם רוכזו הרבה "נשרפים", כלומר, אלה שנפגעו מהשריפה. שם היינו עד הערב. ידיד טאטארי שעזר לנו עמד ליד החבילות שלנו. אני זוכר שאבא דיבר אתו (הטאטארים בעיירה ידעו יידיש), ושאל אותו מי, לדעתו, עשה את המעשה.
עברנו אז לגור בבית הדוד שמואל־איציק, והנה, שבוע אחר כך, ביום ראשון, שוב פרצה שריפה. אמא צעקה וקראה ל"שייגעץ" אחד שיבוא לעזור להציל את רכושנו, אך הוא לא נענה לה. כשאני צעקתי לעברו, הוא בא ועזר לנו להוציא את מעט המטלטלים.
זמן קצר אחרי השריפה הזאת נכנס אשר החייט לבית־העץ החדש שלו. באחד הלילות אני מביט בחלון ורואה אור! הכנסיה מוארת! התחלתי לצעוק: "אי! אי! שריפה!" - ביתו החדש של אשר החייט עלה באש. אמרו אז על פוטרניס, הגוי משכונת הפועלים, שגר בין בתי הכובסות, שהוא שהצית. הוא היה בריון וסיפרו שסילק חשבון.
גם ביתנו עלה אז באש, ואנו עברנו להתגורר בביתו של סבא חנוך. הצטופפנו שם יחד עם משפחת אורלין, והדוחק היה לא קטן.
למחרת השריפה חיפשנו, אולי נשארו חפצים לפליטה, והנה עליתי על אפר חם ורגלי נכוותה. את רגלי ריפאה באבל קרובתי מוסל בת חיה־מינה היא הניחה על הכווייה גרגרי פשתן חמים. איך הגעתי לאבל, זהו סיפור אחר.

ציביליזציה באבל...

למחרת השריפה הגיע מאבל קרובנו שלמה פרידמן בן בערציק וחיה־מינה, והזמין את אמא לבוא ולנוח אצלם ולהירגע. חיה־מינה היתה אחות סבתי שרה־ביילה, אם אמי. אמא לא נעתרה להזמנה, אך אני ואחי אברהם "נדלקנו" לרעיון, ועלינו על העגלה, כשאנו יחפים ומלוכלכים, וכנראה גם בבגדים בלויים, כי אני זוכר שילדי השכנים של בערציק לעגו לנו בחוץ ואמרו: "בערציק'ס קרובים און גייען צעריסן" ("הקרובים של בערציק, ולבושם קרעים")...
כנראה שהמראה העלוב שלנו לא הלם את המעמד של קרובינו העשירים. מדוע "עשירים"? - והלא עמד פסנתר בביתם... בתם מוסל, שניהלה חנות לאריגים, תפרה לנו בגד חדש, ואני זוכר שכאשר באה לדוסיאט ואמא רצתה לשלם לה, היא סירבה לקבל. זוכרני, שבנה הקטן, מיכה זיידלין (מנשואיה הראשונים) היה פרחח לא קטן, והוא עודד אותנו "לקשקש" על הקלידים בפסנתר, עד שבאה סבתו חיה־מינה והרגיעה אותנו. הוא גם לימד אותנו לשתות תה מכוס, בצורה מאוד לא מכובדת, וכאשר המשכנו במנהג חדש זה גם בבית, אמא נזפה בנו כהוגן. אמא מאוד הקפידה שנתנהג כהלכה ובנימוס. עד היום, אם אני "נכשל" בלגימה לא מנומסת, אני מתבונן סביבי בחרדה, שמא נתפשתי בקלקלתי...
שם, באבל, פגשתי לראשונה את רפאל חריט, שהיה סטודנט והיה לו כבר "כוכב" על כובעו, והיה נעול סנדלים - חזיון נדיר אז. טיילנו אתו, והוא האיץ בי ובאחי אברהם לכתוב הביתה.
כאשר חזרנו לעיירה, כעבור שבוע או שבועיים, אמרה לנו דודה פריידל: "הנה הגעתם עם מכתבכם" והוסיפה: "בוודאי למדתם שם לצחצח שיניים"... ללמדך, שחזרנו מן הציביליזציה...

בבית הדודים בדווינסק

בשנים 1912–1915 למדתי בדווינסק בבית הספר המקצועי היהודי וגרתי בבית הדודים. תחילה התארחתי בבית דודתי ריבה- לאה, אחות אבא. את בעלה, אברהם- בר טודר, שנפטר בגיל צעיר, פגשתי בילדותי בדוסיאט. ביתם היה במסנייצקאייה. ילדיה הבוגרים היו כבר מחוץ לבית - ומכולם אני זוכר ביחוד את שמואל, שהיה טכנאי שיניים, ויותר מאוחר היגר לארצות הברית בעקבות אחיו ניסן. אני נזכר, שהחלטתי על דעת עצמי לנס.ע לחג הסוכות הביתה, יחד עם חברי וולפה ליפשיץ, ושמואל השיג אותי והחזירני לביתם.
לאחר שהדוד אברהם- בר נפטר, הדודה ריבה- לאה נשאה לבדה בעול המשפחה הגדולה. היא היתה בעלת בית למופת ואשת חיל. בהיותה סוחרת בבדים נסעה הרבה בדרכים. באחד הלילות בנסיעתה בעגלה נרצחה בידי גויים.
בישראל נמצאים שניים מנכדיה, מ״שארית הפליטה״: אברהם בן ברטה ולולה בת ויכקה.

אברהם ל.: אני נושא את שם סבא אברהם- בר. מאמא נודע לי שסבתא נרצחה בזמן מלחמת העולם הראשונה. בביתנו היה הצילום של קבר הסבתא. אמא סיפרה, שהיא ואחותה ויכקה נסעו לחפש את מקום קבורתה, ומצאוהו אי- שם על גבול פולין...

לולה ג.: אני נושאת את שם הסבתא ריבה- לאה. אמי שמרה על שמה מהבית, ועל השלט בביתנו בדווינסק היה רשום כך: ״ורה טודר- גורביץ, מיילדת״. אמא היתה ידועה בשם ורה בוריסובנה (בת בר) טודר.

דודה ריבה- לאה היתה אשה פעלתנית ותמיד עסוקה, ואולי משום כך עברתי לגור בבית אחיה, דודי שמואל- איציק, שעזב את דוסיאט לאחר השריפה...
דודי שמואל- איציק ירש בדווינסק בית דירות מול בית הכנסת. מדי פעם היה נוסע מדוסיאט לדווינסק לבדוק את רכושו, עד אשר קבע שם את ביתו. גם לאבי היתה ״ירושה״ בדווינסק, אך כשהתחילו מדברים שיתירו ליהודים לשבת ברוסיה גם בערים הגדולות, חשש אבא שהמרכז המסחרי יעבור מדווינסק לפנים רוסיה ורכושו יאבד את ערכו, ולכן מכר אותו...
דודי שמואל- איציק זכור לי כאדם חרוץ גם הוא, שנא הולכי בטל. בעצמו היה מסייד את הבתים שהשכיר, והיה זה מעשה יוצא דופן של בעל- בית. את כל ילדיו לימד מלאכה! הוא שלל מאוד את הדת הממוסדת, ובשהותי בביתו בדווינסק הבחנתי שילדיו אינם מקפידים בדינים, ואף צחקו למראה הארבע- כנפות שעלי... בניו היו למדנים, כולם בוגרי ישיבות, אך לא דבקו בדת כדרך הרבנים, אלא ברוח ההשכלה, שהשפעתה בליטא היתה גדולה: ״היה יהודי באוהלך, ואדם - בצאתך...״ כמה מילדיו חיים ברוסיה ובאמריקה.
בתום שנה עברתי לגור בביתו של הדוד משה חצקל, אחי אמא. הבית היה תמיד פתוח לאורחים. שם פגשתי לראשונה את קרובינו מליבאווה*, זונדל גינזבורג ובנו דוב, שבא להתייצב לצבא, והם התארחו שם זמן מה. כשעמדו להיפרד הציע זונדל כסף לדודה חסיה, והיא סירבה לקבל, ואני השתוממתי. הרי לא היו משפחה אמידה.
כאשר פרצה מלחמת העולם הראשונה, ופליטים התחילו לזרום לדווינסק, ביקש ממני הדוד לכתוב מכתב ברוסית לקרוביה של הדודה בשאדובה, שיבואו לביתם. ואכן הם הגיעו, ואני זוכר את בתם ליבה, שהיתה נכה בידה, שהשתוקקה לעלות לארץ- ישראל, ויותר מאוחר נודע לי, שבגלל נכותה היא לא נמצאה כשרה לעלות.
כשהשתנו הזמנים והרשו ליהודים לגור מחוץ לתחום המושב, עברו לשם הדודים משה וחסיה ומשפחתם. במכתבה אלינו לארץ כתבה אחותי הניה: ״אמא הגתה רעיון שתשלחו פונט אחד לדוד משה ברוסיה לכבוד חג הפסח...״
זכרונות נעימים נשארו לי מדודתי חסיה, שהיתה בתו של ר' קופל מרגלית, אחד הלמדנים המפורסמים. חסיה היתה טיפוס עירוני, אשה עדינה מאוד. אני זוכר שבבואה לדוסיאט, גיסותיה הלכו עליה רכיל, שהיא בזבזנית, שקונה איטריות מוכנות. בעיירה תמיד הטיפו לה מוסר, והיא לא מצאה שם מקום. חסיה ידעה לשיר, ונהגה ללכת לתיאטרון. עם בתה לאה'קה המשכתי לשמור קשר- מכתבים גם כשעליתי לארץ. בטרם עברו אל מחוץ לתחום המושב היא כתבה אלי: ״אני חיה פה, בלי אהבה, בלי תכלית״, ואני עניתי לה, שבין הגורמים לעלייתי ארצה אני מייחס חלק רב לאמה, דודה חסיה, שהיתה שרה לי משירי ציון, משירי גולדפדן ואחרים. אני זוכר, שגם הדודה כתבה לי, שחלמה לעלות לארץ- ישראל. והנה שב ועולה בזכרוני הסיפור ״לב אם״, שקלטתי בילדותי מפי דודה חסיה, שסיפרה אותו לחברתה. זה היה כאשר רב- סבתא הנה- זלדה נפטרה בבית סבתי, אם אמי, שרה- ביילה. אני זוכר שגופתה

נחמק'ה סילבר (בת שמואל-איציק סלפ) בחברת יוסף ובנו יאיר.
כפר ויתקין, 9 במאי 1985.
יוסף י.: חלפו למעלה משבעים שנה, ושוב נפגשתי עם נחמק'ה. היא באה עם משפחתה מלוס-אנג'לס לראותני, והחלפנו זכרונות נעימים מילדותנו.

״תשלחו פונט אחד לדוד משה ברוסיה״

* ליבאווה - עיר בלאטביה, בעלת תרבות גרמנית.

הונחה על הרצפה ונרות דלקו סביבה. הייתי נרגש, ודברי האם בסיפור - "האם נחבלת בני?" - ריגשו אותי עוד יותר. הייתי אז, אולי, בן שש.

בבית דודי משה וחסיה קראתי את "אשמת-שומרון" ו"אהבת ציון" וספרים עבריים אחרים. ראה אותי קרובנו זלמן חריט קורא ספר עברי, התעכב לידי וסיפר לי על חוויות ביקורו בארץ-ישראל, ואני התלהבתי. על חדרה שמעתי עוד בבית הורי. אבא קנה אדמה בחדרה, אך הפסיק את תשלומיו...

בדווינסק פגשתי שוב את מיכה זיידלין, כאשר בא להיפרד מקרוביו, בני משפחת חריט, בדרכו לארץ-ישראל יחד עם יצחק בן חצקל חריט ויוסף בן יהודה חריט. זה היה בשנת 1913, בדיוק ביום בו זוכה בייליס. אגב "משפט בייליס" אני נזכר בפסוק שהיה מקובל עלינו אז: דצ"ך עד"ש באח"ב - ראשי תיבות ל"דברי צבריאק כזב, עלילת דם שקר, בייליס אינו חייב בדין"... יצחק חריט היה מוותיקי עפולה. יוסף חריט היה מראשוני "השומר". על מיכה זיידלין נודע לי עוד בטרם עלייתי ארצה, שהוא נהרג. רק לאחרונה נודעו לי פרטי מותו וקבורתו בטבריה.

בבית-ספר מקצועי יהודי - "דווינסק יבריסקויה רמסלנויה אוצ'ילישצ'ה"

בבית הספר המקצועי היהודי בדווינסק המורים היו יהודים, ושפת ההוראה היתה רוסית. התחלתי ללמוד מסגרות, אך בהמלצת אבא התמסרתי יותר ללימודי נגרות. למדנו שם גם מקצועות הומאניסטיים וגם ריאליים, כמו פיסיקה וטכנולוגיה.

שלטתי כבר היטב בעברית, לעומת חברי בכיתה שדיברו רק רוסית, ברוח הכניעה אז לתרבות הרוסית. אני זוכר שהעתקתי מגלויה את דיוקנו של הסופר דוד פרישמן, והראיתי את הציור למורה. אחד התלמידים שאל: "מי זה?" והשבתי: "פרישמן". אמר שאינו מכיר שם זה. המורה, שהיה כנראה ציוני, אמר לו: "אתה בוודאי יודע מי זה פושקין..."

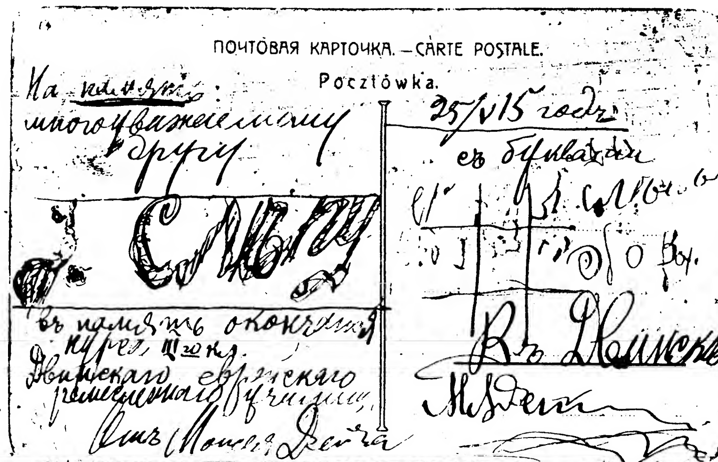
בשעת ביקור בבית חברי לכיתה - לוטקין שמו - דיברתי אתו יידיש, כי לא אהבתי לדבר רוסית. אביו נכנס לחדר, ניגש וסטר לבנו על לחיו ורטן בכעס: "מי זה מדבר יידיש?!" - כהורים רבים דאג גם הוא שבנו ידבר וישלוט ברוסית. אך אני זוכר שתלמיד אחר סיפר, שאביו הבטיח לו לקחתו לטיול לארץ-ישראל...

בבית הספר נערכו החגיגות הרשמיות ברוסית. גם בבית הכנסת הגדול בדווינסק היה הרב-מטעם נואם ברוסית. לפעמים יצאנו בחבורותא לתיאטרון, אך איני זוכר שהיה בזמני תיאטרון יהודי.

בתקופה ההיא כתבתי יחד עם חברי חיבור בשם "חלום": אנחנו עולים לארץ-ישראל, חורשים את האדמה ונהנים מחיי הכפר. אך כאשר באתי הביתה לחופשה, התביישתי להראות את החיבור הזה להורי, והטמנתיו ב"בויידעם" (עליית-הגג), ואולי הוא מונח שם עד היום הזה...

"דווינסק יברייסקויה רמסלנויה אוצ'ילישצ'ה" - בית ספר מקצועי יהודי בדווינסק.
"למזכרת לחברי הנכבד י. סלפ לזכר סיום המחזור השלישי בבית הספר המקצועי היהודי - דווינסק. ד ו י ט ש."
אחד התלמידים שאל: "מי זה פרישמן?"
ואלו שמות התלמידים הזכורים לי לפי סדר הופעתם ביומן הכיתה: אבוגוב, אמדור, בראווארניק, וולף, גילינסקי, גינזבורג, דויטש, ז'יו, זכר, זיסמן, זיסקוביץ, זילבר, קגן, כץ-קגן, קליינשטיין, לוינזון, לוטקין, מסניק, מרסוב, ראטמן, ריבאק, סלוסברג, סלפ, תפארת, חויאזין, שפירא, ספרא, האחים עדות גרשון ושפטל.
מכולם אני מזהה רק את זיסמן (למעלה, ראשון מימין), ואותי (למעלה, שורה שלישית, שני משמאל). אמי אמרה שאני היפה מכולם...
באמצע יושב המורה יוסף מויסייביץ גנקין. מצד ימין - המורה לציור, ששמו פרח מזכרוני...

"דווינסק, 25 במאי 1915 - לזכרון לידידי הנכבד יוסף סלפ לציון סיום הלימודים בבית הספר המקצועי היהודי בדווינסק" (תרגום מרוסית).
על הגלויה תמונתו של המשורר י. קצנלסון: "אם שעה יפה שוחקה לך - אל תחמיצנה..."

הגנה עצמית

בדווינסק היה התחביב שלי לימוד אמצעי התגוננות: להחזיר מכות, להפיל ארצה וכדומה. לא החמצתי הזדמנות להוכיח את כושרי, והשעה שיחקה לי: היתה שם גבעה שעליה נהגו לשחק כדורגל. לשם אהבתי ללכת עם חברי ולהתבונן במשחק...
יום אחד התאמנו שם חיילי מילואים, ובעוד אנו מתבוננים בהם שיחרר אותם הקצין, ואמר להם: "ועכשיו תתחילו א י ת ם" - והצביע לעברנו... לפתע מצאתי עצמי נבדל מחברי ולצדי חייל מבוגר שתפש ואחז בי. מיד השתמשתי בתחבולות שלמדני חברי לכיתה, מרסוב, החזקתי בחייל ושנינו התגלגלנו מראש הגבעה עד פסי הרכבת, כשאנשים צופים בנו מהצד...
כעבור שנה, כאשר עבדתי אצל הגרמנים בעבודת כפייה, העזתי לבקש מהקצין הגרמני שירשה לנו להתאבק. הוא הצביע על "שייגעץ" אחד, שאמר לי בליגלוג:
"איתך? - ב ב ק ש ה"... הוא הצליח אמנם להצמיד אותי אל האדמה, אך אני גם הפעם השתמשתי בתחבולה ותפשתי חזק בצווארו, עד כי לא היה יכול לסובבו...
עד היום יש לי הערכה רבה למתאבקים בזירה - - -

מלחמת העולם הראשונה

במלחמת העולם הראשונה, כאשר נהפך בית הספר שלנו לבית חולים, נפסקו לימודי בדווינסק, ושבתי הביתה - **לדוסיאט**.
הגעתי לעיירה לפנות ערב. לפתע התחילו הפצצות הגרמנים. הרוסים נעלמו מהעיירה. אחד נהרג, ואני זוכר שקברו אותו לא רחוק מביתנו. החלוץ של הצבא הגרמני הגיע לדוסיאט, וקבוצת חיילים ישבה אתנו. הם הראו לנו תמונות מבני משפחותיהם, ודווקא נראו לנו אנושיים. למחרת בבוקר ראיתי שהם אוכלים לחם לבן בריבה, וזה היה חזיון חדש! הם היו מנגנים במפוחיות ושטים על פני האגם. זכרתי אותם לטובה, ודווקא לרוסים שמרתי טינה: כשנסוג הצבא הרוסי, חייליו התנהגו בגסות. את הבאללאיקה שלי הסירו בכוח מהקיר, ולקחוה...
כשפרצה המלחמה, ברחה הדודה פריידל לרוסיה, והצטרפו אליה אחותי אלקה וגם בת- דודתי סוניה אורלין, וכולם יחד גרו עם החריטים. גם הורי חשבו, כנראה, לברוח. אבא קנה כבר סוס ועגלה, והדוסיאטאים התפקעו מצחוק: ר' עמנואל ינהג בסוס כבעל- עגלה... אני זוכר שהסוס הזה גרם רק צרות. כל היום רק עמד ואכל. כשהיו עוברים ליד הסככה, היה מתחיל לצהול, ואנחנו פחדנו שהגרמנים יקחו אותו מאתנו. יום אחד נצטוו תושבי העיירה להביא את הסוסים לכיכר השוק. סוס שנמצא מתאים לצבא נלקח, ובעליו קיבל "שיין"- כרטיס- נייר המזכה

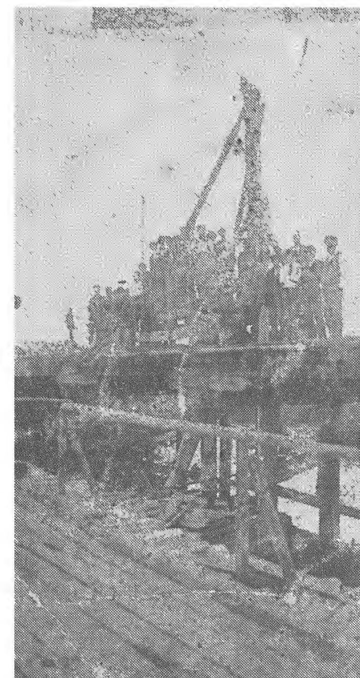
כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, עוד בטרם עזבו הרוסים את דוסיאט, הגיעו לעיירה פליטים מווילנה. יהודי דוסיאט קיבלו אותם באחווה ובחמימות...
בעת הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה חיו יהודי דוסיאט לא רע. החנויות נשארו פתוחות, ונסעו להביא סחורה מפוניבז'. ביחוד סחרו עם הכפרים הסמוכים, שקנו בהם מצרכים ומכרו אותם לעיירות בסביבה.[13]

בתמורה. הצטערתי שהסוס שלנו נמצא מתאים. הוא היה דווקא סוס יפה...
הגרמנים גייסו אז גילאים מסויימים לעבודה. את נפתלי שר"ב מינו ל"בירגר- מייסטר" ("ראש האזרחים") והוא קיבל מהם מתנה - ספר תהילים בגרמנית, שממנו למדתי גרמנית.

כשאחיה החורג של סבתא שרה- ביילה, משה פרידמן, מליבאווה, ביקר בביתנו, התגאתה סבתא בפניו שאני יודע גרמנית, ואזכור שאמר: "לא מספיק לדעת גרמנית. צריך לדעת גם את ספרותה ותרבותה"... בדרכי לארץ-ישראל נפרדתי ממנו בליבאווה, והוא עודד אותי שלא אפחד לנסוע באניה - - -

אייבי פרידמן: משה בן חיים־אביגדור פרידמן מליבאווה היה למדן ועל אשתו, שרה, סיפרו שלבשה מכנסיים ועישנה סיגריות - חזיון נדיר בימים ההם...

הגרמנים גייסו אותי ואת חברי חיים לויט להקמת הגשר על הנהר שחצה את העיירה. נפצעתי באצבעי, והגרמנים הגישו לי עזרה ראשונה. תמורת עבודתנו קיבלנו כסף וגם מצרכי מזון. יותר מאוחר התחילו לגייס לעבודה למקומות רחוקים, אך תמורת כופר־נפש אפשר היה להשתחרר. ההורים שילמו לאמו של חיים לויט שכר דירה מראש, כדי שיהיו לה דמי־פדיון עבור חיים, ואבא שילם כופר גם עבורי, ולא נשלחנו למרחקים...
בכפר סמוך לדוסיאט היה סוחר יערות יהודי, שהציע לנו לעבוד אצלו וכך נהיה פטורים מעבודה אחרת. עבדנו יחד, מאיר לויט, אחי אברהם, חיים לויט ואנכי. בנינו רפסודות והשטנו אותן על הנהר, ומשם הן נשלחו לגרמניה. העבודה היתה מעייפת מאד. אני זוכר שבלילה קמתי כמוכה ירח, ובתנועות ידיים כאילו דחפתי רפסודה להשיטה בנהר...
היינו לנים בסככה בתוך החצר, ובישלנו לעצמנו מן המצרכים שסיפקו לנו הגרמנים. היו שם שתי "שיקסעס", אחת מהן אנטישמית, והשניה, כשרקדנו, היא דחפה את בתה שתרקוד אתנו... ולשבתות היינו נוסעים הביתה.

הגשר הישן...
"צולם בדוסיאט. בניית הגשר 1916.
לזכרון ליוסף סלפ" (תרגום מגרמנית)

הגשר החדש בדוסיאט ע"ש דאריוס וגירנאס

רבקה ש.: אני זוכרת את הגשר הישן, שהיה רעוע ומסוכן. לא פעם נשמט קרש מתחת לרגלי ורק בנס לא נפלתי לנהר...

שייקה ג.: הגשר החדש נבנה, כנראה, בשנת 1930, ונקרא על-שם דאריוס וגירנאס, שני טייסים אמריקאים ממוצא ליטאי, שרצו להביא כבוד לעמם, וחצו את האוקיינוס האטלנטי. מטוסם התרסק ונפל אי־שם בגרמניה, והיתה סברה שעבר מעל למחנה צבאי גרמני והופל...
בליטא הוצא בול לזכרם, והם הפכו לגיבורים לאומיים. הוכרז אז יום־אבל, ובדוסיאט, בעת נאומו של קוזמיצקאס, עמד לייזר גליק ובכה. צילום שלו, בציון שמו, הופיע בעיתון ליטאי בקובנה, ונכתב שם, שהכאב על מות הטייסים היה כה גדול, עד שגם יהודים עמדו ומיררו בבכי...

המלחמה נגמרה. זמן קצר שלטו בעיירה הבולשביקים, שהגיעו בעקבות המהפכה הרוסית. אני זוכר תהלוכה באחד במאי, היתה שירה יפה, וקומיסאר טאטארי נאם. הקומיסאר הזה לימד אותנו שירים מהפכניים.

נחמקה ס.: אחרי המהפכה הגעתי מדווינסק לביקור בדוסיאט, וכששאלו אותי שם לאיזו מפלגה אני נוטה, השבתי - כעצת אמי - "ק. וו. ד." (ראשי-תיבות של "קודה ווטר דוייט" - ברוסית. ובתרגום: לאן שהרוח נושבת...).
בזמן ההוא נפוצה בפי הגויים האימרה, שרוסיה נשלטת על-ידי שלושה יהודים: התה - של ויסוצקי, הסוכר - של ברודצקי, והמדינה - של טרוצקי...

בליטא העצמאית

ואחר- כך בא תור העצמאות של ליטא.
יום אחד יצאה אשתו של איצ'ה בר (אחיו של וולפקה), כהרגלה, לרעות פרות על-יד בית הקברות. הגיעו חיילים ליטאים, טפלו עליה שהיא מרגלת, ירו בה והרגו אותה. בזה התחילה בשבילנו עצמאותם של הליטאים...
בליטא העצמאית היה אמנם מיניסטריון יהודי, הקהילה היתה בעלת זכויות רשמיות לנהל את החיים החברתיים היהודיים, ולכאורה אפשר היה לתלות תקוות באוטונומיה שניתנה ליהודים. אך עד מהרה התברר שאין הרבה על מי ועל מה לסמוך. על כך למדתי גם יותר מאוחר, ממכתבים שהגיעו אלי לארץ.

על המצב בליטא העצמאית (מן העיתונות בארץ)

"תנועת איבה נגד היהודים... פקידים יהודים מודחים. ב"טריבה" (הפרלמנט) המשמרת הקתולית מנהלת מלחמה כלכלית נמרצת כנגד יהודי ליטא.
הקהילות היהודיות ובתי הספר אינם נתמכים על ידי הממשלה. המצב הכלכלי של יהודי ליטא בכלל מר מאד. קול-קורא לעזרה נשמע משם. הממשלה עומדת מנגד ואינה נוקפת אצבע..."
("הארץ" - 16.2.1920).

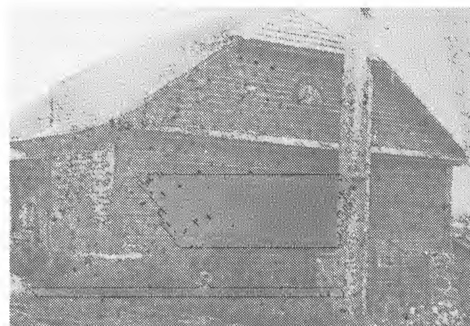
"מחאות נגד סיפוח וילנה לפולניה.
בשני בנובמבר היתה אסיפת עם גדולה בקובנה, ובה הבטיחו הנואמים היהודים להביא כל קרבן לטובת הארץ ליטא..."
("הארץ" - 24.11.1920).

"מחלקה יהודית באוניברסיטה של קובנה (ליטא).
לאלה שיגמרו יוענק תואר דוקטור למדע העברי..."
("הארץ" - 2.12.1920).

"וילקומיר הורעשה באווירונים על ידי חיילי ז'ליגובסקי. מתוך 20 הרוגים - 17 יהודים..."
("הארץ" - 3.12.1920).

הצטרפתי ל"החלוץ"

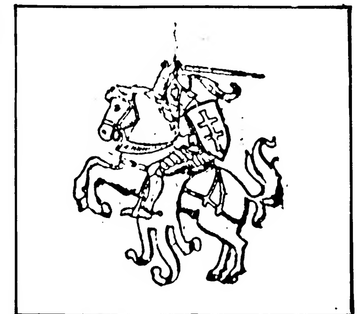
בשנת 1919 הגיעה לדוסיאט שיינה שפירא (אמא של חמדה ינאי מכפר מסריק) והזמינה אותי לבוא אליהם לכפר, לקאלינישוק, ללמד את ילדיה עברית. היתה להם טחנת קמח, מונעת בכוח המים, והמקום יפה ופאסטוראלי. הטחנה היתה נקודת מיפגש לאנשים שונים. לימדתי את הילדים עברית, וגם שירים עבריים, ונהניתי להיות שם. כחודש לאחר בואי פגשה בי בת-דודתי חווה איידלמן (נישאה לשמעון פארס), שעברה בקאלינישוק בדרכה למשפחת אביה חיים- לייב בטראגין. חווה ניסתה להשפיע עלי לעבור לאוטיאן - העיר הסמוכה - וללמד שם. "אוטיאן הרי זו עיר! שם יחטפו מורה כמוך!" כשסיפרתי על כך לשיינה, היא הגיבה בכעס: "ומניין

טחנת המים של משפחת שפירא, קאלינישוק. "נקודת מיפגש במקום יפה ופאסטוראלי..."

חיים לויט: מקובל שהליטוואק מבלבל בין ש"ין ימנית לבין ש"ין שמאלית, לכן, כשבליטא העצמאית היקשו: איך ייקבעו גבולותיה של המדינה החדשה? ליצני הדור אמרו, שסגן שר החוץ דאז, היהודי שמשון רוזנבוים, הציע לעבור בעיירות הספר, וכל יישוב שבו יתקבלו ב"גוט סבס" (ולא "גוט שבת") בוודאי שייך לליטא..

ליטא העצמאית שימרה את סימלה מתקופת המלוכה: פרש על סוס, העומד על רגליו האחוריות. ליצנים היקשו: מדוע הסוס עומד כך? והשיבו: אם יוריד את שתי רגליו הקדמיות יפלוש לתחום מדינה זרה...[14]

ליטא ביססה את זכות קיומה הריבוני על סיסמת ההגדרה העצמאית של העמים הקטנים והמיעוטים הלאומיים, ונאלצה בתקופה ההיא להתחשב בזכויות הלאומיות של המיעוט היהודי, שמשקלו כגורם כלכלי ותרבותי עלה אז בהרבה על ערכו המספרי.
ביום 5.8.1918 הכריז פרופסור וולדמאראס בוועידת העמים בפאריס על מתן אוטונומיה לאומית ליהודי ליטא, לרבות מיניסטריון לעניני היהודים. הליטאים קיוו להעזר בהשפעה המדינית של היהודים להחזרת עיר בירתם ההיסטורית וילנה, שנכבשה ע"י הפולנים, וכן היו מעוניינים בשיתוף היהודים, תושבי ליטא, בשיקום מדינתם הצעירה.

נביא מורה אחר לילדינו? הלא התקשרנו אתך! לוא אמך ידעה, היתה צועקת חמס!", ועוד הוסיפה ואמרה, שמייד הבחינה וחששה שחווה זו זוממת משהו. למרות התקרית הזאת נתנה לי שיינה מעות חנוכה, ואני הבנתי שנהגתי כלפיה לא כשורה.
עלי לציין, שעוד בטרם יצאתי ללמד בקאלינישוק, קיימנו בעיירה חוג להפצת השפה העברית בין פעיליו היו גם מאיר לויט ואהרון פוריץ, וגם בתיה לויט השתתפה בו.

"בחורשת סילבה" ("סילוויצקי וועלדל"). לפני היציאה להכשרה, חודש סיוון א. תת"ן* – 19.5.1920.
מימין לשמאל, למעלה: יוסף בן אשר קגן, דב לויט, יוסף סלפ (מחזיק בכרזה "ה ח ל ו ץ")
יושבים: אהרון פוריץ, לסקה זילבר, האחיות חווה ואתקה חצקל (מאוטיאן), פסיה בת אשר קגן, חנה גורדון, חיה- תמה בת זלמן קגן.

* פרט למניין רגיל לבריאת העולם היה מקובל בספרות העברית וגם בחליפת מכתבים המניין לגלותנו: משנת חורבן בית שני – 70 לסה"נ.

אז התחילה הפעילות של התנועה הציונית. היה באוטיאן "מועדון", שהייתי מגיע אליו ברגל או בעגלה. הייתי מבקר גם אצל קרובי הירשל חצקל (כיום שקל), יונה ברמן ויוסק'ה קגן. באולם האסיפות – "הלוקאל" – נערכו הרצאות ונישאו נאומים. שם גם הייתי מקבל ספרות על "החלוץ". הדברים דיברו אל לבי, נרשמתי ל"החלוץ", והכרתי חברים חדשים.
יום אחד עמדה להיערך בקובנה ועידה מטעם ההסתדרות הציונית. חברים הגיעו אלי לקאלינישוק והציעו לי לנסוע לקובנה בתור ציר. הגעתי למשרד ההסתדרות הציונית באוטיאן כדי לקבל כרטיס- ציר, אך שם נאמר לי: "נגדך אישית אמנם אין לנו דבר, אך היות וקיים זרם ב"החלוץ" הדורש לפרוש מההסתדרות הציונית, לא נוכל לתת לך כרטיס"...
באותו זמן הגשתי בקשה למרכז "החלוץ" לצאת להכשרה. עזבתי את עבודתי כמורה בקאלינישוק וחזרתי הביתה. בעיירה לא רציתי להתחייב לשום עבודה קבועה, אך קיבלתי הצעת אמא ללמד עברית את אחיותי ואת אחי מיכה, וגם את קרובתי רסיה קגן ואחד מילדי השו"בים. לימדתי אותם בביתנו, והורי הילדים שילמו לי. ישבתי בעיירה וחיכיתי להזמנת "החלוץ" לצאת להכשרה, ובינתיים שכני וחברי חיים לויט כבר קיבל הזמנה, וגם האחרים: פינקל וזינגול מאוטיאן, שלמה קופלוביץ מאושפול, דוד שור מפלונגיאן, ואילו אני – עודני מצפה. עברו חדשיים עד שקיבלתי גם אני הזמנה. הגעתי למרכז "החלוץ" בקובנה, וזוכרני שביקשתי סליחה על שאינני יודע לדבר עברית בהברה הספרדית. ועדיין מצטלצלת באזני התשובה: "אין דבר, ד בֶּ רי!" הופניתי לאחוזה טאלאיישוק. "מחר תיסע לשם".
ובבית, ממש ברגע הפרידה, הבחינה אמא שאין עלי הארבע־כנפות. מיכה, אחי הקטן, אמר: "לי ישו!", והוריד את שלו, הושיט לי ואמר: "שלום יוסף. תצליח בדרכך!" ואמא התחילה לבכות. והנה אני מתרגש גם עתה, כשאני נזכר ברגע ההוא...
זוכרני, שהארבע־כנפות עוררו את צחוקם של חברי בהכשרה. ומעשה שהיה: התקשיתי למצוא את דרכי לאחוזה, ונכנסתי לאחד הבתים לשאול לאן אמשיך. מצאתי שם שלוש בחורות, ושאלתי: "ווא געהט מען... ('איך הולכים')?" הן לא ענו, אלא פרצו בצחוק פראי, ובאצבע הורו לי את הכיוון. לא הבנתי את פשר הצחוק, עד אשר הגעתי לאחוזה, ושם נודע לי מפי החברה, שערב קודם הם בילו איתן, עד שיצא עשן... וברגע שהבחינו החבריא בארבע־הכנפות שעלי, פרצו אף הם בצחוק, ופלטו: "נו, בחור שכזה, מה הוא מבין..."

סמל "החלוץ"

הכשרה חלוצית
בראשיתה היתה ההכשרה עונתית – עונה אחת או שתיים של עבודת קיץ בחוות ובאחוזות ברחבי ליטא, של יהודים בעיקר. בשנות העשרים התרכזה ההכשרה החקלאית ברובה באיזור קליפדה (מ מ ל). כאן העסיקו את החלוצים גם בעלי אחוזות גרמניים.[15]

ההכשרה בטאלאיישוק וביאנובה

סודרתי להכשרה חקלאית באחחה טאלאיישוק, על־יד קאלוואריה (פלך סובאלק). אתי היה גם חברי חיים לויט מדוסיאט.

חוכר האחוזה היה יהודי, ועבדו שם ליטאים. קיבלנו מצרכים ודמי־כיס. יותר מאוחר הגיעו הבנות, והן דאגו להכנת האוכל במטבח.

עבדנו בשדה, והתהלכנו יחפים. והנה קוץ נכנס לי באצבע הרגל, הצטברה מוגלה, וסודרתי לעבוד במטבח, עד שיגליד הפצע. בקבוצת ההכשרה היינו עדיין בחורים בלבד. אני נזכר, שבעודני עומד ומבשל תפוחי אדמה, התחילו המים לגלוש מהסיר. "מה אתה עומד? סגור את הדלת!" – צעקה לעברי העוזרת באחוזה, נערה יהודיה. ואני, בתמימותי מיהרתי וסגרתי את הדלת. לתומי חשבתי שהמים גלשו מחמת רוח הפרצים. הנערה פרצה בצחוק מתגלגל... רק אז הבנתי, שהליצנית הזאת הציעה לסגור את הדלת, כדי שהמים לא יברחו...

לא הועיל טיפולה הרפואי של הגויה המומחית, והמשכתי לעבוד במטבח. בבוקר אחד הופיעה בפתח בחורה: "נשלחתי הנה" – אמרה – "ומה עם הרגל?" – והסתכלה ובדקה. נתברר שהיא אחות במקצועה, שהגיעה אלינו מפוניבז', ושמה בת־שבע ישפן. החברה פסקו: כל זמן שהרגל לא בסדר, למד אותה עברית! וכך הווה. כל ערב היא טיפלה ברגלי, ואני לימדתי אותה עברית.

עבדנו שם כל הקיץ, ובתום ארבעה חדשים סודרנו לעבוד באחוזה אחרת – **יאנובה**. גם זו חכורה על ידי יהודי. – אני נזכר, שביום הכיפורים לא צמנו והיהודי הזה החרים אותנו, האפיקורסים, וקירב אליו רק אחד מאתנו, בחור שהגיע מעיירה ידועה באדיקותה, וכחו לא עמד לו למרוד במסורת ו"לחטוא" כמונו...

גם שם עבדנו בכל עבודות השדה. ביאנובה גידלו טבק, והיינו מביאים עלי טבק לחברינו **באונג'ינה** – חוות ההכשרה הסמוכה.

ומעשה בבחור, שעלה השכם בבוקר אל הגג להוריד עלי טבק, ותפשה אותו בעלת הבית בקלקלתו. זו היתה בלבוש חלקי בלבד, והבחור צעק לעומתה, ביידיש: "באלעבאסטע, הרי עוד מעט אתעוור!", והיא השיבה לו בצעקה: "לא יזיק לך!" – והסתלקה.

בחלוף זמן מסויים נערכה האופייה – "הכרקטריסטיקה" – בקבוצת ההכשרה, כנהוג בימים ההם, וגם בת-שבע עמדה למבחן. "מה הביא אותך להכשרה, ל'החלוץ'?" – נשאלה. והיא גילתה, בכנות, שאהבה נכזבת לבחור מפוניבז' גרמה לכך, "ואם אתאכזב שוב, אגמור עם החיים". "וידוי" זה חרץ את דינה. בת-שבע לא אושרה לעלייה. הואיל ובאה להכשרה לא מתוך דחף ציוני אינה מתאימה לעלות לארץ-ישראל. הייתי אז חבר בוועדה, ועד היום איני יכול

בהכשרה ביאנובה (קאלוואריה), סוכות תרפ"א.
מימין לשמאל, למעלה: בת-שבע ישפן וקדישאי. עומדים: חיים לויט (מדוסיאט), שלמה קופלביץ (מאושפול), דוד שור (מפלונגיאן),(בחור דתי), חביבה דגן (מקובנה), משה פינקל (מאוטיאן), יחיאל (מסובלק). יושבים: דב זינגול (מאוטיאן), יוסף סלפ (מדוסיאט). מעבר לעגלה משקיף איכר ליטאי...
"חוץ מבת־שבע, שלא אושרה לעלייה, כולם עלו לארץ־ישראל."

לסלוח לעצמי על העוולה הזאת. יום אחד פגשתיה עם בחור בקובנה. היא הציגה אותו בתור "חבר", ואמרה עליו שאיננו ציוני... כשהייתי פוגש בארץ את אחותה סוניה ישפן, שאלתיה תמיד על בת־שבע.

לימים נודע לי למה הוזמנתי לקבוצת ההכשרה: במרכז "החלוץ" פעל אליעזר פרלסון (פרי), שלא ידע אז עברית על בוריה, והוא שהשפיע על חברי הקבוצה לצרף אליהם "בחור בעל השפעה". רוב חברי הקבוצה הכירוני מקודם, ידיעתי את השפה העברית עשתה כנראה רושם, והחליטו להזמין אותי להצטרף אליהם. אלולא הציע להם פרלסון מה שהציע, ולולא חשבו אותי ל"בחור בעל השפעה", מי יודע אם אי־פעם הייתי מגיע להכשרה.

בדרך לארץ־ישראל

ובהגיע העת, כל הקבוצה כאחד אושרה לעלייה לארץ.

קודם עלייתנו פנה כל אחד להיפרד מעל בני ביתו. בבואי הביתה סיפר לי אבא על השמועות שהגיעו לאזניו: הנה בנצי סגל שמע, שבארץ- ישראל עובדים קשה וחוצבים סלעים (מ'האקט סקאלעס!), וכדאי שאעכב את עלייתי... אך אני לא הושפעתי מ"בשורות" אלו. ואף כי היתה לי אפשרות והזדמנות להסתדר בעיירה כמורה, בחרתי לעלות **לארץ־ישראל.**

בבית היתה אווירה של פרידה. ליוו אותי לא רק בני המשפחה. נסעתי בעגלה, ואני זוכר שבחורה אחת השליכה לעברי מכתב פרידה, וסבתא נתנה לי חצי רובל, תרומה ל"ישיבה" בארץ הקודש...

נסעתי לראקישוק ומשם ברכבת לקובנה, לשם הגיעו גם חלוצים מווילנה. התאכסנו בבית החלוץ, ועד עזיבתנו הצלחנו לעבוד בעבודות מזדמנות.

יצאנו לדרך שנים עשר חברים וחברות. מקובנה נסענו לליבאווה, התאכסנו במלון, והשתהינו כמה ימים. ערב אחד הלכו כמה חברים למועדון של "מכבי", ואילו אני וחברי יהודה קליין התעצלנו ונשארנו במלון, ושוחחנו בחדר. לפתע נשמעה דפיקה בדלת, ובעלת המלון נכנסה ואמרה כמתנצלת: "אני רוצה לשמוע סיפורים מפי החלוצים"... בעוד זו בחדרנו חזרה החבריא, ולאה קווינט, החברה הג'ינג'ית שלנו, נזפה בנו ובקול של רוגז אמרה: "עכשיו אני מבינה מדוע לא הלכתם! אני כאשה נפגעתי!" שנינו מתנצלים ואומרים, שלא היתה זו פגישה שנקבעה מראש, אך היא בשלה: "נפגעתי!" ולא סלחה לנו.

בחלוף ארבעים שנה לעלייתנו ארצה ערכנו מסיבה בנתניה, בבית חברנו זאב אגמון, ושם הוצג לי צילום של החבריא, שנעשה בליבאווה, ואני איני ביניהם. לפלא היה זה בעיני, עד שנזכרתי שבאותה שעה הלכתי לחפש את קרובי, משה פרידמן וזונדל גינזבורג, שמבנו דב יש לי צילום "למזכרת נצח", בתאריך ד' כסלו א. תתנ"א לגלותנו...

חלוצים חונים בליבאווה בדרך לארץ־ישראל - ד' בכסלו תרפ"א - א. תתנ"א לגלותנו...
יוסף: אינני מופיע בצילום המקורי, כי הלכתי לחפש קרובים.. קרובי דב גינזבורג נתן לי אז צילום למזכרת, הנושא את מועד פגישתנו.
חברנו דוד שור הצטרף אלינו בארץ.
מימין לשמאל, עומדים: לאה קווינט (הג'ינג'ית, מקובנה), זאב אגמון (מקובנה), חביבה דגן (מקובנה), אהרון (מיאנישוק), צפורה סטוצ'ין (מפלונגיאן), יהודה קליין (משאבלי).
יושבים: יעקב גולדין- זהבי (מסרהיי), אליהו מיטקובסקי (מווילקובישק), מונש בנד (מקובנה), ראובן דייגי (מווילקובישק).
למעלה (משמאל) צורפה תמונתו של יוסף.

מליבאווה יצאנו בספינה קטנה לעיר החופשית דאנציג. ההפלגה היתה אמנם קצרה, אך זמן מספיק כדי להקיא. המעיים ממש התהפכו, והתלוצצנו, שלארץ־ישראל כבר לא נזכה להגיע. מדאנציג המשכנו לברלין. אני נזכר, שבשעת ביקורת הכרטיסים ברכבת שאל אותנו המבקר בתמיהה: "איך הגעתם לכאן?" הבנו ששגינו במשהו והתנצלנו שאיננו מקומיים ואיננו מתמצאים. אחד הנוסעים התערב והצביע עלינו בכעס: "יודען שווינדל" ("רמאות יהודית")... גם נוסעים אחרים כעסו עלינו ואף ניסו לבעוט בנו, עד שירדנו מן הרכבת. נכנסנו למסעדה לקנות מים רותחים, ועבד שם נער שהתעניין מניין באתי. התברר שגם אביו מדוסיאט, והתפלאתי שהנער ידע לנקוב בשמות העיירות הסמוכות...
המשכנו לטרייסט. טיילנו ברחובותיה, ושם עלינו על האניה, בדרכנו לארץ־ישראל.

באניה נסעו יהודים מצפת, שבזמן המלחמה נתקעו באוסטריה, ועתה חזרו לארץ והתיידדנו אתם. אחד מהם, מורגנשטרן, יהודי מטרנסילבניה, חסיד אך ליבראלי, לימד אותנו ריקודים ושירים חסידיים. נוסע אחר שלף עפרון ורשם ספרות ערביות, שקלטתי מיד.
האניה עגנה בפורט־סעיד, והלכנו לשוק. לראשונה ראיתי שוק ערבי, והתרשמתי ממנו. כל כך ציורי! נטלתי תפוחים, ועל פיסת נייר רשמתי בעפרון - כבקי ורגיל - ספרות ערביות, והראיתי לרוכל כמה אני מציע בעדם. וההוא, בערבית: "לְ א!" ברחוב פגשנו יהודים, שברכונו ב"שלום עליכם"...

בחנוכה תרפ"א - דצמבר 1920 - הגענו ליפו.
צבי ליבנה קיבל פנינו מטעם ועד הצירים. התאכסנו במלון בנחלת- בנימין במשך שבוע ימים. טיילנו ברחובות תל אביב, נתקלנו ב"מופסים", שזרקו לעברנו: "בייע קורבנות" - קורבנות חדשים... ביקרנו בגימנסיה "הרצליה", וראינו ברחוב נער תימני מוכר עתונים, וקורא: "ה א ר ץ!" התרשמתי מתל אביב, ומצאתיה גדולה יותר ממה שחשבתי. טיילנו על שפת הים, ודומני שאפילו הספקנו לעבוד יום- יומיים בסבלות.

הארץ
Haaretz
(The Palestine News)
Daily newspaper
עתון יומי לעניני החיים והספרות
VOL III
ברכת מזל טוב
לחתן מר ארון בן הסד הרבנים כמואל ולכלה מרת הדסה בת יהודה נרובסקי

משם פניתי למחנה **יבנה**. שם עברה הרכבת לקנטרה שבמצרים, והיתה לנו עבודה במילוי שקי־חול שהונחו נגד שטפונות. במחנה ייבנה היו קבוצות ממקומות שונים. היו גם חיילים אמריקאיים משוחררים מה"גדוד" והרבה "מופסים", ולא חסרו חילופי- מכות... אני זוכר שה"מופסים" התעקשו לדבר רק יידיש.
בייבנה עבדנו כ"קבוצת קובנה" והיינו תמיד ביחד, ובינתיים הצטרף אלינו חבר נוסף, מגאליציה. פעילים מ"גדוד העבודה" ניסו להשפיע עלינו להצטרף אליהם, אך אמרנו שאנו מעדיפים להשאר כקבוצה אינטימית, ולא רצינו להשתייך לגוף גדול.
בייבנה החלפתי את שמי מ- **סלפ** ל- **יבנאי**, לזכר מקום עבודתי הראשון בארץ־ישראל, ולזכרה של העיר יבנה וחכמיה...
כשנגמרה שם העבודה, עברתי לעבוד בכביש חיפה- ג'דה. עבדו שם חברים מקבוצת קישינוב, מקבוצת קרים וגם מקבוצת קוריץ. עם אחד מחבריה, חיים גולדמן- זהבי הייתי נפגש שנים אחר- כך בחוג המשפחה, והרבינו להעלות זכרונות משותפים על העבודה ההיא בכביש. מהזמן ההוא אני זוכר את הקובץ "קהיליתנו" ואת הוויכוחים האידיאולוגים הסוערים של "סתם חלוצים" עם חברי השומר- הצעיר, שזה מקרוב הגיעו מבמת המהפכה הרוסית... רבים משני המחנות התאכזבו והיו ששמו קץ לחייהם. אני לא זוכר שהעבודה התישה את כוחי או העיקה

"קהיליתנו", קובץ הוצאת "השומר הצעיר", כביש חיפה־ג'דה, תרפ"ב

המחנה על כביש חיפה־ג'דה

"לשארתי החביבה חדוה אורלין, לשנה טובה! למזכרת נצח!...
חבורת 'עבודה' על הכביש חיפהג'דה, ארץישראל, 23.9.1921"
מימין לשמאל, מאחור: יעקב זהבי, חיים ברנשטיין, יוסף יבנאי. בחזית: זאב אגמון, צבי רום, חביבה דגן.
יוסף: חוץ מחביבה כולנו יצאנו לאיילת השחר, ואיתנו היו גם דוד שור, דב זינגול ועובד (ארבייט).

עלי. לא עבדנו בחיצוב סלעים, אלא בעבודת חצץ. והביתה כתבתי ששרים, שרוקדים, ושעולים על הכרמל... כתבתי מה שעשינו ומה שהרגשתי.

מכביש ג'דה עברנו לנהלל, ועבדנו שם בייבוש ביצות. קדחתי וקיבלתי זריקות... אברהם הרצפלד בא אלינו לנהלל ודיבר על לבנו שנצטרף לאיילת- השחר, כי שם זקוקים לעזרה. נסעתי עם שני חברים "לרגל", וראינו כי טוב... חזרנו לנהלל, והלהבנו את החברים לרעיון. אני נזכר, שאחד "המרגלים", הבוגר מכולנו, שהיה בחור מעשי, דווקא לא התרשם לטובה ממה ששמע באסיפה על המצב באיילת, אך למרות הסתייגותו החלטנו להצטרף.

שירו של יהואש אותו שרנו (ביידיש) באיילת השחר

די סוכה'לה

אז עס קומט די ערשטע סוכות־נאכט
אמעשה'לה פון יארען לאנג
קומט מיר אויפן רעיון
ווי אזוי אימיצער האט אונז פארמסר'ט
ר' שלמה'לע דעם דיין.

דעם אלטן דיין אונזערן,
אליכטיגען גן עדן אים,
האט אימיצער פארמסר'ט
אז אין אונזער סוכה'לע אונזערע
פאלט צופיל זונענשיין אריין...
נו האט ער איר געאסר'ט.

א סוכה'לע, פסקנ'ט ער, דארף זיין
א ערליכע, א כשר'ע,
ווי גאט האט אונז געבאטן,
דארף זיין וואס מערער טונקעלער
דארף זיין וואס מערער פינסטערער
דארף זיין וואס מערער אין שאטען.

א שטראל ! - מהיכי תיתי,
אוי, דאס מאכט ניט אויס,
אבער מעשה הפקר־יונג
די זון מיט חוצפה אריינשיינען
ניין ! דאס איז דאך ניט אידיש...
ס'איז גענוג אז מען קען זען
די ווערטער נור פון "קידוש"...

די צאצקעדיקע קורייטעלאך
די שיין געפלאכטען קייטעלער -
דאס איז דאך פאר די אומות.
דאס אידיש פאלק דארף עס נישט.
זי פילט זיך גאר היימישער
דארט - וואו פינסטער ארום איז..

בהגיע לילה ראשון של סוכות
ספור־מעשה משנים רחוקות
עולה בי בזכרון
איך עלינו הרחיבו גרון
לפני ר' שלמה'לה הדיין.

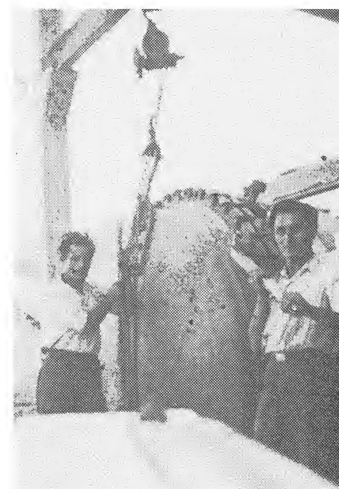
לדייננו הזקן,
נפשו בגן עדן תתלונן;
מאן דהו הלשין ומסר,
כי לסוכתנו, אמה על אמה,
רב מדי חודרים זהרורי חמה
ועל כן הסוכה הוא אסר.

ס ו כ ה - הוא פסק -
צריכה להיות כשרה, כפי שציוונו האל.
להיות מה שיותר אפילה,
עליה להיות בחושך טבולה
ויותר שרויה בצל.

קו- אור - מהיכי תיתי,
לזה אין לחוש,
אולם אם, מעשה הפקר,
בחוצפה השמש תשתרר
לא! אין זה ממידת ישראל!
דיינו אם אנו נוכל לעייל
את מילות ה"קידוש"...

פרחי־חן מציצים
מקלעות של ציצים
לאומות העולם הן נחלה.
ישראל עם קדושים
הם בנות חשים
רק כשמסביב אפילה...

איילת השחר, 1928

העבודה ב"בטונאדה", רמת־גן - 1932. (יוסף - משמאל)

באיילת־השחר קליטתנו על ידי החברים הוותיקים לא היתה נלהבת. בבוקר היינו יוצאים לעבודה, ובלילה - לשמירה, וזהו. יותר "לא שמו עלינו". אך מבין חברי איילת היה אחד, שונה מכולם, מין "ייקה" מגאליציה, שאיכפת לו. כשנודע לו שאנו בני־בלי־בית, לקח אותנו תחת חסותו, ודאג להעביר אותנו מהאוהלים לצריף. התפלאנו שאנשי איילת לא התעניינו בנו כלל, והשאירו אותנו ללמוד לשחות לבד... אך הואיל והיינו קבוצה מגובשת, הצלחנו לארגן לבדנו את חיינו.

לאיילת השחר הגענו שמונה או תשעה חברים, ויחד עם הוותיקים מנינו שלושים מבוגרים ותינוק אחד.

היתה שם בחורה שידעה אנגלית, ונעזרתי בה במילוי הבקשה לעליית אחי אברהם. האמת היא שפיקפקתי אז, אם אברהם יתאקלם בארץ. והנה ממכתב שהגיע מאבא, נודע לי שישנה אפשרות להגר מליטא לברזיל, וארבע עשרה משפחות עזבו את העיירה. חברי טוביה יפה כתב לי מארגנטינה, והזמין אותי לבוא לשם. יונה ברמן הציע לי להגר לדרום אפריקה. כולם הבטיחו לי עבודה, הוצאות הדרך, הכל - לשם! על **הארץ** לא חשבו כלל. ואני כתבתי מכאן דווקא מכתבים טובים. אחי אברהם עלה ארצה בשנת 1925. כמה שנים אחריו עלתה גם אחותי מרים. השתדלתי להעלות גם את הנק'ה אחותי, אך ללא הצלחה. וגם ההורים לא עלו. רק מעטים מבני גילם הגיעו לארץ.

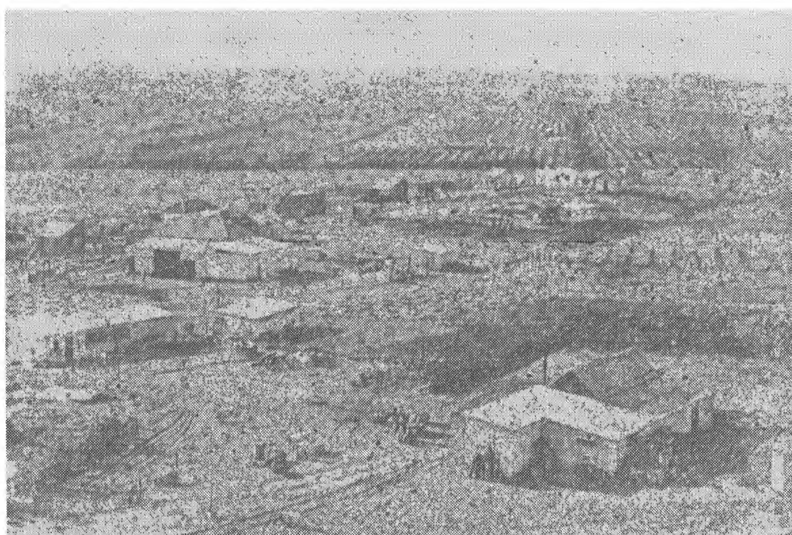
באיילת השחר הייתי מורה לעברית לזוגתי ריבה, שמוצאה מזמורשץ'. יחד עזבנו את הקבוצה, עברנו לרמת גן, וגרנו בחצר ביתה של משפחת סלוצקי. בחצר ההיא הסתובב לו ילד קטן, לימים מאיר עמית... שם נולד בכורנו יאיר.

עבדתי בעבודות שונות, בבטונדה ובפרדס, ובמשך שנה עבדתי בחיפה כטייח.

בשנת 1935 עברנו **לכפר ויתקין.**

ו ח ל ו מ י להיות איכר בארץ־ ישראל נהפך למציאות.

בנינו יאיר וזוהר הקימו ביתם סמוך לנו, ואשרינו וטוב לנו !

הבניינים הראשונים של כפר ויתקין[16]

ליד הצריף בחצר של סלוצקי,
רמת־גן, 1932
ריבה ויוסף ובנם הפעוט יאיר...

דוסיאטאים עולים לרגל לבךעירם יוסף יבנאי בכפר ויתקין (1935), וביניהם יצחק אורן, מיכה ברון ורבקה מלמד וחבריה מקיבוץ "עמיר" בחדרה.
"חברי הקיבוץ החדשים באו לקבל עזרה ועצה..."

"הפרה הראשונה - השווייצרית - נסיון שלא עלה יפה..."

"וחלומי להיות איכר בארץ־ישראל נהפך למציאות..."
ליד יוסף עומדים האורחים: מיכל (נכדתו הקטנה של אחיו אברהם) ואביה אליהו גוטמכר, עחי גוטמכר ובנו צביקה (מימין).

HIGH COMMISSIONER · JERUSALEM

HIGH COMMISSIONER · JERUSALEM

PARTICULARS RELATING TO APPLICANT. — פרטים בנוגע למבקש — اوصاف الطالب او الطالبة

Full name Yosef YAVNAI (formerly Yosef SLEP) — יוסף יבנאי (לפנים יוסף סלפ) — الاسم الكامل / שמו המלא

Address c/o House of Slutzki, Ramat-Gan Colony. — ע"י בית סלוצקי, רמת-גן. — العنوان / כתבתו

Trade or occupation Farmer — אכר — المهنة او الصنعة / משלוח ידו

Place and date of birth Dusetu, Lithuania, 9.12.1899. — 9.12.1899, דוסטו, ליטא. — مكان وتاريخ الولادة / יום הולדתו ומקום הולדתו

Married, single, widower or widow Married — נשוי — متزوج او متزوجة · عازب او عازبة · ارمل او ارملة / נשוי, רוק, אלמן או אלמנה

Name of wife Rivqa (Rebeka) nee Weinrib — רבקה לבית וינריב. — اسم الزوجة / שם אשתו

S/14419

Government of Palestine. — ממשלת פלשתינה (א"י). — حكومة فلسطين

PALESTINIAN CITIZENSHIP ORDER, 1925. — דבר המלך בנוגע לנתינות הפלשתינאית, 1925. — قانون الجنسية الفلسطينية لسنة ١٩٢٥

CERTIFICATE OF CITIZENSHIP. — תעודת נתינות. — شهادة الجنسية الفلسطينية

Whereas Yosef YAVNAI — יוסף יבנאי — بما ان / בהיות ו

hitherto a National of Russia — רוסי — من رعايا دولة / שהיה עד עתה נתין

has applied for a Certificate of Citizenship, alleging with respect to himself (herself) the particulars set out below, and has satisfied me that the conditions laid down in the above-mentioned Order for the grant of a Certificate of Citizenship are fulfilled in his (her) case:

בקש תעודת נתינות בטענה בנוגע אליו (אליה) את הפרטים המפורטים דלקמן והוא הוכיח לי שהתנאים המפורטים בדבר המלך הנזכר לעיל לתתן תעודת נתינות נתמלאו בנדון זו (זה);

قد طلب/طلبت/شهادة الجنسية الفلسطينية مستنداً لنفسه/مستندة لنفسها الاوصاف المبينة ادناه وقد اثبت لي بانه قام/اثبتت لي بانها قامت/بالشروط الموضوعة في القانون المذكور اعلاه بشأن منح شهادة الجنسية الفلسطينية

Now, therefore, in pursuance of the powers conferred by the said Order,

על כן בתקף הכח המסור בדבר המלך הנ"ל,

I grant to the said Yosef YAVNAI

הנני נותן ל

this Certificate of Citizenship, and declare that he (she) shall, subject to the provisions of the said Order, be entitled to all political and other rights, powers and privileges, and be subject to all obligations, duties and liabilities to which a Palestinian citizen is entitled or subject, and have to all intents and purposes the status of a Palestinian citizen.

הנ"ל את תעודת הנתינות הזאת ומצהיר שהוא (והיא), בהתחשב עם הוראות דבר המלך הנזכר לעיל, יהנה מכל הזכויות המדיניות והזכויות האחרות, הכח וההנחות, ויהא חייב בכל החובות והאחריות כמו כנתין פלשתינאי ויחשב לנתין פלשתינאי בכל המובנים.

المذكور/المذكورة بمقتضى السلطات المخولة لي بالقانون المنوه عنه شهادة الجنسية هذه واصرح بانه يحق له/لها/التمتع بجميع الحقوق السياسية وغيرها وبالسلطات والمزايا التي يتمتع بها كل فلسطيني وعليه/وعليها/القيام بجميع التعهدات والواجبات والمسؤوليات التي تفرض عليه/عليها/ مع مراعاة نصوص القانون المشار اليه ويكون له/لها/صفة الرعوية الفلسطينية تنفيذا لجميع الاغراض والمقاصد

In witness whereof I have hereto subscribed my name

ולראיה חתמתי את שמי היום הזה

وللبيان اعطيت هذه الشهادة تحريراً

this twenty-fifth day of February 1933

ביום כ"ט לחדש שבט תרצ"ג — في اليوم ... من شهر

No. 5824

Serial Number of Application 13351

High Commissioner — נציב עליון — المندوب السامي

NAT. 11 A.

אברהם סלפ – אל הארץ הנכספת...[17]

בחורף 1920 עלה אחי יוסף לארץ־ישראל בתור חלוץ. מאותה תקופה התחילה חליפת מכתבים סדירה בינינו, והייתי מקבל ידיעות מפורטות על החיים בארץ.
בליטא הורע המצב מדי יום ביומו. ההגירה לבשה צורה של בהלה, ועיירות כמעט שהתרוקנו. צעירים שקיבלו "דרישה" מקרוביהם בארץ, התחילו להתדפק על דלתות הקונסול הבריטי כדי לקבל ויזה לפלשתינה, ואילו ממשלת המנדט הבריטי הקציבה רק מספר קטן של סרטיפיקטים. אלה שהיה להם כסף נסעו כתיירים לארץ ונשארו בה. רבים אחרים פנו אל "החלוץ". ואחד מהם הייתי אני, הצעיר דאז.
מילאתי התנאים שנדרשו על־ידי מרכז "החלוץ", ואחרי חודשים רבים של צפייה נקראתי "לעלות" לקובנה הבירה. בעיירתי דוסיאט ערכו לכבודי נשף פרידה, וברכוני בעלייה בקרוב לארץ־ישראל.

במפקד שנערך בליטא בשנת 1923 נתברר שמספר היהודים אינו עולה על 153 אלף נפש (לעומת הספירה של 1897 – למעלה מרבע מליון יהודים). ירידה מספרית זו הפתיעה רבים, יהודים ולא יהודים, לנוכח פעילותה וחיוניותה של יהדות ליטא בתחומים רבים. ממצא סטאטיסטי זה גרע לא מעט ממשקל מאבקם של יהודי ליטא על מעמדם ועל זכויותיהם.[18]
כשנואשו הליטאים במאבק המדיני על וילנה, ועם צמיחת אינטליגנציה ליטאית, שהתחרתה ביהודים בתמיכת השלטון הליטאי במסחר ובמלאכה, התגבר הזרם האנטישמי הריאקציוני בציבור הליטאי, ורוב הזכויות הלאומיות שניתנו ליהודים ניטלו מהם.
בשנת 1924 חוסל המיניסטריון לעניני יהודים.

קבוצת הכשרה ב"מדיקין"

בקובנה צירפוני לקבוצה, אשר מנתה שנים עשר חברים וארבע חברות. לא הכרנו מקודם איש את חברו, ובכל זאת מצאנו מיד שפה משותפת, ודווקא בשפה העברית! בליטא רוב הצעירים דיברו עברית, וזה הקל עלינו את ההיכרות הראשונה.
מרכז "החלוץ" היפנה אותנו לאחוזה מדיקין, מרחק שנים עשר קילומטרים מהעיר ממל. יצאנו מקובנה ברכבת, כשחלוצים רבים, שתורם לא הגיע, מלווים אותנו בקנאה, ולא חסרו בתחנה גם מקטרגים, שונאי ציון, מאחינו בני־ישראל, אשר הזהירו כי הציונים בפלשתינה ימכרו אותנו לישמעאלים עשירים...
נכנסנו לרכבת בשירה ובמצב רוח מרומם. הגויים ברכבת ידעו כי אנו עתידים לנסוע לפלשתינה, והתייחסו אלינו באהדה.
הגענו לממל בשעות הצהריים, סעדנו במטבח הפועלים העירוני, ששימש גם את פועלי העיר היהודים, והיה סמוך לבית "החלוץ". בלוויית קבוצת חלוצים מקומית סיירנו בעיר, ומצאנו אותה נקייה, נוף נפלא, מקומות תרבות וגנים יפים ונמל מסודר.
למחרת בבוקר יצאנו ברכבת קטנה ("קליינבאן"), שהיתה שייכת לבעל האחוזה הגרמני, וכאשר נכנסנו לתוך האחוזה נתקבלנו ב"גוטען טאג, גוטען טאג, אונזערע פריינדע" (שלום, שלום ידידינו).

ה"קליינבאן" (הרכבת הקטנה) – תחבורה עירונית בקובנה בקו סלובודקה- פונימון (פרברקיט ע"י קובנה).
(הגלויה נשלחה ע"י אברהם ומיכה סלפ אל אחיהם יוסף יבנאי באיילת השחר בחודש שבט תרפ"ג).

היתה זו תקופת האסיף, ועם רב היה בשדה. האחוזה השתרעה על שטח עצום, שטח ישר, בלי גבעות ועמקים, תאווה לעיניים!
לרשותנו עמדו שני בתים לבחורים, ובית אחד לבחורות, מטבח גדול ומחסן, מקלחת ושרותים. עבדנו ששה ימים בשבוע, שמונה עד תשע שעות ביום. ששה בחורים למדו חקלאות – חריש, זריעה, טיפול בסוסים ואביסתם, וששה אחרים למדו חליבה במכונות, טיפול בעופות ופיטומם. שלוש בחורות עבדו בשדה ובגורן, וחברה אחת עבדה בבישול, כביסה והחזקת בית. אני עבדתי בחקלאות, בחריש, זריעה במכונות, הובלות וטיפול בסוסים. יום העבודה עבר מהר.
היינו מפוזרים בין פועלי האחוזה הגרמנים, שהיו בדרך כלל אנשים טובים וידידותיים. האוכל היה רב ומגוון. קיבלנו ממנהלת המשק את הפרודוקטים הטובים ביותר, ביד רחבה, ואפילו בשר כשר, שסופק לנו על ידי קצב יהודי.

כפיצוי על אובדן וילנה צורף לליטא בשנת 1923 חבל קלאיפדה (מ מ ל), שהשתייך לפני כן לגרמניה. בחבל זה, שזכה לאוטונומיה רחבה בשל אוכלוסייתו המעורבת, צמחה קהילה יהודית, ביחוד בעיר ממל, שהשתלבה עד מהרה בחייה של יהודות ליטא.[19]

אנחנו, הליטוואקים, היינו רגילים לאכול הרבה לחם: מרק עם לחם, דייסות עם לחם, ואפילו תפוחים אכלנו עם לחם... בעלת המשק היתה אשה נפלאה, והיא הציעה לנו להיגמל מהלחם, ולאכול יותר צלי תפוחי אדמה ובשר.

אחרי הארוחה היינו קוראים "ליטרטור" - ספרות על ארץ־ישראל - ובכוחות עצמנו השתלמנו בעברית.

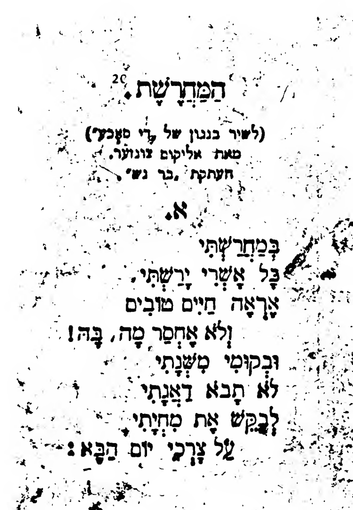
כמעט בכל ערב היינו נפגשים עם הפועלים המקומיים הצעירים, והיו ביקורים הדדיים. היינו יוצאים בריקודים בליווי "גרמושקה" של אחד הפועלים, והגרמנים וה"שיקסעס" היו מצטרפים אלינו לשעות ארוכות. כל ערב היה "עשיר" ומעניין.

בכל שבת היינו יוצאים לממל, ל"בית החלוץ". לכאן היו מגיעים החלוצים מכל האחוזות שבסביבה והיו מוסרים דין־וחשבון על היחסים עם נותני העבודה, על המזון והדיור. היינו מקבלים דין־וחשבון מהנעשה במרכז "החלוץ" בעניין העלייה ומהנעשה בארץ. שמענו הרצאות, סיפורי חסידים, ניגונים, ושרנו שירים ארצישראליים, וריקודים, וריקודים, וריקודים...

כאשר אני נזכר היום בתקופה ההיא, ברוח שפעמה בנו, ההתלהבות, האחווה, הרעות והידידות, נדלק בי הזיק של ימי הנעורים.

זכינו לאהדת בעל־האחוזה, אך מנהל האחוזה, איש צעיר, כבן שלושים, יליד לאטביה, היה שונא יהודים מובהק, מלא ארס, מסית ומדיח. איתרע מזלו והתגרה בי. ומעשה שהיה כך היה:

בבוקר יצאתי לרתום את ששת הסוסים, כדי להתחיל בחריש, והנה הבחנתי שהוחלף לי סוס אחד. הסייס אמר לי כי זהו סידור העבודה והבלגתי. רתמתי את הסוסים לעגלה זוגות־זוגות ונסעתי לשדה, מרחק שלושה קילומטרים מהאחוזה. התרתי את הסוסים, רתמתי אותם למחרשה, ופתחתי תלם לאורך של קילומטר. כך סובבתי סיבובים אחדים, בשקט ובנחת, פיזמתי לי את שיר "המחרשה", ופתאום - "זבנגג!" ושוב "זבנגג!" - הסוס הזר התחיל להשתולל, לבעוט על ימין ועל שמאל, וגם יתר הסוסים הצטרפו ל"משחק", עד אשר הסתבכו ברתמה, ונפלו זה על זה.

המַחֲרֵשָׁת.[20]
(לשיר בנגון של "די סאָכע")
מאת אליקום צונזער.
העתקת "בר נש"
א.
בְּמַחֲרַשְׁתִּי
כָּל אָשְׁרִי יָרַשְׁתִּי,
אֶרְאֶה חַיִּים טוֹבִים
וְלֹא אֶחְסַר מָה, בָּהּ!
וּבְקוּמִי מִשְּׁנָתִי
לֹא תָבֹא דְאָגָתִי
לְבַקֵּשׁ אֶת מִחְיָתִי
עַל צָרְכֵי יוֹם הַבָּא:

התחלתי להפעיל את השוט, אבל התסבוכת בין הרתמות היתה גדולה, ולא יכלו לקום. באין ברירה שלפתי סכין וחתכתי את הרצועות. מיד קמו חמישה סוסים, כשהששי מוטל כמו פגר, ולשונו בחוץ. שום צליפה לא עזרה. הפעלתי צופר אזעקה, שהיה מותקן בעגלה, ותוך מספר דקות באו בדהירה חמשה רוכבים, וביניהם גם "הצורר". המומחים לדבר התחילו לצרוח באוזני הסוס, וראה זה פלא: הסוס קם על רגליו, כאילו לא קרה לו דבר.

אז קם עלי "הצורר" ופתח בגידופים "עקיים", והוסיף "פארפלוכטער יודע" (יהודי ארור). הייתי נרגש מכל העניין, ובמקום מענה־לשון בחרתי במתנת־יד הגונה, באגרוף קמוץ ישר באפו. הוא לא הגיב מיד, אבל בערב נקראתי לבירור אצל בעל־האחוזה. שם העיד הסייס כי לפי פקודתו של מנהל העבודה ובכוונה תחילה "סידר" לי את הסוס הסורר. יצאתי כמנצח, ומאז "הצורר" לא הדריך עוד את מנוחתנו.

ארבעה חדשים עבדתי באחוזה הזאת. היתה זו חוויה בלתי נשכחת. גן־עדן עלי אדמות. טיולים, פגישות, עבודה משותפת ומעניינת, חיים תוססים ומלאים תוכן, עד אשר נקראתי לעלות לארץ־ישראל.

אני נפרד מליטא

ב־27.10.25 יצאתי את עיירת מולדתי, אשר כה אהבתיה, ונפרדתי מכל היקרים לי - הורים, אחים, אחיות וקרובים אחרים. העגלון, זוסל בן־עזרא, העלה את מזוודותי על העגלה, נשיקה אחרונה, ויצאנו בדרך העפר, כעשרים קילומטרים עד לתחנת הרכבת.

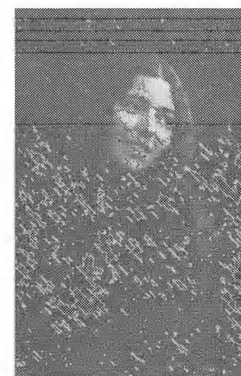
ליווני חברים וחברות ברגל, כחמישה קילומטרים מהעיירה. העגלה עמדה מלכת, הוציאו יי"ש ושתינו "לחיים". הרגשות היו מעורבים, כי שמענו חדשות לא מעודדות מהארץ. הפניתי ראשי אחורנית, עד אשר לא ראיתי איש. הנסיעה התנהלה בעצלתיים, הסוס עמד מדי פעם כדי להחליף כוח. עברנו שדות, יערות ואגמים. נזכרתי ב"אחוזה שלי", בחברים שהשארתי, וכאילו מתוך חלום שומע אני את צלצול פעמון הכנסיה אשר נראתה לעיני, והעגלון ממלמל בלחש: "אנחנו עוברים את הכנסיה, ותוך רגעים נגיע לרכבת".

באותו ערב יצאתי ברכבת לקובנה, ולמחרת בבוקר הגעתי למרכז "החלוץ", ונשארתי ללינת לילה.

"לאות זכרון ואהבה נותנים לך הנה ומיכה תמונותיהם ביום עלותך לא"י ט' חשון תרפ"ו"

המורה יהודה (יודל) סלפ בבלורית שיער. תלמידיו זוכרים אותו דווקא עם הקרחת...

קהת (אולקה) סלפ

אלה סלפ בנעוריה

ב- 29.10.25 יצאתי ברכבת מקובנה, בדרך לברלין ולמארסיי.
הצטרפו אלי הרבה חלוצים. אין אוכל פרטי, הכל של כולם. הסיסמא: "מי שאין לו יש לו רבו!" ברכבת פגשנו "חוזרים", כלומר אנשים שעזבו את הארץ אך חוזרים אליה, וזה עודד מאד. אחרי נסיעה מעייפת (ברכבת מיושנת, שלוש קומות של ספסלים מכל צד, ואוי לזה ששכב בקומה התחתונה...), הגענו ביום ששי בבוקר לברלין, לאולם הגדול שבתחנה, "באנהוף שטראסע", אכסנייה לחלוצים מטעם ההנהלה הציונית.
סיירנו בעיר בהדרכת חלוצי ברלין, וגם בה מצאנו גנים מטופחים להפליא, מוזיאונים ובתים לתפארת, והכל עורר את התפעלותי.
למחרת היום, בשבת, ביקרנו בבית כנסת, כיבדוני ב"עלייה", עשו לי "מי שברך", והגישו יין ל"קידוש". בכל מקום היינו "יחסנים", והביטו עלינו בקנאה.
בשעה שמונה בערב זזה הרכבת בדרך למארסיי, שאליה הגענו למחרת בבוקר, והתאכסנו שם במלון "תל אביב".
העיר מזרחית, התרשבים בני עמים שונים, וכאן פגשנו בפעם הראשונה ערבים, בעיקר סבלים, ששפתם זרה לנו.
ובמלון "תל אביב" ערב רב: חלוצים "עולים" וחלוצים "יורדים". אבל "חלוץ תמיד חלוץ"! דומה לחסיד הנוסע אל הרבי: תמיד שמח, אך שמח!
עברנו בעיר לאורכה ולרוחבה, ערכנו קניות, ובעיקר "מציאות". שם קניתי את שעון היד שלי, שמלאו לו עתה ארבעים ושתיים שנה...

באניה "קנדה" לארץ־ישראל...

ביום שלישי, 3.11.1925, עלינו על האניה "קנדה" בדרכנו לארץ־ישראל, הארץ הנכספת זה אלפיים שנה. דורי דורות התפללו "ותחזינה עינינו", חלמנו על "הכותל המערבי", והנה זכיתי למה שגדולי הדור לא זכו.
באניה היו כמאתיים וחמישים נוסעים, חלוצים, תיירים וגם בני תשחורת. בתא מצאתי שש מיטות, סדורות בשלוש קומות, ומיד בחרתי במיטה העליונה. למדתי לקח מהנסיעה ברכבת...
עמדנו על הסיפון שעונים על־יד המעקות, ומדדנו את שטח הים. מארסיי התרחקה מעינינו יותר ויותר. הים היה שקט, והצפורים צייצו מעלינו, כאילו ברכו אותנו ב"צאתכם לשלום מלאכי השלום". האווירה היתה שקטה ומתונה, ההתלהבות וחדוות החיים פגו במקצת, כאילו בגרנו בשנים אחדות.
שעת צהריים הגיעה, השולחנות היו ערוכים, ואת העין משכו "דובדבנים". דובדבנים עכשיו? הלא הקיץ מאחורנו, ואנו כבר בנובמבר. הייתי בין אלה אשר חטפו מלוא החופן ישר לפה, אך אוי! מר ומר! לא דובדבנים היו אלה, אלא זיתים שחורים...
שעת בין הערביים הגיעה, ואט־אט הופיעו הכוכבים הזוהרים. הנה "הדוב הגדול" מעל ראשי. האם גם הוא מלווה אותי לארץ ישראל? האם גם עליו נמאסה הגולה?
שכבתי בכסא־נוח ולנגד עיני הופיעה העיירה על כל יפיה, אגמיה, יערותיה ושדותיה, כל היקרים לי, החלוצים, וכל המלווים, ולפתע צלצול הפעמון העיר אותי מההזייה.
ירדתי לארוחת ערב, שוב נפגשים כולם, ובכל פעם פנים חדשות.
אחרי הארוחה התחיל מצב הרוח להשתפר. הריקוד הראשון על הסיפון מושך קהל רב. גם זקנים מצטרפים, והמעגל מתרחב, ולמרכזו נכנס יהודי בעל־זקן והדרת־פנים, לבוש קפוטה, נעול במגפי עור, ורוקד "קוזצ'וק". אנחנו ב"הורה", והוא ב"קוזצ'וק", ואשתו מוחאה כף, ואומרת: "צו געזונד קינדערלעך" ("לבריאות, ילדים"). תיירים עשירים חילקו "דברים טובים", ואני זוכר שאחד מהם דיבר יידיש במיבטא אנגלי, ואמר: "קינדערלעך עסט, איר דארפט האבען כוח צו בויען דאס לאנד" ("ילדים איכלו, אתם זקוקים לכוח כדי לבנות את הארץ")...
בלילה השלישי נתקפתי במחלת הים. גלי הים טילטלו את האניה וגם את בני מעי, ואלו שישנו מתחתי לא ליקקו דבש...
עליתי על הסיפון והוקל לי במעט, אך לא לאורך זמן. כל טילטול גרם להקאה. לא הייתי היחיד, ועוד רבים היו כמוני. האנחות והצריחות גברו. זקנה אחת צעקה: "א לימענע, א לימענע, איך גיי אויס!" ("לימון, לימון, אני גוססת"), ובעלה לחץ לה על המצח, והיא: א – א – א –
ובינתיים הסיפון מתמלא חולים ו"התזמורת" גדלה מדי פעם. אין זאת אלא אשמתו של "יונה הנביא", הירושב אי־שם בירכתי האניה...
אור ליום חמישי הים רגע, ואיתו גם אנחנו, והאניה התנהלה על מי מנוחות. עברנו את האיים סרדיניה וסיציליה, והתקרבנו לפלשתינה.

ב־10 לחודש הגענו לאלכסנדריה שבמצרים. האניה השליכה עוגן ופרקה סחורות. עמדנו על הסיפון וראינו סבלים ערביים, למאות, נושאים על כתפיהם משאות וקוראים: "יא אללה! יא אללה!" הם לבשו מכנסיים רחבים, קרועים ובלויים, והשערות מגודלות עם צמות. בפעם הראשונה בחיי ראיתי פנים כאלה, וחשבתי שאם כל הערבים כמותם, איך נוכל לחיות אתם?

המשכנו להפליג. הנה אנחנו על סף ארץ־ישראל. הנוער קם על רגליו, הסיפון מזדעזע, הציונות מנצחת על האניה! אף לא שיר לועזי אחד! רק עברית! רק עברית!

"ב י ר ו ת !" – הכריז רב החובל. האניה עגנה, פרקו סחורות, ואת ההמולה ניצלו בחורים, שחסרה להם ויזה להיכנס לארץ והם ירדו עם תיירים לבירות, ומשם, בדרך היבשה, יגנבו את הגבול לארץ־ישראל...

יום ראשון בארץ־ישראל

בבוקר יום רביעי, 11 בנובמבר 1925, הגענו ליפו.

הים היה גלי מאד, והאניה עגנה הרחק מהנמל, ערבים הגיעו בסירות קטנות, ודרך סולם ירדנו מהאניה אליהן. הערבים לא דיברו, אלא צעקו! מאוחר יותר, כאשר דרכנו על אדמת ארץ־ישראל, וראינו ערב־רב של ערבים צורחים וצועקים, הבנו כי השפה הערבית היא קולנית.

ב"ה שהחיינו וקיימנו והגיענו...

קיבלו פנינו פקידי ההנהלה הציונית ופקידי המנדט. הובילונו על כרכרות לקרנטין (מחנה הסגר), ששם רוחצים ומטהרים כל מי שבא להשתקע בארץ...

יום עבודה בנמל...

כאשר כלתה הפרוטה מהכיס, החלטתי לחפש עבודה "בלתי מאורגנת". ירדתי לנמל חיפה, שם עבדו רק פועלים ערביים.

עמדתי מחוץ לנמל, כמו רבים אחרים. וכך כל בוקר הייתי יורד וחוזר ריקם. כעבור שבוע נודע לי שאניית משא צריכה להגיע לנמל לפריקת סחורה. לבשתי בגדי עבודה מטולאים כדי להיראות כפועל ותיק ומנוסה, ועמדתי, כתמיד, מחוץ לגדר.

לפני הצהריים הופיעה האניה באופק, והנה היא מתקרבת. המון פועלים, יהודים ושאינם יהודים, הצטופפו ליד השער, וכל אחד רצה להיות הראשון לפני "הקבלן" הערבי, בעל הכרס. השער נפתח, והקבלן יצא עם אלה בידו, והתחיל מנפנף בה מול ההמון המתפרץ, ובעיקר נגד הערבים "החורנים", בעלי הצמות והסחבות. "האדון" הסתובב הנה והנה, זרק מבטים מלמעלה למטה, כאילו מודד את כושרו הגופני של כל אחד, ובין המועמדים "בעלי הגוף" הייתי גם אני...

היתה זו הפעם הראשונה שעסקתי בנמל בפריקת סחורות.

היו עבודות קשות וקלות, הכל לפי סוג המטען. כשלוש שעות עבדתי בטעינת פחם בשקים. בקבוצה שלנו היו חמישה ערבים ושני יהודים. הערבים היו מומחים: הם שאבו באתים את הפחם מהערימות אשר על הרציף, ואנחנו החזקנו את השקים. הייתי שחור כמו כושי. האבק נכנס בגרון, הרוק בפה נגמר מזמן, וערימת הפחם עמדה נגד עיני כהר תבור בעמק יזרעאל, אשר לא מנמיך קומתו...

שעת הצהריים הגיעה. שעה אחת למנוחה, שטיפת גרון בכוס "תמרינדי", וסעדתי "קוקסוכך".

אחר הצהריים דאג הקבלן להחליף את המשמרת. הפעם צירפוני לקבוצה של ששה ערבים, לשאת ברזל על הכתף. כל זוג – חבילת ברזל על כתפיו. הנחתי על כתפי הימנית שק כפול ומכופל, ניגשנו לערימת הברזלים, ושני ערבים הניחו את הברזל על כתפו של כל אחד. הלכנו צעד צעד, בליווי שירה של ערבי בעל מצב רוח טוב, שפיזם בקול: "יאללה, יא אללה!..."

לא חשבתי על כובד המשא, אלא התפללתי שהעבודה תימשך כאורך הגלות! רק לא להיות בטל! אם כי השכר הוא נמוך, רק חמשה עשר גרושים לשמונה שעות. אבל לגרוש עם "החור" היה ערך רב.

חזרתי אל חדרי, ולא הכרתי פני במראה. רוב פיח על הפנים, ורוב "בלאזען" (אבעבועות מים) על כתפי. אך זה לא מנע ממני לצאת ולבלות...

בנמל עבדתי כארבעה שבועות, הרווחתי כדי מחייתי, וגם חסכתי ליום המחרת.

ושוב חוסר עבודה. אבל אל יאוש! ההורה המסורתית עוד קיימת, ו"התקווה הנרשנה" עוד מושרת. החלוציות ואהבת הארץ לא פגה. עוד יבוא יום שכולו טוב!

והיום הזה הגיע...

מעשה-בראשית בעמק יזרעאל

ההנהלה הציונית אישרה תקציב להשקאת שדות עמק יזרעאל, על ידי העברת קו מים ממעין־חרוד עד לבית־אלפא.
הלכתי גם אני להשקות ולהרוות את שדות העמק. נטינו אוהלינו בקרבת עין־חרוד. על יד מעיין עין־ג׳ילוד. כמאה פועלים היינו במחנה אוהלים לרגלי הגלבוע...

העבודה בעמק היתה בשבילי הדרגה העליונה של הטוב שבחיים. הרגשתי בריאת עולם חדש. אני משנה מעשה-בראשית. במקום שאין מים - אני מביא אותם. אני מעמיק בחפירת תעלות, יוצק בטון, ושוב חפירה... מאה איש לאורך המסלול. מכות המכושים על האדמה החרבה ושירת הפועלים - הרי זה מיזוג של חדווה ורוממות־רוח. קילומטר ועוד קילומטר, אבל המרחק עודנו רב, ובינתיים השדות צמאים, יבשים וחרבים... החום מציק, העייפות גוברת, והיתושים עושים את מלאכתם נאמנה...
והנה בשורה רעה הגיעה למחנה: ק ד ח ת ! שותף לאוהל הודיע כי חברו ״קופץ״ במיטה. הזעיקו את הרופא הרשקוביץ מבית החולים בעין־חרוד למטה, וזה קבע ״קדחת״, ומיד הועבר החולה לאישפוז.
הפחד היה גדול. החינין לא היה בעזרנו האחד הדביק את חברו, והדאגה היתה רבה. קיבלנו ״מוסקיטורים״ (כילות), אבל ללא הועיל היתושים חדרו, ובעיקר בלילות. וביום הציק לנו ה״ברחש״. רחצנו פנינו בנפט, וגם זה לא עזר.
אני מספר את האמת: מחלת הקדחת עדיין לא פקדה אותי, והקנאה אכלה בי... איך אספר לדור הבא כי לא קדחתי אף פעם? וכאילו פתחתי פי לשטן: לאחר חודש ימים של צפייה, כבר ״קפצתי״ גם אני. הרופא קבע ״קדחת טרציאנה״ - סוג קדחת החוזר כל יום שלישי... שכבתי בצריף של בית החולים, וטיפלה בי האחות חווה כבשני. היא היתה בחורה יפהפיה, שחרחורת וחמודה מאד. היא נפטרה בטבריה לפני חודשים אחדים. חבל...
הייתי אחד המאושרים שזכו ״לקדוח״, אבל הצרה היתה, שהקדחת חזרה בדיוק כל חודש, וכל פעם למשך ארבעה עד חמישה ימים, ושוב חזרתי לבית החולים כל התקף כזה היה מחליש אותי. אבל התגברתי וחזרתי לאיתני.
כך עבר עלי קיץ 1927.

חיי בעמק, המקום היפה ביותר שאהבתי, היו לי תמיד ספוגי אור וזוהר, ונתנו לי את המרץ להתגבר על כל מיני מחלות ותלאות.
בלילות הייתי מטייל קילומטרים רבים, והיה לי רגש של בטחון כי לא יקרה לי דבר, גם אם הייתי פוגש בדואי רוכב על חמורו.
חדר אוכל לא היה לנו, אבל שלמה לבקוביץ (לביא), חבר קיבוץ עין־חרוד, בעל הלב הנדיב והנפש הטהורה, דאג לנו שנאכל בחדר האוכל של הקיבוץ.
עבודת ההשקייה נגמרה באביב 1928. הפועלים התפזרו לכל רוח.
עשרה חברים, ואני בתוכם, נשארנו, והעתקנו אוהלינו אל גבעת תל־יוסף החדשה - ״קומי תל־יוסף״, על שם הכפר הערבי ״קומי״. התחלנו בעבודות בנין: בתים, אורוות, לולים ועוד.
לא רציתי לעזוב את עמק יזרעאל, ו״משכתי״ עד מארס 1929. היתה שם עבודה בשפע, ופרנסה בצידה, בעיקר בסביבה של יהודים עובדי אדמה: כפר טבעון (כפר יחזקאל), קבוצת גבע, תל־יוסף, עין־חרוד, חפצי־בה, בית־אלפא - כולם, כולם כמו על כף ידי. שם פגשתי את שמואל הפטר, השומר הוותיק, את טוביהו, לימים ראש עירית באר־שבע, את ברסקי הזקן, אשר היה לאגדה כאשר שלח את בנו השני לפלשתינה, לאחר שבנו הראשון נרצח. כולם ידרושם להם ביצירה ובתקומה.
נפרדתי מהאדמה הטובה אשר הרוויתיה, ורווה היא עד היום ולעולמים!
לחיפה חזרתי שבע רשמים, מלא מרץ, וכאחד אשר נתן למולדת מכוחו ומרצונו הטוב. זהו סיפור אמיתי, ולא אגדה, בלי מליצות ובלי גחמאות. כל אשר תקראו כאן אמת ויציב. היו לי תקופות יפות ומעניינות. נהניתי מכל אשר היה לי. לא קנאתי באחרים, והארץ נתנה לי את כל הטוב שהיה לה, ולמעלה מזה! בניתי לי בית, הקמתי משפחה, וזכיתי לנכדים טובים ונחמדים.
אני מקווה, כי בבוא היום, ואתם תתורו את הארץ, תזכרו כי אי־פעם, לפני כך וכך שנים, סיפר לנו סבא סיפור על הגליל ועל העמק, ועל כל המקומות היפים שהארץ שלנו נתברכה בהם...
הפוך בו, והפוך בו...

[illegible]
[illegible]
42 [illegible]

השירים האהובים [21]

עמוד ראשון ביומנו של אברהם סלפ [22]

11.11.1925

הגעתי ליפו באנייה "קנדה" ב־11 בנובמבר 1925, ביום רביעי, בשעה 8 בבוקר.
מאכזבת היתה הפגישה הראשונה עם הארץ. אך הספיקו רגלי לדרוך על אדמת ארץ ישראל באו לקראתי שוטרים ערבים ואנגלים וכמה עובדים מהקרנטין ביפו. התנהגותם עמי, כמו עם כולם, נראתה לי כאילו חשבוני לפושע גדול ולא חלוץ, שבא להשתתף בבניין הארץ. העמידו אותנו בשורה, ובמשמעת צבאית הובילונו לקרנטין. לאן הגיעו חפצי בשעת מעשה לא ידעתי. רק מאוחר יותר נודע לי שגם את החפצים מובילים לקרנטין... דברים בעלי ערך החזקתי אתי, כגון כסף ומסמכים, ואת שאר החפצים השארתי בחוץ ליד השומר. נכנסתי לקרנטין ערום כביום היוולדי. אחד העובדים העמידני מתחת למקלחת החמה והתרחצתי. הרגשתי כאן היתה טובה מאד. לאחר שהיטהרתי התיזו עלי איזה חומר מחטא, שאך לרגע לא היה נעים... לאחר טיול קצר הובילו אותי תחת שמירה להרכבת אבעבועות...
בשעת הצהריים נתנו לכל אחד ביצה, קופסת סרדינים, חלבה וחתיכת לחם... אחר כך הלכנו לרופא. הוא בדק אותי ונתן לי אישור שבריאותי תקינה. חשבתי שאני כבר פטור מהכל והגעתי למנוחה, אך לא כך היה. כשיצאתי מהרופא הצביע הפקיד שאעמוד בתור. נאמר לי שזהו סניף של "לשכת העלייה". כאן יושבים "המלאכים" המחליטים על פי מסמכי החלוץ את מי ישלחו ל"בית עולם" (בית העולים...) ואת מי למלון פרטי.
הגיע עגלון ושאל, מי מיועד למלון...
התיישבנו ונסענו. היום כבר החשיך. קרובים לא מצאנו. ישבנו בכרכרה וניסינו להחליף מלים. הגם שלא ידענו מה המצב, הרושם הראשון היה מדכא. גם ההתייחסות אלינו מצד העובדים הערבים והפקידים הציונים היתה רעה. מצב הרוח של כולנו היה ירוד.
הגענו לתל אביב. באנו למלון "חייקא בוראק", ונתנו לנו מקום ללון...
לאחר שהחלפנו מעט כוח הרגשנו בנוח יותר. בעלת המלון הזמינה אותנו לארוחת ערב. לאיש מאתנו לא היה תיאבון, ובכל זאת אכלנו משהו. פטפטנו מעט עם בעלת המלון ושמענו על המצב דהיום בארץ. מצב הרוח שלנו לא השתפר... "אך צריך לקוות" - אמרה.
מאוחר בלילה שכבתי לישון.

תל אביב, יום חמישי, 12 בנובמבר 1925

השכמתי קום.. הלכתי לקרנטין לקבל את חפצי. פגשתי שם עולים רבים... עברה שמועה שבשעת החיטוי החפצים נפסדים ולעתים קרובות נשרפים מחמת החום... הפקיד הורה לעולים שכל אחד יאינר את החבילות שלו ויעמוד בתור... הוא ציווה לפתוח איש איש את חבילתו ולנגד עיניו יוציא הפקיד את כל החפצים... על חפצים חדשים לא חלה חובת החיטוי... הפקיד עשה מהכל "עפר ואפר". הספקתי להוציא את הדברים הטובים יותר, ואת השאר אסף כמו סחבות, קשרם יחד - ולתנור...
את היום הזה אזכור לעולם, כי הוא דמה ל"גירוש" לא בתוך עשרים וארבע שעות, כי אם תוך שתיים עד שלוש שעות! הפקידים, גם היהודים וגם הלא־יהודים, פניהם היו כמו של קוזאקים. צעקו, דחקו ודחפו. היינו גדורים מסביב בתיל, כבחצר בית כלא. שוטרים עמדו על המשמר, והקפידו שלא יוציאו, חלילה, דבר מן החפצים הטעונים חיטוי. הכל היה בערבוביה. פלוני צעק: "אסון גדול! אפילו לא הרשו לי להוציא את הדברים הטובים!"
כעבור חצי שעה הושלכו הרבה חבילות. מיד הבהיקה לנגד עיני ה"מחרוזת" שהושחלו בה גם החפצים שלי. שלפתי אותם. אפילו הכרים חוטאו... פניתי הצידה לבדוק אם לא חסר משהו. היתה בידי הרשימה ולמזלי לא חסר דבר.
לכשנפטרתי מהגיהנום העמיסו הכל על עגלה ונסענו למלון. השעה היתה בערך 11.
במועקה בלב הבטנו על תל אביב.
לצעירי תל אביב יש זמן לכל, וכשנזדמנה להם עתה שעת כושר ללגלג על "הירוקים" - מה טוב! עמדו שם חברה, כשידיהם על המתניים, ומדדו אותנו מלמעלה עד למטה, חייכו, ובוודאי הרהרו: "חלוצים, חלוצים..." אחד, שניכר בו שהוא לץ, לא הסתפק בכך, ובאנחה עמוקה קרא בקול: "מסכנים. קורבנות על קורבנות..."
אינני נער, צחוק הבנתי תמיד, אך בושתי ונכלמתי עד עומק נשמתי...

תל אביב, 13.11.1925

קמתי בבוקר, לא הספקתי אפילו לטעום דבר מה, כי מיהרתי להגיע ככל המוקדם לתור לרופא, שיבדוק ויקבע אם נקלט החיסון. הרופא נתן אישור ל"הסתדרות העובדים העברים

בארץ
לשכת העליה ב: יפו חיפה ארץ ישראל ירושלם
מספר
27 נכנס לארץ ביום 11/11/25
28 בחוף יפו
29 באניה קנדה
30 נבדק ע"י הרופא ביום
31 מצב בריאותו
32 הסוג

עמוד בתעודת עליה
של אברהם סלפ

בארץ ישראל", ושם שוב עמדו בתור... רשמו כל אחד ל"הסתדרות" וגם ל"קופת חולים". אין לתאר את המהומה והדוחק. גם החום לא היה קל... נשאר לי עוד עניין אחד לסדר, האחרון, אך הטוב ביותר: הרישום ב"קופת מלווה" של ההסתדרות הציונית. חתמתי על שטר, ובתמורה קיבלתי הלוואה של שתי לירות ("שיתפרו להם שק" - אמרתי לעצמי). כשיצאתי משם הפטרתי: 'ברוך שפטרני!" וכשהמצלצלים בכיסי טיילתי לי בנחת ברחובות תל אביב.

עיר יפה ונקייה. כבישי אספלט. מדרכות רחבות. אנשים רצים הנה והנה. "מחמת העסקים" - חשבתי. לידי עומד נער כבן שבע עשרה וקורא בקול: "הארץ!" נזכרתי. שכאשר הייתי בדווינסק מוכר־העיתונים שם שר גם כן בניגון דומה.

בערב, בערך בשעת מעריב, הגיעו מכרים מאיז'רני וממקומות אחרים בליטא, וביניהם חברי עוד מגליל ממל, **שלום ויין**.

היה נעים. הזמינו אותנו לארוחת ערב, ולא היו צריכים לבקש יותר מדי...

הצטרפנו אליהם וערכנו את הסעודה הראשונה שלנו. היה די שמח.

יצאתי לרחוב לחפש מכרים. לאחר כמה שעות הצלחתי למצוא את דירתו של **אלתר אלבינגר**. הוא לא היה בבית. חיכיתי. מדדתי בעיני את חדרו, והרהרתי, שבפוניבז' לא היה מביט על מין חדר שכזה. כשנכנס זרק "שלום עליכם", הזמינני לשבת, שאל על שלום אביו ועל קרוביו, ועבר לספר על המצב בארץ. לא הוצאתי מלה מפי, רק הקשבתי לדבריו. הדברים העיקו על לבי כאבן. לא להפחידני נתכוון, אך סיפר את כל האמת... "הייתי מוכן שיעבור עלי מה, רק לא לעלות לארץ ישראל" - אמר. "נפלתי בפח" אמרתי לעצמי.

מאוחר בלילה חזרתי לבית מלוני. חברי עדיין לא ישנו. שוחחנו ושאלנו זה את זה 'מה שמעת?" ידענו שהמצב אינו מזהיר. כבר דובר על כך שמרובים הם מחוסרי העבודה. האווירה היתה קשה מאד. כל אחד חש עצמו מדוכדך. שכחנו שהגענו הנה כציונים...

היה רצון "לעשות שמח", אך מדוכאים ומאוכזבים הלכנו לישון.

תל אביב, 14.11.1925

...הרגשתי שאני בעולם חדש: אנשים אחרים, טיפוסים שונים ואורח חיים אחר. השוויתי עצמי לאדם שהרבה שנים היו עיניו קשורות, ולפתע פקחו אותן. ומדוע?

בחוץ לארץ מדברים על ארץ ישראל, עושים למען ארץ ישראל, ומתמסרים לארץ ישראל, אך כשמגיעים לארץ רואים את המציאות שהיא הפוכה מזו שראינו בדמיון...

אמרתי לעצמי, שאין פלא שאנשים מתייאשים מהאידיאל ואינם מכנים את ארץ ישראל "בית"... לא לקחתי זאת יותר מדי ללבי, כי אני יודע שהכל יעבור...

תל אביב, 15.11.1925

לא היה לי שום מושג אם המצב בחיפה טוב או רע יותר. משום מה משך אותי ליבי לחיפה...

בשעה שמונה יצאתי לחפש סבל שיישא את החפצים לרכבת. אך יצאתי מפתח הבית ראיתי מרחוק את **דב זליגסון**. הוא לא הבחין בי. השגתי אותו ועצרתיו: "שלום דב!" את שמחת הפגישה יבין הקורא מאליו. דב הביא אותי ל"בית אוכל" ומאוחר יותר הביא את חפצי על פרדותיו. ישבנו על יד השולחן ואמרנו זה לזה "ספר משהו". מסרתי לו שלום מהבית, והוא מצידו סיפר על החדשות המקומיות, על עיסוקיו עד היום... החלטנו שהיום כבר לא אסע לחיפה אלא למגדיאל.

הידיעות שמסר לי בגלוי ושהעלה על דל שפתיו, יחד עם הדברים שהשתמעו, היה בהם כדי לפגוע במצב הרוח. אך המבטים שהחלפנו בינינו הפיגו את הבדידות...

מגדיאל, 16.11.1925

טיילתי במגדיאל. זהו כפר ובו כמה צריפים. בסך הכל בן כמה שנים. נראה היה לי מגוחך שזה נקרא כפר. הלא רק לפני שבועיים עזבתי כפר של ממש, שראוי לשם זה, שהיה בו הכל, החל בבצל ירוק וכלה בזרע פשתן... היפוכו היה הכפר מגדיאל. סימן של ירק לא נמצא בו... כששאלתי, ענו לי שצריך להמתין, והתקווה שלהם היא שבמשך הזמן יינטעו פרדסים ובזה תיפתר בעיית הקיום...

מגדיאל היה הכפר הראשון שראיתי בארץ ישראל. שם עמדתי על טיבה של כלכלת הארץ, משאביה וסיכוייה.

אחרי הצהריים רתם דב את הפרדות ונסענו לפתח תקווה... משם אמור הייתי לנסוע

לחיפה.

הלכתי לסייר במושבה.

בקושי הכרתי מרחוק את **יודל דער גארבער** (יודל מעבד העורות...), שנמצא כאן זה שלושה חודשים. הוא חזר מהעבודה, כובע קש גדול ויפה בראשו, ומרכיב משקפיים כחולים. בלא שהבחין בי חלף על פני, וכשעקבתי אחריו זיהה אותי, ופשוט שמח בי. מסרתי לו דרישת שלום טרייה מאשתו, וכאילו נפחתי בו נשמה חדשה...

התבוננתי היטב בפניו הצנומות ובלחייו הנפולות. הוא נראה לי כדחליל. על שאלתי אם הוא מרוצה השיב, שבבית עשה חיים טובים יותר, אך הואיל והוא נמצא כאן לבדו בלי המשפחה, הוא חי לא רע...

פתח תקווה, 17.11.1925

בתחנת הרכבת היו אך מעט נוסעים. הסתובבו שם צעירים ערבים מצחצחי נעליים ומוכרי תפוחי זהב. יותר מאוחר גדל מספר הפקידים בתחנה, וכן ציבור הנוסעים. שם התחנה: "ראס אל עין". הקרונות מאנגליה מסודרים באופן שונה מהאירופיים. הסתכלתי בעד החלון, ולמלוא עין השתרעה שממה אין קץ וריקה מבניינים. שונה היה - הרהרתי - הנוף שראינו בחלונות הרכבת בדרך לארץ ישראל...

חיפה

הלכתי לחפש את חברי, בן עירי. הכתובת היתה בידי, אך קשה היה לי לאתרה. לאחר ריצות אנה ואנה מצאתי אותה, ורק בדרך נס...

נאמר לי שהחבר **חיים לויט** ישוב מייד. הרגשתי נשתפרה כאן וחזרתי לעצמי. הפגישה בינינו היתה חמימה מאד. מחצית היום עברה בשאלה "מה נשמע?"... בערב פגשתי חבר נוסף, **יצחק טוקר**. התלבטנו בצוותא כיצד להסתדר, אם כדאי לשכור חדר מייד.

באותו לילה לנתי במלון שעל יד התחנה, מלונו של מלמוד - "יפו".

חיפה, 18.11.1925

בכליון עיניים חכיתי לבוקר. כל הלילה לא עצמתי עין. במוחי חלפו מחשבות למאות. בבוקר יצאתי לחפש סבל. אך זה היה יקר מדי ואני וחברי **מאיר לויט**, שהיה עמי, הטרחנו את עצמנו לשאת את המשא לבדנו. קשה לי לשכוח את מחצית השעה ההיא. מלבד החום הגדול הרגשתי את כובד המשא. הדרך היתה במעלה ההר, ואחר כך עלייה במאה ושמונים מדרגות. היה זה היום הראשון שהרגשתי זיעה של ארץ ישראל.

אחר הצהריים התחלתי לדאוג לריהוט. יצאתי העירה, למקום עבודתו של **חיים לויט**. בחרתי לי כמה ארגזים, הבאתים לחדר והתחלתי בעבודה. כתום שעה "זה" עמד על הרגליים ונתתי לו שם "שולחן".

בערב יצאתי עם חברי להכיר את חיי חיפה...

חיפה, 19.11.1925

שונה לגמרי היה הלילה הזה. כמו אבן צנחתי הפעם... נמשכתי לרחוב לחפש "קיום". ראשית חיי העצמאיים.

מצב רוחי לא היה שפיר. בזמן ההוא התחיל משבר כלכלי בארץ. כעולה חדש הרגשתי עצמי זר, כמי שעדיין לא התערה כאן. נרשמתי כחבר בהסתדרות העובדים וגם בקופת חולים. אף הייתי רשום בתור לעבודה. לשאלתי, האם אני יכול לקבל עבודה, השיבו: "בינתיים לא. לכשתהיה - נודיע לך"... בתקווה הזאת יצאתי, וכבן-בלי-בית טיילתי בעיר ולמותר לפרט.

חיפה, יום ראשון, 22.11.1925

ביום ששי, סמוך להדלקת נרות, עלה על ליבי זכרון הבית וגעגועים עזים פקדוני.

הודות לפרוטקציה גדולה הצלחתי להשיג מעט עבודה אצל נגר. ביום ההוא כבר הייתי שמח יותר. קניתי לי חולצת זמש...

חיפה, יום שני, 23.11.1925

פרימוס להכנת תה עדיין לא הרשיתי לעצמי לקנות. נכנסתי למסעדה וטעמתי משהו.

בשעה שבע התחלתי בעבודה - התקנת חלונות ודלתות, עבודה שלמדתי בבית. לא ידעתי כמה שכר לבקש...

עמוד בתעודת העליה של אברהם סלפ

האחים החלוצים
יוסף ואברהם

בשעה אחת עשרה ושלושים הלכתי לאכול ארוחת צהריים, לשעה אחת. אחר הצהריים נאלצתי לעבוד תחת כיפת השמים. השמש יקדה כמו אש. זיעתי ניגרה קילוחים קילוחים. הרהרתי: הלא עתה נובמבר, ומה יהא עלי בקיץ?!...

בשעה ארבע סיימתי את העבודה. הרגשתי עייפות גדולה. התקלחתי והלכתי בפעם הראשונה לאכול במטבח הפועלים...

חיפה, יום שלישי, 24.11.1925

...אחרי משא ומתן קצר נקבע ששכרי יהיה שלושים גרוש ליום. החום בשעות הבוקר אינו כמו באמצע היום, ולכן נעמה לי עבודתי...

בבית האוכל אמרו לי ששני בחורים שאלו עלי...

אך פתחתי את דלת חדרי וראיתי את אחי **יוסף**. הרושם הראשון לא היה טוב. הוא השתנה בתכלית השינוי. אף קולו השתנה לגמרי. לא יכולתי לדבר עמו... ישבתי חמש דקות, ובאמתלה שאני עלול לאחר לעבודה יצאתי... הרגשה רעה ליוותה אותי... לאחר שחזרתי מהעבודה נרגעתי קמעא, ופתחתי עם אחי בשאלות ותשובות... בלילה טיילנו ברחובות העיר, פגשנו מכרים ובילינו לא רע...

חיפה, יום רביעי, 25.11.1925

אני מתרגל לאט לאט לארץ. מצב רוחי עדיין אינו מרומם.

היום חשתי כאילו ידי השמאלית נקעה. תחילה התעלמתי מהכאב. חשבתי שיעבור מאליו...

חיפה, יום חמישי, 26.11.1925

כשהשכמתי קום הבחנתי שידי נפוחה והתקשיתי להניע אותה. לא יכולתי לעבוד והלכתי לבית חולים "הדסה" לשאול בעצת הרופא. הוא קבע שזה "מהאוויר" או משהו מעין זה. הרופא חבש את היד בתחבושת ואמר שזה יחלוף...

הלכתי למעבידי וביקשתיו שלא יקח עובד אחר במקומי, כי כעבור ימים אחדים אחזור. חרה לי מאד שלא יכולתי לעבוד, כי ראיתי שהעבודה כלה והולכת, ומחוסרי עבודה מתרבים. בערב הלכתי בפעם הראשונה לאסיפה פומבית.

חיפה, שבת 28.11.1925

היום בצהריים נפגשנו הדוסיאטאים הנמצאים בחיפה והלכנו להצטלם. טוקר, **חיים לויט**, **מאיר לויט**, **יוסף** ואני. הלכנו לצלם, **פייגין** שמו...

בילינו בשבת יפה מאד. בערב באו כולם לחדרי והעלינו זכרונות מהבית. הרגעים הללו היו לי יקרים ביותר, וביחוד כאשר הזכירו "א דוסיאטער שבת פארנאכט", ערב שבת בדוסיאט, הטיול ברחוב, או אל המעיין...

דוסיאט, ז' בסיון שנת תרפ"ד.
מימין לשמאל, עומדים: (-) זוסל לויט, מאיר לויט. יושבות: פסיה קגן, דבורה לויט, מלכה לויט, סוניה אורלין. למטה: אברהם סלפ, חיה־תמה קגן, חיים לויט. רבקה ש.: מאיר לויט עלה ארצה, וכעבור שבעה חודשים ירד וחזר לליטא, ולכן כינו אותו "דער זיבעלע"...

חיפה, יום רביעי, 2.12.1925

מצב היד השתפר. בבוקר השכם יצאתי לעבודה, ושוב המשכתי כבימים ראשונים. אני מתבונן עכשיו בכל דבר לא בעיני "ירוק"...

היום קניתי לי מיטה. עד היום הסתדרתי ככה, כי התקציב לא הירשה...

חיפה, יום ראשון, 6.12.1925

בחזרי היום מהעבודה מצאתי אצלי אורח, בן־עירי, **פייביש מילון**. למותר לכתוב פרטים על מצב רוחו... הקורא זוכר בוודאי את הרושם שלי בזמן הראשון לבואי ארצה... ואכן, אותם רשמים חלים אצל כל אחד ואחד...

בלילה ליוויתי אותו לבת־גלים, כלומר, לבית העולים...

חיפה, שבת, 12.12.1925

בהיותי עייף משבוע עבודה, ישנתי כמה שעות יותר...

שכבתי והרהרתי מה עושים עכשיו בבית. מה נעשה מצידו השני של הים...

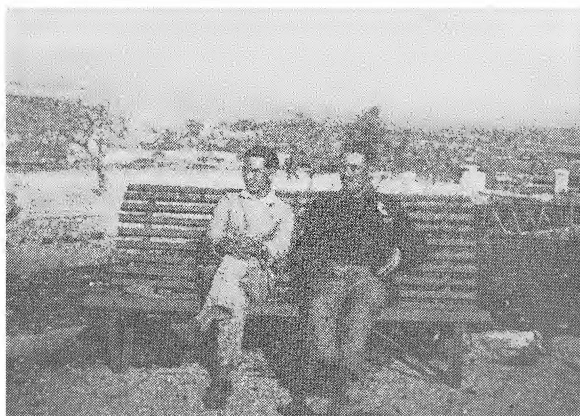
בשעה שלוש הלכנו למגרש הספורט, שם שיחקו שתי קבוצות חיפאיות: יהודים וערבים. המשחק של שני הצדדים לא היה מעניין. ירד גם גשם וזה הפריע מאד במשחק. עוד בטרם הסתיים התחיל הקהל להסתלק. התוצאות 0:0.

בערב הלכנו למכרים, **חסל צימרמן** ואחותה, ושם בילינו כהלכה.

חיפה, יום שני, 14.12.1925

... הלכתי לאכול בבית אוכל. השעה היתה בערך שש. הבחנתי בפנים מוכרות. יצאתי וקראתי בשמו, ואכן קלעתי: **רפאל חריט** מעפולה... "שלום עליכם, שלום עליכם"... "בדיוק הלכתי אליך" – אמר לי. מחצית השעה דיברתי אתו ואחר כך הלכתי לעבוד. בערב שוב נפגשנו והתפתחה שיחה. על פרטי חייו בעפולה מיותר לספר. לי הספיק לקרוא ממראה פניו...

יוסף יבנאי:
את רפאל בן זלמן חריט פגשתי בילדותי בהיותי באבל, והוא אז סטודנט. פגשתיו שוב בשנת 1925 בעפולה. הוא היה כבר נשר. נכנסתי יחד עם דודנו יצחק בן חצקל חריט לצריף שלו ומצאתיו במצב של אוזלת יד. ניסינו לעזור לו בעבודות שונות אך הוא לא הצליח להסתדר וחזר לליטא.

חלפו שנה,
ועוד חצי שנה.
משבר כלכלי, חוסר עבודה...

חיפה, הדר הכרמל, גן- בנימין רוטשילד, י"א באדר תרפ"ז
אברהם סלפ (מימין) וחיים פינקלשטיין.

חיפה, יום ששי, 24.6.1927

כמדי יום ששי השכמתי בבוקר ומיהרתי מוקדם ככל האפשר להגיע לתור כדי לקבל ראשון את דמי ה"תמיכה". במקום מצאתי כמה עשרות חברים הממתינים בתור. גם אני נעמדתי בשורה, וככל שנתארכה השעה נתארך התור. אין לשער את המהולה והפרעות הסדר של הרעבים־למחצה. בכתף ובזרוע הדפו ודחקו זה את זה. כל אחד רצה להיות ראשון לקבל את ה"תמיכה". פקידים אחדים עשו עצמם כלא רואים, ולא איכפת להם שכמה מאות רעבים ממתינים באי־ סבלנות בשביל כמה גרושים. הם, השבעים, בעלי הפרצופים המפוטמים, אינם מתרגשים כשמתארים את יחס הזלזול שלהם כלפי מחוסרי העבודה...

אחרי שלוש שעות של המתנה הגיעה "הבשורה", שהפקידים כבר נמצאים כאן וה"חלוקה" התחילה...

חיפה, שבת, 25.6.1927

הבוקר, לאחר שטעמתי משהו הלכתי לרחוץ בים. מצאתי שם כבר אנשים רבים, מקטון ועד גדול, שוכבים על החול החם. אחרים שוחים במים ומתחרים זה בזה, ולא חלף זמן רב ואף אני במים...

על פנינו חלפה סירה ובה שומר, המשגיח שלא ישחו מעבר לסימנים על פי חוקי הממשלה.

לפני הצהריים חזרתי הביתה. התלבשתי בבגדי שבת ויצאתי העירה לאכול ארוחת צהריים.

המפלגה הקומוניסטית, הנוטה לצד ברית המועצות, ניצלה הזדמנות להפגין נגד המעצמות האימפריאליסטיות המתכוננות למלחמה נגד ברית המועצות. והיום, כשחזרו מאות אנשים מתחרות הספורט הם ניצלו את שעת־הכושר והפגינו, הניפו דגלים לבנים עם כתב אדום, שרו ונשאו נאום קצר. התמזל מזלם, אך לא לאורך זמן. לעת ערב נעצרו רבים מהם והובלו למשטרה.

חיפה, יום שני, 27.6.1927

...היום הוא יום ההרשמה של מחוסרי העבודה. כמו בכל פעם גם היום עומדים בתור והפקיד רושם כל מחוסר עבודה. כאשר נפטרתי מהתור הלכתי לרופאת שיניים...

יותר מאוחר, כאשר הלכתי העירה, שמעתי שפועל אחד, **מיכל** שמו, טבע בים...

חיפה, יום שלישי, 28.6.1927

היום התקיים לראשונה בחיפה קונצרט סימפוני. התנועה ליד בית הפועלים היתה ערה. כל אחד הזדרז להשיג כרטיס כניסה. מחכים בקוצר־רוח לקונצרט... והנה זה התחיל... ורבים נפלה עליהם התנומה...

חיפה, יום רביעי, 29.6.1927

היום, אחרי "ההרשמה" היתה המולה בין מחוסרי העבודה. זו אינה חדשה, אך יותר מתמיד דיברו היום שמועצת פועלי חיפה התפטרה ממתן הסיוע, ומיום ששי הקרוב יצטרכו להמתין על־יד דלת ההנהלה הציונית. הקהל, ואנוכי בתוכם, איננו מרוצים. בעיקר אני מרגיש שחילופין אלה יביאו קשיים גדולים יותר מקודם...

חיפה, יום חמישי, 30.6.1927

את היום הקדשתי לכתיבת מכתבים...

והנה נכנסה ערביה הביתה, הושיטה את היד ומילמלה: "חאוואג'ה, אתניני חובז" ("אדון, תן לי לחם"). "מא פיש" ("אין לי") – עניתי. היא אמרה שתביט בידי ותגיד לי מה יקרה לי, והתקרבה אלי בחיוך על שפתיה... כאשר קיבלה ממני אבטיח לקחה את ידי וניבאה עתידות: "בעוד כמה חודשים תקבל כסף"...

חיפה, יום ששי, 1.7.1927

מתן דמי התמיכה למחוסרי העבודה הועבר לידי ההנהלה הציונית. שינוי מקום אולי סגולה לשינוי מזל... מחוסרי העבודה התאספו במקום חדש, ברחבה של המרכז המסחרי בחיפה. המקום מאד לא התאים. העמידה בתור במקום חשוף לשמש גרמה סבל רב למחוסרי העבודה. השמש קפחה על ראשם ואי אפשר לשאת זאת. נשתרר אי־סדר. כל אחד רצה לחזור הביתה מוקדם ככל האפשר, כדי להינצל מחום השמש. המקום לא התאים, כי היה במרכז חיפה. יהודים וערבים כרסתנים הסתכלו ושבעו נחת ושחקו למצוקתנו... המובטלים מחו נגד ההנהלה הציונית על התנהגותה כלפיהם. הם הגישו מכתב מחאה ודרשו שביום הששי הקרוב תדאג למקום אחר...

חיפה, שבת 2.7.1927

... אחרי עשרים חודשים למגורי באותה דירה החלטתי סוף כל סוף לעזוב ולעבור למקום אחר... ליציאתי ממנה גרם חוסר העבודה, שלא איפשר לי לשלם יותר לבעל הבית. לא היו סכסוכים בינינו. החשבון שעשינו הראה שנשארתי חייב לו שלוש לירות מצריות בעד ששה חודשים, והבטחתי לו, שכאשר יהיה לי אשלם...

חיפה, יום שני, 11.7.1927

היום הזה היה שונה מכל הימים של מחצית השנה שחלפה. היום שיחק מזלי ויצאתי לעבוד. השכמתי בשעה ארבע וחצי, לבשתי את בגדי העבודה הישנים, שחודשים רבים ציפו לרגע הנכון... התחלתי לעבוד בשעה שש בבוקר. תנאי העבודה לא מזהירים. אף־על־פי שחודשים רבים הייתי בטל מעבודה לא שבעתי נחת מהעבודה שקיבלתי היום.

היום בשעה שלוש אחרי הצהריים, היה בארץ רעש אדמה. בהרבה ערים וכפרים היו קורבנות בנפש, הרבה נפצעו ובתים נחרבו. בחיפה כמעט שלא הורגש הרעש.

חיפה, יום שלישי, 12.7.1927

גם היום התחלתי לעבוד בשעה שש. בבוקר הרגשתי לא רע, אך יותר מאוחר, כאשר השמש יקדה, הרגשתי את שני הטעמים גם יחד: גם את החום שהתיש, וגם את העבודה הקשה. הרשיתי לעצמי להאט את קצב העבודה, אך הממונה צעק בקול גס כמו גזלן: "יאללא אשתריל" ("עבוד מהר!"). ברור שמצב הרוח אינו מרומם, אך באין ברירה צריכים לשתוק. היום היה מאד חם ולכן הרגשתי עייף באופן יוצא מהכלל.

חיפה, יום ששי, 15.7.1927

היום, כמדי ששי, השכמתי קום והלכתי להסתדרות הפועלים, למקום שבו כל מחוסרי העבודה מקבלים את התמיכה השבועית. התקהל ציבור של כמה מאות גברים. בשעה תשע לפני

הצהריים הגיעה ידיעה, ששום תשלום לא ישולם היום. הידיעה גרמה רוגז. והוחלט מייד ללכת להנהלה הציונית בבת־גלים לדרוש את התשלום. הלכנו ובמקום מצאנו כבר משטרה, שההנהלה הציונית דאגה מראש להביאה ולהפעילה נגדנו. מהפקידים לא מצאנו איש. כולם הסתתרו מפנינו. לא היה לנו אל מי לפנות ולכן חזרנו הביתה ריקם.

חיפה, יום ששי, 22.7.1927

כל השבוע חלף כמו אצל מחוסר עבודה קבוע, ובליליתי ב ב ט ל ה...

בשמונה בערב, אחרי הארוחה, כאשר כל הצעירים טיילו ברחובות, ל פ ת ע צצו עשרות יהודים, לבושים בגדי שבת, בקפוטות שחורות, חגורות משי שחורות, והלכו בגאווה לכיוון הסינמה... היה מובן שאלה ״שומרי־שבת״ ושהם הולכים להפריע לבעל הסינמה... מאחוריהם השתרך קהל מאות סקרנים. כשבא לקראתם בעל־ הסינמה, הם הבהירו לו שבכוונתם לדרוש שבערב־שבת לא יהיה ״סינמה״, כי בגללה רבים הם היהודים מחללי השבת. הוא גיחך וחזר לעבודתו.

שומרי השבת התארגנו, וברעש גדול הפריעו לו במלאכתו.

בעל־הסינמה לא הצליח להסתדר אתם בטוב, והזעיק את המשטרה, ומיד הגיעו שוטרים, רוכבים ורגלים... השוטרים דרשו מהקהל להתפזר, אך גם בעלי קפוטות המשי וגם ״לבושי הקצרים״ עשו עצמם כלא שומעים, והפריעו ל״סינמה״ כמקודם. קצין יהודי מקרב השוטרים פקד על ימין ועל שמאל, אך למרבה הצער, לפקודתו להתפזר ענה לו הקהל הגדול בשריקות.. מתוך כעס הוא התנפל על כמה מלובשי קפוטות המשי, ודחף אותם בכוח. חובשי ה״שטריימלך״ נתמלאו בכעס, כשראו שהקצין פוגע בכבוד אחדים מבעלי הבתים הנודעים, וכולם פרצו בהמולה ל״סינמה״...

אז נוכח הקצין, שעם מעט השוטרים לא ייעשה שום דבר, והזעיק שוטרים נוספים, אך הפעם שוטרים כהלכה, את השוטרים האנגלים...

הגיעו שתי מכוניות עם חמישה עשר איש, ניצבו סמוך ל״סינמה״, שם היה קהל גדול. עכשיו נבהל הקהל ובלי שום פקודה התפזר.

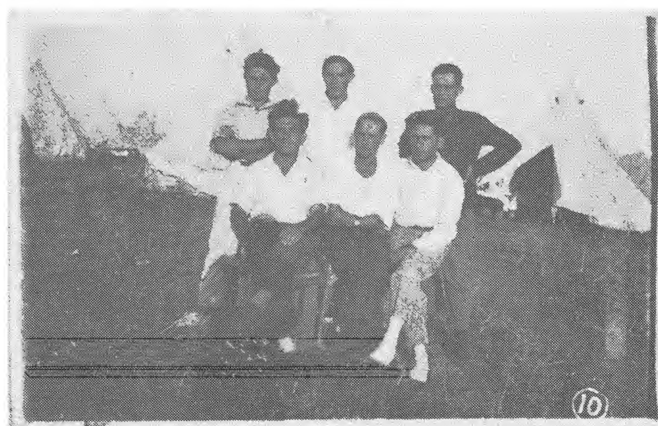
יצא לי להיות מהאחרונים, אבל לא הייתי מהעקשנים, שבמתכוון רצו להיות האחרונים... אחד, שהתעקש ולא רצה לזוז, ספג מכות אכזריות. השוטרים דחפו והיכו, ואנשים נסו על נפשם, כמו מאש... איש לא העז להפנות ראשו ולראות מה מתרחש מאחוריו...

ואני הרהרתי: כאשר השוטרים מרימים יד, אני צריך להרים רגליים...

הרוגז בקרב הסקרנים היה גדול במיוחד. האווירה היתה רעה מאד. דומה, שנזכרנו בשנים ההן בגלות, כאשר הקוזאקים היו מתנפלים על יהודים ...

☆

ואחר- כך הלכתי להשקות ולהרוות את שדות עמק יזרעאל...

מחנה אוהלים ע״י עין חרוד, 13.5.1928. אברהם סלפ עומד (באמצע)
בין שמות חבריו מ״תקופת העמק״ הוזכרו ליבקה פרידמן, ברוך ויינשטוק, יהודה קווה וסרדני.

קבוצת חלוצים עברים וערבי אחד
בתעלת השקאה ע"י תל־יוסף
פורים תרפ"ח
מימין – אברהם סלפ. משמאל – ליבקה
פרידמן

קומי תל- יוסף, אלול תרפ"ח
אברהם סלפ (למעלה, שורה שניה, שני
מימין) וליבקה פרידמן (יושב בשורה
שלישית, בידיים שלובות)

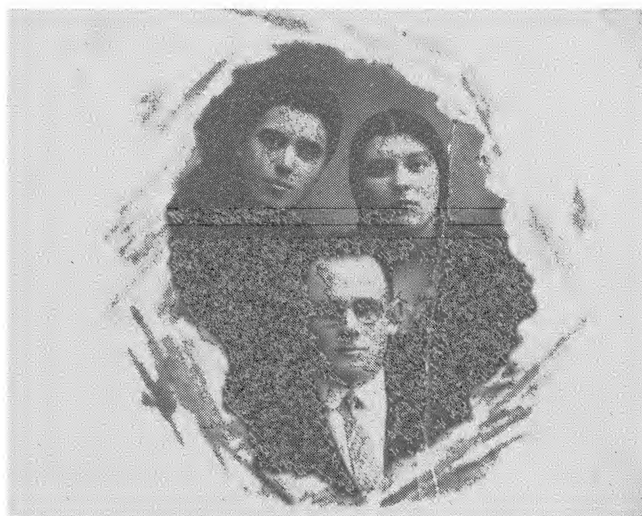

קרית־חיים – שכונת העובדים הראשונה
בעמק זבולון.
ביתם של אברהם ואסתר סלפ ברחוב ד'
מספר 9 – בחזית התצלום, הבית
הקיצוני מימין.[23]

מרים סלפ — דווקא הסלעים עוררו את דמיוננו...

כאשר אחי יוסף עלה לארץ, נאנח אבא: "למה הוא נסע לארץ של סלעים?"...
והסלעים - דווקא הם שעוררו את דמיוננו.
המכתבים של החלוצים להיבו, והסכנות והמאורעות בארץ לא הרתיעו את הצעירים, ולהיפך.
רציחתם של בחורי הישיבה הליטאית בחברון דירבנה לעלות ארצה ולעזור.
על הנעשה בארץ־ישראל ידעתי מקריאה בעיתון "דבר", ששלח אחי אברהם בחבילות לליטא.
גם השליחים מטעם התנועה הציונית סיפרו ועידכנו אותנו.
בגיל צעיר הייתי בתנועה צופית. אך אז עוד לא דיברו על עלייה לארץ, אלא רק דאגו לגיבוש חברתי.
בשלב מאוחר יותר התחילה הפעילות למען העלייה לארץ, וקם בעיירה קן "השומר הצעיר", כתנועה ציונית, ונפתח גם סניף "החלוץ".
הצטרפתי להכשרה של השומר הצעיר בקיבוץ "חיים" בפוניבז', וכאן התחילה דרך היסורים ...
הייתי בהכשרה רק כמה חדשים, והחיים שם היו קשים! לא לכולם היתה עבודה, ולא היה ממה להתקיים. ממש רעבו ללחם, אך "האכילו" אותנו לשובע "ציונות"...
מאיר יערי בא כשליח מארץ־ישראל וסיפר על הארץ, ובא גם יעקב גוטליב.
סרטיפיקטים היו יקרי־המציאות, ורווח והצלה באו על־ידי נשואים פיקטיביים... כל זוג כזה היה מקבל את הסרטיפיקט יחד עם הכתובה...
בטרם עליתי ארצה, באתי הביתה להיפרד.
אני זוכרת שאבא הזהיר אותי לבל אשאיר את החבילות לבד... והנה הגענו לברלין, החברים החליטו לצאת לשוטט ברחוב, אך אני היססתי, אם להשאיר את החבילות, ולא בלב שלם יצאתי בלעדיהן לסיור בעיר...

מרים סלפ, אחיה מיכה (משמאל) והגיס הלל שוורץ

מפגש ראשון עם פועל עברי בארץ־ישראל

בפורים תרצ"ד הגעתי לנמל יפו...
נמל כל כך ציורי... הסבלים עם הקומבאז' השחור! הם הגיעו בסירות אל האנייה, שעגנה רחוק מהנמל, ומהסירות נשאו אותנו על גבם והביאו אותנו אל החוף.
זה היה מחזה משונה מאד..
ימים אחדים הייתי בבית העולים ביפו, ומשם נסעתי לרמת־גן, אל אחי י ו ס ף.
הלכתי בסימטה, והנה לקראתי פועל בבגדי עבודה וטוריה בידו - ואני מלאת התרגשות לפגישה ראשונה בארץ עם פועל יהודי... שאלתי אותו אם הוא מכיר אחד בשם **יבנאי**, ואני שומעת: "זה אני". הייתי כל כך מופתעת!
יוסף עזב את העיירה כשהייתי עדיין ילדה קטנה, וחלפו מאז ארבע עשרה שנה, ומה הפלא שלא זהינו זה את זו, ומה־גם שהפגישה היתה כל־כך בלתי צפויה...
אינני יכולה לשכוח את המיפגש הזה עם החיים בארץ- ישראל. מיפגש ראשון עם פועל יהודי, ריח הפרדסים - - -
משם נסעתי לחיפה, וזמדמה התגוררתי ב"נחלה" (כיום רחוב מיכאל), בבית **זהבי**. הבית קלט לעתים קרובות עולים, שהיו מתאכסנים לילה, ועוד לילה, וממשיכים הלאה...

ידעתי עברית על בוריה, וכתב ידי היפה עורר התפעלות, ומייד נתקבלתי לעבודה בבנק אפ״ק (כיום בל״ל).

עד מהרה הסתבר לי, שהשתמשתי בעברית יפה מדי. כשאמרתי ״פוזמקאות״ לא הבינו אותי. וכשאמרתי ״זה חרה לי״, תיקנו אותי ואמרו לי: פה אומרים ״זה הרגיז אותי״. אני צוחקת עכשיו כמו אז, כשהסבירו לי את מובנה של המלה בערבית, שפת המקום...

ובחנות שאלו אותי מניין אני, והשבתי - וגם זה מעורר בי צחוק - ״מ ה ג ל ו ת״...

אני זוכרת שהחנווני אמר לי: ״גם עכשיו אנחנו בגלות. יושבים בין האנגלים והערבים...״

הוא סיפר לי שאבות־אבותיו היו מליטא, וכמו תמיד כשנפגשים ״ליטאים״, מייד הרגשנו בני־משפחה...

חברי ״השומר־הצעיר״ מדוסיאט ומאבל.

למעלה: ברוך קלאס. מימין לשמאל, עומדים בשורה ראשונה: יואל זיף, זלדה חריט, הניה סלפ, יעקב חריט, מרים סלפ ואחיה מיכה. שורה שניה: (-) איטהלה אורלין, יונה מוסל. למטה: חווה שו״ב, צירהלה קגן, נוח פוריץ (-)

חברי ההכשרה בקיבוץ ״חיים״ בפוניבז׳ - שנת 1934.

״החיים שם היו קשים. לא היה ממה להתקיים... ממש רעבו ללחם...״

למעלה: אריה גורביץ (ראשון מימין), מיכה ברון (שני משמאל). שורה שניה: נחמה כץ (שניה מימין), סימה אבלסון־ברג (אמצעית). למטה - מרים סלפ (ראשונה משמאל).

הניה סנה (בלכר) — עיירתי שלי, מזכרת לי...

חמשים שנה חלפו מאז נפרדתי מעיירתי דוסיאט, בה נולדתי, גדלתי וספגתי אהבת ישראל. הודות לחינוך בבית הספר ובתנועת השומר־הצעיר, באתי עד הלום.

תחנת הביניים שלי היתה דרום אפריקה, יוהנסבורג. לשם הגעתי כילדה קטנה יחד עם אמי, אחותי ואחי. אבי ואחי הבכור הגיעו לשם לפנינו. אחי – בשנת 1924, ואבא ב־1928 או 1929. זכור לי היטב, שאחותי, אחי הצעיר ואנוכי ניסינו לשכנע את אבא לעלות לארץ־ישראל, אך לצערי, אבא בחר להגר לדרום אפריקה, כי לא מצאו חן בעיניו החלוצים האפיקורסים. כאילו בדרום אפריקה היו כולם שומרי מצוות...

ככל שהתקרב מועד נסיעתנו לדרום אפריקה נעשיתי ממש חצויה. קשתה עלי הפרידה מהסביבה, מהעיירה ומהחבורה שגדלתי עמה. מה יהא על החלום, שכולנו נעלה ארצה ויחד נקים קיבוץ? אך אני חייבת להצטרף למשפחתי ולעזוב. קבוצת "טרומפלדוריה" ערכה לי מסיבת פרידה. המלים האחרונות שלי היו: "להתראות בארץ", ובכיתי מרה.

השתדלתי לשמור על קשר מכתבים עם חברותי הטובות, כמעט עד לפרוץ מלחמת העולם השניה. כמה ממכתביהן שמורים אצלי עד היום הזה.[24]

במאי 1933 עזבנו את דוסיאט, אך הנוף, האנשים, בית הספר והתנועה, הכול נשאר חרוט עמוק, עמוק בלבי.

הניה: אני מביטה בתצלום של קבוצת 'טרומפלדוריה' עם המנהלת שלנו מרים סלפ, והזכרונות מהימים ההם שבים ועולים...
מימין לשמאל: לולקה סלובו, חנקה פארס, חנקה גלזר, רבקה איירס, חצקה שטיימן, צילקה שר"ב, מרים סלפ, אסתרקה יוסמן, בלקה פיין, מוטלה סלפ, סונקה סלובו, הנה־בלקה בלכר, בלקה פארס, בייניש יודלביץ

פינת הרחוב שם עמד ביתנו, היתה מפורסמת בעיירה בגלל באר המים שהיתה שם. מהסביבה הקרובה היו באים אלינו לשאוב מים, ואולי משום זה היכרתי ואני זוכרת את כולם. את הבית שלנו קנתה מאיתנו גיטה ברון, שעמדה אז להינשא לאליוקה.

במרכז העיירה היו הרבה חנויות וסדנאות של בעלי מלאכה, וכולם כמו ניצבים לנגד עיני. הנה שניאור־יצחק החייט, "דער שניידער", שגר בביתו של אברהם־משה המלמד. איש חביב היה החייט, אבל סקרן להפליא. הכל צריך לדעת. כשראה קבוצת אנשים עומדת בחוץ מייד עזב את מלאכתו, רץ החוצה כשסרט המידה כרוך על צווארו, והיה שואל: "נו, נו, וואס פאר א נייעס? וואס האט פאסירט?" (מה חדש? מה קרה?)...

ביתנו עמד בין שני בתי כנסת, האחד, בית המדרש, עמד שם מאז ומת מייד. נשמעו בו לא רק תפילות, אלא גם ויכוחים ודברי־ריב לרוב. כשצר היה בו המקום, דאגו לבית־כנסת נוסף בביתו של דודי, שייערולווה בלכר, שלאחר מותו היגרה משפחתו הענפה מהעיירה. השאלה מי יתפלל שם גרמה למחלוקת בין קהל המתפללים בעיירה. לאחר ויכוח ער וקולני נקבעה החלוקה, ושוב נשתרר השקט בקהילת דוסיאט.

הריבוד החברתי בעיירה התמצה בחלוקה בין "מיוחסים" ל"עמך". ההבדלים והמחלוקות ביניהם צרמו מאוד את נפש הילדים. לא במעט צרמו דברי האמהות שהגבילו אותנו: עם ילד זה תשחק ועם ההוא לא. אך ברבות הימים, הודות לחינוך שקיבלנו בבית הספר ובתנועה, טושטשו ההבדלים החברתיים־מעמדיים בינינו, והיינו לחבורה עליזה אחת וקשורה לערכים אנושיים ולאומיים.

"החבורה"
מימין לשמאל: סונקה סלובו, הנהדבלקה בלכר, חנקה פארס, איטהלה סלובו

עזרה הדדית...

משפחתו הענפה של דודי, שייע־ולווה בלכר, כונתה "קטרוליקה ווייקו שאשאוליקה שיימינה" (בליטאית: ארבעה עשר ילדים - ששה עשר המשפחה). רובם היגרו לברזיל, שניים לדרום אפריקה ושניים לארצות הברית. הצטרפה אליהם האם, מומע פייגע־ליבע. ואילו הסבתא, "באבע ביילע", שהיתה עיוורת (ולכן לא הורשתה כניסתה לארץ אחרת), נשארה בעיירה. שכרו למענה חדר על יד משפחת בינדר, שהיתה חשוכת ילדים, ואני זוכרת אותם היטב: את גצל, שהיה איש ענק, ואת אשתו, ריבהאלה, שניהלה חנות במרכז העיירה, והם טיפלו במסירות בסבתא הבודדה.

יום אחד הסבירה לנו המדריכה בתנועה את מצבה של הסבתא, ופנתה אלינו בבקשה שנעזור לטפל בה. חולקנו לחוליות, וכך טיפלנו בה בתורנות ובהתנדבות. ערכנו לה קניות, הבאנו לה מים מן הבאר וכיבסנו את בגדיה. מילאנו את תפקידנו כראוי, בהתאם למסורת ההתנדבות והעזרה ההדדית שהיתה מושרשת בעיירה. לאחר שחלפה עליה שנת בדידות, הלכה הסבתא לעולמה.

רוח ההתנדבות באה לביטוי גם לקראת חג הפסח. נחלצנו אז לעזור באפיית מצות, חלוקתן ומכירתן ליהודי דוסיאט.

בילוי ביער...
מימין לשמאל, עומדים: הלל שוורץ, יהודה סלפ, הניה סלפ, רסיה קגן, יצחק שטיינמן, צירקה קגן. יושבת משמאל - מרים סלפ. בין הילדים זוהו: מאחור - חנוך בן הלל שוורץ ואחותו רבקהלה (בחזית), הניה וטייבלה לויט.

על פי שיטת "בני מדבר" העדה נתפשה כשבט חבירי קדום.
המבט פנה להיסטוריה הקדומה של עמנו. ביקשו לנטות גשר מן המיתוס העתיק אל העתיד בארץ- ישראל[25]

הפעולות הראשונות שלנו בשכבת "בני־מדבר" או "חבירים" נסבו על ידידות ועזרה הדדית. כל מדריך עסק בנושאים אלה.

אני זוכרת פעולות עם רבקה מלמד, מרים סלפ, רבקה סקופ ויואל זייף כראש הקן. ארץ־ישראל והשפה העברית היוו את מרכז החינוך. כל שליח שהגיע לדוסיאט החדיר בנו את הידידות ואת ההתלהבות לקראת חיים משותפים, חיי הקיבוץ.

האנדרטה לחייל האלמוני

איך הגעתי לתנועה? פשוט, נסחבנו אחרי האחים והאחיות הגדולים, וזה שהביא להקמת גדוד "החבירים" (שכבה א'), שאני נמניתי עם ראשוניו. אמנם היו הבדלי גיל בין החניכים, אך לא היתה ברירה. הרי לא היינו רבים בעיירה.

חגיגות וטיולים

זכורות לי חגיגות חנוכה של התנועה בדירתם של ריבל "די פאטומשעכע" ומוטע "דער פאטומשעכער", הוא ופזמונו הקבוע, שנאלצנו לשמוע מפיו לפני כל פעולה בקן: "טאן דאן ראן, גענומען א מידעלע מיט אסך נדן" (טן, דן, רן, לקח נערה עם נדוניה גדולה)...
לילות שבת רבים בילינו על־יד ה"דאוואטקעס" (המתנזרות). ישב שם כל גדוד "טרומפלדוריה" המעורב (לפני חלוקתו לבנים ובנות). היו שם גם ביינישקה, יחזקאל שטיינמן, סלובקה בכר מסאלוק ו"החבורה". שוחחנו ושרנו, ואיזה חלומות יפים רקמנו!
והטיולים בשבת ליער - כל פעם ליער אחר, וביחוד ליער מארקון, דרך "אונטער דעם בריק גאס". הרחוב הזה היה מפורסם, הן בגלל הגשר והן בגלל הכנסיה, שפינת חמד היתה בסמוך לה, ושם התגוררו ה"דאוואטקעס". היו שם מים זורמים, ירק למכביר, וכמובן, היער...
חרותים בזכרוני ימי הקיץ היפים. עם צאת החמה ה"חבורה" יצאה לדרך, לכיוון היער, ללקט גרגירים. וב"חבורה" נחמקה יודלביץ, סוניה ואיטה'לה סלובו, חנה'לה פארס, צילקה שר'ב ואנוכי.
בסלים מלאים פטל אנו צועדות בחזרה לכיוון הבית. עוצר אותנו בעל היער ומבקש שנשלם קנס, משום שלא הצטיידנו בכרטיסים (שנדרשו מכל מי שחפץ ללקט שם). איך שהוא הצלחנו להעלים את העניין מההורים, ולמחרת שילמנו את הקנס.
חוויית־קיץ נוספת היתה ללכת דרך "סילוויצקער וועלדעלע" (חורשת סילוויצקי), ולהיכנס לשדות הליטאים, לקטוף אפונה ירוקה ופול, ולא פעם רדפו אחרינו עם כלבים, ופעם קרה שבעל השדה הליטאי השיג אותנו, הגיע איתנו הביתה, ואמא נאלצה לשלם לו תמורת האפונים והפולים ש"סחבנו" משדהו...
והטיולים ברחובות העיירה -
אנו הולכות ברחוב הטחנה ("די מילנער גאס"), בדרכנו לסוניה ואיטה'לה בנות הטוחן. אך

ההורים יוכבד־מושה והירשל בלכר ונכדתם חדווה סקופ - דרום אפריקה.

קודם עוברים, כמובן, את "עושה הסוכריות" הליטאי, סטאלאמייקיס. ואיך אפשר לחלוף על פני חנותו, ולא לקנות "דולדלה" (סוכריה על מקל)? ובכסף שהיה לנו יכולנו לקנות מ כ ס י מ ו ם שתי סוכריות! התחלקנו לשניים, וכל קבוצה ליקקה סוכריה אחת.
ואיך אפשר לשכוח את ביתה של הליטאית, שקירותיו היו מצופים באלפי ניירות של סוכריות?! זה היה בית קטן לא רחוק מהטחנה, חדר אחד ומטבח. איזו פינת חמד!
והיה הרחוב שהוביל לפודוסיאט, מקום קייט ל"גבירים" בקיץ. מערים שונות היו מגיעות לשם משפחות ונהנות מהיער היפה והסביבה הנהדרת. כדי להגיע לשם, צריכות היינו לעבור את כ ל רחוב מאסקביץ ("מאסקוויצער גאס"). שם עמדו החנויות של אורלין ושל חריט, ושם היה המפעל לעיבוד וצביעת צמר של משפחת איירס. הלא רבקה איירס היתה גם היא ב"חבורה" שלנו, ומקום המפגש היה תמיד אצלה.
אנו ממשיכות בדרך לפודוסיאט, ומוכרחות לעצור על יד המעיין, והמים המפכים בו זכים

נחום סנה והנה־בלקה (בלכר)
״לזכרון קיבוץ דרום אפריקה־אילת־נתניה ארץ־ישראל, ח׳ ניסן התש״ה 22.3.1945

וקרירים.
ובמרכז העיירה - ממש מול ביתו של הרב - ניצבת האנדרטה של ויטאוטאס, המצבה שסימלה את עצמאות ליטא, והקיפה אותה גינה עם גדר. ולמה גדר? - ״אני יודע״ - אמר יוסל׳ה ברון הקטן - ״בכדי שביום השוק יקשרו אליה הליטאים את סוסיהם״, ודבריו היו לבדיחת היום בעיירה...

עם הגרעין לקיבוץ הדרום־אפריקאי בארץ־ישראל

הפגישה עם אבי, עם אחי ועם המשפחה הענפה בדרום אפריקה היתה מרגשת ושמחה מאד. אבל בתוכי פנימה נשארה מועקה. היתה זו אחת התקופות הקשות ביותר שידעתי מבחינה חברתית. אמנם למדתי שפה חדשה - למדתי שם בבית ספר אנגלי - גם רכשתי מקצוע, אך לא רציתי להמשיך לחיות שם.

בשנת 1934 הצטרפתי לתנועת ״הבונים״ בשכונת מגורי ביוהנסבורג. לא שבעתי בה נחת. היה בה רק מקצת מן הציונות. זו לא היתה תנועה מגשימה.

והנה יום אחד, בשנת 1936, הופיע בביתנו בחור יוצא פולין, חניך השומר הצעיר, אריה גוטלבסקי (כיום גילת, חבר בקיבוץ חצור). הוא סיפר לי שהקימו בשכונת דורנפונטין ביוהנסבורג (השכונה היהודית העממית הייחודית) קן של השומר הצעיר. התלהבתי, ומייד עזבתי את תנועת ״הבונים״ והצטרפתי לתנועה ״החדשה״. ומי המייסד, אם לא הבחור הצעיר נחום סקיקנה (מיאנישוק שבליטא)? והוא אז כבן חמש עשרה או שש עשרה...

יחד פעלנו בתנועה ביוהנסבורג, ובשנת 1941 נישאנו.

כפי שקיוויתי יוהנסבורג היתה תחנת ביניים בלבד.

בסוף שנת 1941 יצאנו שמונה חברי השומר הצעיר להגשים את חלומנו בארץ־ישראל. עלינו ארצה כגרעין לקיבוץ הדרום־אפריקאי הראשון של השומר הצעיר, הלא הוא קיבוץ שובל.

הגענו ארצה ב־25 בינואר 1942. זכורה לי היטב קבלת הפנים הלבבית שנערכה לכבודנו בקיבוץ ביתזרע (קיבוץ א׳ של השומר הצעיר מליטא). בשיחת קיבוץ קיבלו את פנינו בדברי ברכה חמים יעקב גוטליב (עמית) ודניאל פרוחובניק (בךנחום), וכל חבורת הליטאים הוותיקים מהקיבוץ.

כשנפרדתי מעיירתי דוסיאט, אמרתי לחברי: ״להתראות בארץ־ישראל״. עליתי ארצה, כשבלבי מתנגנות המלים ״עיירתי שלי, דוסיאט שלי, מזכרת לי״...

ולא ידעתי שעיירתי איננה עוד - - -

פרק ב': בין הגויים...

הדים מן הפוגרום...

גם בין האכרים הליטאים, שהיוו את רוב-רובה של האוכלוסיה הליטאית ותמיד עמדו תחת השפעתה של הכנסיה הקאתולית והכמורה שלה, היו רווחות לא מעט דעות קדומות נגד שכניהם היהודים ורגשות עויינים נגדם, אבל במשך למעלה מ-700 שנות קיומו של ישוב יהודי בליטא - להוציא, כמובן, את תקופת השואה ועשר שנים בקירוב שקדמו לה - לא קיבלו הלכי-רוח אלה ביטוי חריף ומסוכן, כפי שהיה בארצות אחרות. הפרעות המבודדות, וגם הלא-חמורות יחסית, נגד היהודים בכמה עיירות במחוזות שאוולי ופוניבז' בשנת 1901 ובעיירה דוסיאט בשנת 1906 (צ"ל 1905 - המע), היו התפרצות יוצאת דופן ביחסים בין הליטאים-האכרים והיהודים, אשר בחיים היומיומיים כמעט שלא היו מתוחים מעולם. התנועה הקואופרטיבית הצרכנית של הליטאים היתה, כמובן, מכוונת נגד החנווני היהודי, אך ממדיה לפני מלחמת העולם הראשונה היו קטנים [26].

Годъ 25. Суббота, 23 Апрѣля. 1905 г.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА:

На годъ: газета „Восходъ" съ журналомъ „Книжки Восхода" 10 р. ½ г. 6 р., на 3 мѣс. 3 р. При отдѣльной подпискѣ за газету 7 р. въ годъ, на книжки 3 р. въ годъ. За границею: на годъ 12 р. на ½ г. 7 р.

Отдѣльныя книжки „Восхода" по 50 к. Отд. №№ газеты по 15 к. съ пересылкою.

Разсрочка подписной платы на оба изданія допускается на слѣд. условіяхъ: при подпискѣ 4 р., къ 1-му марта 3 р. и къ 1-му іюля 3 р. Для подписывающихся на „Восходъ" безъ „Книжекъ"—3 р. при подпискѣ 2 р. къ 1 марта и 2 р. къ 1 іюля.

Для раввиновъ, учащихъ и учащихся въ высш. уч. завед. уступка въ 10%.

ВОСХОДЪ

№ 16.

КОНТОРА и РЕДАКЦІЯ

С.-Петербургъ, Лиговская, 36.

РЕДАКЦІЯ для личныхъ объясненій открыта по средамъ отъ 2 до 4 ч.

КОНТОРА открыта ежедневно отъ 11 час. утра до 5 час. вечера.

Корреспонденціи, мелкія статьи и стихотворенія обратно не высылаются.

За перемѣну адреса—50 к.

За помѣщеніе объявленій въ газетѣ „Восходъ" взимается по 10 к. за строчку петита въ ¼ формата газеты или за занимаемое ею мѣсто. Впереди текста—20 коп. При многократныхъ объявленіяхъ значительная уступка.

Телефонъ № 1883.

27 ВОСХОДЪ № 16. 28

— Еще менѣе благополучно, повидимому, обошлось дѣло въ Мелитополѣ, гдѣ по слухамъ разграблены и подожжены многіе магазины.

— Въ «Сынѣ Отеч.» отъ 23 апрѣля мы находимъ слѣдующее извѣстіе:

По полученнымъ въ Петербургѣ свѣдѣніямъ, въ м. Дусятахъ, ново-александровскаго уѣзда ковенской губ. въ первый день Пасхи произошли анти-еврейскіе безпорядки. Евреи оказали слабое сопротивленіе. Убиты два еврея. Нѣсколько евреевъ тяжело ранено. Слухи о погромѣ ходили еще до праздниковъ: предупрежденный объ этомъ урядникъ объявилъ себя безсильнымъ предотвратить безпорядки. Почти все имущество еврейскаго населенія разграблено или уничтожено. Населеніе мѣстечка безъ того нищенское очутилось въ крайне критическомъ положеніи.

Между тѣмъ «Сѣверо-Зап. Край», повидимому, о томъ же сообщаютъ изъ Двинска:

Циркулировали у насъ слухи, будто бы въ находящемся въ нѣсколькихъ верстахъ отъ насъ мѣстечкѣ Новоалександровскѣ (Ковенск. губ.) начался погромъ. Была туда послана полсотня казаковъ, но оказалось, что этотъ слухъ лишенъ фактической почвы.

гающихъ къ базару улицахъ беззащитныхъ евреевъ, осыпавъ ихъ градомъ камней. Нѣкоторое время буйство проходило безнаказаннымъ. Но поднявшаяся суматоха привлекла на мѣсто драки извѣстную здѣсь партію бойцовъ евреевъ, на сторону которыхъ и начала склоняться побѣда въ кулачномъ бою. Въ побоищѣ пострадало 5 солдатъ и столько же евреевъ. Изъ послѣднихъ особенно сильно избитъ М. Перепелицкій, застигнутый врасплохъ толпой возлѣ зданія полицейскаго управленія. Полиціей, во главѣ съ исправникомъ г. Котляревскимъ, принято дѣятельное участіе въ прекращеніи безпорядка, но полный порядокъ былъ возстановленъ лишь прибывшими двумя ротами.

— По поводу правительственнаго распоряженія о возмѣщеніи помѣщикамъ убытковъ, понесенныхъ ими отъ аграрныхъ безпорядковъ, «Новости» справедливо замѣчаютъ, что

цѣлый рядъ еврейскихъ погромовъ на протяженіи болѣе четверти столѣтія не вызывалъ даже и мысли не только о понужденіи виновныхъ къ вознагражденію потерпѣвшихъ, но даже о временномъ вспомоществованіи, устанавливаемомъ Высочайшимъ указомъ 10-го апрѣля въ отношеніи разгромленныхъ помѣщичьихъ усадебъ.

Мало того:

министерство внутреннихъ дѣлъ предписало своимъ мѣстнымъ органамъ предупреждать возбужденіе исковъ за убытки, причиненные погромами.

— Въ Минскѣ, въ виду тревоги среди населенія дума постановила организовать городскую стражу добровольцевъ по найму.

קטע מעמוד בעיתון "ווסחוד" (עיתון יהדי ברוסית) מיום 23 באפריל 1905 [27]

סלובקה סגל ונפתלי סרבר
ברקע - הכנסיה ובתי ה"דאוואטקעס"

"דאוואטקעס" - המתנזרות. נשים קתוליות אדוקות שהתנזרו מחיי אישות ונשואין, אך לא התגוררו במנזר ולא לבשו מדי נזירות.

ווסחוד, חוברת מס. 16 מיום 23 באפריל 1905, עמ. 27 :

ב"סין אוטצ׳סטווה" (עיתון רוסי - "בן המולדת" - המע.) מ- 23 באפריל אנו מוצאים את הידיעה הבאה: על פי הידיעות אשר נתקבלו בפטרבורג, בעיירה דוסיאטי - מחוז נובראלכסנדרובסק, פלך קובנה - ביום ראשון של פסחא התרחשו מהומות אנטי־יהדיות. היהודים גילו התנגדות חלשה. נהרגו שני יהודים. כמה יהודים פצועים קשה. השמועות על הפרעות נפוצו עוד לפני החגים. מפקד משטרה מקומית ("אוריאדניק") הודיע כי הוא חסר אונים למנוע מהומות. כמעט כל הרכוש של האוכלוסיה היהודית נשדד או הושמד. אנשי העיירה, שהיו בלאו הכי עניים מרודים, נקלעו למשבר קשה ביותר.

ל"סוורוזאפאדני קראי" (עיתון רוסי - "החבל צפון־מערבי" - המע.) מוסרים מדווינסק: מתהלכות אצלנו שמועות שהחלו פרעות בעיירה נובראלכסנדרובסק (פלך קובנה) במרחק כמה ורסטאות מאתנו. נשלחו לשם כחמשים קוזאקים, ברם נתברר כי השמועות הללו אין להן יסוד עובדתי.

ווסחוד, חוברת מס. 17 מיום 28 באפריל 1905, עמ. 16־15:

מדוסיאט, פלך קובנה, מוסרים לנו: בשבת שעברה בערב התלקחה שריפה בביתו של עירוני מקומי. מן השריפה סבלו נזקים הן יהודים הן נוצרים, ברם בדרך כלשהי החלו להתפשט שמועות כי היהודים אשמים בהצתה. היהודים, כדי להסיר מעצמם האשמה, נאספו בבית הכנסת ונשבעו בנוכחות תושבים נוצרים כי הם אינם אשמים בהצתה. בכך כאילו הכל נרגע.

למחרת, כאשר האיכרים יצאו מן הכנסיה הם התנפלו על בתי היהודים וחנויותיהם, הרסו הכל עד היסוד, פשוטו כמשמעו, ובזזו חפצי־בית וסחורות. יהודים רבים נסו לכל עבר ונחבאו בעליות־גג ובמרתפים. אלו מהם אשר החלו להתגונן ולגונן על רכושם, נפצעו באורח קשה וחייהם עתה בסכנה. אחד מן היהודים - יצחק (איצקה) בן אברהם בארון - ניסה לעמוד ולהגן על ביתו, אולם השודדים השליכו אותו מן הקומה העליונה ולאחר מכן החלו להכותו בגרזנים, עד שהאומלל נפח את נשמתו. הם היכו מכות רצח גם את אביו ואחיו, אשר חייהם בסכנה גדולה. מצב היהודים השדודים, אשר נשארו בלי קורת גג ובלי לחם, פשוטו כמשמעו, נורא. דרושה עזרה מיידית.

חיים לויט: כשהייתי בברלין בשנת 1924 נודע לי מפי יהודי אחד, שאחרי הפוגרום שכרו את עורך הדין אצחובסקי לטעון ליהודי העיירה. "היו לנו הרבה צרות אתכם" - אמר לי היהודי.

בקשר לפוגרום תמיד נזכר בהערצה שמה של האשה הגיבורה רחל־לאה, אמו של יצחק פוריץ.

יצחק פורת:[28] מאמא שמעתי על המעשה הזה כבדרך אגב.

בשנת 1905, סמוך לחג הפסח, נפוצה בעיירה שמועה, כי מאורעות עומדים להתרחש, והתארגנה הגנה יהודית.

כאשר ביום ראשון יצא מהכנסיה המון מוסת ושם את פעמיו לרחובות היהודים, התגוננו כמה מבחורי העיירה והשתמשו בכלי ירי. כשאזלו הכדורים המעטים, נמלטו הבחורים על נפשם. צעיר אחד, שהיה שכננו, יצחק בארון, התבצר בקומה השנייה של ביתו, והמון הפורעים התקשה להגיע אליו. לאחר שירה את הכדור האחרון, עלה על הגג, פירק את לבני הארובה והמטיר אותן לתוך קהל הפורעים. כשנשאר בידיים ריקות, עלו הפורעים על הגג, שמטוהו למטה והרגוהו.

אמא, שהיתה בלונדינית, התחפשה בלבוש של גויה, עברה את העיירה לאורך הרחוב הראשי, ושמה פעמיה אל בית הכומר. בדרך זיהתה אותה נוצריה אחת וזו לחשה לה: "יהרגו אותך, כשם שהרגו את שכנך יצחק. חושי והסתתרי!"

אמא, כלא שומעת, החישה צעדיה, באה אל הכומר ואמרה לו: "את כל היהודים לא יטבחו. אפילו יישאר רק אחד מאתנו, הוא יתבע את דמנו ממך. אתה אחראי לכך. ביכולתך לצוות ולהפסיק את הפרעות!"

אך עזבה אמא את בית הכומר, צילצלו הפעמונים, הפורעים חזרו לכנסיה ומשם התפזרו.

על שם הקרבן יצחק בארון נקראתי אנוכי, אשר נולדתי חודשים מספר אחר הירצחו.

שייקה גליק: עוד בהיותי ילד קטן שמעתי על הפוגרום, שקורותיו סופרו שוב ושוב.

ביום ראשון נהרו הגויים מכל הסביבה והתכנסו בכנסיה, ועברה השמועה שהם נושאים גרזנים וסכינים.

האשה האמיצה רחל־לאה פוריץ נכנסה בלבוש נוצריה לכנסיה וקלטה שם את דברי ההסתה של הכומר לפרוע ביהודי העיירה. מייד יצאה ומיהרה להזהיר את היהודים מפני הפורענות.

רבים ביקשו מפלט והסתתרו בעליות־הגג ובבית־המרחץ, ונמצאו גויים מקומיים אחדים שפתחו את ביתם לפני יהודים כדי להגן עליהם.

כאשר יצאו הגויים המוסתים מהכנסיה, חיפשו ולא מצאו בבתים נפש יהודית חיה, ושפכו את

חמתם ופגעו ברכוש.
זקני העיירה הפליגו בתיאורים על ה"תוהו ובוהו" שהתרחש, ואיך חביות הדבש התגלגלו ברחובות ופלומות הכרים התעופפו כשלג...
במרכז העיירה עמד בית דו- קומתי של משפחת בארון (שמוצאם מאנטזובה), שהיו יערנים ומצויידים בנשק. שני האחים, איציק ושמואל, בניו של אברהם בארון, נשארו להגן על ביתם, וכשהגויים התחילו לפרוע בבית התחילו האחים לירות.
הפורעים הציתו את גרם המדרגות ותפשו את שני האחים. את איציק מצאו מאחורי חבית- עץ, תפשו אותו וניסרו את גופו איברים־איברים, ואת שמואל השליכו מהקומה העליונה למטה. גויה אחת ריחמה עליו, נשאה אותו על כתפיה אל הגורן, השקתה אותו מים והחייתה את רוחו.
בינתיים שכרו היהודים גוי אחד שיצא לזאראסיי (אז נובו- אלכסנדרובסק) להודיע לשלטונות על הפוגרום. כאשר קבוצת השוטרים התקרבה בשירה לדוסיאט שמעו הפורעים את הקולות ונסו לכיוון האגם. חלקם הצליחו להימלט בסירות, וסיפרו שאחדים מהם טבעו.
תמיד שולבו בסיפור דברי הלל ושבח לרחל־לאה פוריץ.
איציק בארון השאיר במותו ילדים קטנים - שרולק'ה, חייק'ה, זליג וריב'ל, שלשמותיהם צירפו תמיד את שם אמם שרה־לאה־ס. האם גידלה אותם ביד חזקה.
עברו שנים, וכששרולק'ה השתחרר מהצבא החליט שהגיעה העת לנקום. נודע לו שהיה זה סאוויצקאס, כפרי לא מבני דוסיאט, שרצח את אביו. שרולק'ה פגע בו והרגו. הוא הובא למשפט, נדון למאסר, אך לא ישב תקופה ארוכה ושוחרר.

אסתר א.: איך אפשר לספר על דוסיאט, מבלי להזכיר את "השריפה"? "שריפה" בזכרוני היא המון ילדים בבית...
ביתנו גבל בבית של גויים, וכדי להציל משריפה את ביתם היו צריכים להציל גם את הבית שלנו. היה זה בית מעץ, בן קומה אחת, והיה בו חדר אוכל גדול!
אחרי השריפה המה ביתנו מדיירים: גרו בו סבא חנוך וסבתא שרה־ביילה, דודה פריידקה, הורי ושבעת ילדיהם, והצטרפו אלינו דודה חיה־ציפה והדוד עמנואל עם ילדיהם, ועם הולדת בנם הקטן מ י כ ה בביתנו הגיע מניין כולנו לעשרים ושניים נפש, ובתוכם חמשה עשר ילדים! צהלה והמולה, ששון ושמחה!
במיטה אחת ישנו כמה ילדים, אך גם כש"הרחיב" המשכתי לישון במיטה אחת עם אחותי רבקה. למרות הדוחק הצלחנו להסתדר, ועובדה שהיינו ונשארנו ביחסים טובים עם בני המשפחה הענפה.

ליד בית הוריה נפרדים מאסתר אורלין לפני עלייתה לארץ־ישראל, 29.3.1937
מימין לשמאל, עומדים: יהודה סלפ ואחותו אלקה (-)(-) אסתר אורלין, זלדה חריט. יושבים: קהת סלפ (-) רבקה אורלין, מיכה סלפ.

שייקה ג.: זקני העיירה הירבו לספר על השריפות והכבאים - "פוז'אר" ו"פוז'ארניקים". אך בזמני מחסן "מכביאש" שימש יותר כאולם לתיאטרון...
ל"מכביאש" התנדבו בדרך־כלל הצעירים. תושבי העיירה היו יהודים ברובם ולכן גם רוב האחריות נפל עליהם. אך גם הגויים השתתפו בפעולות כיבוי.
בפולקלור של העיירה תמצאו סיפורים על "השריפה הראשונה" ו"השריפה השניה", על "השריפה הגדולה" ו"השריפה הקטנה", ועל "סתם שריפות"...

פוז'אר! שריפה!

דליקה גדולה פרצה בדוסיאט בשנת 1905. מספרים, שכמה גנבי סוסים הציתו בכוונה את סימטת בית המרחץ, האש פשטה לרחוב הטחנה ורבים מבתי הגויים עלו באש. הכפריים נועצו יחדיו להינקם ביהודים. השתרר אי- שקט והיה חשש שיפרוץ פוגרום. בעיירה התארגנה קבוצת- התגוננות גדולה מקרב הצעירים. הצטרפו אליה גם צעירים מסאלוק ומנובו- אלכסנדרובסק.
החשש לפוגרום גבר ביחוד בימים ראשון ורביעי - - -
בשנת 1910 פרצה דליקה גדולה, שכילתה באש כמעט את כל העיירה. נותרו לפליטה רק בית הכנסת החסידי, וביתם של איצה משיח'ס ושל הנך קהת'ס.
קשה לתאר את הטראגדיה של העיירה. גברים, נשים, ילדים וזקנים רבצו באפרים הרטובים. כולם איבדו את רכושם. ילדים בכו בכי קורע לב, ואיש לא שעה להם, כי כולם היו שקועים בייאוש מדכא... במהרה הגיעו מהערים והעיירות הסמוכות עגלות טעונות אוכל ובגדים בשביל הנשרפים, וכן אספו בעיירות סכום נכבד של כסף. סיוע הגיע גם מאמריקה וגם מדרום אפריקה לשיקומה של העיירה. שוב שיקמו את בית המדרש הגדול.
בשנת 1912 עמדה שוב העיירה על תלה ...[29]

לקביעת מועדי ארועים שונים ציינו "לפני השריפה" או "אחרי השריפה". אני זוכר את השריפה שכילתה את טחנת־הקמח.
בין סיפורי הפולקלור נפוץ הסיפור על האשה שיצאה וצעקה: "געוואלד! געוואלד! פוז'אר! פוז'אר! איר זאלט אזוי לעבן ווי איך האב כוח צו שרייען" ("הצילו! הצילו! שריפה! שריפה! שכה תחיו כמו שיש לי כוח לצעוק")...

יצחק ט.: אני זוכר יום חם מאד, כשלפתע פרצה דליקה. כל הרחוב בער. גגות הבתים של הגויים היו מקש, ושל היהודים - מעץ, ושום דבר לא מנע את התפשטות האש. אני זוכר שניסו להציל ביחוד את כלי המיטה, אך הכל נשרף, וגם הבית שלנו נשרף, ועברנו־לגור בבית קטן, על־יד האגם.
נהגו לספר, שהגויים הציתו אש, כדי שאחרי כן תהיה להם תעסוקה בשיפוץ הבתים.

בתיה ל.: כמה ילדים שיחקנו על־יד הנהר יחפים, ולבושים בגופיות ותחתונים בלבד. ופתאום, בקצה העיירה, פרצה שריפה. העיירה היתה צפופה, ונשרפה תוך זמן קצר.
ואני - אני חשבתי אז רק על הנעליים החדשות שלי, שהשארתי מתחת למיטה, ופרצתי בבכי. הייתי אז, אולי, בת חמש ...

שייקה ג.: כשפרצה השריפה, כנראה בשנת 1910, אמי מצאה מחסה בבית־המרחץ, שלשם וגם לבית המדרש פינו את הנשרפים... לפתע עברה שמועה שהפורעים מתקרבים לבית המרחץ, ואמא נמלטה משם...

מאשה ס.: אמא נמלטה מהשריפה והסתתרה בבית המרחץ. שם נולדתי בשנת 1915.

לא כופפנו ראש...

יוסף יבנאי

בעקבות הפוגרום הגיעו הקוזאקים לעיירה, לא כל כך כדי להגן על היהודים אלא כדי למנוע מהפכה. היהודים הרגישו עצמם בטוחים, אמנם לא כדי לעמוד מול פוגרום, אבל בדרך־כלל לא כפפו את ראשם.
היחסים עם הגויים היו סבירים, אם כי מסוייגים. אני זוכר, שהגויים כיבדו מאד את דודי אליהו אורלין. הוא עסק בסחר פשתן, והם היו נכנסים לחצרו, חוטפים לגימה, מביאים לו ירקות, והיו קוראים לו "אלקעס". לא חששנו להסתובב בין הגויים. ליטא היתה נתונה אז תחת הכיבוש הרוסי, ולמעשה הליטאים הם שחיו בחרדה.
אני נזכר בביקור־חולים שערכתי עם אברהם־הירשקה אורלין אצל גוי, שגר בכפר פודוסיאט, לא הרחק מדוסיאט. הגוי הזה חטב עצים, הגרזן נשמט מידו וכרת את רגלו. כשהגענו לביתו, אברהם־הירשקה נכנס אליו לחדרו, ואני נשארתי עומד בפתח. הגוי קרא לי שאכנס, אשתו הגישה לנו פירות, והוא שמח לבואנו. אברהם־הירשקה היטיב לדבר אתם ליטאית. אז גם ביקרנו את הסנדלר הגוי. בכלל, בפודוסיאט הרגשנו כמו בבית.

שייקה ג.: אחרי הגשר היתה שכונה של טאטארים. שלא כמו בין הליטאים הנוצרים, לא היתה מצד הטאטרים הסתה נגדנו. היו ביניהם גם דוברי יידיש, ואנו התייחסנו אליהם כאל אחינו, בני אברהם...

דניאל בן־נחום: הטאטארים ויהודים מקרים, רבים מהם קראים, הובאו ע"י הנסיך ויטובט - בראשית המאה ה־15 - כדי לחזק את הישוב בערי ליטא...

יוסף י.: אהבנו את העוזרת הטאטארית שלנו, מזלינה, וכשהיינו מרגיזים את אמא ומזלינה היתה מאיימת שתעזוב אותנו אם נמשיך, חששנו שאכן תעזוב, ומיד נרגענו. כשידעה שפרצה תיגרה בשוק, היתה מזהירה אותנו שלא נלך לשם. אני נזכר, שפעם ראיתיה שוכבת על הריצפה, שיכורה כלוט...

מרים ס.: גם הטאטארית אמינה גידלה אותנו, ואהבנו אותה.

ברוך ק.: מאחורי הגשר גרו הטאטארים ברונקה ואשתו אמינקה. היו לי יחסים טובים עם ברונקה. כשהוא עשה ברית־מילה לבנו, הוא שיתף אותי בשמחתו.

רסיה ק.: גם לנו היתה עוזרת, ודיברנו אתה רוסית או ליטאית. אני זוכרת, שכאשר נשחטה תרנגולת והיה חשש טריפה, במקום לזרוק נתנו לעוזרת...

מלכה פ.: המטבח בביתנו היה כשר, ארון הכלים היה חציו חלבי וחציו בשרי, והעוזרת כל־כך הקפידה בזה, גם במגבות...

חנה פ.: יחסים טובים היו, ביחוד למשפחת ברון, עם הגויים ממוצא רוסי, שנואי נפשם של הליטאים המקומיים.

יצחק א.: ב"סילויצקיס ווערדל", בין עצי הליבנה, גרו גויים שחיו בשכנות טובה עם היהודים. אני נזכר, שב"סקינייקער וואלד" גרה גויה שניחשה בקלפים, ולפחות לבחורה אחת משלנו צפתה את גורלה...

שייקה ג.: היו בעיירה גויים אנטי דתיים ואנטישמים. ביניהם אני זוכר את ואלוליס, שהיה אינטליגנטי, ואת פאקאלניס.

מאשה ס.: . ואני זוכרת שבילדותנו לא החמצנו שום לוויה של גוי. ביחוד נמשכנו לראות את טקס-האשכבה שנערך בחדר מיוחד בכניסה לכנסיה, וכך אני זוכרת את טקס האשכבה לבתו הצעירה של הרוקח הליטאי, שכמו אחותה נפטרה גם היא משחפת. הגופה היתה מונחת בארון, לבושה שמלה לבנה הדורה, ופניה היו כה צחורות. לוא ידעה אמי על נוכחותי שם, לא הייתי זוכה כבר לעלות לארץ־ישראל...

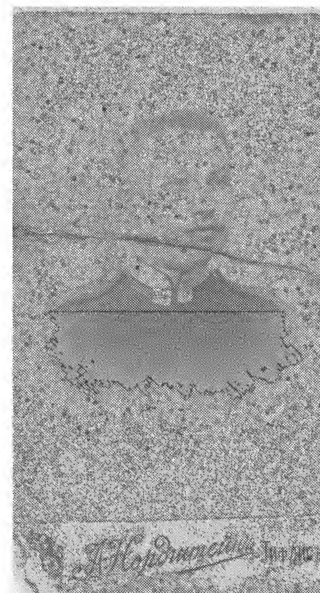
שייקה ג.: כילדים נהגנו מעשה קונדס. כשיצאה הלוויה מהכנסיה, ובראש צועד הכומר ונעריו, וכולם מפזמים תפילות בקול מונוטוני, היינו, הילדים, משקיפים מרחוק ולוחשים בקול מ ו נ ו ט ו נ י כמותם משפט חסר משמעות: "יאשקה, יאשקה, פארוואָס פּיסטו אזוי מאַגער? - ווייל דו עסט ניט קיין היי און קיין האבער" ("יושקה, יושקה, למה אתה רזה כל־כך? כי אינך אוכל לא שחת ולא שבולת־שועל")...

יהודים בצבא נוכרי

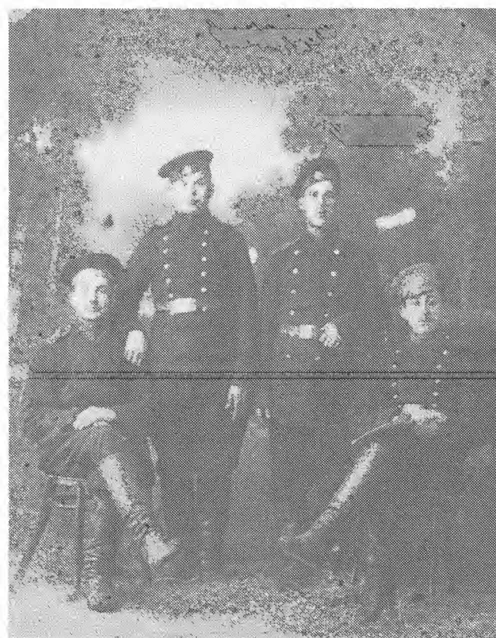
יוסף י.: ביום כיפורים אחד הסתתרתי בבית הוריה של רסיה קגן ולא הלכתי לבית הכנסת, כי הוזהרנו שיתכן ויבואו ויחטפו בחורים לצבא הצאר...

שייקה ג.: קופל "דער סאלדאט" (החייל), שסיפרו עליו שהיה מן הילדים "החטופים", חזר לעיירה אחרי עשרים וחמש שנה בשירות צבא הצאר. סיפוריו משם היו מסמרי שיער. היו בחורים מדוסיאט שהשתתפו במלחמת יאפאן ובמלחמת העולם הראשונה ונפגעו. מרהדינה נשארה עגונה, ופייבוש בן יענקל־משה גליק חזר ממלחמת יאפאן עיוור. אביו של מוטקה גלמן נהרג במלחמת העולם הראשונה. משה אורלין נפל אז בשבי הגרמני. אבי, שהשתתף במלחמת יאפאן חזר בריא.

חדווה ס.: ועדת הגיוס דחתה את גיוסו של אבא באחד עשר חודשים, כדי שיוסיף למשקלו. אבא ניצל את פסק הזמן ומיהר להגר לדרום אפריקה...

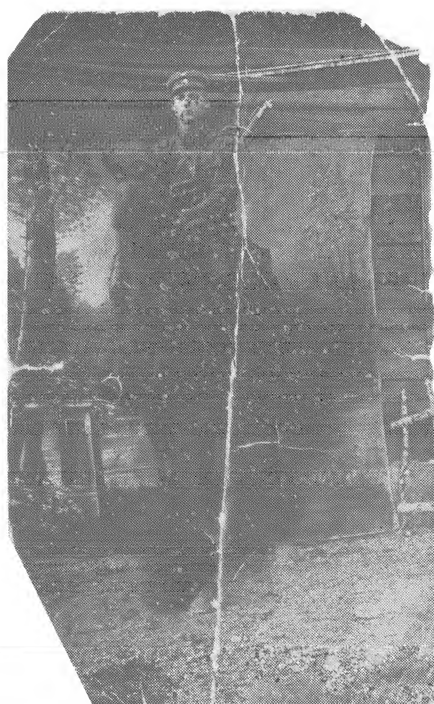

נפתלי שר"ב במדי צבא הצאר.

חיילים בצבא הצאר.
קהת ומשה אורלין נרשמו כאחים תאומים ורק משה גויס לצבא (עומד מימין). הוא נפל בשבי הגרמני במלחמת העולם הראשונה.

יהודים במדי הצבא הליטאי

לייבל בן דוד סלובו – קבלריסט בצבא הליטאי מייד עם קבלת עצמאות ליטא. אייבי בן שלמה פרידמן (מאבל): צילום זה נעשה באבל, אצל הצלם הגוי טרייאן, אנטישמי מובהק. עליו סיפרו שבעת הרציחות בעיירה הוא הצביע לעבר מי לירות – – –

גריינקה (בן אברהם־איציק) פארס

יצחק פוריץ

מימין לשמאל: איסר (בן משה) לויט ומלכה (בת שמעון) לויט. האחרים – מרדווילישוק. (4.1.1932)

החייל ברוך בן משהבר קרוט ודודנו יהודה בן שפסל (שבתאי) קרוט

המורה יהודה סלפ (קיצוני משמאל "בחברת ידידים בתלבושת צבאית מלאה. 5.6.1937"

פרוייקה (אפרים) זליגסון (מימין) וברקה (דב בן חסיה-לאה) לויט – במדי הצבא הליטאי.
יעקב ח.: אפרים זליגסון היה הקורבן הראשון שנפל מידי הנאציסטים הליטאים ימ"ש.

ישעיהו (שייקה) גליק — ״מחוץ לתחום...״

כל בחור שמלאו לו עשרים ואחת שנה היה חייב להתייצב לצבא הליטאי. אחת לשנה היתה מתכנסת ועדת גיוס מטעם השלטונות - במחוזנו היא ישבה בזאראסיי - ובפניה התייצבו כל הגברים החייבים בגיוס.
לגויים היתה זו, אולי, חובה נעימה לשרת את המולדת שלהם, ויום ההתייצבות היה להם יום חג, הוללות ושכרות, אך במשפחה היהודית - היה זה יום מלא חרדה - - -
היו לזה כמה טעמים. והעיקרי שבהם היתה בעיית הכשרות... בחור יהודי שגוייס, היה מתקיים מהחבילות שנשלחו אליו מהבית, וכך במשך שנים. זה לא היה פשוט בשביל החייל, ובוודאי שלא היה קל למשפחה, ביחוד מן הבחינה הכלכלית, לשאת את המעמסה הזאת תקופה כל־כך ארוכה. טעם מר מהשירות הצבאי נותר גם בעקבות השירות בצבא הצאר - - -
לכן, אין זה פלא, שבהתייצבם בפני הוועדה לא התביישו הבחורים לגלות ״בפומבי״ את מומיהם... ביום ההוא צצו וצמחו ״מומים״ מסוגים שונים, שאחדים מהם נכנסו אחר־כך לפולקלור...

כך אני זוכר בחור תמים, שהוריו הציעו לו להתלונן בפני הוועדה, שהוא סובל ממחלה שנקראת ״מחוץ לתחום״... כשנשאל הבחור ממה הוא סובל, ואמר את שם המחלה : ׳מחוץ לתחום׳, שאל אותו הרופא, אם המחלה הזאת גורמת לו כאבים, ובאיזה חלק מגופו, והבחור השיב מייד: ״ב ר ג ל י ם״... הרופא, אולי לתומו ואולי היה יהודי והבין מה פירוש ״מחוץ לתחום״, שאל: ״הכאבים, האם הם בכל יום?״ והבחור ״החכם״ השיב: ״ר ק ב ש ב ת״...
ועל בחור אחר סיפרו, שיצא בשמחה מהוועדה, וכששאלוהו חבריו: ״נ ו...?״ השיב: ״מ ש ו ח ר ר״ - - - החברים התפלאו, כי היה בחור חזק וחסון, ומילמלו: ״איזה מזל! איזה מזל...!״ אמרה אמו: ״מזל, מזל, מזל בגודל של ד ל י״ - והדגימה בידיה. ובוודאי התכוונה ל״קילע״ (שבר מעיים)...

אחת הדרכים להשתמט מהגיוס לצבא היתה למהר ולעלות לארץ-ישראל. אך איך משיגים ס ר ט י פ י ק ט? - - -

מן העתונות:
״לקובנה בא הגנרל פון דר גולץ המסדר את צבא ליטא בראשיתו, והמפקד אמרמן...
מספר החיילים הגרמנים אשר בצבא ליטא הוא גדול ממספר כל חיילי הצבא הליטאי...״ (״הארץ״, 16.12.1920)

פרק ג': בחיק הטבע...

העיירה בחורף

רבקה ל.: כמה יפה היתה העיירה בחורף. העצים התכסו בשלג, וכל העיירה לבנה כמו כלה, עטויה בשמלה לבנת, והאויר - צח ונקי. האגם היה מתכסה בקרח, שעוביו הגיע גם לכמה מטרים, ועגלות עם סוסים יכלו לחצות דרכם עליו. העגלונים היו עושים מרחקים עצומים - והרי אז כלי התחבורה היו העגלות - ולא פעם קרה בלילה שהעגלון- הגוי היה נרדם (בדרך כלל היה כבר שיכור), הסוס כשל, ולמחרת היו מוצאים אותם קפואים.

תענוג היה להחליק במחליקיים ולגלוש במדרונות. היינו גולשים ומתהפכים, וכלום לא קרה. אני זוכרת שאברהם סלפ היה מבריק את הברזל של עגלות החורף ומקשטן בפעמונים.

בערבי החורף הארוכים היתה אמא מגישה את התה עם ה"וואראנייע", פול בצלחת מרכזית, ובצד - כרוב כבוש, "ספאלגינע", ותפוחי-עץ קפואים שהורדו מהגג (שם הם אוחסנו בכמות גדולה). תפוח קפוא כזה היו מכניסים לסיר עם מים חמים, הקרח היה מתקלף ממנו, ואז היו מוציאים את התפוח - שמהכפור שינה צבעו לחום - וטעמו היה נפלא! היינו משתעשעים,

"תענוג להחליק במחליקיים"
אסתר שפירא (המורה מאנטאליפט) בחברת המורה מדוסיאט יהודה סלפ (משמאל) ולונקה קופולסקי (מאנטאליפט)

והליצנים שבחבורה הבוגרת היו שמים על הצואר של הבנות חתיכת קרח שהיתה מחליקה על הגב, והתחילה פרשה להוציא את הקרח מתחת הבגדים... איזה צחוק התגלגל!

בתיה ל.: את הכביסה היו תולים על ה"בוידעס", ויכלו לעבור שבועות אחדים עד שהתייבשה. הכבסים היו קופאים, והכותנות והמכנסיים קיבלו צורת "פיגורות". אהבנו להביט בצורות האלה. היינו מזיזים את "הידיים" ו"הרגליים" ו"הפיגורות" היו זזות...

שייקה ג.: כשכביסה קפואה כזאת תלתה בחוץ המחזה היה מבהיל, בייחוד בלילה...

הלל ואלה שורץ וילדם חנוך (פורים 1933)

"הילדים מבית הספר יצאו וקראו: 'דער פעטער שניאור איז געקומען...' ("שניאור" - שיבוש של "שניי" - שלג ביידיש)
המורים יהודה סלפ (מימין) והלל שורץ (משמאל)

האגם

רסיה ק.: האגם שלנו מימיו היו זכים כבדולח. כמה נפלא היה לרחוץ בו! ובשפת האגם היה החול נקי כמו קמח שנופה...

יצחק ט.: האגם היה חלק חשוב בהווי ילדותנו, ובהווי העיירה בכלל. בנצי סגל גר קרוב לאגם, והיו לו עגלות חורף. היינו מושכים מחצרו עגלה ומחליקים במורד אל האגם. ובקיץ - אחי לייבל היה שוכר סירה מגוי, ועד חצות שט בה לאור הלבנה. היה מפשיל מכנסיו, יושב על הדופן, טובל רגליו במים, ואני הצטרפתי - - -

מיכה ב.: בית־הספר עמד על שפת האגם, ובהפסקות היינו יוצאים עם המורים להחליק. ביחוד סמוך לחג החנוכה שימש האגם מקום בילוי. כולנו ידענו להחליק על הקרח. עוד כילדים היינו בונים מעין עגלת־חורף, ומחליקים במורד. דור לדור יביע אומר, וגם אני זוכר ש״סחבנר״ עגלת חורף גדולה. ישבנו עליה המון חברה, דחיפה קלה - וכבר אנו באגם הקפוא. ובליל־ירח אחד לא יכולנו לעמוד בפיתוי ועלינו על מזחלת של בנצי סגל שהיתה עמוסה פשתן. כנראה בגלל העומס המזחלת החליקה עד האי שבלב האגם, ולפתע - צעקות! בנצי תפש אותנו בקלקלתנו, וברחנו. ופעם קרה ש״סחבנר״ עגלה וזו נשברה ולמחרת באנו לשלם ולפצות על הנזק...

רבקה ל.: היינו מהמשפחות הבודדות שהיתה להן סירה. היינו יושבים בה, כשהרגליים משתכשכות במים, והמים - שקטים כראי. אך נגעת נגיעה קלה במשוט במים, הסירה היתה מקבלת תנופה, ו ש ט ה. בקיץ, כשהיה חם ומחניק, לא היה תענוג גדול מאשר לעלות על הסירה ולשוט, וביחוד בלילות, והיינו שרים וצוחקים...

רחל ס.: והיינו מדמים שאנו שטים על י ם - כ נ ר ת...

״והיינו מדמים שאנו שטים על ים כנרת...״ - דב (ברקה) לויט ולנקה ויסקולסקי

רבקה ש.: פעם נאספנו קהל־ילדים גדול על האגם הקפוא - אולי לכבוד אירוע מסויים, כפי שהיה מקובל - התחלנו לרקוד, ולפתע הקרח נשבר, וילדים התחילו לשקוע בתוך המים. רק בדרך נס נמנע אז אסון כבד, ואינני מבינה איך.

שמואל ל.: האגם תבע גם קרבנות. טבעו בו, בהפרש של שנים, ישראל־וולוול גליק, ובנו חונקה.

סלובקה ס.: במקום מסויים על שפת האגם היה שטח, שבזמן מלחמת העולם הראשונה הגרמנים העמיקו אותו, ובמקום ההוא אירעו כמה אסונות. שם טבע אביו של חונקה. היה כבר חושך. הוא חזר לעיירה בעגלה עם גוי אחד, רצה לקצר את הדרך, ירד מהעגלה וחצה את האגם הקפוא בקרבת ה״גלוחים״. הקרח נשבר, והוא נפל למים. המעיל החורפי ספג כנראה מים רבים, וישראל־וולוול התחיל לשקוע. בחוף שמעו את צעקותיו, אך כנראה שבגלל החשיכה לא הצליחו להצילו.

וגם את מקרה הטביעה של חונקה אני זוכרת. זה היה ביום רביעי, יום השוק. עם לנקה ו.

הלכנו בכיוון לאגם, לתחום הרחצה של הבנות. לפתע ראינו התקהלות, ונשמעו זעקות לעזרה. התברר, שחונקה וחברו יצחק יפה נכנסו לאגם, וחונקה לפתע נעלם! יצחק עמד המום ונדהם, ולא הבין איך בלעו המים את חונקה. מקרה הטביעה הזה היכה את כולנו מכה קשה, והיינו המומים. גם האב וגם בנו טבעו!

שייקה ג.: הודות לאגם היו לנו גם שחיינים מצויינים. שני החברים הטובים מיכק'ה סלפ ונוחק'ה פוריץ היו שוחים הלוך ושוב למרחקים גדולים, וכמוהם גם אלקה ברון.

לנקה ו.: ושחייניות מצויינות היו דבורק'ה ברולסקי ואנוכי...

שמואל ל.: כשקפאו האגם והנהר נהגנו לעשות שם חורים בתוך הקרח והיינו זורקים חכה לדוג דגים. כשהיתה מצטבהת שכבת קרח דקה ושקופה, היינו רואים דרכה את

על האגם הקפוא... (26.9.1934)
מימין לשמאל: ליבקה קסימוב, מירקה ברון, מירקה סלפ (בעגלת הילדים – חנוך שוורץ), הנקה סלפ, נחמקה פץ, קהת סלפ, רסיה קגן, מיכה ברון, שיינקה חייטוביץ.

הדגים, ואז בפטיש עץ היינו מכים בקלות בקרח, הדגים היו מתבלבלים ומתקבצים ביחד, וקל היה לדוג אותם.

שייקה ג.: היו "פרלאווקעס", אלה הבורות שנחצבו בקרח על־ידי הדייגים. משם היו מעבירים גושי־קרח גדולים ל"לודובנה" (מרתפי הקרח). החוק חייב לגדר את ה"פרלאווקעס" כדי למנוע אסונות. את הגדר היו מקימים פועלים מומחים.

רבקה ש.: החלקנו פעם ארבע חברות במזחלת, ולפתע נבקעה "פרלאווקע" שכנראה לא גודרה, ונפלנו למים. הבגדים, וביחוד המעיל הכבד, ספגו הרבה מים, ואני זוכרת שמהרנו להיכנס לבית הסמוך (של האחיות הרווקות, תופרות החזיות...), כדי להתייבש ליד התנור. לו המשכנו ללכת, היה המעיל קופא, וקשה לתאר את הקושי וההליכה המשונה והמצחיקה בבגדים קפואים ונוקשים.

לנקה ו.: ואיך אפשר לשכוח את מירוצי הסוסים על הקרח?

שייקה ג.: הגויים ה"גבירים" מהסביבה היו מגדלים סוסים למירוץ, ובחורף, על־פני האגם הקפוא, היו נערכים מירוצים, בני כמה מסלולים. לפני המירוץ נהגו לסלק את השלג, אך לא פעם קרה, שלפתע נשבו רוחות עזות שהערימו שלג על המסלול, ושוב היו צריכים לנקות...

מלכה פ.: זה היה יום חג לגויים. הם היו מגיעים בעגלות חורף וכרכרות מקושטות, ואנו היינו צופים מהצד. המראה היה כל כך ססגוני...

צילה ש.: מירוץ הסוסים היה נערך מדי שנה ב־2 בפברואר. היה זה "יום חג" לא רק לגויים, אלא גם לאכסניה של זיו וגם לבעלי החנויות...

בתיה מ.: כשאבא עזב לדרום אפריקה, הייתי אז ממש תינוקת, ואמרו לי שאבא נמצא מעבר לים. באמצע האגם היה אי, וכשהאגם היה נקפא, הצבעתי על האי ואמרתי שאבא שם ואני רוצה ללכת אליו...

"לשרה'לה מחנוך'ל"
בסמטה במורד לאגם

אני זוכרת גם שארבעה אווירונים נחתו על האגם הקפוא, ואמא הזעיקה אותנו לבוא ולראותם. היה זה בשנת 1928, שיחקנו אצל השו"בים, ורצנו לראות את הפלא! יענקלה אחי היה סקרן מטבעו, והוא עלה ונכנס לתוך האווירון. כל העיירה רצה לראות את המחזה המופלא הזה. אווירונים?! והלא בעיירה עוד לא היה אפילו חשמל, ומים שאבו מן הבאר...

"די ויספע" – האי שבלב האגם.
מימין לשמאל, עומדות: האחיות רסיה וצירקה קגן.
בסירה – ריינקה לוין (מאנטאליפט) ואיטה'לה חריט.

נאווה שוהם: אמא היתה מספרת על אחיה אברהם, שהחליק בכשרון על הקרח, ר'בשוונג" אחד היה מגיע מראש ההר אל האי שבאגם.
והגויים היו מגיבים בהשתאות:
"י ה ו ד י ?!..."

בסבך היער

רבקה ל.: שלושה יערות הקיפו את העיירה: "בראווקער וואלד", "סקיביי קער וואלד", ר'איל גישילער וואלד". והיתה גם חורשה, "סילוויצקיס וועלדל".
בקיץ היינו יוצאים אל היער ללקט מיני גרגרים – "שווארצע יאגעדעס", "מאלינעס" ו"פאזשימקעס" – גרגרים אדומים וגרגרים שחורים. היינו חוזרים ובסלינו גרגרים, וגם חמציץ... וכשבגרנו, גם היינו רוכבים באופניים לאורך היערות – קילומטרים ארוכים...

רסיה ק.: מדי שבת היינו יוצאים ליער. אי־אפשר לשכוח את החווייה הזאת.
בדרך ל"בראווקער וואלד" היינו עוברים על־פני שני גשרים. לאיזור ההוא קראו "אונטער דעם בריק". גרו שם שתי משפחות: אברהם־משה זילברשטיין, ולידם טייבל ומשה אורלין. לאברהם־משה היתה מסבאה, והכפריים היו משתכרים שם. בדרך חזרה היינו מתעכבים אצל טייבל, ואוכלים שם לחם עם גבינה לבנה קשה, ושותים חלב. טייבל מאד אהבה את ביקורינו אצלם.
ומשם אל היער היתה הדרך ארוכה... היער היה גדול ועבות, ולא פעם תעו בדרך ויצאו מהיער בכיוון אחר. בקביעות יצאנו הנקה ומירקה, צירה'לה אחותי ואנוכי, ובידינו סלסלות ללקט גרגרים, ושם בילינו מצהריים עד חושך. לא פעם הסתבכנו בגלל איסוף

"והיינו רוכבים באופניים לאורך היערות..."
דב (ברקה) לויט ולנקה ויסקולסקי

הגרגרים והתקשינו לצאת. לי היה חוש מיוחד ותמיד התמצאתי בדרכים.
היינו חוזרים ומביאים הביתה גרגרים למרקחת, אך העיקר היה הטיול וההנאה שבבילוי.
בתקופת פסח היה עוד קר ורטוב, אך מיד אחרי חג השבועות היינו מבלים ביער, וכך עד ראשהשנה...

ואלה שמות...

ספּאלגינע - גרגרים אדומים מתחת לאזוב.
ברוקנעס - גרגרים אדומים מעל לאזוב.
שוואַרצע יאָגדעס - אוכמניות.
פּאָזשימקעס - תותי יער אדומים.
מאַלינעס - הפטל, שריקחו ממנו גם לתרופה נגד חום.
פּאָרעצקעס (דומדמניות) ואגרעסט -
(עכבית, פרי ירוקורוד) שגדלו על שיחים.

שייקה ג.: בחזית חצר הכומר היה גן תפוחים עסיסיים נפלאים. קשה היה לעמוד בפיתוי, ואני זוכר שפעם קפצתי מעבר לגדר לסחוב תפוחים, ולפתע התחיל הכלב לנבוח - כלב טורף ממש - וכל עוד נשמתי בי נמלטתי על נפשי, ובלי התפוחים - - -

רחל ס.: בקרבת ביתו של הכומר היתה חורשה, שהשתרעה עד האגם. במקום ההוא התרחצו הבחורים בצד אחד, ובמרחק מה משם התרחצו הנשים, כולם בעירום או בלבוש חלקי.
פעם אחת באו שתי נשים לרחוץ באגם. התפשטו, והניחו בצד את בגדיהן. האחת, חיה־פרומה, היתה זריזה והקדימה לרדת לאגם, בעוד חברתה, שהיתה קצרת רואי, התנהלה לאטה, תעתה, והרחיקה לכת עד חלקת הגברים... היא נתקלה באחד מהם, תפשה בו ואמרה: "אוי! חיה־פרומה, חיה־פרומה, כל־כך חיפשתיך! כל־כך חיפשתיך!"...
ורעמי הצחוק עדיין מתגלגלים, כששבים ומזכירים סיפור זה.

סלובקה ס.: איסרקה לויט היה שוחה מתחת למים, ולפתע מגיח בשטח של הבנות, ומעורר, כמובן, מהומה - - -

רחל ש.: גם אחרים נהגו כמותו, וזה מזכיר לי מעשה שהיה: במקום ההוא, "דער שצ'ור" - כך נדמה לי קראו לו - מאחורי ביתו של הכומר, היה גן ענק שהיו בו צמחי מים, והיה חשוך שם. הלכו להן שתי בנות, ושתיהן קצרות רואי, לרחוץ באגם. התפשטו, ולפתע, מבלי שהבחינו בה, הגיחה מאחור פרה, נגעה בקרניה בגבה של האחת, וזו הקימה קול צעקה (ברוסית): "קאקוי נאחאל! קאקוי נאחאל!" (גס־רוח שכזה!)... וצעירי העיירה, כשרצו לצחוק, די היה להזכיר להם את המקרה הזה.

בתיה ל.: ואל הגן ההוא היה נוהג ללכת מוטל יפה, "לשמוע את הצפורים"...
כבר אז הרגשנו שיש לו נפש פיוטית.

יהודה ברון חורש וקוצר בשדה המשפחה.

יהודה ברון בחלקת השדה

רסיה ק.: אחרי הקציר היינו חוכרים חלקת שדה למרעה. בדרך כלל השתתפו בחכירה כזאת עשר משפחות. מדי בוקר היו יוצאים הרועים עם הפרות, כל אחד לחלקתו. אני זוכרת בעיקר את שטחי המרעה בכיוון רחוב **הטחנה**. אינני זוכרת שחכרו אדמה גם ב"אונטער דעם בריק".
בחורף היו נשארות הפרות ב"רפת" שבחצר. כשפרה המליטה, היו אמא ואבא מתעסקים בהמלטה, ועד היום אני מדמה לשמוע את געיות הפרה בלילה... אם המליטה עגל, היו מפטמים אותו במשך שבוע ימים ומוכרים לקצב - בדרך כלל לאביה של רבקה פארס.
מהחלב הכינו שמנת וחמאה. ב"קאלעטייקע" - כלי גבוה מעץ, בעל צורה מיוחדת ויפה - היו חובצים, והילדים לקחו חלק רב במלאכה זו. היו מעלים ומורידים, מעלים ומורידים, ובינתיים גם מלקקים את החמאה הטעימה...

בתיה ל.: הגויות היו יוצאות למרעה לחלוב את הפרות. ביום שלא הגיעה הגויה, הייתי יוצאת למרעה עם אמא. והנה, יום אחד יצאנו שתינו, ואתנו אשה קצרת רואי. ומה אני רואה? - זו ניגשת לפר ומתחילה ל"חלוב"... הפר בעט בה בחבטה גדולה, והיא נדהמה ואמרה: "אוי, הפרה היום כל כך פראית!" וכשהעמידו אותה על טעותה התביישה, וכל הדרך חזרה ואמרה שוב ושוב: "אזא טעות צו האבן, אזא טעות צו האבן" (שתהיה לי טעות כזאת)... נו, הסיפור שימש כבר נושא לצחוק, והנה גם עכשיו אני צוחקת עד דמעות.

עלי באר

רסיה ק.: לא רחוק מהאורלינים חכרנו חלקת אדמה, וזרענו שם מיני ירקות בשביל הבית. בדרך לחלקה הזאת היה מעיין, ובימות הקיץ החמים היינו מתעכבים לידו ושותים ממימיו. גם בדרך לחריטים, שהיתה דרך עפר רחבה, היה מעיין, וגם שם היינו מבלים.
ובחורף, כשקפאו המים, היינו שוברים שכבת קרח ושואבים מים בדלי.

רבקה ל.: בכניסה ליערות היו "קוואלן" (עיינות מים), ועודני שומעת את רחש המים המבעבעים. פי המעיין היה מוקף גדר, עם גגון צבוע באדום, ועליו חרתו את שמותיהם כל האוהבים...
ביחוד אני זוכרת את הבאר של הכומר, "דעם גלח'ס קוואל".

חיים ל.: על כל באר היה צלב, ובדרכנו ליער היינו רואים את הגויים חולפים ליד הבאר ומצטלבים.

על פלגי מים בדרך ליער...
האחיות רסיה וצירקה קגן

ליד הבאר - - -
למעלה: דב (ברקה) בן חסיה- לאה לויט. משמאל: זוסל בן חיה- הנע לויט

הניה ב.: בפינת הרחוב, סמוך מאד לביתנו, היתה באר ששימשה מקום למיפגש. ואולי משום כך היכרתי ואני זוכרת את כל בני העיירה.

רסיה ק.: גם אנחנו גרנו סמוך לבאר הזאת. הגישה אליה היתה קשה, ביחוד בחורף, ותמיד היה שם בוץ חלקלק. אני נזכרת שגם על יד הבית של פוריץ היתה באר.
העוזרת־הגויה שלנו היתה יוצאת בבוקר באסל מים, ממלאה שני דליים, חוזרת ושופכת לתוך החבית שעמדה על המרפסת, וכך בוודאי היתה עושה את הדרך חמש ושש פעמים. ביום ראשון, כשהגויה לא עבדה היינו אנו הולכים לשאוב.

רבקה ש.: אני חושבת שהגויה הזאת, עיסוקה היחיד היה לשאוב מים מן הבאר בשביל כל בתי העיירה... היא היתה מסתובבת בין הבתים, כששני דליים בידיה, וממלאה את החבית שעמדה בכניסה של כל בית. החבית היתה מתרוקנת במהירות, וביחוד ביום שניקינו את הבית, ובהעדרה של הגויה נאלצנו אנו לשאוב מים מהבאר. אינני זוכרת שהבאר היתה גדורה,והיתה זו ממש סכנה, וביחוד בחורף, לעמוד בקירבתה.

שייקה ג.: כששאבו בדלי, היו נשפכים מים בצדי הבאר, ובחורף הם קפאו מיד והיתה נוצרת ערימת קרח. היה זה עיסוק מטריד לגרד את ערימת הקרח, ולא פעם נאלצו להשתמש אפילו בגרזנים... היתה זו סכנה לעמוד על ערימה כזאת, כי בנקל אפשר היה להחליק פנימה, לתוך הבאר...

רבקה ש.: אחותי רחל היתה מורידה את הדלי לבאר, ואני, הקטנה, הייתי תומכת בה לבל תיפול פנימה. לא לילה אחד עבר עלי בסיוטים, כאשר חלמתי שמישהו החליק פנימה, והייתי מתעוררת בבהלה - - -

מנוחה באחו - - -
מימין לשמאל, למעלה: רסיה (בת ישראל־ולוול) גליק ושרקה מלמד. למטה: רבקה לויט, חווה שו"ב, רבקה מלמד, זלדקה חריט.

בצל קורת הבית

רסיה ק.: הבית שלנו היה מעין דו-קומתי, כשהקומה העליונה היא "שאלקה" (עליית- גג) ששימשה כחדר. הגג מכוסה רעפים, והרצפה - לוחות עץ. לכבוד שבת היו שוטפים ומקרצפים את הרצפה במברשת ("שייערן מיט א בעזעם"), ושוב מניחים את השטיחים הפשוטים והארוכים.

שייקה ג.: קירות הבית הורכבו מגזעי עץ אורן. עזרתי לגצל הבנאי, ואני זוכר שהיו חוצים כל גזע לאורכו ובין שני חלקיו היו מרפדים לשם איטום בשכבת קש או איזוב יבש. לקיר הפנימי היו מצמידים "רשת" פלאפונים ("סקינערים") ומטייחים אותה בחימר רטוב.
חלונות הבית היו כפולים. בין שתי השמשות על אדן החלון היינו שמים גלילי נייר צבעוני ובתוכם צמר או צמר גפן, ועליהם קישוטים ואפילו תפוחי עץ. זה שימש גם להגנה מפני הקור וגם לנוי.

בתיה ל.: בביתנו היו ארבעה חדרי שינה, ותמיד ישנו שניים במיטה אחת, ולא פעם נשמעו הצעקות: "מה אתה סוחב לי את השמיכה!" המזרונים היו קשים, ואולי היו מעשב- ים...

רסיה ק.: בכניסה היה חדר האוכל, והריהוט בו דל מאוד: שולחן וכסאות. השולחן מכוסה במשך השבוע במפת שעוונית, וביום ששי - במפה לבנה. היה חלון אחד, ועוד דלת שחצייה

בפתח בית הוריה נפרדים מרסיה קגן לפני עלייתה לארץ-ישראל ...
(בשלט: א. קאגאנו - "שמולקו פרעקו" - "מצרכים קטנים" - בליטאית)

מימין לשמאל: יהודה סלפ, מלכה לויט, הלל שוורץ, חיה-ציפה סלפ ונבדתה רבקה'לה שוורץ, אלקה שוורץ, רסיה קגן והוריה אשר וחווה (חצקל) קגן (-)(-)(-)(-) אלקה חריט, רבקה שו"ב (-) חווה שו"ב, שרקה מלמד (-) והילד חנוך שוורץ

זכוכית. משמאל - המטבח, שהיה אפל מאוד. שם עמד התנור, שהוסק בעצים. בחורף אמא היתה דוחקת בנו שנביא מהערימה שבחצר עוד ועוד עצים, שמא ירד מחר גשם ויירטבו חלילה... התנור חימם את הבית, ולצורך אפייה היו מוציאים מתוכו את העצים ואת הגחלים ומכניסים את דברי המאפה, ועודני זוכרת את טעמו של הלחם...
במאפיה של וולפה היו מיני לחם שונים: "שיטניצע" זהו לחם חיטה ושיפון, לא לבן לגמרי ולא שחור. "קארן ברויט" - לחם שיפון, ר'ראזעווע ברויט" - לחם שחור, שהיה טעים במיוחד, וככל שעבר עליו הזמן היה טעים יותר. "סאלענע ברויט", כמו לחם לבן, אפו בבית. אפו לשבוע ימים...
ובתנור של האופה היו מכניסים בערב שבת את הסיר עם החמין, והודות לעירוב-שבת מותר היה לטלטל משם את הסירים הביתה.

מלכה פ.: במאפיה של סבתא אפו לכבוד שבת וחג גם חלות למכירה, אך זכורה לי משפחה ענייה שהיתה מקבלת חלות ללא תמורה...

בתיה ל.: זכורה לי המאפיה של וולפה, הסבא של מלכה. הייתי קטנטונת ואמא שלחה אותי לר' וולפה לקנות כיכר לחם, "א פונט שיטנע ברויט". אמא לימדה אותי לפנות בנימוס אל ר' וולפה : "גוט מארגן ר' וולפה, גיט מיר א פונט שיטנע...", והיא הכבירה עלי כל כך הרבה

מלים, איך לפנות, מה לומר ומה לבקש, והתבלבלתי. הפכתי את היוצרות ואמרתי: "גוט מארגן שיטנע, גיט מיר א פונט וולפה" ("בוקר טוב שיטנע, תן לי פונט וולפה")...
ר' וולפה כעס עלי וגירש אותי החוצה: "גיי ארויס...!" שבתי הביתה בוכה ומבויישת.

צילה ש.: מקרה כזה קרה גם לי. התבלבלתי ואמרתי: "גוט מארגן שיטניצע, גיט מיר א האלב פונט וולפה" - ולבני העיירה נוסף סיפור מצחיק לפולקלור...

בתיה ל.: כמעט בכל חצר עמדה פרה. הגויה היתה חולבת שלוש פעמים ביום, והיינו שותים חלב טרי, ולא, חלילה, "טריפה" של גויים... אמא היתה מחמיצה חלב, מגבנת גבינה, מוסיפה לה ביצים ומייבשת בתנור. מאכל מזין ובריא!
ואת הדגים הביאו הביתה ישר מהנהר, כשהם עדיין "קופצים". מאכל מקובל היה גם דגים מבושלים בחלב ובחמאה, ומאכל אחר - בשר ר"בורשט" (חמיצה) עם הרבה תפוחי אדמה... והיה גם "ברוקנעסוק" - תבשיל מ"ברוקנעס" עם אגסים ותפוחי עץ כתוספת לבשר.

האמהות היו מבשלות וטורחות, וכך נהגה גם טייבל, אמו של הלל (מנהל בית הספר). אך זו תמיד היתה מתאוננת ואומרת כנעלבת: "כשהלל יושב לאכול הוא כל־כך שקוע בקריאה בספר. אני כל־כך משתדלת, ואילו הוא אינו זוכר כלל מה אכל...!"

בערב־שבת היתה אמא נותנת בידי את הכלי עם ה"קומפוט" (לפתן), להביאו ל"לודובנה" (מרתף הקרח). אני זוכרת את ה"לודובנה" שבחצר של הסבא של לייב גורדון. שם היו טומנים גם בשר, ואפילו של עגל שלם! ובשבת, כשבאנו לקחת את הכלים, היה בעל המרתף מצביע על הכלים הרבים, ושואל: "האם את מזהה את הקדרה שלכם?" והתפלאתי שהוא תמיד זיהה למי קדרה זו ולמי זו...
התנאים הסניטריים היו קשים, וביחוד בחורף. לא היתה אמבטיה, והסתפקו כנראה ברחצה הגונה פעם בשבוע בבית המרחץ...
דווקא בביתנו היתה אמבטיה (בלי אמייל) שהיתה מיועדת לאבא, שהיה חולה. בתוך האמבטיה התקינו תנור לחימום המים. אני זוכרת שאהבתי להתרחץ, ואמא כינתה אותי "קצ'קה"...

רבקה ל.: לא היה חשמל, הסיקו בעצים, והאירו את הבית במנורת קארביט, שמדי פעם היו צריכים להפיח בה רוח...
בביתנו היה תנור קטן לחימום הבית בחורף, והשתמשו בו גם לבישול. בחורף היו אוטמים את הארובה, והחום התפשט בבית. הגחלים לא הפיצו עשן, והחום היה נעים.

שייקה ג.: ואיך הרתיחו מים לתה? היה בסמובר חלל מיוחד לגחלים ולקסמי־עץ לוחשים, וכשהקיטור פרץ דרך החור ידעו שהמים רותחים...

רסיה ק.: ואיך הדיחו כלים, והרי לא היו ברזים? היו שמים את הכלים בתוך קערה, יוצקים עליהם מים רותחים, ומשפשפים בקש. את הסירים היו משפשפים ממש בחול. אני לא חושבת שהשתמשו בסבון, אולי מחשש טריפה ואולי משום שעלה ביוקר... הייתי הולכת לשפת האגם לנקות את הסירים, ושם הייתי פוגשת בילדים נוספים, וביחוד ילדיה של חיה־ציפה, שגרו על שפת האגם. אהבתי מאוד לנקות את ה"מעדניצע", כלי נחושת מיוחד לריקוח ה"ווארעניייע", שתמיד הבריק כל כך!

שייקה ג.: ובית שימוש היה? - היה! זה ה"בודקה" שהותקן בחצר - ארגז עץ גבוה עם דלת, שעמד על בור עמוק... בחורף, כשירד השלג, וביחוד בלילה, מי יעז להרחיק וללכת עד לשם? ובאמת לא התרחקו. ובאביב, כשהשלג הפשיר, היו מתגלים קרוב לכל בית "אוצרות", והיינו מתפוצצים מצחוק למראה התגליות... היה צריך להזדרז ולנקות את הלכלוך, כי הפקח העירוני היה עובר, בודק וקונס. לא מפני שהשלטונות אהבו כל כך נקיון, אלא חששו יותר ממגיפות...

רבקה ש.: אני נזכרת, שהיה מגיע לעיירה גוי, בעל־עגלה, צולע, וסיפרו עליו שהוא נכה מלחמה. הוא היה עובר מחצר לחצר, ובעזרת מקל אוסף את הלכלוך מה"בודקה", מעמיס על העגלה, וקובר אחר־כך בבור מחוץ לעיירה. ול"בודקה" היו שופכים סיד, למנוע זיהום.

רחל ש.: כסגולה נגד מגיפה היו תולים שקיות נפטלין...

בתיה ל.: בכל בית היה מרתף, שאחסנו בו מכל טוב. בעזרת הגויה היתה אמא ממלאה חביות כרוב חמוץ, וגם אטריות הכינו בכמויות גדולות. היו מבשלים אגסים בסוכר ומקפיאים, ואחר כך נאלצו לחתוך אותם בגרזן... היינו יורדים למרתף ואוכלים כאוות נפשנו, וביחוד אהבנו לדלות מהשקים את האגסים ותפוחי העץ.

שייקה ג.: מהשדה היו סוחבים שקים מלאים פירות וירקות לאחסנם במרתפים ובבורות. אינני יכול לשכוח איך אחותי, עדינה, היתה סוחבת מהשדה הביתה ונושאת על גבה שקי תפוחי- עץ ותפוחי- אדמה למרתף. כמה קשה היה לה!

אמי, רחל־לאה, היתה מומחית בהכנת מטעמים לחתונות וארועים אחרים. היא היתה תמיד עסוקה, ועזרנו לה.

יעקב ח.: את טעם ה״טייגלעך״ וה״איינגעמאכטס״ שהיתה מכינה רחל־לאה לחתונות שבעיירה עודני זוכר גם היום. כשאני אוכל לפעמים בחתונה, כאן, בגולה, ״טייגל״, אני תמיד אומר שזה רחוק מטעם ה״טייגל״ של רחל־לאה גליק...

ביילה ק.: רחל- לאה ״די קעכערן״ היתה מאוד מבוקשת, ואני זוכרת שלאחת מהשמחות במשפחתנו רצינו בעזרתה דווקא, וגדולה היתה אכזבתנו כשהתברר לנו שרחל- לאה עסוקה בהכנות לשמחה אחרת מחוץ לעיירה.

שייקה ג.: כשאמא הוזמנה להכין מטעמים לשמחה מחוץ לעיירה, לא פעם נעדרה מהבית ואפילו לשבועיים. ואז היינו, אנו הילדים, מכינים לנו בעצמנו אוכל. אני זוכר את ה״באמבעס״ - כדורי ה״קניידלעך״, מעיסה של קמח ותפוחי- אדמה מרוסקים. היינו שמים בסיר עשרים וארבעה ״כדורים״ כאלה, הם היו תופחים ותופחים, ולא פעם גלשו מהסיר... כל ילד היה מקבל שני ״באמבעס״ שלהטו עדיין מחום, ואחרי ארוחה כזאת היינו קמים מהשולחן עייפים ומזיעים...

היו ״קניידלעך מיט נשמות״ ו״קניידלעך אן נשמות״, כלומר, כופתאות עם ״נשמות״ וכופתאות ללא ״נשמות״, וה״נשמות״ אלה הם ה״גריוועגעס״ - שומן אווזים מטוגן בבצל. סמוך לחנוכה היו שוחטים אווזים, ואת השומן היו משמרים בכלי חרס בשביל ״הקניידלעך״ של פסח... כתוספת לבשר היו מגישים מיני תבשילים: ״אנטאנאוועקעס״ (סוג מיוחד של תפוחי עץ) יחד עם ״ספאלגינע״. מה״ספאלגינע״ הכינו מרקחת - ״געלערעטע״.

״איינגעמאכטס״ - זוהי מרקחת מצנון, ו״אינגבערלעך״ - תופינים מגזר...

שרה ס.: אצל רחל ס. טעמתי לראשונה ״ עמאכטס״, ולא יכולתי לשער שזו מרקחת מצנון! והתפלאתי, שה״אינגבערלעך״ שטעמתי אצל שולמית ש. ובתיה ל. הם תופינים מגזר... ה״טייגלעך״ של אסתר א. טעמם כצפיחית בדבש; אך לשווא ניסיתי לרקוח כמותם. האורחת שלי, ביאטה ל., התקשתה להאמין שהתופינים שהיגשתי לה אמורים להיות ״טייגלעך״, וגילתה לי, שבשעה שמבשלים את המרקחת הזאת אסור להרים את המכסה, אסור להתקרב לסיר, ואפילו לא לנשום...

מתכון לטייגלעך יבשים (עפ״י חנה לרן- גרון)

המצרכים לבצק: 1 ביצה שלמה, 3 חלמונים, 2 כפות שמן, 1 כפית זנגוויל, 2 כפות קוניאק, 1/2 כפית אבקת אפיה, וקמח מנופה - כמה ש״תופש״...

המצרכים לרוטב: 2 כוסות מים, 2 כוסות סוכר, 1/2 כוס דבש.

אופן ההכנה: מרתיחים את הרוטב בסיר.

לשים בצק רך, שוטחים לעובי של אצבע וחורטים בסכין צורות שונות בקוטר 1/2 2 ס״מ. אפשר לגלגל את הבצק ל״נקניק״ בקוטר 1/2 2 ס״מ ופורסים פרוסות בעובי דומה. מכניסים לסיר עם הרוטב, מכסים היטב ומבשלים על אש בינונית במשך 20- 15 רגעים.

מוציאים מהסיר ומסננים: מגלגלים בתערובת של סוכר וזנגוויל, ומצננים על קרש.

אין להסיר את המכסה בשעת הבישול!! את הרוטב מדללים במים ומבשלים בו כרוב ממולא או צימעס...

מתכון לאינגבערלעך (עפ״י שייקה ג.)

המצרכים: 1 ק״ג גזר מרוסק, 1 ק״ג סוכר, קורט זנגוויל (אינגבער) כתוש.

אופן ההכנה: ממיסים על אש סוכר + גזר, בוחשים בהתמדה עד לרתיחה, מוסיפים קורט זנגוויל, וממשיכים לבחוש.

מנסים בכפית על צלחת אם המרקחת גבישית.

מרטיבים משטח קשה ויוצקים עליו שיכבה בעובי של אצבע, וחורטים בסכין ריבועים, מעויינים, או כל צורה אחרת...

בתיאבון!

על שפת האגם - - -
סלובקה סגל מכבסת בגיגית מעץ (״מולטער״) ועל השרפרף נשען המחבט (״פראלניק״)...

שייקה ג.: את הגחלים והאפר היו גורפים מהתנור, ועל הגחלים הלוחשות היו שופכים מים כדי לשמר אותן לשימוש חוזר... את האפר (״אש״) היו מכניסים לשקית־בד, שהושרתה במים עם הכביסה. המים צרבו את הידיים, והמיסו את הלכלוך...

יוסף י.: ב״יום כביסה״ היו הכובסות־הגויות מגיעות לעיירה מהסביבה, ואני זוכר שכמה מהן הכירו כל ילד בשמו, וגם בשם הלוואי שלו. ובבית - היו סופרים את הפריטים המיועדים לכביסה, הגויה היתה לוקחת אותם לנהר או לאגם, חובטת אותם ומנקה היטב, מחזירה הביתה, ושוב היו סופרים...

מלכה פ.: את הכביסה הרטובה היו מניחים על ספסלים וחובטים בה ב״פראלניק״ (מחבט מעץ), שוב מרטיבים, ושוב חובטים, עד שיצא הלכלוך.

רבקה ש.: ומעשה שהיה על שפת האגם: הייתי אז ילדה קטנה, אולי בת ארבע, וירדתי אל האגם בעיקבות הכובסות, שנשאו בידיהן את ה״מולטער״ וה״פראלניק״. עמדתי והתבוננתי בהן, והנה התקרב אלי יהודי אחד, הרים את שמלתי ואמר: ״זעט ווי ריינע טרוסיקעס!...״ (״ראו מה נקיים התחתונים...״). אני זוכרת שאלה היו תחתונים עם תחרה, מתנה מאמריקה... השתוממתי ואפילו נעלבתי, וכשבאתי הביתה שאלתי את אמא, מדוע האיש נהג בי כך. ״מה את משתוממת?״ - השיבה לי אמא - ״ישנם אנשים שבביתם כל כך מלוכלך, שהופתעו לראות תחתונים נקיים ...״

שייקה ג.: לא היה יום אחד של כביסה, אלא לפחות יומיים. אחרי שטיפה באגם היו מביאים הביתה להרתחה, ושוב שוטפים, מכבסים גם ב״וואש־ברעטל״ (קרש כביסה), ושוטפים, ומעמלנים, וכשסוף סוף התייבשה - היו מגהצים, במגהץ גחלים כמובן...

בתיה ל.: כשחלפו מספר שבועות, והכביסה לא התייבשה, קיבלנו פיז׳מות חדשות, שנתפרו משאריות הבדים בחנות שלנו...

הדודים זלמן דרוק ורחל (מלר) ובנותיהם. (זוהו חיה ומינה).

עשירים

בתיה ל.: בקאמאי גרו הסבא שמואל (אבי אמא) והדודים רחל וזלמן דרוק. אחרי השריפה ילדה אמא עוד ילדים, ואת הגדולים שלחה אל סבא... המשפחה ההיא היתה מבוססת, אנשים אינטליגנטיים, ואת הבנות שלחו ללמוד הרחק ברוסיה, בסמולנסק...
אמא היתה מספרת שהדוד זלמן כל כך עשיר, ששולח את הכביסה פעמיים בשנה לדווינסק...
הבנות כתבו אלי לארץ, ופעם שאלו אם כדאי לעלות. עניתי להן, שלארץ צריך לרצות לעלות ולא אם כדאי-

שלושה רחובות...

האגם (״די אזיערע״) הפריד את דוסיאט מ״החצר הדוסיאטית״ (״דוסיאטער הייף״), שהיתה בבעלותו של פריץ פולני. בקיץ הגיעו לחצר בדוברה שחצתה את האגם, ושהחזיק בה בחכירה יוסל גאפונוביץ...

רחבת שוק גדולה השתרעה ליד האגם וממנה הסתעפו שלושה רחובות כמין ״אחז המן״: מול האגם יצא מרחבת השוק רחוב מסקביץ (״מאסקוויטצער גאס״), שהוביל לפרבר הנוצרי פודוסיאט, ומשם ימינה הובילה דרך ליער סקינייקי (״סקינייקער וואלד״). מהיער ההוא הסתעפה דרך לאנטאליפט ולאוטיאן. משם שמאלה דרך דאגרן, היו מגיעים לכביש המוביל לנובו־אלכסנדרובסק (שנקרא יותר מאוחר אז׳רני וזאראסיי).

מרחבת השוק ימינה נמשך רחוב הגשר ("אונטערן בריק גאס"), שדרכו היו נוסעים לאושפול ולראקישוק, ובקצהו עמדה הכנסיה. הנהר חצה את הרחוב הזה.
משמאל לרחבת השוק נמשך רחוב הטחנה, שבאחת מסימטאותיו במורד לאגם עמד בית המרחץ. שנים רבות שימש בו כבלן ליב־איצה סקופ. לעת זקנה נסע לדרום אפריקה ושם נפטר בשיבה טובה.
ברחבה שבין רחוב מסקביץ ובין רחוב הטחנה נמצא בית המדרש הגדול ובית הכנסת הקטן...
בבוא האביב ובעת הסתיו היה מרובה הבוץ בדוסיאט ובדרכיה. הבוץ בעיירה היה לעתים כה עמוק, שטבעו בו לא ערדליים בלבד, אלא אפילו מגפיים שקעו בו לפעמים...[30]

רחל ש.: אני זוכרת שיודל בון היה נושא על כפיו את אשתו דבורה, כדי להעבירה מעל שלוליות המים והבוץ, שהיה מרובה סמוך לביתם.

אסתר א.: בזמני לא היה חשמל, לא היה כביש, רק ב ו ץ... מים שאבו מהבאר בחצר של איירס, ויותר מאוחר נחפרה באר גם בחצר שלנו.

אברהם ס.: בחדש אב תרפ"ג התחילו לרצף את הרחובות...

שמעון ט.: וכשבאתי לבקר את סבתא בדוסיאט העגלה קפצה על האבנים העגולות...

סוניה ס.: בשנת 1937 אחי לולקה הכניס חשמל לטחנת הקמח החדשה והוארו רחובותיה השוממים של דוסיאט...

מלכה פ.: אני יודעת שהוכנס חשמל לעיירה, אך אז כבר לא הייתי בבית.

גיטלה מ.: בצילומים משנת 1928 של רחבת השוק נראית שורת עמודים הדומים לעמודי חשמל.

בתיה מ.: כשראיתי את הצילומים האלה בדרום אפריקה הייתי בטוחה שבדוסיאט יש כבר חשמל, והנה עתה מתברר שאלה עמודי טלגרף...

רבקה א.: כשעזבתי את דוסיאט בפסח 1939 היה חשמל בבתים רק בחלק קטן של העיירה. אינני זוכרת שהרחובות היו מוארים, ובדרך כלל אנשים האירו את דרכם בפנס־יד. בזמן האחרון לא העזתי לצאת בלילה החוצה, כי היו כבר התנכלויות מצד הגויים.

שייקה ג.: אני לא זוכר את העיירה מוארת, אלא בסביבה הקרובה לטחנת הקמח, שטרנספורמטור סיפק לה חשמל. אלו היו כנראה תנאי הזיכיון שקיבל הטוחן.

רחל ס.: חובה היתה לנקות את הרחוב בקטע שלפני הבית. המפקח היה עובר ובודק, וקונס מי שלא ניקה.

בוקר אחד, כנראה מתוך חפזון־יתר, יצאה חנצה, לא במלוא לבושה, לטאטא את חזית הבית. יהודים חזרו אז מ"שחרית", ראוה והיא חצי־עירומה, וקראו לעברה: "דו, יידענע, דו גייסט אין די הייזן" (יהודיה, והרי את מהלכת במכנסיים). והמשפט נכנס לפולקלור.

על ה"גאניק" בפתח ביתה של רחל- ליבה סקופ.
מימין לשמאל, למעלה: פרומקה שטיימן, אלטקה (בת רייזל) סלפ, שרה- בלקה חייטוביץ.
למטה: פייגיצקה פארס, מרייאסה סקופ, יוכבד קרוט.

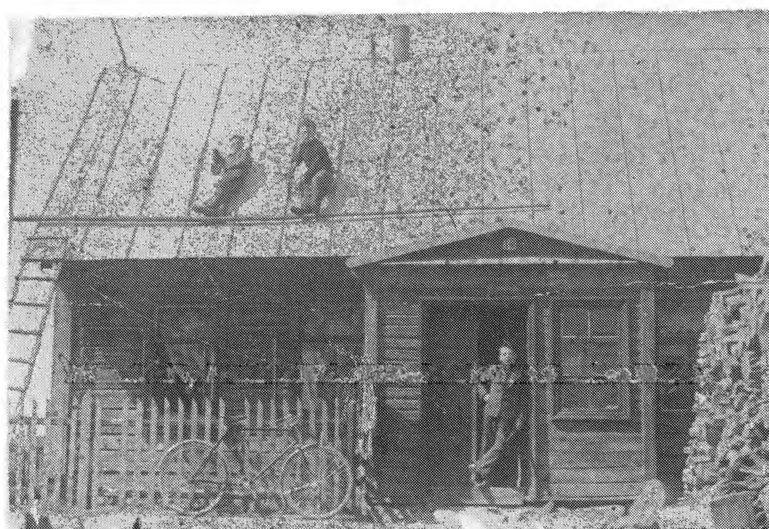
הניה- בלקה ב.: לייבה- איצה סקופ היגר לבדו לדרום אפריקה, ואשתו רחל- ליבע נשארה בעיירה וחיכתה יום- יום לבוא הדואר. נקפו שנים, והיא התלוננה שאי- אפשר לה להמשיך "מיט דעם פאפירענעם לעבן" ("חיים של נייר")...
ומאז נקשר הכינוי הזה למשפחה: "דעם פאפירענעם לעבן..."

רחל ס.: נוח פוריץ ויואלקה זייף היו ידועים במעשי הקונדס שלהם. וזה שעוללו פעם ברחוב של ה"יוזענטער":
בפתח כל חנות היה "גאניק", דרגש מדרגות מעץ, שלא היה קבוע במסמרות. הלכו התעלולנים השניים, ובלילה אחד עקרו, לכל אורך הרחוב, את הדרגשים ממקומם והניחו אותם ברחוב. ואם לא די בכך, הפכו וסובבו את "חור המנעול" של הדלתות.
בבוקר בעלי־הבתים הבחינו בחבלה, נתקפו בבהלה ויצאו בצעקה גדולה: "גנובים! גנובים!" – והמהומה היתה גדולה...

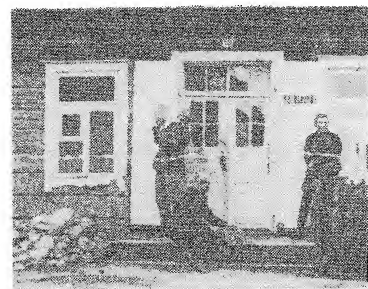
שייקה ג.: "הספורט" הזה עבר מדור לדור... אני זוכר שגם אנחנו, דור ההמשך, עוללנו כמעשה הזה, והשוטר תפש את לולקה ס. בחולצתו, וטילטל אותו. נמלטנו אז ל"סילוויצקער וועלדל", והמתנו שם ללולקה עד ששוחרר.

חיה־ציפה סלפ בביתה, בחדר האוכל (28.3.1932). "בין החפצים מונחים לוח השחמט ותמונה של הרצל, ובוודאי היו שם גם קופסאות לצדקה..."

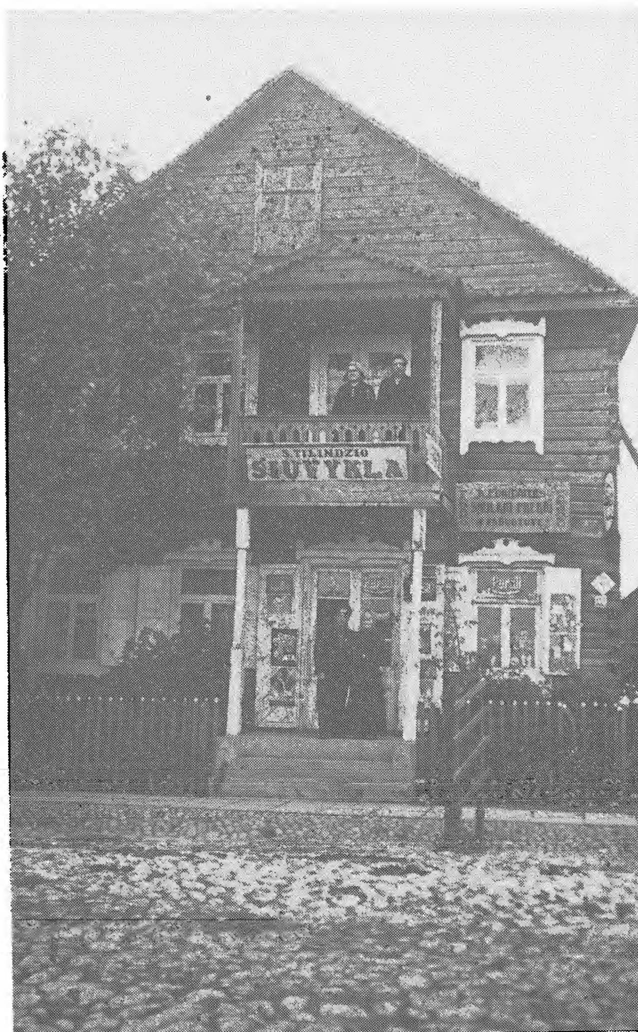
בית משה וחסיה־לאה לויט (בית מס. 14). בפתח עומד הבן ברקה. "יקירי, ראו כמה קרוב ביתנו אליכם. היכנסו־נא פנימה ונשוחח... (26.5.1933)"

בית עמנואל וחיה־ציפה סלפ (בית מס. 18) – בטרם נחרסה הכניסה הישנה...
מיכה מעל אחיו יהודה ("עיין 'בראשית' פד פסוק ח"...)

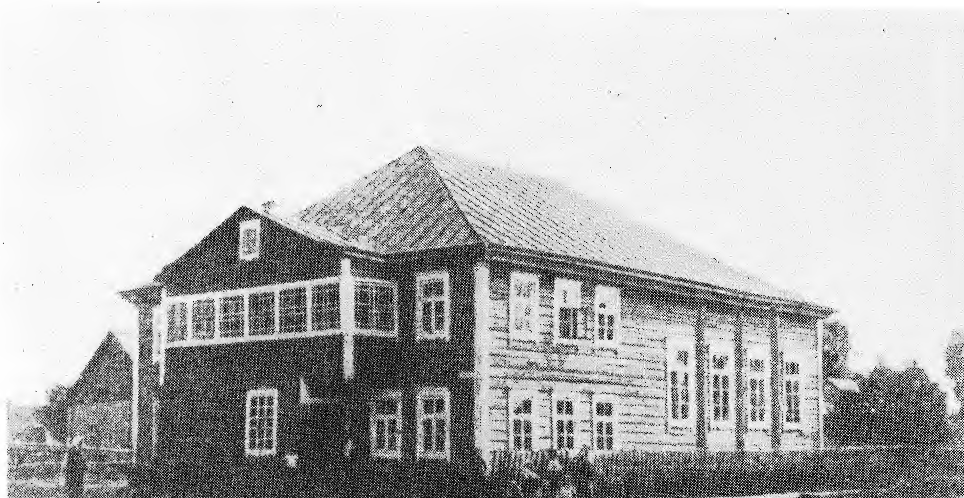
בית עמנואל וחיה־ציפה סלפ (בית מס. 18) בכניסה החדשה (8.10.1935).
מימין לשמאל, למעלה: יעקב חריט ואחותו זלדה, הניה סלפ ואחיה מיכה, אלקה חריט, צירקה קגן, חנוך שוורץ, קהת קגן. בחזית – רבקה אורלין, רסיה קגן, יהודה סלפ (בזרועותיו רבקה׳לה שוורץ), אלקה שוורץ (סלפ).

ביתה של רחל־לאה פוריץ על המורד לאגם, ברחוב 'אונטער דעם בריק", בקירבת הכנסיה.
בשלט מימין: "ב. פוריץ – 'מצרכים קטנים"'. במרכז: "ס. טילינדזיס, מתפרה" . עומדים למעלה: יצחק ובתיה (פוריץ) פליישמן. למטה: רחל־לאה פוריץ ובנה יצחק.

אסתר א.: כתבו לי מהבית שבעיירה יצאה תקנה לצבוע את הגדרות כדי לשפר את מראה הסביבה...

פרק ד׳:
בין קודש לחול
בית המדרש

מיכה ב.: אני מביט בתצלום של בית המדרש, ויכול לראות את תוכו ממש: בקומה העליונה – עזרת נשים, למטה – עזרת הגברים, בכניסה – אולם קטן, ה״קלייזל״, ששם התפללו בדרך־כלל בימות החול, מניין ל״שחרית״, ״מנחה״ ו״מעריב״, ובִיחוד בימי החורף, כדי לא לחמם שטח גדול...

שייקה ג.: בכניסה לבית המדרש, לכל אורך הקיר, היו מדפים גדושים בספרי־קודש, עד לגובה התיקרה...

רחל ס.: בבית הכנסת עמד ארון קודש עתיק ויפה מאוד, עם פרוכת מיוחדת, מלאכת־יד. לפני החגים היו הגויות רוחצות את הבניין, מצחצחות ומבריקות...

מלכה פ.: בחורי ישיבה שבאו ללמוד בעיירה היו מאריכים לשבת וללמוד בבית המדרש. הם היו אוכלים ״ימים״, ואני זוכרת שאכלו גם בביתנו.

זליג י.: כשחזרתי לעיירה אחרי המלחמה, אינני זוכר שראיתי את בית המדרש...

יעקב ח.: ואני שמעתי שסוסים מסתובבים בו...

רבקה ל.: בית הכנסת היה לא רק מרכזי דתי, אלא מרכז חברתי. נפגשו שם הכול בלי הבדלי מעמד. שם האזינו כולם לרב, נשאו אותה תפילה, והתפילה היתה המקור הראשון לספיגת השפה העברית: ״לשנה הבאה בירושלים״ או ״לא יישאר מהם שריד ופליט״, כשצמד המלים ״שריד ופליט״ שובש, וביידיש היו אומרים: ״ס׳וועט ניט בלייבן פון זיי קיין **שורע דע פולט**״. ב״יזכור״ אינני בטוחה שהבינו את כל המלים, אבל היתה יוצאת אנחה א י ו מ ה! בחצר בית הכנסת נערכו החופות, ולשם הגיעו המחותנים ו״כלי הזמר״.

מעלים בקודש

יוסף י.: בזמני היה רבה של דוסיאט בונים־צמח זילבר.

בנצקה ח.: הרב זילבר נפטר בשנת 1918. אני זוכר שבנו הרב הגיע בשנת 1914 מארצות הברית לליטא, מטעם אגודת הרבנים, ובא לבקר את אביו בעיירה.

מיכה ב.: אינני יודע מי כיהן כרב במקומו, אך בזמני היה הרב גרשון בארישניק. לפי תעודת החתונה (״חתונה שיין״) של סוניה ומאיר גליק משנת 1923 הרב בארישניק סידר את הקידושין.

זליג י.: לפי תעודת בית הספר שבידי, בשנת 1936 כיהן בעיירה הרב ב. שלזינגר.

שייקה ג.: אם אינני טועה הוא בא לעיירה בשנת 1928 והיה חשוך ילדים. זוכרני שנהג בחמימות והיה מטיף בדרכי נועם. ככל הידוע נספה הרב שלזינגר עם קהילתו.

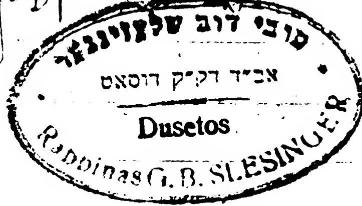
"והחלוצים אינם צדיקים?"

יואל ז.: למרות החכוכים שהיו לנו, חברי השומר הצעיר, עם הרב הוא התיחס אלינו בכבוד, והיינו בעיניו פאר הנוער!

אני נזכר שהרב ביקש פעם לערוך ביקור ב"מעון". הוא בא, ראה, וכנראה גם התרשם, אך לא ויתר על השאלה: "איך העזת להדליק מנורה בשבת?!"

בבית נהגנו כבוד בהורים ולא עשינו "להכעיס". אבי לא היה אדוק במיוחד, אך שמר מסורת והיה הולך לבית הכנסת להתפלל. לעומתו אמא היתה אדוקה והקפידה מאוד. לפני עלייתי ארצה שאלו את אמא: "ותפילין נתת לו?" ואמא השיבה: "למה אתן? שיחלל אותם?" אמא הצטערה שהתפקרתי.

בארץ, כדי לתת לילדי קצת "יידישקייט", הייתי לוקח אותם בילדותם לבית הכנסת, ביחוד ב"ימים הנוראים", ואת ליל־הסדר השתדלתי לערוך בדיוק כמו אבא...

כתב המלצה של הרב טוביה־דב שלזינגר אב"ד דק"ק דוסיאט לבן העיירה "דוב זילבער כספי"

מ׳ ל׳
ועד הפועל דרבני ליטא
S. M.
Rabinų Vikdomasis Komitetas
KAUNAS.

כבוד המורה מר ...
ב...

בזה מודיעים לכ׳ב החלטת ועד הבוחן ע״ד קבלת רשיון־תעודה ללמוד דת ישראל

מיכה ב.: בבית הכנסת בעיירה היו נואמים ומטיפים גם המגידים והשליחים, ואני זוכר ביקור של שליח מ"המזרחי". כל העיירה באה לשמוע אותו. רוב הזמן הקשיבו בשקט, אך כאשר התחיל לדבר על החלוצים והקיבוץ החילוני, "מחללי שבת", קם רעש, ואבות ובנים רבו. האבות תמכו בנואם, שהרי בא בשם הדת, ואילו הבנים ידעו שבארץ־ישראל החיים אינם הפקר. כשפרוייקה זליגסון שאל את הנואם: "ומי חולב את הפרות שלכם בשבת?", השיב לו: "לנו יש היתר מהרב קוק..."קמה מהומה גדולה, וברשות הרב שלנו הוויכוח נמשך גם אחרי תפילת מעריב. נוח פוריץ עלה לבמה והשיב דברים כדורבנות.
למחרת בבוקר יצא "השליח" לאסוף תרומות, ולמרבה הפלא, אבי, שהיה אחד ממתנגדי הציונות, אמר לו: "לשקרן אינני נותן כסף..."

יצחק פ.:[31] היה זה בשנת 1934, בעיירת הקיץ קראקינובה. באתי לבקר שם את אמא. ביום השבת התאספו רוב הקייטנים ביער, מסביב לרב העיירה, שנשא דרשה על החלוצים מחללי־שבת, והשמיץ את החלוצים והציונים כאחד.
אמא העזה והוכיחה את הרב על פניו, בפני עם ועדה, ואמרה בערך כך: "הרי כתוב כי כל המהלך ד' אמות בארץ־ישראל מובטח לו שהוא בן־העולם־הבא, כי צדיק הוא. ואלה, החלוצים, שאינם מהלכים סתם בארץ־ישראל אלא מייבשים ביצות, הם אינם צדיקים? הם גויים מחללי שבת?" הרב עמד מופתע למראה האשה, בעלת הקמטים המרובים, ונדהם מאומץ לבה ומדברי התוכחה שלה. רבים הריעו לאמא במחיאות כפיים...

רבקה ש.: ארץ־ישראל שכנה בלב כל בני־העיירה. והנה היתה עצירת־גשמים בארץ, והידיעה הדאיגה את כולם. הרב ריכז את בני־העיירה בבית־הכנסת, להתפלל לגשם...
כעבור שנים, בהיותי כבר בארץ והיתה שוב עצירת־גשמים, נזכרתי באירוע ההוא, ורק אז ירדתי לעומק משמעותו...

יוסף י.: בזמני היה חזן, שהיה גם שוחט, ובערבי חג היה עוזר לשו"ב, ר' שאול־דוד. לחזן היתה מקהלה בבית הכנסת, ויחד היו שרים גם בחתונות ובמסיבות.

שייקה ג.: זה היה, אולי, ב"כאר־שול" (בית־כנסת עם מקהלה), שעמד ברחבה של בית המדרש ובאחת השריפות עלה באש. אחרי השריפה הקימו מבנה אחר, אך לא בדיוק באותו מקום אלא בקרבתו, כנראה מחשש של חילול הקודש. דומני, שלאחר השריפה לא הוסיפו לשיר בבית־הכנסת בליווי מקהלה.
אביו של מיכה ברון היה בעל־קורא, וגם אליהו אורלין הצטיין בתפילתו, אך אני זוכר את לייזר גליק שהיה בעל־תפילה בבית־הכנסת הגדול. בנו ישראל- ולווה התפלל במניין החסידי, ובקולו הערב הרטיט לבבות.

יעקב ח.: אני זוכר היטב את קולו החזק של השוחט, שגר ברחובנו, רחוב מסקביץ. עכשיו, בווילנה, ירושלים דליטא, העתים אחרות. בעל־הקריאה הוא כבן תשעים, ואין מי שיחליפו.

ד"ר סולוביצ'יק, המיניסטר לעניני יהודים, שלח מכתב חוזר לכל הקהילות העבריות, בו הוא דורש מהן כי תיגשנה מיד לגבות מס הקהילה. זכות הגביה יש רק לקהילות שכבר שלחו למיניסטריון את תקציבן והוא נתאשר. החוזר נשלח באידית...
גליונות המס (דוגמאות) נדפסו בליטאית, בעברית ובאידית...
("הארץ", 14.12.1920)

בגילוי הדעת של צירי ליטא בפאריס על דבר האוטונומיה של היהודים, הרבנים יקבלו זכויות שוות עם שאר ראשי העדה...
הממשלה בליטא קבעה סכומים לכלכלת באי כוח הדתות, ומהם ניתנו שבעה וחצי אחוזים לרבנים... בכל זאת יש לזה ערך פרינציפיוני לביצור מעמדם של היהודים...
("הארץ", 26.12.1920)

שייקה גליק — על המסים ועל ה"כיבודים"...

הנהגת הקהילה בעיירה היתה בדרך כלל בידי עסקני בית הכנסת.
ראש הקהילה היה ה ר ב, ומאליו מובן שהפעילות הקהילתית התנהלה בהתאם לסגולות אישיותו.
מוסדות הציבור נבחרו יחד עם ועד בית הכנסת. באסיפה שהיתה מתקיימת בבית הכנסת נערכו בחירות לוועד החדש, והגבאי היוצא היה מוסר דין־וחשבון על הפעילות בעיירה והמצב הכספי. הנבחרים עשו את מלאכתם בהתנדבות, ורק הרב קיבל שכר. ולרבנית היתה שמורה זכות בלעדית למכור שמרים...

מוסדות הקהילה נתקיימו מן הכספים שניגבו מיהודי העיירה, ובתחום זה היו מאבקים לא קלים... מקור ההכנסה העיקרי היו ״הכיבודים״ בבית הכנסת: ״עליה לתורה״, ״מפטיר״ וכיוצא באלה...

בערב יום הכיפורים, סביב שולחנות ארוכים בפרוזדור בית הכנסת, ישבו ״העסקנים״ ו״בעלי הבתים״, ויהודים באו ותרמו, כל אחד כנדבת לבו, ובמיוחד זכור לי שלא פסחו אז על תרומה לקרן הקיימת לישראל...

הכנסה נוספת היתה מן ה״קארובקה״, המס שנגבה מהקצבים תמורת כל ״ראש״ שהביאו לשחיטה. השוחט לא שחט כל עוד לא פרע הקצב את חובותיו לוועד הקהילה.

השוחט הגיע למשרתו בעיירה אולי לפי מיכרז. בדרך כלל התנהלו עניני השחיטה בעיירה על־מי מנוחות. הקצבים שילמו לשוחט עבור כל ״ראש״, והוא היה זוכה בחלק המשובח, ב״די ברייטע קישקע״... השוחט היה מקבל דמי שחיטה עבור כל עוף, ואם היה מוהל, גם מזה היתה לו פרנסה.

רסיה ק.: כשהשוחט שחט תרנגולת, לא פעם היה חשש טריפה. הלכו אל הרב ״בשאלה״. אם פסק שאכן טריפה היא, עמדו לפני בעל התרנגולת שתי אפשרויות: לזרוק או לתת לעוזרת. ונתנו לעוזרת הגויה...

יוסף י.: יהודי שלא דיקדק בעניני כשרות - כינו אותו ״א טריפה׳נע האלז״ (צוואר של טריפה)...

מתן בסתר

שייקה ג.: חברת ״לינת־הצדק״ ריכזה פעילויות רבות של עזרה והתנדבות, והכול בידי ״רואים ואינם נראים״... מראש הוכנה למשך שבוע רשימה של זוגות מתנדבים אשר סעדו חולים, ובכך איפשרו למשפחות להחליף כוח. היו יושבים ליד החולה ביום או בלילה, מקפידים לתת לו תרופות, ובמידת הצורך הזעיקו רופא.

לא פעם ישבתי ליד חולה, ונדמה היה לי שהלילה לעולם לא ייגמר... אך חונכנו על ברכי העזרה לזולת, העזרה ההדדית, ערכים שעברו מדור לדור.

רבקה ש.: סבתא היתה צדקת גמורה. היא היתה אוספת תרומות ונותנת בסתר לנצרכים... היא היתה מכינה תבשילים, יוצאת מהבית ובידה כלי מכוסה, אוכל לעניים... ״מ׳טראגט טעפלעך״ (״נושאות סירים״) כינו את מעשה הצדקה הזה... היה זה דבר מקובל. הנשים ידעו למי חסר...

דוד־לייב א.: העזרה ההדדית היתה טבועה בדמנו. גם בתנועת הנוער האידיאל היה ללמד לעזור איש לרעהו.

בכל בית היו קופסאות לצדקה, ולפני הדלקת נרות בערב שבת וחג היו הנשים משלשלות מעות לקופסאות האלה. אני זוכר את סבתי, שהיתה אשה חסכנית למדי, ושמרה על הקופיקה כעל בבת־ עינה. לפני הדלקת הנרות לא פסחה על שום קופסה, ואני מאמין, שכך נהגו בכל בית.

שמואל ל.: אהבתי ממתקים. ומניין משיגים כסף לקנות סוכריות? אל דאגה! יש קופות בבית. כל מיני קופסאות לצדקה: ״מאיר־בעל־הנס״, ״לינת־הצדק״, ״הכנסת־כלה״, ״לוויית המת״, וגם - ״הקופסה הכחולה״. התקנתי מסמרים מיוחדים, ובעזרתם שלפתי החוצה מטבעות... אך מקופסת הקרן־הקיימת לא העזתי אף פעם להוציא! היה זה כסף־קודש בשביל לבנות את ארץ־ישראל...

שייקה גליק — צדקה תציל ממות

החברה־קדישא ניהלה את ״הפנקס״ - הלא הוא ספר המתים... זקני העיירה נהגו לספר, שהפנקס נפתח מאז הוקם בית הקברות בעיירה, כלומר, מתחילת היישוב היהודי בדוסיאט.

כשאדם נפטר בביתו היו מורידים את הגופה על הריצפה. למראשותיו של המת דלקו נרות, ואנשי החברה־קדישא היו יושבים סביבו ואומרים ״תהילים״ במשמרות עד ההלוויה. היה מקובל לערוך את הקבורה למחרת יום הפטירה. ״הלוויית המת״ היא מצווה, לכן נמצאו תמיד מתנדבים לחברה־קדישא, שדאגה לסדרי ההלוויה ולאמירת פרקי תהילים. ״אומרי תהילים״ היו יושבים בבית הכנסת סביב שולחן ארוך ולומדים משניות...

אני זוכר גם את האשה שתפרה תכריכים - ״בגדי־עד״ - וכונתה ״לאטוטניצע״. היא עסקה גם ב״טהרה״...

כל בני העיירה היו מלווים את המת לבית הכנסת, הרב עמד וספד לנפטר - לאחד באריכות ולאחר בקיצור - ומשם המשיכו לבית הקברות. לפני העגלה שנשאה את מיטת־המת הלכו וקראו תהילים, ובין המלווים עברו עם קופת צדקה בקריאות: ״צדקה תציל ממות״...

את המת קברו בארון ולמראשותיו הניחו ״ארץ־ישראל ערד״ - שקית עם אדמה מארץ־ישראל

– ובתוך כל אחת מכפות ידיו שמו מקל קטן... אני זוכר שבילדותי סיפרו לי שהניחו בידיו של הנפטר שני מזלגות, כדי להקל עליו לקום ל"תחיית המתים"...
לכוהנים לא הותרה הכניסה לתחום בית הקברות, והם נשארו לעמוד מחוץ לגדר.
זוכרני שהקברנים היו שותים כוסית יי"ש לפני הקבורה, כדי לאסוף כוח... בראש הקברנים עמד שלמה. אחד הילדים שאל פעם: "וכאשר שלמה ימות, מי יקבור אותו?"...
אחרי ההלוויה היו המלווים מיטהרים בנטילת־ידיים, וכיוון שאסור להיכנס הביתה בידיים רטובות, שאולי היו טמאות עדיין, היינו מנגבים את הידיים בגדרות חצרות הגויים. שם מותר להיפטר מהטומאה...

פחד היה משתלט עלינו בסביבת בית הקברות. סיפרו שהמתים קמים בלילה מקברותיהם ומטיילים בין העצים... מסיבה זו פחדנו להימצא בלילה גם בקירבת בית הכנסת, כי סיפרו שבחצות באים המתים להתפלל שם...

אני זוכר שבליל חורף אחד הכבסים שתלו בחצר סמוכה לבית הכנסת קפאו מהקור – מחזה מבהיל. חלף שם זוג נאהבים, ולפתע ראו ד מ ו ת משונה מתנועעת, ונתקפו אימה ופחד שמא המת עוקב אחריהם...

יצחק פוריץ ואמו רחל־לאה
ליד קבר אביו

רבקה, אסתר, אברהם ואיטה'לה ליד קבר אחיהם קהת אורלין.
אסתר א.: קהת נפטר מאבעבועות שחורות בגיל עשרים. קרו עוד שני מקרים כאלה בדוסיאט.

ילדות כותבות לחברתן הנה- בלקה בדרום אפריקה על ימי אבל בעיירה.

איטה'לה סלובו במכתבה מיום 13.4.1937 :
אני היום כה עצובה. מת אברהם- איצה פארס. הלכתי עם סוניה ללוות אותו. באנו במקום ההוא. בכינו...
שם צעיר שכזה (ולוולה סלובו) שוכב כבר באדמה שנה שלמה. לולקה היה בקובנה, עשה תמונות גדולות לקברו...

לחברתנו היקרה מה שלומך?
איך עברה הנסיעה הרבה? מעניין לנו מאד לשמוע. שילחי לנו את היומן...
בחג הפסח היה אצלנו סדר שלישי והיה שמח מאד. החברים מסרו את המדרגה, אבל היה לנו צער גדול... יואל זייף הזכיר את שם החבר, האח שלנו, ששוכב צעיר באדמה אפלה. אנחנו הלכנו ללוות אותו ובכינו מאד. היתה לוויה גדולה מאד. הרב דיבר וכולם בכו מאד. כשבאים חברים ל״קיבוץ״ עושים שמח מאד, אבל מצד אחר אח חסר, אז השמחה הולכת ומועטה. בבית הספר יושבים כל התלמידים שמחים, אבל על ספסל אחד תלמיד חסר ויודעים שלא יבוא כבר לעולם... בכל ״קיבוץ״ חבירי מזכירים את הנשמה הצעירה והטהורה הזאת, וכולם בוכים. אומלל גדול היה כאן שני שבועות לפני חג הפסח...
הוא היה לך חבר נעים, ולכולנו. הוא יותר חשב לנסוע לאפריקה מלמות. לפני מותו הוא עוד קרא מכתב מאביו, ושמח מאד שיסע לאפריקה, אבל אדם אינו יודע מה שיהיה איתו. הרבה הוא לא חלה. ביום ששי הוא עוד התהלך, ואף אחד לא ידע שהוא חולה. וביום הששי בערב הוא מת. אנחנו היינו על ״קיבוץ״, אז באה ביילה פיין עם אידה סלובה ובוכות. ואמרו לנו שהאח דוד בון מת. אנחנו כולנו התחלנו לבכות ... למחרת ביום השבת התאספנו אצל שונקה ובכינו מאד. הוא מת עם כל התלבושת עם העניבה ועם החליל...
דרישת שלום מכל קבוצתנו ומן המנהלת לחוד...
חברותיך המתגעגעות לך, חנה, שונה ואצלה. חזק ואמץ!!

״חבירים״ -
עפ״י שיטת ״בני מדבר״

בבית המרחץ

רסיה ק.: בית המרחץ עמד קרוב לאגם.
ביום חמישי הלכו לרחוץ בו הנשים, וביום ששי - הגברים. תמיד הלכנו עם אמא. אני זוכרת שהלכנו בערב, אחרי שכבר ניקינו את הבית לכבוד שבת. השתדלנו ללכת לשם בחברותא. תמיד היו השר״בים והסלפ״ים איתנו.

בכניסה לבית המרחץ ישב הבלן, ששאב מים וחילק לנו בדליים. ממנו קיבלנו גם את ה״בעזעם״ - מטאטא הזרדים. העלים הרכים הפיצו ריח נעים, וגם עתה נדמה לי שאני יכולה לחוש בריח הזה. את המטאטא הזה היו משאירים בבית המרחץ, בוודאי לשימוש חוזר...
נכנסנו פנימה דרך פרוזדור קטן, שהיה ת מ י ד רטוב, ודלקו בו מנורות נפט. נכנסנו לאולם גדול והתפשטנו. דבר ראשון היינו רוחצות את הגוף בסבון וחופפות את הראש. חלק מהנשים, כנראה החולות והחלשות, סיימו בזה את הרחצה.
אבל ה מ ר ח ץ ב״ה״א הידיעה, היה ב״הייסע באד״ - במרחץ החם. בחדר ההוא היו כמה מדרגות רחבות, אולי שלש, ובמדרגה העליונה שרר חום אימים! מניין בא החום? - בתוך שקע בפינה היו מונחות גחלים לוחשות, ומעליהן מיתקן ברזלים שעליו שמו אבנים, ואלה התלהטו מהחום.
אחת מאיתנו היתה עומדת מעברו השני של ה״שקע״, ובדרך כלל זו היתה הבוגרת או החזקה בינינו, והיתה שופכת דלי מים על האבנים הלוהטות. ו א ז - ובבת אחת - היו עולים אדים סמיכים וחמים, שהיו ממלאים את החדר... אמא היתה מאיצה בי ואומרת: ״תנשמי! תנשמי! זה מרפא את הגרון!״... וכולנו היינו נושמות, נרשמות ונרשפות... אחר־כך השתטחנו על המדרגה וקיבלנו צליפות מה״בעזעם״, וביחוד צלפו על הגב ועל הרגליים. בגלל החום והאדים אי אפשר היה לשהות שם יותר מעשר דקות.

החוויות מבית המרחץ זכורות לי מגיל חמש. הילדים היו רצים ומשתוללים שם, והצעקות הגיעו עד לשמים - - -

אני נזכרת שלפתע אמא היתה נעלמת. לאן? - רק כשגדלנו ידענו שהנשים ״נעלמו״ כשהלכו למקווה...

דודלייב א.: שם, במקווה, שהיה בריכה מעץ, קיבלנו את שיעורי השחייה הראשונים שלנו...

חתונה בעיירה

רבקה ל.: לא היתה חתונה בדוסיאט שלא נמשכה לפחות שני ימים. ולא היתה חתונה שלא הוזמנו אליה כל בני העיירה. החתונה נערכה תמיד על-ידי "הצד של הכלה", וכמעט תמיד היתה זו "א שבת'דיקע חתונה", חתונה של שבת...

השמחה התחילה ביום ששי, וכל אותו יום החתן והכלה צמו, ושניהם היו מגיעים לחופה חיוורים כסיד.

את הכלה הובילו מביתה עד רחבת בית הכנסת, כאשר לפניה מרקדים ומנגנים "כלי זמר" - כינור, מפוחית-יד, "בומבה" (תופים) וחליל. "כלי הזמר" היו מקפצים ומרקדים, כשפניהם אל הכלה, וכך התקדמו עד בית הכנסת. כך ליוו גם את החתן.

הרב סידר את הקידושין, החתן שבר את הכוס, קריאות "מזל-טוב"! "מזל-טוב"! נשמעו מכל עבר. הקהל התפזר, והקרואים עשו דרכם לסעודת ערב בבית הכלה. למחרת - סעודת צהריים חגיגית, "סעודה שלישית", והגענו למוצאי שבת...

במוצאי שבת, בדרך כלל באולם שכור, מתחילים להיאסף האורחים לקראת הריקודים. יושבים על ספסלים ליד שולחנות ערוכים, מכוסים לבן. הצעירים - בפינה אחת, הזקנים - בפינה אחרת. ומה אכלו? - מכל מטעמיה של רחל-לאה, המומחית להכנת חתונות. עדיין אני מרגישה את טעמם של מיני המרקחת, ה"טייגלעך" - יבשים ורטובים - "איינגעמאכטס", ועוד ועוד. והכל טעים כצפיחית בדבש.

הגיע הרגע, ו"כלי הזמר" פותחים בריקודים: שערעלע, קאדריל, וואלס... הרקדנים משלשלים מטבעות ל"כלי זמר", ומבקשים לנגן עוד ועוד, והעיירה כולה רוקדת בכל רמ"ח איבריה.

ואילו הקטנים מצטופפים ונדחקים מעבר לקיר, מציצים דרך הסדק, ובולעים את המראה בעיניהם...

חתונה באושפול.
החופה נערכה ליד בית הכנסת ולשם הגיעו המחותנים ו"כלי הזמר"...
(התצלום נמסר באדיבותו של ראובן מילון, ירושלים)

רסיה ק.: והנה מופיע הבדחן. אני זוכרת שהיה עומד ליד הכלה, מבדח אותה ואומר, שכדאי לה להתחרט, כי היא צפויה, חלילה, להיות לאלמנה... הקהל שומע ומתמוגג מצחוק!

הניה ב.: חתונה בעיירה היתה תמיד אירוע מיוחד, ואני הייתי שותפה כמעט לכולן. הרי גרנו על־יד בית הכנסת...
במיוחד זכורה לי חתונתה של פייגיצקה, צפורה זליגסון. השולחנות נערכו בחצר ביתם, עמוסים כל טוב, ובמרכז - ח ל ה א ר ו כ ה כל־כך, קלועה ומקושטת.
הנה הגיע הרגע הגדול. החופה מוכנה, הופיעו "כלי הזמר" ובראשם הכינור, אחריהם המחותנים, ועמם כל העיירה, וכל אחד מחזיק נ ר ד ו ל ק...
מלווים התופים והחצוצרה, והצלילים עדיין מהדהדים באוזני...

ביילה ס.: בפעם האחרונה לפני המלחמה הייתי בדוסיאט בשנת 1940. באתי אז להשתתף בחתונה של בת־דודתי. דוד־לייב וברוך קרוט באו באוטו לראקישוק ולקחו אותי. והשמחה היתה שלמה...

חתונה בדוסיאט, בחצר ביתה של אם הכלה - רחללאה פוריץ.
החתן והכלה יצחק ובתיה פוריץ (באמצע) וכל המחותנים:
מימין לשמאל, שורה ראשונה, למעלה: **חווה שר"ב, יואל זייף, רבקה מלמד (-)(-) דב לויט.**
שורה שניה: **נפתלי שר"ב (-) אהרון פוריץ, שמואל לויט ואחותו דבורה (-) בתיה שר"ב, אידה יפה, ישראל פוריץ (-) הנה "די בלום", רבקה אורלין.**
שורה שלישית: **המלמד אברהם משה שמידט (-) הורי החתן, החתן והכלה, רחללאה פוריץ (-) יצחק פוריץ.**
שורה רביעית: **דב (ברל) שר"ב, לסקה זילבר, נח פוריץ (-) הילדה בתיה (באב'לה) ואמה דבורה (לויט) ברולסקי, שתי אחיותיו של החתן.**
למטה: **יוסיפון פוריץ (-) בדעמי פוריץ ואחותו זהבה, צילקה שר"ב (-)**

בחתונה בישראל. דוסיאטאים משתתפים בשמחתה של פייגיצקה (זליגסון) סילבר בחגיגת נשואי בתה לוסי עב"ל מרדכי רוסו.
מימין לשמאל, למעלה: יצחק אביאל (-) שורה שניה: בתיה (לויט) אביאל (מימין). שורה שלישית: אברהם סלפ, חיים ואלה (מלמד) סלובר, עדה זליגסון (-) אם הכלה (פייגיצקה), מאשה (סלפ) גרשוני (-) צפורה (פארס) אורז, ריטה ומיכה ברון. למטה - יצחק אורז.

Dusetų
žydų metrikacijos punktas
1926 m. gruodžio mėn. 29 d.
№ 2

Jungtuvių pažymėjimas

Jaunikio vardas ir pavardė Meijeras Glikas Jo gimimo metai arba amžius 28 metų
Nevedęs našlys, ar persiskyręs Nevedęs
Jaunikio gyvenamoji vieta Utena
Jo tautybė .... Pilietybė ....
Jaunikio užsiėmimas Buchalteris
Jaunikio tėvo vardas Izrail Jaunikio motinos vardas Hinde
Nuotakos vardas ir pavardė Šeine Garberaitė Jos gimimo metai arba amžius 26 metų
Netekėjusi, našlė, ar persiskyrusi Netekėjusi
Nuotakos gyvenamoji vieta Dusetos
Jos tautybė .... Pilietybė ....
Nuotakos užsiėmimas Šeimininka
Nuotakos tėvo vardas Aba Nuotakos motinos vardas Šifra
Jungtuvių diena ir metai žodžiais Tūkstantis devyni šimtai dvidešimt antrais metais, sausio mėn. 2 d.
Jungtuvių vieta Dusetose
Jungusiojo rabino vardas Geršonas Barišnikas
Liūdytojų vardai Meeras Aizenštatas ir Meeras Cirlinas
● Šisai pažymėjimas žodis į žodį išrašytas iš Dusetų žydų Bendruomenės Tarybos metrikų Jungtuvių knygų iš 1922 m. sausio mėn. 2 d., kuris ten įrašytas A1 numeriu ir turi galios kaip patsai užrašas knygose.

G. Šnarl

דוסיאט
מעטריקאציאנס פונקט
טאג כ"ג מאנאט טבת יאר תרפ"ז
№ 2

חתונה־שיין

חתן'ס נאמען און פאמיליע מאיר גליק
זיין געבורטס־יאר אדער עלטער 28 יאר
א בחור, א אלמן אדער א גרוש בחור
נאציאנאליטעט .... בירגערשאפט ....
וואוין־ארט פון חתן אוטיאן
דעם חתן'ס באשעפטיקונג בוכהאלטער
נאמען פון חתן'ס פאטער ישראל נאמען פון חתן'ס מוטער הינדע
כלה'ס נאמען און פאמיליע שיינע גארבער
איר געבורטס־יאר אדער עלטער 26 יאר
א מיידל, א אלמנה אדער א גרושה בתולה
נאציאנאליטעט .... בירגערשאפט ....
וואוין־ארט פון די כלה דוסיאט
די כלה'ס באשעפטיקונג ווירטין
נאמען פון די כלה'ס פאטער אבא נאמען פון די כלה'ס מוטער שפרה
טאג און יאר פון חתונה אין העברעער (אידיש ערא) ב' טבת תרפ"ב
ארט פון די חתונה דוסיאט
נאמען פון רבי וואס האט מסדר געווען די קדושין גרשון בארישניק
די נעמען פון עדות מאיר אייזענשטאט, און מאיר צירלין
דער שיין איז וערטליך איבערגעשריבן פון מעטריקאל־בוך פאר חתונות פון דוסיאטער קהלה
פון יאר תרפ"ב טאג ב חודש טבת
וואס איז דארט פארשריבן אונטערן נומער 1 און האט די קראפט
פון דער איינשריפט אין בוך זעלבסט.

בשבת וביום-טוב

אודה לאל לבב חוקר. ברנן יחד כוכבי בקר:

ש ימו לב אל הנשמה. לשם שבו
ואחלמה. ואורה כאור החמה.
שבעתים כאור הבקר: אודה

מ כסא כבוד חצבה. לגור בארץ
ערבה. להצילה מלהבה. ולהארה
לפנות בקר: אודה

ע ורו נא כי בכל לילה. נשמתכם עולה
למעלה. לתת דין וחשבון מפעלה.
ליוצר ערב ובקר: אודה

י מצאה מטנפת. מעונות ותוספת. כמו
שפחה נחרפת. תמיד בבקר בבקר: אודה

י מצאה מקשטת. בטלית ותוטפת.
כמו כלה מקשטת. תמיד בבקר
בבקר: אודה

ה נאמן בפקדונו. יחזירנה לו כרצונו.
איש לא נגע בשונו. ויהי ערב ויהי
בקר: אודה

ו הרוו העניה. יחידה תמה וזכיה.
ואשר נפש לא חיה. איך יזכה
לאור הבקר: אודה

בתיה ל.: לפני כל ארוחה היינו נוטלים ידיים ומברכים.
בראש חודש אמא היתה מזכירה לנו להגיד ״האלב הלל״ - ״חצי הלל״...
בשבת - בחורף- היינו אומרים ״ברכי נפשי״, ובקיץ אמרנו ״פרקים״ - פרקי אבות...

יוסף יבנאי:

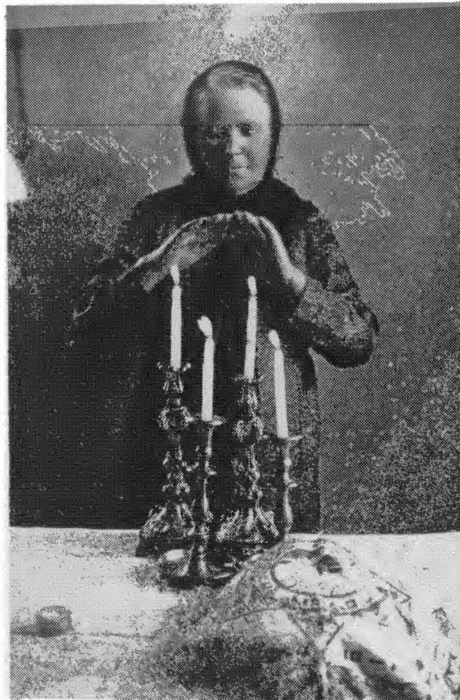
תחום שבת - בטרם יצאנו בשבת לטיול המסורתי ליער, שהיה מחוץ לתחום שבת, היינו קושרים את הממחטה על אמת-היד. שהרי אסור לטלטל בשבת...

ה ב ד ל ה - במוצאי שבת, שעת דמדומים, עוד לא הבעירו את האש, ולפני ״ההבדלה״ היינו יושבים עם אמא ואבא ושרים שיר מאד מרשים, מעין ״המנון לנשמה״, שגם אז נגע ללבי, ואני זוכר את המלים והלחן: ״אודה לאל לבב חוקר״...
אבא הביא, כנראה, את השיר מה״ישיבה״, ואינני יודע אם השיר הזה היה מקובל גם בבתים אחרים.
וכשהייתי מחזיק את נר ההבדלה ביד, אמא היתה מעירה: ״יותר גבוה, יותר גבוה! כדי שתהיה לך כלה גבוהה״...

״י מ י ם״ - יום קבוע בשבוע היה לבחור- ישיבה בביתנו, שבא לעיירתנו ללמוד אצל ר׳ שאול, שהיה יהודי למדן ובקי בגמרא. ביום זה היה הבחור אוכל על שולחננו...

גמר מסכת - אני זוכר את השתייה בטקס גמר מסכת בערב פסח, שהוא גם יום ״צום בכורות״. בהיותי הבכור שמחתי להשתתף בסעודת המצווה הזאת, שפטרה אותי מהצום...

״בר-מצווה״ - הדגש היה על הנחת תפילין ו״ההפטרה״. את באי בית כנסת כיבדו ב״לעקעך״, ובוודאי שלא בכיבוד ראוותני. לכבוד הבר-מצווה שלי תפרה לי הדודה **פריידל** שקית לטלית ותפילין. ודומני שהיה רקום עליה **תרע״ב**. מה״הפטרה״ שלי אני זוכר את המלים ״צו לצו קו לקו״...
״הנחת תפילין״ קסמה לי כנראה בילדותי. הטרדתי רבות את עוזרו של השמש לייב-איצה - שגם אותו אני זוכר היטב. העוזר היה מוכר ספרי קודש, והייתי מבקש שירשה לי להציץ בסידורי התפילה שנמצא בהם ציור של ילד מניח תפילין. הציור מצא-חן בעיני ואהבתי להתבונן בו...

חיה-ציפה סלפ (לבית חצקל):
״ראו ונהגו- נא כאמכם״

"לשנה טובה תכתבו ותחתמו"
מאחל אחיך מיכה..

רבקה ש.: שלחנו זה לזה ברכות לשנה החדשה. אני זוכרת היטב כאשר הגיעה לעיירה הברכה הזאת מאברהם סלפ מארץ-ישראל להוריו בגולה...
קשה לתאר את ההתרגשות שגרמו המכתבים מהארץ. הם היו עוברים מיד ליד והעיניים לא שבעו מראות. כשהיה מגיע מכתב מרחל אחותי, מיד היו נאספים בחצר שלנו לשמוע מה כתבה. היו כמהים לכל פירור של ידיעה...

רבקה לויט :
סוכות - בכניסה לבית שלנו היה מקום שנועד מלכתחילה לסוכה. לפני החג היה צריך רק להביא ולהניח את הסכך...
לא קיבלנו ארוחת-בוקר כל עוד לא בירכנו על הלולב. אני זוכרת שהיינו מריחים את האתרוג, שהיה בתוך קופסת כסף יפה, עטוף בה בפשתן רך...
חנוכה - את החנוכיה הציבו על אדן החלון, ואני זוכרת שהקפידו שהנרות לא יאירו את הבית, כי הלא נאמר: "ואין להשתמש בהם אלא לראותם בלבד"...
הייגו משחקים בסביבון, וזוכים מהקופה לפי הסימנים:
נ - נישט (לא קיבלת כלום). **ג** - גאר (כל הקופה). **ה** - העלפט (חצי). **ש** - שטעל (הוסף כערך הקופה). ובקופה - סוכריות, בוטנים, ואולי אפילו מעות...
את החנוכיה הציבו על אדן החלון, ואני זוכרת שהקפידו שהנרות לא יאירו את הבית, כי הלא נאמר: "ואין להשתמש בהם אלא לראותם בלבד"...
ט"ו בשבט - סמל היום היה החרוב. נדמה לי שתאנים אכלתי לראשונה רק בארץ.

ההתיחסות שלנו לחג הזה היתה כלראש השנה לאילנות בארץ־ישראל, והייתי מתפללת למענם.

מלכה פ.: החרובים הגיעו אלינו מארץ־ישראל...

בתיה ל.: ולכבוד **פ ו ר י ם** הייתי כותשת כמות גדולה של פרג בשביל "אוזני המן". אמא אפתה עוד ועוד "אוזניים", והן היו מתחסלות במהירות עוד בטרם הספיקו להתקרר... הלא שבעה ילדים היינו בבית - - -

אסתר א.: אבא היה קורא בבית־הכנסת את "מגילת־אסתר", ובשובו הביתה קרא שוב בפני הנשים... לכבוד הערב הזה קישטנו את הבית במיוחד במפות לבנות ובפרחים, שהרי יבואו גם השכנים לשמוע את אבא - - -

"מגדת עתידות" - (שנת 1932)

יצחק אורז: היתה ביער גויה "מגדת עתידות". היא ניחשה בקלפים, ולפחות לגבי דוסיאטאית אחת ו׳אתה את הנולד...

מימין לשמאל: רסיה (בת ישראל־ולוול) גליק והאחיות שרה ורבקה מלמד

משקה לפסח

שייקה ג.: את המשקאות לכבוד חג־הפסח התחילו להכין עוד לפני פורים... בדרך כלל הכינו יין־צימוקים, אך היה משקה נוסף, "מ ד" (מי דבש...), ובמה ייחודו? - שלא הוכן משמרים... שמרים בפסח? - איסור שבאיסור! ולכן השתמשו ב"**האפן**" (כשות), עלים יבשים מתסיסים... והמשקה - טעמו "טעם מלכים"...

יוסף וריבה יבנאי

משפחת סלפ מתכוננת ל"ליל הסדר" (שנת תרצ"א).

מימין לשמאל: הניה, יהודה, אלקה וההורים חיה־ציפה ועמנואל, קהת ומרים. "צל ידו של מיכה (שצילם ב׳מגנזיום׳) נראה על הקיר..."

אברהם ואסתר סלפ

התצלומים של הבנים שבארץ- ישראל (למעלה) הונחו בין "כלי החג" על שולחן הסדר.

הגויים, שבידוע אוהבי יי"ש המה, היו שמחים להתכבד במשקה הזה. בזמנים רגועים היה לכל יהודי הגוי שלו שאותו היה מכבד ב"מד" ובמצות...

מצות לפסח

שייקה ג: התכונה התחילה בפורים...
בביתו של יודל סלפ, אביו של מוטה'לה, היה חדר מרווח ובו תנור מלבנים, שבו אפו מצות לפסח. יודל היה אופה מצות, ומוכר...
אך היתה אפשרות לשכור אצלו את המקום, ואז היה דואג רק לקמח, לעצים, ולהסקת התנור...
משפחות היו מתארגנות ביחד לבצע את מלאכת האפייה, וכך אני רואה לנגד עיני את "המאפייה": התנור בצד, השולחן הארוך, מצופה בפח לבן (לבל יחמיץ הבצק...), המערוך והמחרר - - -
אשה עמדה ולשה במהירות את הבצק, ובחורות, שישבו מסביב לשולחן, קיבלו מנת־בצק כל אחת, וכהרף עין עיגלו, רידדו וחררו, ואחד הבחורים היה מגיש את "העלים העגולים" לאופה, שמיהר להכניסם לתנור, וכעבור דקותיים, ואולי פחות, יצאו משם מצות עגולות, חמות וטעימות...
והמתח בחדר היה גדול... "מהר! מהר! שהבצק לא יחמיץ..." - - -

רבקה ל.: "**מלך המצות**" היה זוסקה לויט.

היה ממהר להכניס לתנור את הבצק, לבל יחמיץ, וממהר להוציאו, לבל יישרף...
אנחנו, הקטנים, התנדבנו לעזור לו לרדד את הבצק, לעשות חורים, ואני זוכרת שפחדנו להוציא הגה מהפה... כל כך מתוח היה בעבודתו.

אני נזכרת בהורדת הכלים, כלי הפסח, מה"בוידעם".
לפסח השתמשו בכלים היפים ביותר, ובעיני היו אלה כלי מלכות. הזכוכית נצצה כבדולח, את הסכו"ם מירקו וצחצחו, ועל השולחן הניחו ש ב ע מפות, זו על גבי זו, מחשש חמץ...
ל"בדיקת חמץ" אמא היתה מניחה במקומות שונים בבית פירורי לחם. הבית היה חשוך, ואבא, עם שתי נוצות בידו, ולאור הנר, היה עובר ממקום למקום ומחפש, ואוסף את הפירורים לתוך כף עץ. ולמחרת בבוקר שרפו את החמץ...
השמחה בה"א הידיעה היתה, כשכולם קיבלו בגדים חדשים. היינו יוצאים לרחוב ומתגאים בלבושנו החדש...
ובאגוזים שיחקנו גם כשהיינו כבר בני שמונה עשרה...

מלכה פ.: ואחרי חג הפסח - **ל"ג בעומר**. היינו יוצאים ליער בקשת וחץ עם המורים והמדריכים, והיינו שרים: "ה י ע ר ה... ה י ע ר ה"...

רבקה ל.: ו**בחג השבועות** היה הבית מלא בירק, וכך גם בית הכנסת.

מיכה ב.: והיינו מקשטים גם בשבועות'לך - מגזרות נייר.
המאכלים המסורתיים היו בלינצעס, חמציץ, שמנת וביצים קשות. אבל לעולם לא בשר!

רסיה ק.: וב**תשעה באב** היו זורקים על הראש זה לזה "שישקעס" - מיני קוצים שהיו נדבקים לשערות. כדי להיפטר מהעשב הדוקרני הזה היו נאלצים לגזוז את השער. אך איך נעלה תער על ראשנו בתשעה באב? - ועל רקע זה היו תמיד בכי וצעקות, כנהוג בתשעה באב...

והדרת פני זקן

אסתר א.: סבא חנוך וסבתא שרה־ביילה גרו בבית שהיה צמוד לביתנו. כשהיה סבא נכנס לביתנו היו כולם קמים לכבודו. היו לו בדוסיאט תשעה עשר נכדים, ועוד שניים בראקישוק, והוא היה גאה מאוד בנכדיו.

יוסף י.: בעיירה כיבדו מאוד את סבא, והתחשבו בדעתו.
סיפרו לי שאחרי השריפה היה זה סבא שתיכנן את בניין בית המדרש החדש...

אסתר א.: סבתא תמיד היתה אוחזת בידה את "קרבן־מנחה". כל בוקר הייתי מתפללת יחד איתה, וכך למדתי את כל התפילות בעל־פה.
סבא חנוך, שחשב עצמו לידען גדול, היה "לועג" לסבתא, וגוער בה, שעוברת היא עבירה גדולה בתפילתה, כי אינה מבינה את הכתוב, ותגרום, חלילה, ל"**ישמיד תהילת ה'**"... - רצה לומר, שקוראת את כל הפסוקים בנשימה אחת, ומתעלמת מהניקוד והפיסוק...
בשבת, בין "מנחה" ל"מעריב", בטרם העלו אור בבית, היתה נוהגת סבתא לספר את מעשיותיה. כשהיתה מספרת על שושלת היוחסין, כמעט ויצא שאחים נישאו לאחיות...
סבתא הצטיינה בטוב לבה, והיתה אהובה על כולם. כשחלתה, לא משנו ממיטתה, ובתורנות ישבנו על־ידה.

רבקה א.: סבתא הירבתה לקרוא, וביחוד "תהילים", והיתה בוכה עד כי אדמו עיניה. סבא היה מעיר לה: "מדוע את בוכה? והרי כתוב "אז ישיר משה"...

אסתר א.: סבתא נהגה לספר שהיה לה קול יפה והיטיבה לשיר, אך אסור היה שיישמע קולה, כי קול באשה ערווה...

יעקב ח.: סבתא היתה אומרת: "הרם קולך בפני כל העולם בזעקת 'חי וקיים'!" ומייד היתה מוסיפה: "וזה יעזור 'ווי אטויטן באנקעס' ('כמו כוסות־רוח למת')"...
כשהיה הקן הדוסיאטי יוצא למחנה צופים, חלק חשוב היו תופסים בו "די אייניקלאך" ("הנכדים"), כי ילדי משפחות סלפ, אורלין וחריט היו שם, והכול ידעו שחלילה לנגוע באחד מהם, "דער באבעס אייניקלאך" ("נכדי סבתא") - כך כונינו...

מאשה ס.: ברחוב שלנו גרה משפחת חריט. אחי היה גר אצלם, איטהל'ה למדה איתי בכיתה והיתה עוזרת לי בלימודים, ולכן היכרתי אותם מקרוב. ביחוד הרשים אותי היחס הנפלא שלהם אל הסבתא שרה־ביילה, ויותר מכולם התפעלתי ממסירותה של זלדקה חריט לסבתא. הנה אני רואה לנגד עיני את כל הנכדים נאספים סביבה בשבת בערב. איזה כבוד נהגו בה! לא פנו אליה בלשון יחיד - "**ד ר'**" (א ת), אלא בלשון רבים - "**א י ר'**" (אתם)...

אימרות כנף

פון קליין פרנסה
ווערט מען אויך ניט בדלות.
גם אם הפרנסה מעטה
בדלות עוד לא שקעת...

ארעמקייט איז נישט קיין בושה
אבער אויך נישט קיין נחת...
עוני אינו בושה
אך גם אינו נחת...

ניט פון נחת לעבט מען
און ניט פון צרות שטארבט מען...
לא מנחת אנו חיים
ולא מצרות אנו מתים...

מיט געלד און ירושה
קען זיך טיילן מיטן טייוועל חברותא.
בכסף וירושה,
אפשר עם השטן להיות בחברותא...

א גאווה ליגט אויף מיסט
און ווער עס וויל נעמט אומזיסט.
גאווה מונחת באשפה
ומי שיחפצנה בחינם ייקחנה.

דריי מאל אין יאהר
איז שלעכט דעם ארעמאן:
זומער און ווינטער
און ווען ס'קומט אונטער...
שלוש פעמים בשנה רע לו לעני:
בקיץ, בחורף
וכשמזדמן...

א מיליכיקער טעפל ביים ארעמאן
ווערט קיין מאל ניט פליישיק.
סיר של חלב אצל העני
לעולם אינו מתבשר...

הסבתא שרה־ביילה (כץ) חצקל עם הנכדים הצעירים... (כסלו תפר"ח)
מימין לשמאל, עומדים: איטהל'ה אורלין, מיכה סלפ ואחותו מרים.
יושבות: הניה סלפ, טייבהל'ה (בת יוסף ופריידל) לויט, איטהל'ה חריט ואחותה זלדקה

מרדכי יפה, יליד דוסיאט (1894). חניך ישיבה ומשכיל בלימוד עצמי. אחד מן הסופרים הצעירים שהתרכזו בכתב־העת הספרותי ״וויספע״ (שרטון).
בהיותו ברוסיה כגולה בימי מלחמת העולם הראשונה פירסם שירים, סיפורים ומאמרים בעיתוני אודיסה וקיוב. בחזרו לליטא השתתף בעיתונות היהודית המקומית. הוציא קובץ סיפורים ״אן אזייט״ (1927). היגר לארצות הברית ושם פירסם מסות בשם ״רינגען אין דער קייט״ (1939) ואנתולוגיה ביידיש מהשירה העברית בשני חלקים. כן השתתף בקביעות במדור הספרותי של ה״מארגן ז׳ורנאל״. בשנת 1953 עלה לישראל והיה כאן כחמש שנים. חזר לארצות הברית ושם נפטר בשנת 1961.[33]

מרדכי יפה: ...בלי שום גוזמא: לא היה בית יהודי אחד שלא נמצא בו איזה ״טיפוס״, אדם בעל אופי מיוחד, או, נאמר, ״קליינשטעטלדיקע פערזענלעכקייט״ (״אישיות עיירתית״)... אנסה להיזכר בשורת טיפוסים מהעיירה שלי, שבימי היטלר הרשע הושמדו כולם בידי הליטאים...
ואין זה משנה, אם היו טיפוסים חיוביים או שליליים, מגוחכים או אנשים משכמם ומעלה. העיקר הוא, שהם משקפים את דמותה של ליטא היהודית שהיתה - - -[32]

רבקה ל.: גם לנגד עיני חולפים כמה ״טיפוסים״:

יודל ״דער מרוויחער״ - המבריח. הירבה לקרוא, וידע לצטט, אך מעולם לא עבד.

אברהם **״דער מלאך״** - יהודי טוב, כמו מ ל א ך...

אברהם **״דער בארד״** - זקן ארוך היה לו, עד למטה מהברכיים...

״הירשע פויפ״ - היה שומר בעיירה. יהודי שמח ועליז. היה הולך עם מקל ביד, הולך ודופק באדמה...

והיתה **״די משוגענע״...** - היה לה ״פה גדול״, ואוי למי שלא נתן לה כסף.

רחל ס.: והיה ״דער גרויסע טריט״ - שפסע פסיעות גדולות. מדוע? - ״כי כך הנעליים מתבלות פחות״ - נהג להשיב...

יוסף י.: איצ׳ה־בר, שכל ימיו למד בבית המדרש, היה קצר רואי, אך מלא כוח. גברתן ממש. הפליגו בסיפורים על קמצנותו, וסיפרו שכאשר אשתו היתה חולבת, הוא היה עומד לידה ומשגיח, שלא תמהר לסיים, והיה מאיץ בה שתסחוט עוד ועוד...
ועוד סיפרו, שהיה נותן סימן על האוכל, כדי לדעת אם אשתו אכלה, וכמה.
אחי אברהם ואנכי נסינו לנחש, איזה סימן נתן, ובבטחון אמרנו: ״מגן־דוד״...

מרדכי יפה — ״דער דאס פון דערפון״...[34]

יהודים בעיירה הקפידו מאוד בתואר ר׳ (רב). כשקראו לאדם ״ר׳ אברהם״, היה אברהם צריך להיות מישהו יוצא מן הכלל... למדן גדול, בעל־מידות, ולאו דווקא אדוק. אדיקות לבדה לא היתה המדרגה העליונה. ה״תיקון״ היה קודם־כל הודות ללומדות וגודל־מידות. גם הגיל היה חשוב. ככל שזקן האיש כן גדל משקל ה״רב״. והראייה: חתנו של אחד מגדולי הגבירים בעיירה היה אֶבֶּר. הוא היה מלא וגדוש גם בתורה וגם בחכמה. למדן מופלג. חזן ובעל־קורא. וגם אדוק. ובכל זאת איש מבני העיירה לא קרא לו ר׳ אֶבֶּר, משום שהיה צעיר מדי, וזקנו קצר מדי... אולם, כאשר כל העיירה קראה לשוחט ר׳ **שאול־דוד**, הבינו שהיה כשר לכינוי הזה.
דמות נפלאה היה השוחט, הלמדן הגדול, ר׳ שאול־דוד. הוא היה בעל הדרת פנים, פיקח ובעל־מידות. היו נותנים בו אמון ונוהגים בו דרך ארץ. נשאלה שאלה - היה משיב עליה. ביקשו עצה - נתן. היתה מחלוקת - יישב אותה. שמחה היתה - לקח בה חלק. ובשעת צרה, חלילה, עודד וניחם. הרי לא ייתכן אחרת.
הנה למשל, הקצבים, שלעתים היו מתקוטטים ביניהם. ומה היו עושים? תופש האחד את הסכין הקוצץ ורץ בעיניים לוהטות אל יריבו ומאיים בקול שהרוג יהרגנו... והיריב - גם הוא קצב בן קצב - חוטף אף הוא סכין וניצב כנגדו לדוקרו... וכששני קצבים מתפרעים, הם באמת מסוגלים לעולל משהו, וגדולה הסכנה. פחד! יהודים עומדים מרחוק ואינם יודעים מה לעשות, ומחכים לנס...
לפתע נזכר מישהו ואומר: שמער־נא, אולי כדאי לגשת לר׳ שאול־דוד? - ויותר לא נחוץ. מניחים את הסכינים והולכים אליו...
בפני ר׳ שאול־דוד הם עומדים כמו שיות תמימות, שפופים כאילו מוכנים למלקות. ומה עושה ר׳ שאול־דוד? מתיישב ומסב בכורסתו בהרחבה, כמו לשולחן הסדר, ולאחר שהקשיב בנחת לשני הצדדים הוא מחליק אט־אט בידו את זקנו הארוך, משמיע שעול קל, ואומר: ״דער דאס פון דערפון איז אזוי״ (״הזה מזה הוא כזה״)... ויודעים כבר למה כיוון. ה״דאס״ (ה״זה״) - משמעו: יהודים אל להם לריב. איש מהצדדים אינו יכול להיות צודק. ולהכות זה את זה בוודאי ובוודאי שאסור. והרי לכל קצב יש אשה וילדים... וכשהקצבים תופשים ב״זה״ - זה הסכין הקוצץ - יכולים הם חלילה להרוג זה את זה. והיאך אין רחמנות על אשה וילדים?...
״ובכן״ - אומר ר׳ שאול־דוד - **״דער דאס פון דערפון איז אזוי״** - - -
וכבר יושבה המחלוקת ושותים ״לחיים״...

ואל תהא טעות בידכם. אם יש צורך רוקע ר' שאול־דוד ברגלו, או מכה בידו בשולחן. דבר גרוע מזה כבר לא יכול להיות...
ואפשר לחשוב שר' שאול־דוד הוא בעל כושר דיבור, או חד לשון? חלילה וחס!... יהודי פיקח, חכם מחוכם, אך הכבוד שרחשו לו ועיקר "גבורתו" נבעו מהחן שבו, הטמון ב"דער דאס פון דערפון איז־אזוויי"...

שייקה ג.: ר' שאול־דוד היה גם בעל־תפילה נהדר. עוד כילד אהבתי להתבונן בו כשעבר לפני התיבה והוא לבוש קיטל לבן...
"כך בוודאי נראה היה הכהן הגדול ביום כיפור בבית המקדש" – הייתי מהרהר...

צילה ש.: סיפרו על סבי ר' שאול־דוד, שהיתה לו סמיכות לרבנות. כדי להדגיש את כבודו וגדולתו נהגו לספר, שלאחר פטירתו נהפך חדרו לבית־תפילה, ובמשך שנת האבל התפללו ולמדו שם.

האחיות שו"ב – זכרונות מהבית...

רבקה: סבא וסבתא, ר' שאול־דוד ודבורה, ההורים של אבא, גרו אתנו.
פרוזדור חילק את הבית לשניים: בצד אחד גרו ההורים, ובצד השני סבא וסבתא. אחותי רחל, אני ודודה פריידל גרנו באגף של הסבא. היו יחסים מתוחים בין אבא והדודה, ואמא תמיד היתה מיישרת את ההדורים. באגף של סבא היה קיר מלא ספרים.

רחל: על האצטבאות היו מונחות המאכלות – "כלי העבודה" של סבא, שהיה שוחט ובודק. ובמגירה היו פאות נכריות של סבתא...
במטבח – תמיד היה מונח בשר ממולח על הקרש...

בתיה ל.: הייתי הולכת אל הסבא שלכן לשחוט תרנגולת, והוא היה מתחיל לחפש משהו, היה פונה אל הסבתא ושואל: דבורה, איפה ה"דאס", והתכוון ל"חלף" – המאכלת... אני זוכרת שהיו מכנים אותו "ר' שאול־דוד דער דאס"...

רבקה ש.: אני אינני זוכרת את זה. כנראה שבנוכחותנו לא העזו לכנותו כך.

רחל ש.: כאשר ביקרתי בדרום אפריקה הוזמנתי למסיבת דוסיאטאים – שם הם חיים מהנוסטלגיה... – ואחד, טוני, שאל אותי: "מה, אינך יודעת מי הוא ר' שאול־דוד דער דאס?". כשעניתי לו, שר' שאול־דוד היה סבי, הוא כל־כך הסמיק...
מוטל יפה כתב על סבא...

רבקה: היו באים להיוועץ בסבא. שאלה היו שואלים אצל ר' שאול־דוד, והיתה לו גם "ברכה", סגולה נגד עין־הרע. כשילד חלה היתה אמו מביאה לסבא את הכובע שלו או בגד אחר, סבא היה אוחז בזה ומברך, והאם היתה ממהרת ורצה לביתה להלביש את ילדה בבגד המבורך, כדי שיירפא...

רחל: בני־זוג שעמדו להיפרד היו באים לפני סבא, והוא היה יושב אתם יומם־ולילה ומנסה להשכין שלום ביניהם.

רבקה: כשסבא היה לומד, הייתי משננת אתו, והרבה פרקים ידעתי בעל־פה.

צילה: אני זוכרת את דמותו – זקן לבן...

רחל: לבוש קיטל לבן וחגורה שחורה, והיה מניח ידיו על ראשי הילדים ומברך. אבא וסבא היו הולכים ביחד לבית הכנסת...

רבקה: ואנו נשארנו בבית, התפללנו ובכינו...

רחל: אמא עה"ש נפטרה כשהייתי בת עשר. אני זוכרת היטב את יום מותה. היה זה לפני פורים. אמא היתה חולה, ויום לפני פטירתה ביקשה שיקחוה אל הרוקח שהיה גר בכפר לא הרחק מהעיירה.
היה אמנם שלג בחוץ, אך היה יום יפה ובהיר. רתמו את המזחלת ונסעו. כשחזרו, היתה אמא מאד עייפה ושכבה לנוח. היא התעוררה בשעה שלוש אחרי הצהריים, ומצבה הורע. היו לה כאבים חזקים, ויוסף פוריץ, שטיפל בה כל הזמן במסירות כל כך גדולה, הזעיק את ד"ר דרויאן, ואני זוכרת שלא משו ממיטתה עד שעה ארבע לפנות בוקר...
הייתי כל הזמן בתוך החדר, אחזתי ברגל של המיטה, ואי אפשר היה לנתק אותי משם. אני זוכרת את אבא, איך ממש נפרד מאמא, ואמא בקושי יכלה להוציא מלה מהפה.

האם איטל (לבית זילבר) שו"ב

רבקה: האינך זוכרת שאמא נפטרה ממש בידיים שלי?
ד"ר דרויאן, שהיה רופא כל כך מסור, הזריק לה, ואני זוכרת שאמא הודתה לו. בפירוש אמרה "תודה" ודמעות זלגו מעיניה, ועוד שאלה את אבא: "נפתלי, וואס וועט זיין מיט די קינדער?" (נפתלי, מה יהא על הילדים?)...
ואחר כך היתה ההלווייה. החצר שלנו המתה. שלושת הבתים הסמוכים - של זיו, שלנו ושל קגן - יצרו מעין חצר, וזו התמלאה בים של אנשים. אני חושבת שאיש לא נשאר בביתו, וכל העיירה התכנסה שם. אחרי ההלווייה ישבנו כולנו בחדר השינה של ההורים, ואבא שאל: "מה יהיה?"...
צריך לציין שעשו מאמצים להציל את אמא. הודות לאח של אמא, הדוד שייע - שתוארו היה דוקטור פרופסור - שחי אז בברלין, הביאו את אמא לגרמניה בתקווה למצוא לה שם מרפא, אך לשוא.
לאחר מות אמא, אחותנו בתיה, שהיתה אז בת שש עשרה בלבד, נשאה בעול, וטיפלה בכולנו. היא ממש הקריבה עצמה למעננו. רק לאחר שכולנו גדלנו היא יצאה להכשרה. בתי נושאת את שם אחותי בתיה, והסברתי לה שבתיה היתה בשבילנו ממש א מ א...
אמא היתה בלונדינית, אשה גבוהה ורזה. אני זוכרת אותה עמלנית. הבית היה מלא ילדים ואמא תמיד עבדה. וביחוד היתה עסוקה בחפיפת הראשים שלנו...

רחל: והרי לכולנו היו צמות! איזו טרחה זו היתה.

רבקה: היתה לנו עוזרת יהודיה מאנטאליפט, כי לא היה נאה שיהודיה תשרת במקום מגוריה. בחצר עמדה פרה, העוזרת חלבה, ואמא היתה מכינה גבינות. הפרה שלנו היתה מיוחדת במינה, היתה נוגחת ותמיד זיהו אותה והצביעו עליה: "נפתלי'ס קו" - הפרה של נפתלי...
אמא היתה זריזה, והיה לה כשרון מיוחד להספיק הכל, ויחד עם זאת היתה אשה שקטה וקשובה. הילדים היו תמיד מסודרים.

רחל: היחסים בין אמא לבין אבא היו למופת!

רבקה: את העובדה הזאת ציינתי לילדי, וסיפרתי להם שאינני זוכרת את אבא או אמא מרימים קולם.

רחל: לא היה מקרה שהרימו עלינו יד.

בתיה לויט: זו באמת היתה משפחה לדוגמא.

רבקה: אבא היה עוזר הרבה. אני זוכרת שביום השוק, למרות שהיה עסוק גם בחנות שלנו, לדברי עור, היה אבא עוזר בקניות, ועזר לנו גם לאחר פטירת אמא. היה מכין את ארוחת הבוקר, היה בודק את הנעליים והגרביים...
כשאמא נפטרה, סבא וסבתא כבר לא היו בין החיים, והשגיחה עלינו הדודה שיינע, שבעלה היה המלמד אברהם-משה שמידט. אני זוכרת שהיה איכפת לה שניראה יפה, והיתה מצביעה ואומרת לאבא: "קנה בשביל הילדות בד כזה לשמלות"...

רחל: מומע שיינע זכרה את תאריכי הלידה של כ ו ל ם! כל אחד היה ניגש אליה ושואל: "וויפל יאהר בין איך?" - בן כמה אני?...

רבקה: הדוד אברהם-משה היה יהודי בן תורה, לימד ב"חדר", והיה מרבה לקרוא. תכונה מיוחדת היתה לו "לחטוף" ספר מיד הקורא. כשמישהו קרא עיתון, היה ניגש וממש חוטף אותו... הוא היה קורא בחטף ובהסתר.

צילה: וכך זוכרת אני שחטף ממני גם את הספר "סאנין", ספר שעבר אז מיד ליד, פורנוגרפיה ממש! הביקורת של הדוד על הספר היתה כעוסה מאד: "מונסייך!" (עיוות של "מה שייך"...) לעזאזל - הוא רטן כלפי הסופר: אם אינך יודע, אל תכתוב ואל תקלקל את הנוער.
אבא היה גבר נאה מאד, והופעתו הקרינה כבוד.
הדבר החמור בשבילנו היה כשאיימו "נספר לאבא"... היתה לנו יראת כבוד כלפיו. הייתי מאד שובבה, וכינו אותי "די ווילדע צילקה" - צילקה הפראית. כשראיתי ספר הנושא את השם הזה פרצתי בבכי...

רבקה: כולנו היינו טמפרמנטיות. תמיד רצנו.
יש לי מכתבים מאבא, משנת 1938, מלאי חרדה על שפיכות הדמים בארץ, וצער על הקרבנות ברמת-הכובש, ואבא מזהיר אותנו לא להיות בדרכים...
יקר לי גם מכתבה של אחותנו **חוה**, בכתב ידה היפה כפנינים, הפותח "דוסיאט, ג ו ל ה"

צילה: **חוה** היתה בחורה עם נשמה של משוררת!

רחל: היא היתה אישיות בפני עצמה. היה לה כשרון לכתוב, והיתה מתכתבת עם הדוד **כתריאל** באמריקה. היא ספגה מכה קשה כאשר חברה הטוב **חונקה גליק** טבע באגם. חוה היתה דייקנית ונקייה עד לשגעון! עבדה כמנהלת חשבונות בבנק ועזרה בכלכלת הבית. חוה השתוקקה מאד לעלות לארץ-ישראל, אך אני מוכרחה להודות בצער, שמנענו ממנה לעשות זאת. היא לא היתה חזקה. היתה רזה, וחששנו שלא תצליח להחזיק מעמד בתנאים הקשים.

צילה: ואחותנו בתיה, היתה בחורה יפה ומלאה... היו לה מחזרים, ואני זוכרת שברל לויט היה מאד מיודד אתה, ויצחק דעם מילנער'ס, בן הטוחן, רצה בה מאד.

רבקה: חסרה לה כנראה הנדוניה...

צילה: יצחק הציע לאבא, שיבקש מהדוד כתריאל שישלח חמש מאות ליט כדי שיוכלו להתחתן, אך בתיה סירבה בתוקף!

רבקה: אחינו **דב** היה פעיל מאד בשומר-הצעיר. כאשר התחיל לעשן דרשו ממנו לחדול, הוא סירב ונאלץ לעזוב את התנועה... הוא למד פנקסנות באוטיאן ועבד בזה בפוניבז'.

צילה: **דב** היה הבן היחיד, גבוה ויפה. היה לו כשרון לצייר, היה מחקה את חתימות שרי הממשלה, היה מצייר שלטים, והיה כותב ב"אידישע שטימע". הוא היה קשור מאד לאבא והיה מפונק. כשלמד באוטיאן מיהר לחזור הביתה כי התגעגע...

רבקה: אחותנו הקטנה **הנה-ליבלה** היתה חריגה. היא היתה כהה בפניה ובשערותיה, שלא כאחיותיה הבלונדיניות...
הבית היה מסורתי וכשר. כשסבא מת המשיך אבא במסורת, אך הבין את הרוח החדשה שנשבה אז. הוא היה חוזר בשבת מבית הכנסת, ואם ראה במטבח מגהץ, יצא והעלים עין. הוא ידע שאינו יכול להילחם בנו. היינו חברות בשומר הצעיר, "טרייפה'ניאקעס" – אוכלות טריפה - אך בנוכחות אבא לא העזנו לחטוא.

צילה: אנו פתחנו תקופה חדשה. העזנו למרוד במסורת, אך לא עשינו זאת לעיני המבוגרים. אני נזכרת שבגיל חמש-עשרה לימדו אותי לאכול טרף. היינו ביער, ושם הניחו לי נקניק טרף בין שתי פרוסות לחם, ואכלתי. בדרך חזרה הביתה פחדתי שמא ייפתחו השמיים ויקרה אסון!
כשהגעתי הביתה פחדתי שמא אבא רואה עלי משהו. כנראה שפני באמת הסגירו את חרדתי, ואבא שאל: "מה קרה לך?" חששתי אז שתבוא שואה! והנה, מאום לא קרה.

רחל: אני נזכרת בחג הסוכות. בצמוד לבית עמדה סוכה קבועה שצריך היה רק לכסותה בסכך. עמדה שם מטה, וסבא ישן בה. כשהגברים היו מגיעים עם האתרוג והלולב, הנשים היו עומדות בתור כדי להריח... כולם היו מתישבים בסוכה ושרים. הנשים הגישו תבשילים, והיתה ארוחה משותפת.
הסוכה היתה מלאה אנשים, וכך גם החדרים והפרוזדור. ומה היו שרים? ה כ ל. וכמובן משירי ארץ-ישראל, והרי מגיל שש היינו כבר בתנועה.

צילה: לרחל היה קול נפלא! הייתי בטוחה שתהיה בארץ זמרת...

רחל: יענקלה חריט היה כבר סטודנט, ובא להרצות בקן. אני זוכרת שלא התחיל, כל עוד לא שרתי. וביחוד אהבנו את שירי רחל, "ואולי", "כנרת" ו"ירושלים" של אביגדור המאירי, עם נוח פוריץ אהבתי לשיר "מכתב מאם לבנה בארץ"...

רבקה: כל שהכניסו בנו היו געגועים לארץ. כל השיחות בקן היו על הארץ. אנו גרנו בליטא, אך במחשבה היינו בארץ-ישראל. ידענו שאנו שייכים לארץ. כשהיינו שרים "איך בין אין מערב" (אני במערב...) הדמעות היו זולגות! חלמנו רק על הארץ.

אני זוכרת שמאיר לויט ירד מהארץ וחזר לליטא. הוא סיפר שלא היתה עבודה, לא היה מקום לגור, אך אנו לא התיחסנו לסיפורים האלה. לא ייפו את המצב בארץ, ותיארוהו בדיוק כפי שהיה, אבל זה לא הוריד, אפילו לא אחוז אחד, מהרצון שלנו לעלות ארצה!

א נ ט י ש מ י ו ת ? - אני נזכרת בטיול בזאראסיי, כשהגויים התנכלו לנו, אך היתה לנו הגנה עצמית. הבחורים שלנו היו מסתירים מקלות מתחת לבגדיהם, והגויים חששו להתחיל אתנו...

בני שו"ב ולויט הצעירים בבוקר חורפי...
מימין לשמאל: איסר לויט, חווה שר"ב, דבורה לויט, דב (ברל) שר"ב, רבקה לויט, דבורה (לויט) ברולסקי, מלכה לויט, חווה ואחותה בתיה שר"ב, דב (ברקה) לויט, והילדות האחיות צילקה והנה- ליבה'לה שר"ב ובאב'לה (בתיה) ברולסקי.

רבקה לויט ובאב'לה
רבקה ש.: בתקופה ההיא כבר לא היו ילדים רבים בעיירה, ולכן אהבנו את באב'לה במיוחד...

פרק ה׳: מרובים צורכי עמך...

לפני מלחמת העולם הראשונה ניהלה דוסיאט את מסחרה עם דווינסק, ולשם היו נוסעים בעגלות. אחרי המלחמה, כיוון שדווינסק השתייכה ללאטביה ופתיבז׳ היתה רחוקה, סחרו עם ראקישוק.
לא היתה בדוסיאט תחנת רכבת. התחנה הקרובה ביותר היתה באבל. עד מלחמת העולם הראשונה השתמשו מעט מאד ברכבת, וגם אחר־כך לרוב נסעו בעגלות רתומות לסוסים...[35]

לוי רון (רוזנצווייג): הייתי שליח השומר־הצעיר בליטא והייתי נוסע מעיירה לעיירה ומבקר בקני התנועה. היה זה מרגש בשבילי לנסוע בעגלה ולדבר עם העגלון ב ע ב ר י ת. לעומת פולין, שבה גדלתי, היה זה בליטא חזיון נפרץ.

סניף השומר־הצעיר בדוסיאט מלווה את יעקב גוטליב ״המנהיג״ הראשי בהיפרדו מהסניף. הדרך מובילה מדוסיאט לאנטאליפט לאורך יער סקינייקי. בין המלווים נראים מיכה ברון, רבקה מלמד וחווה שו״ב...

נפרדים מבתיה לוין בעלותה לארץ־ישראל...
אנטאליפט, פורים התרצ״ה.
משמאל לימין: המורה יהודה סלפ, בתיה לוין ואחיותיה פייגלה (הצעירה), ריינקה ויהודית, רסיה קגן, שרהאיטל לוין ואחיה דוד (עומד).

בתיה ל.: מיכה סלפ תוקע יתד בגלגל העגלה, כדי למנוע את נסיעתי...

ברוך קרוט — האוטובוס הראשון

היינו עשרה ילדים בבית. אבא היה עגלון.
במלחמת העולם הראשונה הגרמנים לקחו מאתנו את הסוסים, ונשארנו ללא מקור פרנסה. היינו ממש רעבים ללחם. ממרחק של יותר מעשרה קילומטרים היינו סוחבים על גבנו שקי תפוחי אדמה, כדי שיהיה אוכל בבית. זהו אחד מזכרונות ילדותי.
כמו כל הילדים למדתי גם אני ב״חדר״, ומיד אחרי הבר־מצווה התחלתי לעבוד כעגלון.
בשנת 1928 התגייסתי לצבא הליטאי, וכשהשתחררתי קניתי ״חצי־אוטובוס״ לששה אנשים ומשא. הגעתי לעיירה בערב חג הפסח. כל העיירה רצה לקראת האוטובוס. הסוסים נבהלו ממנו והתחילו להשתולל...

מדי בוקר יצאתי מדוסיאט לקובנה, הייתי נשאר שם ללון, ולמחרת חוזר הביתה. היו נותנים בידי הזמנות לסוכנים שונים, ואפילו כסף הייתי מקבל ומוסר, ומלאתי עוד שליחויות שונות. אחי בנצקה ואני ניהלנו ביושר את הקו.
התחלנו עם חצי־אוטובוס קטן, ואחר־כך "גדלנר" לששה עשר ולשלושים וחמישה מקומות. הנסיעה מדוסיאט לקובנה נחשבה ליקרה, שמונה עשר ליט, ולכן תנועת נוסעים גדולה היתה בעיקר רק לקראת החגים.
היו נוסעים קבועים שעבדו מחוץ לעיירה. קהת סלפ, למשל, עבד בראקישוק בהנהלת־ספרים. ביום ראשון היה יוצא וחוזר ביום ששי. והיו גם אחרים.

כשפרצה מלחמת גרמניה־רוסיה, באותו בוקר של יום ראשון, אחי אנצל ואנכי עזבנו באוטובוס את העיירה, ולא ידענו שזו תהיה נסיעתנו האחרונה בקו הזה.

קו האוטובוס קובנה - זאראסיי.
האוטובוס בחניית- לילה בדוסיאט...
בנצל קרוט (משמאל)

ברוך קרוט (מימין): **"הסוסים נבהלו והתחילו להשתולל..."**

רבקה ל.: כשבפעם הראשונה נכנסה לעיירה מכונית (בוודאי של פקיד ממשלתי) חשבנו שאלוהים ירד מהשמיים.

ראובן מ.: אני זוכר היטב את האוטובוס הראשון של קרוט, ואפילו את האורות שהבהיקו. עמדנו ושפשפנו את עינינו למראה הפלא הגדול...

רניה ב.: משפחת קרוט היתה אז בכותרות. הצעירים והילדים, כולנו רצנו וביקשנו מברוך והאחים שלו, אנצל ובנצקה, שיתנו לנו להיכנס ושיסיעו אותנו קצת...

רבקה ש.: מדי ערב בערבו, כשהאוטובוס הגיע, מיד יצאנו החוצה לראות, אולי הגיע אורח...

מלכה פ.: כולם היו יוצאים לרחבה לראות מי הגיע. זה היה חלק מהבילוי שלנו.

שייקה ג.: בשנות השלושים היו כבר אוטובוסים גדולים ויפים, ולפי התקנות היו צריכים להיות בהם גם נהג וגם קונדוקטור.
בשבת, כשהקרוטים רצו לנוח, מדי פעם היה מישהו מהנוער נבחר לשמש קונדוקטור. זו היתה חוויה לנסוע ולעבור את כל העיירות, עד קובנה... צריך לציין, שהנסיעה הזאת היתה נעשית בגניבה, בלי רשות ההורים, בגלל חילול שבת...
והנה, רק אני, הקטן בחבורה, טרם התכבדתי בתפקיד. עד שיום אחד, כשלא היו "קופצים" אחרים, כי כולם כבר ראו את קובנה, באו והציעו לי את התפקיד. זה היה לי לכבוד, וההרגשה היתה נפלאה: אני כבר גדול! אמא התארחה בשבת ההיא אצל הלווינים באנטאליפט. חששתי שמא תתפוש אותי שם בקלקלתי, ומראש ביקשתי מברונקה, הגוי הנהג (שעליו סיפרו שהיה אנטישמי גדול), שיעקוף את אנטאליפט ולא יכנס אליה. ברונקה לא נעתר לבקשתי, ומיד כשהבחנתי שלא סטה מהדרך, זינקתי תוך נסיעה, התגלגלתי על האדמה, נשרטתי כהוגן, קמתי, והלכתי הביתה...

הכרתי היטב את הדרך ההיא. עוד כילדים נהגנו לשחק ב"סוס ועגלון", היינו "דוהרים" לאנטאליפט עד שניגלו לעינינו צריחי הכנסיה, והיינו חוזרים לדוסיאט...

מלכה פ.: היו לנו דרכי בילוי שונות ומגוונות. היינו מטיילים לאורך רחוב הטחנה ו"אונטער דעם בריק". לא אהבנו לטייל ברחוב מסקביץ. אולי בגלל הסביבה הגויית, או משום שהיה קצר מדי. בקצה הרחוב היה מעון השומר־הצעיר, שהיה סמוך לבית הרב. הרב נהג לארוב לנו ולהטיף לנו שלא נחלל שבת, ולכן השתדלנו לא לעבור שם.

רסיה ק.: הטיולים ברחובות היו חלק מהבילוי גם של בני דורי. היינו נפגשים קבוצות ילדים ברחוב, ואני נזכרת שבילדותנו הבנים אהבו להיטפל לבנות ולהרים להן את השמלות, ולהציץ... גם כשגדלנו היינו "מודדים" את הרחובות, הלוך ושוב, מרכלים וצוחקים, ותמיד נמצא איזה "קרבן" לצחוק ממנו...

שייקה ג.: ורסיה ידעה לצחוק! היה לה צחוק נפלא, מתגלגל, שנמשך ונמשך, והיינו נדבקים בו כולנו...

רחבת השוק
ברקע - בית המדרש (במרכז), והבתים של (החל מימין): אברהם־איזיק יפה, חנה (קגן) איירס, אשר קגן, זלמן קגן, הלל שוורץ (קודם הבית של מילון), שרה־לאה שטיינמן, בית המדרש, בית הכנסת (קודם הבית של בלכר), הירשל בלכר, שפסל קרוט, המלמד אברהם־משה שמידט, יצחק משה'ס ויוסל שפרה'ס זליגסון
בכניסה לרחבת השוק עמדה האנדרטה לחייל האלמוני.

ביום השוק

יוסף י.: יום השוק זהו היום שאליו מייחלים ומצפים כל השבוע. יום שבו תלוי גורל הפרנסה לכל ימות השבוע. יום שבו מתכנסים איכרי הסביבה בעיירה לשם מקח וממכר. הרחוב גדוש בעגלות עד אפס מקום, ובהן תוצרת חקלאית: תרנגולות, ביצים, גבינה, חמאה, ירקות ופירות... ובין העגלות מסתובבים נשים וגברים מן העיירה, קונים ועומדים על המקח בקולי קולות. ששון ושמחה!
הגויים היו נכנסים לבתי המרזח של היהודים להיטיב את לבם בכוס ודקה וחלה לבנה, ולקנח בדג מלוח. לפעמים, כטוב לבו ביין, היה איכר מבוסם מנסה לעורר מהומה, ומייד היו מזמינים את שוטר העיירה להרגיע את הרוחות. אני זוכר, שהמשרתת הטאטארית שלנו היתה מזהירה אותנו לא ללכת לשוק אם ידעה שפרצו שם תגרות.

רסיה ק.: יום רביעי בשבוע, יום השוק, היה בשבילי יום נפלא. תמיד התפללנו שלא נלמד ביום זה. אני זוכרת את המראה היפה - ביחוד בימות הקיץ - כשהעגלות התחילו להגיח מכל קצות העיירה. כבר מהבוקר נשמע רעש העגלות הקרבות ובאות, והן עמוסות תבואה, מיני ירקות, עופות, ביצים, ו - צעצועים!
היה רחוב מיוחד לשוק הבהמות: עגלים, פרות וסוסים. ומה לא עמד ברחובות האלה? רחוב השוק שינה פניו באותו יום. ההמולה היתה רבה במשך כל היום, עד חשיכה, ורק אז התרוקנו הרחובות.

אהבתי ללכת יחד עם האחיות שר״ב לראות עד היכן מתמשך השוק. לפעמים היה זה אפילו עד בית סבא - מצד אחד, ועד המעיין, קרוב לבית חריט - מצד אחר. הגויים היו מעמידים את העגלות, משחררים את הסוסים, מאבסים אותם, ועל העגלה מניחים ״מישטח״ ועליו שמים את התוצרת. ביחוד אני זוכרת את המלפפונים הטעימים, את ריחם הנפלא ואת החסה הירוקה והרעננה. היינו קונים לכל השבוע, ומאחסנים במרתף.

בסופו של יום היו כל כך הרבה שיכורים! - כשהגעתי לארץ, התפלאתי שלא רואים ברחוב אפילו שיכור אחד!.

למחרת היו מנקים את הרחובות מגללי הבהמות והלכלוך. ליד החנויות בעלי־ הבתים היו מנקים את השטח, ואת הרחובות ניקו פועלי העיירה. שמירת נקיון הרחובות היתה בגדר חובה, ומי שלכלך נקנס.

רבקה ש.: בקוצר רוח חיכינו ליום רביעי, יום השוק. וכל כך למה? - כי אז היה מגיע העשל ״דער בייגלעך בעקער״ (אופה הכעכים). אבא היה מעניק לנו מעות, והיינו רצות לקנות כעכים. כשלמדתי בזאראסיי, מדי יום רביעי בערב הייתי מחכה לשובו של ״דער בייגלעך בעקער״ כי הוא היה מביא לי חבילה מהבית...

רבקה א.: מדי יום רביעי, בחלוף יום השוק, היתה מתאספת בביתנו קבוצת גברים. ביחוד אני זוכרת את חיים־לייב איידלמן, ר׳ שאול־דוד, חונא ברמן, ואבי כמובן, ר׳ אליה אורלין, שיחד היו לומדים דף גמרא...

עליזה ס.: אמי, סלובקה, נהגה לספר על סבא, שהיה יושב בחנות וממתין לקונים. את שעות ההמתנה הרבות בילה בחנות בלימוד תורה. וכך בודאי נהגו רבים מבני העיירה. ומה פלא שכולם היו למדנים גדולים?

רחל ס.: היה גם י ר י ד, פעמיים בשנה, בחורף ובקיץ. היריד היה שוק בממדים הרבה יותר גדולים. היו באים אז גם בדרנים.

שייקה ג.: אני זוכר שפעם הגיע קוסם, הוא שכב על קרשים, אוטו עבר על גבו, ונדהמנו לראות שהאיש לא נפגע והתרומם בריא ושלם.

חברי השומר־הצעיר ״הנודדים״ מזאראסיי ומאנטאליפט ברחבת השוק, ליד האנדרטה בדוסיאט.
מימין לשמאל: צפורה פר, ריינקה לוין, שרה טרגר־וולק, יצחק שטינמן, שפרה שטין, צביה יוסמן (-) אריה (לייבקה) גאמר, בתיה רוזניקוביץ, יוסמן, משה רוזניקוביץ.
הבנינים שברקע - המספרה של מאיר סלפ (משמאל) והמצבעה בביתו של חיים־לייב איידלמן (שני מימין) ברחוב ״הטחנה״
מימין התצלום החנות של חיה- הנע לויט, הפונה לרחוב מסקביץ.

בתיה אביאל (לויט) — לא אהיה סוחרת בגלות!

יום השוק התקיים פעם בשבוע. הגויים מהסביבה היו מגיעים עם העגלות העמוסות בתוצרתם, ואז היו קונים מצרכים בחנויות היהודים.

ביום השוק אמא לא נתנה לי ללכת לבית־הספר. הייתי עומדת בחנות שלנו להשגיח. אמא נהגה לומר לי: ״בתינקה, זיי רואה אויפן ערל״ (״בתינקה, שימי עין על הערל״).

פעם ראיתי נוצריה תוחבת בסתר מטפחת- משי מתחת לשמלתה, ונתקפתי בבהלה. רק לאחר שעזבה את החנות סיפרתי על כך לאמא.

ובפעם אחרת הגיע לחנות בעל- אחוזה עשיר, וביקש לקנות בד לחליפה. אמא פרשה על השולחן אריג, ועוד אריג, ועוד ועוד, והאיש מתלבט ומתקשה להחליט. צריך לדעת, שבד לחליפה עשוי היה להביא פדיון גדולו פדיון גדול יותר ממטפחת משי...

והנה אני שומעת שאמא אומרת לעשיר הזה, שמהסחורה הזאת מכרה היום כבר ל ש ל ו ש חליפות, ״וכדאי, אדוני, שתקח.״

ידעתי, ששום קונה לא היה לפניו, והשתוממתי על דבריה של אמא. כשיצא מהחנות שאלתי: "אמא, למה שיקרת לו כל-כך הרבה?" אמא ענתה לי: "זוהי הפסיכולוגיה של החנווני: אגיד לו שמכרתי כבר לשלוש חליפות, זה ימשוך אותו. הרי רציתי למכור לו".
תגובתי היתה נמרצת: "אני לא אהיה סוחרת בגלות! אסע לארץ-ישראל ואהיה עובדת אדמה." הייתי אז בקושי בת עשר שנים.

האכסניה של זיו

יוסף י: האכסניה של משה־לייב זיו תפשה מקום חשוב בחיי העיירה, וזכורות היטב בנותיו בתיה ומינה. בזמני, בצמידות לאכסניה היה בית המעצר, והשכנות של בתיה לשוטרים היתה לי פעם לעזר. וכך היה המעשה: היתה תקופה קשה, ובבית חסר לחם. יצאתי עם שני חברים לדווינסק וקנינו חצי שק גרעינים. אני זוכר שהתפעלתי מפלאי העיר, וביחוד מהשקילה במאזניים, כי בעיירה עדיין העריכו את משקל הסחורה כדרך האיכרים, "בערך"... בדרכנו בחזרה לעיירה, וחצי שק גרעינים בידינו, עצר אותנו משמר ליטאים. הם טפלו עלינו שאנו ספקולנטים, הכניסו אותנו לבית המעצר, ולא עזרו טענותינו, שהסחורה מיועדת למשפחתנו הגדולה. בתיה זיו ראתה זאת והרגיעה אותי: "יוסלה, אל תפחד..." ובאמת, אחרי זמן קצר באו שוטרים ושיחררו אותנו. כנראה שידה של בתיה היתה בדבר.

"משתה" באכסניה של זיו - נפרדים מהמורה יהודה סלפ לכבוד גיוסו לצבא הליטאי (ולמחרת - הגיוס נדחה...). מימין לשמאל, עומדים: שמואל־יוסל פלדמן (ניהל חנות למכשירי כתיבה), גרשון סלובו (חתנו של "הטוחן"), ברולסקי (ניהל חנות לדברי דיסקית), חנצה לויט (ניהלה חנות), מינה זיו, נפתלי שו"ב (ניהל חנות לעור). יושבים: הירשל יפה (הנפח), דוד שוורץ (מנהל הבנק), המורה יהודה סלפ, בתיה זיו, גרשוני (המורה מאנטאליפט), הלל שוורץ (מנהל בית הספר), משה מלרוביץ (ניהל חנות לאריגים).

מיכה ב.: השוטרים, והגויים בכלל, היו סועדים את לבם באכסניה, שתו תה, והרבה וודקה! הם היו שותים שם לשוכרה. יהודי שיכור ראו בעיירה רק בשמחת־תורה. בדרך כלל אסור היה שיימצא שיכור ברחוב, אך בשמחת־תורה העלימו השוטרים עין.

רבקה ש.: ביום השוק הגיעו לעיירה גויים רבים, וה"גבירים" היו נכנסים לאכסניה של זיו לשתות יי"ש. היי"ש היה בפיקוח הממשלה. רק בחנויות מורשות אפשר היה לקנות, וגם שם רק כמות מוגבלת.
גרנו סמוך לאכסניה, ובתיה זיו היתה מטמינה אצלנו בקבוקי יי"ש, ובעת הצורך היתה באה ולוקחת מהם. כאשר עברה שמועה שהמשטרה עומדת לערוך חיפוש, היינו ממהרים להעביר את "הסחורה" לבית אחר...
אני נזכרת מעשה בגוי שיכור: ה"בודקה", בית השימוש של האכסניה, עמד על גבול חצרנו, ולא פעם קרה שגוי שיכור טעה, ובמקום לחזור מהבודקה לאכסניה היה נכנס לביתנו. והנה יום אחד אני שומעת, לתדהמתי, נחרה עמוקה מהחדר של דודה פריידל, שכבר מזמן הלכה לעולמה... נכנסתי לחדר ונחרדתי למצוא גוי שיכור שוכב שם במיטה. פרצתי בריצה מבוהלת והזעקתי את אבא...

רחל ס.: החדרים באכסניה של זיו היו מכוסים בשטיחים פרסיים - רכוש מזמן הגרמנים במלחמת העולם הראשונה.

האכסניה של משה-לייב זיו - בניין דו-קומתי הפונה לרחוב "אונטער דעם בריק". סמוך לו (בחזית התצלום) ביתו של אברהם-אייזיק יפה, הפונה לרחוב מסקביץ.

צילה ש.: פעם הזמינה אותי בתיה שאכנס ואראה אותם, וכל כך התרשמתי מיופיים!

רחל ס.: שתי האחיות, מינה ובתיה, היו בזמני רווקות. מינה היתה שמרנית, ובתיה - מודרנית ויפה, נשית ורומנטית. היא אהבה את החיים והיו לה הרבה מחזרים. מינה היתה הקשישה, והצטיינה בנקיונה. היא החליטה לנסוע לקובנה לראות את "העיר הגדולה". בתיה כבר ביקרה שם, ומינה אמרה: "אסע לשם גם אני". זה היה בראשית שנות השלושים. היום אני יודעת, שקובנה אז היתה עוד פרובינציה. ה"טראמוויי" היה עוד רתום לסוסים, אך בשבילנו, בני העיירה, העיר היתה בבחינת פלא!
מינה נסעה, וכשחזרה היינו סקרנים לשמוע רשמיה. התאספנו, ישבנו על המעקה, ואני זוכרת שהיא תיארה בהתלהבות: "איך שהם לבושים! איך שהם הולכים! איך שהם אוכלים!" - והמשפט הזה נכנס לפולקלור...

יוסף י.: כשבגרנו, היינו נכנסים לאכסניה ומשחקים ב"פלירט" - משחק של צירופי משפטים מבדחים בעברית. היתה נשאלת שאלה, ואם לא ידעת את התשובה, היית חייב לתת ערבון. אני זוכר שאתי היו גם מאיר לויט, דב לויט, אהרון פוריץ ואחרים, והנה פתאום, מאיזו פינה צצה לה חנצ'ה לויט, שהיתה רווקה, ושואלת אותי: "מה זאת ל י ב ע?" גימגמתי, ובטח גם הסמקתי. לך ותסביר ל ה מה זאת א ה ב ה! והייתי חייב לתת ערבון.

רחל ס.: אהבתי את המורה יודל סלפ. ומי מאיתנו לא אהבה והעריצה אותו? בלכתי פעם ברחוב הוא נילווה אלי. ניהלנו שיחה על ספרות, ויודל הסביר לי מה זאת קריאה נכונה, איך מנתחים סיפור, ואני כולי גאווה ואושר. איזה כבוד! המורה יודל הולך לצדי... והנה כשחלפנו על פני האכסניה, הבחנתי שיודל זרק מבט לעבר החלון שבו עמדה בתיה זיו. נתמלאתי קנאה! - ואני אז אולי בת שתים עשרה - "נמלטתי" מהמקום וכחץ מקשת רצתי הביתה...

כוסות-רוח לרפואה...

זליג י.: היו בעיירה יהודים אמידים, גם מהמעמד הבינוני, ולא חסרו גם קבצנים ועניים... היו מורים ומלמדים, "בנקאים" וחשבונאים, סוחרי תבואה ופשתן וחוכרי מטעים, חנוונים וסוחרים, חייטים וסנדלרים, אופים וקצבים, נפחים ומסגרים ופחחים, נגרים, בנאים וצבעים, דייגים ועגלונים, היו אכסניות ושתי טחנות קמח. היו עורך־דין ורופא ורוקח, שוחט ומוהל, והיה הבלן של בית המרחץ הציבורי, שלידו היה מקווה לשם טהרה...

רבקה ל.: הנשים היו פעילות בחנות ובמפעלי הצדקה. הן דאגו ל"שידוכים" ול"הכנסת־כלה"... היו בעיירה נשים סורגות, אורגות ותופרות, והיו מומחיות לבישול ולאפייה...

רסיה ק.: והיתה גם מיילדת - - -

טיפוס מיוחד במינו היתה שרה- לאה שיין (אמה של חווה- אסתר פארס), שזכתה לאריכות ימים עד תשעים ותשע. היא מצאה את מחייתה בהעמדת כוסות- רוח ועלוקות. היתה חובשת- למחצה ומיילדת ("אקושערקע"), וידעה תרופה לכל מיחוש.[36]

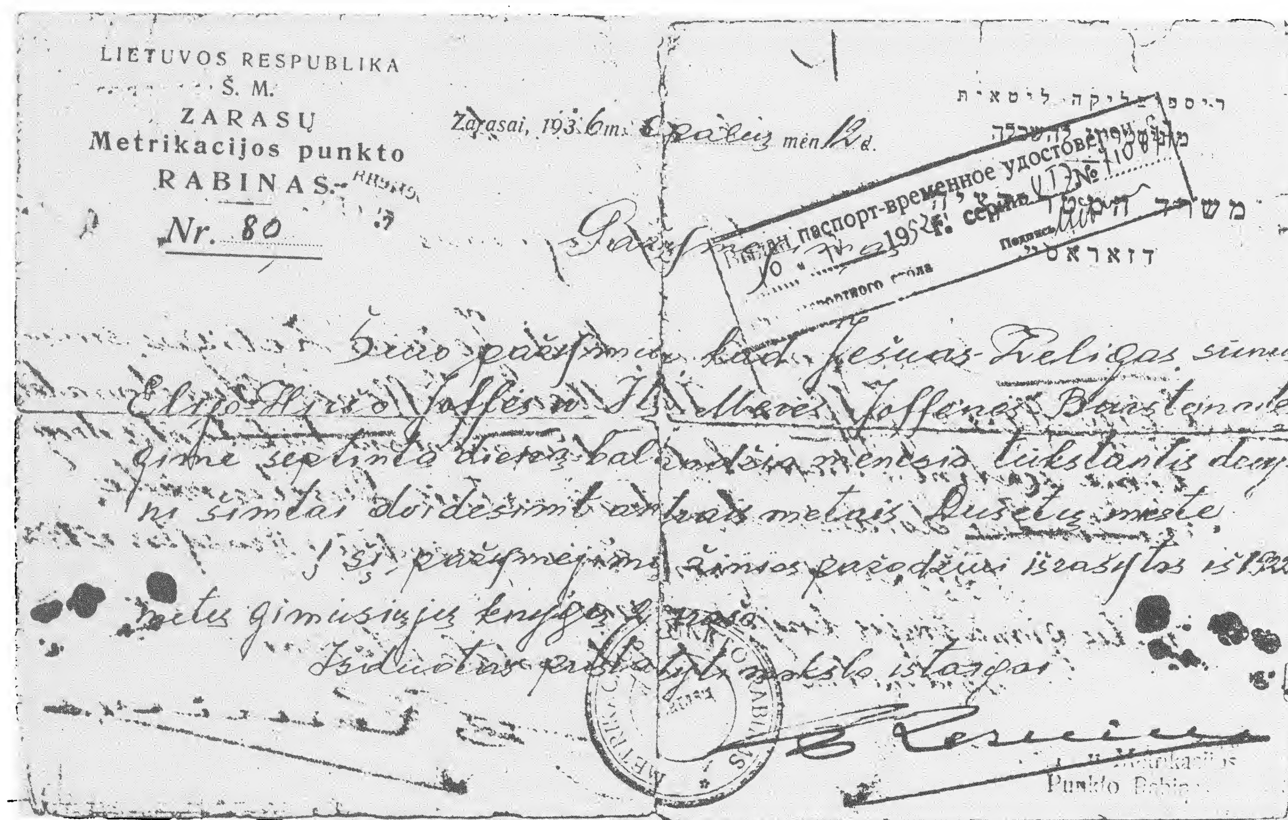
שייקה ג.: אמי, רחל'לאה, שהיתה מומחית בהכנת מטעמים ותבשילים, היתה עסוקה גם אצל היולדות. היולדת שכבה לפחות שבוע ימים, והיו מבשלים בשבילה מאכלים מיוחדים, "טעפלעך", ואני זוכר שאמא עסקה בזה.

רסיה ק.: אני זוכרת שרחל שר'ב יצאה מביתם וקראה לי בשמחה: "אמא ילדה במיטה... יש לי עוד אחות!" אז נולדה צילקה.

ביילה ס.: "אקושערקע" היתה גם ביילה בת משהלייב ברמן, שלמדה והוסמכה להיות מיילדת.

צילה ש.: ביתם היה ללא רצפה. בית עני כל־כך. אפו שם קיכלעך למכירה.

רחל ס.: למרות היותה חסרת אמצעים התחילה ביילה בלימודים גבוהים בווילנה, וכדי לחסוך דמי שכירות היתה ישנה בחדרי מדרגות. היא לימדה כומר אחד עברית, ובשכר זה נעזרה במימון לימודיה. היא סיימה את לימודי הרפואה בצרפת ובאיטליה ונישאה לפרופסור איטלקי.
גם איטה'לה חריט הוסמכה למיילדות ועבדה בבית החולים האוניברסיטאי בקובנה. היא נישאה לבן עירנו יצחק שטיינמן, שהיה מרצה באוניברסיטה והם גרו בקובנה. ביום השני לפרוץ המלחמה פגשתי את איטה'לה, שהיתה אז בהריון, וחבילה ביזה. "ל א ן?" - שאלתיה. "אינני יודעת. נלך עם הרוח..." - השיבה. הם נראו בפעם האחרונה בווילקומיר.

LIETUVOS RESPUBLIKA
Š. M.
ZARASŲ
Metrikacijos punkto
RABINAS
Nr. 80
Zarasai, 1936 m. ... mėn. 12 d.

ריספובליקה ליטאית
משרד ה...
דזאראס

תעודת לידה של זליג יפה

ריספובליקה ליטאית
מיניסטריון להשכלה
משרד המטריקציה
זאראסיי

בזה אני מאשר כי יהושע זליג בנם של אליהו הירש יפה ושל איטל־מרה יפה לבית בורשטיין נולד ביום 7 באפריל בשנת אלף תשע מאות עשרים ושתיים בעיר דוסיאט.
המידע שבתעודה זו הועתק מ"ספר הנולדים" משנת 1922, והיא הוצאה כדי להציגה בפני מוסדות בית הספר.
(־) הרב של נקודת הרישום מס. 80

רופא לרפואה...

ברוך ק.: רופאים בדוסיאט היו ד״ר סובול, אחריו - ד״ר דרויאן, והאחרון היה ד״ר דוד אפשטיין. אשתו סוניה היתה רופאת שיניים.

רחל ס.: ד״ר דרויאן הגיע לדוסיאט מעיירה אחרת עם אשתו היפהפיה מריגה. לבושה היה אופנתי, אלגאנטי, וחבשה כובע גדול לראשה. היא מתה בלידתה, ואני זוכרת את תקופת בדידותו של ד״ר דרויאן אחרי מותה, ואיך ניסו משפחות בעיירה להקל עליו. יותר מאוחר הוא נישא לבת פוניבז׳ ועבר לשאבלי. ד״ר דרויאן היה רופא מסור ואהוב על הבריות. אחרי המלחמה פגשתיו בארץ והוא סיפר לי איך דאג להשיג תרופות נדירות בשביל אחותי איטה׳לה, שהיתה חולה אנושות. לולא טיפולו בוודאי לא היתה נשארת בחיים.

הניה ב.: בהיותי פעם בבית החולים ״העמק״ בעפולה, שמעתי שקוראים בשם ד״ר דרויאן. הופתעתי לראותו, כי לא ידעתי שעלה ארצה, והפגישה היתה מרגשת.

מאשה ס.: הוא גר עם משפחתו בהרצליה ונשארנו בידידות רבה.

סוניה אפשטיין, רופאת שיניים

ברוך ק.: את התצלום של הרופאה סוניה אפשטיין מצאתי בעיירה, בשובי אליה אחרי המלחמה.
זוג הרופאים אפשטיין היו בידידות עם האינטליגנציה הליטאית בעיירה, וסיפרו לי, שרק לסוניה הירשו ללכת בכותנת לבור ההריגה.

סלובקה ס.: היה בעיירה רוקח ליטאי, ולו שתי בנות אנטישמיות. בלכתן ברחוב היו מפנות את ראשן הצידה כדי לא להביט ביהודים. והיו בעיירה שתי אחיות יהודיות ביישניות, שבשעת דיבורן היו אף הן מסיטות את מבטן, ולכן כינו אותן, על דרך ההלצה, ״דעם אפאטייקער׳ס טעכטער״ (״בנותיו של הרוקח״)...

רסיה ק.: אצל הרוקח הליטאי - איש גדול ממדים ורציני - עבדה סוניה גרבר, שהיתה אשה אלגנטית. כשהזדקקנו לתרופה תמיד פנינו רק אליה.

הרוקח היהודי, **חיים־אהרון**, היה אינטליגנטי, טיפוס מיוחד. לאשתו נחמה, שהיתה בת רב, היה זכיון למכירת שמרים...

שמואל ל.: הרוקח חיים־אהרון ואשתו התארחו אצלנו בליל הסדר. הגיע הרגע לפתוח את הדלת לאליהו הנביא, חיים־אהרון ניגש ופתח, ובפתח עומדת ע ז!...
חיים־אהרון התעלף. והרי הוא היה חלש, עדין כל כך. משקלו לא הגיע לארבעים קילוגרם. ומי הביא לשם את העז? - אלקה ברון - - -

העובדים בעור

שייקה ג.: כשאני מהרהר בדבר עכשיו, באמת אינני יודע ממה מצאו היהודים את פרנסתם. אני נזכר ביהודי אחד, שהיה מסתובב ברחובות ומוכר קווצות שער חזיר. מה עשו בזה? בשערות הקשוחות האלה השתמשו הסנדלרים. היו שולפים שערה, כורכים אותה יחד עם חוט פשתן, נוקבים חורים בעור ודרכם משחילים את החוטים הקשוחים, מותחים ומהדקים. כך היו מחברים זו לזו רצועות עור ועושים מגפיים, וכך היו בוודאי מטליאים נעליים. היו בעיירה כמה חנויות לעור, וביניהן של **שו״ב וסלפ.**

יוסף י.: כילדים העדפנו שתהיה לאבא חנות לסוכריות. וכי אפשר לאכול עור?

מרים ס.: במלחמת העולם הראשונה אחדים מהעיירה נמלטו לרוסיה. את אלקה, אחותי

הגדולה, שלחו ההורים לרוסיה להיות עם משפחת חריט, ואבא צייד אותה בחבילת עורות שתמורתם תקבל דמי מחייה. הדרך היתה ארוכה, ריח העורות הציק לאנשים, ואלקה כתבה לנו שהיא נאלצה להיפטר מהחבילה והשליכה אותה דרך חלון הרכבת...

שייקה ג.: היו "זאגאטאווטשיקעס" - תפרים, כמו **דוד-לייב איירסס וזייף**. היה הרצען, **יוסל** "דער רימער", אחיה של **מרה-דינה** שהיה רווק מושבע וגר אצל המלמד **אברהם-משה**, ושם עבד. הוא היה עושה אוכפים ומושכות.

וכמובן, היו גם סנדלרים. היה הסנדלר **הירשע-זליג**, אביו של **צלקה**. היו לו שבעה או שמונה ילדים, כולם יפים למראה. הם גרו בחדר אחד, ושם גם עבד האב הסנדלר. ומה אכלו? - אמם היתה מבשלת תפוחי־ אדמה בסיר גדול, שופכת את כולם על השולחן, וכל ילד היה חוטף "בולבוס" לוהט מחום. ההמולה ליד השולחן היתה גדולה, זה השליך בזה, וכשנכנסת לתקן נעליים היה לך סיכוי לקבל "בולבוס" בפרצוף...

סנדלרים היו גם **יודל בון**, **שמוטל גלמן** עבד אצלו, **ומשה מאטע**, שביתו עמד על שפת האגם ובשעת גאות היה הבית מוצף במים...

היה **יודל גרבר**, הבורסקאי, שגר בקצה העיירה. בחצרו היה בור לחימצון העורות, ש"ריח ניחוחם" מילא את הסביבה... ובסמוך עמד מעון השומר הצעיר...

העובדים במחט

הניה ב.: החייט, משהשניאור "דער שניידער", היה סקרן להפליא. כשראה קבוצת אנשים עומדת בחוץ, מיד עזב את מלאכתו, רץ החוצה כשסרט המידה כרוך על צווארו, והיה שואל: "נו, נו, וואס פאר א נייעס? וואס האט פאסירט?" ("נו, נו, מה חדש? מה קרה?")

אלקה מ.: ולכן הוצמד לו הכינוי **"דער בעל נייעס"**...
אשתו צביה היתה אחותו של המורה לזימרה, הירשל האמר.

שייקה ג.: בלה התופרת היתה גם היא אחותו של הירשל האמר. היא היתה רווקה וגרה בסימטה סמוך לביתה של רחל־לאה פוריץ. היא לימדה תפירה, ובין תלמידותיה היתה גם אחותי צילה. הבנות שקעו ממש במלאכתן עד שעת לילה מאוחרת. כשהייתי בא כדי להילוות לאחותי בדרכה הביתה, לא פעם המתנתי ונרדמתי, וראשי צנח על השולחן...
דושק'ה היתה מומחית לתפירת שמיכות "פוך".
ברוב הבתים גידלו אווזים שבדרך־כלל רעו על שפת האגם... ב ח נ ו כ ה היו שוחטים אותם, ביחוד בשביל ה"שמאלץ" וה"גריוועגעס"... הבחורות היו יושבות בצוותא סביב השולחן ומורטות. את ה"פוך" - הפלומה - הועידו לכסתות, ואת הנוצות הקשות - לכרים...

דושק'ה וחברתה היו תופרות גם ח ז י ו ת...

באשע "די שטריקערקע" - הסורגת (עומדת). (הניה: היא היתה נעזרת בילדים בפרימת גרביים ובתמורה העניקה להם ממתקים...). משמאל לימין: חייקה מרה דינה'ס ועדינה (היגדקה בת רחל־לאה) גליק.

אופנת תלבושות
שייקה ג.: כש"הוצגה" שמלה בדוגמה מוצלחת, מייד הופיעו בעיירה העתקים ממנה.

שאול בן חסיה- לאה לויט ואחותו דבורה

דבורה ברולסקי (בת הירשל לויט)

אופנת מונקול
האחים שוורץ: יוסף (יושב), הלל ודוד (עומד משמאל).

שאר מלאכות...

שייקה ג.: היו בעיירה יהודים סוחרי־פשתן שחכרו מהגויים שדות פשתן. הגויים היו אוספים את תרמילי הפשתן, משרים אותם - בדרך כלל בתוך בור - וחובטים בהם בקרש מסומר וכך מפרידים את הסיבים. הסוחרים היו מביאים לבתי החרושת את שקי הפשתן, וה"בראקערים" - מומחים לסיווג פשתן - היו מסווגים. שייע ויסקולסקי, שהיה "בראקער" הרחיק עד ממל למצוא פרנסה, ועבד שם בבית־חרושת לטקסטיל.

אסתר א.: אבי, אליהו אורלין, היה סוחר בפשתן ותבואה. הוא היה קונה את גרעיני התבואה ביום השוק, ומביא את השקים לאסם שבחצר.
הפשתה הובאה אלינו מוברשת ומבהיקה כמשי, וממויינת בחבילות.

יוסף י.: היו בעיירה יהודים חוכרי מטעים. שבבוא העונה מכרו את הפרי. משפחות שלמות היו נוסעות לעיר הקייט דובלן בלאטביה למשך חודשים אחדים, כדי למכור את תוצרתם, וקלטו שם את השפה הגרמנית.
גם לדוסיאט היו מגיעים רוכלים עונתיים, שהיו מעמידים דוכנים ברחוב, ובעיקר דברי מאפה. לכבוד פורים היינו קונים אצלם מגדנות למשלוח־מנות.

רבקה ש.: גם שתי האחיות ציפה ואיטה אפו ומכרו עוגות.
אל ציפה ואיטה, "די קאליטעס", נהגו בשבת להיכנס ולאכול תפוחים קפואים...

שמואל ל.: להנה טוקר היתה מאפיה בקרבת ביתנו. בעודי ילד הצטננתי והכניסו אותי למאפיה להתחמם. שם הסתובבה עגלה של יענקל הקצב, ואני שיחקתי אתה...

רבקה ל.: גם "מוטקע די וואראנע" (מוטקה העורב) היה קצב. תמיד היה ממהר וידיו מתנופפות לצדדים, מעלה מטה, ככנפי העורב. אחרי ששחט עגל היה עובר במהירות מבית לבית ושואל מי מעוניינת בבשר.

חיים ל.: אני זוכר את לייזר גליק הקצב. כשהוא היה עובר ברחוב בדרכו לבית הכנסת, היינו סרים הצידה מפני כבודו, כדי שלא יראה שאיננו הולכים ישר לבית הכנסת...

רסיה ק.: שמואל־יוסל ניהל חנות מכולת שמכרו בה גם מחדדים ושאר מכשירי כתיבה. חנות יחידה במינה, שהצטיינה בסדר ובנקיון. שמואל־יוסל היה דמות אהובה על כל בני העיירה.

יעקב ח.: דמות מיוחדת היה גם הנגר העיוור מאילגשיל, "דער אילגשילער". הוא היה מומחה לנגרות בניין, דלתות, חלונות, שלדים לגג־רעפים ול"פאדלאגע" (רצפות עץ). הוא היה אמן במלאכתו, על אף שהיה סגי נהור.

ביילה ס.: "דער אילגשילער" היה אבי, וולווה־שלמה סימנוביץ. הוא אהב את עבודתו, ומרוב מאמץ איבד את מאור עיניו, אך לא חדל ממלאכתו. אני זוכרת את הבנינים שהקים והעבודות שעשה בהם, וביחוד את האכסניה של זיו...

ברוך ק.: אני זוכר שהוא היה מחליק בכף ידו על העץ, וכך היה בודק כל מקום ופינה, ומקציע ומשפשף במקום שצריך...

אופנת תסרוקות...
חווה שו"ב

אופנת כובעים

(יום שני של פסח, תרפ"ט) - מימין לשמאל, עומדים: ברל זילבר (דב כספי), פריידקה קגן, זוס' לויט, בתיה פוריץ, דב לויט ואחותו בתיה
יושבים: בתיה שו"ב, דבורה (בת הירשל) לויט, דבורה (בת חסיה־לאה) לויט, יצחק פוריץ.

יעקב ח.: פעם שמעתיו מעיר לאברהמ'לה, שהתמחה אצלו בנגרות: "אט דא בעט זיך אקטנות צו פארגלייכן" ("הנה כאן מתבקש יישור קטן"), ועמדתי משתאה, איך ראה?

בתיה ל.: מומחה במלאכתו היה גם השען, דודי שמעון לויט. הוא היה תוקע את המונוקול בארובת עינו, מתבונן בגלגלי השעון ומתקן, ובסיימו היה אומר: "נו, ער גייט ווי אחזיר" ("נו, הנה הוא הולך כמו חזיר")...

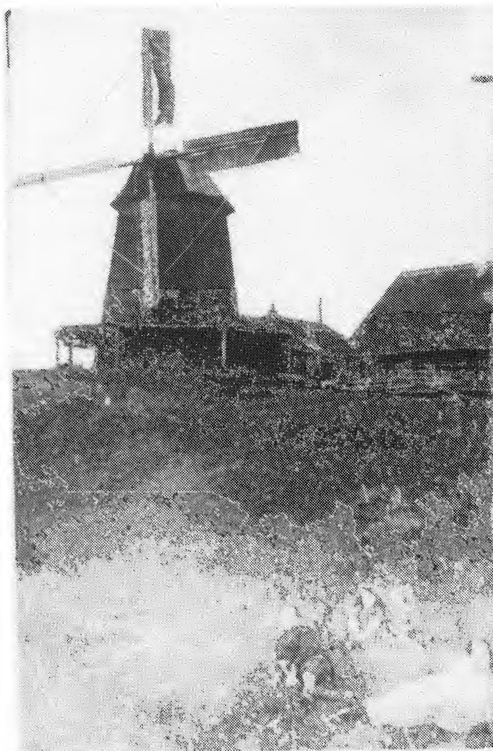
בילה ס.: והיה גם ברל הספר, המומחה לפיאות נוכריות...

ראובן מ.: ואבי, פייביש מילון, היה הכובען...

"...והיה לזר הקדר, שהיה עושה כלי־חרס ומוכרם בשוק. ישראל-שאול היה מכין יין- צימוקים ומוכרו בעיירות ובערים שבסביבה...
והיה הירש בן ראובן "דער בונטאר" - המרדן. הלה חי תמיד בדחקות, מסתגף לפי כל הדינים, ושנא שנאה עזה את הנכבדים, שהיו, לדבריו, להקת צבועים, "גאטס סטראפטשעס" ("קוזאקים של רבונו־של־עולם")... המלמד אליה בן שרה מירה הצטיין בלבו הטוב והרחום לכול. פיניה התגר שכיבד מאד תלמידי חכמים, הגם שהוא עצמו היה "שטומפיק אויף עברי" - (קהה־תפישה ב"עברי")... איציקל דער מולער - הטייח, יהודי גוץ וקבצן גדול. לייבלה "ניה רוש", שכינויו הודבק לו על שום שרצה לגנוב דלעת מעגלה של גוי, הגוי תפסו וצעק לעברו: "ניה רוש" (בפולנית, אל תיגע)..." [37]

"דער מילנער" וטחנת הקמח

טחנת הקמח
"לוא הטחנה פתחה את פיה..."

רחל ס.: עד ראשית שנות השלושים עמד ביתנו בראש הגבעה. היה זה בית כפרי גדול, שהיתה צמודה אליו טחנת הקמח של הסבא אליהו יפה, אביה של אמא.
סבא היה דמות מיוחדת במינה. כולם אהבו אותו. גם יהודים וגם גויים. כאשר סבא היה עובר ברחוב בדרכו לדואר, היו הגויים מסירים בפניו את הכובע... מי שנכנס לביתנו, היה סבא ניגש ומלטף אותו ואומר ברכות: "מיין זונינקע", "מיין טאכטערל" (בני, בתי)...
על ברכיו לימד אותי תנ"ך, וסיפר לי על ארץ הקודש והיה אומר: "אה, מי ש'יג'יע לשם יהיה ברוך"...
סבא היה מהחסידים הבודדים בעיירה, והכל כיבדוהו. בבית הכנסת היה מושבו ליד הרב. בעלותו לתורה היה קורא בניגון חסידי, שונה מזה שהיה נהוג במקום.
סבא היה ידוע גם כ"בעל־מופת" המרפא על ידי "לחש". אני נזכרת מעשה באשה שבאה לפני סבא בדמעות, וסיפרה שהפרה הטובה שלה מוטלת "חצי מתה" מנכישת נחש. "עשה למענה משהו!" התחננה. סבא היה לוקח ספרון קטנטן, לחם ומלח, ומסתגר בבית בפינת סתר, וכך נהג גם הפעם. כשיצא נתן לאשה את הלחם והמלח ואמר לה: "קחי ולכי לביתך". הלכה האשה

ומצאה את הפרה עומדת על רגליה. רפואתה היתה שלמה. למחרת הביאה האשה לסבא עגלה עמוסת פרי...

הסבתא בתיהדפייגה היתה עקרת־בית נהדרת. תמיד טרחה, והכינה ודאגה שהתנורים בבית יהיו מלאים כל טוב, והבאים לטחנה נהנו ממטעמיה. הבית המה תמיד מאנשים, מבוגרים וילדים, ובל נשכח שהיינו שבעה אחים ואחיות, ולכל אחד לפחות חבר אחד, אך היה מקום לכולם והכול הרגישו כמו בבית. לנגד עיני אני רואה את מאיר צירלין ניגש ואומר לסבתא: "בת'יהדפייגה, תני לי ואעזור לך" וניגש לתנור, מוציא ממנו ב"פאלומישאק" (מגש גדול) מטעמים, ומביא לחדר האוכל הגדול.

אזכור בגעגועים את הערבים הנפלאים, כשהגדולים מגיעים עם כלי נגינה - מנדלינות, כינור וגיטארה - מנגנים, שרים וטועמים. ביניהם היו אחי יצחק, יהודה המורה, הלל המנהל, מאיר לויט ודורה, והיו גם אחרים.

ביתנו היה בית ציוני, וכשהגיעו לעיירה שליחים ונואמים היו מתארחים אצלנו.

"דער מילנער" - הטוחן ר' אליה יפה ואשתו בת'יהדפייגה.

יוסף י.: אני זוכר את הטוחן, "דער מילנער", איש חסיד, נוח לבריות, שמח ומלא הומור. פעם ישב בביתנו ושוחח עם אבא. אחי אברהם, שהיה עדיין ילד, עשה איזה מעשה קונדס והטוחן אמר: "הנה אקח אותך ואשימך בשק, ואלך"... למשמע הדברים התרתח אברהם, תפש ככר לחם וזרק בטוחן. אינני זוכר מה ספג אז אברהם, אך אני זוכר שהמשכנו ללכת לטחנה ללא פחד, והטוחן היה חוזר ומספר לבאי ביתו, בבדיחות־דעת דווקא, מה עולל לו אברהמ'לה הקטן... חיבבנו מאוד את בתו אידה. (שרה ס.: אבי, אברהם, סיפר לנו שהיתה ידידות עמוקה בינו לאידה. כשאבא היה שר את השיר הנושן "את הבטחת, את לא באת...", היתה אמא מצטחקת ואומרת שאבא מתכוון בוודאי לאידה...).

בתיה ל.: ילדי הטוחן נקראו "דעם מילנערס" (של הטוחן), והרחוב שהוביל לטחנה נקרא "דעם מילנערס גאס" (רחוב הטחנה). אני זוכרת שלטוחן היתה גם מצבעה.

הטחנה עמדה על מקום גבוה, וכשהכנפיים נעו ידענו שהטחנה עובדת. אמא היתה עושה עסקי חליפין עם הגויים, ותמורת אריגים היתה מקבלת גרעינים. כשקיבלה חצי שק שעורה היינו הולכים לטחון אותם בטחנה.

חנה פ.: היינו באים לטחנה עם שק על השכם, ויושבים ומחכים לתורנו. הסבתא כל הזמן טרחה והגישה מכל טוב גם לגויים שהיו מגיעים לשם. אנו, הילדים, היינו יושבים פעורי־פה ומקשיבים לסיפורי המבוגרים.

רחל ס.: כן, כן, הבית שלנו שמר הרבה סודות. שדות הקיפו את הטחנה, מעבר לה היה היער. רומנים התרחשו בסביבתה, ודורות עברו דרכה.

לו ה ט ח נ ה פתחה את פיה...

היתה זו טחנת הקמח היחידה בעיירה, יצאו לנו מוניטין, עד אשר קם לה מתחרה. יהודי אחד קיבל כסף מארצות־הברית ובנה טחנה שניה. "אטחון בחינם ואשבור להם את המונופול" - ציטטו אותו. אך קונים רבים נשארו נאמנים, וביניהם גם גויים.

מאשה ס.: בליל חורף אחד, גשום וסוער, ראינו פתאום להבה! נשמעו צעקות נוראות. ברק פגע בטחנה והיא עלתה ב א ש.

ראובן מ.: לאחר השריפה הזאת בנה נכדו של הטוחן, לולקה, טחנת־קמח חדשה בתוך העיירה, על־שפת האגם, והכניס בה מערכת חשמל. בכלל היו ללולקה ידי זהב!

רחל ס.: לולקה אחי בנה גם סירה מיוחדת במינה, צבע אותה כחול־לבן, וקרא לה: "תל- אביב"...

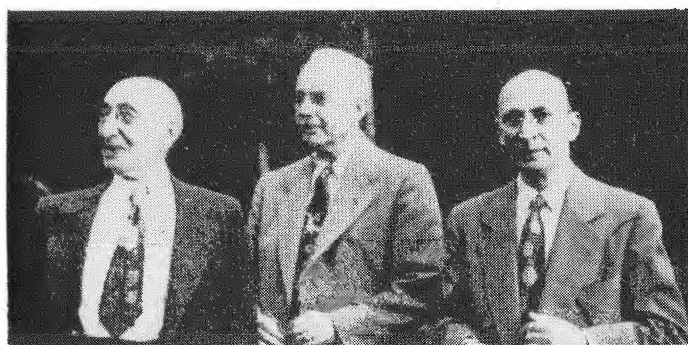
שייקה ג.: הייתי משחק עם לולקה בטחנה, והסבתא היתה מכבדת גם אותנו במטעמיה. כשהגויים היו מביאים גרגרי־פול לטחינה, היינו לוקחים מהם ואוכלים, ואחר־כך בטננו "צהלה ושמחה"...

מלכה פ.: אני זוכרת את האסון שקרה לוולוולה, גם הוא נכדו של הטוחן. אנו, קבוצת חברים מהשומר־הצעיר, רצינו לצאת לבלות ביער. חכינו לוולוולה אך הוא לא הגיע. בילינו ביער בלעדיו והתפלאנו שלא בא. כאשר חזרנו הביתה נודע לנו על מותו. שקי התבואה בטחנה נעו על סרט־נע, ובגדיו - בגדי התנועה שלבש - נתפשו במכונה, והוא נמחץ למוות. זו היתה מכה קשה ומכאיבה לכולנו.

שייקה ג.: אני זוכר, שחרטנו את שמו על עץ ביער...

גרשון סלובו ואשתו טיבה- לאה,
בת ר' אליה יפה הטוחן

מימין לשמאל: האחים טוביה
(ארגנטינה), אייזיק ושלמה בפגישתם
בארצות הברית.

אידה ואחיה יצחק יפה.

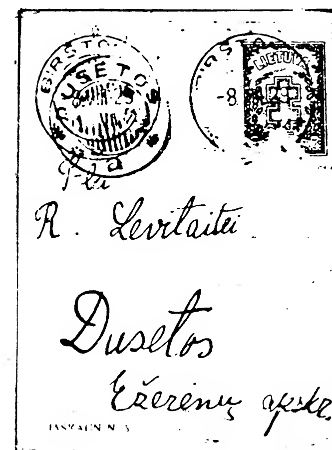

"דעם מילנער'ס איינקאלעך" - הנכדים
של הטוחן: רחל ולולקה סלובו.

גיטל (לבית יפה) ומנציק זלקינד
וילדיהם יצחק ולוליק (רופא ומוסיקאי
במוסקבה).

שמואל לויט — מומחים לכל מלאכה

גלויה שנשלחה מבית ההבראה בברישטיין אל "רבקה לויט, דוסטוס, מחוז איזרני" - 28.4.1929.

שורת החנויות הגדולה ביותר בדוסיאט היתה של משפחות לויט, "די יחינטער", שמוצאם מיוזינט. הם היו גאים מאוד בלמדנותם וביוחסין שלהם. משום מה כינו אותם 'די יחינטער חזירים"...

גרנו ב"תיפלה גאס" ("רחוב הכנסיה"). היתה לנו מסגריה, ואבא עשה בה את רוב זמנו. הוא היה אמן במלאכתו! בבית־המלאכה היו "מלבינים" את כלי־הנחושת לכבוד חג הפסח, ואני זוכר שכל כלי היה מקבל סימן זיהוי על הידית, כדי שידעו מי בעליו...

עזרנו לאבא בתיקוני אופניים, בהתקנת מזחלות לחורף, ויחד היינו יוצאים לכפרים שבסביבה להתקין גגות מפח. איתנו עבד גם פסדראובקה'ס סקופ, שהיה שולייה אצל אבא, ושהיגר אחר־כך לדרום אפריקה...

אבא נחשב מומחה במקצועו, וכולם רחשו לו כבוד גדול. פעם עמד להתקיים קונקורס ממשלתי, אבא זכה במיכרז וקיבל את העבודה הטכנית. הוא הזמין את מכובדי מועצת העיירה לחוג את האירוע באכסניה של זיו, וגם אותי, הקטן, לקח עמו, ואני זוכר שהשתייה שם היתה כדת...

בתיה ל.: אבא היה גם סוכן של מכונות תפירה "זינגר". הייתי עוזרת לו בחנות, ובגיל תשע או עשר הדרכתי איך לתפור במכונה...

יוסף י.: אני זוכר שהירבו לשבח גם את הבן של משה לויט, ברק'ה, שהיו לו ידי זהב...

בתיה ל.: אחי ברק'ה היה בילדותו צנום וחיוור ומעט לאכול. אמא חששה שמא ימות, חלילה, והתפתתה לשלם לו בכל פעם קופיקה אחת, העיקר שיטעם מעט מן המרק...
ברק'ה היה בחור מוכשר. הוא התקין מנעול מיוחד לקופה במשרד הדואר, רשם עליו פטנט, וזכה בפרס...
ברק'ה למד באופן עצמאי גם צורפות.

סלובקה ס.: טבעת הנשואין שלי היא יצירתו.

לנה ו.: איך לא אזכור אני את ברק'ה? הלא היינו "זוג"...
קיבלתי ממנו מדליון למזכרת, מעשה־ידיו, ובביתם נשארה תלוייה תמונה שצייר, דיוקן שלי.
ברק'ה היה מבוגר ממני, ואני החלטתי לעזוב לעיר הגדולה. היו צריכות לעבור שנים רבות, כדי שאדע איזו אהבה יפה וכנה זו היתה.

בתיה ל.: אמא ניהלה חנות בדים, ובקביעות החזיקה בידה סידור "קורבן מנחה". כשהיה גוי נכנס לחנות, ידע שאסור להפריע לאמא בתפילתה.

שמואל ל.: אמא היתה אדוקה יותר מאבא. היא היתה אשה מאמינה, והיתה לה, כנראה, הערכה גם לבני אמונה אחרת. פעם אחת, כהרגלה, שכרה גוי עגלון שיסיענה עם סחורתה אל מחוץ לעיירה, והנה הבחינה שכאשר חלפו על פני הכנסיה הגוי הזה לא הצטלב כמנהג הנוצרים. מייד הורתה לעגלון לחזור על עקבותיו. "הבחנתי שלא הצטלבת, ולכן אינני נותנת בך אמון" - אמרה לו...

רחל ס.: חנות אחרת של בני לויט - גם זו חנות לאריגים - היתה של ציבה־בתיה ובעלה אבר ברנשטיין, שהיה עורך־דין, למדן מופלג. הוא ואשתו היגרו לפלורידה. אחרי המלחמה כתבנו אליו מגרמניה וביקשנו תמיכה. הוא שלח מתנה וציין, שאינו יכול לשלוח כסף, כי זהו תחום הגופים הציבוריים...

שייקה ג.: אני רואה לפני תצלום של סירת מנוע ויושבים בה דוב שו"ב ואיסר'קה לויט.

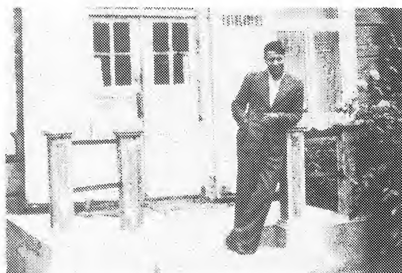
בסירת מנוע - שאול לויט (משמאל) ודב (ברל) שו"ב (22.12.1932)

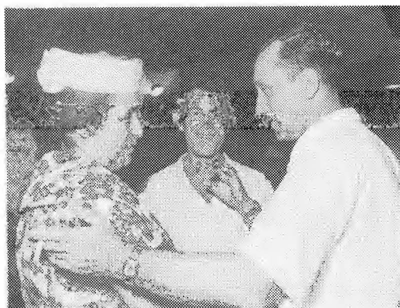
אני מניח שהלויטים, שהיו מוכשרים, בנו אותה בבית המלאכה שלהם. ב״הייף״ היה גוי שבנה סירת־מנוע. גם מכשירי רדיו הרכיבו בעצמם כמה גויים, וביום ששי היינו הולכים אליהם לשמוע חדשות...

צילה ש.: אני זוכרת שהיינו נעצרים בקירבת המחלבה לשמוע את צלילי המוסיקה שבקעו משם מהרדיו של הגוי הליטאי...

מלכה פ.: רדיו לא היה בביתנו, אבל היו לנו גראמופון ותקליטים, והיו באים אלינו להאזין ל״פרקי חזנות״. גם טלפון היה לנו, שהיה שייך לשופט שגר אצלנו. כשלמדתי בווילקומיר הייתי משוחחת בטלפון עם ההורים.

זליג י.: ביום ראשון, ב־22 ביוני 1941, כשפלשו הגרמנים לליטא, נותקו קווי הטלפון, ולא יכולנו לדעת מה מתרחש מחוץ לעיירה - - -

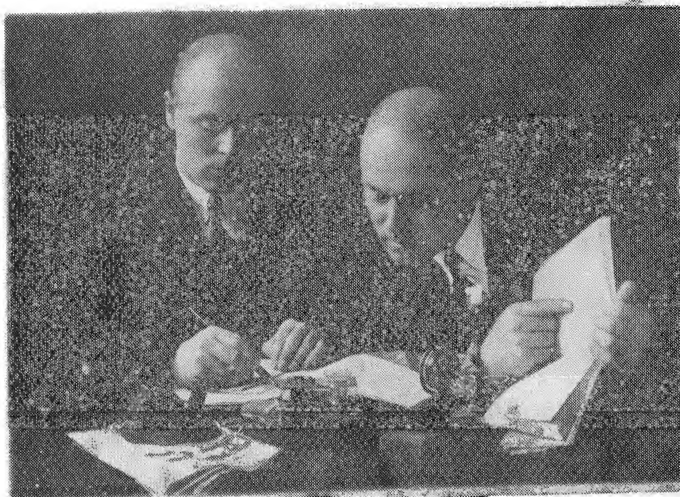

״פוטו מ. סלפ״
הצלם מיכה סלפ

המורה לצילום מראקישוק, חנן שניידרמן (במרכז), משתתף בשמחת נשואי בתם של סלובה סרבר (סגל) (משמאל) ותלמידו נפתלי. חיים סלובו (מימין).

רבים מן התצלומים בספר זה הם מעשי־ידי מיכה סלפ, שלמד צילום בראקישוק אצל חנן שניידרמן (כיום בחדרה), שאצלו למד גם נפתלי סרבר.

אלקה מ.: חיים סלובו ומיכה סלפ היו שני חברים, שמאלנים בהשקפותיהם...

רחל ס.: מיכה קרא בעניין את ״המניפסט הקומוניסטי״, כאילו היה רומן מתח...

״ליוסף ורבקה מיהודה ויהודה... אומנותו של אחינו מיכה. דוסיאט, 14.4.1933״

בנק עברי עממי

DUSETŲ ŽYDŲ LIAUDIES BANKAS.

בנק עברי עממי | Telef. Nr. 10. | אידישע פאלקס־באנק

דוסיטי. | Telegr. Adr.: „Žydų Bankas" | דוסיאט.

Dusetos, 1935 20/I

נייר מכתבים של בנק עברי עממי דוסיטי.

בשנת 1924 נפתח הבנק העממי בדוסיאט, שמנהליו היו דוד שורץ ויוסף פוריץ. מספר העמיתים בבנק היה 152:

53 - בעלי מלאכה, 78 - בעלי חנויות וסוחרים, 4 - בעלי מטע, 8 - פועלים ונהגים, 2 פקידים, 7 - בעלי מקצועות חופשיים ואחרים.

הבנק שירת את אוכלוסיית דוסיאט ואנטאליפט.[38]

שייקה ג.: עם יסוד הבנק נפתח מקור נוסף לסיוע לאלמנות, ל"הכנסת כלה" ולנצרכים אחרים, שבדרך כלל נזקקו למוסדות חסד.

והנה פרץ משבר:

סלובקה ס.: בזמן המשבר הכלכלי שקעו בחובות יהודים בעיירה, ואחד שלא יכול היה לעמוד בפרעון חובותיו התאבד. עדיין אני זוכרת את זעקתה של חנצ'ה לויט כאשר נודע לנו דבר האסון: "בוז'ה מוי! בוז'ה מוי!" (ברוסית, "אלי! אלי!"...).

מן העיתונות:

למצב הבנק היהודי בליטא - החוגים המסחריים אחזו בכל האמצעים כדי להציל את הבנק היהודי המרכזי בליטא, שהוא העורק הראשי של פעולת 80 בנקים יהודים עממיים בארץ ליטא. הסוחרים היהודים אספו מיליון ליט כדי להקל את המצב בבנק. ("דבר" - 11.11.1925).

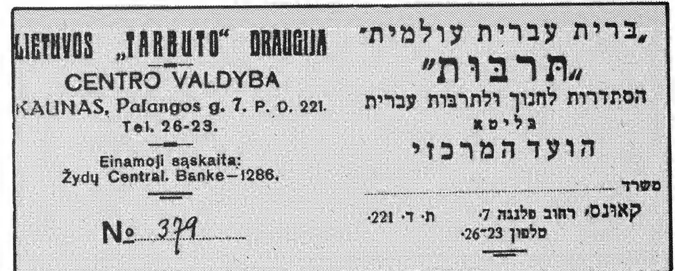
חברי הנהלת הבנק העממי בדוסיאט נפרדים מחבר ההנהלה יוסף פוריץ (ראשון), מאחוריו - דוד שורץ, ישראל פוריץ ושרה מלמד. ע"י הקופה: חיים־אהרן שיין (הרוקח), ובפינה מציץ בעל הבית אשר חייטוביץ (החייט)...

פרק ו':
זמנים חדשים — זמירות חדשות

לפני מלחמת העולם הראשונה היה בדוסיאט בית־ספר־עממי רוסי (נארודנויה אוצ'ילישצ'ה) שרק מיעוט קטן מילדי היהודים למד שם. לאחר המלחמה השתנו פני העיירה לבלי הכר מבחינה תרבותית. הצהרת בלפור הפיחה בלבבות תקווה לאומית חדשה.

יוסף י.: הצעירים אירגנו חגיגה לכבוד הצהרת בלפור, ואני זוכר שהצעתי לחברי לשנות את הימנון "התקווה": "כבר התגשמה תקוותנו...", אך חברי, יונה ברמן, הרגיעני ואמר ביידיש: "עוד מוקדם מדי..."

דניאל ב.: בליטא העצמאית ניתנה אוטונומיה ליהודים, ותחילה היה בה גם מיניסטריון לעניני היהודים. מדיניותה של ליטא העצמאית היתה לעודד כל דבר שהיה בו כדי לסייע לה לעקור את ההשפעה הרוסית, וכך עודדה גם את פתיחת בתי הספר העבריים במקום בתי הספר הרוסיים או הגרמניים. בליטא נתגבשו שלושה זרמי חינוך שונים: "תרבות" (חינוך חילוני, שפת ההוראה עברית); "קולטור־ליגע" (חינוך חילוני, שפת ההוראה יידיש), ו"יבנה" (חינוך דתי, שפת ההוראה עברית).

מלמדי דרדקי

המלמד אברהם־משה שמידט, שעזב את דוסיאט ועבר אל העיר פוניבז'.

ה"חדרים" הישנים יצאו מכלל אופנה. בדוסיאט נפתח בית־ספר עברי למתחילים - "תרבות". נפתחה ספריה, היתה גם להקה דרמטית, קמה תנועת "מכבי" וקמה גם קבוצת חלוצים פעילה, שבעקבות עליית ראשוניה לארץ־ישראל הוקמו בעיירה קן השומר־הצעיר וסניף "החלוץ".

היו בדוסיאט 5 - 6 חדרים, וגם "חדר מתוקן". בין המלמדים מזכירים את אלתר שיין, שהיה למדן, משה פוסלר - סופר סת"ם ולמדן, משה קארפל'ס, משהאליה, ליב־איצה, אברהם־משה ושאול שלימדו גמרא, וחיים־לייב. המלמד של "החדר המתוקן", יחיאל גרבר, היה ידוע כמורה מעולה לעברית.

שייקה ג.: בחופשת הקיץ מבית הספר ("קניקל"), "בין הזמנים", נהגו לבוא לעיירה מלמדים וללמד ב"חדר"...

יוסף י.: כך זה היה גם בזמני. אני נזכר במלמד צעיר שהגיע לעיירה ללמד דרדקים בערב. למדתי עם אברהם־הירשקה, ששמח להיפטר מהרבי הקפדן שלו, והיה איתנו ילד נוסף, מוכשר, דוד'קה "די כץ". התברר שגם המלמד הזה היה קפדן, ומי שלא ידע את הפרק על בוריו נענש וצריך היה להישאר ב"חדר" עד שידע. לחזור הביתה בחשיכה לא היה נעים ונקטנו תחבולה. החלטנו שאם אחד מאיתנו ייכשל, נעשה עצמנו כולנו כ"פגר". וכך עשינו. אך הנה אני נזכר שדוד'קה "בגד" בנו... כשהמלמד הבחין שלפניו מוטלים שני "פגרים" נתקף בהלה, ומייד שיחרר אותנו ללכת הביתה.

יצחק ט.: פעם אחת, כשהרבי נרדם, רצינו "לסדר" אותו. תכננו לשים סם־מרדים מתחת לאפו, כדי שיאריך בשינה, אך נכשלנו, והוא התעורר...

שמואל ל.: המלמד שלי היה מכה בסרגל, היה מושך באוזניים, היה מעמיד בפינה (היה אומר במלעיל: "תעמדי בפינה..."), והיה מסלק הביתה בבעיטה. ההורים שתקו ולא התרעמו. ידעו, שבוודאי זה מגיע לנו. ובמה חטאנו? למשל: המלמד היה תמיד עייף. היה ממש נרדם באמצע השעור, וביחוד בקיץ. פעם חיממנו שעווה, וכשנרדם וראשו נח על השולחן, שפכנו על זקנו את השעווה. המלמד קם, והשולחן - איתו... והיה צריך לקצר למלמד את הזקן...
כמובן שסולקנו מה"חדר" הזה, והביאו לנו מלמד אחר, מאנטאליפט.

בתיה ל.: אחי דב לא רצה ללמוד ב"חדר", והיה אומר: "מה, יכריחו אותי להתנועע?"...

בית הספר העממי "תרבות"

רשת החינוך היהודי בליטא העצמאית צמחה והסתעפה מלמטה, ביוזמתם של הורים ועסקנים בכל עיר ועיירה. השפות הלועזיות, הרוסית והגרמנית, פינו מקומן לעברית בלחץ של מאבק ציבורי, שנטלו בו חלק "משני צדי המיתרס", מורים, הורים ותלמידים, שכן נמצאו גם מתנגדים ל"מהפכה העברית" בחינוך.[41]

בתיה ל.: עוד בטרם נפתח בעיירה בית ספר "תרבות" אירגנו חוג לעברית, שיעורי ערב לנוער. מורי הראשון היה יוסף סלפ (היום יבנאי), האיש היקר לי עד היום, ועל מכתביו אני שומרת.

בדוסיאט, כמו בכל ליטא, העברית היתה שגורה כמעט בפי כל בני הנוער, וגם בפי מבוגרים רבים. בזמני, השלטים על החנויות היו כתובים עברית (וגם ליטאית).

אני זוכרת, שבשנת 1928 הגיע המשורר שאול טשרניחובסקי לקובנה. כל תנועות הנוער יצאו לתחנת הרכבת לקבל פניו. עמדנו בשורה, הוא עבר בינינו, ואמר: "אני מרגיש עצמי כמו בארץ־ישראל השניה. איזו עברית יפה אתם מדברים!"...

רבקה ל.: שני מורים שלימדו עברית בעיירה, עוד בטרם נפתח בית ספר "תרבות", היו קרובי יוסף לויט ובן אחיו צבי לויט. יוסף היה ריאליסט ופדגוג גדול. וצבי, אינני יכולה לשכוח איך קרא את השיר "אל הציפור". הוא חי את השיר, וממש היה בוכה. היה מלא רגש ומלא תורה, והיה מאוהב בשפה העברית, ובאמצעותה העביר לנו את האהבה לארץ־ישראל. רוב אנשי העיירה היו ציונים. הספרים הראשונים שנתן לי אבא במתנה היו "אהבת ציון" ו"אשמת שומרון", ואני זוכרת שזה הפליא אותי.

בתיה ל.: הדוד יוסף הקפיד שתלמידיו יבדילו בין שי"ן ימנית לבין שי"ן שמאלית. כשבאתי ארצה בחנו אותי: "איך אומרים בעברית 'פליישׁ'?" ועניתי: "ב ש ר" בשי"ן שמאלית. "את מליטא, את?" - התפלאו. מובן ש"המום הליטאי" היה מעורר צחוק. בגבעת־ברנר היתה חברה, מימיצקה, שעבדה בקיבוץ גשר שבו היה חבר בשם שכטר. בשבת אחת הגיעו לחדר האוכל אורחים רבים, וביניהם שכטר. לפתע נשמע קולה הרם של מימיצקה - והכל בשי"ן שמאלית: "שכטר, שבת שלום! מה שלומך? ומה נשמע בגשר?"... ברור שהחברים התגלגלו על הרצפה מצחוק...

ליטוואק

איך יהגה ליטוואק את המשפט:
שבת נאך שבועות האט א שייגעץ געשאסן א שיקסע אפן שווארצנער סאסיי מיטן ערשטן שאס...
(בשבת שלאחר שבועות "שייגץ" אחד ירה ב"שיקסה" אחת ברחוב שווארץ והרג אותה ביריה הראשונה)

הליטוואק מוחזק כעקשן וקפדן, המעדיף את ההלכה היבשה על הלהלוהיות שבנפש והדביקות של החסידות.

אומרים: תבל את האיכר בסוכר או בחומץ - יישאר איכר.
כך הליטוואק: הפוך אותו ימינה או שמאלה - יישאר ליטוואק...

ומדוע אומרים על הליטוואק שהוא "צלם קאפ" ("ראש של צלב") ?
כי הליטוואק דבק בדעתו וכה יגיד ליריבו: "אתה יכול להשתטח לאורך או לרוחב, אבל אני הצודק!" - ותוך כך מתווה באצבעו אות של צלב...

מיכה ב.: כשקיבלה ליטא את עצמאותה, נפתח בעיירה שלנו בית־ספר "תרבות". מנהל בית הספר היה **הלל שוורץ**, והמורים: **יודל (יהודה) סלפ, הירשל (צבי) האמר**, והמלמד **אברהם־משה שמידט.**

מצירוף שמותיהם הרכבנו משפט היתולי: **דער שווארצע שמידט שלעפט דעם האמער** (הנפח השחור סוחב את הפטיש)...

זמן־מה לימד גם יצחק פוריץ, ובין ראשוני המורים נזכר גם שמו של לייב גורדון.

רבקה ש.: לא אשכח את יומי הראשון בבית הספר, כאשר נתנו לנו למלא בבית עמוד שלם באות אל"ף. למדנו מייד לכתוב אותיות־כתב. ישבתי בבית וכתבתי, וכל־כך השתדלתי לכתוב יפה ולדייק. כשהעמוד היה מלא באות **אל"ף** הצגתי בגאווה את המחברת בפני אחותי בתיה, ומה שמעו אוזני? - "והלא כתבת אל"ף ה פ ו כ ה...!" חשך עלי עולמי. מה אעשה עתה, והרי אסור לתלוש דף מהמחברת... אבא ראה בעוניי, נתן לי עשרה צנט, קניתי מחברת חדשה, ושבתי למלא עמוד חדש באות אל"ף. ומאז - כתיבתי היא כתיבה תמה...

רבקה ל.: מניין שאבו הלל ויהודה את השכלתם? הלל למד בדווינסק, בבית־ספר תיכון רוסי, ויהודה קיבל חינוכו מסבו חנוך ואביו עמנואל, שהיו שניהם כאינציקלופדיה מהלכת. את השפה העברית רכשו אצל ראשי העדה בעיירה, שכולם היו תלמידי חכמים, בקיאים בתורה.

אָלֶף־בֵּית.

I.
חדר קטן צר ותמים
ועל הבימה – איש;
שם הרבי את תלמידיו
יורה אלף־בית.
את תורתי, ילדי תמד.
שמשו. זכרו נא.
אמרו שנית. קבה שנית.
קמץ אלף א.

II.
שימו עין הטו אזן
אל הכתוב פה;
מי שיקרא מהר עברית
[illegible]

III.
אל נא תיראו
אם בתחלה יקשה זה מאד;
אשרי מי שלמד תורה.
מה ליהודי עוד?

IV.
עת תוקעו אף תבינו:
באותיות שם.
[illegible]

V.
עת בגלות תשאו עליכם
אף תאנתו מר;
באותיות או תבקשו
[illegible]

"בית־ספר עממי דוסיטי מכינה 1 - 2 (שנת 1921)
מימין לשמאל, שורה ראשונה (למעלה): שיינקה יוסמן (-)(-), מיכה ברון, ראובן מילון (-) רבקה פארס, בלה קרוט (-) ברכה קרנוביץ (-) רחל שו"ב (-).
שורה שניה: (-) שיינקה הייטוביץ (-)(-) המורים: יהודה (יודל) סלפ, הלל שוורץ וצבי (הירשקע) האמר (-)(-)(-).
שורה שלישית: ראשון מימין הונקה בן רחל־לאה גליק. ראשונה משמאל מאשקה סלפ.
למטה : (-) נחמקה יודלביץ, בונקה חייטוביץ, מירקה קרנוביץ, משה־בר בלכר, משה זייף.
(שבעה עלו ארצה, חמישה היגרו לד. אפריקה, ששה ניספו בשואה).

מיכה ב.: "אדוני המנהל" - כך פנינו אל הלל, ו"אדוני המורה" היה נוסח הפנייה אל המורים. להלל היה מקלון מחודד ורך, והוא עשה בו שימוש לא רק על המפה והלוח... לפעמים היה מצליף בו, ואנו חשדנו שהיה קצין בצבא הצאר...

רחל ש.: כשהלל היה מבחין בתלמיד המנסה לכתוב ביד שמאל, מייד היה ניגש אליו ומכה על ידו בסרגל...

רבקה ש.: בשעורי "הכתבה" ישבנו מרוכזים ומתוחים. והנה עבר לידי הלל המנהל ותחב פיסת שוקולדה לתוך פי... בימים ההם שוקולדה היתה יקרת המציאות, אך מדוע צריך היה לתת לי אותה דווקא ברגעי מתח כאלה ולהוציא אותי מריכוז דעתי?
בעיירה קראו לי גולד'קה או גולדה'לה. "איזה מין שם הוא זה, גולדה'לה. האין לך שם נוסף?" - שאל הלל. ומאז קרא לי בשמי השני, והוא היה היחיד בעיירה שקרא לי כך, ר ב ק ה...

סלובקה ס.: דיברנו בהברה אשכנזית, אך לא ידענו שזהו שמה ושבארץ־ישראל מקובלת הברה אחרת. אך כאשר באו והסבירו לנו שבארץ־ישראל מדברים בהיגוי אחר, ההסבר שיכנע אותנו, ואימצנו את ההברה החדשה. השינויים היו:
קמץ גדול מבטאים לא כ־o אלא כ־a: חולם (ו) מבטאים לא oi אלא o ; תי"ו רפוייה (ת) מבטאים לא s אלא t.
הצעירים הקדימו לסגל לעצמם את ההיגוי החדש, ואילו המבוגרים המשיכו להתבלבל... וזה שקרה גם להלל המנהל...

שייקה ג.: היו איגרונים ביידיש ובעברית - מדריכים לכתיבת מכתבים ("אבריוו שטעלער") - ובהם נוסחאות למכתבי מסחר, מכתבי אהבה, ברכות לשמחות וכו'.
מתוך הנוסחאות הרבות אני זוכר את זו, ביידיש: "אין אנפאנג פון מיין שרייבן קאן איך אייך מיטיילן אז מיר געפינען זיך אין בעסטן געזונט צושטאנד..." (בעברית: "בראשית מכתבי יכול אני להודיעכם כי מצב בריאותנו טוב למדי") ...

יצחק פורת (פוריץ) — המורה הצעיר[43]

למדתי בפרוגימנסיה באוטיאן, ואף נתתי שעורים פרטיים.
בגיל צעיר מאד התחלתי לעבוד בבית הספר "תרבות" שבעיירתי. אני זוכר מקרה, בשנת 1924, ואני אז בן תשע עשרה (אך על פי התעודות מלאו לי רק חמש עשרה, כדי לדחות את מועד הגיוס...), הגיע המפקח (לא יהודי), וביקש לבחון מקרוב את "העילוי" בן החמש עשרה, המבקש אישור להוראה. הלימודים התנהלו בעברית, אך בשעורי החשבון יכול היה לעמוד על טיבי, וכך עקב אחרי במשך שלושה שעורים... הגוי הזה הבין, בוודאי, שגילי גבוה יותר אך התעלם מפרט זה והעניק לי אישור הוראה זמני.
בשנה שלאחריה הגיע מפקח חדש, שסיפרו עליו שהוא אנטישמי מובהק. הוא התחיל להתנכל לי, והחלטתי להפסיק להורות בעיירה, עברתי לראקישוק, ושם עסקתי בהנהלת חשבונות...

המורה הצעיר יצחק פוריץ (מימין) בחברת חבריו המורים הלל שוורץ (במרכז) ויהודה סלפ (משמאל) (עדיין בבלורית שיער...)
בין התלמידים זוהו: מימין לשמאל, שורה עליונה: **אלקה מלמד, עדינה בת רחל־לאה גליק, רחל זליגסון וזייף.**
שורה שניה: **אתקה שניידר, מירקה ברון ורחל שו"ב.** שורה שלישית: **איסכה זייף, דווידקה זק, שרקה מלמד, מאייקה סלפ, מאשה סלפ, מתקה מרה־ דינה'ס.** יושבים: **ליבקה קאסימוב, לנקה ויסקולסקי, משה'לה ויסקולסקי, משה'לה זייף, חונקה בן רחל־לאה גליק, מוטלה סלפ, ביינישקה יודלביץ, צלקה זלקינד, שמואל כן חסיה־לאה לויט, שיינקה יוסמן, רבקה פארס, מיכקה ברון**

דבר עברית!

רחל ס.: למורה יודל היה כתב יפהפה. שעות רבות הוקדשו בכיתה לכתיבה תמה. הוא היה רושם שורה על הלוח, ממש מצייר את האותיות כציור יפה, ואנו היינו צריכים להעתיק את השורה הזאת כמה וכמה פעמים. השתדלנו לכתוב יפה כדי להשיג ציון גבוה. ובאמת, הודות למורה יודל יש לרובנו כתב־יד יפה.

הניה ב.: כולנו הערצנו את המורה יודל. הוא היה מחנך מצויין וחביב, שהבין לרוחנו ועשה רבות לגשר בין פעולות בית הספר לבין תנועת הנוער.
המורה הלל היה אישיות אחרת. תקיף יותר, עם דרישות מחמירות ועונשים. אך אי אפשר להתעלם מכך, שהודות לו היתה משמעת חזקה בבית הספר.

שייקה ג.: גם יודל היה מעניש. אני זוכר שהיה תופש ילד בסנטר, אך כשעשה זאת בוודאי היתה לו סיבה טובה, וסלחנו לו...

דודלייב א.: אינני חושב שנתקלתי בחיי באדם טוב כמו המורה יודל סלפ!

שמואל ל.: הייתי פרחח, ולא פעם סולקתי מהכיתה, אך את החומר קלטתי. איך? המורים דחפו ללמוד ועזרו לתלמידים. היו באים לבית התלמיד, מתעניינים ועוזרים. אני בטוח שהמורה יודל התייחס לעבודתו כאל שליחות. אין לי ספק שזו הסיבה שלא עלה לארץ. הרי הוא עשה את כולנו חלוצים. הוא שנטע בנו את האהבה לארץ.

מיכה ב.: המורים היו ציונים, מעורים במה שקרה בארץ, והטיפו לנו את אהבת העם והארץ. הם הקפידו שנדבר אך עברית, גם בבית הספר וגם ברחוב, והיו בוחרים מקרב התלמידים

ב"משגיחים", שהיו מטילים קנס על מי שדיבר יידיש. והקנס - תמורתו קודש לקרן הקיימת. ומה פלא שדוסיאט הצטיינה בתרומותיה לקרן הקיימת לישראל?

צבי האמר היה מורה לזימרה וניגן בכינור. מי מאיתנו אינו זוכר את השיר שלימד, "אל הציפור"? למדנו גם חשבון, גיאוגרפיה, ציור, טבע, ליטאית, היסטוריה יהודית, תנ"ך וספרות. המלמד אברהם־משה ניהל את שיעורי הדת.

שייקה ג.: גם המורים בבית הספר וגם המדריכים בתנועה החדירו בנו את הזהות הלאומית ואת השייכות לעם.

רחל ש.: לעומת עיירות אחרות, שבהן דיברו בבית הספר לרוב יידיש, הרי אצלנו הקפידו לדבר אך ורק עברית, וגם רמת הלימודים היתה גבוהה, וזה משך ילדים מעיירות אחרות לבוא ללמוד אצלנו. מי שגמר "תרבות" בדוסיאט, היה זה כאילו סיים פרוגימנסיון.

שמעון ט.: יתרון חשוב היה לבית הספר בדוסיאט, שהמורים היו מקומיים, היו מעורים בחיי העיירה, והכירו את כולם, והיה איכפת להם!

צילה ש.: סמוך לדוסיאט היו כמה עיירות גדולות ממנה, אך דוסיאט היתה באמת מיוחדת. היו בה לא מעט אנשים אינטליגנטיים, שהקרינו ותרמו לאווירה התרבותית בעיירה. היו משפחות "מיוחסות" והיו "פשוטי עם", אך ידיעת השפה העברית רוממה את כולם, וקן השומר הצעיר תרם מצדו לשוויון המעמדות.

רסיה ק.: בתום הלימודים בבית הספר בדוסיאט יצאנו ללמוד בפרוגימנסיה באוטיאן, וכשזו נסגרה המשיכו ללמוד בווילקומיר. אני למדתי ארבע שנים באוטיאן (שם למדנו גם ליטאית וגרמנית). הנסיעה לשם בעגלה נמשכה לילה שלם, ולכן היינו באים הביתה רק פעם אחת בשלושה חודשים. אתי למדו גם רבקה לויט, ישראל ויסקולסקי וחונקה גליק.

שייקה ג.: אחדים מבני העיירה המשיכו ללמוד באוניברסיטה ובפוליטכניקום בקובנה, וביניהם היו יצחק שטיינמן, יענקלה חריט וישראל ויסקולסקי.

אני זוכר מימי ילדותי, שבבית הספר העברי בדוסיאט היו מתאספים "צעירי ציון" - בחורים ובחורות, ואנו, הילדים, היינו מתגנבים, מציצים ועוקבים אחרי שיחותיהם. "דור לדור יביע אומר"... כולם דיברו עברית!

בדרך כלל קנו השכלה באופן עצמאי. אחי הבכור, וולווה, למד בעצמו רוסית וגרמנית. אני אהבתי מאד לקרוא, וגם לאור העששית עד השעות הקטנות של הלילה. לא פעם היתה אמא מתעוררת וצועקת: "שייקה, עוד מעט יאיר השחר...!"

היסטוריה למדנו על פי דובנוב. אהבתי את שירי ביאליק וטשרניחובסקי וקראתי את "אהבת ציון" של מאפו. ולא רק אני. הנוער השתוקק לספרות עברית.

גם זקני העיירה ידעו עברית. אמי, שלא היתה לה השכלה רשמית, סיפרה לנו שבעודה ילדה היתה מתגנבת ושומעת מתוך סקרנות את השעורים שהרביץ הרבי לבנים: תנ"ך, משנה וגמרא. לנשים היה הסידור "מענה לשון" בעברית (בהברה אשכנזית הגו "מיינה לושן") עם תרגום ליידיש. אני רואה אותן לנגד עיני במוצאי־שבת ממתינות לצאת הכוכבים, כדי להתחיל לברך...

ישראל ויסקולסקי במדי סטודנט.

רבקה ל.: חיהנע לויט היתה אשה בעלת הבנה וידע. אני זוכרת שהיתה מצטטת את טולסטוי וגוגול.

שמואל ל.: היא ואמי, חסידהלאה, היו יושבות ושרות ביחד שירים רוסיים, וביחוד אהבו לשיר אריות מאופרות ידועות...

צילה ש.: הדודה רחל־לאה (פוריץ), שהיתה אשה חזקה ושתלטנית, דחפה את כל ילדיה לקנות השכלה, ובניה דב ויוסף הרחיקו ולמדו בפטרוגרד.

בתיה ל.: גצל לויט (אחיהם של יוסף וסוניה לויט) עזב את דוסיאט ועבר לעיר גדולה, על מנת לאפשר לילדיו ללמוד באוניברסיטה. צבי בנו גמר אוניברסיטה בקובנה.

אני למדתי באופן פרטי רוסית ועברית, ואינני יודעת ליטאית. אני היחידה מכל המשפחה שידעתי רוסית. החיים בעיירה היו בדרך כלל קשים, אבל כל הורה עשה מאמצים לשלוח את ילדיו ללמוד. והלימודים עלו הון תועפות!

אבא היה סוכן של מכונות תפירה "זינגר". החברה הציעה לו משרה בגרמניה, אך הוא דחה את ההצעה, ואחר כך הצטער. הוא נהג לומר, שאילו קיבל את ההצעה ונסע לגרמניה היו ילדיו לומדים מוסיקה, היו לומדים באוניברסיטה... ואנחנו, כשרצינו להקניט את אבא, היינו חוזרים ואומרים לו: "אילו... אילו..."

בית הספר העברי החליף כמה דירות.
בתצלום זה - בביתו של הליטאי בלינסקאס ברחוב "הטחנה". באגף שני של הבית גרה חיינה שטיימן.
בפתח עומדים המורה יהודה וחיינה השכנה.
(נמסר באדיבות "איגוד יוצאי ליטא")

תלמידי בית הספר העממי "תרבות", דוסיאט - 1927
מימין לשמאל, שורה ראשונה למעלה: בלקה קרוט, לנה ויסקולסקי, ראובקה מילון, בריינקה שפירא, בתקה גלזר.
שורה שניה: המורה יהודה סלפ, אצקה סלפ, רבקה פארס, מירקה ברון, איטלה חריט, גיטלה מוסילביץ, סלובקה יפה, המנהל הלל שוורץ.
שורה שלישית: משה- בר בלכר, ליבקה קסימוב, יוכבד זלקינד, משהלה ויסקולסקי, בתיה יפה, מאייקה סלפ, בלקה פארס, רבקה שו"ב.
שורה רביעית: בונקה חייטוביץ, נחמקה יודלביץ, חנקה גלזר (-) רבקה איירס, רייזקה לוין, שיינקה חייטוביץ.
שורה חמישית: שייקה גליק, גרשקה סלפ.
שורה ששית, יושבים: מאשקה סלפ, חונקה גליק, זוסמן (-) ביינישקה יודלביץ, חצקלה שטיימן, יענקלה מילון, מוטלה גפנוביץ, זמקה גלזר, מירקה קרנוביץ, גולדקה מלמד.
שורה תחתונה: לולקה סלובו, שורה- בלקה, דוד בון, הנה- בלקה בלכר, נוח ויסקולסקי, חנקה פארס, אברהם מלמד, אסתרקה יוסמן, בן אחות של זליגסון, צילקה שו"ב, בלקה פיין, איצקה, מוטלה סלפ.
מבין התלמידים שזוהו: ששה היגרו לדרום אפריקה. שבעה עלו לארץ ישראל לפני מלחמת העולם השניה. עשרים ושלושה ניספו בשואה. מתוך שבעה ששרדו ששה עלו לישראל.

נטיעת עצים ברחובות דוסיאט
(20.4.1936)
(נמסר באדיבות "איגוד יוצאי ליטא")

בילוי עם המורים בחורף.
בין התלמידים דוד בון (בתלבושת מלח).
"דוד בון קיבל אשרה להצטרף אל אביו בדרום אפריקה, ולפתע נפטר, כשהוא לבוש בתלבושת התנועה והחליל בידו..."

בילוי עם המורים בקיץ.

כיתת לימודים בניהולו של המורה הלל שוורץ.
מימין לשמאל, ראשונים: גולדה יפה, יצחק (איצקה) פלדמן, אברהם (אמה) שוורץ. שורה שניה: אתקה יוסמן, גרשקה סלפ, גרשקה ברון. שורה שלישית: בלה (מסאלוק), סוניה סלובו, חנקה פארס.

רשת החינוך היהודי, לכל זרמיה ומגמותיה, הוסיפה להתקיים ולהתפתח גם אחרי חיסולה וביטולה של האוטונומיה היהודית, חרף נסיונות להצר צעדיה ולהשליט בה את הליטאית כלשון- הוראה.

תעודת בית הספר בעברית ובליטאית.

Vertimas iš lietuvių kalbos

הריפובליקה הליטאית
מיניסטריון להשכלה

בית ספר למתחילים (עברי) נר. 2 בדוסיאטס

תעודה

בכתב זה אנו מאשרים, כי זליק [illegible], הלאם והדת היהודית, הנולד ב [illegible] לחדש [illegible] שנת 19[illegible] בעיר דוסיאט נכנס ב 1 לחדש [illegible] שנת 1931 אל בית ספר עממי „תרבות" 2 № ב דוסיאט ולמד בו עד ה 3 לחדש יוני שנת 1936 וגמר את כל הקורס של ארבע שנות ולמודים לבתי-הספר למתחילים.
ידיעות זליק יפה בלמודי בית-הספר למתחילים נערכו ככה:

דת	(4)	טוב
ליטאית	(4)	טוב
עברית	(3)	מספיק
חשבון	(5)	[illegible]
ידיעת המדינה	(4)	טוב
גיאוגרפיה והסטוריה ליטאית	(5)	טוב [illegible]
טבע והגינה	(5)	טוב [illegible]

חוץ מזה זליק יפה למד מלאכת-יד, גרפיקה, התעמלות, משחקים, שירה וזמרה

הקומיסיה, ברתחשבה עם העבודות בשנת הלמודים ועם הבחינה, החליטה לתת ל זליק יפה תעודה זו והכירה אותו כי גמר את כל הקורס של ארבע שנות הלמודים לבתי הספר למתחילים.

דוסיאטס, יום 4 לחדש יוני שנת 1936

[illegible]

יו"ר-הקומיסיה
מנהל בית הספר

חבר הקומיסיה
(חתמו)

Vertimas tikras
Mokyklos Vedėjas
J. Švarcas

LIETUVOS RESPUBLIKA
ŠVIETIMO MINISTERIJA

Dusetų Nr 2 (žydų) [illegible] mokykla

Pažymėjimas.

Šiuo raštu pažymima, kad Zel[illegible] Jofas [illegible] žydų tautybės ir tikybos, gimęs 1922 metų [illegible] mėnesio [illegible] dieną Zarasų apskrityje, Dusetų valsčiuje, Dusetų m-ly ~~kaime~~, įstojo į Dusetų Nr 2 [illegible] pradžios mokyklą 1931 met. gegužės mėn. 1 dieną, mokėsi joje iki 1936 metų birželio mėn. 3 d. ir baigė [illegible] ketverių metų pradžios mokyklos kursą.
Zeliko Jofo [illegible] pradžios mokykloje mokslo dalykų įvertinamas šitaip:

Tikybos		
Ebrajų kalbos	(3)	patenkinamai
Skaičiavimo	(5)	labai gerai
Krašto pažinimo	(4)	gerai
Geografijos ir Lietuvos istorijos	(5)	labai gerai
Gamtos mokslo ir higienos	(5)	labai gerai

Be to, Zelikas Jofas mokėsi rankų darbų, grafikos dalykų, kūno kultūros, žaidimų, giesmių ir dainų

Komisija, remdamasi mokslo metų darbais ir egzaminais, nutarė išduoti Zelikui Jofui šį pažymėjimą ir pripažinti jį baigusiu visą ketverių metų pradžios mokyklos kursą.

Dusetų m. [illegible] 1936 met. birželio mėn. 4 d.

Nr. [illegible]

Komisijos Pirmininkas,
Mokyklos Vedėjas J. Švarcas

Komisijos Nariai: [illegible]
J. Slepas
Rabinas B. Šlezingeris
S. Feldmanas

B. Kozeno spaustuvė Zarasuose

זליג יפה:
נשאתי עמי את התעודה הזאת כל תקופת המלחמה, ועד היום היא שמורה אצלי, כשהיא מחוברת משש עשרה התיכות.

בבית הספר הליטאי

אני כבר הולכת ללמוד בספר
הליטאי. אני לומדת במחלקה ה-V וקשה
מאוד. כתבו יותר מהר.

קטע ממכתבו של דב שוורץ לרבקה מלמד - 16.11.1935

שייקה ג.: היה בית־ספר עממי ליטאי בדוסיאט שהוסב לפרוגימנסיה ובה למדו אחדים ממסיימי בית הספר העממי העברי בעיירה.

הניה ב.: חשוב להזכיר את הקשרים הטובים שהיו בין בית־ספר "תרבות" שלנו לבין בית הספר הליטאי בדוסיאט. המקשר ביניהם היה המורה קוזמיצקאס.
קיימנו מופעי ספורט משותפים, ביקורים הדדיים בחגיגות הסיום של שנת הלימודים, ומסיימי בית הספר "תרבות" הורשו להמשיך וללמוד בבית הספר הליטאי.
אכן, לפני המלחמה היו גם גילויי ידידות...
מהתקופה ההיא אני זוכרת את השיר הליטאי־לאומי:

קור בייגה ששופה	מקום שם תזרום השושפה
קור ניאמונאס טיאקה	מקום הניימאן ישטוף
טיאן מוסו טווינה	שם מכורתנו
גראז׳ לייטווא	ליטא יפת הנוף.

ואנו שרנו אותו כ"שיר ציוני":

קור בייגה יורדאנאס	מקום שם יזרום הירדן
קור קישונאס טיאקא	מקום הקישון ישטוף
טיאן מוסו טווינה	שם מכורתנו
גראז׳ פלשתינה	פלשתינה יפת הנוף.

לעם הליטאי היה פולקלור עשיר בשירי עם, אגדות, חידות וכד׳. הליטאים פיתחו מלאכת מחשבת מקורית, בעיקר אריגה ססגונית ומגזרות- נייר. אומנות זו נשאה אופי כפרי מובהק ולא קסמה לאוכלוסיה היהודית העירונית.
בגלל דלותה של התרבות הליטאית העירונית, ספרותה ואמנותה, שרק החלו להתפתח, לא היתה קיימת בליטא התבוללות תרבותית- לשונית של יהודים בעם הרוב, כפי שזה היה בארצות מפותחות יותר.[45]

הנה חיו היהודים בשכנות עם הליטאים מאות שנים, אך לא תמצאו בשיר העם היהודי השפעה ניכרת של הסביבה הליטאית.
העולם היהודי היה שונה מן העולם של האיכר הליטאי. המחשבה היהודית היתה מרחפת בחלל ההיסטוריה היהודית... היהודי הליטאי היה מושרש בציון ומחשבתו היתה בציון.[46]

טיול משותף של שני בתי הספר בדוסיאט - היהודי והליטאי - לנהר הניימאן. המורה יהודה סלפ ותלמידיו (וביניהם החברות חנקה פארס, צילקה שר"ב וסוניה סלובו) - בחלק הימני של התמונה. המורה הליטאי קוזמיצקאס עומד מאחור (במרכז, ימיני משני לובשי החליפות הכהות).

צילה ש.:

קוזמיצקאס היה מנהל ומורה בבית הספר הליטאי בדוסיאט. בשנת 1914 הוא הוגלה לרוסיה, ושם התחתן עם בחורה רוסיה. כששוחרר הביא אותה לדוסיאט, ובעיירה הוא עמד בראש השאוליסטים.
למדתי בבית הספר הליטאי, ואני והילדה הליטאית מריטה פלוניטה היינו התלמידות היחידות בכיתת הבנים. זכור לי מקרה - זה היה בכיתה הששית - שהבנים חיקו את היגויים של היהודים ולעגו להם בנוכחותי, וברחתי מהכיתה בבכי מר. כשנכנס קוזמיצקאס לכיתה מריטה סיפרה לו שהעליבו אותי, וזכורים לי דברי המוסר שהטיף, בתמציתם: "אנו הליטאים צריכים לזכור את הימים כשהיינו תחת משטר המוסקאלים הרוסים שהתעללו בנו, ואסור לנו להתעלל עכשיו ביהודים, שהם המעוט היושב בתוכנו"... קוזמיצקאס דיבר בגנות התופעה האנטישמית, והכריח את התלמידים לבקש סליחה. כמובן שזכרתי לו זאת לטובה. הוא היה גבר נאה, וממש

אהבתי אותו. הייתי תלמידה מצטיינת ושקדנית, זכיתי להערכתו, ובהמלצתו הייתי מחליפה ספרים בספריה שניהל בבית הספר.
הנה אני מזהה אותו בצילום הטיול המשותף של שני בתי הספר - היהודי והליטאי - לנהר הניימאן...
בתקופה הסובייטית הוא הוגלה שוב לרוסיה. אחרי המלחמה הוא חזר לליטא, לאחר שקיבל חנינה. בין האנשים שחתמו על הבקשה היו גם יהודים. אך אני יודעת, שקוזמיצקאס היה דמות שנוייה במחלוקת, היו שחשבוהו לאנטישמי מובהק, וסירבו להצטרף אל החותמים.
כשחזרתי לליטא פגשתי אותו בווילנה. אז סיפר לי שבמחנה העבודה ברוסיה גופו נחלש, הוא איבד הרבה ממשקלו, ורופא יהודי מצ'כיה הציל אותו. בשיחתנו עלו שמותיהם של המורים הלל ויהודה ועלה זכר הידידות הגדולה ששררה בינו לבינם. הוא ציין, שלו היה בעיירה בעת ההשמדה היה עושה להצלתם...

עמוד ממחברת בשפה הליטאית

Kai kurių matų lentelė

1 centimetras	= 10 milimetrų	1 atmosfera	= 10,34 mt. vandens stulpo
100 „	= 1 metras	1 „	= 15 angl. svarų į 1 kv. colį artimai
1 milimetras	= 0,001 metro	1 kilovatas	= 1,36 arklio jėgų P. S.
1 centimetras	= 0,01 „	1 mtr.	= 39,37 colių
10 centimetrų	= 0,1 „	1 colis	= 25,4 mm.
1000 mtr.	= 1 kilometras	1 mm.	= 0,03937 colių
10.000 kv. mtr.	= 1 hektaras	1 klg.	= 2,445 rusų svarų
100 ha.	= 1 kv. klm.	1 „	= 2,205 anglų svarų
1000 gramų	= 1 kilogramas	1 mtr.	= 3,281 pėdų
1 gramas	= 1 kub. cm. destiliuoto vandens	1 kub. sieks.	= 9,712 kub. mtr.
1 kilogr.	= 1 ltr. destiliuoto vandens 15° C	Žemės pritraukimas (gravitacija)	= 9,81 mtr. per sekundę
1 tona	= 1000 kilogramų	Diametras	= 3,416 apskritimo
1 atmosfera	= 1,0333 kg. į kv. cm.		

Daugybos lentelė.

1× 1= 1	3× 5= 15	4× 10= 40	7× 7= 49
2× 2= 4	3× 6= 18	5× 5= 25	7× 8= 56
2× 3= 6	3× 7= 21	5× 6= 30	7× 9= 63
2× 4= 8	3× 8= 24	5× 7= 35	7× 10= 70
2× 5= 10	3× 9= 27	5× 8= 40	8× 8= 64
2× 6= 12	3× 10= 30	5× 9= 45	8× 9= 72
2× 7= 14	4× 4= 16	5× 10= 50	8× 10= 80
2× 8= 16	4× 5= 20	6× 6= 36	9× 9= 81
2× 9= 18	4× 6= 24	6× 7= 42	9× 10= 90
2× 10= 20	4× 7= 28	6× 8= 48	
3× 3= 9	4× 8= 32	6× 9= 54	10× 10= 100
3× 4= 12	4× 9= 36	6× 10= 60	10× 100= 1000

P. Sokolovskienės ir G. Lano spaustuvė, Kaune, Maironio g-vė Tel. 793

LIETUVOS UNIVERSITETO
Tikrojo klausytojo asmens liudijimas

Pavardė Zilberis
Vardas Beras
gimęs(usi) 1907 m. liepos mėn. 15 d. yra
Teologijos Filosofijos fakulteto
Filosofijos skyriaus
klausytojas tikras.

Nr.
Rektorius Prof. P. Jodel.
192 m. m. 21 d.
Raštinės Vedėjas

~~Liudijimas išduotas paso vietoje. (Pasų įstat. § 8)~~.
Liudijimas galioja ***vieniems metams*** nuo išdavimo dienos.

כרטיס סטודנט
של ברל זילבר מדוסיאט
האוניברסיטה הליטאית בקובנה -
הפקולטה לתיאולוגיה-פילוסופיה

תלמידות חוץ

גיטלה: בתיה רוזניקוביץ ואנוכי, באנו שתינו מאז'רני (זאראססיי) ללמוד בבית הספר בדוסיאט.

בתיה ד.: ואני הגעתי לשם מאנטאליפט...

גיטלה: נקשרנו אל ההווי של העיירה, אל ילדי דוסיאט, ואנו שותפות לזכרונותיהם. הייתי בת יחידה להורי שמואל ובלה (לבית הורוביץ). בזאראססיי גמרתי שלוש כיתות, אך עברית טרם ידעתי. הלל שוורץ, שניהל את בית הספר "תרבות" בדוסיאט, היה בן דודי - אמו טייבה היתה אחות אמי - והוא היה מבקר לעתים קרובות בביתנו. פעם בא והציע לאמא שאעבור ללמוד בדוסיאט. גרתי אז לבד עם אמא, ובשבילי היתה זו חוויה מרגשת לנסוע למקום חדש.
בדוסיאט גרתי אצל השוורצים, אך לא זכיתי לשום יחס מיוחד או הקלה מצד הלל. להיפך, הלל היה מורה קפדן, והיה כועס עלי כשלא מצא אותי עסוקה בהכנת השעורים. הלחץ שלו הכביד עלי מאד, קשה היה לי להתרכז, אך אין ספק שלולא נהג בי ביד קשה, לא הייתי לומדת כלל...

בתיה ר.: גיטלה ואנוכי היינו שובבות גדולות, והדביקו לנו את הכינוי - ביידיש: "אזשערענער ציגען", ובעברית: "הגדיות מאז'רני"...
אני הגעתי לדוסיאט בהשפעת יצחק פוריץ, שאמו ואמי - שתיהן רחל-לאה - היו בנות דוד. המשפחות היו מיודדות, והיו ביקורים הדדיים. אני זוכרת שאמא היתה פוקדת את בית העלמין בדוסיאט, אך אינני יודעת את קברו של מי...

בתיה ד.: כולנו קרובים. אמי **ליבה** היתה אחות אביה של גיטלה...

גיטלה: בחופש הייתי נוסעת לאנטאליפט, אל משפחת לוין. היו שם הרבה ילדים, והיה ש מ ח!

בתיה ר.: אני גרתי בביתה של רחל-לאה פוריץ. לא היה חשמל, ואני זוכרת שרחל-לאה היתה מרימה את המשקפיים מעל חוטמה, מקרבת את "ספר התחינות" אל עיניה, ובאור העמום של המנורה היתה קוראת.

גיטלה: נזכרתי כרגע באחותו של הלל, חיה-דבורה שפירא, שהיגרה לאמריקה ופעם הגיעה לביקור בדוסיאט. התרשמנו מהופעתה המיוחדת, בכובע ונעליים מאותו צבע, והיא הרימה את שמלתה וגילתה לנו "פודיקעס" - ביריות צבעוניות עם פרח בקצה...

בתיה ר.: אני זוכרת באהבה את תקופת לימודי בדוסיאט. שם רכשתי את השפה העברית. גם בזאראססיי היה בית-ספר יהודי, אך לא דיברו שם עברית.

גיטלה: מיד צורפתי לכיתה השלישית. בית הספר היה אז בבית הכנסת הישן...

בתיה ד.: המורה הראשונה שלי לעברית היתה רבקה לויט.

בתיה ר.: דוסיאט היתה עיירה ממש ארצישראלית. המורים היו ציונים, והם שנתנו את הכיוון לציונות. כל מי שגמר בית-ספר בדוסיאט ידע עברית, ובכלל, בית הספר נתן ה מ ו ן לילדים, ולעיירה כולה. המורה היה שם "משהו". היה לו מעמד מיוחד.

גיטלה: אני זוכרת שמהמיניסטריון באו לבקר בבית-הספר, וגילו כלפי הלל הערכה רבה מאד. הוא החזיק את בית הספר ביד חזקה והנהיג משמעת חמורה.
מעניין, כרגע נזכרתי שהלל הסתיר אקדח מתחת לכר, ואני לא הבנתי מדוע - - -
לפני שעליתי ארצה קיבלתי מהלל סכו"ם מכסף, עם מונוגראם, שאותו חרט דב לויט. אני שומרת אותם כאוצר יקר, עטופים עדיין בנייר הרך...
בארץ היו כבר דודתי אתל - אחות אמא - ובעלה זלמן סולובייצ'יק, שעל אביו סיפרו כי היה מהראשונים שעזבו את חומות העיר העתיקה... דודי זלמן עבד ב"ועד הלאומי" ושלח לי ולאמי את "הדרישה".
ביום 20 במרץ 1934 הגעתי עם אמא לארץ. ירדנו בנמל חיפה, העמסנו את החבילות שלנו על עגלה, ובדרך החוף הגענו לקרית-חיים, לביתו של אברהם סלפ - שאחותו אלה היתה נשואה להלל - ושם עשינו את הלילה הראשון בארץ-ישראל...

ראקישוק - 1934.
בתיה לוין (דוכן) ומרים סלפ (מימין)
מתכוננת לעלות לארץ- ישראל.

בפתח ביתם של הלל ואלקה (סלפ) שורץ (8.1.1933).
רסיה ק.: הבית היה יפה וכינינו אותו "ארמון". הוא נקנה ממשפחת מילון שהיגרה לדרום אפריקה.
מימין לשמאל, למעלה: אלקה חריט, יהודה סלפ (-) צירקה קגן, אברהם אורלין, חיה־ציפה סלפ, יעקב חריט, הלל שוורץ, רבקה אורלין רוכנת מעל אלקה שוורץ, גיטהלה מוסילביץ, זלדה חריט. בחזית: רסיה קגן, ברקה לויט, תניה סלפ, קהת קגן, קהת סלפ.

מכתב ברכה מאת המורה יהודה סלפ לתלמידותיו בעבר גיטה מוסילביץ ובתיה לוין לכבוד נשואיהן.
(המכתב לגיטה נכתב בעברית, והתוספת לאם - ביידיש).

25.3.1937

בשמחה רבה קבלתי את הידיעה הנעימה על חתונת גיטה. רושם ידיעה זו טרם טושטש והנה פוגש אני ברייגה ובשורה מעין זו בפיה. סחה היא לי על חתונת בתיה. שמחנו מאד גם צחקנו. ונזכרנו בגיטה, גדיה לבנבנה, יושבת על ספסל ביה"ס. שובבה היתה גיטה זו אך ילדה טובה ועליזה.

ובתיה - עומדת היא על יד המעקה באנטאליפט ועוסקת במידותיו של אברהם אבינו, כשפניה עליזים וטובים. ולא ראיתי עדיין גיבור שינצח ולא ישב לשולחן בשעת ארוחת צהרים.

ונזכר אני בכל הימים ההם, ימי קיץ, כשבתיה עומדת ונהנית מפרחי הגן שעלו, ופרחיהם נאים וכו' וכו'.

ברכותי לכן רבות הנה מאד, כי לא רק ברכה אחת לי (לא כיצחק אבי יעקב ועשו).

לבי מלא ברכה לכן, ברכות אושר רב.

מי יתן ונשמע מכן אך טוב, אך טוב! יהודה

כמה מלים לאם:

בהזדמנות זו נעים לי מאוד לברך במזל טוב את דודה ביילה (ככינוייה בפי חנוך). תמיד הייתי אומר שגיטה היא נערה בת חיל, ואת רואה שהיא באמת בת חיל.

ברכתי שתרוו ממנה תמיד נחת ותראו אותה תמיד מאושרת. יהודה

המורה יהודה סלפ

שמעון טוקר – בין אנטאליפט לדוסיאט...

נולדתי באנטאליפט. אבא, יוסף טוקר, היה יליד דוסיאט ושם נשארה לגור הסבתא.
דודתי הנע גרה עם משפחתה יחד עם הסבתא, אך כעבור שנים היגרה לדרום־אפריקה בעקבות בעלה, שהקדים אותה בשנים אחדות, ואני זוכר שהיה שולח לה קיצבה...
זכרונותי על דוסיאט קשורים לביקורי אצל סבתא. הרחוב הראשי היה מרוצף שם באבנים עגולות והעגלה בנסיעתה קיפצה עליהן...
דוסיאט היתה עיירה קטנה, אך שקקה חיים יהודיים מלאים. היו בה בית־ספר, בית־כנסת ומוסדות אחרים, שלא היו באנטאליפט: בנק, רופא שיניים... ואנשי אנטאליפט השתמשו בשירותים האלה בדוסיאט, שנחשבה בשל כך לעיירה מפותחת יותר.
המרחק בין אנטאליפט לדוסיאט כעשרה קילומטרים, ולא היתה זו בעייה קשה להגיע לשם. אפשר היה לרתום סוס לעגלה, למי שהיה... אפשר היה להצטרף לעגלת הדואר שיצאה לדוסיאט מדי בוקר. ואנו, הצעירים, היינו רוכבים לשם על אופניים בשביל הצר לאורך היער, ולא פעם אחת "תפש" אותנו בדרך גשם, ברקים ורעמים. אך היה זה טיול נחמד.
והיה גם אוטובוס. אנטאליפט שוכנת בעמק, סביב לה יערות והרים, ובחושך אפשר היה להבחין באורות האוטובוס המתקרב לעיירה במורד ההר. אחד העיסוקים של אנשי אנטאליפט היה לבוא לתחנת האוטובוס ולראות מי הגיע לאנטאליפט ומי ממשיך לדוסיאט. האוטובוס היה בא מקובנה בסביבות תשע בערב, ואחרי רבע־שעה היה כבר בתחנתו הסופית בדוסיאט.
בימי החופש היה זה חוק בל יעבור לבוא לבקר את סבתא. מכל הנכדים הייתי אני הנכד הקרוב ביותר לדוסיאט, ושמרתי על קשר הדוק מאד עם סבתא. לה היה זה מובן מאליו שאגיע, והיא היתה מכינה לי מעדני גבינות, דברי מאפה וגומעלקעס (כיסונים)... אהבתי את הביקורים האלה,וברצון רב נסעתי אליה.
סבתא לא היתה גדולה בקומתה, אך היתה זריזה והסתדרה היטב. אני זוכר שהדודה הנע היתה מטפלת בילדים,והסבתא ניהלה גם את משק הבית וגם את המאפיה...
כשהייתי בא לסבתא בקיץ, הייתי משתעשע על האגם בשיט בסירה, ובחורף – במזחלת ובמחליקיים על האגם הקפוא. אי־אפשר לשכוח את הבילוי הזה...
לאחר ארבע שנות לימוד באנטאליפט עברתי ללמוד באוטיאן, ואחר־כך בווילקומיר. שם למדתי עם ילדים מדוסיאט: מלכה פלדמן ושני האחים אברהם ודב שוורץ.

לימודים באנטאליפט

הקמת בית־ספר באנטאליפט היתה אחד הפלאים. בזמני לימדה שם מורה.
יש לציין שהיהודים אירגנו היטב את מוסדותיהם: אם היה צורך במורה – הביאו אותה ממקום המרוחק מאה קילומטרים מהעיירה. לזכות הליטאים ייאמר, שהם שילמו משכורת למורים והכירו רשמית בתעודות הגמר.
הליטאית היתה שפת המדינה. בבית דיברנו יידיש, אך הלימודים בכל המקצועות התנהלו בעברית, וביחוד הקפידו בזה בגימנסיון. שם היה מסתובב המורה, ובהפסקות היטה אוזן לשמוע באיזו שפה אנו מדברים.

הכנסיה באנטאליפט

ידוע לי על בית הספר בדוסיאט, שדיברו בו רק עברית ויצא לו שם מצריין. המורים היו מבני המקום, והיה איכפת להם, ואולי משום כך הצטיין.

באנטאליפט היה פרוגימנסיון ליטאי, שהיה צמוד למנזר. זה היה מבנה ענק וגרו בו נזירות. גם הכנסיה נראתה לי ענקית. כשהגויים היו באים לבית התפילה, נוצר לפעמים רקע להתכתשויות, ובחג המולד היו כל היהודים מסתתרים בבתיהם. אך אינני זוכר מקרה שיהודי ברח ממכות של גוי, לא באנטאליפט ולא בשום מקום אחר. הגויים ידעו שלא כדאי להתחיל, כי יהודי לא נשאר חייב.

לא פעם יצאנו עשרים או שלושים ילדים מתנועת הנוער לסביבה של הגוים, ללא פחד, גם אם ידענו שיש ביניהם קבוצות קיצוניות. האנטישמיות כבר התבטאה בהפצת הארס: "אל תקנו אצל היהודים"...

השאוליסטים – אגודת הצלפים ("שאוליו סאיונגה"). בראשיתה אגודת לוחמים אזרחית למען עצמאות ליטא. במשך הזמן הפכה לאנטישמית קיצונית, ובזמן הכיבוש הגרמני מילאו השאוליסטים תפקיד מרכזי בהשמדת יהדות ליטא.

כשקיבלה ליטא את עצמאותה עדיין נזקקה לעזרת היהודים. בינתיים קם בה דור חדש, ונפקחו עיני הגויים לראות שרוב המסחר והמלאכה בידי יהודים. אין פלא, איפוא, שגדלה עוד יותר השנאה כלפי היהודי.

השאוליסטים היו הקיצוניים ביותר בשנאתם ליהודים, והם הקדימו את הגרמנים בחיסול היהודים.

אסתר שפירא — הייתי מורה באנטאליפט...

סיימתי קורס להוראה בערך בשנת 1930, ונשלחתי מ"מרכז יבנה" בקובנה ללמד בעיירה אנטאליפט, עיירה קטנטונת ובלתי מפותחת. דוסיאט לעומתה היתה עיר גדולה...

בזמן הראשון גרתי בחדר אצל משפחת איכרים, ובחורף נזקקתי לעזרתם שיביאו לי עצים להסקה. אחר־כך עברתי לגור אצל משפחת לוין, והדאגה לעצי הסקה הוסרה אז ממני...

לא היה בעיירה בית־מרחץ ציבורי, אלא לכל כמה משפחות היה "בית־מרחץ" פרטי, ומשפחה שהגיע תורה לדאוג לעצי הסקה היתה מזמינה אז קרובים למרחץ...

כדי לזכות בתמיכת המיניסטריון היתה הכיתה בבית הספר צריכה להכיל לפחות ארבעים תלמידים, וכך נאספו ילדים בני גיל שונה. מובן, שעבודת המורה בתנאים כאלה היתה קשה במיוחד, ואני זוכרת שעבר הרבה זמן עד שראיתי פירות מעמלי.

בדרך כלל לא דיברו עברית באנטאליפט, ובזמני ההורים דיברו ליטאית. רוב יהודי העיירה היו אנשים פשוטים, ונדמה לי שהבית המשכיל מכולם היה של משפחת לוין.

יזמתי בחירת ועד הורים, וכשהייתי מגישה מסמכים באישורם על הגליון הופיעו חתימות, אך היו גם טביעות־אצבע...

מה ציפו ההורים מבית־הספר? בקשר לזה אני נזכרת בדברי אחת האמהות: "אנחנו אנשים עניים, ואני מבקשת שאת בתי תלמדי רק חשבון, כדי שתוכל לעזור לנו בחנות..."

לכבוד חג העצמאות של ליטא הייתי דואגת למכונת־ספרים. לצורך מה? – הייתי מספרת בעצמי את שיער התלמידים, כי להורים לא היה כסף לשלם לספר...

הייתי נוסעת למיניסטריון לבקש תמיכה, ואירגנתי ספריה לבית הספר. רוב הספרים הושגו בתרומות. כשהייתי נוסעת לחופשה הביתה, לפלוטל, מכרתי לנוסעים ברכבת הגרלות לטובת הספריה, ובכסף זה הייתי קונה ספרים בקובנה. לאט לאט התעשרה הספריה, והתלמידים נעזרו בה בלימודיהם.

בראשית עבודתי היה לי קשה. אבל כשחלף הזמן והתלמידים סיימו ארבע כיתות, התלמידות הבוגרות התפתחו והיו כבר "נשים קטנות", שרקמו וידעו כבר לקרוא, אז היה לי טוב בלב. ראיתי גמול לעמלי, וזכיתי גם להערכת ועד ההורים והמפקח – "האינספקטור"... המפקח היה מגיע לביקורת מזאראסיי. אני זוכרת שדבר ראשון דרש מהתלמידים להסיר את הכיפות. הוא היה ציני ואנטישמי, אך ידעתי ששבע נחת ממני, כי סיפרו לי שבביקורו בעיירה אחרת היה מדבר בשבחי.

התלמידים קלטו את העברית. אמנם דיברו עדיין עברית "ר ע ה", אך פיטפטו וכתבו עברית, והיה לי סיפוק גדול כאשר המשיכו לכתוב אלי לארץ. שמור אצלי מכתב מאחד מהם, ה"שייגעץ" שבחבורה, ששאל במכתבו: "איך הולך למורתי בביזנעס?..." תלמיד זה היה בהתחלה קשה במיוחד, ואני זוכרת שתפשתי אותו כשגנב מקופסת קרן הקיימת. הוא השתנה כאשר מיניתי אותו לגיזבר.

באנטאליפט לימדתי גם מבוגרים, ואני אז בסך הכל בת שמונה־עשרה שנים וחצי...

עזרה גדולה קיבלתי מהמורים הוותיקים מדוסיאט, הלל ויהודה. הקירבה שבין שתי העיירות קירבה גם אותנו. יהודה היה מגיע באופניים לאנטאליפט ועוזר לי, והתפתחה ידידות גדולה

המורה אסתר מאנטאליפט עם המורה יהודה מדוסיאט (משמאל) ודוד לוין (מאנטאליפט).

בינינו. אני זוכרת שהלל ואלה אשתו – אחותו של יהודה – דאגו מאד לטפח ידידות זו, והיו מזמינים אותי לביתם. היינו שטים על האגם עד שעת לילה מאוחרת, ויחד השתתפנו בוועידות מורים. כשנסענו לנשף אצל קפלן בזאראסיי, יהודה דאג לנוחיותי, וכל פעם התעניין אם אני מבלה יפה. הידידות הזאת לא נעלמה מעיני התלמידים, ופעם מצאתי רשום על הלוח: "המורה אסתר והמורה יהודה הם זוג"...

עזבתי את אנטאליפט בשנת 1935 ועברתי ללמד בזאראסיי, אך מייד קיבלתי סרטיפיקט ועליתי ארצה. רציתי מאד ללמד בירושלים – שם גר אחי – אך משרד החינוך היפנה אותי לחדרה. הגעתי לחדרה ביום גשום, ואני זוכרת שהיה שם בוץ נורא, ובבית הספר היו רק שני מורים. הטילטולים ברכבת, מזג האויר הקשה והבוץ, כל אלה תרמו למצב רוחי העגום, והרהרתי: "מה, שוב אלמד בעיירה קטנה?..." ומייד החלטתי לעזוב.
חזרתי ברכבת לירושלים, והרגשתי נורא! עוד באותו לילה איתרתי את המפקח בביתו, וביקשתי ממנו שישלח מייד מברק לחדרה, שיבטלו את שכירות החדר... אני זוכרת שהמפקח אמר לי: "בשנה הראשונה את רוצה י ר ו ש ל י ם? חכי שנה, שנתיים..."
לאחי היו עסקים בירושלים ועזרתי לו בניהול חשבונות.
בתקופה ההיא קיבלתי את מכתבו של תלמידי: "איך הולך למורה בביזנעס?..."

אני מביטה בצילום כיתת התלמידים מאנטאליפט, ואני מזהה כמה מהם בשמותיהם. רבים בוודאי ניספו – – – הייתי שמחה להיפגש עם הניצולים.

כיתת תלמידים באנטאליפט עם המורה אסתר שפירא.
עומדים: מימין – לובה שור. רביעי משמאל – שמעון גלי

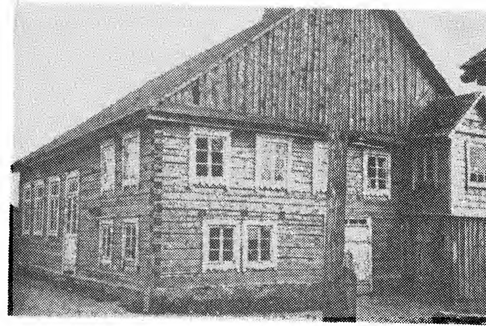
חורף תרצ"ז
בית ספר עברי באנטאליפט עם המורה גרשוני. באותה שורה – אביגדור בראווה (יושב, קיצוני מימין)

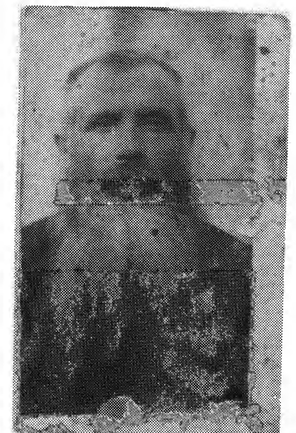
על אברהם בארון

שייקה גליק:
דוסיאט ואנטאליפט - בני משפחה אחת...
קיימת קירבה בין משפחות גליק, בארון ולוין. שני האחים יענקל ואברהם בארון היו יערנים, ומוצאם מהכפר אנטיזובה. יענקל ואשתו הינדה- איידה היו סבי וסבתי, הורי אמי רחל- לאה. אחותי עדינה- הינדה נושאת את שם הסבתא.
אברהם בארון, ששמו נזכר בין נפגעי הפוגרום בדוסיאט, זכה לאריכות ימים, וכשעיניו כהו מזוקן, בתו נחמה- דוברה לוין טיפלה בו במסירות בביתה באנטאליפט.
כשבאתי לשם לביקור עם אמא, אברהם הניח ידיו על ראשי וברך. ואני זוכר שהוא נראה אז בעיני כל־כך זקן, וגופו היה כל־כך מצומק...

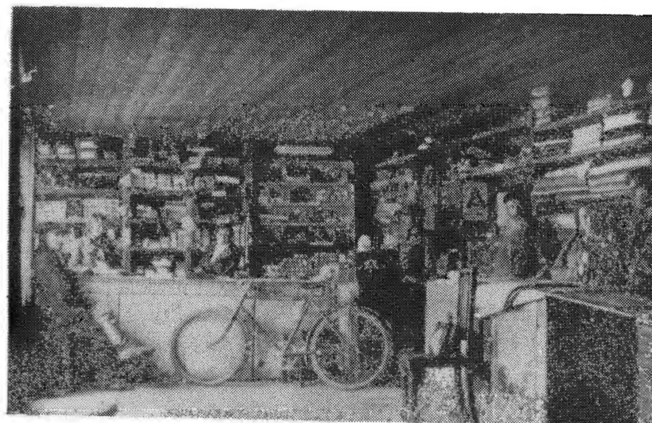
יהודה ל.: אברהם בארון היה רב- סבא שלי (אבי סבתי נחמה- דוברה). הייתי עדיין ילד קטן, ואני זוכר שמדי יום הייתי מגיש לו כוסית יי״ש. בלילו האחרון הוא העיר אותי משנתי, הניח ידיו על ראשי וברך. ועוד אמר לי, שלמחרת בבוקר לא יהיה כבר בין החיים ובקשתו היא, שהורי יודיעו לכל קרובי המשפחה לבוא ללוותו בדרכו האחרונה. ואכן, עוד באותו לילה הוא נפטר.

אידה ל.: כשאברהם בארון נפטר, כתבו עליו בעיתון בליטא, שהוא זכה לאריכות ימים יותר מכל אדם אחר בליטא...

בית המדרש באנטאליפט

משה לוין (מאנטאליפט)

נפרדים מבתיה לוין ליד בית הוריה באנטאליפט. מימין לשמאל: יהודה סלפ (מדוסיאט), והאחיות לוין: שרה־איטל, יהודית, פייגה׳לה, בתיה ורייניקה, רסקה קגן (מדוסיאט), דוד לוין, הירש סטולר (מסאלוק).

החנות של משפחת לוין באנטאליפט.
אסתר ש.: אחת האמהות אמרה לי:
״אנחנו אנשים עניים, ואני מבקשת שאת בתי תלמדי רק חשבון, כדי שתוכל לעזור לנו בחנות...״

שמואל לויט — בן העיירה יוצא העירה...

שמואל לויט ואחותו דבורה (דורה)

אני זוכר את פתיחת בית הספר בדוסיאט. רכשתי כבר נסיון ב״חדר״, ולכן הכניסו אותי מייד לכיתה השניה. הייתי שובב גדול, ולא פעם התחמקתי מהשיעורים.

בבוקר חורפי אחד הייתי בדרכי עם תרמיל וספרים לבית הספר, על מחליקיים כמובן. המים באגם כבר קפאו, והרי זו חוויה עצומה להחליק עליו. שיניתי כיוון, ובמשך כל היום החלקתי על הקרח. כשראיתי שהתלמידים שבים מבית הספר, שבתי גם אני הביתה. פני היו אדומות מהכפור ואוזני תפחו וקפאו. נכנס המורה יודל - הוא גר בבית הסמוך לביתנו - ושאל מדוע לא באתי לבית הספר. נו, הייתי צריך להתוודות...

נפלתי למשכב, הזעיקו את ד״ר דרויאן, שהורה למרוח את פני בשומן אווזים. סבלתי כאבים איומים, ושבוע ימים לא יצאתי מהבית.

המורים ידעו על תעלולי, והושיבו אותי בספסל הראשון, כדי שלא אציק לבנות בדקירות סיכה...

למרות שהייתי פרחח, אני זוכר היטב מה למדנו בבית הספר, ועד היום אני יודע בעל־פה את שירי ביאליק. ואיך אפשר שלא לזכור, כשהיו לנו מורים מסורים כל־כך?

על תעודת הגמר של בית־ספר ״תרבות״ שמרתי כל תקופת המלחמה, והיא אתי.

תעלולי ב״ישיבה״...

לא הייתי ב״מכבי״ ולא שיתפו אותי בקבוצת כדורגל, כי עדיין הייתי ילד. גם חבר בשומר הצעיר לא הייתי. אמא רצתה שאהיה רב ונשלחתי ללמוד ב״ישיבה״ בראקישוק. היינו אוכלים ״ימים״ אצל משפחות, ולנים במלון. בהיותי ב״ישיבה״ נפטר אבא, ובאו ואמרו לי לומר ״קדיש״. זמן מה הייתי עומד על־יד העמוד ועורך את התפילה. זה היה הכבוד שחלקו ל״יתום״.

ראש הישיבה היה ר׳ משה, איש גיבן, נמוך, והיתה לו דווקא אשה יפה ושבעה ילדים.

הוא היה ״אומר מוסר״ - מטיף מוסר בלי סוף, ובייחוד הצטערתי שאסור לשחק כדורגל, אסור ללכת לקולנוע ואסור לרכב על אופניים. האיסור האחרון היה היותר קשה בשבילי! האופניים משכו את לבי. והרי בבית המלאכה שלנו תמיד נמצאו אופניים, ואבא היה משכיר זוג בחמשים צנט לשעה!

בראקישוק היה אחד - גפנוביץ - שגם הוא היה משכיר אופניים. הוא הזמין אותי שאבוא ואקח, ובלי כסף. באתי ונתן לי אופניים לפי מידתי. ״קח וסע לאן שרק תרצה.״ נסעתי אל מחוץ לעיר, כדי שלא יראו אותי תלמידי הישיבה, ובעוד אני נוסע להנאתי ברחוב קטן, צץ לו, לפתע, מאחת החצרות ר׳ משה, ואני על האופניים לקראתו! הספקתי לצלצל בפעמון, כדי לא להרגו, חלילה, והוא הרים קול צעקה: ״ל ו י ט !!״

מובן, שלמחרת, כשהגעתי לישיבה, קרא לי ואמר: ״ארוז חפציך וסע הביתה!״

אמא הגיעה מדוסיאט (המרוחקת מראקישוק למעלה משלושים קילומטרים), לבקש רחמים...

ראש הישיבה ציין שיש לי דווקא ראש טוב, אך אינו יכול להמשיך להחזיקני בישיבה, כי אני מקלקל את כל הבחורים.

ואמא רצתה כל־כך שהבן שלה יהיה רב!

עברתי ל״ישיבה״ בווילקומיר. אני זוכר, שכאשר למדתי שם, הגיעו אלי אחותי בתיה ויצחק, כדי להיפרד ממני בטרם עלו לארץ־ישראל.

בערב פורים סולקתי גם מישיבה זו. למה? הלשינו על חברי לחדר, שהוא משחק בקלפים. עשו חיפוש ומצאו קלפים דווקא אצלי.

"קלפים? אלו דברים אסורים בהלכה!" גורשנו, ארבעה בחורים, ואבא-ידקה יוסמן גם הוא היה ביניהם, אך הוא לא "הרים-ידיים" כמוני. הוא התעקש וחזר עם אביו אל ראש הישיבה, המשיך ללמוד, וקיבל סמיכות לרב. במלחמת העולם נהרג בחזית.

בקובנה, בחנות הדגים...

בפורים חזרתי לעיירה, ועבדתי בהתקנת שלטים.

אך בחג השבועות, ממש בחג, עזבתי את העיירה בדרכי לקובנה. היינו שלושה חברים, ובתוכם גם גריינקע פארס. היינו צעירים, לא היתה לנו תעסוקה של ממש בעיירה, ולא ראינו שם שום תכלית. בעיירה לא היה חשמל ולא היה קולנוע, והיה משעמם, והחלטנו לעבור לעיר הגדולה. תכננו לעזוב בחג כשכולם בבית-הכנסת. יצאנו אל מחוץ לעיירה, כדי שאיש לא יראה אותנו בקלקלתנו, כי לו נתפשנו, היו, חלילה, הורגים אותנו, כ"מחללי חג מתן תורה". נהג האוטובוס הגוי עצר ואסף אותנו.

אחיו של גריינקע גר אז בקובנה. הוא היה אופה, ואצלו אכלנו. הוא היה צעיר כמונו, ודווקא שמח כשבאנו. החג ארך יומיים, ונשארנו אצלו.

למחרת החג יצאתי לחפש עבודה. רוב החנויות היו של יהודים, וחיפשתי מקום שאוכל לעבוד כשולייה. מצאתי עבודה בחנות לממכר דגים, חנות סיטונאית, שעמדו בה חביות ענקיות. היתה זו מלאכה קשה לפתוח את החביות, אבל הצלחתי.

והנה נכנס קונה, והתחיל מקחוממכר בינו לבין בעל־הבית. ופתאום חבט בעל־הבית בשתי ידיו חבטה חזקה, בצעקה: "ל א!" כשהקונה עזב את החנות, מייד התחרט ושלח אותי להחזירו. יצאתי, לא מצאתי את הקונה, וגם לא את הדרך חזרה לחנות...

שלושה עשר פחים בבת אחת

חיפשתי עבודה בפחחות, והלא בזה הייתי מומחה! הגעתי לפחח, שהציע לי עבודה - סחיבת שלושה עשר פחים בבת־אחת. אמרתי לו: "איר דארפט אטרעגער און ניט אבלעכער" (אתה זקוק לסבל ולא לפחח), ודברי אלה דווקא מצאו חן בעיניו, ונתן לי לכסות בפחים גגות בבית־הבראה מחוץ לעיר בשכר הוגן - ארבעים ליט לשבוע ודמי אש"ל.

העבודה נעשתה בזוגות, אחד מול השני, ובשל היותי איטר יד ימין לא היתה התאמה ביני לבין בן-זוגי. נאלצתי על כן לעבוד רק כסבל, וסחבתי שלושה עשר פחים בבת אחת, וידי ממש נחתכו.

השבת קרבה, ובעל־הבית שאל אותי היכן אלון, והשבתי "בגן העירוני על הספסל".

הוזמנתי להתארח בביתו, ולמחרת, כאשר הוא השכים לתפילה, מצא אותי יושב וכותב (כתבתי מכתב הביתה). אמר לי: "רואה אני כי טעיתי בך. חשבתי שאתה יהודי, והנה אתה שייגץ." הוא פיטר אותי מהעבודה, אך נתן בידי סכום הגון, ויכולתי לקנות נעליים, מכנסיים וחולצה.

בלית־ברירה ישנתי בגן העירוני. שני חברי לא החזיקו מעמד בעיר, הם התגעגעו הביתה, וחזרו. לאמי סיפרו כי אני ישן על ספסל בגן, וכי ידי פצועות, ואמא הגיעה העירה מודאגת.

ביקר אז בקובנה "צדיק" של החסידים. אמא הביאה אותי לפניו, וה"צדיק" אמר לה: "בישיבה היה בנך לא־יוצלח. גם ידו אטרת. כדאי, על כן, שילמד מקצוע עדין, טכנאות עדינה, ואולי יתקן שעונים..." ה"צדיק" ברך אותי, ו...קיבל כסף.

משה־קה ויסקולסקי למד אז טכנאות שיניים, ובהמלצתו נתקבלתי כתלמיד. שכרתי חדר, אכלתי בפנסיון, ואמא ודבורה אחותי שלחו לי כסף וחבילות...

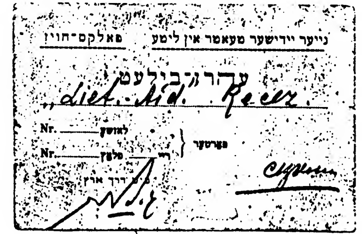
השתוקקתי להיות שחקן

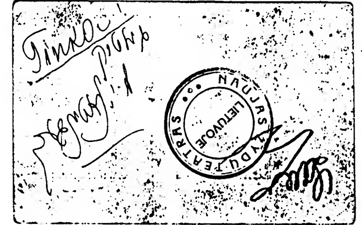
בכל מאודי רציתי להיות שחקן. השתמשתי בכל התחבולות כדי לראות הצגות. נכנסתי לאולמות דרך הגג ודרך כל סדק.

היה בקובנה תיאטרון יהודי ("דער יידישער טעאטער"), ואני זוכר את ההצגה "א הארץ פון א מאמע" ("לב אם"), עם השחקנים חנה לרנר ודוד ציידרמן, שהתפעלתי ממשחקם. כן הופיעה האופרטה מברלין, עם הזמרים פליקס ברסרד וטרודה ברלינר. הגיע גם "האהל" מארץ־ישראל, ועד היום אני זוכר את המלים: "אחי הלכו עם הצאן לרעות את העדרים" - וצלצול הפעמונים נשמע עדיין באוזני...

והיה גם התיאטרון החורפי, של לאן ובוקאנץ, שהעלה הצגות בקומה השנייה בבניין התיאטרון העממי.

השחקנים כבר הכירו אותי, ויום אחד אמר לי אחד מהם: "שמעתי שאתה עובד בטכנאות שיניים, ואני זקוק לך". "וגם אני צריך אותך" - אמרתי. מאז לא היה לי קושי להיכנס

להצגות.

"אני מת להיות שחקן! זו מחלתי!" - אמרתי פעם לשחקן אחד. והוא מינה אותי לראש הסטאטיסטים, אך לא לאורך זמן. באחת ההצגות "נכנסתי" בטעות באמצע המונולוג שלו, ואחרי - הסטאטיסטים האחרים. חטפנו ממנו, לפי הסדר, סטירה הגונה, ובזה נגמרה הקריירה התיאטרלית שלי.

כשהגיעה שעתי גוייסתי לצבא הליטאי. זמן קצר לאחר שחרורי (במאי 1941), פלשו הגרמנים לליטא - - -

שמואל לויט: אני זוכר שבחורה אחת הצטרפה לצילום בלי הסכמתנו, וביקשנו מהצלם שימחוק אותה, והוא "שתל" עץ במקומה..
מימין לשמאל, למעלה: דוד איירס ומשה ויסקולסקי.
למטה: דוידקה זק ושמואל לויט.

בנות המין היפה..
מיכה ברון: למרות שהצילום נעשה בחלקת השדה שלנו, הבנות לא הסכימו שאצטרף אליהן, וכך נשארו רק בנות המין היפה..
מימין לשמאל, למעלה: אתקה שניידרמן, רחל בלכר, ליבקה קסימוב, נחמקה יודלביץ, חווה שו"ב.
שורה אמצעית: ברײנקה שפירא, אלקה מלמד, רבקה סקופ.
למטה: שיינקה יוסמן, שיינקה חייטוביץ, איסכה זייף.

תיאטרון חובבים

תיאטרון חובבים בעיירה "המלך ליר היהודי" - חזרה לקראת ההופעה.
מיכה ברון: ההצגה התקיימה באולם בבית הספר הליטאי, שהיו בו 200 מקומות. החזרה להצגה נערכה ערב עלייתי ארצה. למעלה, "מאחורי הקלעים", עומד בפתח (משמאל) איסר לויט, ומאחוריו נראית רק כתפי.. מימין לשמאל: **מאיר לויט, דב שר״ב, רחה־מאשקה,** (במטפחת - שחקנית מסאלוק), **ה"חתן" וה"כלה" שאול לויט ואיטה'לה אורלין, ברל זילבר** (דב כספי), **מיכה סלפ, אפרים זליגסון.** למטה (באמצע) - **הירשקה־ברל הלחשן..**

הניה ב.: בדוסיאט היה תיאטרון חובבים. הכוח המניע והרוח החיה בכל ההצגות היה דוד־ליב איירסס, שהיה הבמאי, המפיק, התפאורן והשחקן.

דוד־לייב א.: הרבה מזכרונותי קשורים בתיאטרון החובבים בדוסיאט. היה לי קול ערב, נחשבתי לזמר טוב, ולו היו אז תנאים טובים ללמוד ולהשתלם, ייתכן והייתי מגיע למשהו...
אני נזכר בילדותי, בחגיגת חנוכה בבית־הספר. המורה הירשקה האמר היה כנר, וליווה בנגינתו אותי ואת פייגיצקע איציק־משה'ס, כששרנו בדואט את השיר "י ל ד ה, ילדתי, י פ ה, יפתי..." ולפתע שכחה פייגיצקע את המלים, ונעמדה כאילמת. אני המשכתי לשיר את כל השיר לבדי, וכשסיימתי המורה הלל שורץ ניגש אלי בהתרגשות ונשא אותי על כפיים - - -
בשנת 1939 הופעתי בפעם האחרונה על הבמה. הראשית היתה ב"מכבי".
כל מיני תיאטראות ביידיש ושחקנים מקצועיים שלא היתה להם עבודה קבועה, היו עוברים מעיירה לעיירה, וגם אלינו הגיעו. הם היו עורכים מבחנים, בוחרים "שחקנים" מבני המקום, ומשתפים אותם בהצגה.
לכבוד ההצגה היינו מדפיסים כרטיסי־כניסה. ששים אחוזים מההכנסה נמסרו לשחקנים, והיתרה - בחלקה ל"מכבי", אך החלק הגדול יותר ל"ביקור חולים".
אני זוכר הצגה מטעם "מכבי" לכבוד המהפכה הרוסית. אני חיברתי את ההצגה, ושמה "המלך ליר היהודי". השתתפו בה גם ברקה לויט, מאיר לויט, לאה'קה ויסקולסקי - הבת הבכורה של המלך, רבקה איירס - הבת האמצעית, אפריים זליגסון - החתן השני, ושאול'קה לויט - ארוסה של הבת הצעירה. גם רחל שר"ב השתתפה. הצגנו בדוסיאט, ואחר־כך הוזמנו להופיע גם בסאלוק.

רחל ש.: הצגנו גם "עמך" ו"צווייי הונדערט טויזנט", והשחקנית המצטיינת מכולן היתה גיטקה ברון, שהיתה בחורה בעלת מרץ ויוזמה.

הניה ב.: גיטקה שיחקה גם ב"יוסף ואחיו"...

שייקה ג.: מהזמן ההוא אני זוכר גם את ההצגות "חסיה היתומה" ו"מירה'לה אפרת".

רחל ש.: יצאנו לסיבובי הופעות - "גאסטרולים" - גם לאנטאליפט וגם לסאלוק...

צילה ש.: וגם אנו, הקטנות, שותפנו אז ורקדנו באלט...

יואל ז.: גם נוח פוריץ היה שחקן מוכשר. הוא חיבר את ההצגה "חנוכה אין דער קאלטער סוכה" (חנוכה בסוכה הקרה)... בהצגה ההיא השתתפנו גם אני והנקה סלפ.

דוד־לייב א.: והיה גם לחשן. לפעמים היה זה יענקלה חריט.

הניה ב.: אני זוכרת את הירשל, בנה של בונה, שהיה "הסופלייער" - ה ל ח ש ן..

רבקה ש.:

גיטקה ברון היתה שחקנית מצויינת, אך היתה נגועה ב״מום הליטאי״, והיתה מחליפה בין שי״ן שמאלית לבין שי״ן ימנית... עד היום אני נזכרת בצחוק, איך עשתה זאת בתפקידה בהצגת ״המלך ליר״ כשאמרה את המלים: ״רייסט אויף די שליסל! גיט דעם קראנקען אלטן טאטן עסן״(פצחו את המנעול, והבו אוכל לאב החולה והזקן)...

בהצגה ״השטן בגן־עדן״ הייתי בת־זוג לדב לויט, שהיה שחקן מעולה, ובייחוד בתפקידים טראגיים. היתה לנו ״בת״, תינוקת... ״אישי״ חשד בי שאני בוגדת בו, והוא גרש אותי עם הילדה מן הבית... התחננתי לפניו שלא יעולל לנו זאת, הבטחתי לו שאין שום יסוד לחשדו, בכיתי מרה, ותוך־כך ניגשתי לעגלה והוצאתי מתוכה את התינוקת, שלא היתה אלא ב ו ב ה, בובה עירומה...

הקהל, שעד אותו רגע ישב שקט ומתוח, פרץ לפתע ברעמי צחוק למראה הבובה החשופה...

כשיצאנו מאחורי הקלעים, שפך עלי דב את מלוא כעסו וזעמו, וצעק: ״מה עשית? קלקלת לי את כל ההצגה! קלקלת לי את כל ההצגה!״ - - -

ואני, כעסתי בלבי על הבמאי, שלא דאג להלביש את ה״תינוקת״... כל־כך התרכזתי בהצגה והשתדלתי לזכור היטב את המלים, ואיך יכולתי לחשוב אם הבובה בעגלה לבושה היא או עירומה?...

בזה נגמרה הקריירה התיאטרלית שלי.

חסרה לנו במה...

רבקה מלמד (מתוך מחברת):[48]

הדרמה מעוררת בלבנו חליפות רגשי עצב ורגשי שחוק והיתול...

האופרה היא טרגדיה או קומדיה, שהנפשות הפועלות אינן מדברות כי אם משוררות בלוויית מנגינת כלי זמר...

האופירטה היא קומדיה שהנפשות הפועלות משוררות בלוויית נגנים אולם בינתיים הן גם משוחחות ומתווכחות בלי מנגינה.

ספרותנו העברית ענייה מאד לדאבוני במחזות מכל המינים מפני שחסרה לה במה...

ס ר ט ב ע י י ר ה

רבקה ש.:

לא אשכח את ה ס ר ט ה ר א ש ו ן שהגיע לעיירה...

כמובן, סרט שחור- לבן, אילם, שהוקרן על סדין, על קיר המחסן של מכבי האש...

אך בימים ההם היה זה אירוע נדיר ומהמם.

כמו אש עברנו מבית לבית להודיע: ״ה ע ר ב י ה י ה ס ר ט - - -

ותוך ריצתי היפושית מעופפת הצליפה במעופה בעיני, העין כאבה ודמעה, ואת הסרט הראשון שהגיע לעיירה - ל א ר א י ת י...

קטע ממכתבו של יעקב חריט מווילנה
(ראה להלן)

לשרה היקרה ולמשפחתה שלום!
השמעת את הידיעה? - הנה השחקן [illegible] ורעיתו באים מאמריקה לדוסיאט להציג את המחזה
היהודי „בר כוכבא" ואחרי כן גם את המחזה „מאטקע גנב" - היהודים מבמות בו [illegible]
חברי [illegible]

העיר הדוסיאטי היה נער הגיל, אלא [illegible] נחוים שרות התנועות [illegible] בו
בתקופה. הזמן, שמעתי שאף בעיר את אהבתו לארץ אבות, היה בית הספר

יעקב חריט — "בר-כוכבא" על הבמה הדוסיאטאית...

"השמעת את הידיעה? - השחקן גליוויצקי ורעייתו באים מאניקשט לדוסיאט להציג את המחזה הידוע 'בר־כוכבא', ואחר־כך גם את המחזה 'מאטקע גנב'". בידיעה מהממת זו פגשני חברי יואלקה.

עליכם לדעת: ארבעה חברים היינו, תמיד בכפיפה אחת, וכשתקרא לאחד, מיד יצוצו כל הארבעה: איצקה, יואלקה, חונקה ויענקלה. איצקה היה אחרי שנים בעלה של אחותי איטקהלה, ושניהם ירדו דומה באוקמרגה. יואלקה יושב בארץ. חונקה טבע באגם סארטה' על־יד דוסיאט, ויענקלה תקוע ב ג ל ו ת.

כדי שתבינו מדוע המתה העיר וחרדו תושביה עם הופעת השחקנים, צריך אני לתת לכם ציור מהנוער הדוסיאטי מהזמן ההוא, בערך בשנת 1926. שימעו והאזינו:

בית הספר ותנועת הנוער

הנוער הדוסיאטי היה נוער פעיל, מלא מרץ וחיים, שרוח החלוציות פעמה בו. המעיין שממנו שאב הנוער את אהבתו לארץ־אבות היה בית הספר העממי, שבראשו עמדו המורים **הלל שוורץ, יהודה סלפ וצבי האמר**. הם נפלו חללים בימי השואה יחד עם תלמידיהם. זמן־מה לימד גם יצחק פוריץ. בבית הספר, שהיה בן ארבע כיתות ומכינה, למדו ילדי דוסיאטי חמש שנים, וכשיצאו מבין כתליו דיברו צחות עברית, והיו חדורי אהבה לעמם ולעבר היהודי, ושאיפה כבירה להיות בין בוני הארץ פעמה בלבם. לדוגמא היו להם החלוצים יוצאי **דוסיאט**, כמו יוסף יבנאי ואחיו אברהם, יצחק טוקר, דניאל זייף, רסיה קגן ורבקה לויט, ועוד רבים שאיני נוקב בשמם.

השפעה רבה בהשלמת החינוך החלוצי היתה לקן הצופים והשומרים, שבראשו עמד יואל זייף וועד השומרים. קן זה מצא לו מקלט בדירה הענייה של הבדחן הדסיאטי. ב"קיבוצים" שנערכו בין השמשות בין כתלי המעון או בחיק הטבע, בחורשה הצנומה של סילוויצקי האיכר, הרחיבו הצופים את ידיעתם על חיי הקיבוצים בארץ, וערכו ויכוחים על קיבוץ־ארצי וקיבוץ־דוסי, וכו'. דיברו אך עברית, ושרו שירי השומרים והחלוצים.

בכל קיץ ארגנו יואלקה וחבריו מחנות בחיק הטבע לימים מספר. המחנה חנה ביער עבות על־יד נהר, בקרבת הגורן, על אדמתו וברשיונו של בעל־גוף ליטאי. המחנה השאיר רושם עמוק בלב כל צופה ושומר, רושם שלא נמחה לעולם. אפשר לומר, שרוח ארץ־אבות פעמה בעיירה. די לאמר, שהשלטים בחנויות היו כתובים בליטאית שפת המדינה, ו ב ע ב ר י ת.

כדי להשלים את הציור הקולטורי של העיירה יש להזכיר גם את הספריה, שמצאה מקלט בדירתו של מאיר לויט. ספריה זו אצרה ספרים בשלוש שפות: יידיש, עברית ורוסית. ממעיין

הסטודנט יעקב חריט מבקר בקן השומר־הצעיר בדוסיאט.
מימין לשמאל, עומדים: **מירקה סלפ, שושנה מושל (מאבל), יעקב חריט, הנקה סלפ, רחל פלטין (מאבל), נוח פוריץ, דלקה סלובו.**
שורה אמצעית: **דב שר"ב, זלדקה חריט, יואל זייף (-)**
למטה: **שלמה גורביץ (מאבל) (-) מיכלה אורלוביץ (מראקישוק), צירקה קגן, איטהלה אורלין (-)**

זה, שמנה מאות אחדות של ספרים, שאבו ושתו בצמא עשרות צעירים וצעירות דוסיאטיים. מובן מאליו, שרק מעט־מזער מזון רוחני יכלה הספריה לתת לתושבים, והם העשירו את ידיעותיהם גם מהעיתונים "אידישע שטימע", "פאלקסבלאט" ו- "דאס ווארט", שאותם קראו כל בני העיירה. אך מכיוון שמחיר העיתון ביחס להכנסותיהם של החנוונים היה די גבוה, התחכמו שלושה־ארבעה חנוונים ביחד וחתמו בצוותא על עיתון אחד. לא פעם הגיעו הידיעות אל הקורא אך ביום הרביעי ואחרי שהשתבו בעיקרן. אבל רוח הקוראים לא נפלה. כולם חשבו את עצמם למומחים ומנוסים בדיני הנהגת המדינה, ובבית המדרש - בין "מנחה" ל"מעריב" - כשהחנויות כבר סגורות, ובהתאסף הקהל מסביב לתנור הברזל, המפיץ חום כמו בגהינום, או אז הראו את ידיעותיהם בפוליטיקה. כל אחד השתיק בקולי קולות את מתנגדו, וכשהוא מחזיק בכפתור הבגד פן יימלט מידיו, הוכיח לו באותות ובמופתים ובפסוקים מהעיתון, כי רק הוא

המבין ויודע מה יקרה בעתיד הקרוב. כל אחד השתדל להראות כי סוף שונאי ישראל יהיה שחור ומר, והא ראייה: "המתנקש ביהודים - גומר עם מלאך המוות..."

הסטודיו הדרמטי

המקור, שממנו שאבו כסף להגדלת אוצר הספרים בספריה, היה מס מהקוראים, אך בעיקר מההכנסה מכרטיסי הכניסה לנשפים וההצגות שערך החוג, שבראשו עמדו מאיר לויט ומלכה לויט, שהיו השחקנים וגם הרז'סורים (הבמאים). על זה יכול להעיד דוד־לייב איירס, שנמצא בארץ, ושהיה אחד מהשחקנים הפעילים.

אמנם מאיר לויט לא הצטיין בקומה ענקית אבל הפליא לשנות את קולו לבלי הכר, והקהל, שלא היה משופע במופעים דרמטיים, היה מקבלו במחיאות־כפיים ובהתלהבות, שצ'פלין היה יכול להתפקע מקנאה... מלכה היתה הפרימדונה של הבמה הדוסיאטית, ולא פעם סחטה דמעות מעיני הצופים והצופות.

כבר הזכרתי את השחקן דוד־לייב, והיה גם אפרויקה זליגסון. הוא היה הקרבן הראשון שנפל מידי הנאציסטים הליטאים ימ"ש. אחריו הם הרגו את אברהם מלמד ואת יוסקה סלובו, וכך הכינו את הקרקע להשמדת העיירה. התחכמו, ראשית, להשמיד את הנוער הפעיל כדי למנוע התנגדות, ואחר־כך את הזקנים והטף.

גליוויצקי ואשתו היו שחקנים מקצועיים מהתיאטרון היהודי בקובנה. בימי חופשת הקיץ היו נודדים מעיירה לעיירה ומציגים, ובואם היה חג בחיי העיירות. מכל הסביבה היו באים לראות את המחזה, וזה שימש גם לאמצעי קישור בין הנוער, והפגישות האלה השאירו זכרונות נעימים.

זוג השחקנים המקצועיים יצר כעין סטודיו־דרמטי, שבו אפשר היה לשפר את אמנות הדרמה של החוג המקומי, וגילה כשרונות שבלי ספק היו בעיירה.

מכל זה תבינו פשר השמחה והתרוממות הנפש בין תושבי העיירה לרגל בואו של השחקן הפרופסיונלי אל העיירה.

לנו, "הפרחחים", היתה דאגה כיצד להיות נוכחים ולראות קודם־כל את החזרות. כי אם־ירצה־השם, והגדולים ירשו לנו להיות עדי־ראייה ונוכחים במעשה־בראשית, כלומר, בחבלי הלידה של המחזה, המלא אמנות וחן, כי אז מי ישווה לנו ומי ידמה לנו?!

והנה אנחנו, ארבעת החברים, התאספנו והתחכמנו, מה לעשות כדי להטות את לב השחקנים לטובתנו, וגם את לב היועצים והמבקרים ("הקריטיקים") שהיו נוכחים בזמן החזרות, ושבעצותיהם והערותיהם רצו לרומם את אמנות השחקנים. זה היה ענין לא קל. ידענו את יחסם של הגדולים אלינו, הפרחחים. תמיד שמענו מפיהם את הכינוי "סקורוספלקי" (תפוח־אדמה הממהר להבשיל), כינוי שלו זכינו בנדיבות־לבו של אברהם, בן דודי עמנואל. מובן ששם זה לא הוסיף לנו כבוד רב, ופחדנו מאד מלשונו החדה של דודני, שהיה מומחה לשים ללעג ולקלס את בני גילנו, לא מרוע־לב, חס וחלילה, כי אם מאהבה, כלומר, "אל תמנע מנער מוסר"...

ובכן, החלטנו שיש לפנות אל מאיר לויט, הבמאי הראשי של החוג הדרמטי דעיר־דוסיאטי בהעדר גליוויצקי, ועתה היה ראש הדוברים בין השחקנים החובבים. ומכיון שידוע היה לכל העיירה, שמאיר לבו יצא מאהבה לשיינה'לה, בת דודי אליהו, שאהבתיה כאחות והיא אותי כאח, החלטנו פה־אחד להשתדל לפניה, ולהפציר בה שתשפיע על מאיר, שישפיע על גליוויצקי, שירשו לנו להיות נוכחים בזמן החזרות למחזה, ואנו, מצדנו, מתחייבים לעמוד לרשותם, לעזור להם בכל מיני עבודות קשות, כלומר, בחומר ובלבנים, בכל עבודת המשכן, כלומר, בעבודה למען השחקנים בזמן ההצגה.

למחרת היום קיבלנו תשובה שלילית. באחרית הימים נודע לנו כי שיינה'לה ומאיר החליטו פה־אחד עם השחקנים, שאין צורך ש"הבלשים הערומים" יביטו וישגיחו בהם ובמעשיהם בזמן החזרות, ובעיקר במעשיהם אחרי החזרות. "בשורה" זו לא נתנה לנו מנוח. כצל תעינו מסביב למחסן של בתיה "העבה", שם נערכו החזרות האחרונות, ושם, בעתיד הקרוב, יוצג המחזה לפני הקהל הרחב. נתחברו אלינו גם מיכה דודני, ונוח פוריץ, ועוד כנופיה שלימה "אוהדי אמנות" ובעלי־כיס־ריק. כולם השתוקקו לראות מה שנעשה בפנים, אבל לשוא, כי שומר נאמן עמד על פתח הדלת: ראובן בן המגיד. אליו עוד אשוב ואספר.

האכסניה של בתיה "העבה"

ביתה של בתיה "העבה" שימש גם כבית־אכסניה לאורחים הבאים לדוסיאט לרגל פרנסתם, כמו מגידים, חזנים ושאר כלי קודש, שכיסם ריק מכסף, ומקווים למלא חסרונם בעיירה.

אורחים מסוג אחר, כמו ספסרים, סוחרים וקומיוואיאז'רים (סוכנים־נוסעים), שהפרוטה מצויה בכיסם, התאכסנו באכסניה יותר משובחה, היא האכסניה של האחיות בתיה ומינה זיו, ששימשה גם מועדון לנוער "התרבותי". שם התרכזו כל החדשות מחיי בני העיירה, וחדשות שאר עיירות ליטא, כשהן מפולפלות ברכילות ו"לשון הרע", לשמחת השומעים , והאורחים היו "מטגנים" את השיחות בבדיחות מעיר הבירה.
אבל נשוב לבתיה "העבה", בעלת מחסן הכבאים שהוא גם ה"קוליג"" דעיר דוסיאט. בתיה היתה "אשת־חיל מי ימצא", ובעלה היה לא "והוא ימשול בך", כי אם עבד־כנעני הממלא את רצון המושלת. ב"מועדון" של האחיות זיו דיברו, כי הוא היה חסר זקן ושפם, ממש כבן־סין.
על־יד בתיה עזרה תמיד "שיקסע", שבליל־שבת כיבתה את הנרות, ובכלל מילאה בשבת עבודות האסורות על בני־ישראל איסור מדאורייתא. וכן עשתה טובות גם לשאר יהודי העיירה. תמיד היו עוזרותיה של בתיה למכשול לנוער הדוסיאטי, ממש כלילית, שנגד יופיה לא יכול לעמוד המין החזק.
ויהי היום, ובאכסניה של בתיה התארח מגיד אחד, בעל זקן שחור ככנף העורב, ועיניים עמוקות כלילה. אחרי תפילת "שחרית", כשהיהודים הסירו את הטלית ומהרו להחביא את התפילין בשק התפילין, היכה השמש בכפו על־גבי השולחן, פעם ושתיים, והכריז, שביום המחרת יטיף המגיד הידוע בין "מנחה" ל"מעריב" דברי תורה ומוסר. הקהל מתבקש לבוא, והקערה לנדבות תהיה מוכנה בפרוזדור, בפתח בית התפילה... אבל כוחה של הסטרא־אחרא מי יכול לשער?!

בליטא הלמדנית לא הסתגרו בד' אמות של הלכה בלבד. אם לא נפתחו שם חדרי לב לא לפני הפילוסופיה מזה, ולא לפני קבלה וחסידות מזה, נפתחו לרווחה לפני המוסר.
אביה של תנועת המוסר, אשר צמחה ופרחה בליטא, הוא ר' ישראל מסאלאנט.[50]

ויהי בחצי הלילה, חזר ונשנה באכסניה של בתיה "העבה" מעשה בועז ורות. עוזרת הבית שבה מטיוליה, וטעות גסה טעתה, ותשכב במיטת המגיד. וייקץ המגיד משנתו ויתחלחל...

את כל זה אני מצטט לפי דברי בעלה של בתיה, שסיפר למחרת בבוקר לקהל המתפללים, שעמדו סביבו אחרי תפילת "שחרית", וגם אני עמדתי על־ידם. מה ארע הלאה לא אדע, כי המתפללים חשו פתאום בי, ויגרשוני מפניהם בגערה: "גמול־חלב, עקור מפה!" אחת יודע אני, שהמגיד לא הטיף מוסר, וקערה לא העמידו לטובתו, והוא נעלם ופג כחלום; ואיש לא ראהו בצאתו.

המחסן של בתיה "העבה" שימש בעיקרו מקום אחסון לכלי הכבאים של העיירה. כי עליכם לדעת, שבתיה עשתה חוזה עם ראש העיירה (וירשייטיס), שמכונת הכבאים ויתר הכלים, הדרושים לכיבוי שריפה, רחמנא ליצלן, יימצאו במחסנה בגמול עשרה ליטים לחודש, ורשות קיבלה לערוך מפעלים קולטוריים במקום הזה. בשביל ההצגות היו מעמידים ספסלים, כלומר קרשים על גבי גזרי עצים, והמחסן נהפך בן־רגע ל"תיאטרון". היתה שם במה תמידית, שעליה עמדה מכונת הכבאים על ארבעה גלגלים חורקים, ועל הקירות תלויים תריסר דליים וקרדומים ומוטות־אנקוליים. אחרי שהרחיקו את "הטכניקה" הזאת ותלו את המסך והקימו את "מאחורי הפרגוד" (תא האיפור) בשביל השחקנים, שם יכלו להעלות פוך על פניהם, היה הכל מוכן ומזומן להתחלת המחזה.

מסך וחבלים להצגה

ונשוב לעיקר סיפורנו. תור ההצגה הגיע, ועדיין אנחנו הארבעה שקועים בדאגה, איך נחזה במחזה "בר- כוכבא", הגיבור האהוב עלינו, הנהרג בשדה הקרב בעד עמו וארצו.
יואלקה, שעזר לאביו בעבודתו עבודת גזר, כבר קנה כרטיס, ואמנם הבטיח לנו שישתדל להשיג לנו "קונטרומארקה" (כרטיס ביקורת), אבל זה לא הניח את רוחנו, ולקנות כרטיס בעד חמישים צנט היה למעלה מיכולתנו. אחיותי הבכירות אלקה וזלדקה כבר קנו כרטיסים, והוצאה נוספת של ליט אחד ועוד חמישים צנט הכבידה מאד על תקציב המשפחה שלנו.
יצחק שטיינמן גם כן לא הצטיין ברכושו הגדול. אמו התפרנסה ממכירת שמרים, שהיו רק בחזקת הרבנית, אך הרבנית עשתה טובה והרשתה לאמו של יצחק לסחור בשמרים רק למקצת יושבי דוסיאטי. וגם חונקה היה "בין המיצרים". וכשהגיעו מים־עד־נפש באו רווח והצלה ממקום אחר.
המסך, התפור סדינים ושקים, היה מורם על־ידי חבלים במאמץ של שלושה בחורים. כל חבל נתון בטבעות המחוברות ליריעת המסך, ממש כיריעות המשכן. במשוך הבחור את החבל האחד, יורם קצה המסך, ובמשוך הבחור השני - יורם אמצע המסך, ובמשוך כל השלושה יחד - מורם

המסך כולו. והמסך מתרומם לפי רצון הפועלים. אם ירצו - בחופזה, ואם ירצו - במתינות, הכל "כדת", לפי מהלך העינינים על הבמה.

אנחנו השלושה החלטנו לפעול הפעם בלי "סרסורים" והלכנו ישר אל גליוויצקי והצענו את שרותנו: "אנחנו נכונים למלא עבודה זו. רוצים אנו לסייע ללהקת השחקנים ולטובת הספרייה". גליוויצקי מדד אותנו במבטו הדוקר, ושאל: "חבלים יש לכם? אם תמצאו ותסדרו את המסך, נקבל אתכם לעבודה זו". בהתרגשות רבה ובחופזה הבטחנוהו שהכל יהיה בסדר, ועבודת המסך נמסרה לנו ועל אחריותנו.

כל אחד מ"השלישיה" לקח מביתו את החבלים שעליהם ייבשו בעלית הגג את הלבנים (וזה בלי נטילת רשות ההורים), ובאנו למחסן הכבאים. משכנו את החבלים דרך לולאות המסך מעל הקורה ("האפריזה"), שעליה נסמך גג המחסן, והעבודה נשלמה. גליוויצקי בא, הדגמנו לו פעם ושתיים, לפי האות שנתן לנו, והמסך נשמע לנו. כפתור ופרח! הוא היה שבע רצון, והבטיח לנו שאם יהיה דירקטור לתיאטרון היהודי, יזמין אותנו להיות נוכחים בהצגותיו, ואנחנו היינו מאושרים.

ויהי ערב ויהי בוקר ויום ההצגה הגיע. במוצאי־שבת, אחרי תפילת "מעריב", אחרי אכילה חטופה, כל בני הנוער נהרו בבגדי חג מגוהצים אל מחסן הכבאים. כרטיסי כניסה כבר קנו ביום הששי, ומי שלא קנה, השיג כרטיס אצל אשתו של גליוויצקי, שעמדה בפתח ומכרה בעד ליט אחד או חמשים, או שלושים צנט הכרטיס - לפי קרבת הספסל לבמה.

על "המגיד" ובנו ראובן...

מחובב היה בליטא יורשם וממשיכם של בעלי האגדה העתיקים - המגיד, שפסוקים ומאמרי חז"ל התעופפו מפיו כסיעות של יונים וצוף הדבש שנטפו שפתותיו היה "יורד ברמ"ח אברים" כמן שאכלו אבותינו במדבר... מקור כל רושם היו שם הדברים עצמם, ולא אומרם...[51]

שלושתנו צעדנו בקומה זקופה ובצעד איתן אל פתח המחסן, שהיה פתוח רק למחצה, ורק איש אחד רזה וצנום יכול לעבור בו. בפתח עמד על משמרתו ראובן בן המגיד. ראוי הוא הברנש שאקדיש לו שורות אחדות.

את שמו של המגיד לא אזכור וגם לא ידעתי. כך קראנו אותו: "המגיד". ואת בנותיו ואת בנו יחידו כינינו "בת המגיד" או "בן המגיד".

המגיד בעצמו היה דל בשר ועיניו שחו לאדמה, כי לפי דין ה"שולחן ערוך" לא ילך יהודי בגאווה כי אם יצניע לכת. מקומו בבית המדרש היה על־יד התנור, המכוסה פח והלוהט מחום כשבעה מדורי הגיהנום. ותמיד סביבו להקת ילדים וגם סתם בטלנים, ותמיד פיו מלא סיפורים, המפילים אימה ופחד על הילדים: סיפורים על שדים ורוחות, ועל לילית ואשמדאי ומעשי תעתועיהם, האורבים לנשמת היהודי המסכן. את סיפוריו היה גומר בזו הלשון: "אם רוצים אתם להיווכח במציאות השדים, אז לפני שתעלו על משכבכם, פזרו־נא אפר מהתנור מסביב למיטתכם, ובבוקר, כשיאיר השחר, תפקחו עיניכם ותראו על האפר סימני צעדי השכווי או התיש, כי יש שדים שרגליהם כרגלי התרנגול, וישנם שדים שסועי הפרסה כמו התיש".

גם חמור היה למגיד, חמור יחידי לא רק בעיירתנו כי אם יחיד בכל הסביבה הקרובה והרחוקה. והחמור היה נוער לא רק בבוקר, כי אם כמעט כל היום, נוער ודורש מנתו, כדי שיוכל להמשיך את חייו, חיי חמור, ואגב כך היה מעורר בקולו המשונה את כל בני העיירה. ובכל בוקר, כעלות השחר, היה המגיד עולה על־גב חמורו ורוכב לחוץ העיירה לקבל את פני השמש ולקיים את הפסוק "ואף־על־פי שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא".

סוף־סוף פעל הקהל הקדוש על המגיד, ולשמחת משפחתו מכר את חמורו לקרקס נודד, והעיירה יכלה להמשיך את שנתה בבוקר בשלום ובנעימים. ומאז היה יוצא המגיד ברגל לפגוש את החמה ביופייה.

ראובן בן המגיד, שהיה איש תם וישר, יושב אוהל, בעל ידיים אמיצות כמטילי ברזל, מצא מחייתו בשמירה על פרי העץ. יהודים היו קונים מאנשי הכפר את פרי גניהם או פרי העצים כשהיבול עוד טרם נאסף. וראובן היה שומר על הפירות מפני מחבלים וגנבים, וגם מפני הבעלים האמיתיים של הגן, שמכרו את יבולם. ראובן היה שומר נאמן, וגם תפוח עסיסי לא יקטוף מהעץ, ובמלפפון ירוק לא יתן שיניו, מאימת הלאו "לא תגנוב".

ואת ראובן זה העמידו להיות כרטיסן בפתח ה"תיאטרון", ומובן מאליו, שגם זרזיר קטן לא יחדור בלי כרטיס לתוך המחסן פנימה, אם ראובן עומד על משמרתו.

והנה שמנו פנינו אל דלת המחסן, אנחנו ארבעת הריעים, יצחק שטיינמן, חונקה גליק, אני עבדכם, ומיכה סלפ דודני, כשבידיו הוא נושא עששית, שבדמעות־שליש עלה בידו לקבלה מהדודה חיה־צפה, שהתייאשה יאוש גמור אם עוד תראה את החפץ היקר. וכבר הזכרתי כי

נותני החפצים לצורכי המחזה מקבלים רשות כניסה ללא תשלום, אמנם בלי זכות ישיבה אם כל המקומות תפוסים.
ובכן, בקומה זקופה ובצעד איתן, כשהרבה זוגות עיניים מקנאות מלוות אותנו, התקדמנו אל הדלת, ובפתח - ראובן, השומר הנאמן, עמד בפרץ ודרש כרטיסים. אשת גליוריצקי, שעמדה בקרבת המקום, התערבה בריב בינינו ובין ראובן, ופסקה שלמיכה, בעל העששית, יורשה להיכנס, ואילו אנו השלושה צריכים לקנות כרטיס אחד, לכל הפחות. מיכה חמק ועבר ברגע, בהטילו בנו מבט של בוז, כאומר "שלימזלים" (חסרי מזל), ואנו נשארנו פעורי־פה. "אם כך" - אמרנו לאשה - "הבו לנו את החבלים, ונראה איך יקום המחזה בלעדינו". לאשרנו הרגיש גליוריצקי ברעש ויצא לראות על מה ולמה. הוא רמז לראובן ולחש באחנו, וראובן פנה הצידה מבוייש, ואנו, בראש מורם, צעדנו לפנים המחסן, ומיד עמדנו הכן על משמרתנו: כל אחד וקצה החבל כרוך על ידו.

אחורי הפרגוד

מה שהרגשנו, קשה לתאר. זה יכול להבין רק איש הבמה, בעמדו לפני מאות זוגות עיניים. התרגשנו, ומאות פעמים תארנו לעצמנו כל תנועה שנעשה אחרי שיינתן האות להרמת המסך.
בין כה וכה הצצנו גם מאחורי הפרגוד, וראינו איך משתנים פני השחקנים: הנה מלכה שמה בפוך עיניה וצעיף על ראשה, והפכה ברגע לשולמית היפהפיה, כאילו ירדה אלינו משיר השירים וממגדלי ירושלים. והנה גליוויצקי לבש בגדים, זה על זה, והפך ברגע, כאילו נגע בו מקל קסמים, לגיבור רחב כתפיים, ממש **ברכוכבא**, וחרבו צמודה לירכו. לבנו רחב מגאון ושמחה. הנה גיבור ישראל, עוד מעט ויראה גבורתו על שדה הקטל, ואלפי רומאים, שונאי ישראל, יתגוללו לרגליו!
פתאום נשמע קולו של אריה (דוד־לייב) איירס, הוא **נתן הכהן** במחזה, שקשר כר של נוצות־אווזים לבטנו הצנומה, כדי שייראה יותר מפוטם ושמן. כי הרי כהני ישראל היו בעלי־בשר ושומן מהעולות ומהתרומות שאכלו כאוות־נפשם. הוא הרים קולו עלינו: "התחדלו להסתובב בין הרגליים? גם בלעדיכם די לי צרות!" והמשיך: "מאיר, אחרי אלו מלים עלי להופיע על הבמה?" אנחנו מיד נעלמנו והלכנו אל המסך.

המסך הורם

סוף־סוף ניתן האות והמסך הורם, לאט־לאט ובנחת. האור באולם כבה, והבמה הוארה באור העששית של מיכה דודני, שעל־אף נבואת דודתי חיה־ציפה היא שירתה באמונה.
לא אספר לכם את מהלך המערכה הראשונה, וכן אדלג גם על המערכה השניה, שעברו שתיהן במחיאות־כפיים ובתשואות־חן, ואעבור אל המערכה השלישית והאחרונה: בחלק זה חיל־ישראל ניגף, ועל הבמה נותר רק **ברכוכבא** השדוד.
מובן, שבמהלך המחזה ראינו רק מעט מהנעשה על הבמה, רק קולות השחקנים, ובעיקר של הלחשן, שקולו הרם "כיסה" את קולות השחקנים. אותו שמענו יפה. וכך עמדנו נכזבים ומורדי ראש. אחרת תארנו לעצמנו את מהלך הענינים. ובינתיים ידינו עייפו וחלשו מרוב מאמצים לאחוז בחבלים. ואז, בבת־אחת אצל כולנו הבריקה עצה במוחנו: למה לנו להחזיק את החבלים מתוחים כל זמן ההצגה, ולחכות עת ארוכה לאות להוריד את המסך? יותר טוב אם נקשור את החבלים למסמרים הנעוצים לשם כך, ובזמן שהענינים מתפתחים על הבמה נוכל לשבת על הרצפה ולנוח. וגם חור קטן נעשה לנו במחיצת הנייר המבדילה בינינו ובין הבמה, ונוכל לראות מקרוב את הנעשה על הבמה. וכך בדיוק פעלנו.
כשניתן האות, בחופזה הרימונו את המסך הכבד, קשרנוהו כהוגן כל אחד למסמרו, ישבנו ישיבה־תורכית על הרצפה, והצצנו בעד החור שקרענו במחיצת הנייר בלא חמלה.
והנה לפנינו לא רק הבמה, כי אם גם האולם, המואר אך מעט מאור הבמה. האולם מלא מפה לפה. הנה יואלקה יושב בפה פעור ועיניו לבמה, והנה מיכה מקנח חטמו באצבעו מרוב ענין ("שרק לא תישבר", הרהרתי), והנה הנקה, מירקה, בתקה, צירקה, ואחותי זלדקה. האל יודע איך נכנסו כולם. לא אחרת כי אם הירשו להם להיכנס למערכה האחרונה, ואפילו לב האבן של ראובן לא יכול לראותם בצערם.
כל קן הצופים עומדים לבכות למראה עינויי בר־כוכבא, הרוכן על ברך אחת וחרבו שלופה בידו, והנה הוא נופל על פניו, כי חלש מפצעיו, לוחם עם מלאך המוות הרוצה לקחת נשמתו מגופו, והוא, הגיבור, מתפתל כנחש, נאנח, לוטש עינים, עיני זוועה, ואומר את דבריו האחרונים, מלאי שנאה לאויב ורוב אהבה לעמו.
מובן שלבנו, לב ילדים, התפלץ בנו, ודמעות זלגו מעינינו. אני גם שמעתי קול בכי של איצקה,

וחונקה קינח חוטמו לעצור דמעותיו.
שכחנו עולם ומלואו, ורק התפלאנו, שהגיבור, שכבר שכב שדוד, התחיל שוב להתפתל, וזחל לכיוון הפתח, ופתאום, לאימתנו ולאימת הקהל, זינק הגיבור במלוא קומתו לעברנו!

ס ו ף ד ב ר – הגיבור **ברכוכבא** אחז בעורפי, תפש את חונקה ואיצקה הפעוט, שפירפר בידיו כתרנגול ב"בני־אדם", והרעים בקולו: "יקחכם האופל, תיפח רוחכם וייכנס הרוח באבי־ אבי־ אביכם! והרי בגללכם הפכה הדראמה לקומדיה! המסך, המסך, למה לא הורדתם את המסך?!" – והקהל צופה במראה ורועם בצחוק.

שבוע שלם היינו לצחוק בעיני חברינו ובני העיירה כולה. ומאז נסתיימה לנו עבודת הבמה, ולבנו מלא דאגות: איך נוכל לראות את המחזה "מאטקע גנב", שיופיע בעוד שבועיים?...

יעקב חריט, בן דוסיאט, מורה עברי וממטפחי תנועת הנוער החלוצית בליטא, לא זכה לעלות לארץ, אך שמר על זיקתו ללשון ולחינוך העברי.
זכרונותיו מעיירת מולדתו, ששובצו בספר זה, הועברו לישראל במכתביו התכופים, שבאחד מהם כתב לאמור:

השפה העברית, לדאבוני, מתנוונת בפי, כי אפס המקור שיעשיר את שפתי, ואני בבחינת אגם סתום, שאין מעיינות חיים מספיקים לו מים קרים, חיים. והאגם מתכסה איזוב, נהפך לבצה, ואחרי כן הולך ויבש עד שנטל מהעולם – רחמנא ליצלן. ולכן מכתביכם הם לי בבחינת מעיין חי, המשיב רוח לנודד במדבר...

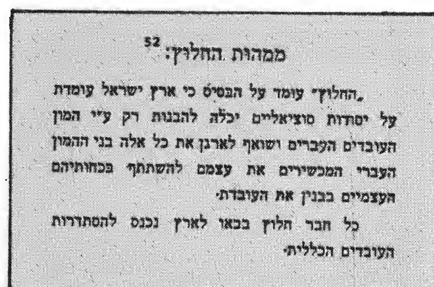
יענקלה חריט בנעוריו (למעלה) בקרבת אחותו איטה'לה (מימין), דודתו (אחות אמו) חיה־ציפה סלפ וילדיה מרים ויהודה.

פרק ז': ההולכים לפני המחנה

"החלוץ"

בתום מלחמת העולם הראשונה חזרו לליטא כמאה אלף פליטים יהודים שגורשו מתחומה לרוסיה בזמנים שונים. מקרב החוזרים קמו מייסדי "החלוץ" בליטא.

ראשיתו של "החלוץ" בליטא היתה בשלהי מלחמת העולם הראשונה, ושנותיו כשנות המדינה הליטאית בין שתי מלחמות העולם.
ראשונים מהעיירה דוסיאט שהצטרפו ל"החלוץ" היו חיים לויט ויוסף סלפ-יבנאי...

ממהות החלוץ:[52]

„החלוץ" עומד על הבסיס כי ארץ ישראל עומדת על יסודות סוציאליים יכלה להבנות רק ע"י המון העובדים העברים ושואף לארגן את כל אלה בני ההמון העברי המכשירים את עצמם להשתתף בכחותיהם העצמיים בבנין את העובדת.

כל חבר חלוץ בבאו לארץ נכנס להסתדרות העובדים הכללית.

שייקה ג.: התנועה הפעילה הראשונה בדוסיאט היתה צ.ס., אך לא זו ולא מכבי לא האריכו ימים בעיירה. "השומר הצעיר" ו"החלוץ" כבשו את מקומן...

תהלוכת השומר-הצעיר בזאראסיי. בתיה רוזניקוביץ בשורה הראשונה (באמצע).

צילה ש.: נשיא ליטא היה עורך מסע-ביקורים בערים ובעיירות. לקראת ביקורו בדוסיאט קישטו את העיירה והכינו שער ירק לכבודו. מאיר צירלין נשא נאום מליצי, וברצותו לצטט פסוק של ברכה נכשל בלשונו ואמר: "קריג און פרידן זאלן הערשן אין דיינע פאלאצן ליטע" ("מלחמה ושלום ישלטו בארמונותיך ליטא")...

על קבלת הפנים בדוסיאט מדווח "קאוונער טאג" (מס. 33 - מיום 10.6.1926):
"ד"ר ק. גריניוס הנשיא מתקבל על ידי יהודי העיירה בלחם ובמלח..."

כרטיס חבר של דב כספי מדוסיא

המפלגה הציונית - סוציליסטית
„צעירי-ציון" בליטא.

סניף .... אבדאי
שם החבר .... דב
שם המשפחה .... כספי
הגיל 19
משלח ידו .... מורה

המזכיר: ....
היושב ראש: ....
יום .... לחדש .... שנת 1925

תשלום המס החדשי לשנת 12 192

יולי שובר ......№ הגובה:	אוגוסט שובר ......№ 79 הגובה:	ספטמבר שובר ......№ הגובה:
אקטובר שובר ......№ הגובה:	נובמבר שובר ......№ הגובה:	דצמבר שובר ......№ הגובה:
ינואר שובר ......№ הגובה:	פברואר שובר ......№ הגובה:	מרץ שובר ......№ הגובה:
אפריל שובר ......№ הגובה:	מאי שובר ......№ הגובה:	יוני שובר ......№ הגובה:

המפלגה הציונית-סוציליסטית („צעירי-ציון") נלחמת בעד השחרור הלאומי והסוציאלי המחלט של המוני העובדים העברים.

די ציוניסטישע סאָציאַליסטישע פּאַרטיי („צעירי-ציון") קעמפט פאַר דער פאָל-שטענדיקער נאַציאָנאַלער און סאָציאַלער באַפרייאונג פון די יידישע אַרבעטס-מאַסן.

LIETUVOS SIONINKŲ SOCIALISTŲ ORGANIZACIJA („CEIREI-CION")

NARIO BILIETAS

№ 513

כרטיס-חבר
המפלגה
הציונית - סוציליסטית
„צעירי-ציון"
בליטא.

דרוקעריי ז. שליאָמאָוויץ קאָוונע, פּייערלעשער ג. 13.

החלוץ הכלל-ציוני

"לזכרון מהחגיגה הראשונה של החלוץ הכלל ציוני שהיה בחג שמחת תורה, 1934"
מימין לשמאל, למעלה: (-) יהודה ברון, דינה זליגסון, הירשל-ברל ברמן, חונקה (בן רחל-לאה) גליק. שורה אמצעית: חיה-רבקה שטיימן, אלטקה פארס, שיינקה חייטוביץ, ברל שו"ב, נחמקה יודלביץ. למטה: משה ויסקולסקי (-)

הסתדרות להתעמלות ולספורט
"מכבי" בליטא
(ענף להסתדרות העולמית "מכבי")

סניף .... נר. ......
שם החבר ....
הגיל ....
משתתף בסקציה: ....

נכנס בסניף "מכבי" ....
יום ...... לחודש ...... שנת 192..
בתור חבר ....
(חותם הועד)
היו"ר:
מזכיר

הכרטיס נתן:
יום ...... לחודש ...... שנת 192..

זכור כי את שם "יהודה המכבי" הנך נושא ישראל—עמך, עברית—שפתך וארץ-ישראל—ארצך.

ההנהלה המרכזית
יו"ר
מזכיר

תשלום המס־החדשי לסניף
לשנת 192..

ינואר-סך ל.	הגובה	יולי-סך ל.	הגובה
פברואר-סך ל.	הגובה	אוגוסט-סך ל.	הגובה
מרץ-סך ל.	הגובה	ספטמבר-סך ל.	הגובה
אפריל-סך ל.	הגובה	אוקטובר סך ל.	הגובה
מאי-סך ל.	הגובה	נובמבר-סך ל.	הגובה
יוני-סך ל.	הגובה	דצמבר-סך ל.	הגובה

על הגובה לחתום ולאשר את קבלת המס מדי חדש בחדשו במשבצתו המיוחדה.
הבר שלא שלם שלשת חדשים רצופים את מס-החדשי יוצא מהסניף.

מלא חובותיך להסתדרותך!

מתקנות "מכבי"

א) ה"מכבי" שואף לחתפתחותו הגופניה והרוחנית של הנער העברי כדי להחיות את העם העברי וארצו.
ב) שפת ה"מכבי" היא עברית.
ג) דגל ה"מכבי" הוא הלבן-כחל.
ד) כל חבר מחויב לבקר את שעות ההתעמלות, את האספות, למלא את כל החלטות הועד ויתר הועדות ולהכנע למשמעת ההנהגה.

הערות:

שא את כרטיסך עמך תמיד!

חזק ואמץ!

דפוס "אקונומיה", קובנה.

ŽYDŲ
Sporto ir Gimnastikos Sajunga
„MAKABI" Lietuvoje
NARIO BILIETAS

כרטיס־חבר
הסתדרות להתעמלות ולספורט
"מכבי" בליטא.
(ענף להסתדרות העולמית "מכבי")

מימין לשמאל, שורה ראשונה (למעלה): איסר לויט, בלה זילברשטיין, פסיה קגן, שרה־איטל לוין (מאנטאליפט), זוסל לויט, סוניה אורלין, יהודה סלפ, דבורקה לויט, קהת סלפ, אלקה חריט, רבקה אורלין (-) פרל־ליבה זילברשטיין, שרה מילון, רבקה שטיינמן. שורה שניה: קהת קגן, מוטקה (בן שינה חיה) גלמן, רייזקה זליגסון, בתיה פוריץ, פריידקה קגן, אלקה סלפ, בתיה שו׳ב, אסתר אורלין, דינה זליגסון, רבקה־לאה זלקינד, שרה־בלקה חייטוביץ, חיה־רבקה שטיימן, הירשל־ברל ברמן. שורה שלישית: חיה־רבקה יודלביץ, ישראל פוריץ, לאה׳קה ויסקולסקי, פייגיצקה זליגסון, לויט, פרומקה שטיימן, אלטקה פארס, שאול לויט, אליוקה פארס, ראובקה סקופ. למטה: אלטקה שפירא, מלכה לויט, יצחק איירס, רחה־פסקה גלוסק, מרייאסקה סקופ, גיטקה ברון (-).

כרטיס חבר של דב כספי מדוסיאט

ŽYDŲ
SPORTO SĄJU [redacted]
„HAKOA [redacted]
LIETUVOJE
NARIO BI [redacted] ETAS

כרטיס - חבר | חב [redacted] ארטע
הסתדרות העובדים | אידי [redacted] בעטס
העברית לספורט | ספארט [redacted] ציע
"הכח"
בליטא· | אין ליט [redacted]

דרוק: צ. קאגאן, קאוונע מאפו 2.

מתקנות	אויסצוג
הסתדרות העובדים העברית לספורט	פון דער אידישער ארבעטס-ספארט ארגאניזאציע

"הכח"

1. הסתדרות העובדים לספורט "הכח" עומדת על בסיס ארץ-ישראל העובדת ושואפת להתפתחותם הגופנית והתרבותית של חבריה לשם החלמת העם העברי בתנאי-חייו הבלתי נורמליים בגולה ולשם הכשרת הנער לעבר בנקל לעבודה פרודוקטיבית.
2. עברית ואידיש, הלשונות שבהן נוצרת תרבותנו הלאומית-שוות בזכויותיהן בהסתדרות "הכח".

---

1. ארבעטס ספארט-ארגאניזאציע "הכח" שטייט אויפן פלאטפארם פון דאס ארבעטנדע ארץ ישראל, און שטרעבט צו דער פיזישער און קולטורעלער ענטוויקלונג פון אירע מיטגלידער, צו דער געזונטמאכונג פון אידישן פאלק אין די אומנארמאלע באדינגונגען פון זיין גלות לעבן און צו דער צוגרייטונג פון יוגנט לייכטער אריבעגיין צו פראדוקטיווער ארבעט.
2. העברעאיש און אידיש, די שפראכן פון אונזער נאציאנאלער קולטור, זיינען אין דער "הכח" ארגאניזאציע גלייכבארעכטיקט.

№ 59 סניף קאונע

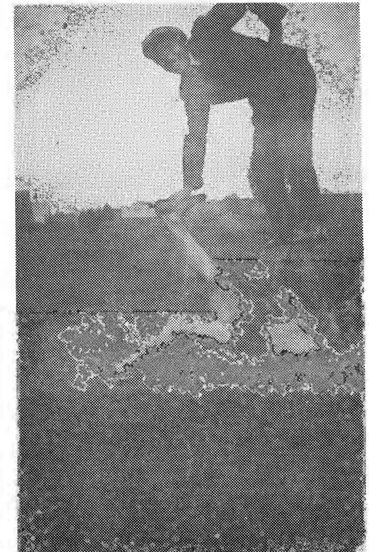
השם ושם המשפחה / נאמען און פאמיליע: דב כספי
הגיל / עלטער: 20 יאהר
המקצע / פאך: [illegible]
משתתף בסקציה / חבר פון סעקציע: פוטבאל
הכתבת / אדרעס: Kalvių g. 6/1
1927 חדש ספטמבר 13

יו"ר / פארזיצער
מזכיר / סעקרעטאר

חבר-אפצאל
פארן יאר 192_

יאנואר	ל.	יולי	ל.
פעברואר	ל.	אויגוסט	ל.
מרץ	ל.	סעפטעמבער	ל.
אפריל	ל.	אקטאבער	ל.
מאי	ל.	נאוועמבער	ל.
יוני	ל.	דעצעמבער	ל.

באמערקונג:

אלקה ברון (שוכב) ומיכה סלפ מפגינים את כושרם

שחקני כדורגל

שחקני כדורגל מדוסיאט וסביבתה. מימין לשמאל, למעלה: איסר לויט ואחיו שמואל (מציץ מאחור), (-) דוד'לייב איירס, זוסקה לויט, אברשקה טראוב, שאול לויט (-) (-) דוידקה גליקמן, ישראל ויסקולסקי, אליוקים פארס (-) ראובקה זק

יואל זייף — "השומר-הצעיר" בדוסיאט

עם השבים לליטא בתום מלחמת העולם הראשונה נימנו גם ראשוני השומר- הצעיר. המיטען הנפשי והרוחני- תרבותי שהביאו עמם מרוסיה הפרה את ראשית מחשבתה ופעולתה החינוכית והחברתית של התנועה הצעירה. [53]

הייתי לראש הקן, ואני אז נער בן חמש עשרה או שש עשרה שנים. היה זה הקן הראשון של השומר־הצעיר בסביבה. שמו הרשמי היה: "הסתדרות הצופים העברים – 'השומר־הצעיר' בליטא, המועצה הדוסיטאית". היינו קשורים למרכז התנועה בקובנה. העתודות באו בעיקר מבית הספר, ואירגנו קבוצות לפי שכבות־גיל.

לקבוצה "המיוחסת" הפעילה הצטרפו גם רות קגן (רסיה), והאחיות מרים והנק'ה סלפ. האחיות רבקה ורחל שר"ב היו בקבוצה צעירה יותר, יחד עם אחותי יישכה ואלקה מלמד.

פחדנו שהשמים יפלו

אני נזכר בליל־שבת אחד, ירד הערב והחלטנו להדליק לראשונה את המנורה. כל־כל פחדנו לעשות זאת, מחשש חילול שבת. פחדנו שהשמים יפלו! כמה חברים אזרנו אומץ, הדלקנו את המנורה, חכינו, ושום דבר לא קרה. כשהגיע החורף, העזנו גם לחמם בשבת את החדר.

הרוח הציונית־החלוצית בדוסיאט נתעוררה על־ידי החלוצים הראשונים שיצאו ממנה ועלו ארצה בראשית שנות העשרים. אני זוכר היטב, שמייד לאחר שאברהם סלפ עלה ארצה

הסתדרות הצופים העברים "השומר הצעיר" בליטא, המועצה הדוסיאטאית, 8.6.1927.

מימין לשמאל: רבקה מלמד, נוח פוריץ, דבורה לויט, דב שו"ב, יואל זייף.

"מתנה ליוסף ורבקה מהנק'ה. מועצת פלוגת 'השומר הצעיר' בדוסיאט, תפר"ח–1928"

מימין לשמאל: רחל בלכר, הניה סלפ, יואל זייף, חווה שו"ב, נוח פוריץ.

התעוררנו הצעירים לפעילות חלוצית. היינו חבורה קטנה: נוח פוריץ, רבקה מלמד, חווה ודוב שר"ב, ואנוכי. בשנת 1925 או 1926 התחלנו לארגן את קן השומר־הצעיר בעיירה.

יחזקאל בנתור: אני זוכר את הארוע של הקמת קן השומר־הצעיר בדוסיאט. הייתי ראש "הלגיון השני" של השומר־הצעיר בליטא, לגיון פוניבז'. בתקופה ההיא היתה רבקה לויט בקובנה, ושם התקשרה לתנועה. כאשר הגיעה לחופשה לדוסיאט ניסתה יחד עם יצחק פוריץ להקים שם קן. הוזמנתי לבוא לעיירה לספר על השומר־הצעיר, ובהיותי "סקאוטמייסטר" הדרכתי וסיפרתי על הצופיות.

בינתיים יצחק עזב את העיירה, ויואל זייף היה לראש הקן. ביקרתי בדוסיאט כמה פעמים, ונפגשתי עם החברים גם בכינוסים של הקנים.

היינו יוצאים בשבת לטיולים באופניים, והרי גם זה חילול שבת! ומעשים כאלה סיפקו חומר תעמולה נגד השומר־הצעיר, שבו מחללים שבת ומדליקים... והעיירה - ס'איז געגאנגען אויף רעדלעך (והעיירה סערה, "הלכה על גלגלים")...

למרות ש"התפקרנר", לא חלף זמן רב והתנועה "תפשה" את כל העיירה. בכל מקום שפנית, דיברו רק על השומר־הצעיר, והתיחסו בכבוד לנוער שהצטרף אליה.

בתקופה ההיא התקיימו בעיירות ליטא גם תנועות אחרות, "החלוץ־הצעיר", "מכבי", שניסו להקים סניף גם בעיירה שלנו, אך היו אלה נסיונות סרק. אנו לא נתנו דריסת־ רגל לתנועה אחרת בדוסיאט, והנוער שלנו מצא את דרכו רק לשומר־הצעיר.

בחג הלאומי של ליטא העצמאית היו מזמינים גם אותנו לקחת חלק בחגיגות. אנו, חברי השומר־הצעיר, היינו עוברים בתהלוכה ברחובות העיירה וצועדים בסך כמו חיילים, ואחר־כך היה המצעד נרשא לשיחה בעיירה: "יפה הלכתם! יפה השתתפתם!" וחלקו לנו כבוד.

נר חמישי של חנוכה היה חג גדול בתנועה. הציגו הצגה, ליבבו לביבות, באו המורים וכל חשובי העיירה, וכמובן שהגיעו גם ההורים לחזות בהופעת ילדיהם.

לקופסת קרן הקיימת לישראל - הקופסה הכחולה - היה תפקיד נכבד בתנועה. עוד לפני כן היתה הקופסה תלויה בכל בית בעיירה, והתלמידים היו עוברים מבית לבית ומרוקנים את הקופסאות. כשקמה התנועה בעיירה, עבר תפקיד זה אליה. מצאנו דרכים שונות להתרים: לפני ראש־השנה היינו מוכרים לוח־שנה, מכרנו דבש ותפוחי־ זהב, ובחנוכה - נרות חנוכה. מכרנו כרטיסים להצגות - והתמורה קודש לקרן הקיימת.

בתיה ל.: אני זוכרת שבזמני, בי"א באדר, התחלקנו לקבוצות ויצאנו למכור את התמונה של טרומפלדור. התחרינו מי ימכור יותר... והתמורה - לקרן קיימת, כמובן.

מימין לשמאל, עומדים: **נוח פוריץ, יואל זייף, רבקה מלמד, ברל שר"ב.** למטה: **חווה שר"ב, רסיה גליק.**

ה"קיבוצים" בקן

צילה ש.: היו בקן שלוש שכבות: הקטנים - "חבירים", יותר גדולים - "צופים", והבוגרים - "שומרים". בשכבת ה"חבירים" היו "חבירים בוגרים" ו"חבירים צעירים", ואת הצעירים חילקו לשבט נערים ושבט נערות.

במכתב ששלחנו לחברתנו הנה־בלקה לדרום אפריקה תיארנו איך אורגן אז הקן:

ראש הקן - יואל זייף, לנה ויסקולסקי מנהלת קבוצת "טרומפלדוריה", צופים בוגרים, והסגן - מרדכי סלפ.

מנהלת "ארלוזורוב", צופים צעירים, אידה חריט, והסגנית - גולדה מלמד.

מנהלת ה"חבירים הבוגרים" היא נחמה יודלביץ, והסגנית - צילה שו"ב.

מנהלת שבט הנערות - גולדה שו"ב, והסגנית אסתר יוסמן.

מנהל שבט החבירים - יחזקאל שטיימן...

המכתב מתאר את השליח שהגיע אלינו, הציר מן ההנהגה, שניאור בלומברג, שהתפעל מהשפה העברית, שהיתה שגורה בפינו ובפי כל העיירה, "שכולם מדברים עברית"...

ה"קיבוצים" בקן נפתחו ב"צעדה", שרנו את ההימנונים "תחזקנה" ו"התקווה". בחדר ישבנו במעגל ופתחנו בשירה. אחותי רחל היתה מלמדת אותנו שירים, והשירים עברו מפה לאוזן...

אני נזכרת בשיר עברי שאימצנו לו לחן של שיר דייגים מתוך סרט רוסי:

רבקה לויט בחברת צופה בתלבושת מלאה...

במי־מרום, בים התיכון,
בגלי כנרת הומים,
למזון ולממון
הדגים נלכדים...

בין משחקי החברה אני זוכרת את המשחק בכדור בין שתי קבוצות - "קוואדראט". באחד המשחקים בשבת נפצעתי וחששתי לגלות לאבא את הסיבה, שהרי חיללתי שבת...
היינו דגם של "סקאוטים". הרבינו לצאת לחיק הטבע, שנינו את עשרת הדיברות, והמטרה שהוצבה היתה לא רק להקנות ערכים, אלא ללמד אורח־חיים תקין: אדיבות, מנהגי ישיבה, ואפילו כיצד לצחצח שניים... השיחות תואמו לגילים השונים.

רחל ס.: גם אני הייתי מדריכה, ואני נזכרת בחיוך שהייתי צריכה להעביר את הנושא "א ה ב ה", להסביר על עניני מין... ובזמנים ההם - זו היתה משימה קשה!

הבוגרים בקן דוסיאט עם שליח ההנהגה הראשית של השומר־הצעיר דניאל פרוחובניק (בן נחום) (באמצע).
מימין לשמאל, למעלה: זלדקה חריט, מרים סלפ, חדווה (פריידקה) סלפ.
שורה אמצעית: רחל בלכר (-) דניאל פ. חווה שר"ב.
למטה: בתיה שר"ב, רבקה מלמד ואחותה שרה, יואל זייף.

שלוש ה"מדרגות"

דניאל בן־נחום: כל שומר צריך היה להבחן בשלוש "מדרגות". המבחנים התרכזו ביחוד בדיברות השומר, בצופיות, במחנאות, בתולדות העם היהודי, הישוב בארץ־ישראל, וההסתדרות...
שומר שעבר את המבחן ל"מדרגה השלישית", ולאחר שנערך עמו בירור אישי - אופייה - במסגרת הקבוצה החינוכית, הורשה ללבוש תלבושת שומרית עם סמל, ולאחר שמסר את ההבטחה הפומבית בטקס חגיגי, שבמהלכו ענדו לו את העניבה השומרית, זכאי היה כבר להצדיע...
בעלי "המדרגה השניה" קיבלו גם "תוויות מקצוע" על כיס החולצה, והיתה להם הזכות להדרכה.
ל"מדרגה הראשונה" הגיעו הבוגרים, שנבחנו גם בפילוסופיה ובסוציאליזם. הם לבשו חולצה בצבע שונה (אפור ולא ירוק), ענדו סיכת השומר־הצעיר, והיו זכאים להצטרף ל"החלוץ" ולצאת להכשרה.
"ההבטחה הפומבית" בנוסחתה הראשונה: "הריני מביע את הבטחתי הפומבית, המאושרת בהך צדקי, שמלא אמלא את חובתי לעמי ולארצי, עזור אעזור לבני־אדם ושמרתי את חוקי הצופים".

הבוגרים עונדים את סיכת "השומר" ביניש יודלביץ (עומד מימין). מוטלה סלפ (יושב באמצע).
לראובן מילון "לזכרונות עבר" מביניש יודלביץ לפני עלייתו ארצה מדרום אפריקה (2.2.1939).

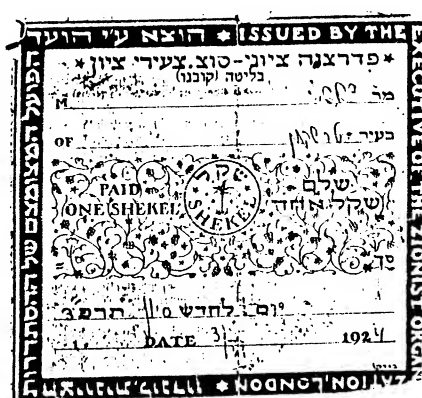
דין וחשבון על מפעל השקל
(נמסר באדיבותו של עו"ד אברהם תורי).

ברית ההסתדרויות הציוניות בליטא
ועדת השקל הארצית
דין־וחשבון על מפעל השקל.

מס' סדורי	שם העיר	שקלים בתרפ"ז	שקלים בתרפ"ח	מס' סדורי	שם העיר	שקלים בתרפ"ז	שקלים בתרפ"ח
1	אלימע	139	94	67	מוסניק	—	[illegible]
2	אניקשט	18	40	68	נייעשטאט-טאווריג	30	18
3	אייאנטע	—	20	69	נייעשטאט-שאקי	34	100
4	אנושישקי	20	10	70	נעמאקשט	20	20
5	אנטאלעפטע	—	2	71	נעמונייץ	—	2
6	אנדרייאוויע	—	10	72	נעדווינג	—	5
7	אומיאן	109	72	73	סערעי	31	56
8	אושפאל	16	16	74	סיאד	27	22
9	אוזוועגט	—	3	75	סרעדניק	11	10
10	אראן	15	16	76	סיבנע	66	90
11	באלבירישאק	30	33	77	סיווענישקי	28	22
12	בירזש	36	31	78	סמאקלישקי	—	3
13	בוטרימאנץ	75	64	79	סומעלישקי	4	-
14	באלניק	10	30	80	סאלאק	—	22
15	גירטעגאלע	3	—	81	סאלאנט	—	20
16	גיווה	—	8	82	סורוילישקי	—	4
17	גודלעויע	20	30	83	סקודימישקי	9	10
18	נארזד	46	44	84	עזערעני	52	65
19	נרינקישאק	—	6	85	פאסוויטין	13	13
20	דוסיאט	30	23	86	פילווישקי	63	52
21	דארביאן	32	38	87	פרען	60	57
22	דויג	—	6	88	פובפיאן	14	22
23	דאבייק	—	5	89	פלונגיאן	24	19
24	ווילקאמיר	159	201	90	פאסוואל	22	60
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]				

דניאל ברנחום:
ה"שקלים" היו מופצים על ידי כל המפלגות והתנועות הציוניות. זכות הבחירה לקונגרס הציוני ניתנה רק לבעלי השקלים, וכמות השקלים שהופצה בכל ארץ קבעה את מספר ציריה לקונגרס. אחת הפעולות של קן השומר־הצעיר היתה הפצת השקל. רוב הצירים בליטא לקונגרסים הציוניים היו מגוש ארץ־ישראל העובדת...

השקל נרכש ע"י דב כספי מדוסיאט

הוצא ע"י הועד הפועל המצומצם של ההסתדרות הציונית לונדון
ISSUED BY THE EXECUTIVE OF THE ZIONIST ORGANISATION LONDON

פדרצגה ציוני-סוצ. צעירי ציון
בליטה (קובנו)

מר
M
בעיר
OF
שלם שקל אחד
PAID ONE SHEKEL
שקל SHEKEL
סד
יום לחדש תרפ
DATE 192

הוצא ע"י הועד הפועל המצומצם של ההסתדרות הציונית לונדון
ISSUED BY THE EXECUTIVE OF THE ZIONIST ORGANISATION LONDON

הציונות שואפת לרכוש מקלט־בטוח ע"י משפט־גלוי לעם ישראל בארץ ישראל (פרוגרמת בזיל). כל ציוני מחויב לקנות שקל אחד בכל שנה. כל שוקל למעלה מי"ח שנה יש לו הזכות להשתתף בבחירת צירים להקונגרס הציוני הבא.

דער ציוניזם שטרעבט צו שאפען פאר דעם יודישען פאלק אן עפענטליך רעכטליך געזיכערטע היים אין ארץ ישראל (באזעלער פראגראם). יעדער ציוניסט איז מחויב צו קויפען א שקל יעדעס יאהר. יעדער שקל־צאהלער פון 18 יאהר אן האט דאס רעכט זיך צו באטייליגען אין די וואהלען פון דעלעגאטען פאר דעם נעכסטען ציוניסטען־קאנגרעס.

The aim of Zionism is to create for the Jewish people a home in Palestine secured by public law (Basle Programme). It is the duty of every Zionist to pay one shekel annually. Every shekel payer, from 18 years of ip entitled to vote in the next election of delegates to the Zionist Congress.

חברתנו היקרה הנה ביילה, חזק ואמץ![54]

בראשית מכתבנו אנחנו מודיעות לך כי אנחנו נמצאות בריאות. מה שלומך?
בחג הפסח היה לנו סדר שלישי. החברים מסרו את המדרגה והיה שמח מאד. מכאן, מדוסיאט, נסער כמעט כל השומרים להכשרה.
תיכף אחרי חג הפורים נסעה רייכל שר"ב בקובנה בקיבוץ עירותי, ואחרי חג הפסח נסעה רבקה שלנו גם כן לקובנה לקיבוץ עירותי. ולאחר שבוע נסעה מרים ברון לאליטא. היא כותבת לא כל כך טוב, יען כי היתה חולה. עכשו היא מסתמא תבוא במהרה הביתה, כי איננה יכולה להיות שמה.
אחר כך נסעו זלדה חריט ורבקה מלמד לפוניבז'. ורחל סלובה נמצאת ביאניסאק ועובדת בהכשרה. דוד זק נמצא בווילקאוויסקי. וחיים סלובה נמצא בשאוועל. הוא כבר קיבל את אישור העליה, ויעלה במהרה. וגריינעם פרס נמצא בפילביסאק.

רבקה ורייכל כותבות טוב מאד. רבקה שמה עובדת במכשן (במחסן), ורייכל אחות רחמניה בקיבוץ. הן חושבות כבר לקבל במהרה את אישור העליה ולעלות בינואר.

ביום הראשון היה חג ליטאי אז המורים הליטאים שלחו איינלאדונג (הזמנה) לצופים להשתתף בחג וכל הצופים הלכנו בתלבשת צופית והליטאים קיבלו אותנו בשבר (בסבר) פנים יפות. אנחנו הלכנו דרך הרחוב ושרנו שירים יפים. המחנה שלנו האט געמאכט זייער אגרייסער איינדרוק שיי ביי די אידען און שיי ביי די קריסטען, ווייל די קריסטען זאגען אז זיי האבען גאר נישט געוואוסט אז עס אישט דא צופים (ביידיש, המחנה שלנו עשה רושם רב גם בין היהודים וגם בין הנוצרים, והנוצרים אמרו כי כלל לא ידעו שישנם צופים)...

את הקן שלנו הרחבנו, יען כי קבלו עוד הרבה חברים צעירים.
חלקו את כל הקן לקבוצות: לשומרים ולבוגרים, לצעירים ולחבירים בוגרים ולחבירים צעירים. את החבירים הצעירים חלקו לשבט נערים ולשבט נערות.
ראש הקן הוא יואל זייף. מנהלת קבוצת טרומפלדוריה, שעכשו נעשתה לצופים בוגרים, היא לנה ויסקולסקי, והסגן שלה מרדכי סלפ.
אחר כך יש צופים צעירים, זאת אומרת מהחבירים היותר גדולים, למשל הנה שר"ב ועוד כאלו וגם אנחנו, אני עם שונה בתוכם. בתחילה אנחנו לא חפצנו להיות בקבוצה הזאת, אבל כאשר יואלקע נתן לנו לבאר כי בלעדינו הקבוצה איננה יכולה להתקיים, האבען מיר זיך געלאזט איבערבעטען (נתרצינו).
קבוצתנו נקראת קבוצת ארלאזארוו (ארלוזורוב), על שם ארלאזארוו שהורג. מסתמא את ידעת.
המנהלת שלנו היא אידה חריט והסגנית גולדה מלמד. עכשו אידה חריט נסעה להתלמד, אזי גולדה מלמד מנהלת אצלנו קבוצים.
קבוצתנו מונה 10 איש. עכשו נשארנו רק 6 איש, חמש נערות וילד אחד, כי ארבעה נערים נסעו לאוטיאני להתלמד וגם גרשון ברון בתוכם.
אחר כך יש חבירים בוגרים, והמנהלת שלהם נחמה יודלביץ והסגנית צילה שר"ב. המנהלת של שבט הנערות היא גולדה שר"ב והסגנית אסתר יסמן והמנהל של שבט החבירים הוא יחזקאל שטיימן.*

אנחנו הדוסיאטאים עשינו מחנה.
המחנה עלה יפה מאד. אנחנו חשבנו לעשות את המחנה בוואנעסאווה, וחשבנו לצאת ב- 13 באוגוסט, זה היה ביום ראשון. בשבת בלילה אנחנו כבר לא ישנו והבאנו את כל הפרודוקטים אל המעון.
ביום הששי בא ציר מן ההנהגה, שניאור בלומברג. הוא למד לנו הרבה שירים ובשבת ניהל אצלנו קיבוץ מצוין. הוא עוד לגמרי צעיר.
כאשר קמנו ביום הראשון ללכת למחנה, אזי ירד גשם. כל הצופים יחד עם הציר היינו כל היום במעון והגשם לא חדל. עשו ישיבה ואמרו לצאת אל איזה כפר ולשכור שמה גרן ולחיות ימים אחדים חיי קיבוץ. כך עשינו.
ביום הראשון לפנות ערב יצאנו אל כפר מאחורי העיר, ביסקיניק. וביום השני בבקר באו הצופים מאנטאליפט ואחר כך באו מזאראסיי ומסאלוק.
אנחנו עשינו שולחן יפה, שעליו אכלנו. והמחנה עלה יפה מאד. היו הרבה צופים, כ- 70 איש. ומדוסיאט כמעט כל האנשים היו.
ביום הרביעי שבנו הביתה. ביום החמישי נסע הציר. אנחנו כל כך בכינו, שאינך יכולה לשער. כל כך התרגלנו אתו שאינך יכולה לשער. ציר שכזה לעולם לא היה לנו. עכשו אנחנו מקבלים ממנו מכתבים. אזי הוא מבטיח לבא בפעמים תכופות בדוסיאט.
כל העיר עם אנשיה מוצאת חן בעיניו, בזה שכלם מדברים עברית.

נו, על דבר הצופים אנחנו כתבנו לך הרבה מאד. את הבחינות עברתי, זאת אומרת אני נכנסתי למחלקה הששית, ושונה גם כן עברה ואידה עוד אי ידוע.
החברות אנחנו נשארנו: אני, שונה וצילה. את, הנה ביילקה, גם כן חסרה לנו. כאשר אנחנו הולכים לקיבוץ, אז אחת אומרת: הלא אצל הנה ביילקה צריך להכנס. אבל כשמתחשבים איפה עכשיו הנה ביילקה אז באה התגעגעות גדולה אליך.
ואת חיינו כאן הלא את ידעת. אבל בכל זאת אנחנו נענה לך על כל מכתב.
מה עושה רחל שלכם? האם היא עובדת?

מה את אומרת על דבר האסון הנורא הזה שקרה עם חבר צעיר כזה? שערי בעצמך שהספיק לנו. את מסתמא יודעת למה הוא מת ומה שקרה...

דרישת שלום לקרובינו, לבלכר עם אשתו, ושאלי להם מדוע אינם כותבים לנו מכתבים ואמרי להם שיכתבו.
מה עושה עכשו רבקה סקופ? האם היא עובדת? כתבי אם בקשת אצלה את החצי פונט על מפעל העזר, ואם לא בקשת אז בבקשה לבקש, כי אין בקן שלנו חברה כאלו שיוכלו לשלם סכום כזה בשבילה. לכן אני מבקשת שתזכירי לה בפעמים תכופות שלא תשכח לשלח.
דרישת שלום לבבית תמסרי לחיה מילון אם תראי אותה, ותשאלי למה איננה כותבת.
תמסרי לרבקה סקופ כי רבקה שלה יצאה להכשרה וכבר בקרוב תעלה ותספרי לה הכל מה שכתבתי לך על דבר הקן ומי שיצא להכשרה.
כתבי על דבר הכל, ועל דבר כל הדוסיטאים, כי מעניין לנו לדעת מאד.

עכשו היתה בדוסיאט חתונה אצל מלכה לויט עם לייבציק, שהיה אצל איציק זייף, מסתמא את מכירה אותו, ואצל חנה זק עם חתן מפאנעדעל.

דוסיאט עכשו נעשתה עיירה יפה מאד עם צעמענט ענע גאנקעס מיט לאוועס (גזוזטראות של מלט ומדרכות)...

הנה את המכתב הזה כתבנו לך לפני כמה שבועות. אזי אני אכתב לך חדשה, כי רבקה ורייכל שר"ב קיבלו את אישור העלייה ובמהרה כבר תעלינה.
אנחנו נחכה לתשובה במהרה.
ממנו חברותיך חנה ושונה. דרישת שלום לכלם - שלום שלום...

* שייקה ג.: חצקה שטיימן היטיב לנאום, וכשהגיעה אלינו הידיעה על רצח ארלוזורוב הוא נאם נאום חוצב להבות.

תהלוכת צופים ברחבת השוק בכיוון רחוב "הטחנה".
"הלכנו בתלבושת צופית והליטאים קיבלו אותנו בסבר פנים יפות..."
ברקע - (מימין לשמאל): האכסניה של זיו (ברחוב "אונטער דעם בריק"), והבתים של: אברהם־אייזיק יפה, האחים אשר וזלמן קגן, והלל שוורץ (ברחוב מסקביץ).

יואל זייף — מחנות קיץ

הקן התקיים רק מתשלום מס חבר. היתה זו בעייה קשה, כי רוב ההורים היו עניים, והיו ילדים שבשום אופן לא יכלו לשלם. הקושי התעורר ביחוד כשהיה צורך לארגן את מחנות הקיץ. מחנות הקיץ של השומר־הצעיר היו שם־דבר. ואיך אפשר לארגנם בלי כסף? יש לציין, שבדרך כלל הירשו ההורים לילדים לצאת למחנה, ועשו מאמץ לשלם את חלקם, אך תמיד נמצאו ילדים שהיינו נאלצים לפטור אותם מכל תשלום.
שלושה או ארבעה חודשים לפני המועד קבענו היכן להקים את המחנה, חכרנו שטח להקמתו, הפצנו חוזרים לקנים מהסביבה והזמנו אותם להשתתף. היו שנענו, והיו "שעשו שבת לעצמם"...
ההנהגה בקובנה היתה שולחת ציר למחנה. היינו שרים משירי ארץ־ישראל, והשירים עברו מפה לאוזן וניקלטו. אני זוכר שיצחק פוריץ הגיע לביקור, בא והירצה, ולימד גם שירים. חבר שחזר מעיירה סמוכה הביא שיר חדש. חזרתי מהוועידה בקובנה, והבאתי משם שירים חדשים. לעולם לא אשכח איך היינו יושבים ושרים: "קרועים אנו, בלויים אנו...", או את השיר "יפים הלילות בכנען"... באמת היינו אז כחולמים.

הנפת הדגל...

מ פ ק ד...

מסביב לסמל התנועה..

״אנחנו עשינו שולחן יפה שעליו אכלנו...״
בין האורחים: המורה יהודה סלפ (עומד מימין, בעניבה).

״יצאנו לכפר, שכרנו שמה גורן, לחיות ימים אחדים חיי קיבוץ. המחנה עלה יפה...״
זלדה חריט (שניה מימין), יואל זייף (עומד באמצע), מרים סלפ (יושבת ליד ״המוזג״), וצירקה קגן (עומדת מימין).

בתלבושת מלאה - ״לאהי היקר יואל זייף, מאחיך משה פליגל, 7.10.1929״

עומדים: משה פליגל וחברתו.
באמצע: גיטה'לה מוסילביץ וחבר מדווינסק.
למטה: ריינקה לוין ואחותו של משה פליגל.

המחנות יצרו קשרים חברתיים בין העיירות, וכך נוצרה ידידות כמו זו שבין משה פליגל מזאראסיי ובין ראובן מילון מדוסיאט, שהתהדקה עם חליפת מכתבים במשך שנים רבות.

יואל זייף — שליחים מארץ־ישראל

בתנועה התנהלו כל הפעולות בשפה העברית. כל התורה שנלמדה, השיחות, ההרצאות הרעיוניות, הכל התנהל בעברית. הטילו קנס על מי שדיבר יידיש.
את החומר לפעולות היינו מקבלים מהמרכז בקובנה, והיו מגיעים אלינו גם מכתבים ומבקרים מהארץ. כשהיה בא מרצה או שליח מארץ־ישראל, היו מתאספים בבית־הכנסת ושותים בצמא את דבריו על הארץ.
אני זוכר את ביקורו של חיים לויט. הוא היה כבר מבוגר, ואנו היינו ילדים לעומתו. כל מלה שלו היתה בשורה. הגיע גם דב לויט, ולא גילו אז שהוא ירד מהארץ. ידענו שבא לעיירה לביקור. הוא בא לקן וסיפר על הארץ ועל הקיבוצים, ואנו ישבנו פעורי־פה ובלענו כל מלה. פעם הגיע מכתב מהארץ, שהיה כתוב בו: ״איך זיץ אויפן בוים און עס פייגן״ (אני יושב על העץ ואוכל תאנים). ״פייגן״ בתרגום לעברית - ״תאנים״, אך גם ״אצבע משולשת״... לכן יכולנו להבין שאין מה לאכול. ידענו שהמצב בארץ קשה.

עם שליח הנהגת התנועה יעקב גוטליב בדוסטלים (כפר ע״י דוסיאט).
מימין לשמאל, שורה ראשונה: דוד זק, מיכה סלפ, צפורה זייף, איטה'לה אורלין, זלדקה חריט, פריידקה סלפ, מירקה סלפ ואחותה הניה, דב שו״ב. שורה שניה: (-) נוח פוריץ, השליח יעקב גוטליב, יואל זייף, רבקה מלמד, רחל בלכר, צירקה קגן, מיכה ברון, אלקה רייזק'ה בת שפסל קרוט, איסכה זייף, אלקה מלמד, רחל סלובו, אתקה שניידרמן, רסיה גליק, רחל שו״ב, רבקה סקופ, שיינקה יוסמן, מאיר סלפ. למטה: חווה שו״ב, נחמקה יודלביץ, בונקה חייטוביץ, שרקה מלמד.

לוי רון (רוזנצוויג) — ״חרשתי״ את עיירות ליטא...

הייתי חלוץ בארץ־ישראל, ובשנת 1929 הגעתי לליטא כשליח מטעם תנועת השומר הצעיר. השומר־הצעיר היה בשביל הנוער היהודי מעין חלון לאירופה ״הנאורה״, חלון להשכלה, שהנוער כל כך היה צמא לה.
כשליח לא הייתי ״יושב לשכה״, אלא נע ונד. ״חרשתי״ את כל עיירות ליטא, והתאהבתי ממש בנוער הליטאי היהודי ובתנועה בליטא, שהיתה תנועה יפה וערה, ושם ספגתי את היידיש הליטאית שבפי. בליטא רבים דיברו עברית, והיה זה מרגש בשבילי לנסוע בעגלת- חורף ולדבר עם העגלון עברית. דבר כזה לא מצאתי בפולין, ארץ מוצאי.
התנועה לא היתה דתית, אך לא לחמה בדת. אני זוכר היטב את שמחת-תורה ב״שטיבל החסידי״ בקובנה. כשהסתיימה התפילה הצטרפו חברי התנועה לרוקדים. מעמד זה סימל את חידוש המסורת העתיקה בצירוף המומנט הארצי הלאומי.
אני זוכר היטב את ביקורי בעיירה דוסיאט. יצאתי ברכבת מקובנה לאוטיאן, לאניקשט, ומשם הגעתי לדוסיאט בעגלת-חורף, בקור של עשרים מעלות מתחת לאפס...
הייתי בעיירה יומיים או שלושה. ביקרתי שם בקן, ועם הנהגתו דנתי בבעיות העבודה החינוכית. חיי הנוער בעיירה זרמו דרך התנועה, ואת הזמן הפנוי בילו בה.
העבודה בקן התחלקה לפי גילים. גילאי ארבע עשרה - שבע עשרה היוו חברה חינוכית. בשיחות ובפגישות בררו שאלות שונות. בקן התנהל ״ספר החיים״, שהכיל את סיפורי החברים, שהעלו בפני המדריכים בעיות אישיות, כל מה שהיה על הלב... שיננו את ״עשרת הדיברות״ של התנועה, שענינן לא נגע אז בהשקפת עולם פוליטית, אלא מה שקראו אז ״השקפת חיים״ כמו, למשל, השומר חובב טבע, אחיעזר ואחיסמך.
נתבקשתי להכין טיוטא של שיחה, שכללה התיחסות לסביבה, יסודות מוסר, אחווה, ועירות לחיי העם. צריך לזכור, שמהיסודות האלו צמחה תנועת השומר-הצעיר ליחידה

פוליטית, עם השקפה סוציאליסטית, רדיקליזם ציוני, תביעה לעלייה ולהגשמה אישית. בקן התנהלה פעולה השתלמותית, מעבר למה שנלמד בבית הספר. המורים שיתפו פעולה עם הקן. אני זוכר שכך זה היה בדוסיאט, וצריך להדגיש שלא בכל העיירות נהגו כך. בתנועה עשו הרבה להרחבת השכלת הנוער, שהיתה אז ממש מינימלית. לימדו, למשל, ביולוגיה ואנתרופולוגיה, דברים שהיו חתומים ממש בפניהם... תפקידי היה לעבד תוכנית עבודה שתתאים לכל קן. הייתי יושב עם כל גוף ועם כל קבוצה. בכל עיירה היתה ספריה, ועל פי הספרים שמצאתי בה, בניתי תוכנית עבודה.

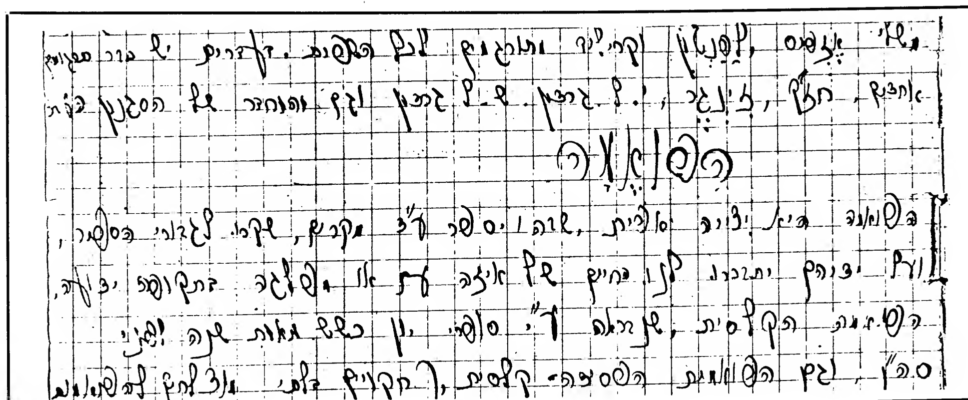
ערכתי ביקור בבית הספר והייתי מספר על הארץ. היה לי פנקס, שהכיל את שמות המדריכים, את הרכב הקבוצות ואת התרשמותי. לא קיבלתי הכשרה מיוחדת. מה שקיבלתי בתנועה העברתי הלאה, ועל זה נוסף נסיוני בבעיות הארץ. הבאתי אתי את בשורת הארץ, את"היש" שלה.

לוי ר.: אני נרגש למראה צילום הקן הדוסיאטי. זכור לי היטב המעמד הזה.
מימין לשמאל, למעלה: **רבקה סקופ, בריינקה שפירא, רסיה קגן, הניה סלפ, לוי רוזנצוויג** (שליח התנועה), **רבקה מלמד, דוד זק, שרה מלמד** (-). שורה שניה: **נחמקה יודלביץ, אתקה שניידרמן, בלקה קרוט, אלקה מלמד, שיינקה יוסמן, סלובקה יופה, זלדקה חריט, מאשקה סלפ, לנקה ויסקולסקי, פריידקה סלפ, מאיר סלפ.** שורה שלישית: **צירקה קגן, איטהלה חריט, רחל שו"ב, רחל סלובו, רבקה פארס, הנה־בלקה** (בת הירשל) **בלכר, מירקה קרנוביץ, מירקה סלפ, רחל** (בת הירשל) **בלכר.** למטה: **נוח פוריץ ויואל זייף.**

המחברת של רבקה מלמד [55]

הקן של דוסיאט הצטיין בכמיהה לדעת ולהרחבת אופקים. בבואי היתה רבקה מלמד ראש הקן והיא מילאה את תפקידה ברצינות רבה. רבקה היתה רגשנית, רציונלית ובעלת אינטלקט. היא לא קיבלה דברים באופן אוטומטי. היה לה כשרון ספרותי, כשרון שבא אחר כך לביטוי גם בקיבוצנו, משמר העמק.

"מהו יעודה של המחברת?" - שאלה אותי נאווה, בתה של רבקה. אני רואה לפני מחברת בכתב־ידה היפה של רבקה, משנת תפר'ח, ובה סיכומים על תצורות ספרותיות שונות - רומן, אידיליה, פואמה... - בציון הספרים המתאימים. זוהי מחברת של מדריך. כך היו המדריכים נערכים לפעולות. ואל נשכח שהבדל הגילים בין המדריכים לבין חניכיהם לא היה גדול.
אני נרגש למראה צילום הקן הדוסיאטאי "עם האח לוי". זכור לי היטב המעמד הזה. אני נזכר בימים ההם באהבה רבה.

יואל זייף — "הפילוג בא!"

... יותר מאוחר הוקם בדוסיאט גם סניף "החלוץ", שנועד לסייע למי שרצו לעלות ארצה. באמצעות סניף "החלוץ" בעיירה התקשרו למרכז בקובנה, יצאו להכשרה, ומי שזכה לקבל סרטיפיקט - עלה.
עלי לציין שהשומר־הצעיר היה כבר בזמני תנועה פוליטית, וב"חלוץ" היתה ההשפעה למפלגת צ.ס. ולא פעם היה ריב בתוך הסניפים. והנה בדוסיאט, עמדתי אני גם בראש הקן של השומר־הצעיר וגם בראש סניף החלוץ, וזה דווקא "עבד". במקומנו שררה הרמוניה.
בזמן ההוא ניטש הוויכוח הגדול בתנועת השומר־הצעיר: "קיבוץ פתוח" או קיבוץ אורגני "סגור". "הקיבוץ הרוסי" דגל בקיבוץ פתוח, ואילו "הקיבוץ הארצי" - בקיבוץ סגור.

שייקה ג.: הקיבוץ בפוניבז' היה "מיוחד", רק לשומר־הצעיר, והקיבוץ בשאנץ היה קיבוץ "מעורב", השומר־הצעיר ו"סתם חלוצים"...

השאלה עמדה גם בסניף שלנו: מהי עמדתנו? הוחלט שהסניף הדוסיטאי יתמוך בקיבוץ הארצי. אני נזכר, שבתוך הוויכוחים לא התעורר כלל ספק בדבר זכותנו לארץ־ישראל. ידענו שאנו קונים את אדמת הארץ. הוויכוחים נסבו יותר על דמותה של הארץ. היו וויכוחים סוערים בשאלה החינוכית, על סוציאליזם ומארקסיזם, ועל בעיות החיים הכלכליים בארץ. ויכוח גדול היה על רעיון הדו־לאומיות.
בעקבות הוויכוחים חל בתנועה הפילוג, שהוליד את "נצ'ח", שבן עירנו, יצחק פוריץ, היה מראשיו ופעיליו. השתתפתי בוועידת הפילוג. הפילוג הזה כירסם בתוכנו, והוא הפריד בין חברים. נוח פוריץ ואני היינו חברים מצויינים - הלא שנינו הקמנו את קן השומר־הצעיר בדוסיאט, וביקרנו איש בבית רעהו, והנה, בעקבות הפילוג, היינו כאויבים זה לזה!
קשה לי להסביר היום, מדוע בחרנו להשתייך דווקא לקיבוץ הארצי. אולי משום שדעת הרוב בתנועה כולה היתה בעד הקיבוץ הארצי, וחומר ההסברה שהגיע היה ברובו לפי דעת הרוב, ולכן היתה השפעתו גדולה. זו אולי הסיבה שבגללה הכרענו כך על דרכו של הקן בעיירה.

דניאל בךנחום: השתתפתי בוועידה העולמית, וזכור לי מעמד הפילוג, שהיה מכובד ומרגש מאוד. יעקב חזן נאם נאום פרידה, ולסייה גלילי קם על רגליו ונפרד בלחיצת ידיים.

פגישת מדריכים עם ראש הקן של השומר הצעיר באניקשט - יצחק אהרונוביץ (עומד במרכז). לידו עומדים הירש אושרוביץ (קיצוני מימין), נוח פוריץ ודבורה לויט (שלישי ורביעית - מדוסיאט). למטה: ברוך קלאס וגרשון שליט (מאבל).

יצחק פורת — תנועת נצ״ח[56]

קשה לבוא ולכתוב על התנועה בליטא, כאשר כל נגיעה בזכרונות משם מעלה רשרוש של עלי שלכת בסתיו זועם וקודר בבית עלמין גדול... אך יש להציב ציון לתנועה, אשר שלחה את אנשיה לקיבוצינו בארץ...

בקיץ 1930, כאשר הורגשה המתיחות הרבה בתנועת השומר־הצעיר בליטא, היה בין פעילי התנועה חלק שליבו לא היה שלם עם המגמה הבדלנית של תנועה זו. הם היו מעטים, אך הם חזו מראש כי מוליכים את התנועה העולמית לקראת פילוג...

לא היה צורך בהכנות מרובות כדי להעביר את התנועה בליטא תחת כנפי ״הקיבוץ הארצי״. תמימות אנשינו, אנשי המיעוט, סייעה בכל.

לא נתקבלה על דעתנו הקמת תנועה מקבילה, תנועה יריבה, מיעוט שיילחם ברוב, ולכן בחרו אנשינו בדרך של פרישה... סודרו נשפי פרידה, דובר בלבביות על כך שהדרכים נפרדות ועל הכאב שבדבר, ונפרדו בחמימות רבה - - -

למחרת היום, כאשר התעורר הרצון לפעול, כבר נסגרו קנים אלו בפני אנשינו על מנעול ובריה... לאחר לבטים וחיפושים במשך שלושה חודשים נתכנסה בדצמבר 1930 ועידת היסוד של התנועה - נצ״ח. בתנועה היו אז כבר 22 קנים ובתוכם למעלה מ־700 חברים...

... העובדה שהקנים היו בעיקר בעיירות הקטנות שיוותה להם אופי מיוחד: גישה לבבית, מידת הכנסת אורחים, קשרים אישיים הדוקים עם פעילי התנועה ושליחיה. גם מהעיר לא משכנו את ידינו. אך לא ארץ הפרולטריון היא ליטא, אם כי מלבד חנוונים וסוחרים היו גם חייטים וסנדלרים, ואת בניהם הצלחנו במידה מסויימת לארגן ולהצילם מההתבוללות האדומה...

ליטא, ארץ האגמים והנהרות, היערות והגנים - היופי הרך והטבע המלטף, המקרב לבבות והמרחיב את הדעת - הטביעה את חותמה על תושביה, גם על יושבי העיירה הקטנה...

...

מחנות הקיץ, שלושה או חמישה ימים בשנה נתנו טעם ליתר 360 הימים, והידם וזיכרם לא נימחו. והנה עכשיו באו גם מחנות החורף. להוציא בחודש ינואר, בקור של עשרים מעלות, את ״ילדי אבא־אמא״ ליער למספר ימים, זה חייב גישה חדשה, מהפכה ממש בחיי העיירה הליטאית...

כל זה צריך היה להיעשות בתנאי מחתרת למחצה, כי לגליזציה לתנועתנו לא היתה במשך כל שנות קיומה, והיה הכרח לעבוד ״מתחת לאפה״ של המשטרה ולהערים על הבולשת.

והיו אלה שנים של חוסר סיכויים לעלייה קרובה. כאשר הוחלט על הכשרה קבועה ההורים ובני המשפחה - שהשלימו כבר עם עצם ההליכה להכשרה - התנגדו עתה בכל תוקף להכשרה כזאת ״המחוסרת כל תכלית״...

בעזרת המגע הבלתי אמצעי עם חברי ״החלוץ״ נתבלטה ביתר־שאת צידקת דרכנו, דרך ההכשרה המעורבת, שיש בה משום נשיאה בעול הכללי של מפעל ההכשרה, ויחד עם זה שומרת על גרעינים שומריים בתוך ההכשרה, כהכנה לקראת חיי קיבוץ שומרי בארץ...

בתנועה פעל תמיד חבר פעילים מסור וקנאי, שמתוך עקשנות ליטאית טיפוסית חתר להתקדמות, הרחבה וגידול. פעילות זו לא נפסקה גם עם השתלטות הרוסים על ליטא ולאחר שתנועתנו ירדה למחתרת... פעילות זו נמשכה גם על- ידי הבודדים, שנשארו לפליטה, ועשו את העבודה במחנות לאחר השחרור, והיו ממארגני תנועות נוח״ם ונו״ח בפולין ובגרמניה...

פועלות בהכשרה בקיבוץ עירוני ״חיים״ בפוניבז׳.
רבקה מלמד (שניה מימין), זלדקה חריט (מגהצת). למטה, יושבת (שניה משמאל) רחל (מורלקומיר).

רבקה מלמד — האמת על ההכשרה"[57]

מאמר בעיתון הקיר - 12.4.1934
(תרגום מיידיש)

בעיירה קטנה, באווירה של "בעלי בתים" ו"בעלי ייחוס" שהמלאכה היתה בעיניהם לבושה ולכלימה, ובעל־מלאכה היה "פגם" במשפחה וכבן חורג נחשב, בסביבה כזאת התחילו לפני כמה שנים להיארג חלומות על הכשרה, חיי קיבוץ, דמיונות ותכניות כיצד להתעלות ולעלות על דרך חיים חדשה. אך כל אלה לא מצאו הד בביתי. ההכשרה נשארה כדבר מופשט. שם לא יכלו לדמות כיצד נראה במציאות חלוץ, איש הכשרה.
החלוצים המעטים שיצאו מהעיירה להכשרה, כשקרובים ורחוקים נדים להם בראשם, חזרו לעיירה לאחר שנת־עבודה וגלגולים ממקום עבודה אחד למשנהו והציגו לא חזות של איש עמל, לא של אנשים בעלי רצון כביר ליצור ולבנות חיים חדשים, כי אם יותר של אנשים חסרי כול, שבאו לנוח קמעא אצל אבא־אמא, ולמצוא להם שוב מנוח בחיים הזעיר־בורגניים. דומה, שההכשרה לא הטביעה עליהם שום חותם, אלא רק זאת שגופם נידלדל.
וכך קרה, שרבים התיחסו להכשרה כאל מקום מקולל. אנשים נדו לעצמם אם בניהם נתפשו לרעיון "הפסול" לצאת להכשרה. לא אחת נשמעו בסניפים המקומיים (שהוחזקו על ידי קומץ אידיאליסטים) צעקותיהם של אבות, ואמהות שפכו דמעות: "השיבו לי את ילדיו!"
אך הזמן עשה את שלו, אולי המצב הכלכלי אילץ את האנשים לראות סביבם, שהקרקע אינה יציבה מתחת לרגליהם. כבכל הערים והעיירות כך גם בעיירה ההיא התחילו להבין את ההכשרה ואת חיי הקיבוץ.
הנוער נשא מטען של דימויים רומנטיים ואידיליים על חיי הקיבוץ. ולא עוד "דרך החלון", כשאמא ואבא ישנים, לא עוד כך יצאו הנערים מהבית, אלא בברכת הדרך של ההורים. גם אם אפשר היה לשמוע את המלים "עוד תתחרט על הצעד שלך", בכל זאת הדברים כבר לא נאמרו באותה רוגזה ובאותו זעם...
הצעירים חזרו מההכשרה מעודדים, שמחים ובריאים בגוף ובנפש. תמיד דיברו על הרגעים היפים בחיי הקיבוץ. ולעתים קרובות העמידו הכל באור בהיר מדי. הנה למשל, כך דיברו: "לאחר יום קיץ חם וארוך נטתה, לבסוף, השמש לערוב והאדימה את האופק בלהבות אש. אתה הולך עוד צעד, ותגיע למקום שאליו נכספת כל היום. הנה עולים באוזניך קולות החברים והחברות, ורגש של שמחה מציף אותך. אתה מחיש את פסיעותיך למען תגיע מהר ככל האפשר..."
כלום אין בתיאורים מעין אלה משום רמייה? והרי כששבים לאחר יום עבודה קשה, גם כשהטבע מסביב כה יפה ומקסים, מה מוצאים תכופות? פנים נזעמות, אווירה דחוסה ומתיחות בין אדם לחברו...
לכן סבורתני, שאין זה הוגן מצד חברים החוזרים מההכשרה להסוות את הרגעים הללו שבחיי ההכשרה. בכך הם משלים את הנוער ויוצרים אצלו מושגים מסולפים. יקשה לנער להסתגל לחיים, הדורשים פשרות וויתורים על כל הסנטימנטים המובאים מהבית ומהסביבה... צריך להכין את החברים למה שמצפה להם, כדי שבבוא העת לא יתאכזבו ולא יפרשו משורותינו...

קיבוץ עירוני "חיים" בפוניבז'
פסח תרצ"ד
בין המסובים: זלדה חריט (שניה מימין) ורבקה שו"ב (שביעית משמאל, עומדת בחולצה בהירה)

"נדידת צופי זאראסיי בדוסיאט, 24.6.1932".
מימין לשמאל: למעלה - יהודית לוין (מאנטאליפט). שורה שניה: זלדה חריט, רבקה לויט, לנה ויסקולסקי. שורה שלישית: מוטלה סלפ, איטה'לה חריט, רייזקה לוין (מאנטאליפט), רחל סלובו, חווה שו"ב ואחותה רבקה (-) צילה שו"ב, חנקה גלזר. למטה: משה רוזניקוביץ (מזאראסיי) (-) בתיה רוזניקוביץ (מזאראסיי)(-)(-) שיינקה חייטוביץ, לולקה סלובו ומאחוריו יצחק שטיינמן (מזאראסיי) (-)(-) צפורה פר (מזאראסיי), רחל שו"ב.

טיול משותף של "השומר הצעיר" ו"החלוץ" מדוסיאט ומזאראסיי לאניקשט, ליד האבן הענקית בתוך היער.

"לזכרון לגולדה'לה מיצחק, אניקשט, 18.7.1937"
יצחק שטיינמן בשורה ראשונה למעלה, שביעי משמאל, בחליפה כהה. גולדה'לה (רבקה שו"ב) בשורה שניה מלמטה, שניה מימין.

לפי האגדה, האבן הזאת נפלה מפלנטה אחרת, והמקום הזה שימש אתר לטיולים.

הקן מתחסל

להנה בלקה, חברתי הנאמנה חזק![58] 13.4.1937

...רחל בהכשרה ובקרוב תעלה. לולקה עדיין בבית, ואני אסע בקיץ ללמוד מקצוע...
כתבת לנו "אז איר וועט עולה זיין" - שתעלו... וזה משמח אותנו שנתראה.
אספר לך מעט על הקן שלנו. הקן הולך ומתחסל, כולל קבוצתנו. אנו מונים תשעה חברים, והקיבוצים מתנהלים פעמיים בשבוע, כי אין לנו מנהלים וגם לא דירה. הבוגרים יצאו להכשרה ואלה שנשארו כאן אינם מסוגלים לנהל קיבוצים...
דירשי בשלום הדוסיאטאים,

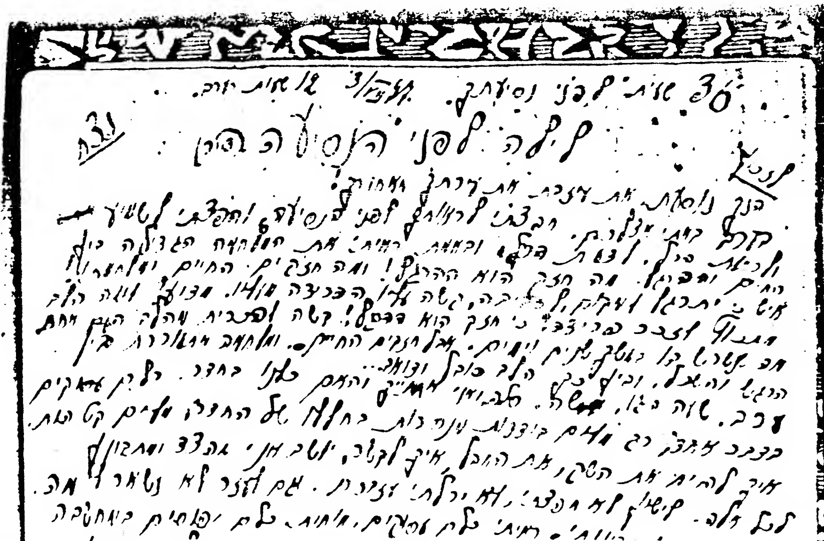
ממני שונקה

צִיּוֹן תַּמָּתִי, צִיּוֹן חֶמְדָּתִי
לָךְ נַפְשִׁי מֵרָחוֹק הוֹמִיָּה.[1]

חלק שני

מפליגים למרחקִים

יעקב חריט — השק טעון בכרים...

36 שעות לפני נסיעתך. 3.7.27 12 שעות בערב

לזכרון נצח לילה לפני הנסיעה (ציור)

הנך נוסעת. את עוזבת את עיירתך מאחוריך!

בערב באתי אצלכם. חפצתי לראותך לפני הנסיעה... ובאמת ראיתי את המלחמה הגדולה בין החיים וההרגל.. איש כי יתרגל למקום, לסביבה, קשה עליו הפרידה...

מדוע? למה הלב מתכווץ? כי חזק הוא ההרגל... ובין כך הלב סובל ודואב...

ערב. שעה 12. מאשה סלפ, אני ואחיותיך והאם, כולנו בחדר. כולם עסוקים בדבר אחד.. רק מלים בודדות מנסרות בחללו של החדר: איך להניח את השק, את החבל, איך לקשור...

"הפך שמאלה, הימין, הצדה, הצדהו!"... פתאם ואנחה מפרכת- גוף נשמעת... אני פונה ורואה עיניים מלאות דמע, זולגות. כן, היא נוסעת...

הפוך את החבילה - - -

כלם עסוקים בטעון הכרים. איך לקשרם. איך יותר נוח להניחם..

עכשיו מדברים אודות בקבוקים. איך להניחם. מה להשאיר ומה לקחת.

הנה כבר הקיפו את החבילה בחבל. מושכים את הקשר. מגלגלים את הכרים. קושרים, מנתקים ושוב קושרים. פני כולם מכוסים בזעה. קרבה מלאכת הטעון לסופה.

מחוג השעון מתנועע אט... עובר הזמן... פחות בשעה נשאר להתראות.

כעבור הזמן ואת רחוק רחוק תהיי. ערים ושדות תחלופי. ימים תשאירי מאחורי גבך. על קרקע חדשה תצעדנה רגליך...

"תנו מחט וחוט!" נשמעה הפקודה ותמלא.

ושוב תפירות בשק העבה. נעלמת החבילה בשק. הנה עוד מבצבץ הצד הכחול לאור העששית...

...

גם המלתחה כבר ערוכה ומחכה להסגר.

תכף יחרק המפתח בחור המסגר.

ואז נחתך החוט האחרון, ואת נכונה לנסע.

סעי בשלום!!

קרובך יענקלה

עמוד ב"ספר הזכרונות" של סוניה אורלין, שהוגש לה ערב נסיעתה לדרום-אפריקה

פרק א':
חלוצים עולים לארץ ישראל

בני דוסיאט שעלו ארצה בסוף המאה ה-19.[2]

ישעיהו-חיים זלקינד, תלמיד ישיבת קלם, עלה בשנת תרמ"ה.

אליעזר לוונברג, שעלה בשנת תרמ"ז (1887). ישב בראש פינה קרוב לשלושים שנה. השתתף בגאולת קרקעות בכפר סבא, ברפיח ובשרונה שעל-יד יבניאל. בנו דוד היה ממייסדי כפר סבא.

הסתדרות „החלוץ" בליטה

תעודת־חבר

הסתדרות „החלוץ". בליטה.

תעודת־חבר

№ 65/600

החי' ...

נתקבל בתור חבר בהסתדרות „החלוץ"

ע"י ...

ביום ... לחדש ... שנת ...

נתאשר לעליה ע"י ...

ביום ... לחדש ... שנת ...

הועד המרכזי

יו"ר: ...

מזכיר: ...

קובנה, ... לח' ... שנת ...

ממהות החלוץ:

„החלוץ" עומד על הבסיס כי ארץ ישראל עומדת על יסודות סוציאליים יכלה להבנות רק ע"י המון העובדים העברים ושואף לארגן את כל אלה בני ההמון העברי המכשירים את עצמם להשתתף בכחותיהם העצמיים בבנין את העובדת.

כל חבר חלוץ בבאו לארץ נכנס להסתדרות העובדים הכללית.

הסוכנות היהודית בארץ-ישראל
מחלקת-העליה
ירושלים

תעודת עליה

משרד ארץ-ישראלי מרכזי

כתבות של מוסדות העליה:

משרד א"י מרכזי ורשה: Warszawa, Królewska 18.
טלגרמות: „Misrad"

משרד א"י, וינה: Wien I, Kärntnerstr. 28.

משרדי חוף בחו"ל:

טריאסטי: Ufficio Palestinese
TRIESTE, Via del Monte 7,
טלגרמות: Misrad, Trieste

קונסטנצה: Oficiul Palestinean
CONSTANTA, Strada Cantemir 3,
טלגרמות: Oficiul Palestinean, Constanta

לשכות-העליה בא"י:

תל-אביב: לשכת-העליה של הסוכנות היהודית
תל-אביב, רחוב-העליה
טלגרמות: Jewagency, Tel-Aviv

יפו: תחנת-העליה של הסוכנות היהודית
יפו, בחוף

חיפה: לשכת-העליה של הסוכנות היהודית
חיפה, בת-גלים
טלגרמות: Jewagency, Haifa

— 73 —

נֵס צִיּוֹנָה.[3]

שְׂאוּ צִיּוֹנָה נֵס וָדֶגֶל.
דֶּגֶל מַחֲנֵה יְהוּדָה —
מִי בָּרֶכֶב מִי בָּרֶגֶל
נֵעָשׂ נָא לַאֲגֻדָּה.
יַחַד נֵלְכָה נָא נָשׁוּבָה
אַרְצָה אֲבוֹתֵינוּ,
אֶל אַרְצֵנוּ הָאֲהוּבָה
עֶרֶשׂ יַלְדוּתֵנוּ.

שׁוּבוּ, שׁוּבוּ מִמֶּרְחַקִּים
אַרְצָה, אֶרֶץ אָבוֹת;

מיכה ברון: אני חושב על דוסיאטאים רבים שהיו מגיעים לארץ, לו נתנו להם סרטיפיקטים. היה תור גדול לעלייה, ואי אפשר היה לעלות מחוץ לתור, אם כי תמורת כסף אפשר היה להסתדר במרכז "החלוץ"...

אפשרויות שונות נוצלו להשגת סרטיפיקט לעלייה לפלשתינה־א"י: אם כ"בעל הון", או "נתקבל ללימודים בבית־ספר...", "החותן", או - - - בנשואין פיקטיביים...

אפשרויות כאלה נוצלו גם על ידי החלוצים, בני דוסיאט...

26 עזב את קובנה ביום 29 בח' אוקטובר
נוסע לחוף (בא"י)
הערות

ו
19. חשבון לשכת־העליה של הנהסה"י ב
תאריך ... מס'

	הסכום בלא"י
מס כניסה של ממשלת א"י	
הוצאות חוף: דירה, מזון וכו'	
נסיעה לעבודה	
הלואה לסדור	
שונות	
ס"ה	
שולם ע"פ שובר במשרד הא"י ב	
עודף לזכותו	
" לחובתו	

הערות:

JULY 1935

ה
18. חשבון המשרד הא"י
4076/8
מקום קובנה תאריך 30.6.35

הפרטים	הסכום
דרכיה	
ויזה א"י	
ויזות מעבר	
כרטיסי אניה מח' ... חברת	
כרטיסי־רכבת ל	
מס כניסה של ממשלת א"י והוצאות החוף	90
בול עליה	
גביה לסדור הראשון בא"י	3 60
מס בניינים	
הוצאות טרנספורט	6
תשלום המשרד	
ס"ה	99 60
שולם ע"פ שובר מס' 4076/8	99 60

הערות

בעל תעודה זו מתחיב ללכת לעבודה בחקלאות

הערות:

הסתדרות החלוץ
CentroKomitetas

ז
רשימות לשכת־העליה של הנהסה"י בא"י
20. בא לא"י ביום
בחוף
באניה
21. נתקבל לבית־העולים ביום
יצא מבית־העולים ביום
22. נבדק ע"י הרופא ביום
נרשם בקופת־חולים ביום
8 JUL 1935
חתימת פקיד לשכת־העליה
הערות:

נסעו: היא לקבוץ השומר־הצעיר "מסד" כרכור
הוא לקבוץ השומר־הצעיר "עמיר" חדרה

חלוצים על סיפון האוניה "סיני", נמל יפו.
יצחק אורז (עומד שני מימין), ליבקה פרידמן ופייגה- רייזה (צפורה) זייף (יושבים למטה מימין).

צילה ש.: אני זוכרת מסיבת פרידה לחלוצים שעלו לארץ־ישראל, כשכל העיירה חגגה על האגם הקפוא. שרנו משירי ארץ־ישראל: "אנו נהיה הראשונים"... ורקדנו "הורה", ושוב "הורה"...

מן העתונות על
נסיעות "חמות" ו"קרות"

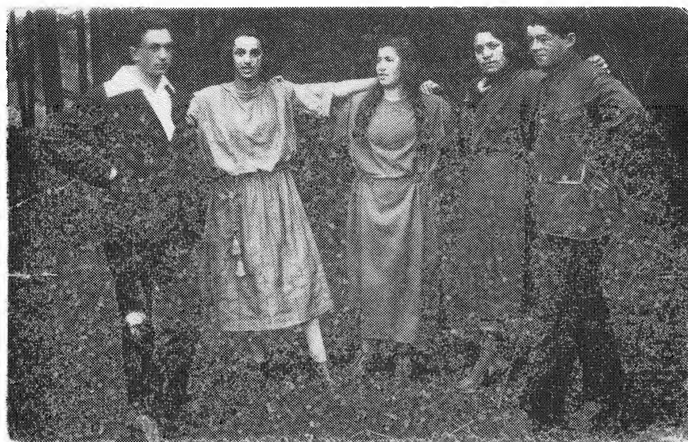
ה' לנדמן - המזכיר הראשי של ההסתדרות הציונית בלונדון, ה' בריגגס - מנהל המחלקה לעליה ולהצלה, וה' פנו - ראש הלשכה הא"י בטריאסט, התוודעו עם חברת האוניות "לויד" בדבר עריכת נסיעות "חמות" בשביל המהגרים לארץ־ישראל, כי החורף הקר עושה לדבר בלתי אפשרי את הנסיעה לארץ־ישראל על סיפוני האוניות...

א) במשך החורף יינתן מסדרון האוניה כולו למהגרים ויסודרו בו מטבחים אשר יוסקו. במסדרון יהיה מקום ל- 170 - 190 איש...

ב) להתקין באוניה 650 - 700 מטות. חמישה תאים בעלי 4 מיטות כ"א לספינה של מדרגה שניה בשביל נוסעים אמידים.

ג) נסיעה ישירה מטריאסט ליפו 5 - 4 ימים בלי לעמוד...

("הארץ" - 29.11.1920)

מימין לשמאל: (-) פייגה־רייזה (צפורה) זייף, חייקה יוסמן, לאה'קה פיין, ברל (דב בן הירשל) לויט.

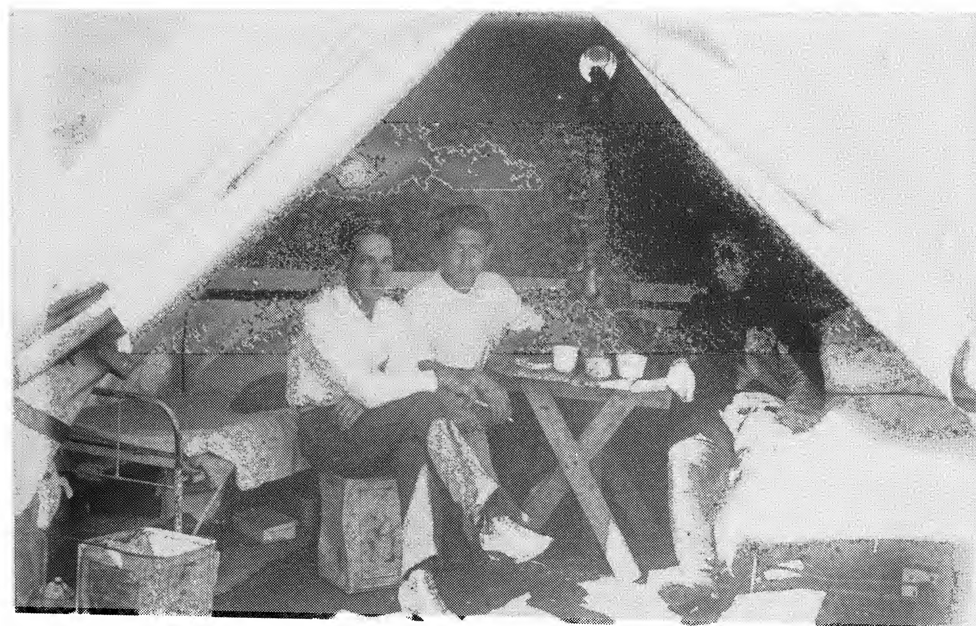
"למזכרת נצח לחברתנו בתיה לויט מהסתדרות דוסיאט.
להתראות במהרה בארצנו הקדושה.
חדש איר שנת תרפ"ה - 12.6.1925"

בתיה ל.: על גבי התצלום רשום "חדש איר" - "אייר" בכתיב חסר.
אגב כך נזכרתי שנהגו לומר שלחלוצים חסרים שני חודשים מחודשי השנה: האחד - "איר", שהרי התעלמנו מנימוסים ולא פנינו לזולת, כבעבר, בלשון כבוד (ברבים) - ביידיש: "איר", או בגוף שלישי - בעברית: 'הוא', אלא בגוף ראשון: "ד ו" - ביידיש, "אתה" - בעברית. החודש החסר האחר - "א ב". היה מקובל שכמעט כל החלוצים היו יתומים מאב ואם ...

יוסף י.: בהיותי באיילת השחר התארחתי בראש־פינה, ובמהלך השיחה עם מארחי סיפרתי להם שקיבלתי מכתב מההורים. האשה הופתעה, ובקול נרגש אמרה לבעלה: "השמעת? לחלוץ יש הורים" – – –

המחנה על יד עין־חרוד. ליבקה פרידמן (משמאל) וחברו אברהם סלפ.

במחנה האוהלים על יד עין־חרוד ליבקה פרידמן (באמצע).

בתיה לויט:
החלוצים התקיימו על שלושה פ"א:
פח - ישבו על פח...
פתקא - שתמורתה קיבלו אוכל וכרטיס נסיעה ברכבת...
פ ר ו ט ק צ י ה...

מחירי מצרכים
בג"מ (גרוש מצרי)
אוקיה זיתים - 1/2 1 ג"מ
רוטל בצלים - 1/2 15 ג"מ
מאה ביצים - 112 ג"מ
רוטל אורז - 1/2 16 ג"מ
רוטל דגים מלוחים - 24 ג"מ
רוטל שמן זית - 30 ג"מ
פח נפט - 60 ג"מ
רוטל חלב - 22 ג"מ
("הארץ", 9.12.1920)

חיים לויט — היינו חלוצים...

עיירתי דוסיאט היתה עיירה יפה, מוקפת יערות, נהר ואגם. באגם היה אי קטן שישב בו גוי וגידל פרה וירקות. היינו שטים אליו בסירה, כדי לשתות חלב טרי. בחורף הוא היה עוזב את האי ועובר למקום אחר.
למדתי ב״חדר״ מבוקר עד ערב, ואני זוכר שהיינו עושים צרות לרבי.
אמא רצתה שנדע היטב עברית, והזמינה מורה מריגה – אני זוכר שהוא היה בחור צעיר ויפה – ואני מתקשה להבין ממה שילמו את שכרו.
בשריפה עלה ביתנו באש, ונשארנו בחוסר כל. עברנו להתגורר באחד המרתפים, שם ייצר סבא וודקה... לימים נודע לי שהג׳וינט שלח עזרה לעיירה וסיפק מצרכים לנפגעים.
אמא חששה משריפה חדשה – תמיד פחדנו משריפות – ודאגה שהבית החדש ייבנה חלקו מלבנים. בבית החדש גרה גם משפחתו של עמנואל סלפ, שניהל שם את עסק העורות שלו.

יוסף י.: מאבא שמעתי שאת העצים לבנין קנה אצל סוחר יערות, והשיטו אותם עד מקום הבניה...

בזמני היו החיים בעיירה עלובים. הפרנסה היתה דחוקה.
במשך שנים רבות היה אבא מסתובב בין העיירות ומוכר ספרים. אחר־כך פתח חנות בעיירה.
כשאבא נפטר הייתי בווילנה, ושם קיבלתי את הידיעה המרה.
אמא היתה קמה בבוקר בדאגה, מה לתת לילדים לאכול. רק מצבן הכלכלי של משפחות אחדות היה טוב; למשל, משפחת זיו, שהיתה להם אכסניה, ומשפחתו של מאיר לויט, שאביו (ברל) היה סוחר עצים...
אך צריך לציין, שאף על פי שהעיירה היתה קטנה וענייה, לא חסרה בה עזרה לנזקקים, ולחולים, ״הכנסת כלה״, ״הכנסת אורחים״, ״פדיון אסירים״ ועוד.
ביום חמישי הייתי הולך עם יוסף לאסוף כסף למען העניים. ידענו מִי יתן יותר ומי פחות. הראשון, שאליו פנינו תמיד, היה ״דער מילנער״ – בעל הטחנה. אך היו גם כאלה שלא נתנו. למשל, אחד, סוחר די אמיד, שהיו לו שש אצבעות...

מעשה בבעל שש האצבעות והקוזאק

במלחמת העולם הראשונה היה מחסור בכסף קטן, והיו רק רובלים. הגויים ניצלו את המצב, וביום השוק לא נתנו עודף. על רקע זה היו צעקות ומריבות, ולא פעם אחת נזקקו לעזרת הקוזאק, שהיה שומר בעיירה. והנה הקוזאק הזה עזר דווקא לגויים ועורר את זעמו של היהודי בעל שש האצבעות, שהיכה בקוזאק והפיל אותו. באותו יום יוסף ואני התכוונו לנסוע לדווינסק, ובעודנו עומדים על־יד העגלה ניגש הקוזאק אלינו ובכעסו היכה אותנו.

יוסף י.: התהלכו אז שמועות, שפושעים התחזו לקוזאקים. אני זוכר שבעל שש האצבעות ניגש לקוזאק כזה וסטר לו. הקוזאק נדהם, לא הגיב והסתלק הצידה.
חיים ואני התכוננו אז לנסוע לקנות מצרכים בדווינסק, שהיתה כבר כבושה בידי הגרמנים, ואני זוכר שהקוזאק ניגש אלינו והאיץ בנו למהר ולהסתלק.
מאז היו הגויים מתגרים בבעל שש האצבעות, וכאשר היה ״רותח״ על מישהו, היו מתריסים כנגדו: ״מה אתה חושב, שזה הקוזאק?״ - - -
בנסיעה ההיא לדווינסק קניתי את הבאללאייקה, שאחר־כך נגזלה ממני על ידי החיילים הרוסים...

יצחק ט.: הקוזאקים היו מפגינים את כשרונם בדהירה על סוסים, וביחוד היו מתפארים שהם יכולים, תוך כדי דהרה, להתכופף ולהרים מטבע מהארץ...
היו מספרים, שהגויים עזרו לקוזאקים, והיו מצביעים על כל בית יהודי שהיתה בו בחורה יפה. מפחד הקוזאקים נהגו היהודים לנעול את דלתות ביתם...

חלמנו על מדינה יהודית...

במלחמת העולם הראשונה הגרמנים גייסו אותנו להקים את הגשר על הנהר, וכך היו לנו גם תעסוקה וגם אוכל.
נגמרה המלחמה, ולא היה לצעירים מה לעשות בעיירה. לפעמים עסקנו במסחר. היינו קונים סחורה אצל הגויים, שוכרים עגלה ונוסעים לדווינסק או לראקישוק, ומוכרים אותה במחיר גבוה יותר, ובתמורה קיבלנו קמח.
באפס מעשה הייתי עומד בבית ליד החלון, וממול הייתי רואה את יוסף, וגם הוא עומד כמוני, וכך במשך שעות ארוכות.

חיים לויט בן אליעזר וחיה־הנע

כשהגרמנים עזבו את העיירה, הפקירו שם ספרים רבים, ודודי אליהו לויט אסף אותם כדי למכרם. יוסף ואני היינו יושבים אצלו וקוראים.

קראנו בעיתונים על הפעילות הציונית, ויחד חלמנו שתהיה לנו פעם מדינה ונעלה לארץ־ישראל...

יום אחד הגיע לעיירה בחור מאוטיאן, ושאל מי רוצה לעלות לארץ־ישראל, כי עוד מעט תקום מדינה יהודית. מהרבה בתים גירשו אותו, ואני דווקא נדלקתי לרעיון.

יוסף ואני היינו הראשונים בעיירה שהצטרפנו ל"החלוץ". יצאנו להכשרה בטאלאיישוק ועבדנו שם בחקלאות.

שלמה בן־דוד (קופלביץ): גם אני הייתי בהכשרה ההיא.

ביום הראשון יצאנו לחטוב עצים, והנה **חיים** הניף את הגרזן, ו - ה ו פ ! הוא חתך את העץ וגם את ה ר ג ל...

מייד חבשנו אותו, ולמרות כאביו ואנחותיו הצלחנו להסתיר את פציעתו ממנהל העבודה, כדי שלא נאבד, חלילה, את מקום העבודה...

הגיע תורי לעלות לארץ־ישראל.

יצאתי מהעיירה, וכולם ליוו אותי. אחדים מהמלווים המשיכו אתי עד אבל, מרחק לא קטן...

הגעתי לקובנה, ועד מועד העלייה הספקתי לעבוד שם בעבודה שהציונים סיפקו לנו.

אנו, קבוצת חלוצים, עלינו בפספורט אחד. את הנסיעה באניה עשינו על הסיפון בגשם וברוח.

חיינו בקומונה. חילקנו את האוכל במשורה, ואותי כינו בשם "מכלכל חיים"...

הגעתי לארץ ב־1 בדצמבר 1920, ימים אחדים לפני חג החנוכה.

התאכסנו בתל־אביב בבית החלוצים ברחוב מזא"ה, ואכלנו במטבח של חנה מייזל. מה אכלנו? - לחם במשהו...

כאשר התחילו בסלילת כביש טבריה־טבחה הייתי בעפולה, הגיע בא־כוח "החלוץ", והציע שנצא לעזור בסלילת הכביש לצמח. עברנו לשם, גרנו באוהלים ואכלנו בצריף.

נודע לי שיוסף נמצא **בייבנה** וכי הוא חולה, והחלטתי לבקרו. התגנבתי לרכבת שנסעה לקהיר. לא שמעתי שהקונדוקטור הכריז על **ייבנה** ופסחתי על התחנה. יהודים שנסעו לקהיר יעצו לי לקפוץ מהרכבת כאשר היא מאטה את מהלכה. קפצתי, התחלתי ללכת, אך לייבנה לא הגעתי... עליתי בגניבה לרכבת שנסעה צפונה, וחזרתי ל"כ ב י ש". עבר זמן רב עד שפגשתי את יוסף. התחבורה התנהלה אז בעצלתיים, ופשוט חבל היה על יום עבודה...

חיים לויט (מימין) מרים אפשטיין (משמאל)

פעלו של גדוד העבודה על שם טרומפלדור ברחבי הארץ, על אורח החיים המיוחד של חבריו, שרב בו היסוד הרומנטי, השפיע על חלוצי ליטא, וביחוד השאיר עליהם רושם רב ביקורו של יהודה קופלביץ (אלמוג), אשר הצליח למשוך אל הגדוד רבים מהם. פעילי החלוץ נהגו לקרוא את ביטאון הגדוד "מחיינו" ואף היו מפרסמים בליטא מידע על פעולות הגדוד, אך המשבר שפקד את גדוד העבודה, הפילוג וירידת קבוצת אלקינד לרוסיה (בשנת 1926), הביכו קשות את חלוצי ליטא.[4]

מאה אוהלים בעין־חרוד...

בשנת 1921 החליט "גדוד העבודה" להתיישב על אדמת עין־חרוד, בלי רשות ההסתדרות הציונית, שלא הסכימה לעלייה לשם, כי היה זה מקום מסוכן לבריאות, וגם בגלל הערבים. בחרו מתוכנו בצעירים שהתאימו למשימה הנועזת, אך בי לא בחרו, ואני זוכר שבכיתי כל הלילה. יהודה קופלביץ (אלמוג) ריחם עלי, וכפיצוי הועברתי לראש העין.

כאשר מאוחר יותר הגעתי לעין־חרוד, היו שם כמאה אוהלים! כדי שהערבים יחשבו שיש שם יהודים רבים...

חליתי בקדחת קשה, ושלחו אותי להחלמה בבית החולים "רוטשילד" בווינה. חזרתי לארץ כעבור שנה. באתי לעין־חרוד והייתי שם אקונום, "מכלכל חיים"...

בשנת 1930, כשבאתי לביקור בדוסיאט, מצאתי את העיירה שונה, יותר יפה, יותר מסודרת, וגם התחבורה יותר מודרנית, והיה כבר אוטובוס.

אני זוכר שהחברה התכנסו בביתה של רבקה לויט, וסיפרתי להם סיפורים מהארץ.

יעקב ח.: אורח מארץ־ישראל עשה רושם בחיי העיירה הקטנה, ממש כמו בימינו מסע אל הלבנה... מאורע כזה לא יישאר לזכרון בלב כל נער בעיירה הקטנה שצמאה לחדשות! יתר על כן, האורח היה מרכז את הנוער בימי החג, בעיקר בחג שמחת־תורה. היינו מהלכים מבית לבית ודורשים משקה וסעודה לכבוד התורה. וכערוב היום היו כל החברה בגילופין, והאמהות היו פוגשות בפחד את בניהן וממהרות להשכיבם, כדי שיפוג יינם...

את חטאי אני מזכיר, כי את כוס היי"ש הראשונה בחיי שתיתי במסיבה עם חיים לויט, שהגיע כאורח מהארץ, ואני כבר אז מורה בישראל...

בני הנוער בזמננו מתחילים בשתייה הרבה יותר מוקדם...

יושבים: יצחק פוריץ, מלכה לויט,מאיר בן רחל לויט
עומדים: פייבוש (שרגא) מילון, דב (בן הירשל) לויט, ולפניו - חנצ'ה בת חיה־הנע לויט.
למעלה: יעבץ (בעניבת פרפר)

ביקור בדוסיאט, 1939.
מימין לשמאל: **יעקב חריט** (-) **חיים לויט, רבקה לויט** (-)(-)(-) **דבורה לויט, זלדה חריט, חנצה לויט** (-) **והילדים חנוך שוורץ** (למעלה) **ואחותו רבקה'לה.**

ש ר ה ס.: את חיים מצאתי חולה וחלש, אך הוא התעקש להעלות זכרונות, ואט אט חזר אליו גם קולו הרם.

בשנותיו האחרונות היה חיים מרותק למיטתו, וכמה פעמים אושפז בבתי החלמה. תנאים קשים שררו במיוחד בבית החולים "עין גדי" שבתל־אביב, כשבחדר אחד שכבו בצפיפות עשרה חולים, מוותיקי הישוב... חיים הביע את מורת רוחו מן המצב העלוב והמעליב, ולחש: "כשהיינו צעירים לא חשבנו על הזיקנה ולא דאגנו..."

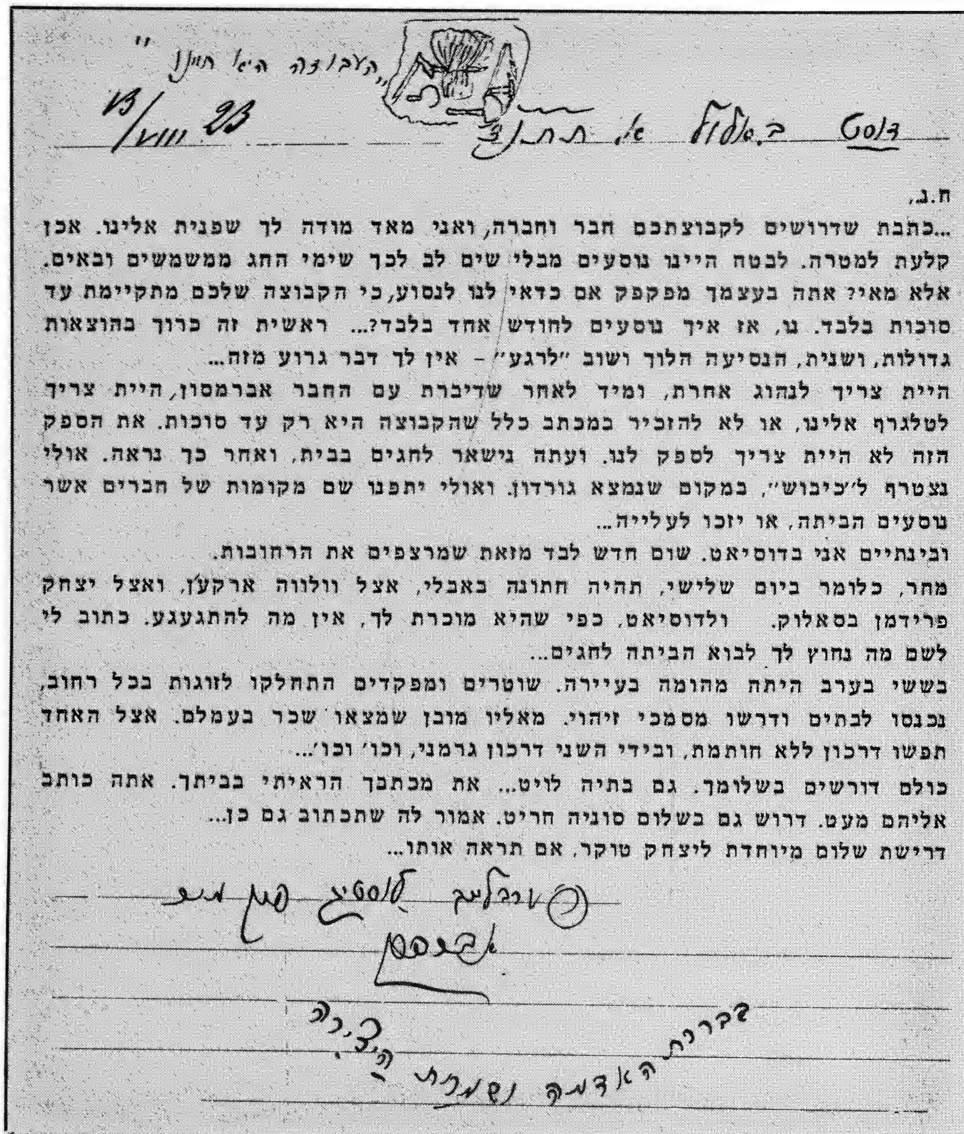
ידידים רבים ליווהו בדרכו האחרונה, וביניהם חבריו לעבודה שהתמידו לבקר אותו ולשמור עמו קשר גם לאחר שיצא לגימלאות. הם עמדו לעזרתה של מלבה הרעייה, שטיפלה בחיים באהבה ובמסירות עד כי שחה קומתה, וקשה היה לזהותה עם מלבה הצעירה, הזקופה והתמירה ששירתה בחיל הנשים של הצבא הבריטי.

חיים נטמן בחלקה השמורה לחברי "ההגנה", ועל קברו אמר "קדיש" שלמה בן־דוד (קופלביץ), חברו מההכשרה, שיחד עמו עלה ארצה.

על המצבה, שחיים הכין עוד בחייו, הוא חרת את שמות הוריו, חיה־הנע ואליעזר, ושם עיירת מולדתו - דוסיאט.

במלאת שנה למותו נפטרה גם מלבה, והיא נטמנה סמוך לחיים. בחייהם ובמותם לא נפרדו...

ברקה זליגסון היה בקבוצת הכשרה קייצית, וכאשר התפנה שם מקום הוא הזמין את חברו אברהם סלפ להצטרף. אברהם השיב לברקה במכתב, שזהו תרגומו מיידיש:

"העבודה היא חיינו"

13/VIII 23

ח.נ.,

...כתבת שדרושים לקבוצתכם חבר וחברה, ואני מאד מודה לך שפנית אלינו. אכן קלעת למטרה. לבטח היינו נוסעים מבלי שים לב לכך שימי החג ממשמשים ובאים. אלא מאי? אתה בעצמך מפקפק אם כדאי לנו לנסוע, כי הקבוצה שלכם מתקיימת עד סוכות בלבד. נו, אז איך נוסעים לחודש אחד בלבד?... ראשית זה כרוך בהוצאות גדולות, ושנית, הנסיעה הלוך ושוב "לרגע" - אין לך דבר גרוע מזה...

היית צריך לנהוג אחרת, ומיד לאחר שדיברת עם החבר אברמסון, היית צריך לטלגרף אלינו, או לא להזכיר במכתב כלל שהקבוצה היא רק עד סוכות. את הספק הזה לא היית צריך לספק לנו. ועתה נישאר לחגים בבית, ואחר כך נראה. אולי נצטרף ל"כיבוש", במקום שנמצא גורדון. ואולי יתפנו שם מקומות של חברים אשר נוסעים הביתה, או יזכו לעלייה...

ובינתיים אני בדוסיאט. שום חדש לבד מזאת שמרצפים את הרחובות.

מחר, כלומר ביום שלישי, תהיה חתונה באבלי, אצל וולווה ארקען, ואצל יצחק פרידמן בסאלוק. ולדוסיאט, כפי שהיא מוכרת לך, אין מה להתגעגע. כתוב לי לשם מה נחוץ לך לבוא הביתה לחגים...

בששי בערב היתה מהומה בעיירה. שוטרים ומפקדים התחלקו לזוגות בכל רחוב, נכנסו לבתים ודרשו מסמכי זיהוי. מאליו מובן שמצאו שכר בעמלם. אצל האחד תפשו דרכון ללא חותמת, ובידי השני דרכון גרמני, וכו' וכו'...

כולם דורשים בשלומך. גם בתיה לויט... את מכתבך הראיתי בביתך. אתה כותב אליהם מעט. דרוש גם בשלום סוניה חריט. אמור לה שתכתוב גם כן...

דרישת שלום מיוחדת ליצחק טוקר, אם תראה אותו...

דב (ברק'ה) זליגסון — האם היהודים מסוגלים לעבודה קשה?...

ברקה עלה ארצה כנראה בשנת 1924 והתיישב במגדיאל. חברו אברהם סלפ תיאר ביומנו את פגישתם הראשונה בארץ.

האם יהודים מסוגלים לעבודה קשה?...

אספר מעשה מימי ילדותי.

היינו שלישיית חברים מילדות: אברהמ'קה סלפ, איציק טוקר ואנוכי. יום אחד, לא היינו עדיין אפילו נערים, החלטנו להרוויח כסף. היכן? עלה בלבנו הרעיון לעבוד במנסרה של מילון, יהודי שהעסיק פועלים. היו קולעים שם רפסודות מבולי־עץ, מניחים אותן בנהר, והן "הלכו עם הזרם" עד גרמניה... זוהי עבודה קשה ומפרכת הדורשת ידע ומיומנות, ובדרך־כלל עשו אותה הגויים. והנה באנו שלישיית הילדים, והצענו עצמנו לעבודה. בעל המנסרה הזמין אותנו לבוא למחרת היום, שהוא יום חג לגויים והם לא יעבדו. "בואו ונסו אתם את כוחכם" - כך אמר לנו. למחרת באנו שלושתנו, סחבנו בולי עץ, קשרנו אותם בחבלים, עמדנו בתוך המים, ודחפנו! ו ע כ ש י ו - מדגיש ברקה בניגון - צריך לחזור הביתה. ואנו פצועים, מלוכלכים, ובעיקר רטובים עד לשד עצמותינו, כי העבודה נעשתה, בעיקרה, בתוך המים. ומה נספר בבית? איפה היינו, ולמה אנו רטובים? חיברנו סיפור לתרץ את צורת־הופעתנו. לא ידענו מה אני אספוג בבית, ומה יספוג איציק, אך ידענו בבירור, שאברהמ'קה מ כ ו ת לא יקבל! למחרת, שאלנו זה את זה "מה עשו לך בבית?" ואני זוכר שאברהמ'קה סיפר כי אמו, חיה־ציפה, נזפה בו ואמרה: "געלט דארפסטו? ס'פעלט דיר עפעס?" (כסף אתה צריך? וכי חסר לך דבר־מה?). וזהו שאמרתי: אברהמ'קה לא יקבל מכות...

יותר מאוחר סיפר לנו בעל־המנסרה, שכאשר חזרו הגויים לעבודה וראו את הרפסודות המוכנות, שאלו מי בנה אותן, וכשנודע להם שיהודים עשו את המלאכה התפלאו ואמרו: "האם

שלושה חברים - מימין לשמאל: יצחק טוקר, ברקה זליגסון ואברהם סלפ.

יהודים מסוגלים לעבודה קשה?" - ואנו נתמלאנו גאווה.

מה פתאום להצטלם?

חברותנו נמשכה גם בארץ. באתי לחיפה לבקר את חברי אברהמ'קה ואיציק. זה היה, כנראה, **בשנת 1927**. הייתי בחדרס, והם הגישו לי תה. לגמתי, והנה התה בלי סוכר. שאלתי: "חברה, מה **זה**?" והם שתקו. הבנתי יפה שהפרוטה אינה מצוייה בכיסם.

פתאום אומר אברהם: "חברה, בואו ונלך לטכניון להצטלם". נבהלתי: מה פתאום להצטלם? **ולמה** נבהלתי? כי קדם לכך סיפור אחר:

זמן־מה קודם לכן הגיע לביתי במגדיאל בן־עירי לייב גורדון. הוא היה אז מחוסר עבודה, ואני **דווקא** הצלחתי לארגן לו עבודה בפרדס, ובשכר הגון, הרבה יותר מהמקובל אז. נקבע המועד **שבו** יתחיל גורדון לעבוד, ובינתיים ביקש ממני שאלך אתו להצטלם. הצטלמנו, והוא חזר **לירושלים**, כדי להביא משם את חפציו. יותר לא ראיתיו. אחר־כך נודע לי שהוא עזב את הארץ, **ולמעשה** בא באותו יום להיפרד ממני, אך התבייש לספר לי.

ו ע כ ש י ו תביני - אומר ברקה - מדוע נבהלתי כשאברהמ'קה הציע שנלך להצטלם. **שאלתי** אותו: "אברהמ'קה, מה העניינים? אל תספר לי שאתה רוצה לעזוב את הארץ!" **והלכנו** לחצר הטכניון והצטלמנו, והנה הצילום...

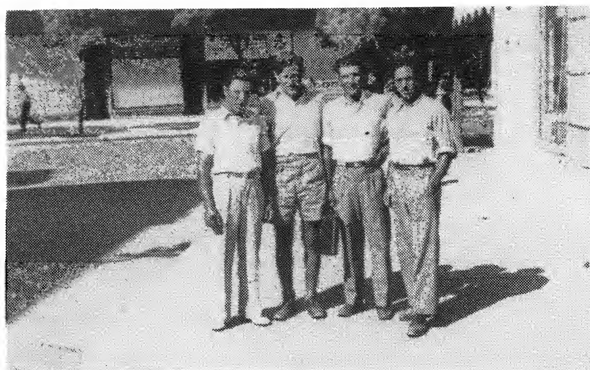
שרה ס.: בלא הודעה מוקדמת הגעתי בוקר אחד אל ביתם של הזליגסונים בגני־עם (מגדיאל). מפי ברקה התחילו לקלוח סיפורים על ימים רחוקים, שנראו עכשיו כל כך קרובים...

זו היתה הפעם הראשונה שהייתי בביתם, ומייד הרגשתי כבת־בית. עדה לא ויתרה, והזמינה אותי לארוחת צהריים. ידעתי שברקה אינו בריא, וכשעמדתי לעזוב ניסיתי להניא אותו מללכת ללוות אותי, אך הוא התעקש, ויצא אתי לתחנת האוטובוסים. הלכנו בשביל המוביל אל הכביש הישן לפתח־תקווה, ואני הרהרתי: ברקה ועדה שכלו את בנם יחידם, מאיר ז"ל, שנהרג בקרב ניצנה, והם נותרו ממש לבדם, ועתה שניהם חולים. ברקה צעד במרץ, ממש תוסס ומלא חיוניות והומור. העזתי לשאול: "ברקה, מניין שואבים כוח להמשיך?" והוא השיב ללא היסוס: "את יודעת מה זה לאהוב את הארץ? את האהבה הזאת לארץ הבאנו משם, מ ה ב י ת. וכשאוהבים את הארץ אפשר לסבול הכל!" האוטובוס הגיע, ברקה ואני נפרדנו בנשיקה, כמכרים ותיקים, והבטחתי לו לחזור כדי לרשום את סיפוריו. ביקשתיו, שלפחות לצורך זה ישמור על בריאותו...

כעבור זמן מה ברקה נפטר. כשהתקשרתי אל עדה, היא אמרה: "הבטחת לו לשוב, והוא כל כך חיכה לך, ואת לא באת..." ובהזדמנות אחרת אמרה לי: "את יודעת, ברקה תמיד שאל, מדוע לעיירות רבות יצאו ספרי זכרון, ורק לדוסיאט אין?" לאחר שעדה נפטרה, העבירה אלי מאשקה סלפ חבילה, ובה צילומי הוריו של ברקה ושל הבן מאיר במדי צה"ל, וכן תעודת נטיעת עצים על־שם מאיר ז"ל, תרומת יוצאי דוסיאט. "לצערי, זה כל מה שנשאר ממשפחת זליגסון" - כתבה מאשקה.

לכן התרגשתי כאשר ליאור, נכדו של עוזר - אחיו של ברקה - שעלה מדרום אפריקה, בא לשאול על בני המשפחה, ואם מישהו נותר לפליטה. הוא מייד זיהה את הצילומים של קרוביו, ואפילו את "המורה עם הקרחת" הכיר. "סבתא חיה (לבית גפונוביץ) סיפרה לי הרבה על העיירה"...

ההורים שרה ויצחק בן משה ושפרה זליגסון.
את יצחק כינו: יצחק משה'ס, ואילו את אחיו יוסף כינו: יוסל שפרה'ס...

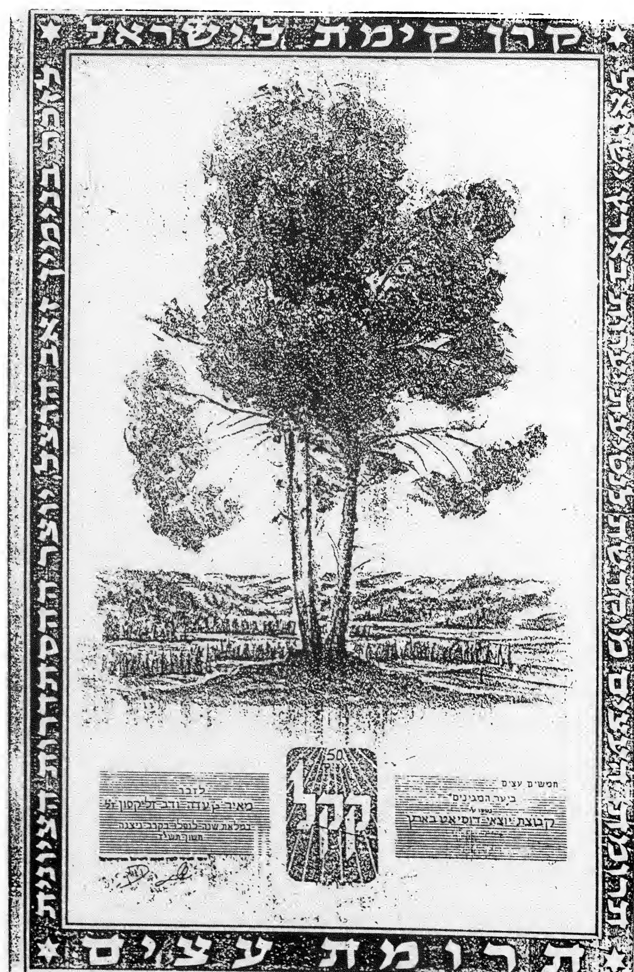
בני דוסיאט נפגשים בארץ (מימין לשמאל): יואל זייף, ברקה זליגסון, מיכה ברון ודניאל זייף.

מימין לשמאל, עומדים: אבא פוריץ וברקה זליגסון.
יושבים: ברל (בן הירשל) לויט ולייב גורדון

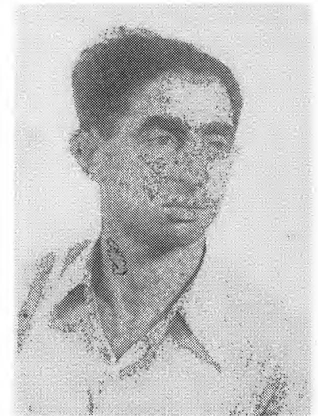

מאיר זליגסון בן דב ועדה (גורדון) - נפל בקרב ניצנה - תשט"ז.

תעודת נטיעת עצים ע"ש מאיר זליגסון

יצחק טוקר — היהודים לא הבליגו...

יצחק- הירש טוקר
בן דוד וחיה־שרה

ילדי חיים- אליהו טוקר (בן דוד וחיה־שרה) שהיגר לאמריקה

אבי נרצח כשהייתי בן שנתיים. אמא היתה מספרת על אבא, ומפיה שמעתי שהיו לו ידי זהב. הוא היה בונה כל מיני מכונות, וגם טחנות רוח. בין אמצאותיו היתה גם מכונה מיוחדת להידוק צמר. מכונה כזאת הביא לדווינסק, ושם מצא לה קונה בסכום נכבד. בדרכו בחזרה לעיירה רצחו אותו גויים ושדדו את כספו.

תחילה גרנו בבית גדול, שעמדו בתוכו גם מכונות שונות. הפרנסה היתה טובה, והגויים שעבדו אצלנו היו נשארים ללון בביתנו. יותר מאוחר נפתחה שם גם מאפייה, ואמא עבדה בה בחריצות רבה. כאשר נשרף ביתנו הגדול, עברנו לגור ליד משפחת סלפ, בבית קטן, שעמד סמוך מאד לאגם.

הורי נולדו, כנראה, בדוסיאט. אמא בוודאי נולדה שם. ואיך אני יודע? אמא היתה מספרת, שגדלה יחד עם הגוייה שגרה בשכנותנו. בקשר לגוייה הזאת אני זוכר את המקרה הזה:
בין שני הבתים הפרידה גדר, והנה מעומס השלג נפלה הגדר, וילדי הגוייה הלכו והקימוה מחדש בתוך השטח שלנו. אמא יצאה וקראה להם, וביקשה שיזיזו את הגדר ויעמידוה ממש על גבול החצרות, ולגוייה אמרה: "איך את לא מתביישת לעשות דבר כזה, והלא נולדנו וילדנו כאן, ביחד". ולנו אמרה אמא: "מלחמה אמנם לא תהיה, אך נראה להם שגם כוחנו איתנו!"...
ככלל אני זוכר שבעיירה לא הבליגו על מעשי הגויים. הנה, למשל, פעם אחת חדרו גויים לתוך אחת החנויות של פוריץ, נעלו אותה מבפנים ורוקנו הכל לתוך כליהם, אך כאשר פתחו את הדלת והתכוונו לצאת עם שללם, קמו עליהם הבנים הגדולים של שניאור, שלמדו כבר בפטרוגרד, והרביצו לשודדים...

> **יצחק פ.:** בראשית שנת 1918 הורגשה תכונה מצד הנוצרים מהסביבה, והיינו מתוחים מאד. באחד מימי ראשון בשבוע יצא המון המתפללים מהכנסיה ועבר ליד חנותנו, שהיתה צמודה לבית והראשונה בשורת החנויות ברחוב. אחי אהרון - שהיה אז כבן עשרים - עמד בפתח החנות ומקל עבה בידו, מוכן לכל צרה, והנה שמע כמה נוצרים צעירים מתלחשים ביניהם: "כאן לא כדאי להתחיל. עומד בפתח יהודון שעושה רושם". הם עברו למדרכה השניה, ומתוך חנות לחומרי ברזל הוציאו מוטות ברזל. מטרתם היתה ברורה! אהרון זינק לעברם והרביץ בהם במקלו על ימין ועל שמאל. הנוצרים נמלטו על נפשם והשאירו אחריהם את המוטות.
> בערב, בבית המדרש, התאונן בעל החנות - אני זוכרו יפה, יהודי בעל הדרת־פנים, לו זקן לבן וארוך - ואמר: "השמעתם על חוצפה כזאת של בחורון? התפרץ לחנות זרה ועשה סקנדל"...
> כנראה חשש היהודי מאיבוד קונים נוצרים - - -

אין לי זכרונות טובים מהגרמנים שישבו בעיירה במלחמת העולם הראשונה. אני נזכר, שכאשר הגרמנים היו עדיין מעבר לאגם, הם ירו לעבר הרוסים שהיו בעיירה, ומפחד היריות האלה נמלטנו לבית המרחץ, והנה הגיע גרמני נמוך קומה, השתלט על הרוסים ולקח אותם עמו.

הגרמנים לקחו מאנשי העיירה סוסים ופרות, ואני זוכר שנתנו איזה פתק ("שייך"), ואמרו שכעבור שלושה חודשים כל מי שיציג את הפתק הזה יקבל את הבהמה בחזרה. אך למעשה היה הפתק חסר־ערך, ומעולם הם לא החזירו את הרכוש.

בכלל אני זוכר שהם התנהגו בעיירה באכזריות, בזזו ושדדו. הם הסתובבו עם קלשון ביד, ונעצו אותו בערימות החציר, ובכל מקום, כדי לתפוש אנשים שהסתתרו.

מהיריות שנורו מנישקם נפגעו אנשים, ואנחנו היינו צריכים לקבור את המתים ולנקות את השטח. ה"זונדר" היה רוכב בלילות על סוס ושומר שאיש לא יצא ולא יבוא.

וזכרון נוסף שמור אתי מהזמן ההוא: הגרמנים הגיעו באוטומובילים... זו היתה הפעם הראשונה שראינו רכב ממונע. רצנו לרחבת השוק כדי לראות את הפלא!

כשליטא קיבלה את עצמאותה הונהג עוצר ברחובות העיירה, החל משעה שמונה בערב. והנה בערב אחד, העוצר נכנס כבר לתוקפו, ולעיירה הגיע יענקל פיין, בעלה של אחותי הנה, שהשתחרר אז מהצבא הרוסי. הוא היה חמוש ברובה, ומייד עטו עליו הליטאים וביקשו לפרק מעליו את הנשק, אך הוא הצליח להתחמק ולהסתתר. הם פתחו בחיפושים אחריו, אך לשווא. הוא נפצע במלחמה, ואני זוכר שגילה לנו את גופו, שהיה מצולק מנקבי כדורים.

בזמן ההוא עדיין נזקקו הליטאים לשירותי היהודים, כמעט בכל התחומים. כי מה ידע הגוי הכפרי? קרוא וכתוב בוודאי שלא ידע...

יהודים בהכשרה

הרעיון לעלות לארץ־ישראל התגבש אצלנו יותר ויותר, לאחר שהיינו שומעים את דברי השליחים וסיפוריהם על הארץ. השפעה חזקה ביותר היתה לעלייתו של יוסף יבנאי. את הדברים שכתב במכתביו היינו שותים בצמא.

הייתי בהכשרה **ביאקן**. אני זוכר היטב את בעל האחוזה, שהיה מרבה לשחק בקלפים. כנראה שבכדי לכסות את הפסדיו במשחקים הסכים שקבוצת יהודים תבוא לעבוד באחוזתו. חשובים היו לו קשרי המסחר עם היהודים, ואנו יצאנו נזכרים, גם אם עבדנו חינם אין כסף, כי חשובה יותר היתה לנו ההכשרה החקלאית.

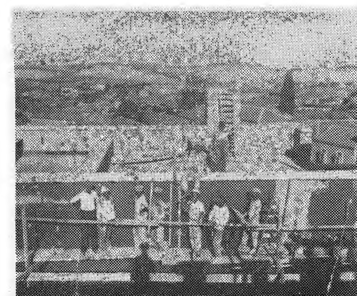
היינו שם עשרה בחורים ושתי בחורות. העבודה היתה חדשה בשבילנו, ומעניין שאני זוכר שהתקשינו לאפות לחם. קיבלנו את כל המצרכים הדרושים, אך לחם לא יצא מהם. ביקשנו עוד ועוד קמח, והאינספקטור (המפקח) לא הבין מדוע זה חסר לנו. בעל האחוזה בא לבדוק מדוע הלחם אינו טוב, ובסופו של דבר באו ולימדו אותנו לאפות לחם כהלכה.

אחד מאתנו היה צריך לנהוג בארבעה סוסים. הוא למד את המלאכה במשך שבוע ימים, אך ללא הועיל. עם העגלה נכנס לתוך אורווה והרס אותה. המפקח בא ואמר לו: "דו מוסט נאך לערנ ען" ("הנך חייב עוד ללמוד"), "ואינך יכול עדיין לנהוג ארבעה סוסים..."

עיקר עבודתנו היה להביא תבואה מהשדה ולאלם אלומות, וזו היתה תורה שלמה.

הגויים חששו מתחרות עם היהודים, לא קיבלו בעין יפה את בואנו לאחוזה, וניסו בכל הזדמנות להתגרות בנו. הגויים היו בטוחים שאין לנו כוח ואיננו מסוגלים לעבודה פיסית. הם ממש התפלאו כאשר ראו שאנו מסוגלים לעמוד במים ולבנות רפסודות מקורות־עץ. התגברנו על כל עבודה, והוכחנו לגויים שאנחנו מסוגלים לכל מלאכה קשה.

פעם אחת רצה גוי אחד להפגין כוח, וחשב שאין עוד אחד כמותו. הוא שכב על בטנו, על גבו הניחו שק מלא תבואה, הוא התרומם, והניח את השק על העגלה. אחר־כך ניגש אלי, התגרה בי ואמר: "התוכל לעשות כך גם אתה?" עניתי, שאוכל גם אוכל, בדיוק כמוהו. ואכן הצלחתי, והוא, הגוי, נהיה כל כך קטן...

חברי "גדוד העבודה" כבשו את עבודת הבנין בירושלים.
בתצלום – יצחק טוקר בין בוני "בית הבריאות ע"ש שטראוס"

גרנו בבית שעמד מחוץ לאחוזה. שם היינו שומעים הרצאות מפי שליחים על הארץ בכלל ועל החקלאות בפרט. אני זוכר את ביקורו של וילקנסקי (שמכון וולקני נקרא על שמו). הוא היה אתנו יומיים, והאינספקטור התייחס אליו בכבוד גדול!

הייתי בהכשרה שלושת רבעי שנה. יום אחד הגיע מקובנה אברהם גלר, ונערכה ה"כרקטריסטיקה" כדי לקבוע מי מוכשר לעבודה קשה ומי "כשר" כבר לעלות לארץ. נערכו בקיבוץ אסיפות, שקבעו מי יעלה ומי יישאר... חשיבות מרובה ייחסו לגורם שהביא את החלוץ להכשרה, ומה מניע אותו לעלות לארץ־ישראל.

והנה בא היום, ואני היחיד מבין כולם נקראתי לבוא לקובנה ולהצטרף לקבוצת עלייה.

אמא התנגדה לרעיון העלייה לארץ. היא הזהירה אותי ואמרה, שזה לא בשבילי...

אך כשהכל היה כבר מאורגן, והיה ברור שאני עולה, אמרה לי: "איציקל, מה שתעשה – תעשה היטב! ושיהיה לך טוב." ובכל עת תמיד זכרתי את דבריה ועשיתי כמצוותה.

יצחק טוקר בין קבוצת פועלי הבנין: בית סגל בחיפה

בחנוכה תרפ"ה (1924) הגעתי לארץ־ישראל.

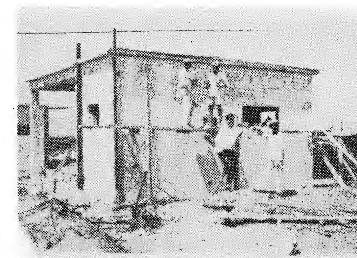
הגענו לחוף יפו, ומשם היפנו אותנו לרחובות. שם הקמנו אוהלים ועבדנו אצל איכר. עבדנו מחושך עד חושך. הייתי אז בגדוד־העבודה, וכשעמדנו לעזוב, התחנן בפני האיכר שאשאר אצלו, ואף הבטיח לי שכר הגון... אך אני ויתרתי על הכסף ועזבתי.

בגדוד לא חסר אוכל. העבודה היתה אמנם קשה, אך החזקתי מעמד. המגמה היתה אז "כיבוש העבודה". עברנו לנמל חיפה, ועבדנו שם מבוקר עד לילה. עמסנו שקים על הכתף, ואני זוכר ששמנו לוחות־עץ על הגב, כדי שהשקים לא ילחצו...

השתלטנו על כל העבודות: חציבה, בנייה, טיח ועוד, וגרנו באוהלים...

אני זוכר שדוסטרובסקי (לימים רב־אלוף דורי) אירגן אותנו בטכניון, ושם, במרתף, למדנו לירות. המדריך שלי היה אברהם איכר, שנפטר לפני זמן לא רב.

הקבוצה התפרקה, וכל אחד פנה לדרכו. שכרתי חדר בחיפה ועבדתי בבניין. זמן־מה גרתי בחדר אחד עם חברי ובן־עירי, אברהם סלפ, ובמשך שנים רבות גרנו אחר־כך בשכונות גם בקרית־חיים...

הבתים הראשונים ברחוב א', שכונת הפועלים (קרית- חיים), 1931. יצחק טוקר בין הבונים.
דני ט.: אבי סיפר, שכאשר הרכבת היתה מתקרבת מכיוון עכו, היו פועלי הבנין בקריה מאותתים לקטר שימתין להם עד גמר היציקה...

עמוד ממכתבו של אברהם סלפ לחברו דב זליגסון.
את המכתב חתם חברם יצחק טוקר:
"אל תהיה חלוץ ואל תכעס בחנם..."

חיפה, הדר הכרמל, 23.12.1925

שלום לך יקירי! בטח תסלח לי על אי כתבי אליך במשך כל הזמן. כידוע לך באתי לחיפה. באותו היום פגשתי בחיים (לויט) וביצחק (טוקר). המצב שמצאנו בחיפה גם כן לא כל כך טוב היה. אבל אין בכך כלום. ישנם הרבה כמונו. אין מה לדאוג. בארץ צריך להיות ס ב ל ן.

שכרנו לנו דירה. אני ומאיר (לויט) משלמים פונט אחד וחצי לחודש. כשבוע הלכנו בטלים. אבל אחרי זמן קצר קבלנו עבודה. אני אצל נגר. מאיר עובד על הכביש, שבונים כעת על הדר-הכרמל. אני עבדתי כשלושה שבועות. הרווחתי כל יום שלושים גרוש. בשבוע שעבר נגמרה אצלי העבודה. ועכשיו הולך אני כתייר, ומסתכל בעיניים פקוחות על סביבת חיפה. מאיר עדיין עובד.

פייוויש מילון נמצא בארץ זה משך כשלושה שבועות. הוא עוד נמצא בחיפה בבית-עולים. יש לו, כמדומני, בשבילך איזה חבילה. אנו פוגשים כל יום. לפעמים הוא לן גם אצלנו. הוא קבל מכתב מיהודה גורדון בירושלים שכותב לו, אם במקרה אינו יכול למצוא עבודה, אזי יבוא ירושלימה. ביום ששי בשבוע זה יסע ירושלימה.

אצלנו אין חדשות. ליצחק גם אין עבודה תמידית. את יוסף בוודאי פגשת. הוא סיפר לי.

תסלח לי שלא כתבתי כל הזמן, בוודאי אני אשם בדבר.
כעת שלום. דרוש לשלום האפנדי שלך.
אני מחכה לתשובה, ממני אברהם.

הכתבת שלי: חיפה,
מספרה מרכזית
יהודה הכ'
בשביל אברהם סלפ.

דב'ק. בנוגע למכתבים, שכתבת ושלחת, כותב אני לך שלא תאשימני, הואיל קבלתי ממך מכתב, ותכף השיבותי לך. לא מכתב אחד, ואלא הרבה, על ידי פוסטה, וגם על ידי חברים מכירים. [illegible] שני, ועכשיו גם כן לא [illegible] מכתבים. [illegible] את דברי אלה [illegible] ואל תהיה חלוץ ואל תכעס בחנם חברך
יצחק טוקר

אישור נשואין של פייבוש מילון וחסיה צימרמן

COUNCIL OF THE JERUSALEM JEWS
P. O. B. 13 – Tel. 203

ועד העיר ליהודי ירושלם
ת. ד. 13 — טלפון 203

אשור נשואין

האיש	האשה
שמו	שמה
תאריך הלדה	תאריך הלדה
מקום הלדה	מקום הלדה
משלח ידו	משלח ידה
שם אביו ומשלח ידו	שם אביה ומשלח ידו
שם אמו ידה	שם אמה ידה

מקום מגורו
תאריך הנשואין
מקום הנשואין
הנני מעיד בזה כי קדושי הזוג הנזכר נסדרו
לפי העדים
מספר
נראה ונתאשר יום
מספר
קדושין אלו נרשמו
יום לחדש

יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה
אשר בנו שתיהם את בית ישראל ועשו חיל

חסיה מילון (צימרמן) — הפסדתי את כל הוני...

חסיה בת רייכל ושלמה צימרמן בנעוריה

מוצאי מקמאיי, אך כשהתייתמנו מאמא עברנו לגור באושפול.
היתה לי חנות קטנה בדוסיאט, בבית הוריו של הסופר מוטל יפה, שהיה סמוך לבית התה של משה־לייב זיו. אני חושבת שהיתה קירבת משפחה ביניהם. מוטל חיזר אז אחרי בחורה ג'ינג'ית ואחר־כך זנח אותה...
שכרתי חדר בביתו של הרוקח חיים־אהרון. ניהלתי את החנות במשך שנתיים, והפסדתי שם את כל כספי...
לארץ־ישראל עליתי בשנת 1925, כבעלת הון... אבא היה שוחט, אדם מכובד ומקובל על הבריות, והוא השיג בראקישוק אישור־ערבות שאנו בעלי בית־חרושת, וכך זכיתי בסרטפיקט, שמחירו היה גבוה. מיד בהגיעי ארצה שלחתי בחזרה את כתב־הערבות, וייתכן שהודות לו עלו ארצה גם שתי אחיותי ואחי.
ביומנו מזכיר אותי אברהם סלפ, וגם את "האחות צימרמן", זו אחותי יהודית, שהיתה אחות במקצועה ועבדה אז בבית־חולים "הדסה" בחיפה. שתינו גרנו בחדר אחד, ואני התפרנסתי מחלוקת חלב...

שולמית: אני אחותה הצעירה של חסיה, שהיא הבוגרת מכולנו וגידלה אותנו. אני זוכרת את פוריץ שבא מדוסיאט לאושפול וניהל שם את הבנק. הילדים במשפחה זו דיברו רק עברית, ואני זוכרת אחד מהם, אולי יוסיפון, שהיה אומר בעברית: "יש לי זבובים בראש", ולנו זה נשמע כל־כך משונה...

פייבוש מילון — הכובען של חיילות הצבא

תעודת עליה של פייבוש מילון

Palestine Office Kovno

תעודת־עליה
Palestine Immigrant Certificate

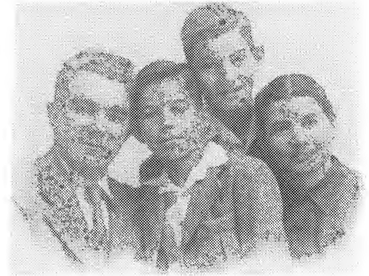
אזהרה

העולה הנוסע בלי תעודה כזאת לא יקבל שום סיוע חמרי או מוסרי מהמוסדות הציוניים בארץ־ישראל ובגולה.

התעודה הזאת צריכה להמצא בידי העולה במשך כל ימי נסיעתו ולהמסר ללשכת העליה הציונית מיד אחרי בואו לארץ־ישראל.

בני המשפחה נפרדים מפייבוש (שרגא) מילון בתום ביקורו בדרום־אפריקה, 1950. הביקור הונצח בצילום משפחתי. מימין לשמאל: יהודה־לייב גורדון, יעקב בן זאב מילון, ציפה־הנה ובעלה זאב מילון, ראובן בן זאב מילון, פייבוש (שרגא) מילון, רבקה רוגוף (מילון), בתיה בת זאב מילון, פסח (פיליפ) רוגוף, ננסי מילון (שוואפסי), חייקה (בת זאב מילון) ובעלה מנדל לוין.
הילדים: גולדה מילון ואחיה יהודה, הלל ועזריאל (ילדי ננסי וראובן) ויהודית לוין

חסיה ופייבוש מילון ובניהם ראובן (למעלה) ויעקב.

ירושלים 20.6.1948

לאחי היקר זאב נ"י ובני משפחתך שלום רב לכם.

אני מנסה לכתוב מכתב ואולי יצליח להגיע אליכם. הרבה ממה שעבר עלינו אינני יכול לכתוב, אבל ב"ה אנחנו חיים ובריאים.

אלא שראובן ויעקב שבויים בעבר- הירדן. הם היו בגוש- עציון. תודה לאל על זה שהם חיים ובריאים. אתמול קיבלנו מהם מכתב באמצעות הצלב האדום. מספר מלים, שהם נמצאים במחנה שבויים ושהם בריאים.

שלחנו להם מכתב ואולי אפשר יהיה לשלוח להם משהו נוסף...

אני שולח לכם את המכתב דרך אמריקה, כי ישירות אליכם - לזה הדואר שלנו עוד לא מאורגן. נקווה שבקרוב הענינים יסתדרו וגם אתם תוכלו לשלוח ישירות אלינו.

האנגלים אינם נמצאים כאן יותר. מספיק סבלנו בגללם ומהם - - -

נקווה שיהיה כבר טוב, ושבקרוב תסתיים המלחמה ונוכל לחיות בארץ ישראל כמדינה יהודית.

לא אפרט איך מתנהלים חיינו. כשנעבור את הכל - נכתב...

היום צריכים להיות בריאים. אנו אוכלים לשובע, למרות שזאת עת מלחמה...

ואם חסר דבר- מה, גם אז צריך להתייחס לזה בהבנה. אבל בדרך כלל לא חסר.

היתה לי מעט עבודה בשביל הצבא.

אלהים לא ינטוש אותנו. שרק נזכה שהילדים יחזרו הביתה מהר ושכבר נוכל לחיות בשלווה.

מה שלומכם?

בוודאי תמצאו דרך לכתוב. נסו לכתוב דרך אמריקה...

דרישת- שלום חמה מחסיה, וגם בשם ראובן ויעקב, ל כ ו ל כ ם.

היו בריאים וכל- טוב לכם.

מברך אתכם אחיכם ודודכם, פ י י ב ו ש

ראובן מילון (הבן):
אבי פייבוש כתב את מכתבו בעיצומה של מלחמת השחרור כאשר אחי יעקב ואני היינו שבויים בעבר הירדן. אבא היה כובען במקצועו, והעבודה הנזכרת במכתב היא תפירת כובעים לחיילי צבא ההגנה לישראל שאך זה הוקם.
אבא תפר כובעים גם בעבר, לנוטרים ולחילות הצבא השונים שהיו בארץ. ייתכן שבזכות מקצועו זה זכה לקבל סרטיפיקט ועלה ארצה...

במחנה השבויים בעבר הירדן, 1948
יעקב מ.: אינני מתקשה לזהות את אחי ראובן (בשורה העליונה. לימינו עומד בחור בכובע) **ואותי** (רוכן לפניו), **ביחוד לאחר שאבינו נתן בנו סימן. אנסה לזהות את חברי:**
בשורה העליונה: **דובשני בנימין** (שני מימינו של הבחור בכובע). **קמר** (במרכז, בזקן). שורה שניה: **שלמה עבאדי** (שני מימין) ולשמאלו **אלימלך בראון**. שורה אמצעית, ראשון מימין - **זכריה פינגר**. יושבים: קיצוני משמאל **אברהם שמויס**, ולידו **יהודה אהרון**. בחזית, שלישי מימין - **אברשה טריגין** (כיום טמיר).

יצחק אורז — "למה לא תיסע לא"י?"

אבי נפטר בדוסיאט, כשהייתי בן שנתיים וחצי. אחי דודל־ליב היה אז בן תשעה חודשים. על נסיבות מותו של אבא נודע לי מפי הרופא קוזלובסקי, אליו הלכתי להיבדק כאשר עלה בליבו של דודי שמעון־אבא הרעיון שנהגר כולנו לאמריקה...
בשנת 1915 היינו בלינקובה. הייתי אז בן שמונה וחצי. זה היה במלחמת העולם הראשונה, כשגורשנו משם. אני זוכר שעזבנו את לינקובה בראש חודש אייר, והלכנו עם סבתא יום ולילה. ניטלטלנו בעגלות עד קוביצ'ק, ויחד עם כל הפליטים (ה"בעזענצעס") שכבנו בשדות תחת כיפת השמיים, וכך עד ערב חג השבועות!
הגיעו אלינו בחורים מקוביצ'ק וביקשו שנבוא אליהם ונמצא מחסה בבית הכנסת ובבית המרחץ. ביניהם היה אחד, גבוה וחזק, שהסיע אותנו בעגלה לתחנת הרכבת בקצה העיר. בדרך אמרה לו סבתא: "יש לנו קרוב בקוביצ'ק, שמעון־אבא שמו, והוא מה"כלי זמר". "ואני הנני בנו" – אמר הבחור, והביא אותנו אל ביתם. זה היה נס אחד. וגם נס שני זימן לנו ריבון העולם: בדרך גילינו את העגלה שלנו, עמוסת החפצים: שלושה עשר כרים, שתי כסתות וקערות נחושת... את העגלה הזאת הפקדנו בידי פקיד העירייה בלינקובה, מתוך אמונה שכאשר יעבור זעם, נחזור לשם. "שלכם? קחו!" – אמר לנו הגוי, שהוביל את העגלה, ושילמנו לו חמישה רובלים...
בבית הדוד היה תלוי על הקיר כלי נגינה – "צימבל" (מצלתיים). אני זוכר ששכבנו על הרצפה, וברגליים הכינו ב"צימבל" שוב ושוב: בום! בום! בום!
היינו שם ששה שבועות. סבתא רצתה להמשיך הלאה, לרוסיה, אך הדוד שמעון־אבא אמר לה: "למה תסעו לרוסיה, והלא רכושכם בדוסיאט? קחו עגלה, וסעו לשם". נודע לי, שאבא ניהל בדוסיאט משריפת לבנים, ונחשב איש עשיר.
חזרנו לדוסיאט, ואחי ואני אכלנו "ימים", ובעיקר אצל הדוד יודל איירס.
עברית למדתי עוד בלינקובה, וכשהגעתי לדוסיאט שלטתי כבר בשפה זו. בדוסיאט למדתי אצל המלמד אברהם־משה ולא בבית־ספר. למדתי עברית מהסידור והגמרא, ומתוכם גם למדתי על ארץ־ישראל.
יום אחד פגש אותי יצחק פוריץ ואמר לי: "יצחק, אתה יודע לעבוד, ואתה יודע גם עברית. למה לא תיסע לארץ־ישראל? למה זה תחשוב על אמריקה?" אמרתי לו, שבאמת אני רוצה לנסוע לארץ־ישראל...
יצחק הוסיף ואמר לי: "והרי אין לך מה להפסיד", והוא רשם אותי ל"החלוץ".

פקודת הגירוש יצאה בראשית מאי 1915, והיא חלה על כל התושבים היהודים מרוב פלך קובנה. "עלילת קוז'ה" (כפר סמוך לשאבלי), שבה נאשם קומץ היהודים המקומיים בסיוע לאוייב הגרמני, שימשה הצדקה לצוררים הצאריסטים לביצוע הגירוש האכזרי. תוך כמה ימים נעקרו ממקומותיהם כמאתיים אלף מיהודי ליטא.[5]

ההכשרה ב"דער רייטער הייף"

כעבור שלושה שבועות נקראתי למרכז "החלוץ", וצירפו אותי ל"דער רייטער הייף", שהיתה קבוצת הכשרה קייצית. היינו ארבעה חברים וארבע חברות (האחת נחמ'קה שפירא, מקובנה).
זכורים לי פניו של בעל החווה, יהודי שהיטיב לרכב על סוס. ביום הראשון הוא שאל אותי, האם אני יודע לחרוש. עניתי בגאווה: "בגימנסיה אמנם לא למדתי, אבל לחרוש אני יודע", והוא שלח אותי לרתום סוסים ולחרוש. החווה היתה גדולה, הסוסים היו מפוזרים בשטח, והסתובבו הלוך ושוב, והתלבטתי איך ארתמם בזוגות? רתמתי שני סוסים והתחלתי לחרוש, אך מייד ראיתי שהאדמה אינה מתאימה לחרישה. חזרתי אליו ואמרתי לו: "לשם תשלח את הגויים..." דברי אלה היו כנראה אות וסימן שאני באמת מבין במלאכה.
התברר, שדניאל זייף המליץ שיקבלו אותי לחווה הזאת. הגימנזיסטים שבחבורה קפצו על המציאה שישנו מישהו היודע לחרוש, וצירפו אותי לקבוצה.
ביום ראשון שלחו אותנו להעמיס בקלשון חציר על העגלה, ולזה דרוש כוח. נכונים דברי מיכק'ה ברון, שהגויים התיחסו בכבוד אל יהודי שידע לעבוד. ואני אומר בגאווה, שעבדנו. ועוד איך עבדנו!
בסוכות נסתיימה העבודה, ובינתיים התברר שבעל החווה לא שילם תמורת עבודתנו למרכז "החלוץ", וקיבלנו הוראה שלא לעזוב את החווה. נשארנו שם, אך אוכל לא קיבלנו, והחברות יצאו לקובנה, אל מכרים להשיג שם אוכל.
דניאל זייף פנה לממל, שידאגו למצוא עבודה אחרת לקבוצה, ונשארנו בחווה רק שניים, אך אוכל לא קיבלנו. לבעל החווה היו שתי בנות – גיטקה וסונקה – וכשרק "הריחו" ששני גברים נשארנו בחווה, מייד הופיעו. וזה היה טוב בשבילנו: כשהן אכלו, אכלנו גם אנחנו איתן.
יום אחד פנה אלי בעל החווה ואמר לי: "למה לך לנסוע לארץ־ישראל? הנה החווה לרשותך, קח ונהל אותה". שאלתי אותו: "מי רוצה בי, אתה או סונקה בתך?"...
בינתיים נוצר קשר הדוק בין נחמקה שפירא לבין בתו גיטקה, שהצטרפה גם היא ל"החלוץ".

בעל החווה הגיע להסדר כלשהו עם ״החלוץ״, ובמקום כסף סיפק תפוחי־ אדמה, שהועברו מייד לחלוצים הרעבים...

ההכשרה ב״יאקן״...

חזרתי לדוסיאט, ובחלוף שלושה שבועות נקראתי לממל, ומשם נשלחתי לחווה ״יאקן״. הגעתי בדצמבר 1924, והייתי שם אחד עשר חודשים.

מנינו שנים עשר חברים: ארבע בחורות ושמונה בחורים, ובינֵיהם שני ״איציק״: ״איציק איינס״ ו״איציק צווֵיי״ (״איציק אחד״ ו״איציק שניים״).

בעל החווה, הייטמן, היה גרמני. הפועלים עבדו אצלו תמורת אוכל בלבד. היו לו ארבעה סוסי מרכבה וסוסי עבודה (״מילך פערד״). הזעיקו אותי לשם בתור מומחה, והייתי אחד המנהלים.

היה חורף קר, ונעים יותר להישאר באורווה ולטפל בסוס שסירב לקום ממקומו... בחרתי בדניאל זייף שיעזור לי, וכך נשארנו שנינו באורווה במשך שלושה ימים, וטיפלנו בסוס. אחר־כך נמכר הסוס הזה למאכל...

זכורה לי תקרית בחווה עם גוי אחד, שהתבטא בגסות נגד ה״יודען״, כלשונו, ואני כעסתי והצלפתי בו בשוט. הוא התלונן בפני בעל החווה, וכשזה חקר אותי אמרתי לו, שהגוי הזה יקבל ממני שוב, אם יעז לחזור על דבריו. ״הרשיתי״ לו לכנות אותנו ״ציוניסטים״, ״פיונרים״, זה כן. אך לא ״יודען״.

הגיע יומי הגדול, ואישרו לי סרטיפיקט, אך בתנאי שאקבל את המלצת המנהל. והנה זה איים ואמר, שאם אעזוב את החווה, הוא יקח את הסוסים מהקבוצה. ולקבוצה בלי סוסים לא היה מה לעשות שם.

הגיע גלר ממרכז ״החלוץ״, ואני זוכר שהביא למנהל החווה קופסת סיגריות, וההוא התפאר בה! אחרי דין־ודברים הגיעו להסכם, שיבוא חבר אחר במקומי, ואני אלמד אותו את המלאכה. ואכן חלפו שלושה שבועות והגיע מחליף. הכשרתי אותו לעבודה, ובינתיים חלפו שלושה שבועות נוספים.

יותר מאוחר נודע לי שהמחליף שלי לא החזיק מעמד, והסוסים נלקחו מהקבוצה.

קבוצת הכשרה ביאקן – ״פאר ההכשרות״...
מימין לשמאל: (–) (–) דניאל זייף, רחקה, איציק איירעש, בודניצקי (ממרכז ״החלוץ״ בליטא) (–) (–) (–) דודקה קרוסט, מושקה גורביץ.

אני קורא עכשיו בספר ״היו חלוצים בליטא״, ונזכר בימים ההם: מה לא עשו כדי להכשיר את החלוץ לחיים בארץ־ישראל, לעבודה פיסית, לתנאים קשים! ואפילו לימדו אותו לתקן גרביים... אשר לי – אני לא הסכמתי לתקן גרביים, וגם לא לקלף תפוחי־אדמה... אנו החלוצים היינו כולנו ממש אחים, ואני מצטער שהפוליטיקה קילקלה את השורה...

הספר קימץ בדברים על ההכשרה ב״יאקן״. והלא ״יאקן״ היתה פאר ההכשרות!

עם פייגיצקה לארץ־ישראל

ובדוסיאט יושבת פייגיצקה יקירתי, יושבת אצל ההורים ומחכה לי, משה־איצקה ארושה. פייגיצקה חיכתה לי כבר שנה וחצי, ואני דוחה את בואי משבוע לשבוע. כשהגיע הסרטיפיקט פניתי למרכז ״החלוץ״, והסכימו שאקח עמי לארץ גם את פייגיצקה, אך בתנאי שאביא כתובה. החתונה היתה בדוסיאט. הנה גם מיכק׳ה ברון זוכר. זה היה ביום ששי. החופה היתה לפנות ערב, ולאחריה הסעודה, ובשבת בצהריים שוב אוכלים, והמוזמנים הם כמעט כל בני העיירה. ובמוצאי שבת – ״כלי זמר״ וריקודים...

החתונה היתה ב־25 בדצמבר 1925, והיינו מוכרחים להזדרז ולעזוב את ליטא, כי בראשון בינואר הייתי צריך להתייצב לצבא.

ביום ראשון יצאתי לקובנה, ובריצה ממש הבאתי להם את הכתובה...

״פרידת עולים״ – קבוצת יאקן שנת א. תתנ״ה גליל ממל 14.3.1925״.
מימין לשמאל, עומדים: **דודקה קרוסט, יהודית רוזניקוביץ, איצקה זליבצקי, איצקה איירעש (אורז)**.
יושבים: **דוד פייקס, ינטקה ארבייטער, יוסקה זק, שרה דרוקר, מושקה גורביץ** (יצחק א.: הוא היה קומוניסט ונפטר בבית הסוהר בקובנה). למטה: **מאיר סרזינסקי, מרים לנדסמן, אבא אבילביץ.**

והנה הגיעה השעה ואנו עולים לארץ־ישראל.

במארסיי עלינו על האנייה הצרפתית ״סיני״. על הים היינו שנים עשר יום, ולארץ הגענו ב־14 במרץ 1926. היו איתנו חיילים צרפתים, שבאו להילחם בדרוזים.

הגענו לבית העולים בבת־גלים. ואני זוכר שעוד באותו יום ביקרתי אצל בני עירי אברהם סלפ ומאיר לויט, שגרו אז יחד במרתף ב״נחלה״ בהדר הכרמל.

ישבנו בבת־גלים בבית העולים וחיכינו לעבודה. רצינו להצטרף לגדוד העבודה, ועבודה – אין. כל יום ראשון היה מגיע יהודה קופלוביץ (אלמוג), מרגיע אותנו ומעודד, וכך עברו ששה שבועות, עד שאמרתי ״דיו!״ והלכתי בעצמי לחפש עבודה.

נזדמנה אז סלילת ״חתיכת״ כביש מזכרון יעקב עד פאראדיס. עבדנו שם עשרה אנשים, וגרנו כולנו באוהל אחד.

בזכרון יעקב שכרתי מרתף בארבעים גרוש לחודש, ששימש לנו למגורים. לא היו בו דלת ולא חלון. פייגיצקה ניהלה שם את המטבח גם בשביל החברה. ליבקה פרידמן (מאבלי), שיחדיו עלינו ארצה, גם הוא היה איתנו. ישנתי עם פייגיצקה במיטה אחת, וליבקה ישן במיטה השנייה, וכך במשך תשעה חודשים. עבדנו גם בחצץ על הכביש, ישבנו וניפצנו אבנים, ויותר מאוחר יצאנו לכבארה לייבש ביצות.

כל מוצאי שבת הפך המרתף שלנו מועדון לנוער, ושם הם שמעו הרצאות ורקדו.

מיכה ב.: צריך לדעת, שגודלה של זכרון יעקב היה אז כמו פיהוק...

בזכרון פייגיצקה חלתה בקדחת, מצבה היה רע, והיא רצתה לחזור לליטא. זה היה שלושה שבועות לאחר שנולדה בתנו ביילקה (במרתף...). והנה עברנו לגור ברחוב אחר, והקדחת

נעלמה וחלפה, ובלי עזרת רופא...
היה אז בארץ גם ברקה לויט, אך חיה־תמה לא הגיעה לכאן, והוא עזב. גם מאיר לויט היה בארץ ועזב. אולי חיכה לסוניה אורלין שלא הגיעה... ואילו פייגיצקה שלי אמרה תמיד: "ווא דו גייסט, גיי איך מיט דיר" ("באשר תלך - אלך עמך").

מיכה ב.: פייגיצקה באה ממשפחת פארס. אביה, אברהם־יצחק (אברהם־איצה), היה חוכר עצי־פרי נשירים אצל הפריצים, ובחורף היה מוכר אותם. כשהפרי היה בשל, ועדיין על העצים, היה צריך לשמור עליו מפני גנבים, ופייגיצקה היתה יושבת במטע ושומרת!

מרים ס.: פייגיצקה היתה יפהפיה, פניה כהים כשל צוענית, והיתה "חברמנית". ובאמת, מי מלבדה העזה לשבת לבד במטע ולשמור יומם ולילה?!

שרה ס.: ואני זוכרת את הפרימוס המבריק במטבח של פייגיצקה. סמל לנקיון! מאז הביקור בביתם שבחדרה היינו צריכות לצחצח את הפרימוס, "שיבריק כמו מראה, כמו הפרימוס של צפורה אורז" - כך ביקשה אמי.

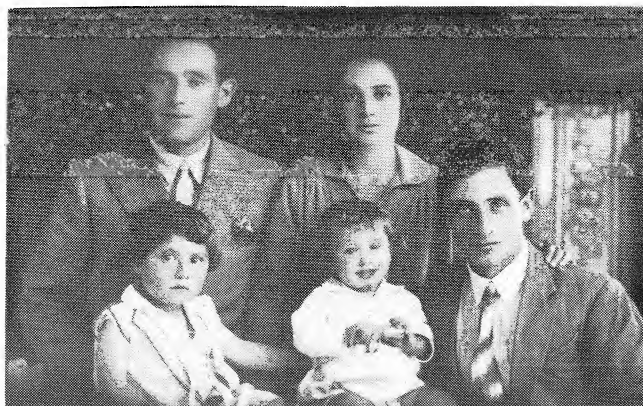
אני נזכר בערבי הריקודים הארוכים בבת־גלים. האנשים היו רעבים, אך על הריקודים לא ויתרו. הייתי מצטרף אל הרוקדים, וגם אברהם ואסתר היו מגיעים לשם, ולא פעם היתה אסתר בת זוגי לריקודים. יותר מאוחר, גם מזכרון יעקב הייתי מגיע לבת־גלים, ואפילו שלוש פעמים בשבוע, והיינו רוקדים ורוקדים.
לחדרה, מקום מגורינו עד היום, עברנו בשנת 1932.

מאשה ס.: אני זוכרת את הצריף שלהם, "גרייס ווי יאנישיקער קלויסטער" ("קטן ככנסיה של יאנישוק")... אך תמיד היה פתוח לבני העיירה, שעשו בחדרה חניית ביניים לפני שהמשיכו בדרכם צפונה או דרומה...

אני מוכרח לציין, שאף פעם לא הייתי מחוסר עבודה, ובכל מקום נהנו מעבודתי, ולא רצו לוותר עלי. יכולתי אמנם להגר לדרום אפריקה. יתכן וחיי שם היו יותר קלים. ואף־על־פי־כן אני שבע רצון שעליתי לארץ־ישראל. עברנו כאן זמנים קשים, אך חיינו היו חיים יפים.

מיכה ב.: עם אידיאלים יותר קל לסבול...

בוודאי שאני מקווה שנכדי ימשיכו וישבו בארץ. איש בדרום אפריקה, ובשום מקום אחר, לא יקח איתו רכוש אחרי מאה ועשרים!...

יצחק ופייגיצקה אורז מארחים את ידידם אברהם סלפ (עומד משמאל). ילדיהם חיים (באמצע) ובלק'ה. זכרון יעקב, פסח תר"ץ

בני דוסיאט שעלו וירדו...

יצחק ט.: בשנת 1926 או 1927 חל הפירוד בגדוד, וכשמונים חברים קמו ועזבו לרוסיה. גם אותי ביקשו להצטרף, אך סירבתי ואמרתי: ״גם פה לא יחסר לי דבר״. היתה אתם אחת, חנקה גורדון מדוסיאט. אחיה כתב אלי וביקש שאשתדל לשכנע אותה שלא תעזוב. דיברתי אתה והיזהרתי אותה, אך היא התעקשה לצאת לרוסיה, לבנות את הקומוניזם...

ראובן מ.: חנה גורדון נישאה לאברמוביץ, ונולדו להם שלושה ילדים. אחרי המלחמה קיבלנו ממנה מכתבים, והאחרון הגיע מקייב, בשנת 1947...

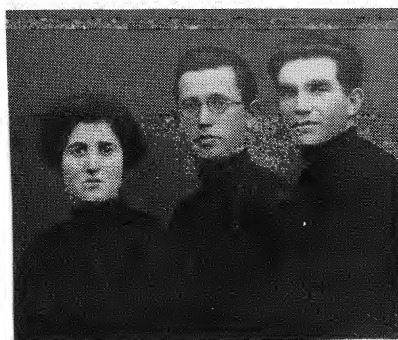
גם אחיה יהודהלייב גורדון וחברו דב־ברל לויט עזבו את הארץ ושניהם היגרו לדרום־ אפריקה. דב ניהל חנות מכולת, ולייב שימש גבאי של בית הכנסת האנגלי הגדול ביוהנסבורג. שניהם ביקרו בארץ.

ליבקה פרידמן עלה ארצה מאבלי במרץ 1926, באניה ״סיני״, יחד עם יצחק אורז מדוסיאט. זמןמה עבד בעמק יזרעאל, יחד עם חברו אברהם סלפ, אך לא החזיק מעמד וירד לדרום־אפריקה...

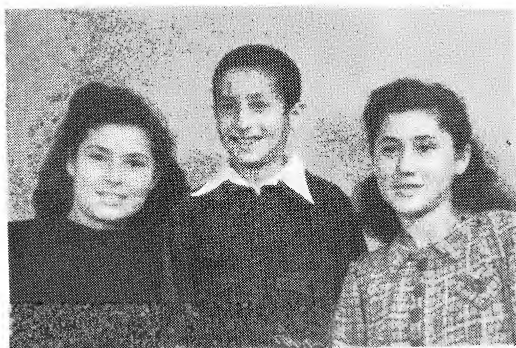
בערוב ימיו חזר ועלה ארצה בעקבות בנותיו, מושה ולאה׳קה. תחילה התישבו הוא ואשתו אלקה בחדרה (״לזכור ימי הקדחת״ - סיפרה בתו מושה). כיום הם גרים בירושלים, ומצפים לעלייתם של בני משפחה נוספים ארצה.

״לזכרון רעות לחברי יוסף יבנאי - ט״ו אייר א. תתנ״ב - ׳כיבוש פלדנוגי׳ - יהודה״
יהודהלייב גורדון עומד מימין הקבוצה.

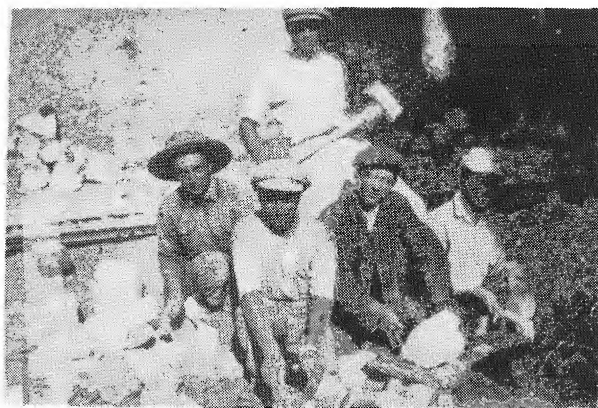
משמאל לימין: חנה ואחיה יהודה (לייב) גורדון, פייבוש מילון.
״חנקה התעקשה לצאת לרוסיה עם המופסים, לבנות את הקומוניזם...״

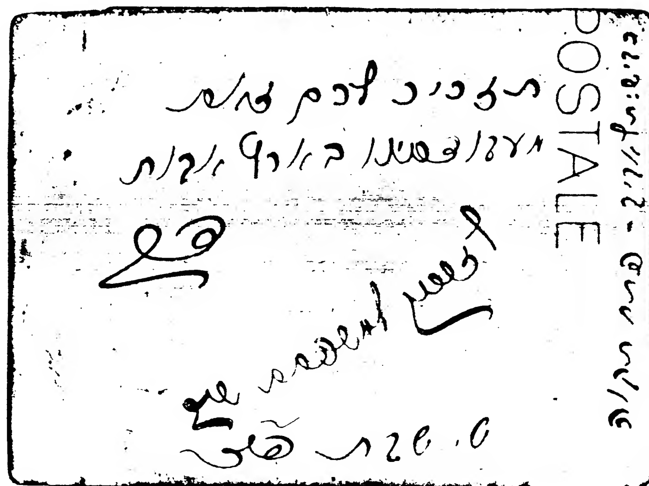

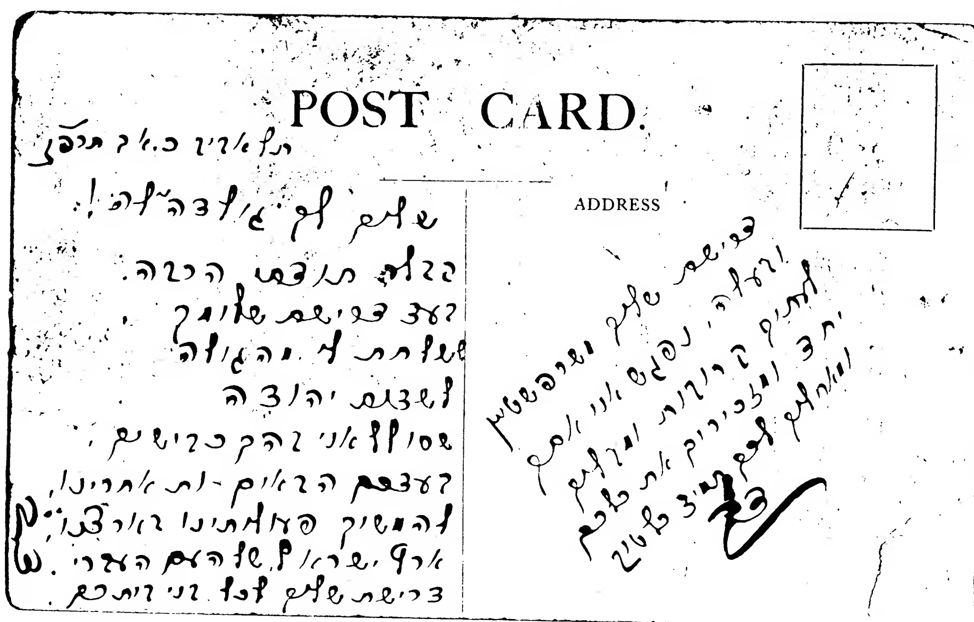
ילדיה של חנה (גורדון) אברמוביץ.
התצלום נשלח במכתבה האחרון מקייב, אפריל 1947

דב־ברל בן הירשל לויט (במגבעת).
"תזכיר לכם זאת מעבודתנו בארץ אבות.
כביש תל־אביב פתח־תקוה, ט' שבט פ"ז".

רבקה ש.: קשה לי לתאר את התרגשותנו עם קבלת הצלום הזה, ומה הוא היה בשבילנו.

"שלום לך גולדה'לה! קבלי תודתי הרבה בעד דרישת שלומך ששלחת לי מהגולה לשדות יהודה שסולל אני בהם כבישים בעדכם הבאים- ות אחרינו להמשיך פעולותינו בארצנו ארץ־ישראל של העם העברי..."

רבקה ש.: כמה נרגשת הייתי כשהגלויה הופנתה במיוחד אלי.

צילה ש.: אני נרשאת את שם אמו של דב לויט. צירל, אחות אמי איטל (שתיהן לבית זילבר).

"למזכרת ליוסף. משלשתנו נשארת האחד על המקום הנכון. הצלח!
תל־אביב – 30.8.28"
יהודה לייב גורדון (מימין) ודב (ברקה) לויט:
"למזכרת לאברהם. תזכור את חבריך שנדדו למרחקים מגורל החיים להיפגש שוב בשדרות שאיפותנו בארץ.
תל־אביב כ' אלול תרפ"ח"

למזכרת ליוסף
משלשתנו נשארת
האחד על המקום
הנכון. הצלח!
דב
30/8/28

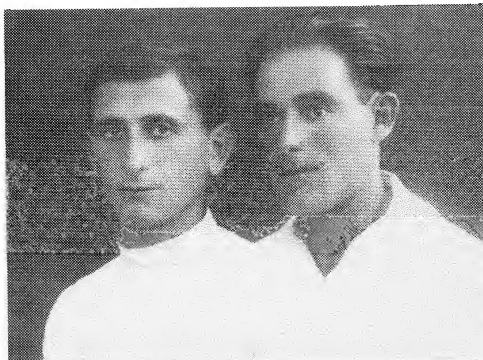
רבקה לויט מארחת בארץ את דב וחיהדתמה לויט.

חפירת תעלות השקאה בעמק יזרעאל.
ליבקה פרידמן (שני משמאל).
אברהם סלפ (מאחור, שלישי מימין).

שני החברים ליבקה פרידמן (משמאל) ואברהם סלפ

למזכרת נצח
לחברי אברהם סלפ
לזכרון אהבה ושלום
מחברך ל. פרידמן

בתיה אביאל (לויט) — "ז'יֶדאוקה, אין לך מה לעשות פה!"

שרה ס.: את בתיה ראיתי במטבח ביתה של רבקה אחותה. רבקה היתה כבר בבית חולים. על השולחן היתה מונחת קופסה ובתוכה קוביות סוכר-גביש "את רואה? את אלה מכינה רבקה במו ידיה". וגם ריבה, עבודה עצמית, היתה שם. בתיה התחילה לפרט לי איך מכינים את המטעמים האלה, והשיחה גלשה אל העבר, אל ה ב י ת...

"רבקה אומרת עלי, שאני מגאליציה ולא מדוסיאט, כי אינִי זוכרת כלום. ובאמת, בגיל שש עשרה עזבתי כבר את הבית, ואיך אוכל לזכור?" - הצטדקה בתיה. ובכל זאת, היא סיפרה את סיפורה, וכך במשך כארבע שעות. לפתע נכנס לבית יהודה חריט. בתיה, אפילו לא אמרה לו "שלום", ומייד פנתה אליו ושאלה: 'יודקה, תגיד לי, איך אומרים בעברית 'לודובנה'...?" יודקה הביט בה בתמיהה, ובתיה, מהלכת כסהרורית, הסבירה לו: "תראה, תראה, אני נמצאת עכשיו בדוסיאט. הנה היער, הגרגרים, חורף, ק ר ח - נו, נו, איך להסביר לה מה זה לודובנה?".

כשאושפזה בתיה בבית החולים, והנחתי בפניה את קובץ סיפורי הדוסיאטאים, היא קראה אותם בשקידה, ולא פעם פרצה בנוכחותי ברעם-צחוקה, כשהיא משבצת בתוך הסיפור את זכרונותיה שלה.

כשראיתיה שוב, אמרה לי: 'את יודעת, שרה'לה? שקעתי בקריאת הסיפורים ושכחתי בכלל שאני נמצאת בבית החולים..."

נמחקתי מרשימת הילדים

הנה אני רואה, בדיוק מול חנות המנופקטורה שלנו, את החנות של ריבה'לאה, אמו של יענקלע חריט. שם, בעד מעט קופיקות, מכרו טשוועקלאך (מסמרונים) ושאר חומרי בנין. ושם, בחנות ההיא, עומד אברהמל'ה (סלפּ) ומוכר.

כך אני רואה אותו, כאילו היה זה היום, עומד שם, ואני ניגשת אליו ומבקשת: "אברהמל'ה, סגנן לי מכתב ל'החלוץ'". אברהם סיגנן לי את מכתב הבקשה שלי להצטרף ל"החלוץ", ובשנת 1924 יצאתי להכשרה. כשהודעתי בבית שאני יוצאת להכשרה, אבי מחק את שמי מרשימת ילדיו! יותר לא הייתי קיימת בשבילו! למה? כי בשבילו להיות בהכשרה, פירושו לעבוד בחגים, לאכול טריפה... תגובתו השפיעה עלי. את מבינה מה פירוש הדבר, להיות מחוקה מרשימת הילדים?! לא חזרתי הביתה אלא רק לפני עלייתי ארצה. וכשבאתי הביתה, נודע לי שאבא הלך לעולמו. חלפו כבר עשרה חדשים מאז פטירתו, ואני לא ידעתי! שאלתי את אמא למה לא הודיעו לי על מותו, והיא ענתה לי: "בן צריך לדעת ולא בת." רתחתי מכעס, ולא יכולתי לסלוח. והלא בדיוק בשעת ההלוויה יכול להיות שהלכתי לרקוד!

אנטישמיות

מה משך אותי ארצה? אצלי המשיכה באה בגלל האנטישמיות. וסבלתי ממנה כמה וכמה פעמים. הנה אני ילדה בת שמונה שנים. רשמו אותי לבית הספר הליטאי, ובבואי לשם - הדלת נסגרה בפני! ה"שיקסעס" וה"שקוצים" עמדו וקראו לעומתי: "ז'יֶדאוּקה, אין לך מה לעשות פה!" במשפט זה עשו אותי ציונית.

ומה עוד עוללו לי? את הסקאמעקע (הספסל) שלי בבית הספר היו מורחים בשומן חזיר! הרי הייתי מבית דתי, ואני אגע בשומן חזיר?!

ועוד: בשבת, כיהודיה, לא הלכתי לבית הספר, ונזקקתי לקבל מה"שקוצים" את השעורים. הם נתנו לי, אך לא מתוך נדיבות־לב אלא בשנאה! הגויים האלה אילצו אותי לתת להם איזו תמורה. תמיד "הכניסו" ליהודי איזו מלה רעה.

אני זוכרת שביום שסגרו בפני את דלת בית הספר, חזרתי הביתה ובכיתי, ושאלתי: "למה אין לנו ארץ משלנו...?"

ההכשרה בבירקנהיים

באחוזה עבדו כמאתיים פועלים בחקלאות. הצטרפנו אליהם ששה חברי "החלוץ". הגויים ידעו שאנו תלמידים, וכי באנו ללמוד חקלאות. עבדנו תמורת אוכל ומעט מאוד כסף־כיס, כנראה כדי למנוע התנגדות הגויים לעבודתנו. ניהלנו מטבח משלנו, ופעם בשבוע קיבלנו מצרכים מידי בעלת הבית. כשהיה מגיע תורי ללכת אליה, היה זה ממש עינוי בשבילי! האנטישמית הזאת היתה נותנת לי לעמוד שעה ארוכה לפני הדלת, ממש כעני בפתח, והייתי שומעת אותה אומרת לטבחית: "אה! די יודיצ'י קומט הויטע" ("אה, היהודיה באה היום"). כשהייתי שומעת את ה"יודיצ'י", זה היה מקפיץ אותי!

חיים לויט: "בתיה, ליום הראשון שאת נכנסת לחיים חדשים. תהיי חזקה ואמיצה בדעתך כמו גלי כנרת. תלכי קדימה עד שתשיגי מטרתך. להתראות בארצנו. - רדזבילישקי 5.5.24"

אברהם בן גצל לויט.
"לבתיה, עת נסעת מהגליל הממלאי.
אייר תרפ"ו".

היה אתנו זמקה פרידמן. "פרא־אדם" מאין כמוהו. והנה אני זוכרת, שהגיע המפקח לאחוזה, ושאל את זמקה: "ווא ווארסטו דען?" (היכן היית?), וזמקה: "איך וואר די בהמות ארויסטרייבן" (הוצאתי את הבהמות - גרמנית מעורבת ביידיש). והמפקח, חבוש משקפיים ומקל בידו - מראה של נאצי ממש - שואל שוב: "איך פראג דען, דו, ווא ווארסטו דען?" (וזה שאני שואל, היכן היית?) וזמקה בשלו: "איך וואר די בהמות ארויסטרייבן".
וכך שוב, ושוב, והאווירה נעשית מתוחה. לחשתי לזמקה: "הרי אין הוא מבין מה זה 'בהמות'. האינך רואה שהוא 'קופץ'? תגיד 'פיה' (בהמות, בגרמנית) ולא 'בהמות'."
זמקה היה שנים אחדות בהכשרה אך לא זכה בסרטיפיקט. הוא היגר לדרום־אפריקה, ושם הקים לו יחד עם רבקה אורלין, רעייתו, אחוזה משלו. בנו יהודה עלה לא מזמן לארץ, עם אשתו וילדיו. הייתי מאד שמחה לארח אותם בביתי.

עבדנו בהכשרה שעות רבות. לפעמים עבדנו אפילו שתים עשרה שעות ביום. בעיקר בתקופת הקציר. עבדו שם במכונות, ואת החבילות היינו צריכים לאסוף במהירות ולהניחן בשורות. בשבת היינו מתאספים, כמה קבוצות הכשרה ביחד, כדי לשמוע ציונות. בערבים למדנו מתוך קונטרסים היסטוריה יהודית ועוד. היו מגיעים שליחים, ואתם ניהלנו דיונים. היום מלגלגים על שליחים כאלה, "אנשי הצווארון הלבן", אבל אז התיחסנו אליהם בהערכה. הבנו שמישהו צריך לשבת בעיר, לשלוח מכתבים, להכין תכניות וכו'. ידענו שצריך לעשות את העבודה הזאת. א ב ל כשאחד כזה קיבל סרטיפיקט, היינו "מקטרים" ואומרים: "ער האט נישט געשוויצט" ("הוא לא הזיע"). אני זוכרת שגם אני הגבתי כך: "אני מחכה! ל י אומרים לחכות בתור!" ועוד איך חכינו לסרטיפיקט!
נהגנו אז לשיר:

וואס טויג מיר זשאבאטינסקי	מה לי ז'בוטינסקי,
און ווייצמן דער פראפעסאר,	מה וייצמן הפרופסור לי,
אז פארן קיין פאלסטינע	אם לנסוע לפלשתינה
דארף מען ענגלישע פעסער?	לי נחוץ דרכון אנגלי?

על המצב הקשה השורר בארץ שמענו עוד בגולה. אני זוכרת שפנחס רשיש הגיע כשליח להכשרה. כמונו ישב גם הוא על הרצפה, וסיפר לנו על טיבה של הארץ: "ס'איז ווּיסט און פּיסט" ("ריקה ושוממה")...

הגדוד היקינאי, ממל שנת תרפה"ו.
בתיה לויט - למעלה, באמצע. יושבים בשורה אמצעית (מימין לשמאל): מרים לנדסמן (משנץ), רחק'ה, דוד קרוסט (העגלח) (-) אבא אבילביץ. למטה: משה גורביץ (משמאל).

למהר ולעזור ליהודים בארץ־ישראל

כשנגמרה תקופת ההכשרה באתי למרכז "החלוץ" בקובנה ואמרתי, שאין לי לאן ללכת (הלא אבי מחק אותי מרשימת הילדים...), וביקשתי לעלות לארץ־ישראל, ושבינתיים יספקו לי עבודה. נתנו לי לגבות מסים. היו בעיר ציונים עשירים ששילמו "מס" ל"החלוץ", גביתי מהם "מס" זה וקיבלתי אחוזים...

שם הכרתי את יצחק. הוא לא היה בהכשרה, אלא עבד כפקיד במרכז החלוץ. יצחק הציע לי סרטיפיקט, אך בתנאי שנתחתן, ולא באופן פיקטיבי. עניתי לו בפשטות ובכנות: "בשביל לעלות לארץ־ישראל? אילו ערבי הציע לי להינשא לו גם הייתי עושה זאת"... העלייה לארץ היתה בשבילי הדבר הכי חשוב והאמיתי.

בהכשרה הייתי היחידה מדוסיאט. אני החלטתי לצאת להכשרה, כי אחרת לא יכולתי לקבל

ב-17 בדצמבר 1927 פרצה המהפכה הפאשיסטית של הלאומנים הליטאים. ב-24 בינואר 1928 חוסלו רשמית שרידי הזכויות של האוטונומיה היהודית. החוקים והפקודות החדשות דחקו את רגלי היהודים בכלכלה וחסמו למעשה בפני הדור הצעיר את הדרך כמעט לכל המקצועות החופשיים.

סרטיפיקט, ובלעדיו אי־אפשר היה לעלות לארץ-ישראל. ואני רציתי לעלות! לנוער מהעיירות לא היה סיכוי לקיום חמרי שם. את המומנט הזה ניצלו פעילי הציונות, והפכו אותנו לאידיאליסטים. האמנו בזכותנו על ארץ־ישראל, אם גם הערכנו שהערבים לא ישלימו עם זכותנו זו. שמענו על הטבח בחברון ממש לפני העליה, ורצינו להיות מהר ככל האפשר בארץ, כדי שנוכל לעזור ליהודים. והלא נטבחו שם בחורי ישיבה מליטא! המאורעות לא הפחידו אותנו. היתה בי אמונה שלמה, שאם ערבי ירצה להפיל אותי – אתגבר עליו ראשונה.

״הסתדרות ׳החלוץ׳ בקובנה, יט׳ אדר א׳ תרפ׳ט״
מימין לשמאל, למעלה: **בריינקה דבורקוביץ** (שניה). **מאשה** (במחרוזת. כיום בבית זרע), **אליהו ולברג** (קיצוני משמאל). שורה אמצעית: **מאשה** (ראשונה מימין. כיום בכפר מסריק). **בתיה לויט** (ראשונה משמאל).

יצחק (אז יצחק אבל) ואני נישאנו, ועלינו ארצה בינואר 1930.
ובארץ – המצב הכלכלי היה איום! היו ישנים במשך כל היום, כדי שלא יצטרכו לאכול. כי לא היה מה לאכול. רבים עזבו את הארץ, רבים יצאו להמשיך בלימודיהם. ומי נשאר? אנחנו, שלא למדנו, שלא גמרנו גימנסיות. אנחנו, שהיינו אנשים פשוטים. אני זוכרת שהיו שרים אז: ״מי נוסעת מהארץ לפאריס? רק זו שגמרה גימנסיון׳...

פועלות עבריות בפרדס.
בתיה לויט (בחזית): ״השתכרתי 20 גרוש ליום, בשעה שאחרים קיבלו רק 16-17 גרוש...״

טיול משותף של משפחות אבל ושוהם - 1947. מימין לשמאל, למעלה: עדנה אבל ויהודית שוהם. למטה: יצחק אבל (משמאל) ובתו נילי (מימין). שמואל שוהם ורבקה (מלמד) ובתם נאווה.

בהיותי חברה בקיבוץ גבעת־ברנר חליתי, הייתי במצב אנוש, וחברים הגיעו לחדר החולים להיפרד ממני... קרה נס והחלמתי. האחות ששמרה ליד מיטתי, באה אחר־כך לבקרני בקיבוץ, והביאה לי פתק בכתב־ידה, שעליו רשמה מלים שיצאו מפי בצעקה מתוך הזייה, כשגססתי: "אני צעירה, באתי לבנות את הארץ, ואני כבר הולכת למות?"

יצחק היה בן יחיד לאמו, שנשארה בודדה בעיירה. כאשר חלתה לא היתה לנו ברירה אלא להעלותה ארצה, אך לא לקיבוץ. מה יעשו בקיבוץ עם אשה זקנה? הקיבוץ גם לא אישר לנו עזרה כספית. עזבנו את הקיבוץ - אני קוויתי שרק באופן זמני - שכרנו ברחובות ר פ ת למגורים, ולשם הבאנו גם את האם הזקנה, שנשארה לחיות אתנו עד שיבה טובה. הצלחנו להעלותה ארצה בערבות של חמשים ליש"ט שנתנו לנו מילצ'ין וד"ר ליטבאק מרחובות.
כשעזבתי את הקיבוץ עבדתי בפרדס והשתכרתי עשרים גרוש ליום, בשעה שאחרים קיבלו רק 16־17 גרוש.

כאן מצאתי את ביתי

לעתים קרובות התעוררו בביתנו הוויכוחים בדבר הצורך לעלות לארץ־ישראל. אחי דב, שהיה שמאלני בדעותיו, היה טוען שכל אחד צריך להאבק בכל מקום כדי להיטיב את חייו. רצה לומר, שלא מוכרחים לעלות דווקא לארץ ישראל...

בשנת 1936 כתבו אלי מהבית וביקשו שאחזור לדוסיאט. עניתי לאחי שכאן מצאתי את ביתי ואני חושבת שגם הוא צריך לבוא, כי שם אין לו עתיד. דב ענה: "בתיה, לך היה קל. לא רבצה עליך אחריות. קמת, נסעת, ו ז ה ו. אנחנו לא יכולים לחסל את החנות. איך אעזוב את הבית? איך אעזוב את אמא?"...

בשנת 1941, כשהרוסים היו כבר בליטא, כתבה אלי אמא: "יעצט געפינט זיך ביי אונדז די מומע רייזל" (עכשיו נמצאת אצלנו הדודה רייזל - כינוי לרוסיה) וכל שרואה לוקחת. "נאר מ'זאגט אז פעטער הלל איז ערגער פון דער מומע רייזע" - (אבל אומרים שהדוד הלל (היטלר ימ"ש) יותר גרוע מהדודה רייזל)...
היה זה המכתב האחרון מהבית.

בשנת 1939 נסעה רבקה אחותי לביקור לליטא ורצתה לקחת אתה את בתי הקטנה עדנה - אז בת ארבע שנים - כדי לגרום נחת לאמי מנכדתה הראשונה. הרופא לא המליץ ולמזלנו נסעה רבקה לבדה. למה למזלנו? - כי פרצה מלחמת העולם השניה, וכדי לחזור ארצה נאלצה רבקה להיטלטל ברחבי רוסיה במשך שלושה חודשים, ועד אודיסה הגיעה. רק עדנה'לה חסרה לה שם - - -

"נשף הפרידה לרגלי נסיעתם של חברינו עולי ליטא, קובנה, 10.8.1929"
בתיה לויט: פנחס רשיש ישב כמונו על הרצפה וסיפר על המצב בארץ: ס'איז וויסט אונט פיסט...
מימין לשמאל, למעלה: (1 - עליון) (2 - קיצוני בשורה שניה) (3) שלמה בלוטניק-טל, בפר-מסריק (5) אליהו קוניסקי, חיפה (6 - ראשון בשורה חדשה) (7) מאשה קרסנינסקי, בפר-מסריק (9) ד"ר דוד טריינין, תל-אביב (10) יצחק בלומברג, גבעת ברנר (11) יוכינה ברלין, פתח-תקווה (13) זבולון פטריקנסקי-פורן, ירושלים (18) שמואליק ברמן, עמיר (19) זלדקה, גבעת-ברנר (21) שניאור ברנר, נתניה (24) לוי דרור, עמיר (28) אליהו מוסטא (29) דוב סטוקליצקי (33) - התחלת שורה) (36) זלדקה שוחט, גבעת ברנר (45) ברוך רחובסקי, תל-אביב (46) סימה אדלסון, חדרה (50) דינה פיש, כפר מסריק (51) דניאל פרוחובניק-בן נחום, בית-זרע (53) משה טבצ'ניק (45) מורקה רחובסקי (57) צבי בריק-ברק, ירושלים (58) פנינה רוכמן-קולטון, גן-חיים (63) גינזבורג, תל-אביב (71) אריה ליבנה, בית-זרע (72) פרופ' נוח פלר, פתח-תקווה (75 - התחלת שורה) (90) רחל שאודינסקי, כפר מסריק (91) הינדקה ליפץ, תל-אביב. (92 - התחלת שורה: אליהו בירק, כפר מסריק (97) מרדכי פרידמן, מרכז "החלוץ" (99) מרדכי בירון, תל-אביב (101) שיינקה בלוך, בית-זרע (102) חביב, תל-אביב (103) גיטה קריגר, הרצליה (104) גובסט יצחק, רחובות (106) גרשון בירון, אפיקים (107) פסח רבינוביץ, מנהל המשרד הא"י (112) חדווה חיט, גבעת-ברנר (114) מנחם פוכרט, אפיקים (119) אלה זלקינד, אשדות יעקב (120) חסיה (121) לאה גרינשטיין, עמיר (122) ברוך קלאס, בית-זרע (124) לאה גינזבורג-פלר, פתח-תקווה (125) יהודה טובין, בית-זרע (126) דוד שלקובסקי, תל-אביב (127 - התחלת שורה: בתיה לויט־אביאל, טבעון (בשמלה לבנה) (129) חביבה רובין, כפר מסריק (130) פרופ' אלימלך פרק, רחובות (131 - התחלת שורה) (135) הדסה שקלאר, שריד (137) יהודה חיט, גבעת-ברנר (138) שרה לויט, תל-אביב (139) הדסה, קבוצת בנרת (141) יעקב ניב, בית-זרע (143) שרקה בלוטניק-הררי, בית-זרע (144) גולדקה גרחד, תל-אביב (145) שושנה שפירא, בית-זרע
למטה: (152) בן־ציון קולטון, תל-אביב (153) פנחס רשיש, שליח, גבעת-השלושה

רבקה לויט — ערכים מן הבית

שרה ס.: כשביקרתי את רבקה בבית החולים היא ביקשה שארשום את סיפורה. תשושה מחולייה, בלחש, התחילה לדבר. אך כשעברה לספר על דוסיאט, היה זה משהו פלאי לראותה במעבר החד מחולשה נוראה למצב של חוזק ועוצמה, קול נמרץ ורעמי צחוק - שוב אותה רבקה הבריאה והחזקה, כפי שבוודאי נזכור אותה כולנו...
דומה היה כי היא נמצאת שם... שוב עוברת את כל החוויות. ומדי פעם הדגישה: "אינני מספרת על עצמי. זהו סיפורה של העיירה. זהו סיפורם של כל בניה..."

...העיירה האהובה **דוסיאט**. הטבע חנן את ליטא בכלל ואת דוסיאט בפרט, ביופי מקסים. ארץ של יערות, אגמים ונהרות... והעיירה שלי טובלת בירק ובמים... ובחורף - כולה לבנה כמו כלה יפה...
לבני דורי לא יכול להיות משהו נגד ליטא־שלאז. ליטא קיבלה עצמאות בשנת 1918, אחרי שנות דיכוי ארוכות. כשקיבלה את עצמאותה גילתה יחס יפה ליהודים. עובדה היא, שעם עצמאותה החלו בתי הספר העבריים לשגשג, והיה זה בסיוע ממשלתי. ולא רק בתי הספר, אלא גם הסמינאריונים למורים עבריים מומנו ע"י הממשלה. היו בתי הספר היסודיים של רשת "תרבות", ובתי ספר תיכוניים - וכולם על טהרת השפה העברית.
הממשלה הליטאית עזרה, בעקיפין, לציונות, ואיפשרה את קיומן של תנועות הנוער... רחשו אז כבוד לחברי תנועת הנוער. הגויים שלמדו בכתות מקבילות בבתי- ספר ליטאיים התיחסו בכבוד אלי ואל שכמותי, כשנודע להם שאנו חברי השומר־הצעיר...

... עוד לפני כן למדנו עברית. למדו אצל ראשי העדה של העיירה, שכולם היו תלמידי־ חכמים ובקיאים בתורה. ללמד ולהכין ילד ל"בר מצווה" - זה היה יעוד. ללמד יהדות היה בבחינת שליחות. איזו אמא בדוסיאט חשבה שילדה לא ילמד? כל אם שאפה שהילד יהיה רב...
וכשלפתע קיבלו הכשר לפתוח בית ספר בעיירה, נפלה ההחלטה שיהיה זה בבית הכנסת הישן. וכולם נתנו יד להקמתו: מורים, הורים ואחים. התקינו ספסלים, שולחנות ומחיצות, ופתחו שם חמש או שש כיתות. וכבר נמצאו מורים לעברית, כולם ילידי המקום. כאילו יד ה' כיוונה שצריך להכין מורים... היו מורים שגילו אותם, והיו שהתגלו מעצמם... ומורים טובים, כולם דוברי עברית, שגם הורו חשבון והיו ישרים...

בבואי לדוסיאט כתיירת מהארץ, החזיק בידי המורה יודל סלפ, ובקול רוטט מבכי אמר לי:
"אני חייב לספר לך, שכאשר לקחו את אביך לבית החולים, כולם באו להיפרד ממנו. הייתי האחרון שדיבר אתו, וכה אמר לי (רבקה החלה לבכות, אך לא עצרה את סיפורה):
'כבר לא אחזור... ונשארים ילדים בבית. אתה המחנך - תעזור...' "
אכן, כבוד גדול רחשו למורה - - -

... והיתה ספריה בעיירה.
בבוקר החלקנו על הקרח, השתוללנו, ובערב נפגשנו בספריה שהוקמה בביתו של מאיר לויט...
באנו לשם פעם בשבוע להחליף ספרים, והיינו מחליפים רשמים על הספרים היפים והמומלצים...
התקופה הזאת, של מפגשים בחבורות־חבורות, עיצבה את אישיותי יותר מאשר בית הספר התיכון...

...מעשי הצדקה היוו פרק חשוב בפעילות בני העיירה. כל אשה בדוסיאט ידעה למי חסר ומה. הציבור היהודי בעיירה דאג לאנשים בודדים ומסכנים...
יתומים מאב ואם אכלו "ימים"... והיה זה דבר טבעי. היו קופות צדקה בכל בית: "מאיר בעל הנס", "בית יתומים", "לינת הצדק", "מתן בסתר", וכמובן קופסת הקרן הקיימת לישראל...
על הילדים הטילו לאסוף תרומות, ואם נזקקו לסכום רציני - נרתמו לכך אנשים מכובדים, המורים, למשל...
"ביקור חולים" לא היתה רק קופסת צדקה. כשמישהו חלה, התנדבו לשבת לידו בתורנות, כדי להקל על המשפחה...
לא נתנו לאדם למות בודד...

בליל תשעה באב הלכו כולם לבית הכנסת כדי לקרוא ולשמוע "איכה ישבה בדד" (ורבקה אמרה זאת בניגון...) ה"איכה" נקלטה בכל רמ"ח אברי - - -

ובי"א באדר - בביתה של רסקה. נכנסו לשם הבנות של שר"ב, בתיה וחווה, ובילינו ערב ממש מרגש. אני נרגשת גם היום להיזכר בו, ובפינה החמה... כל הערב שרנו שירים על טרומפלדור ("כל היום במחרשתי..." - זימרה בלחש וברטט), ואני מוכנה לחוות את זה עוד הפעם - - -
הסבא של האחיות שר"ב היה דתי מאד. הדתיות בביתם הכניסה אווירה חגיגית, אווירה של קדושה, ואני הייתי מקנאה.
תמיד הערכתי את הפגישות המשפחתיות בחגים, ואת הארוחות המשותפות...
אם אוכל לצאת מבית החולים, אערוך את "הסדר" בביתי - - -

לזכרה...

(דברים לזכרה של חברתנו רבקה לויט ז"ל)

סמל של יושר מסירות ועקביות

(דברים לזכרה של רבקה לויט ז"ל)

ושירת חייה נדמה...

הלכה מאתנו חברה יקרה, ובהסתלקותה נוצר חלל בבית המפקחים בצפון, וריקנות - בצוות הפקוח על כלכלת הבית והתזונה ובמערכת החנוך הטכנולוגי במחוז.

בדרך מלוי תפקידה היתה רבקה עבורנו לסמל של עקביות, התמדה ועקשנות שתמיד יחדו אותה.

מחוננת בתכונות יושר ומסירות לחבריה בעבודה, נכונה היתה תמיד לבוא לקראת כל אחד מהפונים אליה, הן במתן עצה והן בעזרה שעבורם לא בקשה ולא זכתה לתמורה. לפיכך נשארנו כלנו חייבים לה.

נאבקה בהתמדה להעלאת הרמה של הוראת התזונה וכלכלת־הבית במוסדות החנוך בכל שלוש החטיבות.

לא תמיד זכתה לשתוף־פעולה מצד אלה שחייבים היו לגלות הבנה לדרישו־תיה: הרשויות המקומיות ולעתים גם הנהלות בתי הספר אשר לא חשו ולא תפסו שמדובר בבריאות ילדיהם. אולם לא אישיות כרבקה תאמר נואש. היא התמודדה ככל יכולתה והשיגה את שלה אם גם לא בשלמות. כך הניחה יסודות איתנים לפעילות ברוכה גם בעתיד.

רבקה היתה תמיד משופעת ברעיונות, תכניות־פעולה ויוזמות חדשות אשר בחלקם אמנם קרמו עור וגידים, אולם חלק רב מהם טרם התגשם. מחלתה הכריעה אותה תוך כדי פעילות וחיפוש - דרך לישום רעיונותיה.

רבקה, מי יתן ותהיה לנו היכולת ויעמוד לנו הכוח למלא אחר הוראתך האחרונה...כי היה זה רצונך.

תהא נשמתך צרורה בצרור החיים.

דוד ברוכי
(מפקח מחוזי על החנוך הטכנולוגי)

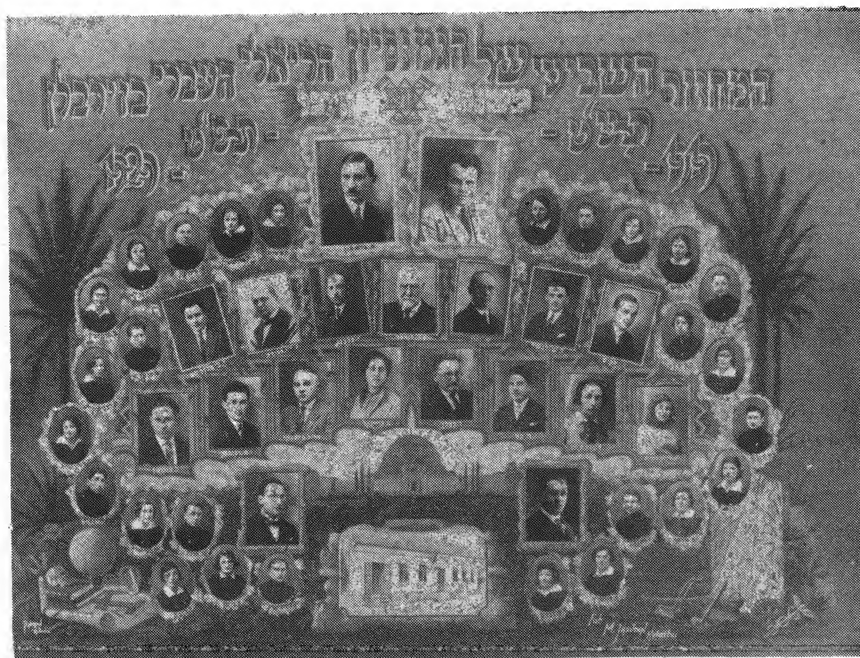
קבוצה שומרית בדוסיאט עם המדריכה רבקה לויט (למטה). מימין לשמאל, עומדים: ליבקה קסימוב, מירקה ברון, רחל סלובו, בלקה פארס, לידה צלקוביץ (בתו החורגת של השוחט), מוטלה סלפ, דוד זק, רבקה שו"ב, איטה'לה חריט, רחל שו"ב, יצחק שטיינמן (מזאראסיי), זלדקה חריט, שרה מלמד, בלקה קרוט, שיינקה יוסמן, חווה שו"ב, איסכה זייף, נחמקה יודלביץ. שורה אמצעית: שיינקה חייטוביץ, בלקה פיין, לולקה סלובו, בייניש יודלביץ, סוניה סלובו, חנקה גלזר, אסתרקה יוסמן, אלקה מלמד, רבקה איירס, חנקה פארס, צילקה שו"ב, הנה־בלקה בלכר, רבקה פארס. למטה: (-)(-) האחים אברהם ודב שוורץ, אתקה יוסמן, דוד בון, הנה־ליבה'לה שר"ב (חובקת את רבקה לויט) (-) אסתרקה גלזר, איצקה (יצחק) פלדמן, רחה־מאשקה (הג'ינג'ית), זמקה פיין, איטה'לה סלובו ואחיה ולולה.

בהכשרה, בשדה הכרוב.
רבקה לויט - חמישית מימין.

הגימנסיה בניישטוט- שאקי
(נסגרה מחוסר תקציב).
רבקה לויט - למטה באמצע.

המחזור השביעי של הגמנסיון הריאלי
העברי בווירבלן משנת "היובל"
תר"ע"ט (1919) - תרפ"ט - (1929).
רבקה לויט (למעלה, רביעית שמאלה
מהמרכז). איטה'לה חריט (למטה מימין,
חמישית לפני האחרונה).
"אחרי גמרי את הגימנסיון ומקבלת כבר
תעודת בגרות. לכשעצמי עוד ילדה..."

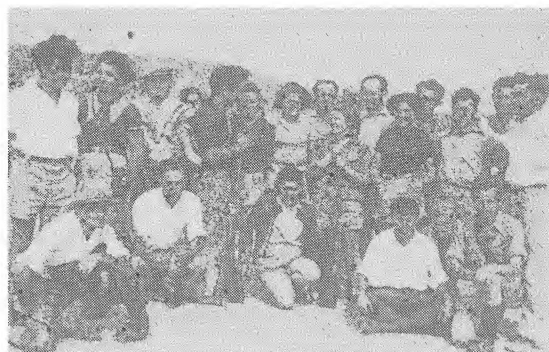
קבוץ "ליטא" בבית זרע -
"השנה הראשונה שאני בארץ בקבוץ
מגשימה את חלומותי שחלמתי עליהם
הרבה שנים..." (רבקה לויט - ראשונה).

רבקה לויט למטה שניה משמאל

על המשמר...
רבקה לויט למטה באמצע.

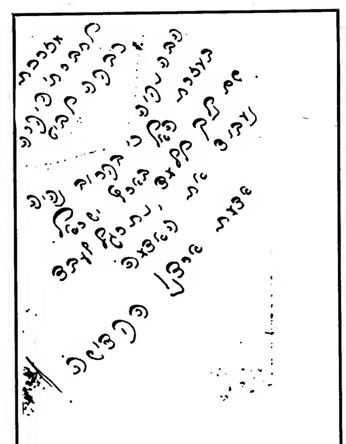
ברכת תלמידיה בצאתה בשליחות
אונרר"א למחנות קפריסין:
יום ב' ט"ו אייר תש"ז
לרבקה היקרה! צאתך לשלום,
ובואך לשלום!
חבריך בביה"ס העממי ב"רעננה".

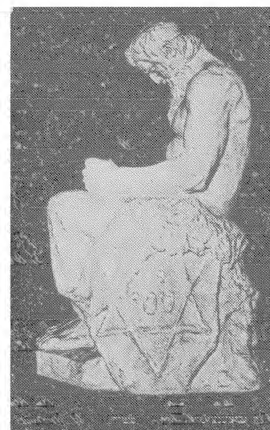

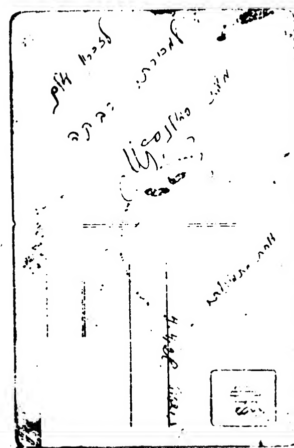
חנוכת המטבח בבית־שאן, שרבקה עזרה בהקמתו.

"לחברתי רבקה לויט מאת חברתך פועה וין.
אוטיאן - 15.6.1925"

"אחת מתמונותי.
לזכרון עולם למכירתי רבקה מאת א. סמולנסק."

קבר רחל בפנים

״תמכתי לפני זמן
את ראשי באבנים דוממות אלו
ומשם הלכתי לעבודה –
ואחר כך ירדתי.
יהי רצון
שאת תתחילי מהאמצע,
ו ת ש א ר י.״
ורבלן,
ט׳ באדר א׳ א. תתנ״ט לגלותנו
י ע ק ב

PARTICULARS RELATING TO APPLICANT.
اوصاف الطالب او الطالبة
פרטים בנוגע למבקש(ת)

Place and date of birth	Dusetai, Lithuania; 15.12.1909	דוסטי, ליטא;	مكان وتاريخ الولادة / מקום הולדתו(ה) ויום הולדתו(ה)
Nationality	Lithuanian	ליטאית	الجنسية / נתינותו(ה)
Trade or occupation	Agricultural labourer	פועלת חקלאית	المهنة او الصنعة / משלח ידו(ה)
Unmarried, married, widowed or divorced	Unmarried	בלתי נשואה	غير متزوج او غير متزوجة . متزوج او متزوجة . ارمل او ارملة . مطلق او مطلقة / בלתי נשוי(אה), נשוי(ה), אלמן(נה) או גרוש(ה)
Name of wife	-----	-----	اسم الزوجة / שם אשתו

Government of Palestine.

PALESTINIAN CITIZENSHIP ORDER, 1925.

CERTIFICATE OF NATURALIZATION.

Whereas Lota-Rifka LEVITAITE

(hereinafter called the "applicant") has applied for a Certificate of Naturalization, alleging with respect to himself (herself) the particulars set out below, and has satisfied me that the conditions laid down in the above-mentioned Order for the grant of a Certificate of Naturalization are fulfilled in his (her) case:

Now, therefore, in pursuance of the powers conferred on me by the said Order,

I grant to the said applicant this Certificate of Naturalization and declare that he (she) shall, subject to the provisions of the said Order, be entitled to all political and other rights, powers and privileges, and be subject to all obligations, duties and liabilities to which a natural-born Palestinian citizen is entitled or subject, and have to all intents and purposes the status of a natural-born Palestinian citizen.

In witness whereof I have hereto subscribed my name

ממשלת פלשתינה (א״י).

דבר המלך בנוגע לנתינות הפלשתינאית (הא״י), 1925.

תעודת האזרחות.

בהיות ו לוטה רבקה לויט

(הנקרא להלן „המבקש(ת)״) בקש(ה) תעודת האזרחות בספרו(ה) בנוגע אליו (אליה) את הפרטים המפורטים דלקמן והוא (והיא) הוכיח(ה) לי שהתנאים המפורטים בדבר המלך הנזכר לעיל לםתן תעודת האזרחות נתמלאו בנדון לו (לה):

על כן בתוקף הכח המסור לי בדבר המלך הנ״ל,

הנני נותן למבקש(ת) הנ״ל את תעודת ההתאזרחות הזאת ומצהיר שהוא (שהיא), בכפוף להוראות דבר המלך הנזכר לעיל, יהנה (תהנה) בכל הזכויות המדיניות והזכויות האחרות, הכח וההנחות, והוא(והיא) חייב(ת) בכל החובות והאחריות, ממש כנתין(נה) פלשתינאי(ת) (א״י) מלדה ויחשב (ותחשב) לנתין(נה) פלשתינאי(ת) (א״י) מלדה בכל המובנים.

ולראיה חתמתי את שמי יום הזה

حكومة فلسطين

قانون الجنسية الفلسطينية لسنة ١٩٢٥

شهادة التجنس

بما ان

(المدعو فيما بعد «الطالب / الطالبه») قد طلب / طلبت / شهادة تجنس مسنداً لنفسه / مسندة لنفسها / الاوصاف المبينة ادناه وقد اثبت لي بانه قام / اثبتت لي بانها قامت / بالشروط الموضوعة في القانون المذكور اعلاه بشأن منح شهادة التجنس

قد منحت الطالب المذكور/الطالبة المذكورة/ بمقتضى السلطات المخولة لي بالقانون المنوه عنه شهادة التجنس واصرح بانه يحق له / لها / التمتع بجميع الحقوق السياسية وغيرها وبالسلطات والمزايا التي يتمتع بها كل فلسطيني مولداً وعليه / وعليها / القيام بجميع التعهدات والواجبات والمسؤليات التي تفرض عليه / عليها / مع مراعاة نصوص القانون المشار اليه ويكون له / لها / صفة الرعوية الفلسطينية مولداً تنفيذاً لجميع الاغراض والمقاصد

وللبيان اعطيت هذه الشهادة تحريراً

this twenty-fourth day of December 1937
כ׳ טבת התרצ״ח
في اليوم من شهر سنة
ביום לחדש שנת
JERUSALEM ירושלים القدس

Arthur Wauchope
High Commissioner נציב עליון

№ 30017A

Serial Number of Application 40018.

״תעודת התאזרחות״ (בנוסח חדש) של לוטה רבקה לויט.
״ויחשב (ותחשב) לנתין (נה) פלשתינאי(ת) (א״י) מלידה בכל המובנים...״

ברכה ברומברג (קרנוביץ) — זכרונות...

ברכה בנעוריה

אמי פייגה נפטרה בינקותי, ואחי יהודה ואני נשארנו עם אבא. מצד אמי היו לי קרובי משפחה רבים בדוסיאט, ביניהם משפחות פוריץ, שר"ב וסלפ, אך אינני יודעת מהו מקור הקירבה. לאחר מות אמי נשא אבי, יום־טוב קרנוביץ, לאשה את שורל (שרה) בת חיים־ברוך מורדכוביץ, ומנשואים אלה נולדה אחותי הצעירה מירקה. לחיים־ברוך היה אח, אברהם מורדכוביץ, שגם לו היתה בת בשם מירקה, ולכן, כנראה, זוכרים אותי בני העיירה בשם ברכה מורדכוביץ...

לאמי החורגת קראתי "דודה", והיא טיפלה בי במסירות. במשך תקופה ארוכה גרנו עם טייבל שוורץ, בביתה, עד אשר חזרו לדוסיאט בני משפחתה שנמלטו מהעיירה לרוסיה עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה. כאשר אבי נפטר, הדודה ואחותי מירקה עברו לגור בביתו של חיים־ברוך – היה לו בית גדול – ואילו אני עזבתי את דוסיאט ועברתי לאושפול. אחי יודקה גר בסאלוק.

אני מתקשה לזכור חוויות מתקופת ילדותי, אך זכור לי שנהגו לספר לי שבזמן הפוגרום בדוסיאט הסתירו אותי בתוך לול התרנגולות שהיה מתחת לתנור...

בדוסיאט למדתי בשעורי ערב שנוהלו על ידי המורים יהודה סלפ והלל שוורץ, וביום עבדתי. אני זוכרת שעזרתי למשפחת הטוחן, שעם נכדתם רחל חידשתי קשר עם בואה לארץ. חברה מילדות היתה לי גם חנה, אחותה של מאשקה סלפ.

באושפול עבדתי בחנות הבדים של משפחת וולוביץ, והייתי פעילה שם בקן השומר־הצעיר.

רציתי לעלות לארץ־ישראל, ולכן יצאתי להכשרה, בקיבוץ "גשר" בקובנה.

בשנת 1933 עליתי ארצה, הגעתי לנס־ציונה, עבדתי בפרדס, הכרתי שם את אלימלך ברומברג מלודז', נישאנו, וכאן הקמנו את ביתנו.

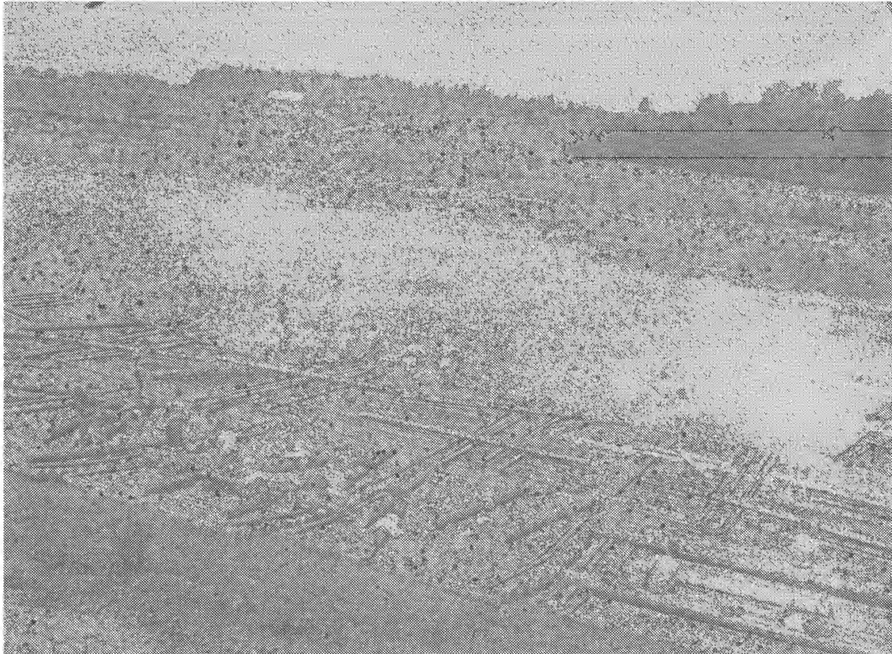
מועצת "השומר הצעיר" באושפול 10.4.1928
מימין לשמאל: (-) רחל כץ, רבקה וולוביץ, ברכה קרנוביץ, יצחק פוריץ (-)(-) אלחנן אריק, לייבל.

"השומר הצעיר" באושפול 1928
מימין לשמאל, עומדים: רבקה וולוביץ (-) משה שור (-)(-)(-) לייבל (עבד כשוליה אצל החייט "דער בעל נייעס" בדוסיאט) (-) ברכה קרנוביץ.
שורה שניה: אלחנן אריק, רחל כץ, יצחק פוריץ, לאה לאפר, אחיו של שור.

אלחנן ארי: אני זוכר את ברכה מהימים ההם, באושפול. הייתי שם ראש הקן, ואני זוכר את הביקור של יצחק פוריץ, שהיה מראשי "הלגיון השני", ושהגיע אלינו מפוניבז'. כאשר עברתי לסאלוק, מילאה ברכה את מקומי, וכאשר נפרדנו נתנה לי תמונה למזכרת...

אלימלך ב.: מוצאי מלודז׳. בשנת 1926 התכוננתי לעלות לארץ־ישראל, אך נכשלתי בבחינה: לא ידעתי להשיב על ארבע שאלות ב״תולדות הציונות״, ולכן לא קיבלתי סרטיפיקט... בשנת 1932 רכשתי סרטיפיקט תמורת אלף ומאה זהובים, הייתי כבר באנייה בדרכי לארץ־ ישראל, אך כאשר האנייה הגיעה לבירות היא נעצרה והוחזרה על כל נוסעיה לפולין. בינינו היה גם אברהם סטבסקי... התברר שאחד הנוסעים היה פושט־רגל ונושיו השיגוהו...
כעבור שנה הוספתי מאה זהובים ועליתי ארצה. נמצאתי כשר לעבודה בפרדס בנס־ציונה, גם בלי ידיעותי בתולדות הציונות... בין הפועלות מצאתי את ברכה ונישאנו. נולדו לנו בת ובן. לבכורתנו **הדרה** נתנו את שמה על שם פרי ההדר, ובננו נושא את שם סבו יום־טוב, שהסבנוהו ל**חגי** (חיריק בגימ״ל)...

הכינוס הכללי בוויסטרישקי, ע״י קובנה
מחנה קיץ של השומר־הצעיר,
19־22 ביוני 1930

מיכה ברון – בעמל כפי

נולדתי בתשעה באב תרע"ה.
כשהייתי בן שנתיים נפטרה אמי - הנדהביילה, לבית איידלמן, ונותרנו אז יתומים: יהודהאפריים וגיטקה (תאומים), אליהו (שכינוריו **אלקה**), מירקה ואנוכי.
מנשואי אבא **לאסתר** לבית חצקל, נולדו גרשקה (אהרן- גרשון) ויוסלה (חיים־יוסף).
אני חושב היום על אסתר, ודמעות חונקות אותי. אני מרגיש שאני חייב להזכיר אותה.
אסתר היתה אשה טובה, היתה לה הבנה בחינוך הילדים, אך היא כל כך סבלה מאתנו! היינו פרחחים, וכל- כך הצקנו לה...

היתה לנו חנות ובה סוכריות, מלח, דג מלוח, חוטים וכפתורים, ואפילו נ פ ט... וביחוד עבדו בה גיטקה ומירקה.
והיה לנו גם עסק לממכר דגים. דוסיאט היתה עיירה קטנטונת - כל גודלה כפיהוק! - ואי אפשר היה להרוויח שם מסחר דגים, כי באגם ובנהר כל אחד יכול היה לדוג בעצמו... והיינו נאלצים, לא פעם, להרחיק עד לראקישוק, כדי למכור.
אך עיקר העבודה שלנו היה בחקלאות. היו לנו פרות וסוסים, וגידלנו בשדה ירקות ומיספוא, - גידולים לבית ולבהמות.

שייקה ג.: לברונים היו קשרי מסחר עם גויים רוסיים, ושנים רבות חשבתי שהם קרובי משפחה...

אלתר־הירשל־יענקל ברון בילדותו (שני) עם הוריו שיינה־חנה (לבית בלכר) ובן־ציון- בר ברון, ואחותו פייגה־רבקה, שהיגרה יחד עם הוריה לארצות הברית, זכתה לאריכות ימים, ושם היא חיה עד היום הזה.

משפחת ברון: אלתר־הירשל־יענקל ואשתו השניה אסתר (לבית חצקל), והילדים מימין לשמאל, עומדים: גרשקה (אהרון־גרשון), מיכה, גיטקה (טובה), ובעלה אליוקים (אליהו) פארס, יודקה (אפרים־יהודה). למטה: יוסלה (חיים־יוסף) (מימין), אלקה (אליהו) (משמאל). חסרה הבת מירקה.

הורי אבי, בנצי־בר ושיינהחנה (לבית בלכר), היגרו לארצות- הברית עוד לפני מלחמת העולם הראשונה. אבי לא רצה להצטרף אליהם, כי בארצות- הברית לא היה די כשר בשבילו.
אני זוכר את כתב־ ידו של סבא, אותיות יפות וקטנטנות, כגודל "טל ומטר" שבסידור התפילה...
סבא ידע עברית על־בוריה, ואני, מילדות, התכתבתי אתו.
היתה לו, לסבא, סמיכות לרבנות, אך הוא העדיף לקיים את הכתוב "בזעת אפיך תאכל לחם", כפשוטו. הוא קנה סוס ועגלה, והתפרנס גם כעגלון.
בארצות־הברית ניהל סבא את בית הכנסת באיזור מגוריו, קליוולנד, עד יומו האחרון.
בביקורי שם הלכתי, באופן מיוחד, לראות את בית הכנסת של סבא...
הסבא פייבוש חצקל - אביה של אסתר - נפטר בדוסיאט. זה היה בחורף. אבא ביקש שאצא לאוטיאן להביא את בנו, הדוד בערציק, שנשאר בן יחיד בין שלוש בנות, לאחר שאחיו יוסף גורש לרוסיה...

רסיה ק.: כשלמדתי באוטיאן, גרתי אצל הדוד בערציק, ואני זוכרת שהוציאו דלת ממקומה, כדי שיספיק המקום לכולם...

הייתי אז נער כבן חמש עשרה. יצאתי בעגלת חורף מרחק של שלושים וחמישה קילומטרים, משך ארבע שעות נסיעה, וחזרתי הביתה עם הדוד בערציק בשעת לילה מאוחרת, ואני זוכר ששוחחנו על פלשתינה... הוא ידע שאני ציוני ומתכוון לעלות לארץ־ישראל, וסיפרתי לו שאבא מתנגד. הדוד עודד אותי בצורה מאוד יפה להגשים את חלומותי. אני נזכר בנסיעה הזאת ובשיחה כבחלום יפה... למרות השעה המאוחרת עוד היה עמי הכוח לשבת ולקרוא ספר, בעברית כמובן. ואינני יכול לשכוח את דברי הדוד בערציק במעמד ההוא: "בחור צעיר, אחרי דרך מעייפת כזאת, בלילה, בקור, במקום ללכת למיטה, אתה יושב וקורא? הרי זה סימן טוב!".

אבא היה בעל־קורא, ידע חומש ותהלים בעל־פה. אני זוכר שהיה עומד בחנות, ותמיד עיין בספר - גם בספר חילוני.
היה הולך לבית־כנסת ל"שחרית", ל"מנחה" ול"מעריב", בימות חול, בשבת ובחגים, והקפיד בזה עוד יותר בשנותיו האחרונות.
אבא דרש מאתנו ללכת לבית־הכנסת, ונהג לומר, שזו חובתו לדרוש מאתנו. "כל מה שתעשו, העבירה תחול על ראשי, עד שתגיעו לבר- מצווה, ואז - "ברוך שפטרני..." חבל שדבריו אלו דווקא המיטו עליו צער וזה מה שהיה:
התקרבתי ל"בר־מצווה", וטענתי בפני אבא שאני יודע את פרקי, ואין לי צורך בהכנה. והרי אבא היה משנן פרקים בבית, היה חוזר בקול רם ובניגון על פרשת השבוע, וברבות השנים קלטתי את החומר. ובאמת, אבא בחן אותי וידעתי הכל בעל- פה. עד היום אני יודע את "הפרשה" שלי לפי טעמי המקרא ("הטרופ").
באה "שבת־נחמו" - שבת הבר- מצווה שלי, ולא רציתי ללכת לבית הכנסת. "למה?" - שאל אבא. ועניתי: "עד היום קיימתי דבריך, כדי שלא יפלו עבירותי עליך. אך מהיום, אשא בעצמי בעוונותי" ולא הלכתי לבית הכנסת.
אבא מעולם לא דיבר אתי על כך, אך אני יכול להבין היום, שבוודאי היתה זו מכה קשה עבורו.
עלי להעיר, שאז כבר הייתי קשור ל"שומר הצעיר", וכמו רבים גם אני הסתייגתי מהדת, וזו היתה ההזדמנות שלי להפגין את מריי.
ולמרות זאת בחגים, וביחוד ל"כל נדרי", המשכתי ללכת לבית הכנסת. אני אוהב מאוד את הניגונים, ועד היום אינני מוותר על "פרק חזנות" טוב.

התנגדתי לדרך חינוכו של אבא, אך נכנעתי לו מתוך דרך־ארץ. אמנם לא ויתרתי, אך תמיד חיפשתי דרך להפיס את דעתו.
הצטרפתי לתנועת השומר־הצעיר למורת רוחו, וכדי להיות פעיל בתנועה נזקקתי למאמץ אדיר לא להביא אותו לידי רוגז עלי. ואני כל כך אהבתי להיות בין החברה אחרי שבוע של נסיעות ארוכות בעניני עסקי המשפחה, הייתי מגיע הביתה, מחליף בגדים, ומייד רץ לראות את החברה. העיניים נסגרו מרוב עייפות, אך רצתי כדי להיות ביניהם.

נרות חנוכה

בחג החנוכה התרמנו לקרן- הקיימת, וכדי להעשיר את הקופסה הכחולה היינו מוכרים נרות לכבוד החג. השתדלנו להשיג נרות בחינם או במחיר סמלי, כדי שהפדיון יהיה גדול יותר. עוד לפני החג היינו מחלקים את העיירה ל"אזורים", המתרימים היו יוצאים לרחובות ולבתים, כשבתיקם נרות חנוכה.

והנה - תקלה. ערב חנוכה ממשמש ובא, נר-ראשון צריכים להדליק ביום ראשון, אך אבוי, ביום ששי עוד אין לנו נרות להפצה. מועצת הקן התאספה. מה עושים? צץ במוחי רעיון, והתנדבתי לצאת ביום ראשון, השכם בבוקר, לראקישוק, ולהביא נרות משם. באמת, ביום ראשון, עדיין חושך, רתמתי סוס קל־רגליים לעגלת החורף שלנו (ולאבא הבטחתי תשלום מ"הסקאוטים"), ובלבוש חם יצאתי לדרך.

עוד לא האיר השחר, והגעתי לראקישוק, ופניתי ישר לבית הדוד של ריינקה לוין. היינו בקשרי מסחר אתו, ידעתי שהוא ציוני, וסיפרתי לו במה הענין. וצריך לדעת, שעפ"י החוק ביום ראשון החנויות סגורות, ומי שפותח צפוי לקנס. הדוד הטוב פתח את בית המסחר, מסר לידי נרות, וכשאמרתי לו שהתמורה היא קודש לקק"ל, העניק לי הנחה.

בשעה שמונה בבוקר הייתי כבר בחזרה בדוסיאט. הערתי את יואל'קה זייף משנתו, ונתתי לו את הנרות. מייד חולקנו לכמה זוגות-ילדים, ובשעה שתים-עשרה בצהריים היו בכל בית בדוסיאט נרות-חנוכה, והקופסאות הכחולות נתמלאו במטבעות.

רסיה ק.: אך היו קופסאות גם חצי ריקות. היו אנשים שבפירוש סירבו לתרום לקק"ל. אלה היו האנטי־ציונים.

יוסף י.: ובזמני היו עושים את הנרות בעבודה-עצמית, "א גויישע חלה"...

קיבוץ "חיים" בפוניבז'...

הייתי בן שש עשרה וחצי ורציתי לעזוב את הבית ולעלות לארץ-ישראל. החלטתי לצאת העירה, לעבוד ולהרויח, אך בבית לא סיפרתי דבר, כי ידעתי שיערימו עלי קשיים.

אני זוכר שלא שילמתי לברוך קרוט עבור כרטיס הנסיעה. "אין לי כסף" - אמרתי. וברוך ויתר לי. זכר לי, כנראה, חסד נעורי, כאשר חילצתי את אביו מתחת לעגלה עמוסה, שהתהפכה לתעלה...

הגעתי לקובנה, וברחוב פגשה אותי רחל בלכר, שעבדה שם כתופרת. היא מבוגרת ממני, וכששמעה מה מעשי, השפיעה עלי לחזור מייד הביתה. ואמנם חזרתי, אך מייד הצטערתי, ושוב חזרתי לקובנה. והפעם נשמרתי מפני רחל...

פניתי להנהגת השומר-הצעיר, וביקשתי לצאת להכשרה. בחיצוניותי נראיתי מבוגר מגילי, בעל-גוף ושרירים, חביב על מכרי, והודות לתמיכתם נשלחתי להכשרה בפוניבז'. ובבית לא ידעו היכן אני.

כדי לזכות בסרטיפיקט היו צריכים לצאת להכשרה, ולהתרגל לעבודה הקשה שציפתה לנו. אמנם בבית אבי הורגלנו כולנו לעבודות קשות, וכבר בגיל שתים עשרה יצאתי עד לראקישוק למכור דגים, אך לא כך היה המצב בכל בית. הילדים היו מפונקים - "טאטע-מאמעס קינדערלאך" (ילדי אבא-אמא).

ברכבת פגשתי בשני חברים נוספים, וראש הקן קיבל פנינו בתחנת הרכבת בפוניבז'.

בהתחלה, היינו ב'קיבוץ' ארבעה או חמישה בחורים ובחורה אחת.

נשלחתי לעבוד במנסרה, והפועלים הליטאים והרוסים ליגלגו: "יהודי עובד?" בעל המנסרה, אופניצקי, היה יהודי שעלה לארץ וירד ,אך נשאר ציוני.

העבודה היתה קשה מאוד, אך לא נרתעתי, והוכחתי לגויים שאני יודע לעשות את העבודה לא פחות טוב מהם. מנהל העבודה הרוסי הבחין בכושרי ועודד אותי. שימשתי דוגמא לאחרים, והודות לכך הצלחתי לצרף לעבודה חבר נוסף. קיבלתי עבודה בקבלנות, וכך המשכתי כל הקיץ.

בחורף הופסקה העבודה הזאת, והמנהל הציע לי לצאת ליער לחטוב עצים, אך העדפנו, אני וחבר נוסף, לעבוד בטחנת המלח. נשאנו שקים בני מאה קילוגרם כל אחד! היה עלינו לשאת אותם מהמרתף, ולהעלותם במדרגות. זו היתה עבודת פרך! אחרים לא החזיקו בה מעמד.

לרשות ההכשרה עמדה דירה שכורה. ואוכל? - לא פעם אכלנו "קרענק" - קדחת בצלחת...

בטרם עזבתי את ההכשרה היו בה כבר שלושים וחמישה חברים. היינו מקימים רעש והמולה, מתווכחים וצועקים, שרים ורוקדים, והשכנים לא הסתגלו אלינו, ונאלצנו לעבור למקום אחר. בזמני החלפנו פעמיים את מקום מגורינו, ואחרי עזיבתי עברו שוב למקום אחר.

בערבים היינו מנהלים שיחות, שרנו ורקדנו, וגם יצאנו לקולנוע ולתיאטרון. הגיעו אמנים מארץ־ישראל, ואני זוכר את הביקור של תיאטרון "אוהל" בפוניבז'. שם ראיתי, לראשונה, את השחקנים מאיר מרגלית ולאה דגנית. אני זוכר את ההצגה "ירמיהו הנביא" ו"בשפל", וכן אני זוכר את הזמרת אסנת הלוי, שבמופע שלה היינו סדרנים, וקיבלנו כרטיסים בהנחה.

אני גם זוכר הרצאה של מאיר יערי. שאלתי אותו: "הקיבוץ זו אמנם הדרך שלנו, אך הרי יש

גם מושבות וערים, ואני רוצה לשמוע על מעמד הפועלים..." אחרי היסוס הוא השיב: "ישנם אמנם, אך אותנו מענינים חיי הקיבוץ". לא הייתי ביישן, ואחרי האסיפה העזתי וטענתי בפניו, שהתשובה לא סיפקה אותי.

חוטבי העצים בהכשרה בקיבוץ עירוני "חיים" בפוניבז'.
הגויים ליגלגו: יהודי עובד?...
מימין לשמאל, למעלה: **דינה פיש, זלדה חריט, ברציק ליפשיץ** (כיום דב מגן, מראשוני פל"ים וקברניט "רלוס"), **רחל** (מורילקומיר), **יאשקה ויתקין.**
עומדים בשורה: **מיכה ברון** (שלישי), **רבקה מלמד, נחמית.**
חיים גרינשטיין (יושב מימין).

באוניה "פילסנה" לארץ־ישראל.

הייתי בהכשרה שנה, מפסח עד פסח, וכשאושרתי לעלייה, חזרתי הביתה וחכיתי לסרטיפיקט. והנה דווקא אז נפסקה חלוקת הסרטיפיקטים! ישבתי כעל גחלים. פחדתי שיגיע מועד גיוסי לצבא ולא אצליח לצאת את ליטא, ועל ענין זה "ניגנתי" במרכז "החלוץ".

אני זוכר שהבעתי את דאגתי זו גם בפני מהרשק, שהיה אז בביקור בליטא, וגם בפני דב רומיל, שהרגיע אותי ואמר לי: "אתה תעלה ולא תלך לצבא".

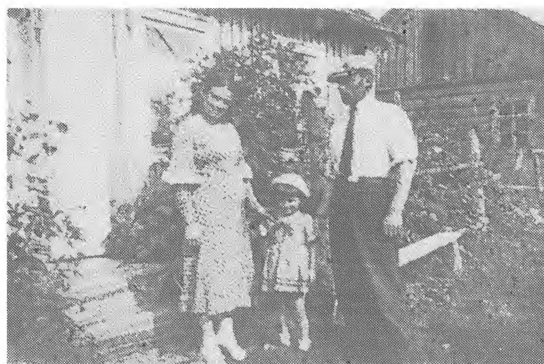
ואמנם, קרוב מאוד למועד התייצבותי, ב־ 25 באוגוסט, הגיעה אלי ההודעה: **אתה עולה.**

נזקקתי לתעודת יושר ולתעודת רווקות. המורה יודל סלפ השאיל לי את אופניו. "עשה לי טובה למזכרת' - ביקשתי, ונסעתי לזאראסיי לקבל תעודת יושר. את תעודת הרווקות הייתי צריך לקבל מהרב, אך הרב סרב לתת לי. לרב היו יחסים טובים יותר עם אבי מאשר אתי, והוא אמר לי: "רק אם אביך ירשה, אתן לך". "מה אעשה, ארמה? אשקר?" - הטחתי לעומתו.

הודעתי למרכז שאינני מצליח להוציא תעודת רווקות, ובעוד אני מעביר אליהם את המסמכים המצויים בידי, מתברר לי ש"התחתנתי"...

הפרידה מהבית היתה שקטה. היה לי קשה להיפרד מאבא. ידעתי שיותר לא נתראה.

הפרידה מהחברים היתה פשוטה יותר. נפרדנו ב"להתראות בארץ". חברי הקרובים ערכו לי מסיבה מיוחדת, וערב לפני־כן היינו בבית־התה של זיו, והיה יי"ש... גם אחותי גיטק'ה ערכה לי מסיבה, ועשינו שמח. בטרם נסעתי הספקתי לשפץ את ביתם, הוספתי חדר, ששימש אחר־כך לאיטליז, ועשיתי להם גם רהיטים.

גיטקה ואליהו (אליוקים) פארס וילדתם ביילינקה.
מיכה ב.:הילדה נשאה את שם אמי.
הנה- בלקה ב. (סנה): וזהו גם מקור שמי.

יצחק־יקל זקשטיין (זקס) ואשתו חיה־שרה (לבית בלכר) מאוטיאן. מיכה ברון: כשנפרדתי מעל בני משפחתי לא פסחתי על ביתה של חיה־שרה, אחות סבתי שיינה־חנה.

ביום עזיבתי עמדה להערך הצגת תיאטרון בעיירה (ויש לי תצלום מהחזרה...). כולם היו עסוקים וטרודים, ובכל־זאת התפנו והגיעו לאוטובוס להיפרד ממני, ואני נסעתי בלב שמח.
הגעתי לאוטיאן, נפרדתי מחיה־שרה, הדודה של אבא, הייתי גם בביתו של הירשל חצקל (רק לאחרונה נודע לי שעלה ארצה), ובשבת הגעתי לקובנה.
ביום ראשון אחרי הצהריים נפרדתי מליטא.
בתחנת הרכבת בקובנה הציגו בפני את "אשתי". התברר שאביה ישב בדרום אפריקה ושלח לה "פונטים". התוודענו, והיא הציעה לי כיבוד.
בברלין, המדריך המובטח לא הגיע, ואנו יצאנו לשוטט בעיר, ב"הדרכתי". היטלר ימ"ש היה אז כבר בשלטון, והס.ס. הסתובבו ברחובות... מברלין, דרך אוסטריה המשכנו לטרייסט. שם התאכסנו בבית העולים של הסוכנות, שהיה מקום מסודר ומאורגן. הספקנו לטייל בסביבות הנמל, ביקרנו גם בשוק, והיו שם פירות, תפוזים וענבים, ופתאום - גשם, וחזרנו רטובים.
בצהריים הגענו לנמל, ותוך רגעים עלינו על האוניה,"פילסנה", אוניה איטלקית מפוארת.
חמישה ימים ארך המסע. במחלקה ראשונה היתה בריכת שחיה, ובמחלקות האחרות - החלוצים. שרנו ורקדנו. מצב הרוח היה מרומם. עברנו באוניה ממקום למקום. האוכל טוב. ואני זוכר שהיינו ארבעה חברים, לא ידענו איטלקית, אך הסתדרנו בידיים, ובעזרת כמה לירטות הצלחנו לאכול גם במחלקה הראשונה. ושם האוכל היה מצויין!

ב- 3.9.1934 הגענו לנמל חיפה.
קיבלו פנינו אנשי הסוכנות וחברי מקיבוץ עין המפרץ.
הקיבוץ ישב אז על חולות קרית־מוצקין, ואני זוכר שהגעתי אליו ישר מהאוניה, ולא דרך בית העולים.
כבר למחרת, ביום ששי, ביקרתי בביתו של בן עירי, אברהם סלפ, ועד היום זכורה לי הכתובת בקרית־חיים, רחוב ד' מס' 9.
כעבור חודש עברתי לגן־שמואל, לקבוצה משלימה.
בגן־שמואל הייתי שנה בערך. לא נקלטנו שם. "הותיקים" היו מבוגרים מאתנו. מספרם היה ארבעים, ואנו הצעירים היינו צריכים להשלים עד מאה ועשרים, והיו ויכוחים בקשר לזה.
היו שם כבר בתים, בין הותיקים היו בעלי משפחות, ואכלו בשר יום יום... בכלל הם היו ידועים כמשק מבוסס. היה להם כבר טרקטור, הם קיבלו את הקומביין הראשון, את המכבש הראשון, זה היה קיבוץ של "בורגנים", לא לפי חינוכנו. בעבודה נקלטנו אמנם היטב, אך מבחינה חברתית לא "נדבקנו". אנו, בני השמונה עשרה, לא יכולנו לקבוע שם דבר, ורצינו להקים קיבוץ חדש.
עברתי לתל אביב. בעקבות פגישה אצל יואל זייף, שגר יחד עם אחיו דניאל ואחותו צפורה, מצא לי דניאל עבודה בחפירות. הייתי מוכן לעבודה זו, ואפילו להיות עגלון. הייתי מוכן לכל עבודה. התחלתי בשכר של ארבעים גרוש כפועל פשוט, ותוך זמן קצר קיבלתי תוספת, והגעתי גם לששים גרוש כמנהל עבודה.
אחר- כך הייתי לעצמאי. ידעתי תמיד, שעבור זעתי אוכל להרויח לקיומי. מעבודה יזומה אפשר היה להרויח שלושים גרוש ליום, ואילו אני הצלחתי להרויח לירה עד לירה וחצי ליום! והצלחתי גם לחסוך כסף.
ידעתי לרכוב על אופנוע, ויותר מאוחר נהגתי באוטו, וזה סייע לי בעבודה.
בשנת 1936 נכנסו האיטלקים לחבש, פרץ המשבר הכלכלי, ובקיבוצים גם כן סבלו, וממש

מירקה ברון בהכשרה
"לזכרון להורי ולבני ביתי מבתכם מרים, קבוץ 'הסנה' באליטה, 17.4.1934"

רעבו. ביקורי אצל החברים בקיבוץ ברעננה הכאיבו לי, ותמיד הזמנתי אותם אלי, והם היו אורחים בחדרי בתל אביב, שהיה פתוח לכולם.

אבי לא היה להוט לרעיון, שילדיו יעלו לארץ-ישראל. אחותי גיטקה לא חשבה על כך, ואני זוכר שאחי אלקה ואחותי מירקה התענינו בעלייה, אך לא זכו לקבל סרטיפיקט. יכולתי, אולי לשלוח חבר שיביא את מירקה אחותי, אך חששתי שאבא ימנע בעדה. וכך דחיתי ודחיתי, ואחרנו את המועד.
אבא נפטר סמוך למלחמת העולם השניה.

כשתמה המלחמה, והיה מקובל שברית המועצות חוללה נפלאות בהצלת יהודים, כמו רבים אחרים חשבתי גם אני שממנה תבוא הגאולה וגברה נטייתי הפוליטית שמאלה, והזדהיתי עם עמדת הקומוניסטים. מעולם לא דיברתי על כך, אך נדמה לי, וכך גם הרגשתי, שבאותה תקופה בידו אותי בני עיירתי, ושוב לא הוזמנתי למפגשים השונים כבימים עברו.
הזמנים השתנו, נפקחו גם לי העיניים, אך עלי להודות, שכל מה שעשיתי ופעלתי היה מתוך אמונה שלמה שזוהי הדרך הנכונה. יותר מכל האמנתי בעבודה עצמית, והגשמתי זאת בפועל, ולכך חינכתי גם את בני.

מיכה ברון "גפיר" (נוטר) ויואל זייף במדי הצבא הבריטי

דוסיאטאים משתתפים בשמחתה של לאה'קה בריקמן (ויסקולסקי) לרגל נשואי בתה ב"גבעת חן", 1955
מימין לשמאל, עומדים: אלקה סלובו (מלמד), עליזה סרבר, סלובקה סרבר (סגל), יואל זייף, רחל ויתקין (שו"ב), חיים סלובו.
בשורה שניה: ברקה זליגסון, יצחק שטיינמן, אברהם סלפ, לאה'קה - אם הכלה, בתיה אביאל (לויט), מיכקה ברון.
בשורה שלישית: פייגיצקה אורז, רבקה שוהם (מלמד), רבקה שטיינמן (שו"ב).
למטה: (-) (-) חיים אורז ואביו יצחק.

לייב וחנה סלובו (מימין) ומאשה ואריה גרשוני משתתפים בשמחתם של מיכה וריטה ברון לרגל נשואי בנם אפרים עב"ל חוות.

ריטה ומיכה ברון

בלילה אחד, בעידודה של רעייתי ריטה (שמוצאה מברלין), ישבתי ושרטטתי את פני דוסיאט. במשך לילה תמים שוטטתי בסימטאותיה של עיירתי, שטתי באגם שלנו, דגתי דגים בנהר, הצלפתי בזרדים בבית-המרחץ, התפללתי בבית-הכנסת, טחנתי שק שעורים בטחנה, ומיהרתי למעון השומר- הצעיר.
עברתי מבית לבית, והגעתי אל "אונטער דעם בריק", ולבי נצבט.

רבקה שוהם — מלמד

קטע ממכתבו של אברהם שורץ מדוסיאט לקרובתו רבקה מלמד בארץ-ישראל

דמות מפוארת[7]

בתקופת הילדות לא ידעה רבקה מותרות, אף לא שובע... אביה, בעל חנות דלה בעיירה קטנה - לא היה לאל ידו למלא את צרכי המשפחה שהתברכה בבנות ובן יחיד.

העיירה דוסיאט - גוף עשיר ויפה סביב לה, נהרות ויערות הקיפוה מכל הצדדים.

דוסיאט - עיירת מולדתה של רבקה, דשאים רעננים לה ועצים מלבבים ובהשפעת הטבע העשיר רב־הפנים התפתח ועוצב אופיה המיוחד של רבקה.

לב זהב היה לה, וכל חייה - הן בגולה והן בארץ - שפעו דאגה לכל. אליה פנו הבריות לתנות יסוריהם, צרותיהם ויגונם. בימים ההם פיתחה חליפת־מכתבים ענפה עם קרוביה וחבריה. אגרותיה - בבחינת יצירות ספרותיות...

תמיד מצויה על מעיינות החכמה והדעת. קראה הרבה והיתה מושכת בעט סופרים.

כל דבר שנתנה ידה לו - בכנות עשתה וביושר־לב, בכל האמת והאהבה. וכך היתה פעילה בשורות "השומר הצעיר" והנוער החלוצי.

על אף שאיפותיה לצאת את העיירה ולהתפלש בעפר רגליהם של תלמידי חכמים - נשארה וסיימה מספר כיתות בבית הספר התיכון, בעיר המחוז הסמוכה.

עתה התמסרה בכל חום לבה לבעיות הנוער ועניני התרבות של העיירה הרוגעת, השקטה - קופאת על שמריה.

הודות לרבקה ועוד מספר משוגעים־לדבר, גדל בעיירה נוער משכיל, בן תרבות, חדור ערכי רוח חלוצית. מהם בקלטו רבים בשורות "החלוץ", מהם חיים כיום בקיבוצים שבישראל.

חיי הגשמה - משאת נפשה של רבקה. עם עלותה ארצה, השתלבה בכל להט נפשה וחום־ לבה בחיי הבניין והיצירה...

כאן בנתה את ביתה ומשפחתה. גאה שניתן לה להוסיף אריח ונדבך לבניין חברת העובדים המפואר והנעלה.

ומשפקד אותה האסון הגדול בהילקח ממנה בתה־בכורתה, יהודית, שנספתה בהפצצת משמר־העמק, מר נאבקה עם יגונה ועצבונה.

היא ידעה על מחלתה הממארת, נשאה את יסוריה העזים והנוראים באומץ.

דמות מפוארת ורבת גוונים היתה רבקה - יקרה ואהובה על ידידיה, קרוביה ומכריה.

חבל על דאבדין ולא משתכחין.

תהא נפשה צרורה בצרור החיים, וזכרה ינון לנצח.

דב כספי

קבוצת "טרומפלדוריה" - 6.5.1932
מימין לשמאל, עומדים: בלקה פיין, זהבה מלמד, ביינישקה יודלביץ, רבקה מלמד, בלקה פארס, רבקה איירס, חנקה גלזר.
למטה: לולקה (ישראל) סלובו ואחותו סוניה, צילקה שר״ב, חנקה פארס, אלהדבלקה גלזר, מוטלה סלפ.
חנקה פארס: סוניה, צילקה ואנוכי היינו צעירות ולא השתייכנו לקבוצה הזאת. זה היה לנו לכבוד כשהזמינו אותנו להצטלם...

עם משפחת שוהם במשמר העמק
17.7.1982

שרה וייס (סלפ):

שבת, שעת בוקר מוקדמת בחדרם של שמואל ורות שוהם, בקיבוץ משמר העמק. מצאתי שם גם את אלקה סלונבו, אחותה של רבקה שוהם- מלמד ז"ל.
הנשים עסקו בחיתוך ירקות לסלט, ושמואל עמד על־יד המחבת וטיגן. חמימות אפפה את הדירה הקטנה. "מדי שבת אנחנו מכינים ארוחת־אחר־הצהריים, כי אז מתכנסת אצלנו כל המשפחה – הילדים והנכדים..."
שמואל התפנה להראות לי תצלומים שונים מאלבומה של רבקה. כל תצלום – וסיפורו, כאילו היה שם... "הידעת שאווירון נחת על האגם הקפוא של דוסיאט?" – חידש לי.
ואחר כך עליתי אל חדרה של הבת נאווה, והצטרפה גם אחותה נילי.
השתיים ישבו על הרצפה, דפדפו בתיק הארכיון הפרטי של האם המנוחה, רבקה...
מדי פעם השמיעו קריאת השתאות והתפעלות מפתק קטן, מכתב־יד יפהפה...
נילי אמרה שאינה זוכרת כלל את אמה, אלא רק זאת שהיתה מכנה אותה "שיקסעלע", "בגלל שערותי הבהירות... ואני לא אהבתי את הכינוי הזה."
ונאווה ציינה, שהסיפורים שהשמיעה לה אמה, לא היו מתוך ספרי ילדים, אלא תמיד על העיירה, על הנוף, על שבת, על האנשים... והוסיפה: "נדמה לי, שרגישותי למסורת ישראל שונה משל חברי בקיבוץ, חה, אולי, הודות לסיפורי אמא..."
נאווה תיארה בעליצות חוויה שהיתה לה בעת טיול בנורווגיה: "הגענו שם ליער.
י ע ר ! התפרצתי לתוכו, רצתי בין שביליו, ליקטתי גרגרים – בדיוק כפי שסיפרה לי אמא... ממש השתוללתי! לפתע, סיפורי האגדה של אמא נראו לי כל כך ממשיים: ה י ע ר, השבילים, הגרגרים. כל זה באמת קיים...!"
"ובכלל" – סיימה נאווה – "אמא נשארה לי כמו אגדה יפה..."

ואחר־כך פנינו לחדרו של לוי רון (רוזנצווייג), שהיה שליח התנועה בליטא, ושמענו את סיפורו...

רבקה (למטה מימין) ושמואל שוהם (עומד שני משמאל) וילדיהם נאווה (באמצע), נילי, דורון ועידית (למטה). למעלה: משפחת שפיצר (אחיו של שמואל שוהם ומשפחתו).

תשעה באב שנת 1928 פפל' מפרי עטה של רבקה מלמד, בהיותה בת ארבע עשרה.

תשעה באב שנת 1928 פפל.

...והשמש נטתה ירדה ואיננה, והנה החשך פרש את כנפיו השחורות ויכס את כל היקום: כל הטבע כאלו כעס, התרגז, ורוח עזה התחוללה בחוץ ותעבר הרים וגבעות, יערים ובקעות ותמצא את מקומה גם ברחוב היהודים, ושם התפרצה ביתר שאת ונדמה היה כי רוצה היא לעקר את כל היהודים יחד עם בתיהם, רכושם, ולעקרם יחד עם השרש, ועל כנפיה להביאם לארץ ישראל...

אלוה הרחמים... מה חטאנו ומה פשענו כי שרשינו נמצאים באדמת הגולה... אהה! מי יתן והיינו יכולים להביא את העולים לכתל המערבי... אך נקווה כי עוד מי הכנרת ירוו את שרשינו... עוד לא אבדה תקוותנו...

וככה ישבתי וחלמתי בהקיץ, ולנגד עיני ארצנו הקדושה, בית המקדש הבוער...

הרוצחים רצים הנה והנה וחרבותיהם שלופות... אינם מביטים לא על זקן וטף, מכים אם בלי חמלה, ונחלי הדם, דם עברי חם שוטף בכל הרחובות... ויללות וצעקות הקורעות את הלב...

אך הגבורים... בגבורה נפלאה השתררו אלו הכבשים על אלה האריות... נלחמים המה אחינו ואינם מרגישים בסכנה. כי מה להם החיים אם בארץ זרה... חיי עבדים בארץ נעזבת. אזי מוטב למות בכנפי אם אוהבת... ציון, ציון, עיר מולדתנו, את נשמתנו האחרונה אנו מוסרים לך...

לא נשאר שום זכר לעמנו החי, רק הדם, נחלי הדם החם...

אך הביטו וראו! שם, בפנה בקצה המקדש, עוד כתל אחד... זהו הכתל המערבי, אשר כל חצי השונאים ירדו בו, והוא נשאר עומד, עומד ומחכה עד שיבואו בני ישראל ויבנו בית מקדש חדש..

השעה כבר 12, והסביבה כה התקשטה באיזה מין אודם יפה... הרוח נשתתק...

בהביטי על הירח הלבן, ועל העצים הגבוהים, חשבתי שזו אני יושבת בארץ־ישראל ואנוכי רואה את לילות כנען הבהירים... לעיני רחפה ארץ־ישראל הבונה, ארץ־ישראל העובדת.

ראיתי בפנטסיה את תל־אביב עם רחובותיה היפים, את העמק, ועוד מקומות היסטוריים, אשר לפנים היו כה שוממים וחרבים, ובמשך הזמן קרן הקימת גאלה אותם, וידי חלוצים צעירים עיבדו אותם ורוום בזעת אפיהם, ואפשר גם בדמם החם והצעיר...

מספרים, בעת שוויללהלם עבר את ארץ־ישראל והסתכל בארץ השוממה, אשר אין עץ וצל בה, אזי אמר: מי שיתן צל בארץ זה ישלט בה.

אמנם כן יהיה. אנו העברים ניתן צל לארץ...

אמנם לא בשנה אחת ארצנו תיבנה, ולא בדור אחד מדינה יהודית תיבנה...

כלנו כאחד לארצנו נעלה ונעבד את אדמתה בזעת אפינו נחרש ונזרע ובדמינו נרווה...

יפה אמר האורח מארץ ישראל, הלפרין: גידלו כפירים צעירים ותהיו לאריות - אריות ביהודים. גידלו אתם צופים וצופות צעירים, ותהיו לצופים לעם. גידלו אתם שומרים- שומרות ותהיו לשומרי ישראל.

מחשבות כאלה התעוררו במוחי בליל תשעה באב, כאשר הייתי בפפל...

ישארו הרגעים האלה לזכרון לי לעד לעולם,

ובלילות כנען הבהירים, תחת משק גלי הירדן, ובשירי את שיר העבודה בבואי עמלה מעבודת היום ובישבי אז בין קבוצת אחים ואחיות, שומרים ושומרות, אזי אזכר את הלילה הזה.

מי יתן ואראה את זה בחיים.

אלקה מ.: זוכרת אני את היום המאושר בעלותי ארצה. לנגד עיני ניצב קיבוץ "עמיר" בקצה החורשה על חולות המושבה חדרה. והנה לקראתי אחותי רבקה רוכבת על חמור...

כוחה של מוסיקה

(נכתב במשמר העמק)

...התקיים אצלנו קונצרט של מפוחית־פה בליווי פסנתר. המפוחית נישאת על צליליה מארץ לארץ, מספרת, לוחשת סודות על עמים בארצם, על אושר, עליצות ובטחון מצד אחד, ועל דיכוי, עוני ופחד המחר – מצד שני.
הנה ריקוד סלאבי: הזכרונות של ימי הילדות עוברים בסך לפני עיניך. ריקוד של נוער זר לך, של שקוצים ונערותיהם על גבי אחו רחב־ידיים. בלוריות של קש מתבדרות. כאילו את נקישות רגליהם אני שומעת, בליווי שיריהם: "צריך לדעת וגם ללמוד איך נערה לאהוב..."
ואני בדרכי לקן השומרי... מיד אכנס לתוך אווירת ההורה הסוערת, לשירים "כנרת שלי" ו"הירדן".
וכדי להגיע לקן עלי לעבור בתוך שורותיהם. פחד ממלא את כל ישותי. האם יתנו לעבור בשקט ולא יפגעו, ולו במלה, על חשבון יהדותך, על חשבון שאת אחרת מהם...?
והנה יושב לפני, כאן באולם, הנוער שלנו־ עתידנו, תקוותנו.
התדעו אתם, בבוא הזמן, לשלב בשורותינו את אלה שלא חיים במסגרת כמו שלכם?
התדעו להתמזג עם אלה, שלא טעמו את חופש הביטוי, הרעיון והחינוך?
התדעו לא להתנשא ולא להפגין את עליונותכם על אלה שהגורל לא מינה להם חיים מסודרים, חינוך ותרבות־חיים?
התדעו לקבל את האדם ולכבדו ולאהבו באשר אדם הוא?
ה ת ד ע ו?...

"היתול מוסיקלי" בהכשרה, קיבוץ "חיים" בפוניבז'. רבקה מלמד (שניה מימין), גרינברג (מפוניבז', רביעית).
נאווה ש.: אמא הצטיינה בנגינה במנדולינה, וחברים רבים בוודאי זוכרים את נגינתה במשמר העמק.

רבקה מלמד (יושבת) בחברת בני עירה. לידה מיכה ברון. עומדים: חיים סלובו ויואל זייף.

ארן (ליטא) 11.8.1939

ברכת שרה מלמד, אחותה של רבקה, לרגל הולדת יהודית

רבקה ושמואל שוהם עם בתם יהודית, 1940. יהודית נהרגה בהפצצת משמר-העמק בהיותה בבית הילדים, דצמבר 1948.

משמר העמק, 16.12.1947 [10]

מודה שלי!

...עברתם לפני זמן קצר לבית אחר, במקום שם קודם גרה יהודית שלנו החמודה. הבת ה"גדולה" שלנו היא כבר בחברה. בחנוכה הלכה כבר בתהלוכה עם לפיד ביד. את קבלת את התא של יהודית ושתיכן שמחתן מאד. ביום ההעברה ישנת אצלנו... לא הסכמת שאכבה את האור...

כמעט ונרדמת ופתאום התחילו יורים מהכפר הערבי... תקופה קשה מאוד. מאורעות בארץ. יורים והורגים אנשים חפים מפשע. הפשע היחידי - שאנו, יהודים, רוצים לחיות ככל העמים ושתהיה לנו מולדת. מי ייתן ונוכל לספר לכם, לכשתגדלו, את קורות הימים האלה כדבר השייך להיסטוריה... אמנם, האומות המאוחדות החליטו להקים מדינה יהודית בחלק של הארץ. בתל-אביב ובכל הערים, המושבות והקיבוצים רקדו כל הלילה ההוא. זה היה ליל ה- 30 לנובמבר. שמחה כזו לא ראיתי מימי. חיבקו ונשקו אחד לשני, שרו, ונסעו במכוניות מקושטות ורקדו עליהן. אך למחרת כבר נחתמה השמחה בדם טהורים. בכוחות משותפים נתגבר על הקשיים. "שקמו לכלותנו - נכלה אותם..."

מתוך היומן שהוקדש לבת נאווה

18.12.58 על המשמר

עשר שנים לאובדן ילדתי הבכירה יהודית

עשר שנים להפצצת משמר-העמק

רבקה שהם

מי מכיר, מי יודע?

שומרים מהקן הדוסיאטאי מבקרים בקן "שנץ" בקובנה
עומדים, מימין לשמאל: אלקה ברון (מחזיק בדגלון הקבוצה), יוסמן, ברל שו"ב
שורה אמצעית, קיצוני משמאל - טפט.
למטה - אריה בועז, יעקב עמית, אריה מאנס

"לשמואל לויט, חזק! ...
תחזקנה ידי כל אחינו...
ממני שלך אריה מ."
עומדים, חמישי מימין - אריה מאנס.
ששי - אליהו פרס. קיצוני משמאל - יעקב פולנסקי

יואל זייף — שומר עברי

כשהגעתי לגיל עשרים רציתי כבר לעלות לארץ. התחשבו בפעילותי ב״החלוץ״ וב״שומר הצעיר״, ואחרי חצי שנה בהכשרה חקלאית קיבלתי סרטיפיקט.

יום אחד נקראתי לבוא למשרד הדואר בעיירה, שם ציפתה לי שיחה טלפונית. אבא הלך אתי, ומה שמע? ״אתה עולה עם שושנה... זוהי אשתך״. אבא פנה אלי בבהלה: ״מה זה, התחתנת מבלי לשאול אותי?״ האמת היתה, שגם אותי לא שאלו. הרגעתי את אבא, והבהרתי לו שמדובר רק בנשואים פיקטיביים...

הגעתי למשרד הרבנות בקובנה, וביקשתי את תעודת הנשואין. שאלו ״מי חיתן?״, ״מי היה הרב?״, ולא ידעתי להשיב. ״הגבוה הוא, אם נמוך?״ - ועניתי: ״בינוני״... שם הבינו, כנראה, עם מי יש להם עסק, ובוודאי היה ידוע להם מיהו הרב שערך נשואים פיקטיביים.

רק כשעליתי על הרכבת עשו לי הכרה עם ״זוגתי״ שושנה. שושנה היתה מ״החלוץ״, ואילו אני - מ״השומר־הצעיר״. לכל אחד מאתנו ״מחותנים״ נפרדים, אך לשנינו סרטיפיקט אחד, ובשעת ביקורת על האניה היינו צריכים לחפש אחד את השנייה. כשהגענו ארצה, שושנה פנתה לדרכה, ואני - לדרכי. כשנפגשנו שוב, היה זה על־מנת להתגרש.

יום אחד באה אלי שושנה וביקשה שאתן לה גט.
ישבנו שנינו ברבנות, ובעוד זוגות אחרים רבו ביניהם, אנחנו צחקנו.
הצביעו עלינו ואמרו: ״איזה זוג מוזר. הולך להתגרש, וצוחק כאילו עומד להיכנס לחופה...״

מייד עם עלותי ארצה פניתי לקיבוץ השומר־הצעיר בפתח־תקווה, ״קיבוץ ליטא״, שאחר־כך התאחד עם בית־זרע.

בסיפוק רב אני מציין שבפעילותי המשכתי גם בארץ. הייתי פעיל ב״פלוגות הפועל״, ואחר־כך הייתי ״נוטר״. מפיגום הבניין נקראתי לבוא לצפון הארץ ולהשתתף בהקמת ה״טייגרט״ - גדר הבטחון. בתקופה ההיא היו מותחים גדר־תיל רגילה, ובלילה היו מגיחים הערבים והורסים אותה, וחוזר חלילה. עד שנפלה ההחלטה על הקמת גדר־הבטחון. יצאתי להיות בין מקימיה, ושמור עמי צילום מביקור שערכו שם פרופ׳ וייצמן ודוד הכהן ואחר־כך התנדבתי לצבא הבריטי, וכאשר ראיתי את הגניבות שם, הייתי אומר: כשתקום מדינה יהודית, גניבות כאלו לא יהיו בה...

ישכה זייף.
מעבר לתצלום היא כתבה: ״אלינקה, הפרידה קשה, עצוב הלב, אבל תקוה אם נתראה נשמח יחד. השאלה מי יודע ואימתי? 3.5.1937״

ההורים לא עלו...

עלייה לארץ־ישראל לא נראתה תמיד בת־הגשמה. כדי לקבל סרטיפיקט היו צריכים לעבור הכשרה או לשלם כסף, ולא כל אחד היה יכול לעשות זאת. היציאה לארגנטינה, למשל, מומנה בעזרת הג׳וינט, ורבים יצאו לשם. אך עלייה לארץ־ישראל?!

ההורים לא התנגדו לרעיון החלוצי, אך גם לא דחפו לקראתו. עבור ההורים שלנו ארץ־ישראל היתה כמו אגדה. הלך מחשבתם היה כזה: פה גדלנו, פה חיינו, פה ישבנו דורות, ופה נשאר...

אחי דניאל ואחותי צפורה היו כבר בארץ. אחי משה עלה הודות ל״דרישה״ שלנו מהארץ, בנימוק שהוא רוצה ללמוד באוניברסיטה. על בקשה זו חתמו כערבים כמה בעלי בתי־חרושת...

בשיחותי עם אחי דניאל לא פעם העליתי את המשאלה לדרוש את ההורים ולהביאם לכאן, אך תמיד עלה החשש, איך יסתדרו ומה יעשו פה. צריך לזכור את המצב הקשה ששרר אז בארץ, וכסף לא היה לנו. אמא כתבה לנו אז: ״הלוואי שאזכה להיות אתכם ביחד״... אחותי יישכה השתוקקה לעלות ארצה. ״מי יודע אם אספיק עוד להתראות אתכם״ - כתבה. היה זה מכתבה האחרון.

משה׳לה זייף (כיום חבר בקיבוץ מסדה).
רסיה ק.: ״הוא למד בישיבה בפוניבז׳ והיה מכנה אותנו ׳שקוצים׳...״

״פרדיה״ - 4.11.1938
רסיה שלום!
...התגייסתי (או יותר נכון נתגייסתי) בתור גפיר ל״פרדיה״. זהו כפר שנמצא בדרך עכו - צפת. שמה בונים תחנת משטרה גדולה. ״סולל בונה״ קבלה את העבודה וצריכים לשמירה 45 גפירים. ע״כ גייסו את האנשים דווקא מתל-אביב, גם מעט מחיפה.
חיינו פה הם צבאיים כמובן. המקום נחמד, אחת הפנות הנחמדות בגליל. על הר גבוה תקענו את המחנה, אבל מסביבנו הרים יותר גבוהים, ומתחת - הכנרת. האוויר צח וקר. אילו נמצאנו במצב אחר, לא מתוח, ובטוחים בחיינו, כמה נחמד היה פה לשבת ולטייל ולטפס על הרי הגליל. אבל בזמן שאתה נזכר כי צעד מאחרי המחנה חייך בסכנה, אזי כל היופי הזה וכל הפנות הנחמדות עם קסמיהם המה מתעלטים בענן שחור על ראשך, ואתה הנך מסור ונתון לדבר אחד: לשמור על חיי הפועלים העובדים במקום.
אנו במחנה אוהלים 105 איש: 45 גפירים ו- 60 פועלים.
העמדות שלנו בלי גגות, ובגדים חורפיים לא היו לנו, ולשמור מוכרחים, והיינו צריכים לעמוד בגשם שוטף, הבגדים מתרטבים, ולהחליפם באחרים אין, ולייבשם אי אפשר...
הכנופיות קבלו אותנו תיכף אחרי 3 ימים ב״קבלת פנים״, אבל אנחנו הדפנו אותם. אחרי שבוע שוב תקפו אותנו, ואז נפצע פועל אחד. אחרי התקפה בת חצי שעה הם נסוגו. יריות שומעים כמעט בכל לילה, הכנופיות בסביבתנו. הכתובת שלי: חיפה, מטבח פועלים, מחנה נוטרי פרדיה. יואל

מכתב אל רסיה קגן[11]

קבוצת הכשרה.
מימין לשמאל: **שיינקה שומכר־גולני (–) לאה פלוטל־אסא, יואל זייף.** למעלה: **אריה קושל** (משבליי).

בפלוגות הפועל.
יואל זייף (למעלה, עומד בגופיה שחורה).

יואל זייף – קיצוני משמאל. "מפיגום הבניין נקראתי לבוא לצפון הארץ..."

לאורך גדר הבטחון...
"היינו מותחים גדר תיל, ובלילה הערבים היו הורסים אותה..."

ליד גדר הבטחון ערכו ביקור פרופ' חיים וייצמן ודוד הכהן.

הקדשה זו נרשמה בכתב- ידה היפהפה של חווה- שו"ב על אלבום תצלומים מהתנועה, שהוגש לי לכבוד עלייתי ארצה:

קבוצתנו שולחת
את ברכתה הלבבית
אחיה יואל
גשמה אמתית

זכר את הימים
שאתה בלית
בקבוצת טרומפלדריה
ואת אשר בעדה עשית

הרבה פעלת
וגמולי תודה לך אנו
בהמשכת דרכך אשר התחלת
נודה לך כולנו

צעד אחרי צעד
נצעד קדימה
ובכל מקום אותך נזכור
גם בפניותנו שמאל וימינה

אתה עכשיו עולה
להגשמת רעיוננו
דרך השומרים
אשר זו היא דרכנו

אל הגולה אל תתגעגע
כי עם גולה הנך כבר שבע
לחיים חדשים בחר
דרך קבוצית לך תיצור

עלה בארץ ישראל
לבנות ארץ עובדת
הפנה אשר בה יחיה הפועל
בארץ לא משועבדת

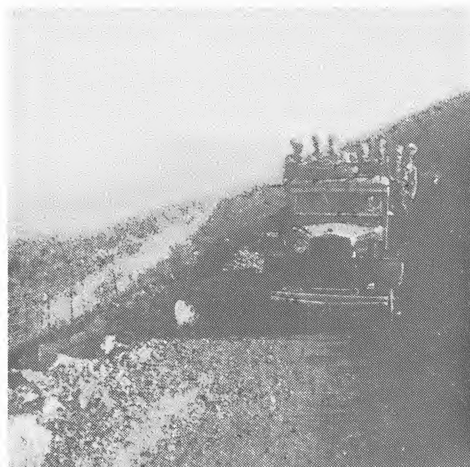
אתה בארץ תעלה
ואת קבוצתנו אל תשכח
גם אנחנו שם נהיה
שלום, שלום, שם בארץ נתראה

חזק ואמץ

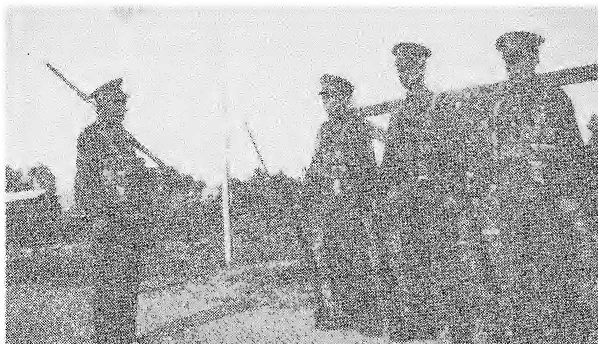
"קבוצת טרומפלדריה" -
דוסיאט- 20 ביוני 1934

אמוני הנוטרים בהרים...
מיכה ברון (ראשון משמאל), יואל זייף (מימין).

הטנדר נוסע...

במדי הצבא הבריטי
יואל זייף - קיצוני משמאל.

דניאל זייף בין הבונים (משמאל).

מאשה גרשוני (סלפ) — המסירות למשפחה

ד"ר זיגפריד להמן, איש ברלין, רופא ומחנך דגול, ציוני, יסד וניהל במשך שנים את "בית הילדים" ("קינדרהיים") בקובנה. המוסד הזה קלט מאות ילדים יתומים ועזובים שנמצאו בעיר בגמר מלחמת העולם הראשונה. היה זה מפעל חינוכי יחיד-במינו, שפתח את דלתותיו להשפעתן של תנועות רעיוניות שונות. לימים העלה מוסד זה את חניכיו ומחנכיו לארץ ישראל ומצא את המשכו ב"כפר הנוער בן-שמן", מוסד, שגם אותו יזם, הקים וניהל ד"ר להמן. 12

בזמני היו פעילויות בעיירה גם ב"שומר הצעיר" וגם ב"חלוץ הצעיר", ואני הצטרפתי למועדון של "החלוץ הצעיר". אתי בקבוצה היתה גם מירקה ברון. בין מדריכי היו רבקה לויט ופרוייקה זליגסון. המועדון היה אצל פייגה רבינוביץ (בת ריבל) ב"מאסקוויצער גאס".
בליל־שבת לא היתה פעילות במועדון. לא היה חשמל, ולא העזו להדליק מנורה בשבת. בבית ישבו כל זמן שהמנורה דלקה, ואחר־כך הלכו לישון...
למדתי בבית הספר בדוסיאט, ובאותו זמן למד שם גם אריה. מוצאו אמנם מויז'ון, וכשהתייתם עבר לדוסיאט אל דודתו באשע מאטע'ס, אחות אביו. יותר מאוחר אריה ואחיו עברו לקובנה. אחיו למד הנהלת חשבונות ועבד בחנות מנופקטורה, ואת אריה הקטן הכניסו לבית־יתומים.

שייקה ג.: התגבשה אז תוכנית לקבץ ילדים יתומים ב"בית הילדים" בקובנה ואחר־כך להעלותם לארץ־ישראל. הגיעה משלחת לדוסיאט וניסו להשפיע גם על אמי האלמנה למסור את אחד מילדיה, כדי להקל על המצוקה הכלכלית בבית. אני זוכר שאמא פרשה את שתי כפות ידיה, ושאלה: "האם אפשר לקטוע אצבע אחת מאלה?" ולא מסרה את הילד...

כשמעלים זכרונות מהזמנים ההם, אריה מציין תמיד את הכבוד שנהגו במורים. כאשר פגש את המורה יודל סלפ בקובנה הוא קרא לעברו: "אדוני המורה!" ואריה היה גאה שיודל זיהה אותו מייד. התיחסו למורים ביראת כבוד!
בשנת 1928 עבר "בית הילדים" בראשותו של ד"ר להמן לארץ־ישראל, ל"בן־שמן", ואריה היה ביניהם. הייתי בת שתים עשרה שנים כשאריה עזב את דוסיאט, אך כל הזמן שמרנו על קשר מכתבים.

תלמידי המחלקה השלישית בבית הספר העממי "תרבות" בדוסיאט - 5.6.1927.
מימין לשמאל, למעלה: **ליבקה קסימוב, רבקה פארס, בתיה גלזר, גיטלה מוסילביץ, בלקה קרוט.**
שורה שניה: **ראובן מילון, בייגישקה יודלביץ, המורים יהודה סלפ והלל שוורץ, משהברקה בלכר.**
שורה שלישית: **מירקה ברון, חונקה בן רחל־לאה גליק, מאשה סלפ.**
למטה: **יוכבד זלקינד, אצקה סלפ, רבקה (גולדקה) שר'ב, משה ויסקולסקי, מירקה קרנוביץ, איטה'לה חריט.**

ההכשרה ביאנובה

בגיל שבע עשרה יצאתי להכשרה ביאנובה, למרות התנגדות ההורים.
עבדתי שם בחקלאות, וזו היתה עבודה קשה! אספתי תותים בשדה, ועבדתי גם באפיית לחם.
הייתי לשה את הבצק במאפיה, כמות אדירה בתוך חבית גדולה, ובגלל קומתי הנמוכה נאלצתי לעמוד על שרפרף, כדי שידי יגיעו אל הבצק...
ביאנובה גרו אמנם גם אחותי וגם בן-דודי, אך איזה חבר הכשרה ילך לגור אצל קרובים? כל "השמחה" היתה להיות בין החברה...
לא פעם אני נזכרת ביאנובה, ששכנה על שפת הנהר, שדרכו הגיעו רפסודות מעץ, ששימשו לנגרות. ובאמת יאנובה הצטיינה בנגריה!
תמה תקופת ההכשרה, חזרתי לדוסיאט, והתחלתי לחכות לסרטיפיקט.

מאשה בנעוריה

פריידקה (סלפ) ובעלה שאול קטן ושני ילדיהם (מתוך שלושה).

חנה (סלפ) ובעלה דב־אריה (ברל־לייבקה) שור (מאושפול).
מאשה ס.: היו להם ששה ילדים. כשקראו לבנם בשם יהושע־דוד (על שם סבו של דב־אריה), הדבר היה למורת רוחו של אבי, ששמו דוד־מרדכי. כדי לפייסו כינו את הילד בשם שיקע. לבנם השני קראו ברוך־משה.

הרצון לעלות לארץ היה כביר! זה היה הנושא היחיד. היינו עושים מרחקים גדולים ברגל כדי להגיע לְקובנה, למשרד החלוץ, ולשאול: "מתי נעלה?" "מתי יגיע התור?"
אריה היה כבר בקיבוץ נען, וקיבל אזרחות א"י. היינו בקשרי מכתבים, והבעתי את רצוני לעלות לארץ. שלחתי אליו שש מאות ליט, והוא הגיע לליטא כדי שנתחתן. אני זוכרת, שבדוסיאט היתה התרגשות גדולה עם בואו. הלא הכירו את אריה מילדותו.
בערב פסח, בקובנה אצל אחי, נערכה החתונה שלנו, וגם אמא ואחותי היו נוכחות. אבא כבר היה חולה, וחודש יותר מאוחר נפטר.
ב־5 ביוני 1935 עלינו ארצה. זה היה לאחר ה"שלושים" לפטירת אבא, ואני זוכרת שהייתי אז שבורה ממש. הצער על מות אבא, הפרידה מהבית, מאמא , מאחותי ואחי... אך הרצון לעלות ארצה היה חזק יותר מהכל!
בעיירה לא היה לנו שום עתיד. רובם התחילו לזוז. משפחות שלמות עזבו.

החמימות המשפחתית

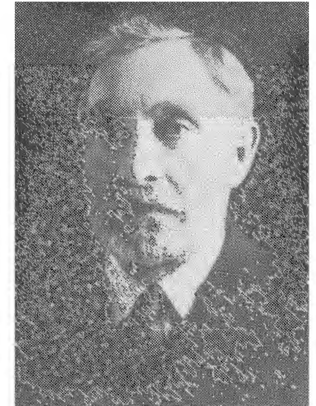
המסירות למשפחה היתה אפיינית בעיירה. לא גרנו ברחבות, אך הספיק לכולם ויותר מזה.
אחותי הגדולה גרה באושפול, ומצבה היה בכל רע. בעלה היה כובען, ולא פעם קרה שהזמין ושילם עבור סחורה, אך זו בכלל לא הגיעה, וכספו ירד לטמיון.
אמא היתה נותנת בידי תבשילים בשבילם, ואני הייתי הולכת מרחק של שלוש שעות להביא להם. אך לפני כן, השכם בבוקר, עוד הספקתי להוציא את הפרה למרעה...
אמא היתה קונה אצל הגויים צמר כבשים, ובמכונת הטוייה של יודל איירז (הדוד של דוד־ לייב) היתה טווה את הצמר, סורגת גרביים, ואורגת מטפחות ראש.
בכלל מלאכת־ יד היתה מאוד מקובלת, אך לא כולן היו מוכשרות לזה. אחותי פרידה היתה מומחית במלאכת־ יד, ואני זוכרת שארגה שטיח קיר יפהפה!
דרישת שלום אחרונה מהבית הביא לי יצחק פוריץ. אני זוכרת שהוא הביא לי מאמא לחם שחור יבש ארוז בשקית (איזה טעם נפלא!), כד עם ריבה וחתיכת סבון.
אלקה מלמד הביאה לי בד פשתן לשמלה.
בשנת 1940 קיבלתי את הגלויה האחרונה מאחי, ומאז נותק הקשר, ולא עוד!

בעת ביקורי בלונדון עברתי על־ יד גן גדול, והיתה בו צמחיה, בדיוק כמו "די מינדערנעס", שצמחו באי שבתוך האגם שלנו. אני נזכרת שהיינו קולעים "גלגלי הצלה" מהקנים. היו שם גם פרחים צהובים ולבנים, דומים לפרחים שכינינו אותם "קאלעטייקע". והנה מייד צפו ועלו לנגד עיני הזכרונות מהעיירה שלי, דוסיאט.

אלטקה (בת אברהם־מנה וריזל סלפ) סילוורמן וילדיה (כיום באנגליה).

מאשה ואריה גרשוני מארחים בביתם את שיינקה חיטוביץ, שהגיעה לביקור מדרום־אפריקה.

סלובה סרבר (סגל) — ״מיין קינד״...

ברציון סגל

איטל סגל (לבית זיזמר).

הסוחרים הליטאים ובעלי המלאכה היו מאוגדים באירגון ואךסלאס, שהפך לימים לאירגון אנטישמי מובהק. ההשתולולות של אנשי וארסלאס גברה בסוף שנות השלושים בהשפעת הצלחותיהם וכיבושיהם של הנאצים באירופה. [13]

בשנת 1923 היו בליטא 14000 חנויות בבעלות יהודית לעומת 2100 חנויות של לא-יהודים. בשנת 1936 היו ליהודים רק 12000 חנויות וללא יהודים - 10200. מגמה זו של ירידת המסחר היהודי החריפה בשנות השלושים האחרונות.[14]

הורי סיפרו לי שמקור שמי הוא השליו שאכלו אבותינו בצאתם ממצריים, וכי האות הראשונה שי״ן באה להנציח את שם סבי ר׳ שאול, שהיה חכם ובקיא בתורה ובתלמוד. כדרך הליטוואקים נתחלפה גם להם, כנראה, שי״ן שמאלית בשי״ן ימנית...

ביתנו היה בן שתי קומות, וגרה אתנו גם משפחת בן-דוד של אבא. אני זוכרת שהתרוצצו בבית הרבה ילדים, היינו מתאספים בחנות שלנו ושרים, ובכלל עושים שמח...

בזמנים הטובים זו היתה חנות גדולה. אך בשנת 1926 המצב הכלכלי היה רע וצימצמו אותה. הזמנים היו קשים, הצטברו חובות, וכלכלת הבית נסמכה אז על תוצרת החלב של הפרה ועל התרנגולות שהסתובבו בחצר, עד שסולקו החובות עד תומם. אני זוכרת שהסוחרים רחשו אמון לאבא, ושלא כמקובל הסכימו לקבל בחזרה סחורה שלא נמכרה.

אבא היה מלא תורה. איש נפלא! אני שומרת על גלויה ששלח אלי בשנת 1936, כשבארץ היו המאורעות, ובה הוא כותב: ״אל תגידו בגת אל תבשרו בחוצות אשקלון...״ והוא מציע להימנע מפרסום מעשי הרצח בעיתונות, כדי למנוע את שמחת הגויים על שפיכת דם יהודים בארץ-הקודש. המכתבים של אבא הכילו תמיד דברי מוסר ולקח, מתובלים בפסוקים מהתנ״ך. אבא נהג לכתוב אלי גם כשהייתי בהכשרה, ואפילו חמש פעמים בשבוע!

ואת אמי הטובה והיקרה אני זוכרת כשתמיד מטפחת לראשה. הנה אני רואה אותה לנגד עיני נשענת ליד התנור ומתחממת, ומספרת לי זכרונות מימי ילדותה.

סיפורים יפים אני זוכרת על החברות הטובה ששררה מילדות בינה לבין חיה-ציפה, ויחד היו עוסקות במלאכת-יד. שתיהן רקמו כיסויים בדוגמא זהה, אך בצבעים שונים, ובזמן השריפה, כשכולם פינו את החפצים מהבתים אל שפת האגם, הכיסוי של אמא נעלם, ונותר לפליטה רק הכיסוי של חיה-ציפה...

אמא היתה אשה נהדרת. ממש אמא של זהב! פעם התעכב ליד חנות הצילום שלנו בתל-אביב בן-עירי חיים לויט, הוא הביט בתוליק שלי ואמר לו: ״אתה יודע איזו אם אצילה היתה לסלובה?״

לימודים והכשרה

אני זוכרת לטובה את יוסף סלפ (היום יבנאי) שלימד אותי עברית. בהתחלה דיברנו בהברה אשכנזית, ויותר מאוחר עברנו להברה ספרדית, ״כי כך מדברים בארץ-ישראל״... אני נזכרת שכאשר הגעתי מאוטיאן לחופשת-חנוכה, פגש אותי המורה הלל שוורץ, שאל אותי שאלות בעברית, בהברה אשכנזית, באופן שמצחיק אותי גם היום: ״סלובה, זה **נויכן**״? (״זה נכון?״)...

יצאתי ללמוד באוטיאן בגיל ארבע עשרה, וכשנפתחה פרוגימנסיה בראקישוק עברתי ללמוד שם. בגלל המרחק הגדול היינו נוסעים הביתה לעתים רחוקות. לשבת הייתי נוסעת לויז'ון, אל דודי שהיה חשוך ילדים.

בראקישוק גרתי אצל דודתי, אחות אבא. היו לה שני ילדים, ושם הרגשתי טוב מאד. ועם זאת, בשנה שלאחריה, ביקשתי לגור עם חברותי, רבקה מילון, לנקה ויסקולסקי ורייניקה לוין. כולנו גרנו בחדר אחד.

בזמני היתה כבר ההסתה של הגויים לא לקנות בחנויות של יהודים, והיו כתובות על החנויות: ״סאוואס פאס סאבר״ (ביידיש: ״אייגענע ביי אייגענע״), כלומר, כל מין - למינו... בכרוז של ה״וורסלינינקאי״ היה כתוב: ״חנוונים ובעלי־מלאכה לא־ליטאים מרמים אתכם!״. בנותיו של הרוקח הליטאי היו אנטישמיות, ובלכתן ברחוב בעיירה הן היו מפנות את ראשן הצדה, כדי לא להביט ביהודים! תופעות כאלו רק הגבירו בנו את הדחף לעזוב את הגולה ולעלות לארץ-ישראל.

הורי לא הסכימו שאעלה לארץ-ישראל. ״והרי את בחורה יפה״... היה מקובל עליהם שרק הצעירות הלא-יפות עולות... יצאתי להכשרה במאז'ייק שעל־יד שאבלי, ללא נטילת רשות מהורי. **כששלחתי אליהם מכתב, הם נתמלאו דאגה והציפו אותי במכתבים.**

המחלקה החמישית של הפרוגמנסיון העברי ״תרבות״ ברוקישקי, 19.5.1928 התלמידות מדוסיאט: סלובקה סגל (עומדת רביעית משמאל) ואיטה'לה אורלין (יושבת שניה משמאל).

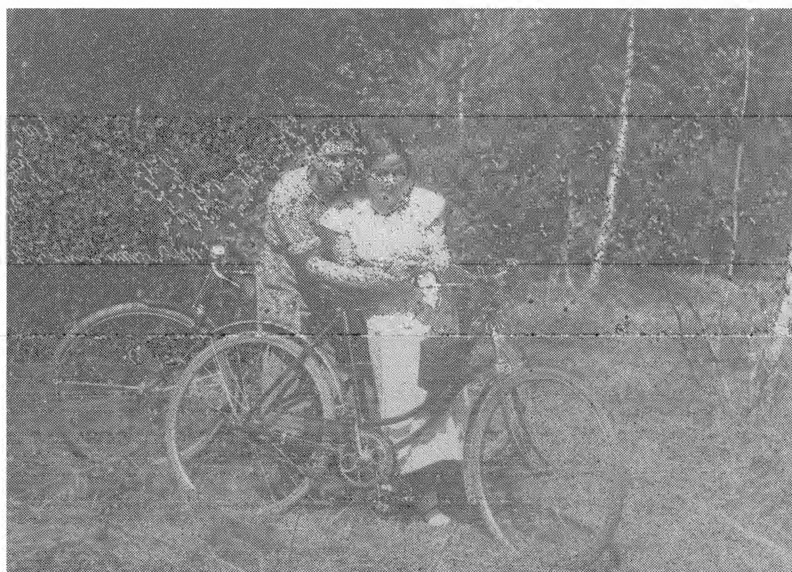
בהכשרה לימדתי ועזרתי לתלמידים, ומהתקופה ההיא אני זוכרת לטובה את המפקח לויתן, שהיה לנו לעזר גם בבואנו לארץ.
להכשרה יצאתי לפני ראש השנה, ולפני פסח חזרתי הביתה.

בשדה סמוך לדוסיאט – 26.4.1933
נפתלי סרבר וסלובקה סגל.
התצלום המקורי בצבע, מעשה ידיו של נפתלי, שלמד צילום אצל חנן שניידרמן בראקישוק.

את תולי שלי הכרתי עוד בראקישוק. הוא היה מחלק שבועון וחומר עיוני אחר של השומר- הצעיר, ויום אחד הגיע גם לבית דודתי. בהעדרה, לא היה לי כסף לשלם לו, והתנצלתי. מאותו יום התפתחה חברותנו.
נגמרה תקופת ההכשרה וחזרתי הביתה. והנה ארבעה ימים לפני חג הפסח הגיע לעיירה גם תולי. אני זוכרת שעמדתי בפתח החנות הקטנה שלנו, ולפתע ראיתי אותו. הוא ניגש אל הורי ונשק להם... הוא עשה זאת באופן כל כך טבעי ומובן, ואני כל כך התרגשתי. והרי היה זה ביקורו הראשון!
תולי למד צילום אצל הצלם חנן שניידרמן בראקישוק – שם למד צילום גם מיכה סלפ.
צילומיו היפים של תולי – גם בצבע! – הנציחו את פינות החמד של עיירתי דוסיאט לפני שעזבתיה.
שבעה חודשים ישבתי בבית וחכיתי לסרטיפיקט. נסעתי לוידזון, אל אחותי לאה, ולעתים קרובות גם תולי היה מגיע לשם. הבית היה פתוח לאורחים, ותמיד מלא יהודים וגויים.
יום אחד נקראנו לשיחה טלפונית בדואר. תולי חזר ואמר לי: "מיין קינד! דו וועסט זיין גליקליך!" ("בתי, את תהיי מאושרת!"). **עלייתנו לארץ אושרה, אך היינו צריכים להינשא. היה**

ביער בדוסיאט – 26.4.1934
נפתלי סרבר וסלובקה סגל בשמלה מן השנה שעברה...
גם תצלום זה במקורו בצבע.
סלובקה ס.: יום אחד אחר הצהריים בדרכי ליער פגש אותי אבא־שייע ויסקולסקי. "לאן?" שאל, ועניתי "ליער". אמר לי: "אינך צריכה ללכת לבד". אמרתי שלא אתרחק, ואשכב שם ואקרא. ובאמת, הייתי לבדי ביער ולא פחדתי. אבא־שייע היה מבקר הרבה בביתנו, וזכור לי שהוא היה יהודי שמח ועליז.

''זכרון'' מאחותי לאה, מיום 3.6.1928:
לזכרון לאחותי היקרה סלובה, בהיותנו ביחד בויזשוני...
השושנה החבצלת
מהרה נובלת,
הברזל יישבר גם כן מהר,
אך האהבה בין שתינו
לעולם עומדת,
ולעולם לא תתחיל לרדת...

זה יום ראשון, הכל סגור, ואיך נשיג מסמכים? עזר לנו בכך הגוי הממונה, שאותו הכירה אחותי.
הספקנו להיות בזאראסיי, ומשם הגענו לקובנה, ואינני יכולה לשכוח את מזג האויר החורפי ואת בגדינו שהיו ספוגים שלג!
נישאנו באלקסוט. מנחם פלדמן הוביל אותנו אל הרב, היה ''מניין'', אך לצערנו איש מבני המשפחה לא נכח. זה היה בסוף דצמבר 1934.
בשנת 1935 עלינו ארצה. אני זוכרת היטב שעמדתי על הסיפון ובכיתי. כל כך חלמתי על העלייה! מקטנות קראתי ספרים על ארץ- ישראל. ''בלענר'' את ארץ- ישראל עוד בבית הספר. והעברית - הלא היינו הולכים זוגות ילדים ברחוב, מטים אוזן ו''תופשים'' ילדים שדיברו יידיש...

בית יהודי כשר

בארץ התחלתי בעבודת משק- בית. אני זוכרת, שהזהרתי את ''הגברת'' שאינני בקיאה בעבודות אלה. והלא בבית הייתי כל- כך מפונקת... אחד- עשר חודשים עבדתי במשק- בית, ומהמשכורת הראשונה רכשתי פמוטים. נגעו ללבי המלים שאמרה לנו אמא בשעת הפרידה: ''גאט ווייס אויב איר וועט כשר האלטן'' (''אלהים יודע, אם תשמרו על כשרות''). נזכרתי אז בפמוטים היפים של דודי, אחד מאחיה של אמא, שעזב את הבית בשנת 1905. סיפרו שעזב לפתע, מבלי להיפרד. הוא למד בווילנה מלאכת- מחשבת, ויותר מאוחר נסע לאמריקה, ובעקבותיו נסעו גם בני משפחה אחרים. הדוד היה שולח אלינו דגמים מעבודותיו, וביניהם פמוטים יפים. וכשקניתי את הפמוטים נזכרתי בבית הורי, והצטערתי שלא לקחתי אז פמוטים למזכרת...
אני מנהלת עד היום מטבח כשר למהדרין! ותולי היה מדקדק ומקפיד גם הוא.
בשבת, השכם בבוקר, היינו הולכים אל חיים ואלה סלובה, חברינו הטובים. (**אלקה:** תולי היה מתפלל, ואחר- כך מצטרף אלינו לכוס תה...).
בקופסה מיוחדת אני שומרת על הברכות שהיה שולח אלי תולי, מדי שנה בשנה, לכבוד יום הולדתי, לכבוד יום נשואינו, ולכבוד יום עלייתנו ארצה, וכולן פותחות במלים: ''מיין קינד'...

עדיין בליטא.
סלובה (יושבת) בחברת נפתלי ואחיותיה (משמאל לימין) **לאה וחווה סגל.**

ליל שבת, תל- אביב
משמאל לימין: **סלובה ונפתלי בחברת ידידיהם לאה ובעלה אבא**

רחל ויתקין (שו״ב) — היתה התרוממות רוח...

הייתי פעילה בקן השומר־הצעיר בעיירה, שבראשו עמד יואל זייף. בין הפעילות הבולטות היתה רבקה מלמד, שהיתה הקבוצאית שלי. כל ערב היינו מתאספים ב״מעון״, בתלבושת אחידה: חולצה עם צעיף תכלת וחצאית כחולה. היינו יוצאים לחיק הטבע. הלא העיירה מוקפת ביערות ובמים, הנהר והאגם היפה והנפלא, שבקיץ שטנו עליו בסירות בשרשרת, ובחורף החלקנו על הקרח.

היה גם סניף ״החלוץ״ בעיירה, שהיו פעילים בו המבוגרים, ובתוכם אני זוכרת את צפורה זייף ובתיה לויט. והיה גם סניף של קפא״י.

הפעילויות בקן היו מגוונות. הנה אני נזכרת בחג התנועה, ״היובל״, שנערך תמיד בנר חמישי של חנוכה. שבועות רבים היינו עסוקים בחזרות, והרוח החיה היה נוח פוריץ.

צילה ש.: עד היום נחרת בזכרוני השיר מ״היובל״:

החמה עולה שוקעת, אך אין אור במעוני,
שומרים יומם ולילה אסיר שמשתוקק לחופש.
אך לשוא שומרים תשמורו, לא אברח מפה,
אם כי אשתוקק לחופש, את הכבלים לא אתיר.

מלכה פ.: מכל החגים אני זוכרת את חג החנוכה, וחגיגה אחת במיוחד. רחל שו״ב היתה ״המסמר״ של ההופעה. ההצגה היתה בעברית, ומהטקסט זכורות לי המלים ״אם אשמור בלילה, תשמרו אותי...״

היינו אוספים מחבתות, פרימוסים ותפוחי־אדמה. היינו עומדים בפרוזדור, מרסקים תפוחי־אדמה, מטגנים לביבות, והעיניים היו אדומות מעשן. ה׳פאטומסעכע״ עזרה לנו, והפיח לא ירד מפניה.

רבקה ש.: ״די פאטומסעכע״ (השחרחורת) היתה בעלת הבית, שגם בלי הפיח פניה היו כהות, ולכן כינוה כך.

בגיל שבע עשרה יצאתי להכשרה בקיבוץ ״גשר״ בקובנה, בסלובודקה. זה היה המרכז שגישר על־פני כל עיירות ליטא. אלינו היתה מגיעה הידיעה, אם התפנתה ״יחידה״ בקבוצת הכשרה,

קבוץ ״הכובש״ בשאדובה עם חברי קבוץ ראדווילישקי והחברה מרים פראם (מפוניבז׳) - 10.8.1934.
מימין לשמאל, למעלה: רבקה פארס (ראשונה), אסתר אורלין (שלישית), רחל שר״ב (קיצונית משמאל).
רחל ש.: ראדווילישקי היתה עיירה נהדרת ביופיה, דומה מאוד לדוסיאט.

ומייד דאגו לשלוח חברים לשם.

כולנו גרנו בבית־מגורים אחד, אך בחורים ובחורות בחדרי שינה נפרדים. עבדנו בעבודות יזומות, ובין היתר עסקו הבחורים בחטיבת עצים, והבחורות עבדו בחנויות ובשרותים אחרים. אני עבדתי במטבח. היינו כששים חברים. היינו עוברים עם דליים מלאים ומחלקים אוכל לחברים, שעבדו בכל קצות העיר. במה האכלנו אותם? ב״ירשניק״ (מרק חלב) וב״קאלאפונצן וואסר״ (מים עם טיפה קפה)...

אני נזכרת עכשיו במקום מסויים בעיר, שממנו נשקף נוף נפלא! כמה נורא לחשוב שבמקום ההוא נרצחו יהודי קובנה על ידי חיות הטרף הנאציות!
משם עברנו לרחוב דאוקשוס, המרכז המסחרי של קובנה הישנה, שם חיינו כשלוש מאות איש בבית גדול מאוד.
יותר מאוחר עברתי להכשרה בראדווילישקי, עיירה נהדרת ביופיה, דומה מאוד לדוסיאט. שם גרה משפחתה של לאה לויט, והייתי מתארחת אצלם. בראדווילישקי הייתי שלושה חודשים, ומשם נשלחתי לבירשטאן, מקום מרפא, שהיו בו מים מינרליים, ולשם נשלחו חברי הקיבוצים להבראה. צריך לזכור, שלא לכולם היה קל להסתגל לעבודה פיזית, ולא מעטים נזקקו להבראה ומנוחה, וגם מהארץ הגיעו לשם חלוצים שחלו וקדחו. אחותי בתיה עבדה שם במטבח, ובזכותה יכולתי לעבוד, אמנם בסתר, כי לי לא היה רשיון עבודה.
חודשים חלפו, וסרטיפיקטים לא קיבלנו. נשלחנו אז שש בנות (ביניהן גם רסיה קגן) ללאטביה, בתקווה שמשם נוכל להסתדר לעלייה.
אני זוכרת את המעבר החד מליטא ללאטביה. נסענו ברכבת, עברנו את הגבול לארץ חדשה, והגענו לריגה. עיר של ממש! אורות וטראמוויי...
היתה בידינו הכתובת של מרכז "החלוץ" במרכז העיר, אך כשהגענו ירד כבר הערב, ומצאנו בניין נעול. בסופו של דבר השוערת הכניסה אותנו פנימה וכיבדה אותנו בתה.
למחרת היום חילקו אותנו לקבוצות הכשרה. השתייכנו שם לקיבוץ "גורדוניה". בלאטביה היינו חמישה חודשים. מרכז "החלוץ" נשא בכל ההוצאות, כך שיכולנו להרשות לעצמנו גם לא לעבוד, וכשרצינו - עבדנו. היינו צעירות ויפות - לי היו צמות ארוכות - ובחורים לא חסרו... אני זוכרת שבילינו הרבה. ביקרנו באופרה, ראינו סרטים בפרווטות, זללנו גלידה, ובקיצור - עשינו חיים.

"ריגה. זכרון מימי מסדה ומהתקופה הליטאית - 31.12.1935"
שש החברות - מימין לשמאל, למעלה: שרה פרדמן, מינה (בחיפה), דבורה הג'ינג'ית (ביגור). למטה: ברניה פרידלנד (כיום צפורה לוריא, גבעת ברנר), רסיה קגן (כפר מסריק), רחל שר"ב (רמת השופט).

היה שם השליח חגי ממשמרות. בחור מקובל מאוד, וכולן העריצו אותו. הוא סרטיפיקט כ"פליטה מגרמניה", והדריך אותי לספר איך ברחתי מגרמניה... כנראה שהיותי בלונדינית היה לי לעזר, ועברתי את הביקורת מבלי שהטרידו אותי בשאלות.
אני לא שילמתי בעד הנסיעה. אברהם ריקליס, שהיה פעיל במרכז "החלוץ" והאחראי לעלייה, התרשם, כנראה, ממכתבי שאין לי אפשרות כספית, וצייד אותי בכסף אפילו לנסיעה לריגה. מי מימן את הנסיעה? בדרך כלל לקחו מבעלי האמצעים...
ב־20 בינואר 1936 יצאנו בדרכנו לארץ. כל הקבוצה, שש בנות, עלינו ביחד. יצאנו מריגה ברכבת, הגענו בווארשה, ומשם לקונסטנצה.
עלינו על האוניה "רג'ה ל'קרול", שהיתה מלאה פשפשים... נסענו במחלקה השלישית, ודחסו אותנו למקום שנראה היה "פנוי". אתי בתא היתה משפחה מטורקיה, שהיתה להם בת קטנה. באוניה הגישו זיתים שחורים, והם החליאו אותי. מהטילטולים בים כמעט כולם הקיאו, אך לא אני. ולהיפך, טיפלתי בסובלים.
חלפו שלושה ימים, והתקרבנו לחופי הארץ. אני זוכרת שכשניגלה לפנינו הר הכרמל כולנו נעמדנו. הלב דפק, היינו נרגשים, ואני מאמינה שגם שרנו.
כשהגענו לחיפה עלו על האוניה אנשי הסוכנות, ולא היתה מצדם כל התרגשות לקראתנו. תהליך הרישום היה "יבש".
הגענו לבת־גלים, ואכלנו ארוחת ערב בבית־קפה. היתה אתנו אטקה, והנה הגיע לקראתה חבר מיגור, ואנו ממש קנאנו בה.

אני נשלחתי לרעננה, ל״גבעת־חן״, ושם הכרתי את בעלי, את יאשקה.

צילה ש.: צריך לומר, שיאשקה היה בחור אינטליגנטי ופעיל מאוד. הוא היה עובר מעיירה לעיירה ומקים בכל אחת את קן השומר הצעיר. הבנות היו ממש רודפות אחריו. יאשקה ויתקין היה ״אליל״! כשנודע לי שהוא גיסי, הייתי גאה מאוד.

יאשקה יחד עם חברים אחרים מגן־שמואל הקימו קודם את הקיבוץ בגבעת־חן, ורק מאוחר יותר התיישבנו ברמת השופט.
כשהגעתי לגבעת־חן הוציאו את כל ״רכושי״ מהמזוודות ישר למחסן הבגדים המשותף. היינו שם ששים איש. במבנה אחד היו המרפאה, המטבח, חדר האוכל, המחסן והמקלחת. ואנחנו גרנו באוהלים. עבדנו במתפרה ברעננה, עבדנו בפרדסים, עדרנו ״צלחות״ סביב לעצים, השקינו וגזמנו.
אחרי שנתיים עברנו למצפה השרון. היה שם שטח פנוי גדול ואפשר היה להוסיף צריפים. שם היו שני בתי־עולים. הקמנו חדר אוכל, צריפים ואוהלים. שם הצטרף אלינו הגרעין הבולגרי. אחותי רבקה עלתה ארצה בשנת 1938 וגם היא הגיעה למצפה השרון.
ואחר־כך עברנו לרחובות. הגישה למקום ההוא היתה דרך פסי הרכבת. הצטרפו אלינו ה״ייקים״ וההונגרים, ויחד התאחדנו עם הקיבוץ שישב על הגבעה. כבר היו לנו משפחות עם ילדים. שם היו חיינו קשים, אך לא היו עזיבות.
בראשית נובמבר 1941 עברנו לרמת השופט. מבין אלה שאיתם עלינו לרמת־השופט איש לא עזב את הקיבוץ, וגם איש לא עזב את הארץ.
אם אני מנסה לסכם את התקופה ההיא, מה אוכל לומר? היה מחסור באוכל. אכלנו לחם טבול בשמן. אך מי שם לב לקטנות? בזמנים הקשים ביותר לא התיאשנו. היתה התרוממות רוח, היינו רוקדים, ומה רקדנו? היה תקליט אחד ויחיד, ועל־פיו רקדנו ״פולקה״. החולצה התנופפה, ואנו רקדנו עד אובדן חושים...
בחגיגות הארבעים לרמת השופט התארחנו בגבעת־חן. הבית עדיין עומד.
נערכה לכבודנו מסיבה בבית־העם, הראו סרטים ישנים, והיה זה מרגש מאוד - - -

נפרדים מיצחק פוריץ העולה לארץ-ישראל.
מימין לשמאל, שורה עליונה: צילקה שו״ב, דבורה ברולסקי, החייט, יצחק פליישמן, ברקה לויט, הנה- ליבה׳לה שו״ב. שורה שניה: דורה לויט, בתיה פליישמן (פוריץ), חווה שו״ב. שורה שלישית: מיכלה זילבר, רחל- לאה פוריץ, יצחק פוריץ, באב׳לה (בתיה) ברולסקי, נפתלי שו״ב.
רחל ש.: זהו תצלום יחיד שנותר מאחותי הקטנה הנה- ליבה׳לה.

S. TILINDZIO
SIUVYKLA

ברכה להולדת אידית, בתם של רחל ויאשקה.
קטע ממכתבו של כתריאל שו״ב, הדוד מדוסיאט שהיגר לאמריקה

רסיה טל (קגן) — כולם ניצבים לנגד עיני

בהכשרה

הייתי חברת השומר הצעיר בדוסיאט, וכשהגיעה שעתי יצאתי להכשרה. תקופה קצרה הייתי בהכשרה חקלאית באייראגולה, שם היינו עשרה חברים וחברות. "הפריץ" העביד אותנו בפרך – מחושך עד חושך – ואני זוכרת שפשוט כשלנו מרוב עבודה ועייפות. העבודה הראשונה שלי היתה לצאת לרעות חזירים. בארבע לפנות בוקר פתחו את דיר החזירים, והם ברחו לכל הרוחות... הייתי אומללה. לא הצלחתי לכנסם, וכמעט שנזרקתי מהאחוזה. אני זוכרת, שגם הבחורים שלנו לא הצליחו לכנס את החזירים, כי אלה התפזרו בכל שטח האחוזה. לא יכולנו לשאת את העבודה המפרכת באחוזה הזאת, והועברנו משם. סייע לנו צמח ברגר, חבר מרכז "החלוץ", בחור ג'ינג'י נחמד, שהיה שר אתנו... הודות לו "פיזרו" את קבוצת ההכשרה, כי באמת ניצלו אותנו שם, ניצול אמיתי...

עם חברי השומר הצעיר עברתי לקיבוץ שומרי בפוניבז'. לא היה שם מה לאכול, וגם לא היתה עבודה... סודרתי לעבודה בהנהלת חשבונות – מקצוע שלמדתי אצל דודי מיכ'ל שפירא באוטיאן – בבית־חרושת לסבון. צריך לדעת שזו לא נחשבה לעבודה "חלוצית", אך היא אושרה באסיפה. ההכנסה שלי היתה כל־כך גבוהה, שהיא הצילה את קיבוץ ההכשרה...

חברים אחרים מקבוצת אייראגולה עברו לקובנה ולמקומות אחרים, אך כל העשרה עלו בסופו של דבר לארץ־ישראל. ביגור נמצאות חנה, אידה ואטקה. בקבוצת משמרות של גורדוניה היה צבי, שעבר אחר־כך העירה, והיה גם זיסקה, ובתל־אביב נמצא ויתקין.

אבל בינתיים סרטפיקטים – אין. בנשואים פיקטיביים לא הייתי מעונינת, כי סיפרו על מקרים שנתקלו בקשיים להשיג גט. לכן, החלטנו, רחל שר'ב ואנוכי, לנסוע ללאטביה, מתוך תקווה ששם יהיה קל יותר להשיג סרטיפיקט.

הפרידה מהבית

היה זה בנובמבר 1935. היה כבר קריר. דימיתי שהפרידה מהבית לא תהיה קשה במיוחד, כי הלא תקופה ארוכה נעדרתי כבר.

הורי לא היו שבעי רצון מעזיבתי. הם לא היו אנטי־ציונים, אבל ידעו שהחלוצים יוצאים לעבודה קשה. ואילו בליטא המצב הכלכלי דווקא השתפר אז, ולי היה כבר מקצוע. ובבית אמרו לי: "את עוזבת את כולם! לאן את הולכת? להיות חלוצה? להישרף בשמש הארץ־ישראלית? לעבוד בשדה?" להורים היתה הפרידה ממני קשה. אבא היה שקט אך אמא בכתה נורא! אני זוכרת שאמא אמרה: "דבר אחד אני יודעת, שיותר לא אראה אותך!"

יצאתי מהעיירה באוטובוס עד ראקישוק, ושם ערכו לי חברים מסיבת פרידה. הנק'ה סלפ ליוותה אותי לרכבת בדרכי לדווינסק, היא נכנסה לקרון, והנה הקרון התחיל כבר לזוז, אך אנו עדיין אוחזות ידיים זו לזו, החזקנו כל כך חזק! היתה זו הפרידה הכי קשה! הנק'ה ירדה, ודרך החלון ראיתי שמהתזוזה החזקה של הקרון היא נפלה, ומגרוני נפלטה צעקה. אך היא קמה ונופפה בידה לשלום. אחר־כך כתבה לי ללאטביה, שהיא לא נחבלה.

הגענו לריגה כ"חלוצות", ועבדנו בלילה, בסתר, בבית־דפוס, כי לא היה לנו רשיון לעבודה. היינו אז במסגרת קיבוץ עירוני. עבר זמן, וסוף כל סוף זכינו לעלות לארץ־ישראל. איך הגעתי לכפר מסריק?

ההנהגה הראשית של השומר הצעיר בליטא היפנתה את החברים לקיבוצים, לפי גילם. המבוגרים הופנו לבית־זרע, הצעירים יותר – לעמיר, הכי צעירים לגבעת־חן, ואת גיל הביניים היפנו למשמר זבולון, ולשם הגעתי...

ישבנו אז על חולות קרית־חיים, ומאוחר יותר עלינו והתיישבנו בכפר מסריק.

בימי המאורעות

עם התחלת מאורעות 1936 נקראתי בסודיות לבוא לבית הספר שבקרית־חיים, רחוב ד'.
בשקט, מבלי לדבר על זאת ומבלי לדעת אחד על השני, נפגשנו שם קבוצת חברים לשם אימון באיתות.
ברצון ובהתלהבות רצנו לכל קריאה, ובהדרכתו הנעימה של יוסף רוטבלט ז"ל, שנפל בדרך לחניתה, למדנו את ה"מורס", שהיה לנו לעזר בקשר לפלוגתנו שהוקמה ב"נעמן".
רבות היו החוויות על מיגדלי האיתות. זה שימש גם קשר לסידור עבודה, העברת האוכל החסר, ואפילו העברת זוגות סוסים ופרדות...

"הד־הנעשה" מס' 38 – 25.7.58

שורשים

אני זוכרת היטב את שמות בני המשפחה, והדמויות כאילו עומדות עתה לנגד עיני.
הנה הסבתא שפרה אם אבי. אני זוכרת את הסבתא שוכבת במטתה בבית דודי זלמן, ולידי עומדת בתו, חיה־תמה. אבי וזלמן עומדים ליד הסבתא, קרוב מאוד אליה, ואני יודעת אז שסבתא מתה. זו היתה הפעם הראשונה שראיתי מת. הייתי אז בת שש שנים בערך.
את אבי אבא לא הכרתי. הוא נהרג מתאונה, כאשר העגלה בה נסע התהפכה. סבתא נשארה עם שני ילדים קטנים: אבי אשר ודודי זלמן.
אשתו של זלמן נפטרה בגיל צעיר, ואני זוכרת אותו גלמוד. הוא נשאר עם בתו היחידה חיה־תמה, שיותר מאוחר נישאה לברל בן הירשל לויט, והם היגרו לדרום־אפריקה.
הסבתא מאשה, אם אמי, היתה אשה קטנה וצנועה, ומיעטה בדיבור. אני לא זוכרת אותה פנויה. תמיד היתה טרודה, ולא הירבתה להתעסק איתנו, אך אהבנו לבוא אליה, ותמיד היתה מכבדת אותנו בדברי מאפה. לעומת סבא, אף פעם לא ראיתי אותה כעוסה.
סבא פייבוש חצקל, אבי אמא, היה איש גבוה, והיה לו זקן לבן. הוא גר בדוסיאט רחוק מאתנו וקרוב לרחוב הגויים. היה הולך פעמיים ביום לבית הכנסת, אך לפני זה סר לביתנו לשתות כוס תה עם סוכר גבישי... אני זוכרת את לטיפותיו ואת ברכותיו, אך אני גם זוכרת, שכאשר היה יושב וקורא ולומד, היה כועס אם השתוללנו והפרענו לו.
זכרונותי על סבא שלובים בחגים:

חיה־תמה בת זלמן קגן בנעוריה. דוסיאט, 20.2.1927. לאחר שנישאה לדב (ברל) לויט בן הירשל וצירל הם היגרו לדרום– אפריקה.

בערב יום הכיפורים בירך אותנו סבא. הוא היה מתבונן בנו באהבה כשסובבנו מעל לראשינו את "הכפרות": הבנות – תרנגולת, והבנים – תרנגול. סבא היה עומד לידינו, עוזר ומרגיע אותנו, שלא נפחד מהעוף, ואנו היינו אומרים יחד אתו: "זאת כפרתי..."

בסוכות – היינו הולכים אל סבא עם הלולב ביד, וזו היתה חוויה. סבא היה מוציא מהקופסה את האתרוג, ותמיד נדמה היה לי שהאתרוג שלו מריח יותר מכולם.

בחנוכה סבא בא לביתנו וחילק לנו מעות חנוכה.

ובפורים – הלכנו אל סבא לשמוע את קריאת המגילה. היינו יוצאים מהבית עם צלחת משלוח־מנות, וחוזרים עם צלחות מלאות...

בפסח – ערכנו את "הסדר" אצל סבא. אני זוכרת היטב את המושב שלו, ממש ספה, מכוסה סדין לבן. סבא קרא ב"הגדה", הנכדים שאלו את הקושיות, וכמעט בסוף הלכו ופתחו את הדלת לכבוד אליהו הנביא.

אני נזכרת בליל־סדר אחד, כשבאו הדוד ברציק ואשתו מאוטיאן עם ילדיהם. כולנו ישבנו בצפיפות אצל סבא. הבית היה קטן, אך בכל זאת הכיל את כולם. החדר היה מואר בנרות ובמנורת־נפט, והפרוזדור היה חשוך. עד היום אני זוכרת את הרעש והבכי, כשהילדים הסתובבו בחשכה, נפלו ובכו. היתה המולה, אך היה נעים וחמים. לא היה מקום להלין את כולם, וחלק מהאורחים באו ללון בביתנו. והדרך בין שני הבתים היתה כל־כך ארוכה... אני זוכרת את ההליכה הזאת כחוויה ממש. ששון ושמחה!

מרים (בת ברציק) חצקל בנעוריה. מרים היתה גננת בפוניבז'. לאחר נשואיה לד"ר ישראל מהלמן הם עלו ארצה והתיישבו בירושלים.

והנה הורי לנגד עיני, אבא ואמא.
אבא – אני זוכרת אותו מגיע הביתה לחופשה, כשהוא לבוש מדים. זה היה במלחמת העולם הראשונה. בגמר החופשה, כשעמד לעזוב ולחזור לצבא, כולנו בכינו.
המצב הכלכלי בבית היה אז קשה. חיילים עברו ברחוב וזרקו סוכר חום בחבילות, והיה לסוכר טעם מיוחד, ולי היה נדמה שזה הטעם הטוב ביותר.
יום אחד אבא שב הביתה, ושוב לא ראיתיו לובש מדים.
היה לנו בית־מסחר קטן. אבא, כנראה, לא הצליח במסחר בעיירה, ונסע לנסות את מזלו בדרום אפריקה. מפי אמא אני יודעת, שהיה שולח משם מעט כסף. בסופו של דבר חזר לעיירה.
אבא היה דתי, שלוש פעמים ביום הלך לבית הכנסת, ואני זוכרת את אמא עסוקה בעניני הפרנסה יותר מאבא, וכנראה שהיתה מוצלחת בזה יותר ממנו.
אמא היתה עסוקה ביחוד במחסני הקמח. העבודה הרבה ביותר היתה לקראת יום השוק, כי אז היו מכינים את הסחורה ומחלקים לחנויות.
את שקי הגרעינים היינו קונים אצל הגויים, וטוחנים אותם בטחנת הקמח. האופים היו באים אלינו ומזמינים קמח, וביניהם אני זוכרת היטב את סבא של מלכה פלדמן, וולפה. וגם האורלינים, שהיתה להם חנות, היו קונים אצלנו שקי קמח.

היה לנו בית גדול דיו להכיל את שקי הקמח, וכשהדודה חנה נישאה לאיירס ונסעה לדרום אפריקה, השתמשנו גם בביתם. עד שנסעה הדודה הם גרו עם סבא, ומצבם היה רע. אני זוכרת שאמא היתה מבשלת גם בשבילם "געפילטע פיש", וכל יום ששי בבוקר הייתי מביאה אליה את הדגים.

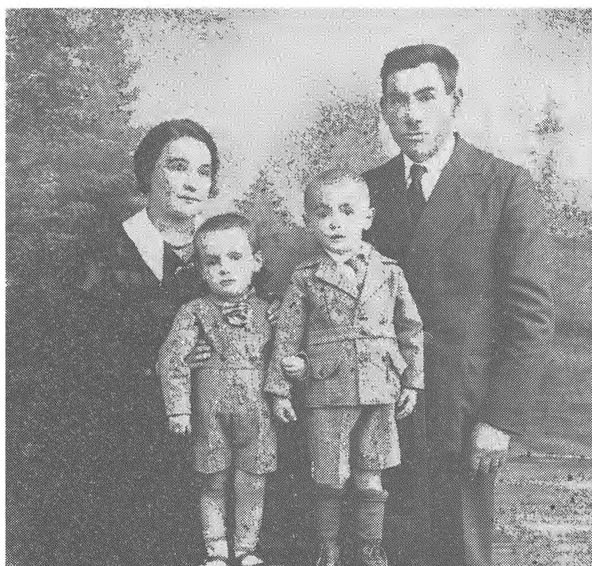
אהבתי מאוד את ערב שבת, שהפיץ את ריח הדגים והמאפה. אהבתי גם את החגיגיות של הדלקת הנרות כשכל הילדים היינו מקיפים את אמא, ואת "הקידוש", וביחוד את "הלוקשן" (האיטריות)...

היינו ששה אחים ואחיות.

אחי יוסף היה הראשון ש"חטא" ועישן בשבת, אך ההורים מעולם לא העירו לו. יוסף עזב מוקדם את הבית, למד בדווינסק, ואחר־כך עבד במסחר באוטיאן. הוא נשא לאשה את פייגה מורדכוביץ מדוסיאט, ואני זוכרת שאבא התנגד ל"שידוך".

יום אחד קיבלנו מקובנה מברק שהם נישאו. אמא בכתה, ואבא כעס! ובעיני - פייגה דווקא מצאה חן. היא היתה סטודנטית בדווינסק, היתה יפה, קטנה, והיתה לה צמה ארוכה...

במשך תקופה ארוכה הם לא באו אלינו, אך כשנולד בנם, הנכד הראשון להורי, יישרו ההדורים. היו להם שלושה ילדים, ובתקופת לימודי בפרוגימנסיה באוטיאן גרתי אצלם. אז למדתי חשבונאות אצל דודי מיכ'ל שפירא.

פסיה (קגן) ובעלה אריה- לייבציג וילדיהם פייבל ויעקב, 9.10.1934.
בנם אשר נולד יותר מאוחר.

קהת קגן
בן אשר וחווה־לאה (לבית חצקל)

כשכולנו עזבנו את העיירה, אחי קהת נשאר היחיד לעזור לאמא בחנות. אבא היה כבר חולה. קהת נשא לאשה את לאה מאבל.

אחותי פסיה - הבוגרת בבנות - היתה ג'ינג'ית, כהה, עם שער גלי. היא עזרה הרבה לאמא, ולמעשה היא גידלה אותנו ועזרה גם בחנות. בבית היתה מכונת־תפירה, ופסיה תפרה סדינים וצפיות, וגם סרגה ורקמה. לעומת פסיה, אני, למשל, לא הייתי מוכשרת לעבודות־יד. בין חבריה היו יהודה סלפ, חיה- תמה ודבורה לויט. אני זוכרת שהיו יושבים ושרים ומנגנים בגיטרות, ואתם גם מאיר לויט וברל לויט. הם היו גם רוקדים, ואני הייתי מציצה ונהנית משירתם ומבילוייהם. הייתי מקנאה ממש! המפגשים היפים ביותר שלהם היו בשבת לפנות ערב. זה היה עוד בתקופת טרום תנועה.

פסיה נישאה ללייבציג מאבל. הם קנו בית וניהלו שם חנות. גם להם נולדו שלושה ילדים.

אחותי פריידקה היתה יפה, בעלת צמות שחורות. היא היתה בידידות עם אלקה סלפ ובתיה שר"ב, שהיו קרובות לגילה. היא אהבה לבלות, ובשום אופן לא אהבה את עבודות הבית, ולא רצתה לעזור! אמא היתה כועסת, אך פריידקה נהגה בדרכה. היא נסעה כמה פעמים לבקר את אחי יוסף באוטיאן, שגר אז בדירה שכורה, ובינתיים בעל הבית, דוד פלר, התאהב בה (הוא היה

מבוגר ממנה) והם נישאו, ונולדו להם שלושה ילדים.

אחותי צירק'ה - הפרש הגילים בין שתינו היה קטן, והיינו ממש חברות טובות. היא היתה היפה בבנות! שתינו ידענו לצחוק צחוק ארוך, ארוך... כשלא יכולנו להפסיק אבא היה מסלק אותנו ברוגזה, ומעולם לא התווכחנו איתו. ההורים תמיד צדקו...

לפני עלותי ארצה עבדתי בראקישוק בהנהלת חשבונות, וכך גם צירקה. כמוני גם היא היתה חברה בשומר הצעיר, ואני זוכרת שמשה'לה זייף, שלמד אז ב"ישיבה", וגר אתנו בבית אחד בראקישוק, היה מכנה אותנו "שקוצים"... עתה הוא חבר בקיבוץ מסדה. צירק'ה אהבה לרקוד, עזבה את התנועה והצטרפה לחברה סאלונית...

נודע לי שהיא נישאה בגיטו קובנה לבחור ששמו גם הוא קגן, והם ניספו.

רחל רבינוביץ סיפרה לי, שראתה את צירק'ה בפעם האחרונה בגיטו קובנה מציצה מתוך "מאלינה"...

ומהמשפחה הענפה שלי - איש לא נותר לפליטה.

פריידקה קגן בנעוריה.
מנשואיה לדוד פלר נולדו להם שלושה ילדים: נחמיה, ראובן ואשר.

כולם לנגד עיני...
"שבת ראשונה עם הזוג החדש: קהת ולאה - 5.1.1936"
מימין לשמאל: הניה (בת פריידל ויוסף) לריט, החתן והכלה: קהת ולאה, הורי החתן: חווה ואשר (נראה בחלון) (-)(-) איטה'לה ואלקה חריט, רבקה אורלין, רבקה שר"ב ואחותה חווה (שלתשתן משמאל) והילד חנוך שוורץ.

משתתפים בשמחתם של רסיה ושלמה טל לרגל נשואי בתם הגר עב"ל אורי חזן - כפר מסריק, ל"ג בעומר תש"ל.
מימין לשמאל, למעלה: שלה טוקר, בתיה דוכן (לוין), מרים סלפ, שולמית פלוטקין, רסיה (-) הזוג הצעיר אורי והגר (-) שלמה טל.
למטה: יצחק טוקר, שרה וייס (סלפ) וילדיה צופית, רונית ויעקב.

דב כספי (ברל זילבר)[15] — בשדה החינוך

נולדתי בעיירה דוסיאטי, מחוז אז׳רני, ב־17.7.1907. בילדותי קבלתי חינוך חרדי ועד שנתי ה־ 15 למדתי בישיבות קטנות שונות. בגיל שש עשרה נכנסתי לגימנסיון בפוניבז׳, אבל מחוסר אמצעים נאלצתי להפסיק את לימודי וקיבלתי משרת מורה בעיירה אושפול, מחוז אוטיאן. מאז מתחילה עבודתי בשדה החינוך.

בשנת 1926 נתקבלתי כסטודנט לבית הספר הגבוה לחכמת היהדות בברלין, אבל כיוון שהמשטרה הגרמנית לא נתנה לי רשיון שהייה, עברתי לאוניברסיטה הליטאית בקובנה ושם סיימתי את הפקולטה התיאולוגית־פילוסופית.

עשר שנים שמשתי כמורה ומנהל בבתי ספר עבריים עממיים בערים שונות, ושנתיים כמורה בבתי ספר תיכוניים.

הייתי עסקן ״יבנה״ ו״תפארת בחורים״ ואחד ממיסדי התאגדות הסטודנטים החרדים באוניברסיטה הליטאית. הייתי חבר הוועד הפועל (מזכיר) של הסתדרות המורים ״יבנה״.

גלעד כספי: אני מעיין עתה במסמכים הרבים של אבא ומגלה את תולדות חייו לא רק ברשימה שערך בכתב ידו, אלא במסמכים רשמיים שונים מ״תקופת ליטא״ ואחריה, שיש בהם כדי למסור את רוח התקופה ולספר על גילגולו של נער - בחור שיצא מן העיירה אל העיר הגדולה לקנות דעת ולהרוויח את לחמו. כתבים רבים כתובים עברית וספוגים רוח ארצישראלית. מצאתי שבשם **דב כספי** נזכר אבא לראשונה בכרטיס חבר קפא״י (יוני 1929).

בין המסמכים של אבא גיליתי פרטים על סבי, אבי אבא, **דוד זילבר**. הוא נולד ב־19.8.1878, היגר מדוסיאט לארצות־הברית בשנת 1907, וניסה לשווא להביא לשם גם את סבתי מיכל׳ה (לבית לויט). היא היתה אז בהריון ונשארה בעיירה עם בתה הקטנה לסל ואחותה האלמנה רחל, שבעלה ישראל־שאול זילבר (אחיו של סבי דוד) היגר אף הוא לארצות־הברית ונפטר שם. בשנת 1910 הגיש סבי בקשה להתאזרחות בארצות־הברית. הוא התגורר בסוואנה שבג׳ורג׳יה ושם נפטר.

אינני זוכר סיפורים על ימי ילדותו של אבא בעיירה. מה שכבש את ליבי בסיפוריו היתה בקיאותו בתרבות הליטאית, עבודתו כעיתונאי ועורך כתבות לשידורים ברדיו. בין המסמכים מצאתי עיתונים בשפה הליטאית, שבהם פורסמו מאמרים של אבא על הספרות העברית. זוכרני שהוא סיפר לי כי בעת לימודיו באוניברסיטה הליטאית בקובנה למד גם בישיבת סלובודקה.

דוד זילבר
נפטר בסאוואנה

DUSETŲ
Žydų Bendruomenės
TARYBA

ועד הקהלה
דוסיאט

193[illegible] m. [illegible] d.
№ 197

תעודה

בזה ועד הקהלה בדוסיאט מאשר, כי [illegible]
[illegible] של הגימנסיון העברי [illegible] דוב כספי
[illegible] בדוסיאט הוא בן להורים [illegible] ואינו [illegible]

יושב ראש:
ומזכיר:

Dusetų Žydų Bendruomenės Taryba
ועד הקהלה דוסיאט

LIETUVOS „TARBUTO" DRAUGIJA
CENTRO VALDYBA
KAUNAS, Palangos g. 7. P. D. 221.
Tel. 26-23.
Einamoji sąskaita:
Žydų Central. Banke – 1286.

№ 379

„ברית עברית עולמית"
„תרבות"
הסתדרות לחנוך ולתרבות עברית
בליטא
הועד המרכזי

משרד ....
קאונס, רחוב פלנגה 7. ת. ד. 221.
טלפון 23-26.

Kaunas, קאונס, 26 במרץ שנת 1936

אשור

בזה הרינו מאשרים, שמר דב כספי (זילבר) שמש כמורה
בבתי ספר עבריים עממיים שונים בליטא החל משנת הלמודים 1922/23
עד חדש ינואר שנת 1927 וסיע בהרבה להפצת השפה העברית ותרבותה.

מנהל הלשכה המרכזית של „תרבות"
בליטא

המזכיר

Lietuvos „Tarbuto" Dr-jos Centro Komitetas
ברית עברית עולמית תרבות הועד המרכזי (ליטא)

גם אחרי חיסולם המלא של כל המוסדות של שלטון האוטונומיה הלאומית היהודית המשיכו להתקיים ולהתפתח ולמלא תפקיד גדול בחיי היהודים – עד יומה האחרון של ליטא הריבונית (יוני 1940) – שני נכסים לאומיים ראשונים במעלה, שיוזמו, הוקמו וטופחו ע"י מוסדות האוטונומיה. האחד – רשת גדולה של בתי ספר עממיים ממשלתיים ו-15 בתי ספר תיכוניים וגימנסיות, שפרט לאחת (זמן מה – פרט לשתיים) שפת ההוראה בהם היתה עברית, למרות ה"ליטוויניזאציה"... והנכס השני – רשת מסועפת של כ-85 בנקים עממיים יהודיים (קואופרטיבים לאשראי).[16]

אישור אגף הפיקוח במשרד להשכלה בליטא על תקופת ההוראה של ברל זילבר בבית הספר היהודי בזומר.

LIETUVOS RESPUBLIKA
I rajono
TRAKŲ APSKRITIES
Pradžios Mokyklų
Inspektorius
Vytauto Didžiojo
1930 m. spalių 15 d.
№ 1294
m. Kalvarija

ZILBERIUI Bereliui.

Kaunas, Palangos g-vė Nr.12 b.1.

Remdamasis Švietimo Ministerijos I Departamento s.m. spalių mėn. 9 d. raštu Nr.17711 pranešu, kad p. Švietimo Ministerio šio mėnesio 7 d. rezoliucija Tamstai leista dėstyti [redacted] mokslą Liudvinavo žydų pradžios mokykloje iki 1931 m. liepos mėn. 1 d. –

Trakų apskrities I rajono
Pradžios mokyklų Inspektorius

גלעד כספי:
בחודש דצמבר 1933 ארש אבא את אמי ציפלה (צפורה) בוטשקמסקי לאשה, והם נישאו בשנת 1934. הם עלו ארצה כחלוצים והגיעו לחוף יפו ביום 5.6.1936. אמי סיפרה לי שהם שילמו סכום נכבד תמורת הסרטיפיקט, שאיפשר לממן עליית חלוצים נוספים...

Žydų Tautinio Fondo
Biūras.
KAUNAS, Lukšio g-vė 12. Tel. 29-73.

קרן קימת לישראל
הלשכה המרכזית בליטא.
טלפון 29-73

בתשובה נא להזכיר № ב/901
קאונס כ"שבט (15/1) תרצ"ו 1936

לכבוד המשרד הא"י
כ א ן.
ח.נ.

בזה הננו מאשרים שמצדנו אין עכוב ומניעה לאשורם של דב כספי ורעיתו צפורה בוצקמסקית-כספי מבלבירישקי לעליה.

בכבוד רב ובברכת גאולת הארץ.

הלשכה המרכזית
של קרן הקימת לישראל בליטא.

בול הקהק"ל
חובה על כל מכתב
של יחיד ומוסד

ציפלה בוצקמסקית
בלבירישקי

אכס. תיאו. פיל. דב זילבר-כספי
קובנה — דוסיטי

מ א ר ש י ם

בע"ה קובנה, ט"ו כסלו שנת תרצ"ד.

19-3/XII-33.

כה' אכס. תיאו. פיל דב זילבר-כספי לנשואיו עם ב"ע צפורה בוטשקמסקי
ברכותינו הלבביות.
משפחת הלפר.

הסוכנות היהודית לא"י, מחלקת-העליה
Jewish Agency for Palestine, Immigration Department
Palestine Office Kaunas — משרד א"י מרכזי, קאונס

תעודת-עליה
PALESTINE IMMIGRANT CERTIFICATE

No. 44
סוג Category C (*
השם Name
Zilberas Beres

משרד ארץ-ישראל קאונס-ליטא
Kaunas-Lietuva

תאריך
(חתימת מנהל המשרד הא"י)

*) לרשום בפירוש את הסוג של הויזה הא"י (C, A וכו') ואיך קבל את הרשיון (בתור חלוץ, הסלצה, דרישה וכו').

אזהרה!

תעודת-עליה זו צריכה להמצא בידי העולה במשך כל ימי נסיעתו ולהמסר, לשם בקרת, מיד אחרי באו לארץ, לידי בא-כח לשכת-העליה של הסוכנות היהודית לא"י.

באין לעולה תעודת-עליה זו, לא יקבל שום סיוע, חמרי או מוסרי, מן המוסדות הציוניים בגולה ובארץ-ישראל.

בול עליה ... זה

אלקה מ.: דב כתב לאמו שהוא רכש בארץ "איז קאסטן" - ארגז קרח. המכתב עבר בעיירה מיד ליד, וכולנו היינו מוקסמים. ארגז קרח! איזה חידוש זה היה!

Suvienyta Žydų Žemės Ūkio Kredito Draugija Lietuvoje

Kaunas, Ožeškienės g-vė 1 Nr. Telef. Nr. 24-23.

United Jewish Agrarian Bank in Lithuania.	Vereinigte Kreditgesellschaft für Jüdische Landwirtschaft in Litauen.	פאראייניקטע קרעדיט געזעלשאפט פאר אידישע לאנדווירטשאפט אין ליטע.

Telegr. adr.: „Agrarbank"

Kaunas, (Lithuania) 2/10 1935

Agentūros provincijoje
:אגענטורן אין פראווינץ
Agencies in the provinces:
Agenturen in der Provinz:

Alytus	אליטע
Biržai	אוטיאן
Butrimonys	באלטערמאנץ
Jonava	בירזש
Jeznas	ווילקאווישקי
Kėdainiai	ווירבאלן
Kalvarija	ווייסיי
Kazlų Rūda	ווילקי
Linkuva	ווארנע
Lazdijai	וועקשנע
Liudvinavas	זאראסאי
Marijampolė	זשאסלע
Naumiestis, Šakių	טעלז
Panevėžys	טראשקון
Panušiskai	יאנעווע
Sėda	יעזנע
Seirijai	לודווינאווע
Serėdžius	לינקעווע
Simnas	לאזדיי
Šakiai	מאריאמפאל
Telšiai	נייסטאט
Troškūnai	סיאד
Utena	סערייע
Vilkaviškis	סימנע
Virbalis	סרעדניק
Veisėjai	פאנעוועזש
Varniai	פאנושישאק
Viekšniai	קיידאן
Vilkija	קאלוואריע
Zarasai	קאזלארודע
Žasliai	שאקי
Čekiškė	טשעקישקי

Ryšy su visais bankais Lietuvoje.
פארבינדונגען מיט אלע באנקען אין ליטע.
Connected with all Lithuanian Bankas.
Verbindungen mit allen Banken Litauens.

אשור.

בזה אנו מאשרים,שמר זילבר(כספי)דב היה מנהל העניינים של הבנק שלנו מ-24 יום באפריל 1934 .עד ה-I לספטמבר 1935 .ומלא את תפקידיו באמונה.

אנו מאחלים לו כל טוב סלה בעתיד.

Suvienyta Žydų Žemės Ūkio KREDITO DRAUGIJA LIETUVOJE

Lietuvos Generalinis Konsulatas Palestinoje
Consulat Général de Lithuanie en Palestine

TEL-AVIV, le 16/4/1936
3, rue Hagilboa — Tel. 1803

Nr. 364

לכבוד
הנהלת אנגלו-פלשתינה-בנק
תל אביב

אדון נ.

המוכיח, הא. דב כספי(זילבר),בעל השכלה גבוהה, היה בליטא ידוע בתור עסקן צבורי, בעל קשרים גדולים, בעל מרץ כביר, מלא אנרגיה ואינציאטיבה.

הוא היה זמן ידוע גם מנהל העניינים של הבנק היהודי בליטא:
Vereinigte Kreditgesellschaft fuer
Juedische Landwirtschaft in Litauen.
ועבד בהצלחה בבנק הזה.

הנני להמליץ עליו ולהבטיח שאם איזו שהיא משרה בבנק תמסר לידו, הוא ימלא את תפקידו שיוטל עליו באמונות והבנק לשביעת רצונו של הבנק.

בכבוד רב

דר. נ. רחמילביץ'יוס
קונסול ראשי של ליטא

בפתח ביתה של מיכלה זילבר נפרדים מבנה דב כספי ואשתו צפורה לרגל עלייתם לארץ־ישראל.
בפתח עומדת הניה מלמד ולפניה רחל־לאה פוריץ (מימין), מינה זיו (באמצע) ולפניה אחותה בתיה זיו, נפתלי שו"ב (משמאל), ולפניו דורה לויט ומלכה לויט. עומדים בשורה, מימין לשמאל: יצחק פוריץ, חווה שו"ב (–) בתיה פוריץ, רבקה מלמד, רחל שו"ב, דוד שוורץ, שרקה מלמד, לסל שוורץ, (אשה במטפחת), דב כספי, אמו מיכ'ל ואשתו צפורה, בתיה שו"ב ואחיה דב, מאיר מלרוביץ (–)

ארגון חברי ההגנה בישראל

גוש דן

בעל תעודה זאת כספי
דב הנר ב
שירת כחבר בארגון ההגנה העבריה בא"
משנת 1936 עד שנת 1948
וסיים את שירותו בתפקיד
חכאי לשאת-את סמל ארגון חברי
ההגנה. גוש דן

גלעד כספי (המשך):

פעילותו הראשונה של אבא בשדה החינוך בארץ היה ניהול בית הספר החרדי בכפר- סבא.

מייד עם עלותו ארצה התנדב אבא לשורות הנוטרים ואחר־כך היה חבר ב"בהגנה", ועם קום המדינה שירת במשטרה בתפקיד מיוחד. אך אבא עסק לא רק בעניני בטחון. את רוב עתותיו הקדיש לפעולות תרבות, ועם בוא העלייה ההמונית התנדב לקליטתה בטבריה. בהיותו בשיא פעילותו חלה.

יצחק פורת (פוריץ)— צור מחצבתי [17]

הצאצאים של בית זילבר
מימין לשמאל, למעלה: אבא פוריץ ואחותו בתיה (ילדי רחל־לאה זילבר), אהרן־ברקה שמידט (נכדם של שינה זילבר) והמלמד אברהם־משה שמידט), באמצע: דבורה לויט בת צירל (זילבר), בתיה שו"ב בת אטל (זילבר). למטה: נוח פוריץ, רבקה שו"ב, רייזלה שמידט ודב שו"ב.

אבי הסבתא שלי (מצד אבא), רב אבא'לי, נחשב למקובל ויודע־ח"ן, אך ברבנות לא שימש. האגדה שהתהלכה עליו סיפרה, שלפני שנים רבות פרצה בוידז'י מגיפה ומתו ילדים רבים. פנו לרב אבא'לי וביקשוהו להתפלל על עצירת המגיפה. השכם בבוקר קם, עבר על פני כל רחובות העיירה, וקרא בקול תפילות שונות, וכשהגיע למרכז העיירה זעק: "רבונו של עולם! שיהיה כבר סוף!" - יצאה בת־קול ואמרה: "עופות ימותו!", ולמחרת היום לא נשארה אף תרנגולת חיה אחת בכל הסביבה, והמגיפה נעצרה.
הבנים במשפחתנו הענפה, הנושאים את השם "אבא", שמם בא להם מרב אבא'לי.
אבא, סוחר יערות, היה עסוק על־פי רוב מחוץ לבית, והלך לעולמו כשאמא היתה בת ארבעים ושתיים בלבד. אני זוכר את אבא ביחוד מימי חוליו, כאשר הוחזר מבית החולים שבפטרבורג, בשנת 1914, והוא חולה במחלה אנושה. בי"ז בשבט תרע"ד נפטר.
בבית נותרנו עשרה יתומים - שמונה בנים ושתי בנות. שני הבנים הקטנים היו אז בני שנתיים ושלוש. אני זוכר, שבשבתנו לארוחת הערב, כשרצתה אמא לפנות לאחד מילדיה, התקשתה לקרוא בשם הנכון, מתוך עייפות לאחר יום עמל, והיתה קוראת שם אחד ושני, ושלישי, וכך עד שנקבה בשם הילד שאליו התכוונה...
לא ידענו מחסור. גם בזמן מלחמת העולם הראשונה היה המזווה מלא כל טוב (בקירות כפולים, מוסתרים מעיני הכובש הגרמני), ומספיק גם לתמיכה בעניים. אמא עבדה יום ולילה כדי להביא טרף לביתה ולמנוע את הרעת מצבנו.

מאמא נודע לי על מוצא משפחתה, **זילבר**...
בשנת 1812, כאשר צבא נפוליון פלש לרוסיה ועבר דרך העיירה שלנו, דוסיאט, סר חייל צרפתי צעיר מדרכו, נכנס לבית הכנסת, פתח גמרא וצלל בנבכי התלמוד. מייד עטו עליו היהודים יושבי־ בית־ הכנסת, ואמרו לו: "שמע, בחור! אתה כבר לא תלך עם נפוליון. כאן בעיירה תשב". הביאו לו בגדים והסתירו את מדיו. בין היהודים האלה היה אחד, למדן גדול ולו שלוש בנות, שכולן הגיעו לפרקן. אחת מהן השיא לחייל הצרפתי, **זילבר**, וזה מוצא משפחתה של אמא, **זילבר**.

שרה ס.: סיפור דומה סיפר לי אבא, כששאלתי על הקירבה שלנו ליצחק פורת. מתברר שלכמה מבנות המשפחה ניתן השם "לסל", ורווחת ההנחה שזה היה שם בתו של החייל הצרפתי, **זילבר**...

יוסף י.: אני זוכר שסבא חנוך, אבי אמא, היה מקנטר את אבא והיה אומר לו: "נו, אתם הצרפתים"...

ליליאן א. מסיפורי אבא על הרב־סבתא שלו, נודע לי שהיא היתה בתו של החייל הצרפתי. אבא סיפר לי, כי במו עיניו ראה, שהשם שהיה חרוט על המצבה של החייל בבית הקברות בדוסיאט היה ספרדי...

מרים ס.: סיפרו, שכאשר התחיל החייל הצרפתי להתפלל, מעוצמת קולו רעדו הזגוגיות בבית הכנסת...

האחים והאחיות לבית זילבר, שרובם חיו בדוסיאט:
צירל לויט אשת הירשל.
שיינה שמידט, אשת אברהם- משה, המלמד.
איטל שו"ב, אשת נפתלי.
רחל- לאה פוריץ, אשת שניאור.
ישראל- שאול זילבר ואשתו רחל לבית לויט.
דוד זילבר ואשתו מיכלה (לויט), אחותה של רחל. ישראל- שאול ודוד היגרו לארצות הברית.
יוסף זילבר ואשתו מלכה (מדווינסק). הם היגרו לשוודיה.
ישעיהו זילבר, השתלם וחי בברלין, עד שעבר לווילנה ושם נפטר (1940).

אהרון פוריץ, בנה של רחל- לאה, נשא לאשה את דודניתו לסל, בת דוד ומיכלה זילבר.
הניה אשת יוסף מלמד (לבית לויט) היתה אחותן של מיכלה ורחל (זילבר- לויט). לסל, בת אחותן, נישאה לדוד שוורץ. אחיו, הלל שוורץ, נשא לאשה את אלה סלפ, שמוצא משפחתה אף הוא מזילבר...

לשם מה לסבול בגולה?...

זמן־מה הייתי מורה בדוסיאט ואחר־כך עברתי לראקישוק. שם הצטרפתי לתנועת השומר הצעיר, וכעבור חצי שנה הייתי לראש הקן.

שנה לאחר מכן הוצעה לי משרה טובה בפוניבז׳, ושם הייתי שבע שנים. שנתיים לאחר בואי הוטלה עלי ראשות הקן של השומר הצעיר, הקן השני בגודלו בליטא (הגדול יותר היה בקובנה), והיו בו חמש מאות חניכים.

כשחל הפילוג בשומר־הצעיר נמניתי עם המיעוט, ולמחרת הפילוג נסגר בפני הקן על מנעול ובריח.

הייתי ממקימי התנועה החדשה, נצ"ח, והתמסרתי להקמת קנים חדשים. הרווחתי את לחמי בהנהלת חשבונות, ואחר־כך כסוכן החברה התאפשר לי לנסוע ממקום למקום ולבקר בסניפי התנועה. ביום הייתי בחברת סוכנים וסוחרים, ועם בוא הערב החלפתי בגדים ויצאתי בתלבושת התנועה לביקור בקן המקומי.

לאחר הפסקה של שנה וחצי, תקופת שרותי בצבא הליטאי, חזרתי למשרתי ולפעילותי בתנועה.

בשנת 1934 עברתי להנהגה הראשית בקובנה. שנה אחת עבדתי במרכז ההכשרה של המשרד הארצישראלי, ומשכורתי היתה אחד ממקורות הקיום לקולקטיב של ההכשרה שלנו. היתה זו תקופה קשה, והגענו עד פת לחם. כאשר אזל המזון ב"קולקטיב", לא פעם נאלצנו להיענות

Palestinos Žydų darb. bei jų
įstaigoms remti draugija
„Kapai"
חברה
למען ארץ־ישראל העובדת בליטא
«קפא"י»
פארבאנד
פארן ארבעטנדן ארץ־ישראל אין ליטע

כרטיס־חבר – חבר־קארטע

No. ..../ ....

דפוס ש. יוסלוביץ, קובנה.

מטרת החברה למען ארץ־ישראל העובדת – ארגון המוני היהודים בכל ארצות הגולה לשם השתתפות מוסרית וחמרית בבנין ארץ־ישראל על יסודות של עבודה ויצירה פרודוקטיבית ברוחה של הסתדרות העובדים העברים הכללית בארץ־ישראל.

כרטיס חבר של דב כספי מדוסיאט.

יצחק פוריץ מבקר בקן השומר־הצעיר בעיירתו דוסיאט.
מימין לשמאל, למעלה: מירקה ברון, שיינקה יוסמן, מוטלה גפנוביץ, הנקה סלפ, צירקה קגן, שרקה מלמד, יואל זייף, פריידקה סלפ, יצחק פוריץ, מיכה ברון, חווה שו"ב, רסיה קגן, מירקה סלפ, רבקה מלמד, דוד זק.
שורה שניה: דוד איירס, ליבקה קסימוב, רבקה פארס, רבקה סקופ, אלקה מלמד, בלקה קרוט, רחל שו"ב, רחל סלובו, יוכבד זלקינד, אתקה שניידרמן, לנקה ויסקולסקי, בריינקה שפירא, דוד בלכר.
שורה שלישית: רחל בלכר, שיינקה חייטוביץ, נחמקה יודלביץ, איסכה זייף, מוטקה "די געלער", נוח פוריץ, רבקה לויט. בחזית: מירקה קרנוביץ.

להזמנת חברי הסניפים, כדי לסעוד על שולחנם... אך לא גילינו לאיש את דבר מחסורנו. מדי פעם הייתי יוצא לעיירות כשליח מטעם קק"ל או קפא"י, ובהזדמנות כזאת נחסכו מאיתנו הוצאות הדרך לבקר בסניפי תנועתנו.

אמא לא הביעה התנגדות לעלייתי ארצה. היא רק שללה את ההכשרה. "לשם מה לכם לסבול כבר כאן?". וכשהסברתי לה, שזוהי ההכנה לחיי קיבוץ ועבודה בארץ, השיבה בסיפור הבא:

"היתה אצלנו עוזרת־בית. פעם מצאתיה יושבת על־יד התנור המוסק וראשה פנימה, והעשן מכסה את פניה וחודר לעיניה... נבהלתי ושאלתי לפשר הדבר. העוזרת הסבירה בתמימות:

"עוד מעט מסתיימת השנה ואיני בטוחה אם תסכימי להוסיף להעסיקני. אצטרך, איפוא, לשוב לבית הורי, ושם - התנור בלי ארובה, והעשן תמיד בתוך החדר, ואני רוצה כבר עכשיו להתרגל להיות בתוך העשן..."

גם אתם, החלוצים, עושים כך. לשם מה להתרגל ולסבול כבר כאן, בגולה? כשתהיו בארץ, תתרגלו לזה גם בלי הכשרה..."

לפני עלייתי ארצה, באתי הביתה להיפרד. היה זה בזמן מאורעות 1936, והיתה חרדה גדולה לגורל החלוצים... אני זוכר שבלילה האחרון הרגשתי, שמישהו עומד ליד מיטתי. הרמתי ראשי והבחנתי באמא, שעמדה למראשותי. "בקשה אחת לי אליך, היה זהיר ושמור על עצמך!" - כך ביקשה והמשיכה: "לא חשבתי אף פעם למנוע ממך את העלייה לארץ. אתה תלך למקום שיהיה צריך ללכת. בזאת אני בטוחה. וגם למקומות סכנה. אבל, אל תתפרץ ואל תרוץ במיוחד למקומות סכנה. היזהר..."

כשעמדתי לעלות לארץ, התכוונתי לשהות שהות ארוכה יותר עם אמא ובני המשפחה, כדי לפצות אותם על היעדרותי הממושכת מהבית, אך ההודעה מהסוכנות היהודית היתה חד משמעית: חייבים לעלות מייד! שערי הארץ עלולים להינעל תיכף, עקב המאורעות.

עליתי לארץ בספטמבר 1936. התנועה התכוונה לרכז גרעין ליטאי בכפר גלעדי, אך לאחר ביקור קצר במקום העדפתי לחיות בקיבוץ אפיקים.

כשנת 1937 הביאה לי חברה חבילה מאמא ובתוכה שמלה לעליזה. לדבריה, אמרה לאמי שחבל להוציא כסף על שמלה שממילא תלך למחסן הבגדים הכללי. ועל זה השיבה לה אמא: "ראשית, אם כלתי תלבש את השמלה פעם אחת, דייני. ושנית, אם כל אמא תשלח שמלה לבתה או לכלתה בקיבוץ, הרי ירוויח המחסן הכללי, וממילא יהיה יותר לכל חבר...".

יצחק פורת רועה צאן בקבוץ אפיקים.

זאב: לא כל אחד היה מוכן לעבוד עם הצאן. חליבת ערב ולילה, הליכה מאחורי הצאן בשדה בשמש הלוהטת - ענף שתבע מן העובד הרבה מאוד. אך כלום יצחק הוא אשר יירתע מקשיים? (אפיקים, עלון הקיבוץ, 22.2.1974)

"ספר הזהב" של אמא

אמי נהגה לכתוב מכתבים לכל אחד מבניה, שהיו מפוזרים בכמה ארצות, וניהלה רישום במחברת מיוחדת, מאיזה בן קיבלה מכתב, ומתי. והיתה מעירה בעצב: החלפתי את בני בנייר, אבל מחברת זו היא ספר הזהב שלי...

הקשר עם הבית נותק. כאשר הכול נותק, כאשר עלה הכורת על הכול.

יוסף י.: אהרון פוריץ כתב אלי לארץ, שבן נולד לו ושמו "יוסיפון" על שם יוסף טרומפלדור.

מלכה פ.: יוסיפון ומשפחתו גרו בקיידאן, שם היה אביו אהרון מורה. יוסיפון היה מבקר הרבה בדוסיאט, ואני זוכרת שדיבר **רק עברית**, ואף מלה יידיש.

רשימה נר. [illegible] (ארץ ישראל העובדה).

1) גרינבלאט נתן קאונאס
2) גארפינקל לייב קאונאס
3) גרינבערג אפרים קאונאס
4) אויערבוך שמחה ארץ־ישראל
5) זאס אלתר ארץ־ישראל
6) זימבערג יוסף קאונאס
7) [illegible] מרדכי שיאוליאי
8) כהן בערל קאונאס
9) גראיב זלמן קאונאס
9) שווארץ לוי ארץ־ישראל
11) ד"ר קיסין אברהם קאונאס
12) ד"ר גורעוויץ גרשון פאנעוועזיס
13) ד"ר דאנעמאן מרדכי קלאיפעדא
14) יארושאווסקי חיים קאונאס
15) מעשריץ פבח מאריאמפאליע
16) [illegible] דוד קאונאס
17) [illegible] צבי קאונאס
18) [illegible] דוד קאונאס
19) ראבינאוויץ יעקב קאונאס
20) פאריץ יצחק קאונאס
21) [illegible] שמואל קאונאס
22) אראנאוויץ דב קאונאס
23) פאין [illegible] קאונאס
24) [illegible] יהושע ארץ־ישראל
25) באראץ יוסף ארץ־ישראל
26) יארבלום מאיר פאריז
27) [illegible]

יצחק פוריץ מועמד מס. 20 ברשימה של "ארץ ישראל העובדת".[18]

יוסף י.: דב ואחיו יוסף, שניהם למדו בבית הספר המקצועי היהודי בדווינסק, ויותר מאוחר למדו בפטרסבורג.
יצחק פורת סיפר לי, שאחיו דב נישא לנוצריה והתיישב בתוככי רוסיה.
ממש לפני פרוץ המלחמה הוא הגיע לפתע לעיירה, ומאז נעלמו עקבותיו ולא ידוע אם נשאר בעיירה וניספה שם.

שרה ויוסף פוריץ וילדיהם (דרום אפריקה, 1939): "דב (ברנרד) - 8 1/2, ליבעלע (לילי) - 7, גאלדע (אולגה) - 5, שניאור'ל (סידני) - 1".

האם רחל־לאה פוריץ (לבית זילבר) וארבעה מתוך עשרת ילדיה: **ישראל ובתיה** (למעלה), **נוח ויצחק**.

אהרון פוריץ ואשתו לסל (שהיא גם בת דודתו) וילדיהם: **יוסיפון** (למעלה באמצע), **זהבה ובךעמי.**
באמצע יושבת החותנת מיכלה זילבר.
"הילדים לא ידעו יידיש ודיברו רק עברית."

בני משפחת פוריץ בארץ־ישראל:
משמאל לימין, עומדים: **יצחק פורת** (פוריץ) ואשתו עליזה, ואחיו אבא ואשתו רבקה.
למטה: רזיה ואחיה התאומים, דוד ויהונתן - ילדי יצחק ועליזה.

שני מאמרים שהופיעו בעלון קיבוץ "אפיקים"[19]

האם ל"קדיש" אנו זקוקים? - - -

...

כצללים עומדות שורות אנשים נשענים על קירות צריף חדר הקריאה, נושכים שפתיים ומחרישים... צועדים אנו זו הפעם הרביעית במשך זמן כה קצר לשטח הגדור על גדות הירדן, להוסיף עוד תל... בראש המחנה השותק, משני צדדיו הולכים הנוטרים המזויינים. גם לקבור את מתינו אין נותנים לנו בשקט...

מורידים את הארון... נסתם הגולל...

ופתאום: "יתגדל ויתקדש"...

האם ל"קדיש" אנו זקוקים?... האם בשעות כאב ויסורים עלול מישהו להדרדר אחורנית ולהגיע שוב לאותו מקום ממנו יצאנו, ממנו ברחנו ונתרחק?

לא יצדק האומר כי זוהי מסורת של דורות ואין יורדים בתוכן המלים בתפילה זו, כי מאימתי התחלנו לקיים מסורות מבלי הבן את תוכנן? מאימתי התחלנו ב"הלכה למשה מסיני" שאין מקום להרהר אחריה?...

ונזכור נא, כי אנו אחראים לא רק כלפי עצמנו, כלפי הווי חיים שאמרנו ליצור, כי אם כלפי דור המתחנך בתפוצות הגולה לאור מפעלינו כאן, ואין לזלזל בערך המכריע של תופעות כאלו על התנועה החינוכית בקיבוצים.

אחראים אנו גם כלפי ילדינו הקטנים, שנפשם כה גמישה והם כה רגישים לכל דבר. ולהופעות מעין אלו... לא צריך להיות מקום בציבור עובד בעל הכרה.

י. פוריץ, עלון קיבוץ "אפיקים", 16.8.1938

"חגי הסתו" - רק ל"אנשי הסתו"?...

שקט באולם הגדול והמרווח של חדר האכילה החדש... עשרות חברים מכונסים בתוך עצמם. פתאום בוקעים מתוך הרשמקול צלילי מוסיקה. יאן פירס משרה בקולו הערב אווירה של חג וחשבון נפש... היה בהתכנסות זו של מאתיים חבר משום התרוממות האדם מעל החולין... זהו החג, וזה מה שדרוש לאדם בכל דור ודור, ובדורנו על אחת כמה וכמה. המנגינות והתפילות העלו זכרון בית שחרב ואיננו, עולם יפה, ששקע בתהום האבדון.

אך הן גם העלו זכרם של אחים ואחיות, ששרדו לנו מעבר לאוקינוס ומאחורי מסכים בלתי חדירים. הן הזכירו לנו את שותפות הגורל לכל יהודי באשר הוא שם...

לא היתה זו נוסטלגיה...

כי אם הזדהות עם בני העם הנפוצים בכל פינות תבל... עם יהודים המצפים לגואל. כולם כולם, בלשונות שונות ומשונות מביעים ביום זה ובשעה זו את משאלותיהם ותפילותיהם...

כשהסתכלתי באולם הגדול וראיתי את הראשים כסופי השער תרתי אחר בני תשחורת, אולם הם לא היו. נזכרתי בדברי המשורר היהודי יהואש, שכתב מהרהוריו ביום הכיפורים: "רבונו של עולם! התדע, כי אותו בחור צנום ורזה הצם ומתפלל לפניך בעת לא חטא כלל? על חטאים רבים אף לא שמע בחייו... החוטאים למיניהם אינם כאן בבית הכנסת. הם יושבים עתה במסעדה מפוארת ואוכלים ארוחה דשנה (וודאי לא כשרה)..."

... קם לנו דור אשר לא ידע את עברנו. הערב הזה היה חשוב בעיקר בשבילו, למען יכיר וידע, יוקיר ויעריך... והרי הצעירים זקוקים בעיקר לספיגת התודעה היהודית לתוך נפשם... הוחמצה שעת כושר יפה לצעירי הקיבוץ, וחבל!

"חג הסתו" היה מועד לא ל"אנשי הסתו" בלבד.

יצחק פורת, עלון קיבוץ "אפיקים", 1963

אלקה סלובו (מלמד) — לזכור ולהזיל דמעה...

דוסיאט, דוסיאט עיירתי הקטנה והאהובה! האפשר לשכוח אותך ואת משפחתי ויקירי שאינם? אני מתבוננת בגלויה מדוסיאט משנת 1938, והיא כתובה בשני טורים: באחד כותבת אמא, ובשני - נטל (נטע) חמותי. אני קוראת, ועיני זולגות דמעות. זכרונות העבר עולים, ואני רואה את כולם.

אבא נפטר כשהיינו ילדים קטנים. כאשר חלה, הלכנו כל הילדים עם אמא לבית הכנסת לבקש רחמים על אבא. הוא מת בפוניבז' והובא לקבורה בדוסיאט, ונשארנו יתומים עם אמא. אך לא היינו בודדים. חצי מבני העיירה היו קרובי. היו לי שם דודות ודודים ודודנים, והיתה גם נטל, היקרה והטובה, שזכיתי לאהבתה וגם אני אהבתיה כל־כך.

למעלה מארבעים שנה חלפו, אך עדיין אני רואה לנגד עיני את העיירה, את שלושת הרחובות הארוכים, הסמטאות הקטנות והאגם היפה, שמכל סמטה אפשר היה לגשת אליו ולטבול בו, וביום ששי - לרחוץ בו כלים, לשפשף בחול את הפמוטים. בחורף - להחליק על הקרח, ובקיץ - לצאת לטייל ביערות...

עיירתי הקטנה דוסיאט, שבה עברו עלי באושר ובעצב ימי ילדותי, ושמה גם היכרתי את בחורי, בעלי, אהובי חיים.

בשנת 1931 נסעתי ללמוד מקצוע בעיר הגדולה ממל, עיר ליטאית־גרמנית. גרתי בבית קרובי, משפחת רפאל לויט. למדתי ועבדתי בסלון המחוכים שלהם, ואת שכרי הכנסתי לקיבוץ־ההכשרה "במעלה־ממל". רק פעם אחת בשנה, לחג הפסח, הייתי נוסעת הביתה, ואז היתה נותנת לי גברת לויט אגוזים, שוקולדה, לימונים ותפוזים - מתנה למשפחה לכבוד החג. והשמחה תמיד היתה רבה, לפגוש שוב את משפחתי היקרה וכל ידידי.

בשנת 1936 חזרתי לדוסיאט, לעזור לאמי בחנות המכולת. הספקתי להיות שנה אחת עם יקירי, והגיעה שעתי לעלות לארץ־ישראל.

הנה יום ששי, אני עומדת ושוטפת את הרצפה, ופתאום אני שומעת קולות. מנוחה, אשה מבוגרת ונמוכה, באה בריצה, ובידה פיסת־נייר, והיא צועקת בקול־בלי־נשימה: "ער איז דא!" (הנה הוא בא!). מנוחה עבדה בנקיון בבנק - שאותו ניהל דודני דוד שוורץ, ועבדה בו גם אחותי שרה - ולשם הגיעה ההודעה, שחיים חברי הגיע מארץ־ישראל ללאטביה. לפני מועד גיוסו התחמק חיים ועלה לארץ, ועתה הגיע לקחתני עמו. הוא חשש להיכנס לליטא, פן יגייסוהו מיד, ולכן נסעתי ללאטביה להיפגש איתו שם.

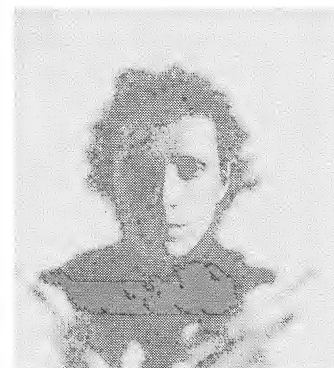
ושוב אני רואה את כולם, מלווים אותי בדרכי להיפגש עם ארוסי, ובעגלה יושבים אמי היקרה, אחותי שרה, ואחיו הקטן של חיים, לייבלה, אז אולי בן חמש עשרה. לייבלה היה חבר של אחי אברהם, והיה בא אלינו, ויחד היינו מנגנים במנדולינה. הנה יושבים בעגלה גם נטל ובעלה אשר חייטוביץ (אביה של חברתי הטובה שיינקה חייטוביץ, שחיה כיום בדרום אפריקה). עד היום אני שומרת על ברכותיהם של נטל ואשר ואחי אברהם, ברכות לבביות לכבוד נשואינו ועלייתנו ארצה.

חיים ואני נישאנו בעיירה קטנה, סובוטש, שם גרו קרוביו של אשר חייטוביץ. ערכו לנו חתונה יפה, זה היה ב־5 במאי 1937, וביוני עלינו לארץ־ישראל. האם יכולתי אז לדעת שזאת פרידה לעולמים מכל היקרים לי?

נשארו הקברים בליטא, אי־שם...

וקברים טריים בארצי, רוויית הדם והדמעות. אבל פה אני יכולה לגשת, לדבר, להזיל דמעה, לשים פרח. ושמה? - מי מזיל שמה דמעה עליכם, יקירי?

אמי, אחיותי ואחי, חמותי ובעלה, קרובי ויקירי, בלבי אתם תשארו לנצח, יהיה זכרכם מבורך!

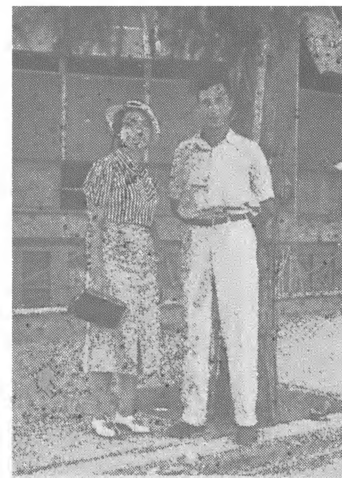
אברהם מלמד.

שרקה ורבקה מלמד

זהבה מלמד (באמצע).
רחל ס.: במחנה הריכוז הנאצי "שטוטהוף" פגשתי פעם אחת את גולדקה מלמד, שהיתה אז במצב של חוסר־ אונים.
יותר לא ראיתיה.

יום ראשון בארץ־ישראל...
חיים סלובו ואלקה ע"י קולנוע "מוגרבי" בתל־אביב

דמעות על יוסי בני...

היום נפגשתי עם הרבה מכרים, חברים וקרובים, ליד הקבר שלך. שנה למותך, בני יקירי. הלכת ממני בלי שוב, אבל בתוך לבי הכואב ובוכה חבויה פינה, פינה שבה אתם אתי עד יומי האחרון, אתה וגם אבא, זכרונכם לברכה.

הייתי באה אליך לבית החולים. כבר לא דיברת. רק עיניך הטובות חיפשו – לעולם לא אשכח את עיניך המחפשות – כאילו רצית לראות את אבא ואת אורי בנך הקטן. הייתי נותנת לך בכפית קצת תה. "תשתה יוסל'ה, קצת תה, הרי אני אבא ואמא בשבילך"... הסתכלת בי, ואמרת "אבא?" – והעיניים שלי אדומות מבכי ומכאב תחת משקפי השמש, בכדי שלא תראה כי בוכה אני. אתה לא ידעת שאבא כבר איננו בחיים. האם יכולתי להוסיף לסבלך גם את הצער על שאבא כבר איננו? אבא נפטר לבד בבית. חזרתי מבית החולים ומצאתי אותו, והוא היה כבר קר. הוא נפל במערכה קשה, אחרי לילות ללא שינה וימים ללא מנוחה. וכך הייתי יושבת על־ידך יומם ולילה, וחוזרת מאוחר בלילה לבית החשוך והריק...

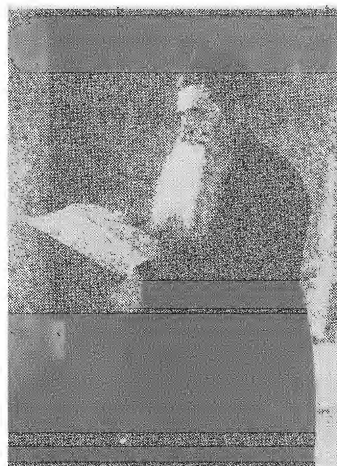
שנה למותך אני רואה אותך עוד חי ומדבר אל כולם, עם צחוקך האדיב לשלום.

למעלה מארבעים שנה אני בארץ. עברתי כבר הרבה מלחמות, ואני יודעת שנתנו הרבה קרבנות, ונותרו אלמנות ואמהות שכולות. אבל מי יכול להבין ולהרגיש לב אם ורעיה, שבשנה אחת איבדה את שני היקרים לה, ונשארה גלמודה ובודדה?

בנך החמוד זוכר ומזכיר אותך תמיד. והוא הנחמה שלי. כשמו הוא אורי. בבואו אלי הוא מאיר לי את ימי ולילותי. "סבתא, אל תבכי, אני אהיה בן שלך, ואני אלמד להגיד קדיש..."

אני מבקרת אתכם כאן, מדברת עם האבנים, והן אינן עונות לי. התזכור איך היינו שרים במלחמה "יש אנשים עם לב של אבן, ויש אבנים עם לב אדם"?...

יהי זכרכם מבורך.

הרב של אוטיאן, ר' אברהם־צבי בר' בנימין אייזנשטאדט
(נפטר בשנת תרצ"ט) וילדיו (בנימין – יומה'לה – באמצע).
"למזכרת נצח לאלא מלמד מאת משפחת אייזנשטאדט – אוטנה, 27.5.37"

אלקה מלמד: בנותיהן של ברל ורחל לויט מדוסיאט נישאו לאחים אייזנשטאדט מאוטיאן: ר' אברהם־צבי אייזנשטאדט נשא את שרה־לאה, ואחיו, ר' מאיר־דוד, נשא את לסל.
היתה קירבת משפחה בין הנשים לבין אמי הניה מלמד, גם היא מבית לויט. מכאן גם הקירבה של לסל שוורץ (בת אחותה של אמי) למשפחת אייזנשטאדט, שבביתם באוטיאן התעכבו בניה דב ואברהם שוורץ לפני שהמשיכו בדרכם האחרונה לדוסיאט.

קבוץ עירוני "במעלה" בממל- ב' דפסח 18.4.1935
במפעל לפשתן "שולמן את אלטשולר", שקלט לעבודה חלוצים רבים.
מימין (במגבעת) מנהל העבודה רפאל לויט. מימין למטה, יושבות: בלקה (חמישית) ואלקה מלמד (ששית).

חלפו שנה ועוד שנה בהכשרה.
רכוז "השומר הצעיר" בקבוץ "במעלה" קלייפדה למעברים להכשרה מיוחדת.
עם השליח לוי צור (באמצע), אלקה מלמד (למעלה, שניה מימין), רבקה פלדמן- בלוך (שורה שניה, רביעית משמאל).

אסתר פומוס (אורלין) — נדרתי נדר...

בית ההורים

אבא היה בעל־קורא, ואהב לעבור לפני התיבה. בפורים היה קורא את מגילת אסתר בבית הכנסת. ובשובו הביתה היה קורא אותה שוב, והפעם בנוכחות בני הבית והשכנים הקרובים. אנו, הנשים, היינו נשארות לקשט את הבית במפות לבנות ובפרחים, "כי הלא יבואו לשמוע את המגילה..." היתה תכונה לקראת הערב הזה, והיינו גאים באבא.

מדי שבת אחרי הצהריים היו מתאספים הקרובים בביתנו, ובימות הקיץ היינו יושבים בחצר ונהנים לשמוע את שירתו הערבה של אבא. בין השירים אני זוכרת את "שחקי שחקי" ו"על אם הדרך".

רבקה א.: במשך שנות ישיבתו של אחינו זלמן בשבי הגרמני לא פצינו פינו בשיר. ולאחר פטירת אחינו קהת נסתלקה השירה מהבית.

אבינו היה חבר ב"וולאדיבה" (מועצת העיירה), ועם זאת היה איש נחבא אל הכלים. קרא עברית, רוסית וליטאית והתעניין בגמרא. בביתנו היתה ספריה גדושה בספרים, שכיסתה קיר שלם, והיתה שם אצטבא מיוחדת לגמרא ולתנ"ך. התעניינתי מאוד בגמרא, ואבא היה אומר עלי: "חבל שאינה בן, והרי יכלה להיות רב".

ההורים אליהו ורחל (לבית חצקל) עם ילדיהם ונכדיהם.
מימין לשמאל, עומדות: **אסתר, איטה'לה, סוניה ורבקה.** שורה שניה: **אברהם** (מימין), **משה־זלמן** (משמאל) **ואשתו טייבל** לבית ברמן (למעלה משמאל) **וילדיהם לילי ואחיה התאום אבא־קהת וחיה־איטה'לה.**

המשפחה היתה אמידה, וכל ספר שנזקקו לו לצורך לימודים - נרכש.

אבא היה סוחר בפשתן וכותנה, וממנו למדתי לסווג פשתן (עבודה שעסקתי בה בהיותי בהכשרה). בחצרנו היו אסמי תבואה. רוב הלקוחות שלנו היו גויים מהכפרים הסמוכים, וגם מסביבה רחוקה יותר - מראקישוק, למשל. אבא היה יוצא בבוקר לכפרים וחוזר מדי ערב. היה זמן שהיה לו שותף, והיה להם סוס. על שותפות זו היתה אמא אומרת: "אליהו גייט צו פוס, און חיים- בורך פארט מיטן סוס" (אליהו הולך ברגל, וחיים- ברוך רוכב על הסוס)... כה תמים וצנוע היה אבא.

כשעזבתי את הבית, אבא היה כותב אלי מכתבים, ואמא היתה מוסיפה רק כמה מלים, ולפחות היתה חותמת את שמה.

נודע לי, שבשנת 1940 הלאימו הרוסים את עסקיו של אבא, והוא עבד אצלם "לפי אחוזים". אחרי זמן מה נפטר. הרוסים לא הרשו לערוך הלוויות, ואחי אברהם נשא את גופת אבא על כתפיו וקבר אותו. עד היום קשה לי לשאת את המחשבה הזאת, ואינני מבינה איך יכול היה אברהם לעמוד בזה.

ועל קיצה של אמא סיפרו לי, שכאשר גירשו את יהודי העיירה לגיטו, סירבה אמא לצאת מהבית ואמרה: "כאן נולדתי, כאן גידלתי את ילדי, וכאן אשאר!" והיא נורתה.

אמא אהבה לסרוג ולרקום. כמו רוב האמהות בעיירה היתה סורגת גרביים וכפפות לכל ילד, והיה זה עיסוק בפני עצמו. אמא היתה אשה חלשה, ונחלשה עוד יותר אחרי מות אחי קהת, שנפטר מאבעבועות שחורות.

שמרנו על אמא, ואינני זוכרת ששטפה רצפה וגם לא ראיתיה מכבסת. עזרנו לה בעבודות הבית ודאגנו שלא תבוא לידי אפיסת כוחות. למרות חולשתה התנהגה כ"יידישע מאמע", תמיד למען הילדים. בעוד אנו, הבנות, עזרנו לאמא, הבנים לא נקפו אצבע בעבודות הבית. וכדי שלא יפריעו לנו היינו משלחות אותם החוצה: "לכו לטייל!"

יותר מעבודות הבית אהבתי לקרוא. כשאחיותי היו יושבות וסורגות או רוקמות, ישבתי מולן וקראתי. לפעמים הייתי עוזרת לנקות תרנגולת, אך אמא תמיד פחדה שמא "אעשה 'טרייף'" (אטריף).

ביתנו היה תמיד מבריק ומצוחצח, ובכל זאת לא היינו פטורים מעבודת הנקיון לכבוד חג הפסח, וכבר בפורים החלה העבודה... כדי להדגיש את הנקיון בביתנו אמר פעם יהודה סלפ: את הנעליים של אסתר אפשר להעמיד על מפה לבנה! כשהיינו קטנים, היתה הגויה ורוניקה עוזרת בביתנו. אך זו היתה תמיד בהריון. ואמא, אמי הטובה, היתה מרחמת עליה ואת העבודות הקשות הטילה עלינו "כדי שוורוניקה לא תרים משאות כבדים".

רבקה היתה ה"בערייע" (עקרת־בית למופת), אני - "תולעת ספרים", וסוניה היתה אהבתו של אבא (אולי משום שנשאה את שם אחותו). כשהיתה סוניה יוצאת מהבית לבלות, היה אבא פונה לאמא ומעיר בהערצה: "הביטי, הביטי בה!" רבקה היתה יפה, וסוניה - יפהפיה! ואותי ניחמו שיש לי רגליים יפות...

החצר שלנו היתה מטופחת. אחי אברהם היה חורש וזורע, והיינו עוזרים לו. היתה לנו גינת ירקות ואחו ("לאנקע"), שמדי פעם קצרו אותו ונעים היה להשתרע עליו ולנוח. החצר היתה גדולה והיה בה אסם לתבואות ולפשתן, והיתה גם פרה... היתה לנו גם חנות לדברי סידקית, אך מכל הילדים רק רבקה עזרה שם.

מאחורי ביתנו היה פלג קטן - "סניף" של האגם - ושם היינו מתרחצים. החול שם היה נקי כבדולח...

דווקא הכובע מפריע לך?

אני זוכרת את אבא מתלבש בהידור והולך לבית הכנסת, והבנים מתלווים אליו. כשהיו חוזרים הביתה, היו הבנים מסירים מייד את הכובע ואבא היה שואל: "מדוע אינך חולץ נעליים, אלא דווקא את הכובע? דווקא זה מפריע לך?"

רבקה א.: בשנות השלושים חל שינוי עצום בהתנהגות הנוער לעניין שמירת השבת. אמנם לא חיללו את השבת בנוכחות ההורים, ואם מישהו נתפש בקלקלתו טען כי היה זה בשגגה ולא בזדון...

כשקמו בעיירה תנועות הנוער - "מכבי", "השומר הצעיר" ו"החלוץ הצעיר" - היו הצעירים מתקבצים ביחד, וביחוד בשבת, והיו מגיעים אלינו גם מהסביבה. אני זוכרת שבשבת אחת אבא חזר מ"מנחה", וראה את הסמובר על השולחן. "מי שם אותו?" - שאל, והשבנו שהגויה באה בבוקר והכינה אותו. אבא הבין שזה שקר, אך לא אמר מלה.

ובשבת אחרת - זה היה בתקופת לימודיה של אסתר בסמינר למורים בקובנה - היא באה לחגים הביתה, וחפפה את הראש בשבת. אמא חזרה מבית הכנסת ושאלה: "מדוע חפפת בשבת?" ואסתר ענתה, כי חששה מכינים... אמא העירה לה, שלהבא תדאג לחפוף ביום ששי ולא בשבת.

יואל ז.: אבי ידע שאני מתגלח וכותב בשבת, אך אף פעם לא עשיתי זאת בנוכחותו. כשרכבתי על אופניים בשבת, היה אבא מתרעם ואומר: "ומה יגידו אנשים?" - - -

רבקה א.: כשהרבי היה בא בערב חג לברך את אמא ב"גוט יום־טוב" ומספר טובות על ילדיה, היתה אומרת: ישנם טובים וישנם, חלילה, רעים. ואותנו היתה מזהירה: "אל תהיו גאים יותר מדי בידענותכם", אך גם זאת אמרה: "את הדעת שאתם קונים איש לא יגנוב מכם". ההורים היתוו דרכנו, ואנו היינו שומעים בעצתם. דבריהם היו קדושים בעינינו.

קיבוץ "הכובש" בשאדובה וקיבוץ "עמל" בשאבלי

בפברואר 1934 יצאתי להכשרה בשאדובה. היינו שם קבוצה של עשרים וששה חלוצים.

השתכנו כולנו בבית אחד. היו לנו קופה משותפת ומטבח משותף, שעבדה בו עובדת אחת קבועה, ובתורנות היינו עוזרים לה. בעלי המקצוע עבדו במקצועם, והיו שעסקו בחטיבת עצים. אני זוכרת, שממש היינו בוכות כשראינו את הבחורים הצעירים שלנו עובדים בחורף בחטיבת העצים, עבודה כל כך מפרכת...

עבדתי בעבודות שונות: זמן־מה עבדתי בסיווג פשתן, לשביעות רצונו של סוחר הפשתן, ונפרדתי ממנו בידידות. טיפלתי גם בילדה בת שלוש, והייתי מטיילת אתה בין השעות שמונה עד שתים עשרה בצהריים. מספר שעות לימדתי תלמידים, והכנתי אותם לבחינות כניסה לגימנסיה. ובערב – לימדתי את חברי קבוצתי עברית. אני זוכרת אחת מהם, שושנקה'לה, שתמיד סרגה גרביים. העברית בשבילה היתה קשה יותר מאשר בשבילי לחטוב עצים. פעם נגשה אלי ושאלה: "אסתר, ב'מים' יש צדי'ק ?"...

הפדגוגיון – הסמינריון העברי להכשרת מורים בקובנה בניהולו של ד"ר רפאל רבינוביץ.
שעור בציור עם המורה משה־יצחק בלוך (עומד קיצוני משמאל). אסתר אורלין – יושבת שניה מתחת לחלון.

הייתי חברה פעילה בוועדת התרבות, וגם ניהלתי את פנקס החשבונות של הקבוצה, וכך הייתי עסוקה מבוקר עד בוקר. היה לי באמת קשה, וגם אז ידעתי שקשה לי.

הורי התנגדו מתחילה ליציאתי להכשרה. לא הטרידה אותם בעיית הכשרות, "צרה" שהטרידה, אולי, הורים אחרים, אלא פחדו שיהיה לי קשה להסתגל. הזכירו לי את מאיר לויט, שלא הסתגל וירד מהארץ, וגם המכתבים שהגיעו מהארץ היו קשים ולא מעודדים. אך אני לא נרתעתי.

כשהייתי מגיעה לעיירה לחופשה, נראיתי תמיד במצב ירוד. יצאתי מהבית במשקל של ששים קילוגרם, וחזרתי עם ארבעים ושניים. פיטמו אותי בבית, הוספתי על משקלי ארבעה קילוגרמים וחזרתי להכשרה.

בערבים התקיימו חוגים ועיסוקים אחרים. זה לימד, וההוא למד. שמענו הרצאות, והיינו מקבלים חומר עיוני גם ממרכז החלוץ וגם מארץ־ישראל. אני זוכרת ויכוחים מרים, עד ריב ומכות, בין החלוצים שלנו לבין חברי השומר־הצעיר. הגיעו אלינו שליחים מהארץ. אני זוכרת את חנוך רוכל מתל־יוסף ואחרים. עיקר פעילותם היה סידור העלייה.

היתה אתנו חברה, שמלאה כבר שנה להיותה בהכשרה, ועדיין לא הצליחה ללמוד עברית. לא קלטה מלה! ועדת העלייה החליטה להוציאה מהקיבוץ, ובזה גזרו, כנראה, את דינה, והיא נשארה בגולה. כשהייתי כבר בגבעת־ברנר, שרוב חבריה היו יוצאי גרמניה, פגשתי אחד השליחים ושאלתיו: "מדוע לא אמרת לי שבמקום עברית עלי ללמוד גרמנית?"...

משאדובה עברנו להכשרה בשאבלי.

בשאבלי היינו ששים חברים – מתוכם עלו ארצה רק רבקה ארזי ודבורק'ה (בכפר בלום), ביאנק'ה שטינברג (ביגור), מרדכי גורביץ (ביגור) ואנוכי.

כללי ההתנהגות בהכשרה היו חמורים מאוד. היינו צריכים להסתפק במצרכים שקיבלנו במטבחנו. היתה לי חברה בשאדובה, רוחמה שר"ב, שהיתה נאמנה לי מאוד. (כשיצאתי מאוחר יותר ליוגוסלביה, היא ליוותה אותי לרכבת והתעלפה שם!). הייתי מתארחת בביתה, אך לא שתיתי אצלה אפילו כוס מים! כך ציוותה חוקת הקבוצה. אסור היה לאכול או לשתות אלא

בקיבוץ, כדי שלא יופלו לרעה החברים שלא היו להם קרובים או ידידים.
עברו שלוש שנים וחצי, ואני עדיין בהכשרה. ובינתיים כתבו אלי חברות מהארץ: "אל תעליו!" "אל תעיזי לעלות! תצטערי מאוד מאוד..." מאשק'ה שטיין כתבה לי, שלא אעיז לעלות ארצה, "כי זה נורא! נורא ואיום!" ואני אמרתי: "אוף, מה שמאשק'ה כותבת..." רציתי לעלות לארץ, וידעתי ששום דבר לא יעמוד בדרכי.

קבוץ "הכובש" חוגג את "ליל הסדר" פסח - 18.4.1935
אסתר אורלין - עומדת שלישית משמאל.
הכרזה ברקע: "החלוציות אכזרית במציאותה, נפלאה במהותה"

היטלר ימ"ש היה כבר בשלטון, והאדמה החלה לבעור מתחת לרגליהם של יהודי גרמניה. חשבו שבליטא ובפולין עדיין יושבים "איש תחת גפנו ותחת תאנתו", וקיצצו במכסת הסרטיפיקטים לעלייה לארץ-ישראל לטובת יהודי גרמניה. ממש עיכבו את העלייה מליטא!
רבים הפסיקו את ההכשרה ויצאו ללמוד מקצוע ולעבוד לפרנסתם.
בעוד שבשנת 1934, למשל, התחננו וביקשו מהיהודים לצאת להכשרה ולעלות לארץ, היו די סרטיפיקטים והספיקה תקופת הכשרה של שלושה חדשים - הרי לא כך היה בתקופתי. ביחוד נפגעו אלה שהביאו תועלת לקבוצה, בעלי מקצוע, שאותם עיכבו בהכשרה לתקופה ממושכת, כי משכורתם נכנסה לקופה המשותפת ואיפשרה את קיום הקבוצה. כאלה לא במהרה זכו לסרטיפיקט.
התנאי העיקרי לזכות בסרטיפיקט היה הכשרה, אך ידוע לי שהיו מקרים ש"מכרו" סרטיפיקטים לאחרים, שלא היו כלל בהכשרה, ואפילו התרעמתי על כך בפני איש המרכז, ואמרתי לו שידועים לי אפילו שמות! אולקה (קהת סלפ) בןדודי היה כבר שנתיים בהכשרה (בראקישוק), עבד בהנהלת חשבונות והכניס משכורתו לקופה המשותפת. לפני שהחליט לעזוב את הקבוצה, הוא בא ואמר לי: "אני לא אהפוך שולחנות! לשכמותי לא יתנו סרטיפיקט. אני עוזב! לכל יש גבול! עיזבי גם את!" ובתיה שר"ב, גם היא היתה כבר כמה שנים בהכשרה. יצאה שנה אחת לפני.
וסרטיפיקטים - אין.
הייתי נפגשת עם אולקה בחופשות החגים בעיירה, והיינו מתווכחים. היינו רוחצים באגם וממשיכים להתווכח, והוא היה מאיים להטביעני, אם לא אעזוב את ההכשרה, והיה אומר לי: "את לא מתביישת? אחרי כל-כך הרבה זמן בהכשרה, ואת לא עולה?!" והצעקות היו מגיעות עד לב השמים.
ואילו אני הייתי משיבה לו: "שום דבר לא יעזור לך. אני נדרתי נדר: חיה או מתה אני אגיע לארץ. לא איכפת לי שיביאו אותי מתה..."

"מה צפוי לך בין הייקים?"

שמואל וולק (מיגור) כתב אלי ממרכז "החלוץ", שיש לי הזדמנות לזכות בסרטיפיקט: אוכל

להתנדב ללמד עברית במשך שנה נוער יהודי מגרמניה, באחת מן הארצות: דנמרק, יוגוסלביה או איטליה, שבהן הקימו קיבוצי הכשרה. שמואל ציין ששמי נזכר בין המועמדים וציפה לתגובתי. עלי לציין, שבשנת 1936 היתה גם אפשרות לעלות בעלייה בלתי־ליגלית, אך לא בחרתי בה. השבתי בחיוב להצעתו של שמואל וולק, לאחר שהובטח לי כי אזכה בסרטיפיקט ממרכז "החלוץ" בברלין.

ובבית טען נגדי אבא: "הלא שלוש שנים נתת כבר, ומה צפוי לך שם, ביוגוסלביה, בין הייקים?", אך אני הייתי "שרופה" בכל רמ"ח אברי בשאיפה לעלות לארץ־ישראל.

הייתי בוגרת גימנסיה, למדתי בסמינר למורים, יכולתי לעזוב את ההכשרה, למצוא משרה ולהרוויח למחייתי, אך האווירה היתה אווירה של ארץ־ישראל, ואני לא יכולתי לחיות מחוצה לה.

יצאנו ליוגוסלביה שלוש חברות: בתיה זגורסקי־בש (בכפר בלום), מיכל (בגבעת ברנר) ואנוכי. הגענו לברלין, ושהינו שם ארבעה ימים. אני זוכרת שהגענו לשם בדיוק ביום הולדתו של הפיהרר ימ"ש, והמוסיקה שרעמה אז ברחובות עדיין צורמת את אזני.

בברלין לא הצלחנו לקבל ויזה ליוגוסלביה, ויצאנו לנסות מזלנו בפראג. אסור היה לנו לגלות שמטרתנו להגיע, בסופו של דבר, לארץ־ישראל. סיפרנו, שאנו יוצאות ללמוד שם חקלאות...

ברכבת הגענו לזאגרב שביוגוסלביה, בלילה - וזה היה לפני ארבעים ושתיים שנה! לכל אחת מאתנו היו כמה חבילות, וביחוד אני זוכרת את שני הכרים הגדולים שקיבלתי מאמא, ושלא הרפיתי מהם, (בבואי לארץ לא היה לי מקום לאחסנם, ואסתר סלפ שמרה לי עליהם במשך שנים רבות).

רצינו להגיע למרכז "החלוץ" שבעיר, אך איך עושים זאת בשעת לילה כל־כך מאוחרת? ובתחנת הרכבת הסתובבו שיכורים, זונות, גנבים, ונדמה היה לי שהנה עוד מעט הם "יטפלו" בנו. ואנו

דוסיאטאים בראקישוק: קהת סלפ (משמאל) ואחותו הניה (למטה). מימין - צירקה קגן.

קהת (אולקה) סלפ (למטה מימין) בהכשרה עירונית בראקישוק - (קיבוץ- הכשרה "הבונה") 9.10.1935.
אסתר א.: אמרתי לאולקה: נדרתי נדר. חיה או מתה אגיע לארץ־ישראל...

עם החבילות! ניגשתי לשוטר וסיפרתי לו על מצוקתנו, וביקשתי את עזרתו, שישמור עלינו, כלומר, שיגש אלינו מדי פעם. דיברתי אתו רוסית, שפה קרובה ליוגוסלבית, והוא הגיב בחיוב. ובאמת, הרגשנו יותר בטוחות.

בבוקר התקשרנו טלפונית ל"מרכז", ובאו לקחתנו. יותר מאוחר פגשתי את השוטר, הזכרתי לו את הלילה ההוא, ושוב הודיתי לו ולחצתי חזק את ידו. הוא באמת הציל אותנו. את הכרים שלי בוודאי היו גונבים!...

סודרנו להכשרה בפודרבסקה זלטינה - מרחק שעתיים וחצי מזאגרב. שם לימדנו עברית.

כעבור שלושה חדשים וחצי הגיעו סרטיפיקטים, שהיו מיועדים לזוגות. בנשואין פיקטיביים

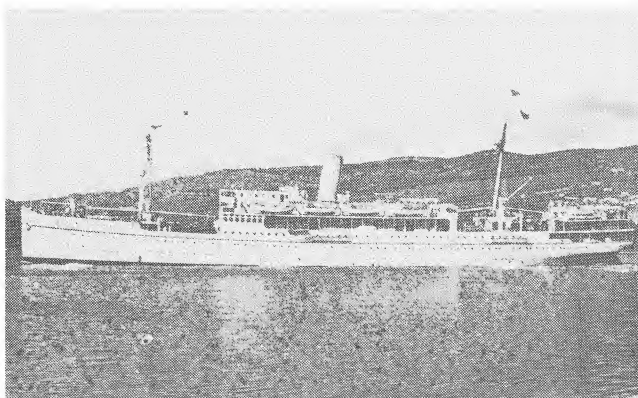
הצלחתי לזכות בסרטיפיקט. ה״ייקה׳ שלי, יהושע פ., נראה לי מהוגן, ונסענו לזאגרב להתחתן באופן רשמי אצל רב.

בשנת 1942, כשהבחור התכוון להתחתן ממש, הגיע אלי לתל־אביב על מנת להסדיר את הגט. בבית הדין הרבני ברחוב יבנה ישבו הרבה זוגות מצוברחים וכואבים. לא חסרו קללות וגידופים, ואילו שנינו – צוחקים.
הרב חקר אותנו, ניסה לשכנע – ״אולי לא, אולי תחליטו״... ה״ייקה״ עוד לא ידע עברית, ואני הייתי הדוברת. אמרתי: ״רבי, הלא אתה יודע פרושן של חתונות פיקטיביות. אנו אמנם עדיין ידידים טובים, אך החלטנו להתגרש. אני – בתל־אביב, והוא – בנס ציונה...״
בסופו של דבר הגט סודר, ואפילו – כך נדמה לי – בלי יריקה... כשיצאנו, שמעתי רחש־לחש באולם ההמתנה: ״איזה מין זוג מוזר. לא מכים ולא רבים, ועוד יוצאים החוצה ביחד.״
יהושע כבר עבד ב״יצהר״ והרוויח. ומה היה לי? – קדחת... הוא נשא בכל הוצאות הגט, ואפילו שילם דמי הנסיעה שלי, ויצאנו יחד לבית קפה...

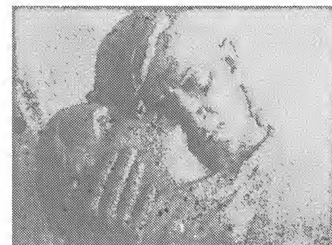
בן־זוג יש לי כבר, אך הסרטיפיקט איננו בידי, ואני עדיין בליטא.
לא די היה בשנות ההכשרה שלי בליטא וביוגוסלביה, ונדרשתי לשלם גם כסף, וכל פעם יותר, עוד ועוד מאה ליט. ידעתי על אנשים שלהוריהם היה כסף, ובכל זאת לא שילמו! וזעקתי על־כך מרה ב״מרכז״. נכון ששני שלישים מהעולים היו ״קבצנים״, שלא נתנו אף מיל. ובאמת היו הוצאות עבור כרטיסי העלייה, כרטיסים לרכבת, ועוד. ומה הפלא שקודם כל חיפשו אנשים שיתנו כסף? נדרשתי לשלם תמורת הסרטיפיקט אלף ליט, וכמובן שילמתי. אף שלא עליתי בסרטיפיקט של ״החלוץ״ הליטאי.
אך לא די בכך. בקובנה, ממש לפני העלייה, דרשו ממני מאה ליט נוספים! מילא, כשהייתי בבית היה לי ממי לבקש, כשדרשו עוד ועוד, אבל כאן, בקובנה, ממי אבקש? לא רציתי לחזור הביתה, פניתי לקרובנו היקר יצחק חריט, וביקשתי הלוואה של מאה ליט. אחר־כך כתבתי הביתה, והחזירו לו.

דיברתי עם שוטר עברית
ב־9 באוגוסט 1937 הגעתי באנייה ״גליליי״ לארץ־ישראל, לנמל חיפה. משום מה עוכבנו באנייה עשרה ימים. היינו מאתיים חלוצים, רובם ייקים (וביניהם רופא שיניים). הגיעו שליחים ושאלו את החלוצים למי הם שייכים. כשאברהם בנאי (בקב׳ דפנה) פנה אלי ושאל, עניתי בגאווה: ״החלוץ!״ רבים הלכו לקיבוצים, ואחרים פנו העירה. ה״ייקה״ שלי הציע לי ללכת אתו לנס ציונה. יעצו לי ללכת לקיבוץ צעיר – והלא דיברתי עברית! אך החלטתי ללכת לגבעת ברנר.
בת־דודתי מרים באה לנמל לפגוש אותי. ולא אשכח איך ניגשתי בבת־גלים לשוטר, וביקשתי שידריך אותי איך להגיע אל מרים בהדר־הכרמל. מייד לאחר שיחתי אתו נכנסתי לדואר, וכתבתי הביתה גלוייה, לאמור: ״באתי בחיפה ודיברתי עם שוטר עברית׳, ויכולתי לתאר לעצמי איזה רושם זה יעשה שם.

האניה ״גליליי״ עוגנת בנמל חיפה – 9 באוגוסט 1937

רבקה שטיינמן (שו״ב) — תלמידים יהודים בגימנסיה ליטאית...

צילום הפסל של הצייר־הפסל היהודי יופה (מאוטיאן).

פרוגימנסיה עברית באוטיאן

הייתי בת אחת עשרה כשהתעקשתי לצאת ללמוד. לבחינות הכניסה ליוותה אותי אחותי **חווה**, וכשנתקבלתי היא חזרה הביתה, ואני נשארתי באוטיאן.
למדנו שם שלוש חברות מדוסיאט: איטה׳לה חריט, רחל סלובו ואנוכי. יחד שכרנו חדר אצל פייגה באק. במשך השבוע היינו אוכלות מהחבילות ששלחו מהבית, ובשבת אכלתי אצל משפחת שרפשטיין, קרובינו באוטיאן.

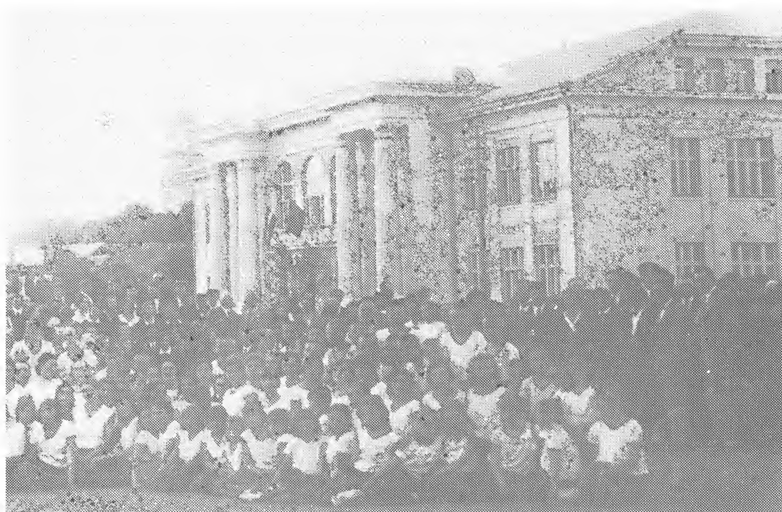
חווייה מיוחדת שמורה בזכרוני מהימים ההם. מול חלוננו גר צייר יהודי, יפה שמו, שהיה משקיף אלינו מהאטלייה שלו, ולא פעם הזמין אותנו לבוא אליו, אך אנחנו חששנו שיבקש מאיתנו לשמש לו כמודל... פעם הוא הגיע לדוסיאט ושאל אודותי. נפגשנו וטיילנו ביער. – שמור אצלי צילום פסל, פרי יצירתו, שנתן לי בהיותנו ביער, ואני זוכרת איך עמד ושירבט דמויות על גבי הצילום. כשחזרתי הביתה אמר לי אבא, כי מוטב שהבחור יחפש בחורה יותר מבוגרת...
כאשר הצייר הזה התחתן - הוא היה בחור כל־כך יפה - קנאתי באשתו רבקה, שהיתה מלכת היופי של ליטא ובתו של ד״ר ברמן, שהיה שופט באוטיאן. אחיו היה רופא מקובל בליטא.

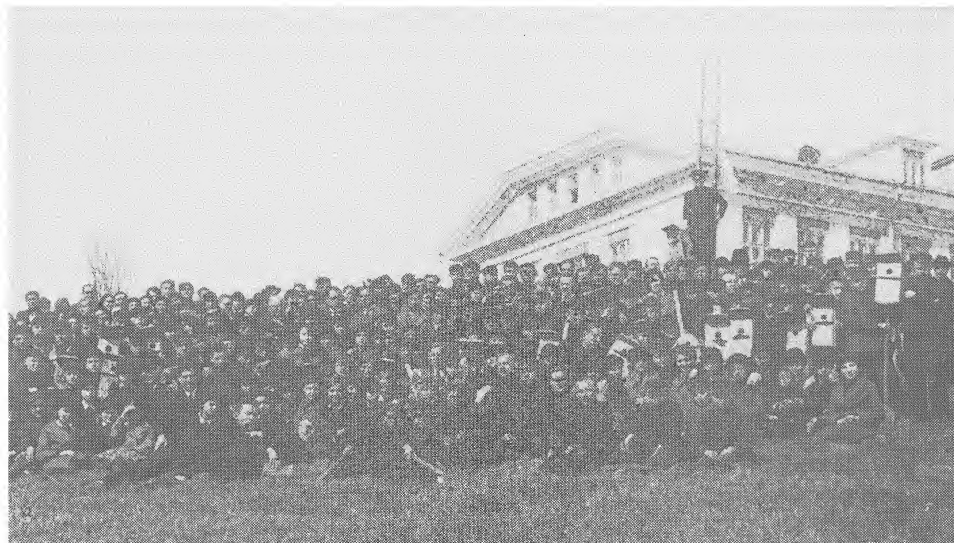
פרוגימנסיה עברית באוטיאן, המחלקה החמישית עם המורה מינה.
שורה ראשונה, מימין: **איטה׳לה חריט ורבקה לוין.** בשורה שניה: **רחל סלובו** (שניה מימין), **רבקה שר״ב** (ראשונה משמאל) **וגולדמן** (שניה משמאל).

הגימנסיה הליטאית בזאראסיי

השתוקקתי מאוד ללמוד בגימנסיה העברית בפוניבז׳, אך שכר הלימוד היה גבוה מדי, ויצאתי ללמוד בגימנסיה הליטאית בזאראסיי. שכר הלימוד שם היה סימלי, וגם ממנו פטרו את התלמידים אם הציגו בקשה מנומקת.
מדוסיאט למדנו שם איטה׳לה חריט ואנוכי, ומזאראסיי - צפורה פר ויצחק שטיינמן. אני נזכרת בתלבושת האחידה: שמלת ״פליסה״ חומה עם צווארון לבן, וסינר שחור ״פליסה״...
שפת הלימוד היתה, כמובן, ליטאית, ולמדנו גם גרמנית ואנגלית. היו שעורי מוסיקה ונגינה בפסנתר, ציור, ואולם ענק להתעמלות... ניהלנו ויכוחים בכיתה סביב ספרי קריאה. אני זוכרת ביחוד את הוויכוח סביב הספר ״שאלין גינקלוס״ (בליטאית, ״הלאה הנשק״)...
מכולנו הצטיין יצחק בלימודים, ולא פעם באו לביתו ונעזרו בו תלמידים ליטאים, ולכן זכה בהערכתם.
היינו מעורים בחיי בית הספר, ולא חשתי באנטישמיות. אני אמנם זוכרת הערה מפי תלמיד ליטאי לתלמידה יהודיה: ״אוי, אתם היהודים, עם ריח השומים והבצלים ...״
על תלמידי הגימנסיה הוטלה החובה לא להימצא מחוץ לבית אחרי שעה תשע בערב. המחנכים, שהרגישו עצמם אחראים עלינו, היו עוברים ובודקים אם התלמידים באמת בבית. פעם הגיע המחנך ומצא בחדרנו את יצחק, אך הוא הבטיח לא לפעול נגדנו. למה? - כי מצא אותנו מעיינים בספר... ״אתם מבלים בצורה תרבותית״ - אמר.
החובה להיות בבית כבר בשעה תשע הפריעה לנו, ביחוד בפעילות בתנועת השומר־ הצעיר. איך אפשר להינתק מהפעולה בעיצומה?! ונאלצנו לחפש דרכים ו״פטנטים״ לעקוף את הגזירה, ואפשר לומר שכבר אז הוכשרנו לחיי מחתרת...

הגימנסיה הליטאית בזאראסיי.
ה״שקוצים״ היו לועגים לנו: ״אוי, אתם היהודים, עם ריח השומים והבצלים שלכם...״

״געגודינע׳ - פסטיבל האביב, 1 במאי 1933.
חג מיוחד נחוג בגימנסיה הליטאית לכבוד בוא האביב. קיבלנו את האביב בריקודים, בשירה ובמשחקים. ליד הגימנסיה נטענו עצים, ומנהג מיוחד היה לצאת ליער עם שובכים לצפורים, ושם תלינו אותם על העצים...

עם המחנך ר׳האינספקטור״ - המפקח (ירשב במרכז).
מימין לשמאל, למעלה: איטה׳לה חריט, בתיה קרום (כיום שמידט, בפאריס), ורבקה שר׳ב. למטה: בתיה ורבקה בת הרב.
רבקה שר׳ב: כעסתי על המחנך שנדחק והתיישב בינינו. נודע לי שה״אינספקטור״ היה פעיל ביותר בהשמדת יהודים בליטא בזמן המלחמה.

אני נזכרת שאיטה׳לה ואנוכי לבשנו פעם בגדי רווקות... ופעם אחרת הציעו שנלך עם מטרייה ונסתיר את פנינו. אך איך הולכים עם מטרייה ביום לא גשום?

לא פעם היה מגיע המחנך לקן, אך השמועה על בואו הופצה במהירות, והתחמקנו מעינו הפקוחה...

הפעילות בתנועה מנעה בעדנו להיענות לבקשת המורים לקיים חיי־חברה מחוץ לתנועה. זה

היה, אולי, למורת־רוחם של המורים, אך אנו התעלמנו מכך. התנועה עמדה בראש מעיינינו, כי היתה בית חינוכנו לקראת עלייתנו ארצה...
למדתי בגימנסיה שלוש שנים בלבד, ויצאתי להכשרה, כי מטרתי היתה לעלות לארץ־ ישראל. לאבא כאב מאוד שלא המשכתי בשנה הרביעית, ולא סיימתי...

ההכשרה בקיבוץ "חיים" בפוניבז'...

כשקיבלתי אישור מההנהגה הראשית של השומר־הצעיר עזבתי את הבית ויצאתי להכשרה. אני זוכרת, שבעצמי ארזתי את חפצי וחשבתי אז על אמא ז"ל, שלא עמדה לצדי לעזור לי...
מקובנה נשלחתי לקיבוץ "חיים" בפוניבז'. מיד סודרתי לעבוד במטבח, והייתי אובדת עצות. זה לא היה השטח שלי... התנאים שם היו, אמנם, קשים, אך היה לחם... אותו סיפק לנו האופה היהודי. אני חושבת שגם הקהילה המקומית תמכה בנו.
עזרתי לגננת בגן־הילדים העירוני, ואחר כך טיפלתי בילד, מוכשר אך בעייתי, ואתו הייתי מטיילת אל הבחורים שלנו, שעבדו בחטיבת עצים. הבחורים היו מסתובבים ומחפשים בעלי־בתים שיעסיקו אותם בניסור עצים להסקה ביתית. היתה שם אחת, גברת לוין, שאמרה: "איך אתן לצעירים יהודים לעשות את העבודה הקשה הזאת?" אך כשהסבירו לה שאנחנו מוכרחים להתפרנס, נתרצתה... הבחורים עבדו גם בפשתן אצל "חזן"...
השתלבנו בפעילויות קן השומר־הצעיר בפוניבז'. שמענו הרצאות על הציונות, ונהנינו מהצגות תיאטרון ואמנים מהארץ. כולם היו סקרנים לראות "קיבוץ הכשרה" והתארחו אצלנו. לכבוד רב היה זה לנו לארח אותם, כאילו היינו ה"שושבינים" שלהם...
כל חברי הקיבוץ גרנו בדירה אחת, שהיו בה אולם גדול, שני חדרי שינה ומטבח. תחתנו גר בעל הבית, שסבל קשות מהרעש שגרמנו, מן הצעקות ומהריקודים שהרעידו ממש את הריצפה. פעם אחת התפרץ אלינו עם גרזן בידו, ואיים להכות בנו אם לא נפסיק להרעיש, ונאלצנו לעבור למקום אחר...
כאשר רצינו לבלות, לראות בערב סרט או הצגה, נאלצנו לשם זה לחסוך, והיינו מוותרים על החמאה... שתינו רק תה או "קאליפונטסן וואסר" – מים, שמהלו בהם קפה על קצה המזלג...
הנה הצילום המנציח רגע בשבת אחת, כאשר התקבצנו כל "בעלי־המלאכה" בהכשרה, חוטבי העצים, פועלות הנקיון, טבחיות, תופרות וכובסות...
זה היה אחרי "יום כביסה", והתכוננו לצאת לבלות. הלכתי אז לסרט "עם בטן רטובה" כי לא היו לי בגדים להחליף...

פגישת כל בעלי המלאכה בהכשרה.
רבקה שר"ב: אחרי יום כביסה הלכתי לראות סרט עם "בטן רטובה" כי לא היו לי בגדים להחליף...

עד בואי להכשרה הספיקו כמה חודשי הכשרה כדי לזכות בסרטיפיקט, אך בזמני נתמעטו הסרטיפיקטים, וכך עברו עלי ארבע שנים בהכשרה, עד שהחלטתי לעזוב ולצאת ללמוד מקצוע. בהמלצתו ובעזרתו של ד"ר דרויאן, סידר לי אבא כבר מקום בבית חולים, שבו אלמד להיות אחות־רחמניה. ובדיוק אז הגיע אלינו חבר ההנהגה הראשית ישראל זימאן. טענתי בפניו כי ידוע לי שהגיעו סרטיפיקטים, ואם לא אקבל אעזוב את ההכשרה. עלי להודות ליעקב גוטליב, שהצליח לשכנע אותי לא לעזוב ולחכות בסבלנות לסרטיפיקט. וכשסוף־סוף הגיע, "נישאתי" למיכק'ה דוידוב, ויחד עלינו ארצה.

בחדר התפירה.
רבקה שו"ב: אני עומדת ובוחרת "מודל" לשמלה. בחדר זה עבד גם הסנדלר שלנו.

הבחורים שלנו עובדים בכריתת עצים.
"איך אתן לצעירים יהודים לעשות את העבודה הקשה הזאת?" - שאלה בכאב גברת יהודיה.

הבחורים שלנו מנסרים עצים...

פרידה מהבית לעולמים...

יצאתי מהבית, עליתי על המשאית הקטנה של קרוט, שבנוסף למשא היו בה מושבים לארבעה אנשים בלבד, וכך לא נותר מקום פנוי בשביל אבא, שכל כך רצה ללוותני...

והנה עתה, אני רואה לנגד עיני את אבא. אנו מתחבקים ומתנשקים, ולא ידעתי שזו תהיה

הפעם האחרונה - - - אבא תיכנן לסגור את הבית ולעלות בעקבותינו, עם הנהדליבהלה, אחותנו הקטנה...
הגעתי ארצה ב־12 במרץ 1938.
כשהתקרבנו לנמל חיפה, אורות העיר עשו עלי רושם עצום, אך האכזבה חיכתה לי בחוף, למראה החוראנים, השחורים משחור, בלבושם המשונה. קשה היה להבין, איך נוכל לחיות ביניהם...
היינו במחנה העולים בבת־גלים, כשרחל אחותי ויאשקה בעלה באו לקבל את פני. איזו התרגשות! עברו מספר שנים מאז נפרדנו, וזכרתי את רחל כבחורה בריאה ומלאה, אך, הנה, מראה פניה הסגיר את המצב האמיתי בארץ... גם לבושם היה משונה. היה זה יום קיץ בהיר ויפה, והם הופיעו במעילי גשם ובמגפיים מלאות בוץ. הייתי המומה. התברר, שיום קודם ירד גשם, והם ניטלטלו ב"טרמפטים" בדרכים לא סלולות...
מבית העולים לקחו אותנו ליגור לראות קיבוץ. היתה זו הפגישה הראשונה עם קיבוץ אמיתי! אני זוכרת את הביקור הזה כחווייה מיוחדת. כל כך התרגשתי! הנה, הנה אני מגשימה את חלום חיי... למחרת נסענו לקיבוצנו מצפה השרון. על יד חנות ברעננה חכינו לתחבורה אל הקיבוץ, והנה הגיעה עגלה - - -

יצחק נשאר לעבוד בקובנה לפי "דין התנועה", ולארץ בא בעליה בלתי ליגלית, עם האחרונים שהגיעו מליטא...
אז "התגרשתי" ממיכק'ה, ונישאתי ליצחק.

חברי ההכשרה עובדים גם במפעל לפשתן "חזן" - פוניבז'.

דוסיאטאים משתתפים בשמחתה של רבקה שטיינמן (שו"ב) לרגל נשואי הבת בתיה.
מימין לשמאל, למעלה: רחל רבינוביץ (סלובו), דודלייב איירס, יצחק פורת, אבא יבנה וגיטלה (מוסילביץ), נפתלי סרבר, יצחק אורז.
שורה שניה: צבי בן מיכל וגצל לויט, רחל ויתקין (שו"ב), בתיה ירדני (מילון), רבקה - אם הכלה, ישראל בן מיכל וגצל לויט, בלה איירס, חנה'לה (פארס) ומישה פישרמן, שרה ויוסי סלובו, בתיה אביאל (לויט), בתיה דוכן (לוין), יצחק אביאל, שייקה גליק, שמואל קלאס, חיים סלובו (-).
יושבים: אריה גרשוני, פייגיצקה אורז, רבקה מילון, מאשה גרשוני (סלפ), סלובה סרבר (סגל), אלקה סלובו (מלמד) (-).

פרק ב':
מגלות לגלות

עם עליית מעמד הסוחרים והאינטליגנציה המקצועית מקרב העם הליטאי התקשו היהודים בעיר או בעיירה למצוא פרנסתם במסחר ובמקצועות אקדמיים, ולא נשאר לצעיר היהודי אלא לחפש מפלט בעלייה לארץ- ישראל או בהגירה, בעיקר לארצות הברית ולדרום אפריקה.[20]

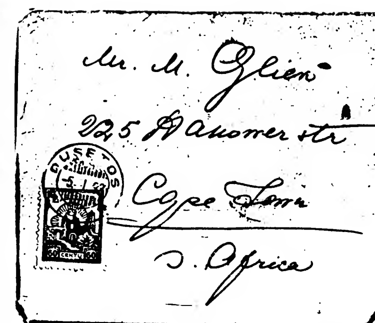

יונה שוורץ בן משה וטייבל (הורביץ), במדי סטודנט. (ישנה סברה ששם המשפחה המקורי של אביו היה ברמן...). **הוא ואחדים מבני משפחתו היגרו לאמריקה.**

גיטה'לה מ.: אחותו דבורה שפירא, שגם היא היגרה לאמריקה, הגיעה פעם לביקור בדוסיאט, והתרשמנו מהופעתה המיוחדת - בכובע ונעליים מאותו צבע - והיא הרימה את שמלתה וגילתה לנו "פודיקעס" - בירויות צבעוניות עם פרח בקצה...

מימין לשמאל, עומדות: **רחל בלכר בת הירשל, גיטקה** ברון, חנה קרוט, רחל בלכר בת שייע- ולחל (יושבת מימין) - **הצעירה בבנות בלכר, שהיגרה לברזיל בשנת 1928.**

Mr. M. Glick
225 Danover str
Cape Town
S. Africa

ה' מ. גליק
רחוב דנובר
קייפטאון, דרום אפריקה.

חותמת דואר דוסטוס -
5.1.1923
בול 20 צנט

מחותנים בדרום־אפריקה. אם החתן רחל־ליבה סקופ (בידיה פרחים) **עם בנה ראובן־פסח ובח"ל רחל בלכר** בת הירשל.

בנצקה חייטוביץ – זכרונות...

שרה ס.: בבית מלון "דיפלומט" בתל־אביב נפגשו שני החברים הטובים "עוד מהבית", יצחק אורז ובנצק'ה חייטוביץ. היו נוכחות גם לנקה ו. ויוזמת הפגישה, הלא היא מאשה ס. ב"לובי" על הכורסאות פרשתי לפניהם תצלומים רבים מהעיירה ובשמץ גאווה הראיתי, שאפילו "הבנק" נמצא באוסף, ולא ידעתי אז שהדמות המציצה מן הפינה הוא אשר החייט, זה שביתו החדש עלה באש...

בנצק'ה הביט בתצלום, ולפתע התרגש ואמר: "הרי זה אבי! הנה אבא! הרי אבי היה בעל הבית הזה..." ומיהר להראות לבנותיו את הסבא שלהן...

השריפה הגדולה וסתם שריפות

אני זוכר את השריפה הגדולה, שהיתה, נדמה לי, בשנת 1910. בית המדרש נשרף אז, אך הצליחו להציל את ספרי התורה. האש כילתה את כל העיירה! היא פרצה משני קצות העיירה והיתה רק מכונת כיבוי אחת, ומה הפלא שלא הצליחו להתגבר על האש?

אחרי חג השבועות נכנסנו לגור בבית החדש, ופתאום שוב שריפה, והבית החדש עלה אף הוא באש.

והיתה עוד שריפה: במלחמת העולם הראשונה הגרמנים נכנסו לעיירה למחרת ראש השנה, ובחול המועד סוכות פרצה שריפה. סיפרו אז שהגרמנים העמידו לבשל משהו, עזבו את הבית מבלי לכבות את האש וגרמו לדליקה. אני זוכר שחפרנו אז בור, וזחלנו לתוכו כדי להינצל מהאש.

אני זוכר את הרב הזקן נתןדנטע זילבר, ואת נכדו, הרב אליעזר זילבר, שהיגר לארצות הברית. בשנת 1914 הוא הגיע לביקור בליטא מטעם אגודת הרבנים, ובא אז לעיירה לבקר את אביו בונים־צמח.

וכמובן שאני זוכר היטב את המלמד הצולע, וגם את המכות שספגתי ממנו. ועוד איך!

וגם את המלמד אברהם־משה. סיפרו לי, שהוא עבר לפוניבז', מפני שלא רצה להישאר בעיירה קטנה. אני זוכר היטב את בנו יענקל'ה.

ההגירה לדרום־אפריקה

בשנת 1914 יצאתי ללמוד בדווינסק, אך בגלל המלחמה נאלצתי לחזור הביתה.

בשנת 1924 נפטרה אמי, והיא היתה אז רק בת ארבעים ושמונה! לעולם לא אשכח את דבריה האחרונים, ותמיד זכרתי שביקשה ממני להיות אב לאחי.

בתקופה ההיא התחילה הגירה גדולה מהעיירה. עזב אז ולול בלכר, ואחריו – שמואל יודלביץ, שיצאו לדרום־אפריקה, ויותר מאוחר "דרשר" לשם את משפחותיהם.

בשנת 1929 היגרתי גם אני לדרום־אפריקה. עבדתי שם קשה, וחסכתי כל פרוטה כדי להביא את אחי ואחיותי אלי.

אבא נשאר בעיירה, ונשא לאשה את נטל, אמם האלמנה של חיים ולייבלה סלובו.

אחרי אחי נתן הגיעו לדרום־אפריקה גם שלוש אחיותי ושני הגיסים. אחותי הקטנה בונק'ה היתה אז אולי בת שתים עשרה.

אני נשאתי לאשה את פרומה בת סימן (שמעון?) וחיינה שטיימן מדוסיאט. בשנת 1937 ביקרה אשתי עם שתי בנותי בעיירה, והן היו שם תשעה חודשים.

רחל־ לאה ח.: הייתי עדיין קטנה, אך נשארו לי זכרונות מהביקור ההוא, והעיירה יקרה לי עד היום.

כל נכדי ביקרו בארץ

ישנה חברות עמוקה ביני לבין בן־עירי, יצחק אורז, הוא ה"החלוץ", היושב עתה מולי. החברות הטובה בינינו נמשכת מילדותנו.

אמנם לא עליתי להתיישב בארץ־ישראל, אך תמיד נשארתי אוהד הארץ. ביקרתי כאן כבר הרבה פעמים, ותמיד אני זוכה ליחס נפלא ואוהב מבת עירי, מאשק'ה. ילדי וכל נכדי ביקרו כאן אף הם.

אני נזכר עכשיו באהבה בחברי יצחק פוריץ ובביקור המרגש אצלו בקיבוץ אפיקים.

וככה השנים חולפות, מזדקנים, ופוחתים והולכים החברים...

קטע מברכה בכתב ידו של האב אשר־משה חייטוביץ

שיינקה חייטוביץ בנעוריה.

שיינקה חייטוביץ: אני זוכרת היטב את עיירת מולדתי...
שם צחקנו, ועם הוריני בילינו - - -
שם נשארו הימים היפים של ילדותנו
ושלא ברצוננו עזבנו - - -
אהה! אהה!
ווי די קאפ געדענקט
אונד דאס הארץ בויינקט...
- הראש זוכר, והלב מתגעגע...

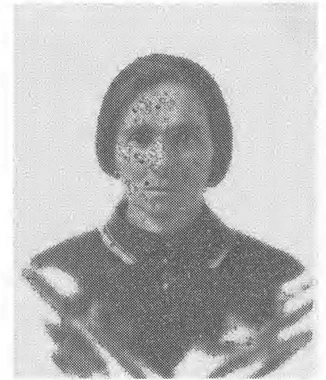
ביער בדוסיאט.

מימין לשמאל, למעלה: **חיים סלובו, שיינקה יוסמן, נחמה יודלביץ, איסכה זייף, רבקה פארס, שרקה מלמד, ליבקה קסימוב.**
שורה שניה: **בלקה פארס וולדקה חריט.**
שורה שלישית: **מירקה קרנביץ, איטה'לה אורלין, חווה שו"ב, בלקה קרוט, מאשה סלפ, מירקה סלפ.**
למטה: **רבקה לויט ורחל שו"ב.**

שיינקה חייטוביץ בביקורה ברמת־השופט.
מימין לשמאל, עומדים: **חיים סלובו (-) חנקה פישרמן (פארס), רבקה שטיינמן (שו"ב), שיינקה זיידל (חייטוביץ), רבקה קלאס (פארס).**
למטה: **(-) רחל ויתקין (שו"ב), אלקה סלובו (מלמד) (-).**

נחמה יודלביץ – לבי בארץ

האם אלטה יודלביץ.

אני מתארחת היום בחדרה, בביתו של קרובי וידידי יצחק אורז, ושמחה לתרום גם את חלקי כדי להנציח את דוסיאט, העיירה היפה שלנו.

הייתי חברה בתנועת "השומר הצעיר" בדוסיאט. אהה! איזו עיירה יפה היתה! ורוב הציבור דיבר בה עברית!

לעתים קרובות אני נזכרת בהווי התנועה, ובתקופה שהייתי "מנהלת" בקן.

בייניש אחי ואנוכי חשבנו, אמנם, על עלייה לארץ, אך אבא היה כבר בדרום אפריקה, ולא היה לנו האומץ להיפרד מההורים. בעקבות אבא היגרנו ביחד עם אמא לדרום אפריקה...

ביקרתי בישראל כמה פעמים. אני חיה בדרום אפריקה, אך לבי בארץ. אני אוהבת את השפה העברית ואת התרבות העברית. חליפת מכתבים רצופה עם חברתי הטובה רבקה שר"ב עוזרת לי לא לשכוח את השפה ולא להינתק מהארץ.

ישראל – זו הארץ היחידה לעם היהודי. וליהודים בגלות טוב שקיימת מדינת ישראל. אם היה בי עוז לעזוב את דרום אפריקה, לא הייתי חושבת לעבור לארץ אחרת, אלא לארץ ישראל.

אחי בייניש עלה לארץ בשנת 1938 או 1939, אך אחרי תקופה קצרה חזר. דווקא לאחרונה תכנן ברצינות לעלות עם אשתו סילביה ולהשתקע בארץ, אך לפתע נפטר...

אני מביטה שוב ושוב בצילומים הרבים מהעיירה, והאנשים כולם־כולם זכורים לי, גם בשמותיהם, וצפים ועולים זכרונות הילדות.

רבקה ש.: הנה נזכרתי גם אני בימים רחוקים... בייניש היה שכני לספסל הלימודים בדוסיאט. שלא כמוני הוא "הבריק" בחשבון והיה פותר תרגילים ו"שאלות" במהירות, וכשניסיתי "להציץ", תמיד חסם את המחברת ומנע ממני להעתיק.

כאשר הגיע אלי לביקור בקיבוץ, אמרתי לו, שיש לי "חשבון אתו"...

מאשה ס.: אני זוכרת את ביתם בעיירה, שהיה בית מכניס אורחים, בית של "כל דיכפין ייתי ויאכל..."

בייניש יודלביץ מתארח בחדרה.

מימין לשמאל: **כהן, בייניש, יצחק אורז, רבקה לויט, פייגיצקה אורז, שמואל לויט, רענן כהן**

דוד־לייב זילברשטיין — כבר אין לי עם מי לדבר עברית...

שרה ס.: שאלתי בטלפון את לילי לויטה, בת דוד־לייב, מה אומר לה השם "דוסיאט", והיא השיבה: "הסיפורים היפים ביותר ששמעתי מפי הורי היו על העיירה הזאת, והם תמיד נשמעו לי כמו אגדה יפה..."

למחרת היום, בשעה שמונה בבוקר, הופתעתי. בפתח דלת ביתי ניצב במלוא קומתו, זקוף ושזוף, אדם שמייד הזדהה: "אני דוד־לייב זילברשטיין". בעודני משתאה למראהו, המשיך, כשהוא קורן עליצות וזריזות: "כבר הגעתי לגבורות..."

קונצרטים בעיירה...

אבי ואמי ז"ל - אברהם־משה מראקישוק - וחיה־לאה, לבית גולנד, מדוסיאט, עקרו בשנת 1907 מראקישוק לדוסיאט, ואני אז בן חמש שנים.

נולדתי אחרי שתי בנות, בלה וליבה, ואמא היתה מאושרת. אחרי נולד אחי גרשון־מוטל.

ביתנו עמד ב"אונטער דעם בריק". האם סיפרו לך כבר על הנהר שחצה את חצרנו? כשהנהר עלה על גדותיו, היה מציף את החצר והבית עמד כמו אי בלב ים...

יצחק אורז: כילדים אהבנו לחצות את החצר הזאת, למורת רוחה של חיה־לאה. כשהיתה תופשת אותנו מעבר לגדר, היינו "מתגוננים" ובקול רועד אומרים: "אבל חיה־לאה, באמת שלא עברתי שם", והיא היתה אומרת: "איך האב דיך געזען מיט מיינע אייגעלעך" ("ראיתיך במו עיני")... חיה־לאה היתה קיצרת רואי, והתפלאנו איך יכלה לראות. המשפט הזה - "איך האב דיך געזען מיט מיינע אייגעלעך" - נכנס לפולקלור שלנו...

אבא עסק במסחר פשתן. הוא היה נוסע לראקישוק להביא משם סחורה, ואמא היתה המוכרת. אמא עבדה קשה, ובכלל היא היתה הרוח החיה בבית, ועל פיה יישק כל דבר. היא היתה אשה אדוקה מאוד, וגם יותר מאוחר, בדרום אפריקה, הקפידה מאוד על הדלקת הנרות...

בחצר ביתנו הקים אבא בית כנסת קטן, ובארון הקודש היו שני ספרי תורה. כשאבא היגר לדרום אפריקה (בזמן ההוא התחילה דוסיאט להתרוקן מתושביה היהודים ומספר המתפללים פחת) לקח עמו משם ספר־תורה אחד, והוא שמור בבית הכנסת במיוזנבורג עד היום הזה.

עודני זוכר את הקונצרטים, שהיו נערכים בחצר של מכבי האש. אני ניגנתי בכינור, וכמוני גם אידה, בתו של הטוחן. אני נזכר, שכאשר נפרדתי מחברי בדרכי לדרום אפריקה, נתנה לי אידה שעון במתנה. תקופה ארוכה היתה חליפת מכתבים בינינו, ואחדים ממכתביה שמורים אצלי עד היום, מכתבים בעברית ושירי אהבה ברוסית, שאותם אני זוכר...

שמור אצלי תצלום, כשלצדי עומדים חברי הטובים, יודל חיה־ציפה'ס וקהת קגן, ובידי אני אוחז מגן־דוד גדול שניתן לי בסיומו של קונצרט. הייתי מלווה בנגינתי את החברים, שהיו יושבים שם על ספסלים בשתי שורות ארוכות, והיו שרים משירי ציון. הנה אני נזכר בשיר "מה בקופסה יש, ילד טוב שלי..." (שרה ס.: קול ערב יש לו, לדוד־לייב...). עברית למדתי ב"חדר" של אברהם־משה, והנה גם עכשיו אני קורא ומבין כל מלה, למרות שאין לי כבר עם מי לדבר בשפה זו.

דוד- לייב זילברשטיין עם אביו אברהם- משה. "הצטלמנו בקובנה ערב נסיעתי לדרום- אפריקה."

כשמלאו לי שתים עשרה שנה, יצאתי בעידודה של אמא לדווינסק ולמדתי שם ב"הורוביץ ישיבה", ברחוב קריסלאווה. גרתי שם אצל דודתי חיה־איטל, אחות אמי.

כשמלאו לי שלוש עשרה הייתי עדיין ב"ישיבה", ואני זוכר שהנחתי תפילין, עליתי לתורה, וזה היה "הבר־מצווה" שלי.

בשנת 1915 קיבלתי, לפתע, מכתב לשוב מייד הביתה. כשנכנסו הגרמנים לעיירה, נשלחו הגברים לעבודות שונות, וגם אני הייתי ביניהם. ידעתי כבר גרמנית, ושימשתי מתורגמן. אינני זוכר שרעבנו אז ללחם, והרי הגרמנים סיפקו לנו מזון.

חסכתי פרוטה לפרוטה...

בשנת 1918, ואולי עוד קודם לכן, שלחתי אל דודי בדרום אפריקה תצלום שלי, בדמות של פרש, וכנראה עשיתי עליו רושם של בחור מגודל וחזק, והוא שלח לי דרישה לדרום אפריקה.

התחלתי לעבוד שם במקום נידח, שהיה בו מכרה נחושת. עבדתי בחנות, הייתי מכין מצרכים למכירה ומשגיח. נדמה לי שהיו שם שלוש חנויות לאספקת מצרכים לפועלים, והיה שם גם סניף דואר עלוב, שבו ישב שלם המשכורות. הרווחתי כסף, ולא היה לי על מה לבזבז, וכך הצלחתי לחסוך סכום ניכר.

בקיץ היה שם חום לוהט. בין השעות שתים עשרה עד ארבע אחר הצהריים היינו נחים, וחוזרים למשמרת שנייה. המים היו מלוחים וקשה היה לשתותם. היינו אוכלים רק שימורים ואיבדתי

הרבה ממישקלי. עבדתי שם למעלה משנתיים, והצלחתי לחסוך ארבע מאות דולרים.
יום אחד הודיע לי דודי, שישנה אפשרות לקנות חנות ביישוב סמוך לקייפטאון, וקיבלתי את הצעתו. זו היתה חנות מכולת קטנה, אך הספיקה לקיומי; ועוד חסכתי פרוטה לפרוטה כדי להביא אלי את בני משפחתי. ואמנם, "דרשתי" את אחי ועזרתי לו לפתוח חנות גם כן. ארבע שנים מאוחר יותר "דרשתי" גם את אחותי הגדולה ובעלה, ואז התפניתי להתחתן. נישאתי בשנת 1936, ולאחר נשואי "דרשתי" את הורי ואף הם הגיעו לדרום אפריקה.

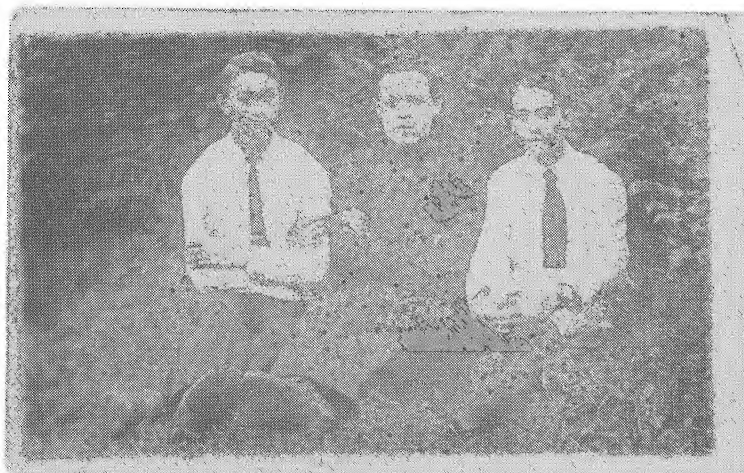
בחייהם ובמותם לא נפרדו...

הורי גרו בדירה קטנה לא רחוק ממני, והגיעו יחד לאריכות ימים. אבא היה רוב ימיו אדם בריא, וכאשר חלה לפתע ואושפז הטיפול הרפואי היה זר לו. אמא נשארה אז לבדה בבית, ובחג הסוכות, כאשר חזרתי מבית־הכנסת ונכנסתי לבקרה, מצאתיה חולה. הזעקתי רופא, ואך עזב הרופא את הבית אמא נפטרה לפתע. לאבא לא סיפרנו על מותה. כשהעברנו אותו לבית־אבות הוא דימה שזהו בית־מלון ששם, כהסברנו, ימשיך לקבל טיפול רפואי. באנו לבקרו מדי יום. חודש מאוחר יותר גילה לנו אבא, שהוא יודע שאמא נפטרה. ומניין? אחד הדיירים בבית הזמין את אבא שילכו יחדיו להגיד "קדיש". אבא בכה בנוכחותנו, וסיפר שהוא הרגיש אז כאילו נחתך חלק מגופו. לא עברו ימים רבים ואבא הלך לעולמו.
למרות הגיעם לשיבה טובה, והנחמה שזכינו לחיות כולנו במחיצה אחת, קשה לי להתגבר על הצער במותם. מדי פעם אני נזכר באימרות שלהם, שתמיד נתנו לי כוח.
אמא נהגה לומר: "מחר יהיה טוב", "טוב שרק זה קרה", או "יכול היה להיות יותר גרוע", מלים ששמעתי מפיה גם ביום פטירתה ואבא היה משנן לנו: "שמח בחלקך!"...

נתן פוגרונט ובלה בת אברהם־משה זילברשטיין.

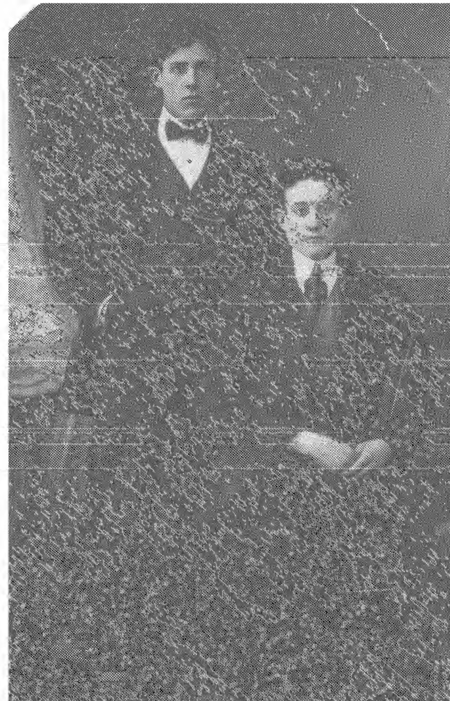
כאן אני מרגיש בבית...

יש לי שתי בנות. מבתי בלה, שחיה עם משפחתה ביוהנסבורג, יש לי ארבעה נכדים. ומבתי לילי יש לי שלושה נכדים ושני נינים תאומים. כן יירבו!
בתי לילי למדה עברית עוד ביוהנסבורג, אצל המורה אלתר לוויטה (מריטובה), שזכה לעלות לארץ. היא הכירה את בנו ישראל והם נישאו.
לפני שמונה עשרה שנה הם עלו לארץ, ולילי נראית כאילו נולדה כאן. לפי התרשמותי היא ומשפחתה מרוצים ומאושרים כאן.
למרות שנדמה, שהחיים בדרום אפריקה יותר קלים מאשר כאן, אני חושב שכאן יש טעם לחיים, והלוואי וגם בתי בלה היתה עולה לכאן עם משפחתה. אז היינו גם אני ואשתי עולים ארצה.
מדוע לא עליתי לארץ־ישראל, אלא היגרתי לדרום אפריקה? לא היה לי קשר עם מישהו מהארץ. ייתכן, ולו מישהו היה יוזם אז את עלייתי ארצה הייתי עולה. הגעתי לדרום אפריקה מפני ש"דרשו" אותי לשם!
אומר את האמת: כל פעם שאני מגיע לארץ, אני מרגיש שבאתי הביתה. כאן אני מרגיש בבית.

שלושה חברים בדוסיאט
משמאל לימין: **דוד־לייב זילברשטיין, יהודה סלפ בן חיה־ ציפה ויצחק יפה בן הטוחן.**

כולם בעיירה היו קרובי משפחה...
עומדים: **דבורה לויט** בת הירשל וצירל (זילבר), **יהודה סלפ** בן עמנואל וחיה- ציפה (חצקל), **דורה לויט** בת משה וחסיה- לאה (מלר), **הלל שוורץ** בן משה וטייבל (הורביץ), **מלכה לויט** בת שמעון וחיה־פרומה, **מאיר לויט** בן ברל ורחל.
יושבות: **סוניה אורלין** בת אליהו ורחל (חצקל), **חיה־תמה קגן** בת זלמן, **בלה זילברשטיין** בת אברהם־משה. **שלושתן נישאו בדוסיאט והיגרו לדרום־אפריקה. יתרם ניספו בשואה.**

משה- זלמן אורלין בנעוריו עם חברו פוגרונד (1913).

הקירבה המשפחתית הודות לרב- סבתות...

פוגרונד נשא לאשה את בלה זילברשטיין (בת אברהם־משה, בנם של מיכל ודוברה ברמן).

משה אורלין נשא לאשה את טייבל ברמן (בת אבא, אחיה של דוברה).

סוניה אורלין, אחותו של משה, נישאה ליונה ברמן, אחיה של טייבל.

ומי היו הרב- סבתות?

שתי האחיות:

רסקה - אשת גרשון ב ר מ ן -

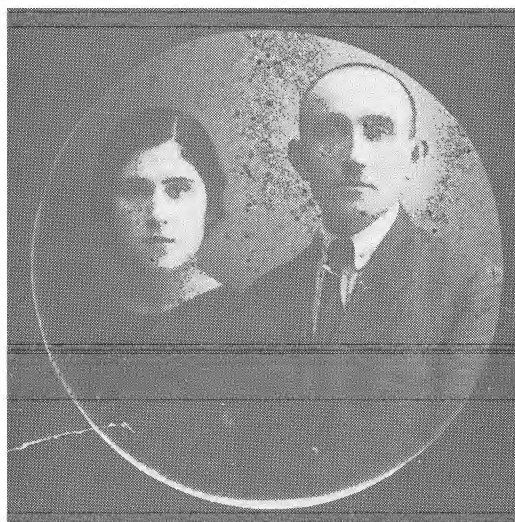
ופריידקה - אשת קהת ח צ ק ל.

נולדו להן ילדים, נכדים ונינים, שמילאו את העיירה בשמות המשפחה: חצקל, אורלין, סלפ, חריט, לויט, קגן, ברון ואיירס. בני המשפחות הורביץ ופלוטקין מתייחסים גם הם לענף זה.

וכה מעטים נותרו.

סיביל הרבסט (ברמן) — יהודי ליטא ליד שולחן המשפחה

אבי יונה ואמי סוניה (לבית אורלין) מוצאם מליטא. אמא מדוסיאט, ואבא מאוטיאן, אך היו לו קרובי משפחה בדוסיאט ולכן ההכרות בין אמא ואבא היתה כבר מגיל צעיר.
אבא היגר לדרום אפריקה בפברואר 1924, וכשהסתדר מבחינה כלכלית, הוא "דרש" את אמא כארושתו. אמא הגיעה לדרום אפריקה ביולי 1927.
שנים לפני כן, עוד בדוסיאט, נשא אחיה של אמא, משה, לאשה את אחותו של אבא, טייבל, וגם הם עם ילדיהם, היגרו מדוסיאט לדרום אפריקה. לכן, דוסיאט לא יכולה להיות לי שם זר.
פגישות הדוסיאטאים בדרום אפריקה לא היו תופעה נדירה. בארועים של שמחה, וחלילה, של אבל וצער, תמיד היו נפגשים ביחד. ובכלל ה'גרינע' (ה"ירוקים") היו נפגשים תמיד. כמעט כולם התקבצו בפארל, וביחד למדו אנגלית. היתה עזרה הדדית רווחת בין יהודי דרום- אפריקה בכלל, ובין יוצאי- ליטא בפרט, ובוודאי שהיו קשרים הדוקים בין "בני- עיר", ואבא היה פעיל מאוד בתחום זה.
אני נזכרת עכשיו באולם השמחות בפארל. בכל שמחה היה "שולחן משפחה", והשולחן הזה הקיף, בעצם, את כל האולם, כי כמעט כולם היו בני משפחה אחת. ואם אני שומעת עכשיו, שהסבתא שרהביילה היתה מספרת על שושלת היוחסין, שלפיה אחים כאילו התחתנו עם אחיות, אני מאשרת שהיא כמעט צדקה...

יונה ברמן וסוניה (אורלין)
28.6.1927 -

את המרחק הגדול שבין יוהנסבורג לקייפטאון קיצר קשר המכתבים, והודות לו והודות לתצלומים השונים באלבום המשפחתי ולסיפורים של ההורים, אני בקיאה בשושלת היוחסין.
אמא היתה מספרת לנו זכרונות מהבית, והשמות והפרטים שהזכירה היו מוכרים גם לאבא. מאמא למדתי על דוסיאט, ומאבא - על אוטיאן. אני חושבת שההורים "העבירו" את הבית לדרום־אפריקה, וכך נהגו כנראה כולם.
כשאבא שכב על ערש דווי, הוא ביקש ממני להביא נייר ועט, והכתיב לי את "העץ המשפחתי" עם ההסתעפות הענפה. גם על גבי התצלומים ביקש ממני לפרט את השמות עם הייחוס. עכשיו כשאני מביטה בתצלומים של בני העיירה, ומצביעים ואומרים לי: "הנה פלוני והנה אלמוני", הדמויות מוכרות לי. אני מחברת דמויות אלו אחת לאחת ומרגישה את "היחד", וזה מעניק לי הרגשה טובה.
ומעשה בבתי דורית, שחזרה יום אחד מגן־הילדים, והביעה צער שאין לה סבא וסבתא. הבנתי ששמעה משהו בגן, וקינאה בילדים שיש להם סבא וסבתא. הוצאתי את התצלומים מהאלבום שלנו, והראיתי לה: "הנה זו הסבתא שלך, וזה הסבא שלך", ולמחרת בגן אמרה לילדים בגאווה: "גם לי יש סבא וסבתא, אבל שלי כבר מתו..." וכך מן התצלומים היא קלטה גם כן על שורשיה. וגם ציור מעניין ציירה: בשורה אופקית עומדות דמויות המשלבות ידיים וקו בחצי גורן קושר את כל אחת מהידיים "הקיצוניות", היינו כל הדמויות כולן קשורות זו לזו... בכך רצתה להוכיח שהיא מבינה את הקשרים המשפחתיים...

סיביל ובתה דורית מארחות את יוסף יבנאי במלאת ששים וחמש שנה לעלייתו ארצה.
דצמבר 1985.

שרנו שירים עבריים

חיי התרבות בקהילה התנהלו ביידיש. בבית דיברנו יידיש, אבל אני זוכרת שאיכפת היה לי מאוד שהורי ידברו אנגלית טובה. גן- הילדים היה יהודי, ושרנו בו שירים עבריים. אחרי שעות

הלימודים בבית הספר הכללי הלכתי ל"חדר" ללמוד עברית, ויכולתי להעזר באמא. בבית היתה קופסת הקרן- הקיימת. בעיר היתה ספריה עברית, אני הדרכתי ב"הבונים", והייתי פעילה בגופים ציוניים. כשגמרתי את חוק לימודי, עברתי מפארל לקייפטאון, וגם שם הצטרפתי לחוגים ציוניים. אבא היה גאה מאוד בפעילותי הציונית, והיה מרוצה כשעליתי ארצה.
רק חלק קטן ממשפחתי עלה גם הוא לארץ, אך אני שומרת על קשר רצוף עם קרובי בחוץ לארץ, קשר טלפוני, קשר מכתבים וביקורים הדדיים.

סיביל (ברמן) וחיים הרבסט בביקורם בדרום אפריקה, עם ההורים סוניה ויונה ברמן והאח אייבי (אבא).

לוח - השמות

מאוד נגע ללבי ספר הזכרון של ראקישוק וסביבתה, שיצא לאור ביידיש בדרום אפריקה. אני רואה חשיבות גדולה לספר הנצחה. יכול להיות, שדעתי זו מושפעת מהערכים שספגתי בבית, ומההתיחסות שלי למשפחה, לקרובים ולעמי. הנה היינו ברודוס, בעלי חיים, אני ודורית, וביקרנו בבית-כנסת במקום נידח. מצאנו שם לוח שנשא שמות שונים, והתרגשתי כשנתקלתי בשמות מוכרים לי מדרום- אפריקה, כמו "חביב","פרנקר", "אלחדיף", ואחרים. רשימה זו נגעה ללבי מאוד, וכאילו מצאתי את שורשיהם...

טייבל אורלין ובנותיה חיה-איטקה (מימין) ואתי. משמאל - סיביל ברמן. דרום-אפריקה

חלוצים בשדה הפשתה של שלמה וציפה פרידמן (עומדים מימין), באבל.
בתצלום נראים גם ילדיהם הניה (למעלה) ואבא (אייבי) יושב שני משמאל. קיצוני משמאל - החלוץ שלום- מאיר קלאוויר (בקב' דפנה).
אייבי פרידמן היגר לדרום- אפריקה ונשא שם לאשה את קרובתו לילי בת משה וטייבל אורלין.

ענפי משפחה שלובים זה בזה

יעקב בן מאיר חריט ודודניתו סוניה בת חצקל חריט.
יעקב ח.: אני נראה בתצלום בחליפת הסטודנט שתפרה לי דודתי היקרה, רבקה לוין בת יעקב חריט-כץ. בתה חנק'ה (גרשטיין) נמצאת אתכם בארץ.

אייבי (אבא) פרידמן:

סבא-רבא חיים־אביגדור פרידמן גר בגרודנו. כשהעביר הפריץ מגרודנו את אריסיו היהודים לאחוזותיו באבלי, עבר איתם גם חיים־אביגדור.

בהיותו אלמן עם שלושה ילדים (משה, ברציק ויהודה) נשא חיים־אביגדור לאשה את הנה-זלדה כץ, שהיתה אלמנה עם חמישה ילדים: חיה־מינה, שרה־ביילה, שמואל־חצקל, מנדה (ששינה שם משפחתו לקפנאוז) ויעקב (ששינה שם משפחתו לחריט - חתן רבי יצחק טבצ'ניק).

משה בן חיים-אביגדור פרידמן עם אשתו שרה התגוררו בליבאווה.

ברציק בן חיים-אביגדור פרידמן עם אשתו (אחותו החורגת) חיה־מינה בת הנה-זלדה כץ התגוררו באבל ונולדו להם ארבעה ילדים: שרה־ביילה (נישאה לדודנה זלמן בן יעקב חריט־כץ), שלמה (נשא את ציפה פלייש), חיים־אביגדור (נשא את שרה רבינוביץ), ומוסל. לה ולבעלה הראשון קלמן־אברהם זיידלין, מהעיירה דרוייה, נולדו ארבעה ילדים: מיכה, אהרון, פריידל וחנה.

מוסל נישאה בשנית לדודנה האלמן חצקל בן יעקב חריט-כץ, ונולדו להם שני ילדים: מנחם (מנדקה) ויעקב. לחצקל היו ששה ילדים מאשתו הראשונה (סוניה, לאה, משה, רפאל, יהודה ויצחק). מוסל וחצקל חריט התגוררו בפודזלבה.

שרה־ביילה בת הנה-זלדה כץ נישאה לחנוך חצקל. הם התגוררו בדוסיאט, ונולדו להם חמישה ילדים: משה (שנשא את חסיה מרגלית), לאה (נישאה למאיר בן יעקב חריט-כץ), חיה-ציפה (נישאה לעמנואל סלפ), רחל (נישאה לאליהו אורלין) ופריידקה (נישאה ליוסף לויט).

יהודה בן חיים־אביגדור פרידמן היה נשוי פעמיים (אשתו הראשונה - מוסה, והשניה - חיה־מושל רבינוביץ) והיו לו עשרה ילדים. ענפי המשפחה משתלבים שוב ושוב:

בנו זלמן נשא את רבקה אורלין (נכדתה של שרה־ביילה חצקל-כץ);

בתו רוזה נישאה ליצחק בן זלמן (בן יעקב חריט־כץ);

בתו שרה נישאה לאחיו של יצחק, אברהם בן זלמן (בן יעקב חריט־כץ).

אבא פרידמן, בנם של ציפה ושלמה בן ברציק פרידמן וחיה־מינה, נשא לאשה את קרובתו לילי אורלין, בת טייבל ומשה אורלין (נכדה של שרה־ביילה חצקל־כץ). סוניה אורלין, אחותו של משה, נישאה ליונה ברמן, אחיה של גיסתה טייבל.

למאיר בן יעקב חריט-כץ וללאה חצקל נולדו ארבעה ילדים: אלקה, זלדקה, איטה'לה ויענקלה.

בחנוכת בית בפודזלבה משתתפים בני המשפחות: אברמן, בורגון, ברון, וולפסון, וינר, זרמבה, חריט, לוין, מיילס, רבינוביץ, רויטנברג ושטוקול.
מוסל חריט - משמאל, ליד הילדים.
מכולם שרדו רק מנחם חריט (בעפולה) ומירה זרמבה (בירושלים).
יתרם ניספו בשואה.

רבים מבני המשפחה ניספו בשואה. רק מעטים עלו לארץ-ישראל.

יהודה בן אברהם חריט: סבי, זלמן בן יעקב חריט-כץ, ביקר בארץ-ישראל לפני מלחמת העולם הראשונה. בתקופה ההיא חיו בארץ קרובי משפחתי: יוסף בן יהודה חריט (איש "השומר"), יצחק בן חצקל חריט ואחיו החורג מיכה זיידלין. דודי רפאל חריט, אח אבי, עלה לארץ אך חזר לליטא.

אבי, אברהם בן זלמן חריט, היה מנהל בית ספר "תרבות" בקובנה. אחרי המלחמה התגוררנו בווילנה.

בשנת 1967 הגיע אבא לביקור בישראל ושהה בה כמה חודשים. ב-31 במאי 1967, יום אחד לפני תום מועד האשרה, הוא נסע לטבול בים המלח, וליבו נדם. אבא הובא למנוחות בבית העלמין בעפולה.

בראשית שנות השבעים עליתי ארצה עם בני משפחתי ובעקבותינו עלו גם אחי יעקב ומשפחתו ובני משפחת דודי יצחק (אחי אבי), שאף הוא עלה ארצה יחד איתנו. במותו הוא נטמן בעפולה ליד קבר אבי.

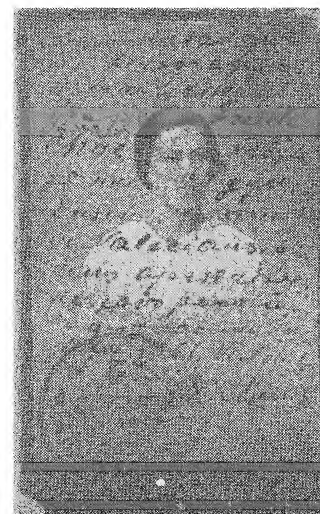
אברהם חריט, תלמידתו-לשעבר צור ובתה.
(צולם בישראל, 1967)

מנחם חריט (ליד המצבה):

מיכה זיידלין, אחי החורג, נהרג בידי פורעים ערביים ב-כ"ח בתשרי תרע"ט, ונקבר בבית העלמין בטבריה. על המצבה, שהיתה משותפת לשני קורבנות: מיכה זיידלין ודב (ברלה) שווייגר (שנהרג בפסח תרס"ט), חרוט: פ"נ חלוצים אלמונים - אישי השמירה וההגנה.

המצבה זוהתה, כנראה, רק בשנת 1944. עצמותיו של דב שווייגר הועברו משם לחלקת "השומר" בתל-חי.

פריידקה חצקל בנעוריה.

יוסף ס.: לאחר נשואיה ליוסף לזיט הוכרחנו לקרוא לה "מומע פריידל"; יותר מכובד...

פריידל היתה אחותן של ריבה-לאה חריט, רחל אורלין, ושל אמי חיה-ציפה סלפ.

שלושתן מופיעות בתצלום המשפחתי.

נפרדים מרבקה אורלין ערב נסיעתה לדרום אפריקה.
פסח, איסרו חג, תרצ"ט.

מימין לשמאל, עומדים: אלקה חריט ואמה ריבה-לאה, איטה'לה אורלין (-) רבקה אורלין, חיה-ציפה סלפ ובתה אלה שוורץ, אברהם-הירשקה אורלין, הלל שוורץ, זלדה חריט.

שורה אמצעית: יעקב חריט, הניה בת פריידל ויוסף לזיט, רחל ואליהו אורלין, יהודה סלפ.

למטה: טייבלה בת פריידל ויוסף לזיט, רבקה'לה וחנוך שוורץ ילדי אלה והלל.

רבקה פרידמן (אורלין) — כבר התחילו ליידות אבנים...

הרבה זכרונות נשארו אתי מעיירתי דוסיאט, ומקום מיוחד בה תופש בית הספר, שהייתי בין תלמידיו הראשונים.

בית הספר בדוסיאט - "תרבות" - היה בית־ספר מצויין! מהעיירה איז'רני (זאראסיי), שהיתה גדולה כפליים מדוסיאט, הגיעו תלמידים ללמוד אצלנו. המורים שלנו היו רציניים. אני זוכרת את המורים יודל סלפ, הלל שוורץ, צבי־הירש האמר, והמורה לתנ"ך וחומש, אברהם־משה, שהיה צובט את הנערים והיה אדוק מאד. יודל והלל היו יותר מודרנים.

למדנו ארבע שנים. למדנו עברית, חשבון, גיאוגרפיה, היסטוריה, חומש, והתחלנו ללמוד גם ב"ך וגם ליטאית - קרוא וכתוב. הייתי טובה מאד בהיסטוריה, וקראתי הרבה.

אני זוכרת שכשהתחלנו ללמוד, נוכחנו לדעת בבית שאכן לסבא חנוך ידע רב, והוא באמת ראוי לכבוד שחלקו לו. בפי כל בני הסביבה היו מכנים אותנו "העניכ'ס איינקלעך" - "הנכדים של חנוך". היינו ידועים כתלמידים טובים, ואבא, כשהיה רואה שאנו מתמידים בלימודים ומתקדמים, היה גאה בנו, והיה אומר שיצא לפחות משהו טוב מהמלחמה, כי הרי ייסוד בתי הספר העבריים היה שינוי שבא אחרי המלחמה.

למדתי באוטיאן בגימנסיה, ואז גם הצטרפתי לתנועה החלוצית. היינו עורכים משפטים ספרותיים, ואני זוכרת נושאים כמו "מדוע אין לנו ארץ משלנו", "אין בנו חפץ למרות כשרונותינו", או "אי אפשר לנו לפתח את כשרונותינו"...

כשחזרתי הביתה התחלתי בפעילות בסניף "החלוץ הצעיר" בדוסיאט, שבראשו עמד אז דניאל זייף. אני הייתי "אחראית". הייתי יושבת עם החניכים ב"אסיפות" פעמיים בשבוע, לימדתי אותם לכתוב אל"ף־בי"ת, ויותר מאוחר לימדתי גם לנסח מכתבים ולכתוב כתובת כהלכה על המעטפה.

היו שולחים לנו חומר הסברה מה זה "החלוץ", ואני זוכרת שקראתי בפני חניכי מן הספר "מסילה" את הסיפור על כפר־גלעדי ועל תל־חי ויוסף טרומפלדור.

היו מגיעים אלינו פעילים, ואני זוכרת שהגיעו יצחק פוריץ, שהיה אז פעיל בראקישוק, וגם חנוך פץ. השליחים לימדו אותנו שירים, והיינו מרבים לרקוד "הורה" ולשיר משירי ארץ־ישראל. הם תמיד ציינו לשבח את העבודה האחראית שנעשתה בסניף הדוסיאטאי.

לתנועת "השומר הצעיר" הצטרפו, כנראה, רק אלה שהתכוונו לעלות לארץ־ישראל, ואני לא הייתי ביניהם.

החבורה הבוגרת בדוסיאט.
מימין לשמאל, עומדים: דב כספי (ברל זילבר), רבקה אורלין, ברקה בן חסיה לאה לויט, קהת סלפ, זוסל בן חיה הנע לויט.
יושבים: חיה רבקה יודלביץ, בתיה שו"ב, אבא פוריץ, פסיה קגן ואחיה קהת.
למטה: אלקה סלפ ואלקה חריט.

"ז'ידאס פארקאס"

פרנסת המשפחה באה יותר מהגויים מאשר מהיהודים. בביתנו יצאו ובאו הרבה גויים, שהיו שותים אצלנו תה והתחזו כידידים. אך הרבה פעמים שמעתי אותם אומרים "ז'ידאס פארקאס" (יהודע מצורע)...

פה ושם היו ביקורים הדדיים, אבל בדרך כלל רק מעטים יצאו לבלות עם הגויים.

ההתלהבות לארץ־ישראל באה, ראשית כל, בגלל האנטישמיות. היו בתוכנו בעלי כשרונות.

שלא נתקבלו לאוניברסיטה או לקונסרבטוריום בגלל היותם יהודים. גם אחותי אסתר, שלמדה בסמינר למורים, התקשתה לעבוד כמורה בגלל האנטישמיות.
כשנפתחו הקואופרטיבים על ידי הגויים, היו לצדם שלטים שהכריזו מפורש "לא לקנות אצל יהודים", או "היהודים הם פרזיטים". עיני היהודים נפקחו לראות, שהפתרון הוא בארץ משלנו.
היה לי, אמנם, סרטיפיקט לעלות ארצה, אך אבא ואמא לא הניחו לי לעלות. הם אמרו: "מה, גידלנו שבעה ילדים ונשאר לבד?" - - -
הגיע ערב פורים, 1939. הרוקח חיים־אהרן ואבא - שניהם היו חברים טובים - סגרו כהרגלם האחרונים את בית־המדרש אחרי קריאת המגילה, ובצאתם מבית הכנסת סקלו אותם גויים באבנים. חיים־אהרן נפגע באצבעו, ואבא - בעורפו. למחרת התלבטו בבית־המדרש, האם להודיע על המקרה למשטרה, ובסופו של דבר החליטו להבליג.
אבא היה חבר במועצת העיירה. וזמן קצר אחרי התקרית הזאת הדיחו אותו, ובמקומו צירפו למועצה גוי מיישוב אחר.
בשנת 1939 הרגשנו כבר בסכנת המלחמה. בפוניבז' כבר פגעו בחנויות יהודיות, ואז הבינו ההורים שהגיעה שעתי לעזוב. כשעמדתי לצאת לדרום אפריקה, אמרו ההורים בינם לבין עצמם: "מוטב כי תצא ולא תישאר בידי הכובשים..." נסעתי לדרום אפריקה כתיירת, כי אפשרות אחרת לא היתה. אני זוכרת, שכשישבתי כבר באוטובוס - נהג בו ברוך קרוט - התעלפה אמא בחוץ, ואבא תמך בה.
ולמה לא כולם עזבו? כי לכל אחד היתה חנות, סחורות, והיאך אפשר בבת־אחת להינתק מהכל?!
היה לי קשר מכתבים עם הבית, ביחוד עם אחי אברהם. במכתביו היו כבר רמיזות על המצב, למשל: "הבורקלאך" - והתכוון לרוסים - "עכשיו אינם טעימים", ועל אמא כתב, שהזיקנה קפצה עליה תוך חדש, כאילו חלפו עשר שנים.

בדרום אפריקה נישאתי לזאמקה (זלמן פרידמן). עברו עלינו זמנים קשים. לא ליקקתי דבש. בספרינגס עבדתי כקצבית. בנאטאלסברוט הקמנו משק, ושם נולדה בתנו מושה. משם עברנו לפריסטייט - חמשים קילומטרים מהמרכז. ויותר מאוחר הגענו לוורמבאס.
את הקשיים שעברו עלי בשנים הראשונות בדרום אפריקה לא גיליתי מעולם אפילו לילדי, מושה ויודקה, ואינני מסוגלת אפילו עכשיו לספר עליהם.

רחוב באבל.
בחזית־ זמקה־זלמן בן יהודה פרידמן

יהודה פרידמן — ילדינו כבר צברים אמיתיים...

הייתי פעיל בתנועה הציונית בדרום אפריקה, עד שיום אחד אמרתי: די להטיף מלים, והחלטתי להגשים בעצמי, ועליתי לישראל.
ההחלטה לעלות היתה מאד קשה. הפיתוי להמשיך ולעבוד כווטרינאר בדרום אפריקה היה גדול, ויכולתי להשתכר שם פי כמה יותר. אבל כשביקרתי פעם ופעמיים בארץ הרהרתי: אילו הורי היו עולים בשעתם לארץ-ישראל, היו מגיעים להישגים לא פחותים. והלא השקיעו בדרום אפריקה כל כך הרבה כוחות והיו לא מעט אכזבות וחרדות.
כשהחלטתי בסופו של דבר לעלות לארץ, אחד השיקולים הרציניים שלי היה, שכאשר בני יגיע לגיל שמונה-עשרה, לא תציק לו השאלה "מדוע הורי לא עלו ארצה".
עלינו בחג העצמאות תשל"ה. היו לנו כבר שני ילדים, אילנה ודני, ואני יודע שקרובי הטילו ספק אם נתמיד ונשאר בארץ. היינו תקופת-מה במרכז קליטה "מבשרת ציון", ולמדנו עברית. אחר כך עברנו לנתניה.

הדסה: יודקה ידע קצת עברית,ואילו אני - אף מלה! ביחוד היה לי קשה כשהתחלתי להתרוצץ במשרדים השונים. דומני, שרק בחברת-חשמל לא היו לי בעיות...
בחורף הראשון הילדים חלו בכל שני וחמישי... אך עובדה שהחזקנו מעמד. אני מצטערת שלא כל חברינו התגברו על הקשיים ורבים מהם ירדו מן הארץ.

מדברים הרבה על קליטת עלייה, ועל ההשתלבות החברתית של העולים. ואני רוצה להסביר משהו. אני זוכר, שבדרום אפריקה לא הערכתי נכון את חשיבותם של ה"לאנדסמנשאפטים", ואפילו הסתייגתי מהם, עד שהגעתי לארץ... היום אני מבין שהארגונים האלה העניקו ל"גרינעס" (ה"ירוקים") הרגשת- בית בבואם לארץ חדשה. לכן, אינני חושב שהחברה הישראלית אינה מוכנה לקלוט את העולים החדשים. האמת היא, ואני מדבר על עצמי, שטוב לי להיות בחברת בני- עיר שלי, חברי מדרום אפריקה, שאתם יש לי שפה- משותפת וזכרונות... במחיצתם אני מרגיש בבית...
אני מקווה שלילדינו, המרגישים כבר "צברים" - ולגדעון בוודאי ובוודאי- לא תהיה בעיית קליטה...
שואלים אותי, מדוע אינני משפיע על בני משפחתי האחרים לעלות לארץ. ומה אעשה, והם שואלים אותי, "האם כדאי לעלות?"
לדעתי, לארץ צריכים לעלות רק אלה שבאמת רוצים...

יהודה פרידמן בן זלמן ורבקה (למעלה מימין) משתף את קרוביו בטקס ברית המילה לבנו "הצבר" גדעון. נתניה - יוני 1977
לידו עומדים (מימין לשמאל): אברהם פומוס, לנה ויהודה חריט, רחל פומוס, עמנואל סלע (סלפ) ויוסף יבנאי (סלפ).

ראובן מילון — זרקתי את "עגל הזהב"...

מה פתאום עליתי מדרום- אפריקה לארץ? זה לא היה פתאום...
החלטתי לעלות לארץ- ישראל עוד לפני ארבעים שנה.
אני שומר על שרוך החולצה של "השומר הצעיר" מדוסיאט, וכן על כרטיס הגרלה של נשף "השומר הצעיר". יש עמי פנקס קטנטון ובו רשימת הציוד שלקחתי למחנה הקיץ, שמות חברי הקבוצה ומסי החבר ששילמו, ורשומים בו גם הפרקים והספרים שלמדתי מהם ב"ישיבה". אני שומר על פנקס זה כעל בבת־עיני, מדי פעם מציץ בו ונזכר. מה שעט קטן כותב, גרזן גדול לא יכול לעקור!
ערב צאתי מדוסיאט לדרום אפריקה נתנו לי המורים הלל שורץ ויודל סלפ קופסה קטנה למזכרת. אני שומר גם עליה, ובהערצה אני מעלה את זכרם, ולהם אני חב תודה על העברית, שלא נשתכחה ממני.
אבא היה יערן, מומחה במקצועו, עבד מחוץ לעיירה והיה מגיע הביתה רק לשבת ולחג.

בתיה מ.: אבא עזב את ליטא בשנת 1925 או 1926 ונסע לדרום אפריקה, ואנו, הילדים, נשארנו עם אמא בדוסיאט עד שנת 1930.
אני מניחה שאבא יכול היה למצוא פרנסה בכל מקום בליטא, אך הוא רצה להביא את ילדיו למקום גדול! אחותנו רבקה למדה כבר בגימנסיה, מחוץ לעיירה, ואילו אבא רצה שכולנו נחיה ביחד. באמת שאינני מבינה מדוע לא בחר אבא לגור בקובנה. אולי זו לא היתה עיר מספיק גדולה?...

אני זוכר ששותפו של אבא, פסח, כתב וביקש מאבא שיחזור לליטא, והיה מוכן לשלם את כל ההוצאות.

דוסיאט, 1924
ההורים זאב (ולוול) מילון וציפה־הנה (לבית גורדון) וילדיהם (מימין לשמאל): ראובן, חייקה, יעקב ורבקה. הילדה בתיה בזרועות אמה.
מימין עומדים: **שרגא (פייבוש) מילון ואחותו שרה.**

בשנת 1930 עזבנו את דוסיאט.
מלונדון הפלגנו לדרום אפריקה באנייה "קנוון קאסל", ו"הייא'ס" עזרה לנו בכל הסידורים. היינו כמעט האחרונים שהירשו להם להיכנס לדרום אפריקה. אחרינו הגיעו לשם רק "תיירים".
ניסינו לפתוח קן של "השומר הצעיר", ואני זוכר שפנינו אל מוטי מלמד ולאחרים, אך הערימו קשיים ולא אפשרו לנו.
הרוויזיוניזם היתה אז תופעה חדשה ובקייפטאון החלה פעילות בית"רית. רוביק התחיל לאסוף סביבו אנשים, רובם מליטא ומפולין. פעילים אחרים של בית"ר שאני זוכר, היו סובול והורנבר, שסיפרו כי נמלטו מארץ־ישראל מפני הבריטים. אני חושב שבית"ר היתה התנועה החזקה ביותר בדרום אפריקה. מאוחר יותר התחילה לפעול גם תנועת בני־עקיבא. הקו המנחה את הפעילות היתה אהבת ארץ- ישראל.
העלייה לארץ התנהלה אז טיפין- טיפין. בשנת 1944 קיבלה דרום אפריקה חמשה סרטיפיקטים בלבד! וגם עליהם קמה זעקה, שזה על חשבון אירופה הדווייה. נכון, שקרו מקרים וסרטיפיקטים "נשרפו", כלומר, אנשים קיבלו סרטיפיקט, עלו לארץ, לא נקלטו וירדו, ומקרים כאלה עוררו רוגז רב.
אין יהודי דרום אפריקה דומים ליהודי אמריקה. בדרום אפריקה הטביעה יהדות ליטא את

יהודה־לייב מילון עם אשתו וילדם מלווין

חותמה. גם היידיש וגם העברית הן שפות מדוברות בבית. בבית הכנסת בסי־פוינט קשה היה למצוא מקום לשבת.
בקייפטאון הקמנו את בית הספר ״הרצליה״. עברנו מבית לבית וביקשנו מההורים לשלוח את ילדיהם ללמוד בבית ספר עברי.
בהתחלה למדו בו תלמידים בודדים. כשבתי גולדי גמרה בשנת 1961 את לימודיה ב״הרצליה״, סיימו אתה עוד 16 תלמידים. והנה בשנה שעברה, 1982, סיימו שם 122 בוגרים! כיום לומדים שם 2000 תלמידים בארבעה מיבנים, ואני גאה, שהיה לי חלק בהקמת המוסד החינוכי הזה.
אשתי טיפלה בבית ובילדים, ואילו אני הייתי פעיל ציוני. ארץ־ישראל היתה בעצמותי.
בתי גולדי סיימה את חוק לימודיה בחודש נובמבר, וב־2 בדצמבר 1961 ליוויתי אותה ליוהנסבורג בדרכה ארצה ישראל. ומאז מדי שנה בשנה, ערכתי ביקורים בארץ.

דרום־אפריקה, יולי 1949
מימין לשמאל, עומדים: **גב' לוין (האם), ליבה ויהודה- לייב גורדון ובתם דוברה, ציפה־הנה וזאב (ולול) מילון, בתיה (מילון) ומאיר כהן, נגסי (שוואפסי) וראובן מילון.**
הילדים: **הינדה גורדון, עזריאל מילון ואחיו הלל, יהודית לוין, יהודה מילון ואחותו גולדה.**
יושבים: **רבקה (מילון) ובעלה פסח (פיליפ) רוגוף, חייקה (מילון) ובעלה מנדל לוין, יעקב מילון.**

למה מגלות לגלות?
לפני חמש שנים וחצי ישבתי יום אחד במשרדי, בבית החרושת שלי, ולצדי שני בני, שעבדו יחד אתי. פניתי ואמרתי להם: ״אני חושב, שאני עוזב לכם את בית החרושת ועולה לארץ־ישראל״. אמר לי בני עזריאל: ״ואני נוסע לאמריקה״. דבריו נפלו עלי כמו אבן. שאלתי אותו: ״למה מגלות לגלות?״
כשנודע לידידי שאני מחסל את עסקי ועולה לארץ, קינטרו אותי ושאלו: ״אתה מחפש לך צרות?״...
ב־5 בפברואר 1978 עלינו אשתי ואני ארצה.

בעצרת הזכרון שערכנו בבית־לוחמי־הגיטאות (ב־ב' באלול תשמ"ב) ציפתה לי חוויה מיוחדת. פגשתי שם את חברי מילדות, מיכק'ה ברון. עמדנו פנים אל פנים, וחלפו שניות אחדות עד שזיהינו זה את זה, אך מייד נפלנו איש בזרועות חברו, ודמעות גיל זלגו מעינינו. איזו התרגשות! חמשים שנה לא התראינו!
כשנשאלתי במעמד ההוא, מה קרה שעליתי ארצה, השבתי ללא היסוס: ״החלטתי לזרוק את עגל הזהב ולחזור הביתה״. ובאמת התכוונתי למה שאמרתי.
אני מאושר להיות בארץ. זוהי ארצנו.
אמנם דרך יסורים צריך לעבור העולה החדש, אך לי היה יותר קל, כי אני שולט בשפה העברית. לאחרים, שהם פחות ציונים ממני, ואינם בקיאים בשפה, להם קשים ביותר חבלי הקליטה!
במה אני עסוק? - אני עובד בהתנדבות בבית החולים ״תל השומר״. והלא לכך חונכנו מילדותנו.

רבקה מילון (מימין) ואחותה בתיה בחצר ביתם של משפחת סרבר, רמת־גן, 1953

"למילון לזכרון עולמי מבית ספר "תרבות" בדוסיאט - 1924".
מימין לשמאל, למעלה: נוח ויסקולסקי, ראובן מילון, מאשה סלפ, בריינקה שפירא, בלקה קרוט.
בשורה השניה המורים יהודה סלפ, הלל שוורץ והירשקה (צבי) האמר.
למטה: בונקה חייטוביץ (-) גולדה (רבקה) שו"ב, שייקה (ישעיהו) גליק, יוכבד זלקינד.

דוסיאט, 13.10.1927
הילדים מתגעגעים לאביהם שבדרום־אפריקה ונושאים את תצלומו על לוח ליבם...
ציפה־הנה מילון וילדיה בתיה וחיקה (למטה), ראובן, יעקב ורבקה. משמאל עומדת שרה מילון.

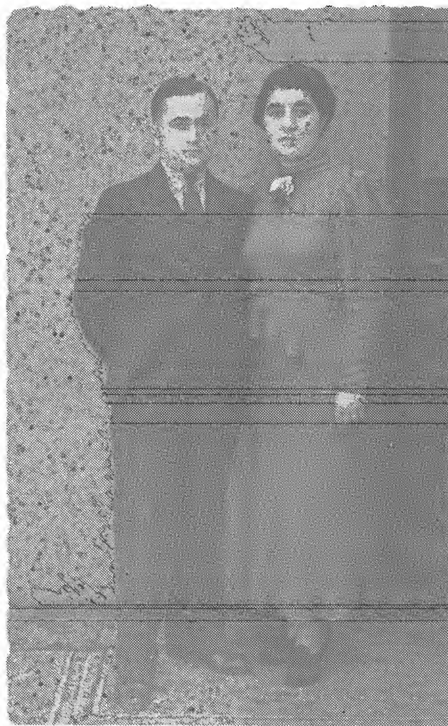
קרן־החנוך
– של –
"השומר־הצעיר"
בליטא.
שובר
№ 4094
כל כרטיס ששי זוכה!
החפצים אפשר יהיה לקבל מיום 22 ל־צמבר 1929 עד 15 לפברואר 1930.

850 חפצים ביניהם:

1) צלמניה 1:4,5 6x9 Foth
2) מעיל־עור בשביל גבר או אשה לפי רצון הזוכה
3) רדיו (קומפל.)
4) שעון־יד (כסף)
5) עט נובע (זהב)
6) עגלת הורף
7) מחלקים
8) ספרית נוער (8 ספרים)
9) אטלס של ז'בוטינסקי
10) Weltatlas
11) תיק־עור
12) אלבום־בולים
13) תרמיל צופה
14) משקפת
15) פינג־פונג (קומפל.)
16) סכין פיני
17) אלבום תמונות
18) מכשירי עבודה (קומפל.)
19) שח־מת (גדול)
20) «מסדה» של יצחק למדן

משחקים, ספרים, מכשירי עבודה, מכשירי כתיבה, מכשירי־התעמלות סכינים, מנוזות־כיס וכו'.

רבקה (מילון) ובעלה פיליפ רוגוב

ברכת הדרך לרבקה מילון מחברתה רבקה מלמד - ערב נסיעתה לדרום-אפריקה, 1.8.1928 - שנת תפר"ח, פפל.

קבלי יקרה את ברכתי
היוצאת מעומק לבבי!
ה' ימלא את משאלותיך,
ותראי טובות בחייך.
תהא דרכך זרועה בשושנים,
ועל צווארך ישימו פנינים.
יהיה עתידך יפה ובהיר,
ורצונך חזק וכביר.
את הסתדרותנו תמיד זכרי,
ואת חוקינו אל תשכחי.
לפי עמנו תהיי -
אם גם ערים ומדינות תעברי.
לאנושות תהיי לברכה,
להוריך - לשמחה.
תעברי הרים ומדינות,
כרכים וארצות,
ואם תשכחינו -
אזי בין השורות האלו תזכריני.

דוסיאטאיות, תלמידות פרוגימנסיון עברי "תרבות" בראקישוק
מימין לשמאל: סלובקה סגל, רבקה מילון, איטה'לה חריט ולנה ויסקולסקי.
למטה - ריינקה לוין (מאנטאליפט)

יעקב מילון במחנה הצבא הדרום-אפריקאי במלחמת העולם השניה.
בתיה מ.: אחי, יעקב, נפל בשבי הגרמני בטוברוק והועבר משם למחנה שבויים ליד גנואה שבאיטליה. כשהחזית הגרמנית התקדמה לאיטליה, יעקב וחברו גמרו אומר בליבם להימלט מהמחנה לדרום איטליה. יעקב הגיע לנאפולי והסתתר שם זמן-מה, ושוב הדרים והגיע למחנה צבאי דרום-אפריקאי. משם "תפש טרמפ" והגיע לקהיר במטוס.
אני זוכרת, שלמחרת יום הכיפורים שנת תש"ד קיבלנו מברק מקהיר, שיעקב ניצל.
בעבור מעשיו הנועזים הוא זכה פעמיים בציון לשבח ממלכת בריטניה.

פרק ג׳:
מכתבים מן הגולה:
1939 — 1935

ARENOS ŽYDŲ LIAUDIES BANKAS | ORANYER JÜDISCHE VOLKSBANK | אראנער אידישע פאלקס-באנק

Palestina

שנת חיים ואחוה והתגשמות
השאפות
מאחלת
זהבה מלמד.

ממל, שנת תרצ״ו

8.8.38

קבוץ "עובד" ת"א 35
חדרה.
ליפי רבקה גלזר.
Palestina

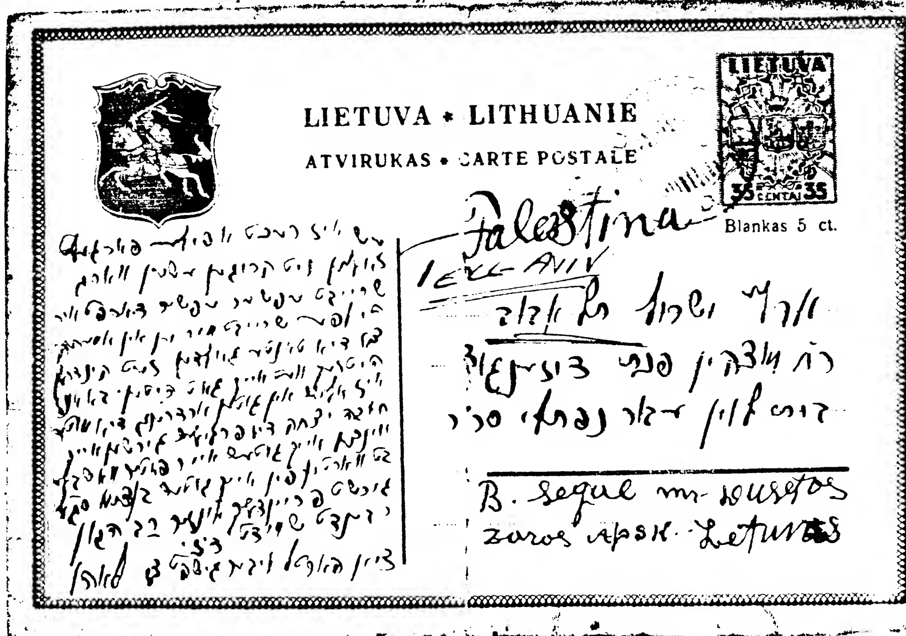
16.11.35 - דוסיאט

לרבקה יקירתי "חזק"!
ראשית מכתבי אני שואל לשלומך. לי אין כמעט מה לכתוב מפני שהכל כתב אחי... אנייכול לכתוב לך כי אצלנו נסה כבר לרדת שלג אבל אחרי זמן מה השלג נמס. האגם אצלנו עוד לא נקפא ובכל זאת הקר גדול.
אנו כבר הולכים בבית הספר הליטאי. אנו לומדים במחלקה ה - 5 בקומה השניה. החדר רחב מאד.
אנו קנינו מחליקים ומחקים כי האגם יקפא. כבר מתקרבים ימי התנוכה ויחד עם זה מתקרב היובל ה - 10 של הצופים העברים "השומר הצעיר" בדוסיאט. אנו מתכוננים להציג מחזה לכבוד היובל. המחזה נקרא "איפה הבית". הוא די מעניין. הקבוצאית שלנו מרים ברון. היא מנהלת די טובה. באה רק עתה מההכשרה. מנהלת שתי פעמים בשבוע קבוצים. מנהל הקן יחזקאל שטימן נסע לממל. עתה מנהלת הקן חווה. כתבי לי מכתבים על דבר חדרה, ועל דבר הקבוץ בחדרה וזה יהיה חומר לנושא קבוצתנו.
בברכת הצופים

17.11.1935 דוסיט

לרבקה יקירתי!
תודה רבה על שכתבת לי את המכתב...
אצלנו כבר בא הסתו. נעשה קר. כבר נסה לרדת אצלנו שלג, אבל אחרי זמן מה נמס. הילדים מבית- הספר יצאו וקראו: "דער־פעטר־שניאור־אידגיקומען".
(משחק- מלים: הדוד שלג הגיע...).
אבל האגם עוד לא נסה להקפא. השאלה היא מדוע, מדוע?
אחרים אומרים כי הוא מחכה לחנוכה, והרב אומרים כי הוא בודאי מחכה ל"סמיכות".
זאת היא "ההגדה" של האגם בדוסיטי. אצלנו מחכים כלנו בקצר- רוח להקפאו
ומה נשמע אצלכם, בחדרה. כבר נקפאו האגמים והנהרות? כגון הכנרת, מי- מרום, הירדן, קישון...
לו היתה הזדמנות כזאת, שהיו מובילים לארץ- ישראל חנם, הייתי בא להתארח אצלכם, ולהחליק על הקרח. אני חושב, כי מחלקיים לא אצטרך להביא. וכי לא יתנו לי?
לא? חה- חה- חה - - -
רבקה! בהלצות כאלה וכאלה אני גומר. ואני רוצה לדעת ענינים חשובים מארץ- ישראל.
שמעי- נא. איך החיים בארץ. גם אצלכם מעבירים קבוצים כמו כאן?
גם- כן מקבלים את העתון "דאס ווארט".
שלחי לנו עתון ארצי... שלחי תמונות מן הקבוץ. כתבי לי הכל, הכל, הכל!
השארי בשלום ממני א ב ר ה ם
דרישת שלום מקבוצתנו "אחדות".
ח ז ק י
ד ו ס י ט י

הימים - ימי המאורעות בארץ, ובגולה מודאגים - - -

בן- ציון סגל מדוסיאט לבתו וחתנו סלובקה ונפתלי סרבר

ילדים יקרים סלובה ונפתלי,

את גלויתכם הלבבית והמיוחלת קבלנו תודה לאל. שאלהים יעזור הלאה לכם ולכל היהודים.

ילדים יקרים, עלי לכתוב לכם שפוגעים ביהודים בכל מקום: בגרמניה, בפולין, ברומניה, בלטביה, ובל. גם כן לא הכי טוב. אך, כמו שאומרים, זה בבית זרים. אבל בבית הפרטי, כמו שנאמר שאלהים כרת בריתו עם אברהם אבינו, שארץ ישראל היא ארצנו, ששם יפגעו, זה סוף העולם לנו היהודים. והכאב גדול עוד יותר, שאסור לזעוק. יש לנו דוגמא משאול המלך, כאשר אותו ואת בניו הרגו הפלישתים במהלך המלחמה, כרתו את ראשו ושלחוהו לכל ארץ פלישתים, ולמחרת הגיע הגר העמלקי ואמר לדוד המלך על מות שאול.

והתדעו, יקירי, מה אמר המלך לעם ישראל? **אל תגידו בגת, אל תבשרו בחוצות אשקלון, פן תשמחנה בנות פלשתים, פן תעלוזנה בנות הערלים** (שמואל ב').

עליכם להבין, שכך המצב אצלנו. כבפעמונים "מצלצלים" בכל העתונים שהורגים יהודים בפלשתינה...

הישמרו לכם וישמור השם עליכם. אני דואג שחס ושלום לא תסבלו רעב. ויתכן ואפילו בעד כסף אי אפשר להשיג מצרכי מזון, כיוון שמציתים ללא הרף...

כתבו, אולי אולי אתם זקוקים לעזרה. כתבו לי ולאמריקה לדודה גולדין.

ראו ילדים, הישמרו לכם ואז ישמור האלהים עליכם.

אצלנו הכל כשורה. אמא, חובה, יצחק () גרשון מברכים אתכם בכל טוב.

דרשו בשלום הרב הגאון רבי שמידט. אביכם המצפה לטוב מכם בן ציון סגל

את גלויתכם יקירי שלחתי ללאה.

שרה מלמד מדוסיאט לאחותה רבקה בארץ- ישראל

שלום רב לך רבקה! אראן,11 במרץ 1937

...הבעייה האקטואלית היא עלייתה של אלה. אני משערת שיש לך כבר ה־500 ליט, היינו שקיבלת כבר מאתיים ליט נוספים שהגיעו מהבית ושלשלחתים. כנראה שחסרים עדיין מאה ליט, אך כרגע אין באפשרותי לשלוח. פשוט אין לי. כעבור שבועיים אסע הביתה ואסדר זאת, ואם אצליח ללוות כאן מאה ליט עד פסח, אשלח אותם מכאן. בכל אופן אפשר להתחיל לעשות משהו עם חמש מאות ליט... אל לכם להמתין. חבל על הזמן...

אינני רוצה להסתבך בוויכוח, אך אם לא היינו מתענינים אינני יודעת אם משהו היה יוצא לפועל. אלה באמת עשתה למען ביתנו, אך גם אני עשיתי לא מעט. לולא תמכתי בבית היה יכול להיות לי עכשיו "קפיטאל" גדול, וזאת אתם יודעים. אינני מבקשת תודה מאיש. כשאני שולחת הביתה חמישים ליט מדי חודש, הרי זו חובתי כבת משפחה. למעני אינני צריכה דבר, ואינני יודעת כמה זמן אשאר כאן... אמנם השנים חולפות מהר ואיננו עומדים במקום אחד, אבל יש לי הרגשה שאם אזדקק - אקבל. מילא, מזלי הוא כזה שתמיד אני הרעה...

העיקר שאלה תעלה במזל, ושתסתדר היטב, ואז אפשר יהיה לחשוב על הילדים הנותרים. לי, האחות הרעה, לי תהיה הנאה שלכולם טוב...

נו, מספיק. הנה מבלי לרצות להסתבך בוויכוחים הארכתי בכתיבה.

רבקה! כתבי לי מה חפצך ואקנה לך ואשלח עם אלה... ומה שאין להשיג כאן אתן לה כסף ותקנה לך בריגה, ששם, כך אומרים, זולים ביחוד הסריגים.

שמעי נא רבקה. כולם כאן משתוממים, שאחרי כל מה שקוראים בעתונות אתם מבקשים שאלה תעלה. אך גם מקובנה נוסעים. הנה אחותו של הקופאי מבקשת לעלות בעזרת אחותה שבארץ, ייתכן שאחרי חג הפסח תירשם לעלייה...

אחותך ש ר ה

שרה מלמד מדוסיאט לגיסה שמואל שפיצר (שוהם)

Varėnos Żydų Liaudies Bankas

אידישע פאלקס-באַנק Telegr. adr.: „ŻYDŲ BANKAS". בנק עברי עממי

אראן אראן

Varėna, 193 8

שמואל יקר שלום!

[illegible]

...כפי שהנך יודע הנני עובדת בשתי המשרות שלי. אחרי העבודה בבנק יש לי עבודה בחברת "גמילות־חסד", שעובדת אני בלי משכורת. הנני עתה גם כן המזכירה של קרן־הקיימת ו"קרן־היסוד" באראן, ובכלל עבודה לא חסרה. אבל טוב גם זה. הלא אומרים כי העבודה ממתיקה את החיים... אם זה גם כן עבודה, זו היא שאלה... לכם הארצי־ישראלים יש עבודה אחרת, יותר קשה ואחראית...

תכתוב לי בבקשה יותר מהמצב בארץ בכלל ואצלכם בקיבוץ בפרט. האם אצלכם שקט ?

... לחג הפסח הנני נוסעת הביתה, ומשמה נכתוב לכם כולנו.

סלח לי אם העברית שלי לא נכונה. כשאין כותבים אזי שוכחים. וכאן אין את מי לדבר עברית. ואם ברצונך שאכתוב יפה עברית אזי כתוב לי תמיד...

שמור את רבקה'לה כי בידיך הפקדנו אותה...

דרישת שלום לכולם. אמא והילדים דורשים בשלומכם. ענו בבקשה תיכף.

[illegible] שלך שרה.

סוניה סלובו מדוסיאט לחברתה הנה- בלקה בדרום- אפריקה

קולקטיב שומרי קובנה, 19.7.1937

לאחותי הנה־ביילה שפע ברכות לך!

... החדשה הראשונה שאבשר לך היא כי הנני כבר בהכשרה ולומדת "גארסעטען" – תפירת מחוכים – אצל המומחית הגדולה "פרוי יאלווה". בוודאי תתפלאי למקרא המכתב, אך גם אני מתקשה להאמין שאני בהכשרה. הניה, לך אגלה את האמת: לפני חודשיים הגעתי למסקנה שדי לי להלך בידיים ריקות ברחובות דוסיאט, וגיליתי את תכניתי לחנה, וגם היא החליטה לנסוע אתי מיד.

ארזנו את המטען בשק ונסענו לקובנה. חבל היה לי לעזוב את האורחים מאפריקה, אך לולא נסעתי בתוך המהומה, בוודאי הייתי נשארת בדוסיאט עד היום הזה.

ועכשיו אני בקולקטיב שומרי. אם תספרי זאת לביינישׁ יודלביץ, הוא ידע על זה פרטים יותר ממך. אני משלמת ששים ליט לחודש וללימוד המקצוע – מאתיים ליט. הקורס יימשך ששה חודשים. נראה שזה יעלה בממון רב, וידרוש מאמצים גדולים מהבית, אך אני אזכה להיות אדם עצמאי ולא אצטרך לשוב לעיירה, ואני מקווה שאוכל לעזור גם לאיטה׳לה בלימודיה...

בוודאי תזכרי שנהגנו לתפור גם בדוסיאט, אך עכשיו, לאחר שני חודשי לימודים אני מסוגלת לעבוד יפה מאד. אני תופרת בשביל ה"דאמות", הגבירות של קובנה מחוכים "מיט ליפען". הפרנסה עדיין בדוחק – והלא תדעי שאם יש צורך תופרים גם בחינם, כי הפרקטיקה חשובה...

הניה, המכתב ששלחת אלי לדוסיאט עוד לא הגיע אלי. הלא את מכירה את הדואר היהודי...

ואשר לי, טוב לי מאד. שמח וטוב בכל המובנים. אנו, כל הקולקטיב, היינו במושבה ובלינו יפה מאד. אנו שלוש דוסיאטאיות בקולקטיב: אני, חנה וצילה שו״ב. היא לומדת סריגה. תמיד אנו הולכות לקיבוצים, ודעי לך שהקן של קובנה אינו כמו של דוסיאט. אנו קוראות הרבה ויש לנו גם כסף פרטי, כי לאנשי המקצוע שולחים מהבית, ואנו הולכות לקולנוע ותיאטרון. אז כפי שאת קוראת שמח לנו.

הניה, האפריקנים בילו יפה מאד אצלנו. קשה לתאר את שמחתה של הסבתא. לא היכרנו אותם ולכן לא ידעו מה להביא לנו, אך כשהיו בקובנה קנו בשביל כולם בד משי לשמלות ועוד דברים רבים. הייתי מעדיפה שיאפשרו לי ללמוד מקצוע... אך אין מה לעשות, וצריך להודות להם על שהגיעו...

על דוסיאט אני יכולה לכתוב לך שנשארה כשהיתה, ואולי יפתה מעט. גם בביתנו הכל כמו שהיה. רחל עדיין בהכשרה, ובמהרה תעלה. לולקה מנהל את הטחנה. בחורף הכניס לטחנה ולבית חשמל ועכשיו מוארת אצלנו כל פינה. לולקה במהרה יסע לקובנה ללמוד טכנאי־חשמל. איטה׳לה בינתיים בבית, ויגיע גם זמנה. היא עדיין צעירה וטהורה. אברהמ׳לה בכיתה השלישית, ולומד היטב. כשמזכירים את שמך הוא אומר: "אה, הנה־בלקה שהיתה רוקחת את הטייגלאך"...

איטה׳לה לא תכתוב לך הפעם כי אינה יודעת שאנו כותבות.

אני מודה לך עבור הקופון (בול בינלאומי – המע.). לולא שלחת אותו לא היינו יכולות להשיב לך. בעצמך תביני שבהכשרה הופכים לקבצנים, ולא נותר צנט מיותר...

דרישת שלום לך מגרשון ברון וגרשון סלפ שהגיעו למושבה. גרשון עכשיו בעיר ואנו מתכוננים ללכת לקולנוע. הודות לחנה גם אני זוכה לזה. והלאה תביני בעצמך...

הניה, אסיים את המגילה, כי "נתפשה" לי היד, ובקולקטיב תמיד המולה...

דרישת שלום לכל הדוסיאטאים – ביינישׁ, נחמה, רחל ולכל בני ביתם. הניה, שאלי את קרובינו איך בילו בדוסיאט, ובכלל על כולנו, ודרשי בשלומם, ותוכלי לספר להם שאת מתכתבת אתי...

אחותך ס ו נ י ה

חנה פארס מדוסיאט לחברתה הנה- בלקה בדרום- אפריקה

״קולקטיב שומרי״ קונאס 19.20/7.37

הניה יקרה רב שלום לך ! מה שלומך ?

את מכתבך קבלתי ומאד היה מעניין לי לשמוע אודותיך ואודות התנועה החדשה שלנו באפריקה. מאד שמחה אנכי שאת ממשיכה את דרכך בתנועה הציונית שלנו.

בטח המכתב הזה יהיה פלא בעיניך, הרי תשאלי למה זה פתאם כותבת אנכי מכתב מהקולקטיב בקובנה ? אזי אכתב לך הכל אודותי.

חושבני שידוע לך כי התלמדתי את מלאכת התפירה. וכעת בדוסיאט אין איפה ללמד, ולשבת בבית בלי שום עבודה, ובכלל, לחיות בעיירה קטנה זה לא ענין.

לכן החלטתי לבא לקובנה וללמד מקצוע... וכעת נמצאת אנכי בקובנה ולומדת את מלאכת הסריגה (טריקאטאזש). זהו מקצוע די טוב גם פה וגם בארץ.

וכפי שאת רואה נמצאת אנכי בקולקטיב. אנכי מכניסה סכום ידוע בכל חדש וזה כבר נחשב להכשרה.

כן, יכל להיות שיפליא בעיניך כי נמצאת אנכי כבר בהכשרה. אולי יכל להיות, או ככה יש, שעוד היה השכם לצאת להכשרה, אבל אין לחכות.

אתה והיא מתכתבת עם בחור מיוהנסבורג. אתם הצטלמתם במחנה. אה, מה חפצתי עכשו לראותך. אנכי כה מתגעגעת אליך בימים האחרונים, ואני מוכרחה לכתב לך.

עכשו כאן בסביבות קובנה התחילה כבר מושבת המנהלים. גם מדוסיאט באו גרשון סלפ וגרשון ברון. אנחנו דברנו וספרתי להם שקבלתי ממך מכתב וגם הם הביטו על התמונה שבה את נמצאת. גרשון ברון חושב כאן להשאר באם יקבל עבודה. במכתב שני אנחנו נכתב לך יחד. גם הוא יכתב. אנכי גם כן באה לעתים תכופות למושבה.

יותר חדשות לכתב לך כמעט אין לי. חושבני ששיינה חייטאוויץ תמסר לך אודות הכל. אנכי ליוויתי אותה עד מסילת הברזל. דרישת שלום לביילניש, לנחמה. אני פעם כתבתי להם והם לא ענו לי. הסיבה שגרמה

אנכי מוצאת את עצמי כאן טוב, אף על פי שאני כאן הצעירה, בכל זאת כמעט שאין הבדל ואיני מרגישה בזה. החברה הם טובים מאד. והמצב בקבוץ גם כן די טוב.

זה שני חדשים שנמצאת אנכי בהכשרה, התחלתי בצעד הראשון של הגשמה וחושבני גם לגמור.

הנינקע, אולי נפגש עוד מתי שהוא, אף על פי שאינני יכולה את זה לשער שיבא רגע אחד ונתראה, אבל בטוחה אני שהשאיפה המשותפת שלנו תקרב עוד אותנו.

משבר גדול כעת בתנועה הציונית שלנו, ומי יודע מה יהא הסוף, אבל כעת צריך להשלים עם הגורל ונקווה שעוד יהיה טוב מתי שהוא.

הניה, ומה את אומרת אודות חלוקת הארץ ? ובכלל איזה רושם עשתה הבשורה הזאת על חברי התנועה שלכם?

א, חבל חבל. יהיה איך שלא יהיה רק לא לחלק את הארץ שאליה כבר כל כך הרבה קרבנות הקרבנו. ממש הלב כואב שנזכרים באיזה מצב אנו נמצאים בו ברגע.

הניה, מה נשמע אצלך? איך מצב בריאותך ? אני ראיתי אותך על תמונה. כאן נמצאת אצלנו בחורה לכך לא ידוע לי, אבל בכל זאת באם היו רוצים יכלו לענות.

אנכי מאד מודה לך עבור הקופון ששלחת לנו. לולי הקופון אז באמת לא היינו יכולות לענות לך, כי נמצאות כבר אנו בהכשרה ונותנים לנו בולים רק פעמיים בחדש, אז מובן הדבר שצריך לכתב בבית.

נו, הפעם אסיים. יש לי עוד הרבה הרבה לכתב לך אבל היום איני יכולה. בפעם שניה אכתב לך יותר. השארי שלום.

שלך המסורה ח נ ה.

נשארת אנכי מחכה לתשובה מידית. ד״ש לרחל שלכם ולכל בני משפחתך.

ד״ש לכל הדוסיאטאים וגם לקרובים שלי. הניה תשלחי לנו תמונות.

אנכי שולחת לך את האדרסה החדשה

בשולי המכתב נרשמה הערה בעברית: ״כפי שאני מחוסרת עבודה לכן הנני פונה אליכם בשאלה אולי יש ביכולתכם לקבל עבורי משרה.

ח נ ק ה

צילה ש.: ״חנקה״ זוהי חנהביימן. אחת מחברות הקולקטיב.

סוניה סלובו מדוסיאט לחברתה הנה- בלקה בדרום- אפריקה

דוסיאט, פסח - 1938

הנינקה יקרה שלום רב,
...הגעתי הביתה לפסח ובדעתי להישאר כאן כל הקיץ. די קשה היה לי עד שהשתלמתי בלימודי...
בבית חיים בדוחק. הכנסנו חשמל וכבר מוארים רחובותיה השוממים של דוסיאט. באמת, אף אחד לא נשאר, אך אותי לא מעניין עתה איש. רכשתי מכונת תפירה ואני עובדת ובזה מוצאת את סיפוקי...
רחל, אחרי שביזבזה ארבע שנים בהכשרה, התחילה בחורף ללמוד בקורס לאחיות. אין זה מקצוע קל, כי בעבודה קשה כזאת תרגיש ממש סחוטה...
אני מחכה שתכתבי לי עליך ואודות הכל. אל תחשבי ששכחתי אותך. דומני שלעולם לא אשכח איך חיינו כאן כפי שאפילו שתי אחיות אינן יכולות כך לחיות ביחד. אך הימים ההם חלפו ומי יודע אם ישובו..
כן, לך טוב יותר מאשר לי. את חיה בעולם הרחב...
ואודות הבחור שלך סיפרה לי רחל. כאשר היתה בהכשרה ביאנישוק עדיין היה קטן, אך מאד חביב ומפותח. זה משמח אותי ומאד הייתי רוצה לראותו לפחות בצילום...
האם את נפגשת עם האפריקנים ? הם ממש "חזירים". שום דבר לא השאירו לנו...
דרישת שלום לך מכולם ודירשי בשלום בייניש ונחמה יודילביץ.
דרישת שלום לך מאיטה'לה. היא תכתוב אליך שוב.
היי בריאה,

שלך חברתך הנאמנה, ס ו נ י ה

נפתלי שו"ב מדוסיאט לבנותיו בארץ- ישראל

יום שלישי, 19.7.1938, ד ו ס י א ט

ילדים יקרים, רחל, יעקב ורבקה'לה,
בשמחה קיבלנו לפני שבוע את מכתבכם ומתנתכם, דוגמת צילומכם...
נשקתי וחיבקתי מעומק לבי, זו אחר זו הצמדתיכן אל לבי, שכל- כך מתגעגע אליכן יקירותי.
פתחתי את מכתבכן וניגלו לי פניכן הזוהרות. בתמונתכן היפה התבוננתי בוודאי כבר מאה פעמים... לפני כמה ימים שלחנו את מכתבכם עם הצילום אל בתיה, ובתיה תשלחנו אל צילה, וצילה אל ברל, וברל ישלחנו בחזרה אלינו...
היינו משיבים אליכם מיד, אך בשבוע שעבר היינו כל- כך המומים משפיכות הדמים הנוראה שהתחוללה בחיפה, בירושלים ובמקומות אחרים. אתמול ב"ה היה העתון טוב, כלומר, בלי קורבנות יהודים...
רק אבקש מכם ילדי, שתשלחו אלינו מדי שבוע גלויית דואר ושהנוסח יהיה קצר, "כולנו ב"ה בריאים", וכל אחד בכתב-ידו ובחתימת שמו... עד אשר יירגע הטירור, והלא בוודאי יגיע לקיצו. לזה בינתיים אנגלייה לא יכולה למצוא עצה, כיצד להביא לרוויה את צמאונם של הטרוריסטים ומנהיגיהם, צמאי-הדם...
עד מתי יאריך האלוהים רוחו, יביט וישקוט, למלאכה השטנית והפראית של הנמרים.
לא, לא, אלוהים בוודאי לא ישתוק ובמהרה ישימם לאפר, הוא ישמידם מראשון ועד אחרון כל רשעי ישראל, ויביא לכם עונג, שלום ושלווה.

אנו ממתינים בימים אלה לאורח ישעיהו את מכתבכן בוודאי קרא, שהרי היה בממל, אצל בתיה בקיבוץ.
כעת הוא נמצא בקרקינובה, אצל ישראל. והרי שם, בלי-עין-הרע, כמעט כל המשפחה: רחל'לאה ובתיה, אהרן והמשפחה, ישראל ואשתו...
...
אני מסיים את מכתבי בברכה חמה, ילדים יקרים,
אביכן המתגעגע, נ פ ת ל י

נפתלי שו״ב לבנותיו בארץ-ישראל

יום שני, 8.8.1938, דוסיאט

ילדים טובים ואהובים, רחל, יעקב ורבקה׳לה,
בקוצר רוח קיבלנו את מכתבכם ביום ששי. בשמחה פתחתי אותו, וכשהבחנתי בכתב־ידכן אורו עיני. חיפשתי את כתב־ידו של יעקב, אך לצערי לא מצאתיו. וזה מאכזב אותי מאוד... בימים הקשים העוברים עליכם הייתי מבקש את חתימתכם מדי יום...
כבר שמחנו כאשר מזה כמה ימים היה העיתון רגוע יותר, פחות קורבנות צעירים, והנה, העיתון מיום חמישי, עם הידיעה המחרידה על **שמונה קורבנות צעירים** ב״רמת-הכובש״ זעזעה אותנו לגמרי. הוי, אלוהים שבשמים, עד מתי תביט ותשקוט?
דומני ש״רמת־הכובש״ אינה רחוקה מכם. בעיתון מהיום קראנו על ההלווייה של שמונת הקורבנות, שהתקיימה ביום ששי, וכי בשעת ההלווייה הושבתה העבודה ב״רמת־הכובש״ ובמושבה ״כפר־סבא״ הסמוכה. והלא ״כפר־סבא״ אינה רחוקה מכם! שהאל ישמור את כולכם ויגן עליכם מפני הטרוריסטים, צמאי הדם.
מאוד מאוד שימח אותי מכתבך, גולדה׳לה, שאתם מוגנים היטב. שאלוהים ישמרכם וינצרכם גם הלאה...

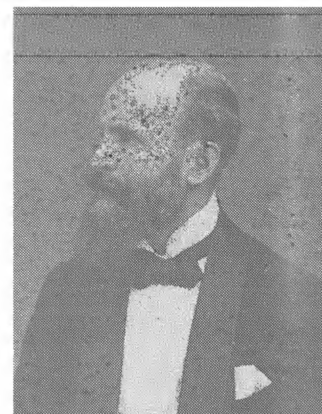
לפני שבוע הביאה אלי מיכ׳ל (זילבר) מכתב ובו דרישת־שלום בשבילי מדב (כספי), ושהיית כמה ימים בתל־אביב... והנה ביום חמישי הגיע מכתב **מיצחק פוריץ**, עם תצלום של שניכם בתחנת אוטובוס. תארי לך עד כמה שמחנו...
זה היה בשעה שתיים בצהריים. עמדתי ליד ה״גאניק״ (דרגש הכניסה), ואספתי את הרעפים הישנים. לפתע נגש **יצחק פליישמן** והראה לי תצלום קטן. את **יצחק** זיהיתי מייד. ובאשר אליך - טעיתי, ומשום שהבטתי בלי משקפיים דומה היה לי שזו **עליזה**, אשת **יצחק**. ״עליזה, בכל זאת א גרויסע קראסאוויצע״ - אמרתי ליצחק. ״ביוטי״ - כמו שאומרים באנגלית. ״א פיינע״ (יפהפייה)... ויצחק שותק. ומייד יצאו **חווה** והנה־**ליבה**, ואמרו: ״זו גולדה ולא עליזה״, ופרצו בצחוק... במהירות חבשתי את משקפיי, ומייד קיבלת ממני שתי נשיקות בלחיים. ניגשו גם **מינה** ובתיה **זיו**, וכל השכנים האחרים מהחצר, והביטו בך וביצחק.
יתן האל ובמהרה נתראה בארץ־ישראל. אך קודם־כל שיבוא השלום והשלווה לכם בארץ...

חווה שוב בפוניבז׳ לזמן קצר. ביום חמישי (ז״א ב-4 בחודש), קיבלה מכתב לבוא מייד לקיבוץ, כי עומדת להגיע משלחת מהארץ אשר תקבע את מיכסת הסרטיפיקטים לשלוש השנים הבאות, לכל ארגון בנפרד, ולכן דרשו שיחזרו כל אלה שיצאו לחופשה. גיוס אמיתי. אך מחווה דרשו להקדים בכמה ימים כדי להכין את הנהלת החשבונות...
דב בוודאי יגיע לשבועיים. מהקהילה הוא קיבל כבר חודש חופשה, החל בראשון לחודש. **חווה** כותבת שהוא הבריא בלי־עין־הרע...

היה אצלנו האורח החשוב **ישעיהו**... היה שבע רצון להיות איתנו. נח היטב, והלאה - הריא את מצבו אפשר לנחש. ואת, גולדה׳לה, יודעת בדיוק.
הוא חושב לנסוע לאמריקה, אם מישהו ידרוש אותו לשם. הוא כתב **למאיר צירלין** ולאחיה של **שרה־נחמה**...
ישעיהו נסע ללאטביה. הוא היה בריגה, שוביץ, דווינסק, קריסלאווה, ומשם נסע בחזרה לממל ולברלין... הוא היה גם בזאראסיי. עוד קודם לכן ביקשה חיה רזניקוביץ שיבקר אצלם. אגב, ולווה שמידט עם שרה ויצחק בהבראה בזאראסיי גם כן.

הנה־ליבה דורשת בשלומכם ונושקת לכם מכל הלב. היא בוודאי תכתוב אליכם. עכשיו היא עסוקה. היא עושה ״פארפעל״ (פתיתים)...

אביכן המתגעגע נפתלי

ישעיהו זילבר
השתלם בגרמניה וקיבל תואר דוקטור־פרופסור.
בבואו לביקור בדוסיאט נערכה לכבודו קבלת-פנים.
מאמציו לעזוב את ברלין נשאו פרי, והוא עבר לווילנה ולימד שם בסימנריון למורים, אך לפתע נפטר (1940).

לשנה טובה תכתבו
תהא השנה החדשה
שנת ביצור, עליה ובנין.

מאחלת
ש. מלמד

ארן, תרצ״ח

חווה שו"ב מדוסיאט לאחיותיה בארץ- ישראל

...ועל כנפי הדמיון נישאתי למרחקים, אליכם, יקירי. התבינו ללבי הדואב, עת לפני עיני כתב ידיכם החביב וממולי פנים שוחקות של אוהבי- לבי. התוכלו להרגיש את סערת־לבי־לבנו?

לו ראיתם את אבא היקר שלנו בזמן קבלת מכתבכם ותמונתכם, כי אז, בטוחני, והייתם לפעמים מאד קרובות גורמים לו נחת־רוח שכזאת. קטנתי מלתאר לכם...

מה אתך רחל'שה היקרה?...מתי את מקבלת חופש כדי להנפש. כתבת שתצאי לבקר קרובים ומכירים, - אבל כעת, הלא הדרכים כה מסוכנות... ויש לנהוג זהירות...

חושבני, שאינני צריכה להעיר לך, כי אתם שם במקום יותר טוב יודעים ומכירים את המצב, מאנשי הגולה כאן, אשר יודעים את המצב מהנמסר בעתונות. אך לקריאת הידיעות מהנעשה בארץ מזדעזע הלב, מתכווץ מרב יסורים, ודואב על הכל... ולמצב כל אחינו הנמצאים אתכם בחזית...

הנבו מאחלים לך, שתנוחי, ותשאפי כח לחיי העמל שנכונו לך - ולנו...

רבקהל'ה, הבטחת לי "חגיגית" לכתב לי באפן פרטי...

את רחל ויעקב היקרים כבר לא ארשה לי לבקש דבר זה, כי אדע שהם כבר "התאקלמו" בארץ וזה טיב השפעת המקום...

אך את, יקירתי, את עוד ה"גרינע" (ירוקה...). את עוד צריכה להרגיש, וטרם לשכח קטעי שיחות משותפות אצלנו בערבי החרף הארוכים טרם עלייתך...

...קבלנו מכתב מאמריקה, ו- 25 דולר...

זהבה מלמד מדוסיאט לאחותיה בארץ- ישראל

~KORSETŲ SALONAS
»ELEGANCE«
KORSETSALON
Sav. / Inh. CH. LEWIT
KLAIPĖDA-MEMEL
Laukininkų g-vė/Fr.-Wilh. Str. 3-5
TELEFON Nr. 3918

Klaipėda-Memel, 1938 m. August mėn. 20 d.

20.8.1938 קליפדה- ממל

רבקה'לע ושמואל יקירים, שלום רב!

...

רבקהל'ע עני לי תיכף, כי אינני יכולה לכתב לך את המחשבות שעולות במוחי. אין לי כבר ממש כל תשוקה לחיות בקראי את העתונות מכל הנעשה אצלכם...

רבקה'לע, הנך כותבת לי כי בעל- פה יכולת לי למסר פרטים מחייך, אזי יקירתי מסרי לי לעת עתה בכתב, אסתפק גם בזה, מפני ש"התקוה עוד להיות מתי שהוא יחד לא עברה אצלי" - כמו שהגרמני אומר...

ואודות ח י ה אזי היה ברצונה לשלח את הילדים, אבל עכשיו שהמצב כה קשה אזי אינה יודעת...

אני שולחת תמונה אחת, יותר אין לי. אני מקוה שתתחלקו ביושר...

את ה"דאס ווארט" אני קוראת, אבל מה כואב לבי מכל הנכתב שמה...

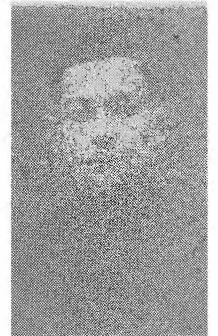
את ישראל זימאן אני מכירה... אולי יזכר הוא את הקבוצים שהעביר אתנו בממל "אוף שטיינטוער אין קיבוץ". מסרי לו דרישת שלום ממני.

הרבה נשיקות לכם. כתבי לי מהר והכל פרוטרוט. הכל דורשים בשלומך.

ז ה ב ה

M. Goldsteinas
Ukmergė
Kauno g-vė 3.
(del Br. Švarcų).

לא מזמן ראיתי כאן את הסרטים הארצי-ישראליים "ארץ-ישראל אקטואליטטן". לא אוכל לתאר לך את הרשם שעשו עלי הסרטים. ראיתי את עליית חניתא, את עליית קבוצנו "השומר הצעיר" ב"עין-המפרץ", ומה חשקה נפשי להיות גם בין אלו הבונים. לא אדע מי גרם לזה שהיהודי יאהב את המולדת, לא אדע, אולי הגלות גרמה לזה, שעל כל שעל וצעד אתה מרגיש, כי לא כאן מקומך, אולי...
שאיפתי - הארץ, מטרתי - הקבוץ.

אברהם (אמה) שורץ בן דוד ולסל

דב (בבה) שורץ בן דוד ולסל.
כשפרצה המלחמה גראו האחים אברהם ודב שורץ בדרכם מווילקומיר לדוסיאט, ומאז נעלמו עקבותיהם.

הרבה סגולות הקר היהודי הליטאי
מתוכו אל עולם ישראל, אך הרבה הרבה
מיקר סגולותיו נכחד מני ארץ עם
חורבנה של ליטא היהודית.[1]

חלק שלישי

העיירה בכליונה

פרק א': בין המצרים: 1.9.1939 — 22.6.1941

ב- 1 בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השניה. גרמניה פלשה לפולין, לאחר שחתמה על חוזה אי־התקפה עם ברית המועצות (23.8.1939), שעל פיו חולקה פולין המובסת בין שתיהן. ברית המועצות העניקה למדינת ליטא את וילנה, בירתה ההיסטורית. במשך תשעה חודשים בקירוב נהנתה ליטא הפאשיסטית מעצמאות בצילם של בסיסים סובייטים שהוקמו על אדמתה. עם החזרת וילנה לליטא זכו יהודי ליטא להתאחד מחדש עם אחיהם שם, וקלטו את פליטי המלחמה בזרועות פתוחות. בעם הליטאי טופחה אהדה לגרמניה הנאצית - חרף גזילת ממל שעל החוף הבאלטי (הנמל היחיד שהיה לליטא), ומאידך - שנאה לברית המועצות, על אף החזרת וילנה הבירה. ואל השנאה לברית המועצות נלוותה תמיד השיטנה כלפי היהודים.

דבר
עתון פועלי ארץ ישראל
DAVAR
Palestine Labour Daily
16 תנאי היטלר לישוב הסכסוך עם פולין
החזרת דאנציג מיד ללא תנאי. — הבעלות על הפרוזדור תיקבע במשאל עם כעבור 12 חודש. —
דבר היום
חוזה רוסיה־גרמניה אושר פה אחד
בשני הבתים לא היו כל ויכוחים
גרשון הרוזינסקי
דבר
עתון פועלי ארץ ישראל
בריטניה וצרפת הכריזו מלחמה
הפולנים נאבקים בגבורה על עמדותיהם
הגרמנים מתקדמים בקושי ומרבים להפציץ ערים פרוזות
צרצ'ל ואידן נכנסו לקבינט הבריטי
דבר היום
מפקד מתנדבים ומתנדבות
הורד צלב הקרס מעל הצירות הגרמנית בירושלים

"דבר היום: שואת המלחמה" קטעים מעיתון "דבר" מיום ששי י"ז באלול תרצ"ט - 1 בספטמבר 1939, ומיום שני, כ' באלול תרצ"ט - 4 בספטמבר 1939.

בין המסמכים של משרד החוץ הגרמני שנפלו אחרי המלחמה לידי השלטונות האמריקאים נמצא מסמך "NG-4041". מדובר במכתב סודי מיום 29 ביוני 1939, שנשלח ע"י היידריך לשר החוץ הגרמני פון ריבנטרופ, וממנו מתברר שעוד בשנת 1937 הארגון החשאי של חסידי פרופ' וולדמאראס (האקטיביסטים) ביקש סיוע בכסף ובנשק כדי להפיל את ממשלת סמאטונה וכן כדי לערוך פוגרום ביהודים.
הממשלה הנאצית נענתה לבקשה זו בהענקת סכומים קטנים... אבל דחתה את הבקשה בנוגע לנשק...
הממשלה הנאצית סירבה באותם ימים (1937) לסייע לארגון לערוך פוגרומים ביהודים מתוך הנימוק הבא:
הממשלה הליטאית פועלת כבר זמן בהצלחה רבה לדחיקת רגלי היהודים מהמשק הליטאי וזה גרם להגירה גדלה והולכת של היהודים. עריכת פוגרומים עלולה להפריע להתפתחות מתוכננת זו, הרצויה לגרמנים.
ועוד מתברר מהמסמך NG-4041 שכאמצע מאי 1939, לבקשה דומה של הליטאים, באה תגובה שונה מהממשלה הנאצית בגרמניה:
לאור המצב הפוליטי הפנימי בליטא יש להניח שגל פוגרומים ביהודים יכניס את המדינה לתוך קשיים פוליטיים גדולים ולזה תהיה השלכה גם בשטח מדיניות החוץ של ליטא. בריחת ההון היהודי לחוץ לארץ, שתבוא כתוצאה מן הפוגרומים, תביא בהכרח להתרוששותה של המדינה וכדי לשפר את מצבה תהיה ליטא תלויה בשוק הגרמני יותר מאשר קודם לכן.[2]

זרם פליטי המלחמה הביא לגידול אוכלוסיית הקיבוץ היהודי בליטא לרבע מליון נפש - מ-7% ל-10% באוכלוסייה הכללית - ועורר את מורת רוחם של הליטאים.
הפליטים היהודים לא היו מוטלים על צווארה של הממשלה, כי מוסדות הסעד היהודים בליטא, ובעיקר הג'וינט, סיפקו את כל צורכיהם, וזה היה המקור, כמעט היחיד, למטבע זר למדינה, באשר המלחמה הביאה לסתימת כל מקורות הכנסותיה של ליטא במטבע זר.[3] אך לליטאים היה נוח להתעלם מעובדה זו.

כשיהודי ליטא ישבו לכאורה לבטח, כבר נטוי היה גם עליהם הצל הקדורני הכבד של המאורעות שהתרגשו ובאו במהירות מבהילה: הכיבוש הסובייטי, ואחריו – שואת הפלישה הנאצית.

מכתבה של שינה- מושה מלמד אל אחיותיה הבוגרות בארץ- ישראל

16 בספטמבר 1939

לאחותי ולאחי שלום רב לכם. מה שלומכם. מה נשמע אצלכם ובכלל בארץ ?

האם יש לכם עבודה ? ואם לא חסר לכם שום דבר ? אנחנו כלנו בריאים. בדוסיאט אין חדשות הכל לפי הישן.

מדוע אתם אינכם כותבים לי? עלא, חיים אינו מכיר אותי, אבל את משתמא יודעת שיש לך עוד אחות!

אנחנו קבלנו מזהבה מכתב. היא כותבת טוב מאד. היא שלחה לי ארג לתפר מעיל.

אנחנו מחכים מרבקה מכתב. האם אתם מקבלים מכתבים מרבקה? מה שלום יהודית? כאשר אני לוקחת תמונת יהודית'ל, אז אני נושקת ונושקת. לבי כה מושך אליכם ולראות את יהודית'ל בחיים ולנשק אותה לא בתמונה. נקוה שעוד נתראה.

משרה יש לנו מכתבים טובים. משתמא תבא לחנוכה.

כתבו אם רבקה קבלה את המתנה בעד יהודית. אני זאת הלכתי לקנות בחנות.

כתבו לרבקה שהיא עוד יכלה לכתב כמה מלים.

כאשר יקפא האגם, אז אני אצטלם איך אני מחליקה ואני אשלח את תמונתי. שם גם תראו את מעילי החדש.

אני גומרת את מכתבי הקצר כי כבר נפלה לי השינה. בעוד פעם אכתב לך יותר. זאת אומרת כאשר תענו לי על מכתב זה.

דרישת שלום לדב ולצפורה. דרישת שלום לרבקה, שמואל וליהודית!

שלום, שלום ממני אחותכם המתגעגעת אליכם. ש נ י א

זליג יפה — "הדברים הכתובים היו מתוקים כדבש"

התקופה הסובייטית
(15.6.1940 – 22.6.1941)

ב– 15 ביוני 1940 חדרו לליטא טורי הצבא האדום, ותוך כמה חודשים סופחה ליטא כ"רפובליקה סובייטית" לברית המועצות.
הסובייטיזציה נכפתה בכל תחומי החיים, על כל הכרוך בזה: טרור פוליטי, הלאמה, מאסרים והגלייה.
תהליך הסובייטיזציה לא פסח גם על העיירה היהודית דוסיאט, כפי שמעידים המכתבים מהתקופה ההיא וסיפורי הניצולים, וביניהם סיפור הגליתו המזעזע של דוד– לייב איירס. אך גם אם נגרמה ליהודים מצוקה חומרית ונפשית כאחת עדיין ראו בכיבוש הסובייטי הצלה מזוועות הנאצים. הליטאים נאלצו לחרוק שיניים ולהחשות נוכח הסובייטים, מחסלי עצמאותם המדינית, וציפו ל"גאולה" מן הרייך השלישי. את היהודים זיהו, עתה יותר מתמיד, עם המשטר הסובייטי. התהום העמוקה באוריינטאציה הפוליטית בין הליטאים ובין היהודים נתרחבה והלכה מיום ליום, ועמה גברה השנאה הבלתי– מסויגת של הליטאים אל היהודים, שמצאה את ביטויה מייד עם פלישת הגרמנים לליטא.

בקיץ 1940 התאכזבו הליטאים כשליטא סופחה לרוסיה, והם כלל לא ששו לקראת בוא הרוסים...
אנו, חניכי השומר הצעיר, התייחסנו אל רוסיה כידידתנו, ויצאנו בשמחה לקראתם...
הצטרפנו לקומסומול*, היינו פעילים בארגון קבוצות בני נוער, ואני זוכר שהצלחנו לארגן בסביבתנו אחת עשרה קבוצות... היתה זו פעילות מתוך התלהבות, מתוך אמונה ב"אמא רוסיה"... עובדה זו כנראה ליבתה עוד יותר את שינאת הליטאים הלאומנים כלפינו.
חשבתי שמצאתי את אושרי בקומסומול. הדברים הכתובים היו יפים מאוד, מתוקים כדבש! אך עד מהרה התבררה לי האמת, שהיתה מ ר ה מאוד...
אני זוכר אסיפה של הקומסומול שבה הודיע לנו חבר מהמרכז, שאסור לבחור ביהודי כיו"ר הקומסומול בעיירה. ראשי הדוברים שלנו היו גרשקה ואחיו אלקה סלפ, והם הביעו את התנגדותם: איך תיתכן תקנה כזאת אם כולנו "אחים" אנחנו... התנגדותם לא נשאה פרי, ולמרות שנבחו במקום שניים או שלושה ליטאים בלבד נבחר הליטאי יוריצקאס כיו"ר, ובי בחרו לשמש כסגן ולהיות אחראי על הקבוצה הדוסיאטאית.
אלקה סלפ היה מדווח לעיתונות על המצב בעיירה:

> **"...כל צעיר בעיירה הוא חבר או מועמד להיות חבר בקומיוג*. הקומיוג אירגן קורס לרוסית, שמנוהל על ידי המורה של בית הספר היהודי העממי שווארץ. 40 צעירים לומדים שפה זו.**
> **הוקם חוג דראמאטי – גם יהודי וגם ליטאי.**
> **בבית העם (לשעבר בית השאוליסטים) נכנסים עתה גם יהודים."**
> **עלקה סלפ, "פאלקס בלאט", 15.10.1940** (תרגום מיידיש)

כאשר בוטל החינוך העברי, היה מאוד מוזר לשמוע את המורה הלל שורץ מלמד ביידיש. בעבר הוא היה קונס כל מי שדיבר יידיש, ואני זוכר את קולו הרועם: "אידישיסט, פארט קיין ביראבידזשאן!" (אידישיסט, סע לבירובידז'אן!)...
יום אחד קיבלתי פקודה לפנות את הספריה העברית. המורה הלל מסר לידי כמה ארונות ספרים, שלושה או יותר, ואישרתי בחתימתי את קבלתם. נדרשתי לערוך רשימת הספרים (שם הספר ושם הסופר) בשלוש שפות: עברית, יידיש וליטאית. רבקה'לה שורץ, בתם של דוד ולסל, עזרה לי, אך אינני זוכר אם סיימנו את עריכת הרשימה. הספרים נשארו נעולים בארונות, שאותם פינינו למקום אחר, אך אינני זוכר איך, מניין ולאן.

> **"אין דוסיאט ברייננט מען אין ארדנונג די יידישע ביכער..."** ("בדוסיאט מסדרים את הספרים ביידיש...")
> **עלקה סלפ, "דער עמעס", 28.5.1941**

אני זוכר גם אסיפה בזאראסיי. המשתתפים הובאו לשם בהסעה מאורגנת, וכך הגעתי לשם גם אני. הנואמים נשאו דברים בשבחה של אמא־רוסיה וגינו את הפאשיסטים. בהפסקה הלכתי לבקר את קרובי משפחתי ואיחרתי לשוב, ומכיוון שלא איפשרו לי להיכנס לאולם חזרתי הביתה. יותר מאוחר קראו לעברי "בוגד", ולא הבנתי על שום מה. התברר, שבאסיפה ההיא הטילו על המשתתפים למסור פקודות מאסר לאנשים שונים, וביניהם ליטאים רבים, ששמותיהם צויינו ברשימה שהוכנה מראש. יהודים רבים השתתפו באסיפה ההיא ומילאו את המשימה שהוטלה עליהם.

שני העיתונים "פולקסבלאט" ו"די אידישע שטימע" כאחד, המשיכו בהופעתם עד סוף נובמבר 1940, עת התחיל להופיע בקובנה יומון "יהודי" חדש, "דער עמעס", בטאון הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית (בולשביקים) בליטא.
מהפכה גמורה התחוללה גם ברשת בתי הספר.
במשך חודשי הקיץ (1940) הוכנו תוכניות לימודים חדשות בשביל מוסדות הלימוד למיניהם. כל בתי האולפנה היהודים... עברו לידי הקומיסאריאט להשכלה. אירגוני החינוך הקודמים כבר היו סגורים. בכל בתי הספר היהודים הנהיגו יידיש כשפת לימודים יחידה. אסור היה ללמד עברית. אף הפסיקו ללמד חומש, תנ"ך, תולדות ישראל ולימודי יהדות אחרים. בשביל המורים היהודים הנהיגו בחודשי הקיץ קורסים קצרים, כדי להקנות להם ידיעה בדרישות בית הספר הסובייטי שהונהג מקרוב. אותם מאות המורים צריך היה להכשירם במשך שבועות ספורים לתפקידם החדש, לשמש מחנכים קומוניסטיים של הדור הצעיר בליטא הסובייטית...
בכל בתי הספר היהודיים למיניהם נקבע יום ראשון ליום מנוחה במקום שבת.
המשטר החדש שלח ידו אף בספריות היהודיות, ולפי פקודת הקומיסאריאט להשכלה הן נתמזגו עם הספריות הכלליות העירוניות. ראשית כל, כמובן, ביערו מהן את כל הספרים, שמנקודת ההשקפה הקומוניסטית עלולים להזיק לקורא הסובייטי...[4]

* **קומסומול** – ברוסית, **קומיוג** – ביידיש ("קומוניסטישע יוגנט") – הסתדרות הנוער הקומוניסטית.

חביבה רוזנברג (מינץ) — עם נוח פוריץ במחתרת

נוח פוריץ היה חבר ההנהגה הראשית של נצ"ח. הוא היה ממקימי הקן בשאבלי, ובפעילותו שם נהנה מעזרתם ואהדתם של מנהל הגימנסיה העברית ומוריה. לאחר הפיכת ליטא לרפובליקה סובייטית חייב היה נוח לעזוב את שאבלי מטעמי בטחון ולעבור לווילנה. שם נימנה עם הפעילים המרכזיים בתנועת המחתרת "חירות", שאחת מפעולותיה החשובות היה העלון, שהוצא על ידי נוח וטדיק פיק בעברית, בשיכפול. נוח ניספה בשואה.[5]

אל ועל נוח פוריץ היקר !

אמנם יודעת אני, נוח, שאינך נמנה עוד עם החיים, ובכל זאת קשה לי לכתוב "עליך". אתה כל כך חי ותוסס, שאי־אפשר לדמות אותך במצב אחר.

לראשונה - ב־1935 - ראיתי אותך בחדר קטן בבית־ספר, שם אתה וראובן שטיינמן ייסדתם את הקן של תנועת הנוער הציונית־חלוצית נצ"ח (נוער צופי חלוצי) בשאבלי.

בוקר אחד באה אלי שולמקה (שולמית גורדון־קצ'ובה) וסיפרה על שניכם, והציעה לי לבוא לערב שירה ושיחה על הארץ והקיבוץ.

כן, זו היתה ההתחלה. אתה, נמוך קומה, עגלגל במידת מה, לבוש צופית, ואפילו שרוך ומשרוקית לא חסרו, ראשך מעט נוטה הצידה ומסמיק בעת הדיבור - ובלאו הכי הצטיינת בלחיים ורודות כשל נערה... היה לך מין מיזוג משונה של רצינות ועליזות. במזגך זה השפעת לא רק עלינו, הצעירים, אלא גם על הורינו, מורינו והמבוגרים בכלל. את מלאכת השכנוע היית מלווה במין תנועת ידיים מיוחדת, כשהשרוולים כמעט תמיד מופשלים...

נוח, אתה, שלא היית שאבלאי, השפעה רבה היתה לך על יהודי שאבלי, למרות העובדה שכאילו המרדת את הנוער וגרמת לא אחת לקונפליקט בין הצעיר להוריו. עכשיו אני מבינה ומעריכה את הכוח האירגוני והסמכות התנועתית שמילאו את ישותך. למרות הבדל גיל קטן בינך לבינינו הצלחת להקים קן גדול וחזק, בעל ערכים, ואולי ממנו ינקנו כוחות לתקופות האיומות שפקדו אותנו מאוחר יותר.

בדיעבד אני מבינה שהקדשת את כל־כולך לתנועה. כמה מעט ראינו אותך עם חברתך היה־שרה. תמיד היית עסוק במשהו הקשור בתנועה. מתי ישנת? היכן? ומתי אכלת?

נוח פוריץ וחברתו שרה־חיה.

שתי פעולות גדולות וחשובות עומדות חיות לנגד עיני:

המשפט החברתי שאירגנת בעזרתה של השליחה גיטה לב מאפיקים, והמשפט על "הציונות החלוצית", שהתקיים בגימנסיה שלנו, בינינו לבין חברי בית"ר. "המשפט" הזה הסתיים בנטישה הפגנתית של כל צמרת בית"ר והצטרפותם אלינו, ובראשם טדיק (דוד פיק, ממייסדי "נוח"ם", חבר קבוצת "נצר סירני", שנפטר בשנת 1975).

אי־אפשר, נוח, להמשיך ולא להזכיר את ערבי השיחה של השכבה השומרית הבוגרת אתך. השיחה הרצינית, השירים, והרוח ששררה - כל אלה הבדילו אותנו מהאחרים. וכל זה בא לקיצו בצורה פתאומית ואכזרית !

בקיץ 1940, כאשר הצבא האדום נכנס לליטא, כל שהיה קשור בציונות תם ונגמר. החיים פתאום זזו ממקומם...

בוקר אחד קיבלתי פתק קטן ממך. כבקשתך, נפגשנו בבית המלון שברחוב הטחנה. זמן ממושך ישבנו ולא דיברנו. אפילו לא העלינו זכרונות, ולא שאלתי אותך להיכן נעלמת. לפתע אחזת בידי ושאלת אותי, אם אוכל לשמור סוד. ואז סיפרת בקצרה, שההנהגה הראשית החליטה לארגן את התנועה מחדש בתנאי מחתרת, וציינת שמות אחדים מחברינו הבוגרים, שעל שכמם הטלת את המשימה. כל אחד מאיתנו צריך היה לפעול באופן עצמאי, ועל אחריותו.

הבטחתי. וזכור לי, שבמעמד זה פרצתי בבכי. לנגד עיני עלו מחנות הקיץ, הטיולים, השיט באגמים עטופי היערות, הטיולים הגליליים המלווים משחקים ושירים מקסימים. כל זה נגמר? אך לא ידענו אז שעוד לא די, והגרוע מכל אורב בדרך, והוא בא !

נדמה לי שזו היתה פגישתנו האחרונה, נוח.

התזכור איך נהגנו לברך? "חזק ואמץ" !

רחל ס.: הנה אני נזכרת ברגע מסויים בקובנה, בשנת 1940, ברחוב פרזידנט, בדרך לבית החולים. ראיתי את נוח, בן דוסיאט, נשען ליד חלון ראווה, שקוע בתוך עצמו. ניגשתי אליו ושאלתי לשלומו. הוא סיפר לי שעמד להיכנס לבית־ספר לאמנויות. והרי היה לו כשרון לצייר, ובבית היה לי ציור טחנת הקמח שלנו בדוסיאט, פרי מכחולו.

מציוריו של נוח פוריץ.
"המניין החסידי" שהפך לבית ספר עברי ראשון..."
עליזה פ.: הציור הזה צוייר על קופסת גפרורים ואנו הגדלנו אותו לתמונה על הקיר.

דער עמעס
ארגאן פון צק לקפ(ב)
"DER EMES" (Tiesa) LKP(b) CK organas
קאוונע, וואך, 12 יאנואר 1941

דוסיאט[6]
שבת, דעם 7טן דעצעמבער איז אין דוסיאטער פאָלקסהויז פארגעקומען א גרויסער פארוואל־מיטינג מיטן אָנטייל פון 1000 מאַן.
דעם מיטינג דערעפנט דער סעקרעטאר פון דוסיאטער קאמפארטיי כ' שישקאָוו. ער נעמט דאָס וואָרט דער קרייז סעקרעטאר פון זאראסאיער קאמפארטיי כ' קאוסאַוו, וועלכער האט ברייט אויסגערעכנט די וואַלן צום אויבערסטן סאָוועט פון ססר. ער לייענט פאר די אויטאביאגראפיע פון דער דיכטערין סאַלאָמעאַ נעריס און לייגט פאר אויסצושטעלן איר קאנדידאטור אין אוטיאנער וואַלקרייז. מיט גרויס צופרידנקייט און דונערדיקע אפּלאָדיסמענטן האט דער עולם אָנגענומען דעם פארשלאג.
זיין רעדע איז באגלייט געוואָרן מיט הייסע לאנגע דונערדיקע אַפּלאָדיסמענטן. מיט רעדעס איז באַרויסגעטראָטן פאַר די כאַווירים: פומייקיטע, יאזעלענאס, זמרוב און יוסיף (דער לעצטער אין נאָמען פון דוסיאטער פאַרטיי).
נאָך דער שיינער רעדע פונעם זאַראַסער קרייז־שעף כ' מאַיעווסקי שליסט כ' שישקאָוו דעם גרענדיקן מיטינג. דער מיטינג האט די רעזאָלוציע אָנגענומען.
עלקע סלעפ
12.12.1940

די וואַל־צוגרייטונגען אין דוסיאַט גייען אָן אין פולן טעמפּ
דעם 28טן דעצעמבער איז פארגעקומען א פארזאמלונג פון די מיטגלידער פון די וואַל קאָמיסיעס און אַגיטאַטאָרן פון דוסיאַטער וואַלאָסט. די פארזאמלונג איז געעפנט געוואָרן דורכן וואָלאָסט־פירער כ' מאַיעווסקי. דערנאָך האט יעדער פארזיצער פון יעדן וואַל־באַצירק אָפּגעגעבן א באַריכט וועגן די אויפגאַבן אין צוגרייטונגען צו די וואַלן אין זיין וואַל־באַצירק. די באַריכטן האָבן באַוויזן, אַז די וואַל־קאַמפּאַניע גייט אָן אין פולן טעמפּ. פון באַריכט פון סעקרעטאר פון דוסיאַטער קאָמיונישער אָרגאַניזאַציע איז קלאָר געוואָרן, אַז דער דוסיאַטער קאָמיונישער יוגנט האט אין די וואַל־הכנות זיך אויסגעצייכנט.
גלייך נאָך דער פארזאמלונג זיינען, לויט דער איניציאַטיוו פונעם יוגנט קאָמיונ איינ טיילן געוואָרן אַגיטאַטאָרן, וואָס דאַרפן טייקעף אָנהייבן באַזוכן יעדן דאָרף און יישעוו פון גאַנצן וואָלאָסט אין דורכפירן מיטינגען. באַזוכן יעדן הויז, יעדן כאַווער, קעלנער און אַלעמען אַריינציען אין דער וואַל קאַמפּאַניע.
די הויז־אַגיטאַציע אין דוסיאַטער וואָלאָסט גייט שוין טאַקע אין פולן ברען. די איינוווינער נעמען אויף די אַגיטאַטאָרן מיט גרויס פרייד און מיט פיל אינטערעס הערן זיי אויס זייערע אויפקלערונגען וועגן דער וויכטיקייט פון די וואַלן.
אַכוץ דער גרויסער וואַל־פּראָפּאַגאַנדע, גרייט זיך נאָך אונדזער קאָמיוג צו צוויי פאַרשטעלונגען פאַר די וואַלן, איינע אין ליטוויש און איינע אין יידיש.
ע. סלעפ
[illegible]

א פישער־אַרטעל אין דוסיאַט
צו צו אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון אַלע פישער פון דוסיאַטער אומגעגנט, איז באַשלאָסן געוואָרן צו שאַפן א פישער־אַרטעל. עס איז אויסגעוויילט געוואָרן פון "פּאַטס־עספּילונג", א רעדנער כ'. קעסילים, וועלכער האָט טאַקע מיטגעהאָלפן און פאַרטריבן די אָרגאַניזירונג.
די רעגירונג האָט אין רעשות פונעם אַרטעל איבערגעגעבן צו עקספּלואַטירן א שטח פון 4.000 הקטאַר וואַסער.
דער אַרטעל באַשטייט פון 51 מאַן און טראָגט דעם נאָמען "ספּעטסיוס". צו אים זיינען פאַרבונדן די פישער־אַפּטיילונגען פון אַנטאַזאָווע, אַבעלער, יוזינטער וואַר לאַסען. מיט א גרויסער מערהייט פון שטימען איז אויסגעקליבן געוואָרן פאַרן פאַרזיצער פונעם אַרטעל כ' י. קלאַס. דער נאָס ביים גרינדן דעם אַרטעל זיינען געווען געוויסע שוועריקייטן, אין ער אָבער דער געשאַפן געוואָרן.
דוסיאַט וועט שוין פון איצט ניט זיין געשטערט אין א פישל פון איר אייגענע נאַטירלעכע רייכטימער — פון די אייגענע אָזערעס. נאָר זי וועט נאָך פיל מאַכן פיש קאָנסערווירן איבער די גרעסטע שטעט פון ססר.
אין גיכן וועט געשאַפן אין דוסיאַט א שוסטער־שנײַדער־אַרטעל און א קצבים־אַרטעל.
די בעקער האָבן שוין אויך רייד, וועגן אן אַרטעל.
ע. סלעפ
11.1.1941

98 פּראָצענט פויערים פון דוסיאַטער וואָלאָסט שוין צוגעגרייט צום היי־יאָריקן פרילינג־פאַרזיי
די צוגרייטונג צום פרילינג־פאַרזיי אין דוסיאַטער וואָלאָסט ניט שוין צום סאָף. בעשייכעם מיט דער צוגרייטונג האָבן די קאָמיוניסטן און קאָמיונאָלן באַזוכט אַלע פויערים פון דוסיאַטער וואָלאָסט און פאַרצייכנט, וואָס וועלן עס פעלן נאָך פאַר א דערפאָלרייכער דורכפירונג פון פרילינג־פאַרזיי.
די פויערים האָבן די באַזוכער אויפגענומען מיט דאַנקבאַרקייט און צופרידנקייט. איבערהויפט די נייע פויערים, וועלכע האָבן באַקומען ערד.
די באַזוכן האָבן פיל צוגעגעבן די פויערים. די פויערים האָבן געזען פאַקטיש ווי אַזוי די רעגירונג און פאַרטיי זאָרגן פאַר די שטענדיק און דערפאַר וועלן זיי פון זייער זייט זיך באַמיען, אַז קיין איינציקע ערד זאָל ניט בלייבן ניט פאַרזייט.
פון די באַזוכן איז געוועזן צו זען, אַז פיל פויערים זיינען פון פריער נאָך ניט געוועזן צוגעגרייט און האָבן נאָך ניט אַלץ געהאַט, וואָס זיי דאַרפן האָבן צום פאַרזיי.
בא פיל פויערים זיינען די אַסערס, בראָנעס און אַנדערע לאַנדווירטשאַפטלעכע מכשירים געלעגן אין דרויסן א גאַנצן ווינטער. די קאָמיוניסטן און קאָמיונאָלן האָבן שוין געטראָפן באַצייכנט, וועגן דעם ווי געהעריק זיך פאַראינטערעסירן.
אין די באַזוכן האָט זיך אויסגעצייכנט דוסיאַטער ערשטיקע קאָמיוג־אָרגאַניזאַציע. די באַזוכן האָבן אָבער געטראָפן פאַרקומען מיט מער אָרדענונג.
ע. סלעפ

פאַרזאַמלונג פון אָנגעשטעלטע פון דוסיאַטער קאָאָפּעראַציע
בא דער פאַרזאַמלונג פון די אָנגעשטעלטע פון דוסיאַטער קאָאָפּעראַציע, וועלכע איז פאַרגעקומען סיזאָנאַל, דעם 2טן אַפּריל, זיינען איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן פאָלגנדיקע באַשלוסן: פּראָקלאַמירן א סאָציאַליסטישער צווייקאַמף די קאָאָפּעראַציע צום אויפהייבן די פּראָדוקטיוויטעט אין די קאָאָפּעראַטיוון. פאַרגרעסערן די פּראָדוקציע אין בעקעריי־קאָאָפּעראַציע און פאַרגרעסערן דעם קאָאָפּעראַציע־אומזאַץ.
ע. סלעפ
9.4.1941

אין דוסיאַט ברענגט מען אין אָרדענונג די יידישע ביכער
דוסיאַטער מעלוכישע ביבליאָטעק פאַרמאָגט 1.700 ביכער (אַלע אין דער ליטווישער שפּראַך). אין דער צאָל גייען אויך אַריין די ביכער וועלכע זיינען אַרויסגענומען געוואָרן פון אויסגאַנג. 403 לייענער האָט זי. דאָס איז א וווקס אָס 50 פּראָצ. לעגאַבע פריער. די צאָל ביכער איז פאַר דער זעלבער צייט געוואַקסן אָס 20 פּראָצ.
בא דער ביבליאָטעק איז אויך איינגעאָרדנט א לייען־זאַל וווּ מען קריגט צו לייענען צייטונגען פּעריאָדישע אויסגאַבעס און ביכער.
מיט דער יידישער ביבליאָטעק, וואָס איז שוין באַלד 3 יאָר געשלאָסן, האָט זיך פאַראינטערעסירט די דוסיאַטער ערשטיקע פּאַרטיי־אָרגאַניזאַציע. אין איבערגעפירט רעדעגאַנגען אינוווענטאַר פון דער ביבליאָטעק צוזאַמען מיט די ביכער צו זיך אין לאָקאַל. ווי זיי וועלן געבראַכט ווערן אין אָרדענונג, דאַן וועלן זיי איבערגעגעבן ווערן דער רעגירונגס־ביבליאָטעק.
ע. סלעפ

סובייטיזציה בדוסיאט
דו"ח של אלקה סלפ

12.12.1940 – בשבת, 7 בדצמבר, התקיימה בבית העם בדוסיאט אסיפת- בחירות בהשתתפות 1000 איש. את האסיפה פתח מזכיר התא המפלגתי בזאראסיי, החבר שישקוב, אשר דיבר באריכות על הבחירות לסובייט העליון של ס.ס.ס.ר. הוא קרא את הביוגראפיה של המשוררת סאלאמיה נריס והציג את מועמדותה במחוז הבחירות של אוטיאן. הציבור קיבל את ההצעה בסיפוק ופה־אחד. נאומו לווה במחיאות כפיים ארוכות וסוערות. החברים פומייקיטה, ייזלנאס, זמרוב ויוסיף (האחרון בשם התא של דוסיאט) הביעו בנאומיהם את שביעות רצונם מהצגת המועמדת. לאחר נאומו היפה של מפקד מחוז זאראסיי, החבר מאייבסקי, נעל החבר שישקוב את האסיפה המרשימה.
כמעט בכל יום ראשון ורביעי מתקיימות אסיפות־בחירות בדוסיאט וסביבתה.

11.1.1941 – באסיפה כללית של כל דייגי דוסיאט וסביבתה הוחלט לייסד קואופרטיב דייגים. מסניף "מאייסטאס" הגיע בא כוחו, החבר קסילים, אשר אמנם סייע לארגן את הקואופרטיב. הממשלה העמידה לרשות הקואופרטיב שטח של 4000 הקטרים מים. בקואופרטיב מאורגנים 51 אנשים, וכינויו "ספטשיוס". מאוחדים בו סניפי הדייגים מאזורי אנטזובה, אבל ויוזנט. החבר י. קלאס נבחר ברוב קולות ליו"ר הקואופרטיב. באירגון הקואופרטיב היו קשיים מסויימים, אולם לבסוף הוא הוקם. מהיום ואילך לא תהיה עוד דוסיאט רעבה לדגים ממקורותיה הטבעיים. מהאגמים שלה יהיה ביכולתה לשלוח דגים רבים לערים הגדולות של ברית המועצות. בקרוב יקום בדוסיאט קואופרטיב של סנדלרים, תפרים, רצענים, וקואופרטיב של קצבים. גם האופים מתחילים לדבר על קואופרטיב.

״אלוהים יודע מה יהיה הלאה...״ גלויות מן הבית: יולי 1940 — אפריל 1941

הגלויות מליטא, בחודשים הראשונים אחרי הסיפוח לברית המועצות (15.6.1940), עדיין נושאות סמל, בולים וכותרות של ליטא העצמאית.

חותמת דואר דוסטוס 11.7.40
רחובות
בית פליישמן עבור בעל השבונות יצחק אבל
א״י פלשתינא

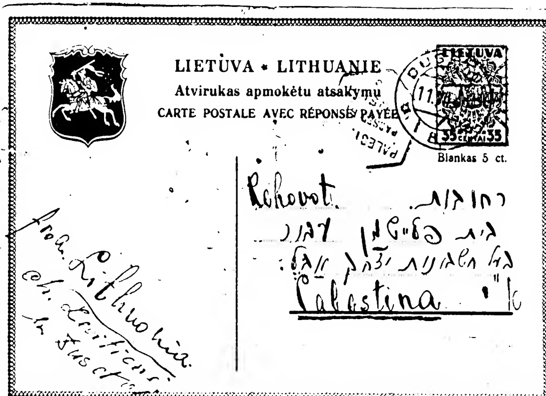
ילדים יקרים, היו בריאים...קיבלנו את מכתבכם. כולנו תודה לאל בריאים. אין חדש. כולנו תודה לאל במקום, והלאה - אני בטוחה שאתם יודעים שכבר נמצאת אצלנו מומע רייזע (הדודה רייזה, כינוי לרוסיה... - המע.) ובינתיים לא קשה לחיות. היו בריאים ומאתכם טובות לשמוע. ממני אמכם חסיה־לאה.

קרובי היקרים מכל. אנו נמצאים עתה בבית כאורחים מקובנה. המצב בסביבה משתפר. כך אנו מבלים את ימות הקיץ בבית. גם שמואל אתנו. ואיסר עדיין בקובנה. נקווה שהכל יתייצב אצלנו. מברך אתכם בכל טוב שאול

רב שלום! מה שלום כולכם יקירי. לו ידעתם כמה שמח כל אחד מאתנו כאשר אנו מקבלים את מכתביכם הייתם מספקים לנו את התענוג הזה לעתים קרובות. כל־כך רוצים אנו לקרוא במכתביכם שאתם כולכם בריאים. שלפחות כל אחד מכם יכתוב ולו כמה מלים.
מה שלומה של עדנה׳לה, וכולם, כולם. היו בריאים וחזקים. התעודדו. דב

יקירי, אני נמצא עתה בבית. מיד אחרי פסח השתחררתי מהצבא. אני מרגיש טוב. ד״ש לבבית ל״פריילך״ עדנה. שמואל

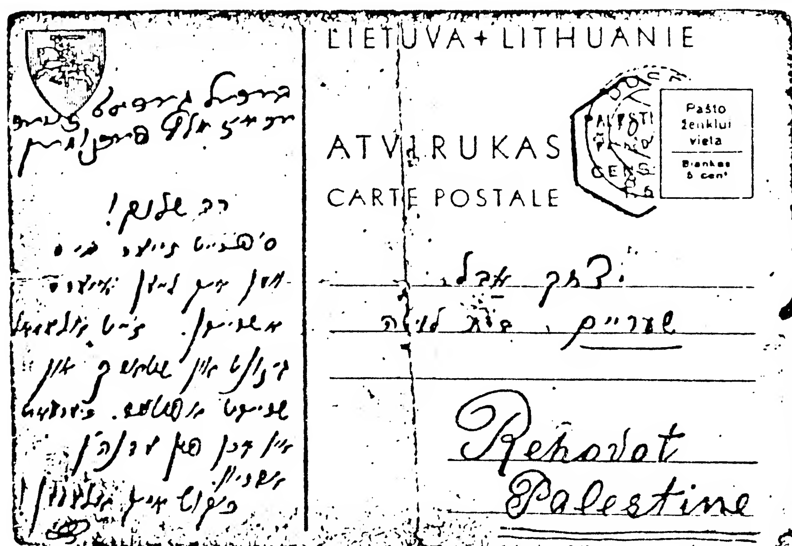
שלום לך רבקה׳לה! כשכולם כותבים עלי לכתוב גם כן, שכן אני נגררת אחריהם כמו צל...
שלך תמיד דורה

שתי גלויות של חסיה־לאה לויט

ילדי אהובי היקרים בת׳ינקה יצחק ועדנה, היו כולכם בריאים. אהובים ויקרים, את גלוייתכם קיבלנו. משמח אותי שנכדתי מוצלחת. שתאריך ימים ושתהיה מלומדת גדולה. ...אשר לנו מה אכתוב לכם? לא הצלחנו עם הדודה רייזה. כבר איננו סוחרים. דורה בקובנה. אפשר שתשיג משרה. בבית אין לה מה לעשות. מאוד עצוב בלי החנות. מכרו עד הפיסה האחרונה ("ביז א ברעקל"). לעצמנו מעט מאוד נשאר. כי פשוט מאוד יראים מעונש, וממה שפדינו – את הכסף העבירו לבנק, ומה שיהיה מזה בעצמנו איננו יודעים. כל עוד היתה הסחורה, היינו מקבלים 250 (ליט? – המע.) לחודש, ועכשיו אינני יודעת מה שיהיה. הילדים עדיין בקובנה. בינתיים ללא עבודה. אפשר ישיגו משהו לעסוק בו. דודה רייזה הבטיחה שלכולם תהיה עבודה. הבה נקווה ונחכה אפשר יהיה טוב.
בתינקה, חיה־הנע יושבת אצלי ושואלת, אם את רואה את חיים. בקשי נא ממנו שיכתוב.
היו בריאים. כולם דורשים בשלומכם. ברל דורש בשלומכם.הוא תמיד עסוק.
(חסרה חתימה של האם הסיה־לאה)

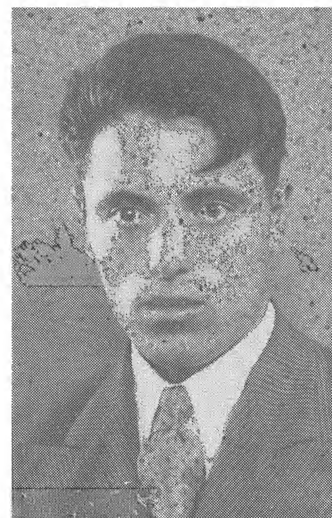
רב שלום! תמיד זה משמח אותי כאשר אני קורא את מכתביכם. היו תמיד בריאים וחזקים וכיתבו תכופות. אני ממתין במהרה לקבל מעדנה מכתב. אני מנשק את כולכם. דב

חותמת דואר דוסטוס
יצחק אבל, שעריים, בית לויטה,
רחובות,
פלשתינא

כשכבשו הסובייטים את ליטא הוטל איסור (על המפקידים) להוציא ממונם מן הבנק. ב– 29 ביולי הוצאה פקודה שאין לשלם מן הפקדונות אלא עד 250 ליט לחודש לכל בעל פקדון.

החנויות הקטנות לא יכלו לעמוד בהתחרות עם החנויות הממשלתיות... הממשלה החדשה הטילה במתכוון מסים כבדים על החנויות הקטנות כדי למעכן לגמרי.
השלטונות הקומוניסטים ראו את החנווני כמין טפיל כלכלי שדינו לאבדון...[7]

מיכה בן עמנואל וחיה- ציפה סלפ
בתקופה הסובייטית עבד בבית המסחר
של חרמץ בווילנה

LIETUVA

ATVIRUKAS

PALESTINE
PASSED BY
CENSOR

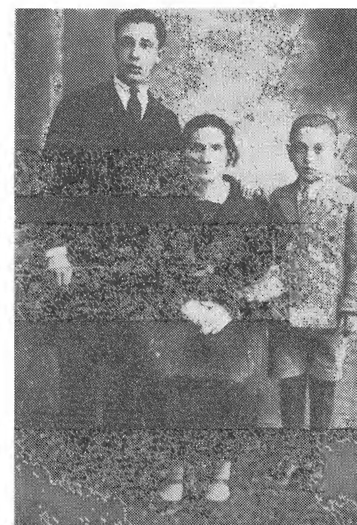
Vilnius, Katedra

Vilnius
Stepono g-vė
17. b.2
M. Slepi
P.P. Lifsicą

Palestina.
Haifa חיפה
קרית-חיים
אברהם סלפ
רחוב 3 מספר 9

וילנה 5 בספטמבר 1940
...
אנו בריאים וחיים רגיל כמקודם.
מה שלומכם? איך אתם עוברים
את תקופת המלחמה? האם יש
לכם הכול? היש לכם די אוכל
ומצרכים היוניים? האם שלום
לכם?
האם היו אצלכם הפצצות כפי
שהיה כתוב בעיתון?
אנו בריאים.
יהודה הגיע אלי מקובנה לכמה
ימים. היה להם קורס ליידיש
בקובנה.
הלל היה גם כן. בקרוב יתארח
אצלי גם קהת.
בינתיים אני עובד ומרוצה.
מה שלום ילדיכם שרה'לה,
דבורה'לה, יאיר וזוהר'לי? מה
שלומכן אתן אסתר, רבקה? מה
שלום יוסף ומרים?...
אנו בריאים. דרישת שלום לכם
מ(?) אמא, אלה וילדיה.
היו בריאים. בבקשה ענו.

מיכה

נטל וילדיה לייבלה (מימין) וחיים סלובו.

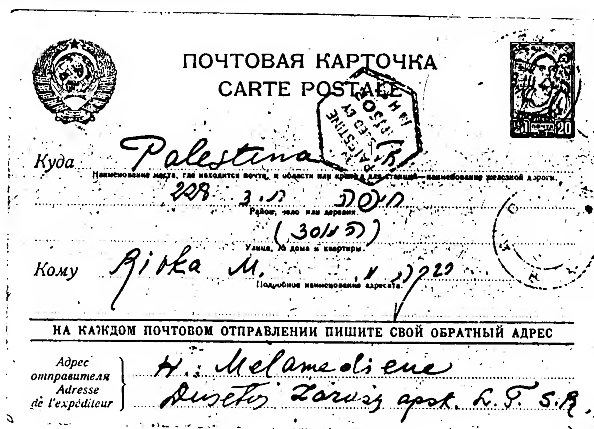
9 במרץ 1941
ילדי היקרים,
אינני יודעת מה עוד אכתוב, ואני כותבת אליכם מדי שבועיים ותשובה - אין.
חדשה טובה לי לחלוק עמכם. אברהם נסע לווילנה ללמוד. נותנים לו מאה רובל, ומה ילמד, אינני יודעת.
מה שלומכם ילדי היקרים. שיינה היקרה שלנו איננה יודעת בע"פ את כתובתה של אלה. אברהם נהג לכתוב אליה...
מה נשמע אצלכם? החסר לכם משהו?
עד היום לא חסר לנו דבר, ואלוהים יודע מה יהיה הלאה.
עוד מעט יבוא הפסח. נשארתי רק עם שיינה.
הילדים לא יבואו. מאוד עצוב.
שילחי לאלה את הגלדייה...

מאמכם - הניה מלמד

אהובי ויקירי,
זה זמן רב שלא קיבלנו מכם מכתב...
אשר ולייבלה דורשים בשלומכם.
אנחנו כותבים אליכם שבועיים לפני פסח, ומברכים אתכם בבריאות ובפסח כשר.
אני שוב מבקשת ששניכם תכתבו.
אני יכולה לכתוב לכם שנאטל כבר אבא...
אשתו ילדה בן - - -

אמכם נטל

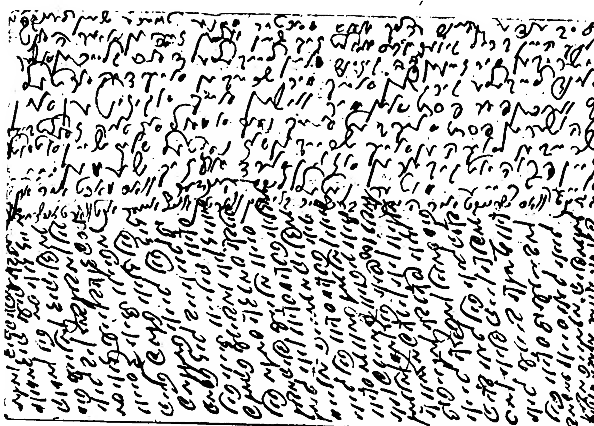
ילדים יקרים,
מה שלומכם ומדוע אינכם כותבים.
אנחנו מחכים לתשובתכם.
אשר הייטוביץ

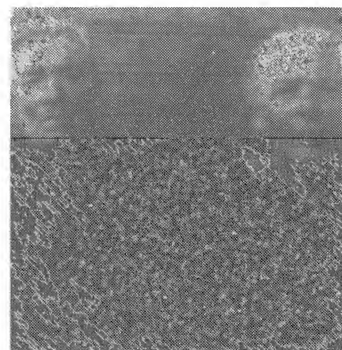

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА
CARTE POSTALE
Куда Palestina
Кому Rivka M.
НА КАЖДОМ ПОЧТОВОМ ОТПРАВЛЕНИИ ПИШИТЕ СВОЙ ОБРАТНЫЙ АДРЕС
Адрес отправителя / Adresse de l'expéditeur: H. Melamedienе
Dusetos Zarasų apsk. L.T.S.R.

גלויה משותפת של הניה מלמד ונטל חייטוביץ.

מכאן ואילך הגלויות נושאות כותרות ברוסית, הבולים והסמל - של ברית המועצות.

שתי החברות חסיהלאה לויט (מימין) וחיה־הנה לויט.
שמואל ל.: אמי וחיה־הנה היו שרות ביחד שירים ברוסית, וביחוד אהבו לשיר אופרות מאריות מפורסמות.

רבקה ובתיה יקרות,
בשם חברותנו אני מבקשת שתכתבו לנו מה שלום אחי חיים. שום ידיעה לא קיבלנו ממנו זה למעלה משנה. איננו יודעים את כתובתו. כתבתי לדב כספי, אשר לעיתים קרובות כתב אודותיו, ותשובה לא קיבלתי. אנא, כיתבו לנו את האמת. מה קרה. האם הוא חי ?
קשה לתאר את גודל שברנו. אמא חולה מדאגה.
דרישת שלום מבני ביתכם. גם אמי דורשת בשלומכם. כיתבו על חייכם.
מיטב הברכות מידידתכם חנצה לויט.

מאת ח. לויט, דוסיאטוס
מחוז זאראסיי
ל.ס.ס.ר.

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА
CARTE POSTALE

Куда Palestine - Rechovot
Наименование места, где находится почта, и области или края, а для станций—наименование железной дороги.
Ezro
Район, село или деревня.
Улица, № дома и квартиры.
Кому J. Abel
Подробное наименование адресата.

ПОЛЬЗУЙТЕСЬ АВИАПОЧТОЙ

Адрес отправителя / Adresse de l'expéditeur: Ch. Leivitaite Dusetos Zarasy ... LCCR

גלויה של חנצ'ה בת חיה־ הנה לויט לבתיה אבל (בת חסיה־ לאה לויט), רחובות, פלשתינה.
חותמת דואר דוסיאטוס נושאת את התאריך: אפריל 1941

ישעיהו (שייקה) גליק — אדישים לגורלם...

עדינה ג.: ביולי 1939 הייתי בקובנה. הרגישו כבר אז שהפורענות קרבה. כשבאתי לחופשה הביתה סיפרה לי אמא, שגויה אחת עודדה אותה לעזוב את העיירה, כי "מדברים שישחטו את היהודים"... ובכל זאת היתה שאננות, ולא עזבו. ולאן יכלו לעזוב?

אני זוכרת היטב מה אמרה לי אמא לפני שעזבתי את הבית: "במלחמת העולם היו פה גרמנים, והם דווקא היו טובים אלינו, והיו בעיירה אחדים שאפילו התעשרו מישיבתם בתוכנו. את סעי, ואל תדאגי"... ואני עליתי ארצה.

שייקה ג.: בדצמבר 1940, בתקופה הסובייטית, התארגנו בקובנה סטודנטים ליטאים לטיול במחוזותיהם, בדוסיאט ובסביבתה, והצטרפתי אליהם. מלאו כבר חמש שנים מאז עזבתי את הבית להכשרה בפוסבול, ובמשך כל הזמן הזה לא ביקרתי בעיירה, ולא ראיתי את אמא.

כשהגענו סמוך לעיירה נפרדתי מהבחורים, ואני זוכר שהלכתי דרך חורשת **סילוויצקי**, ובמקום מסויים לפתע נשבר הקרח תחתי והתחלתי לשקוע. התברר שעברתי על פני תעלה, ששכבת קרח דקה כיסתה אותה.

נכנסתי הביתה כשבגדי ספוגים מים, ועוד בטרם הספקנו להחליף מלים אמא מייד התפנתה לייבש את בגדי...

מצאתי את העיירה כמו עיר שחרבה. היא לא נפגעה פיסית, אבל שלטו בה אדישות מדבקת ומרה שחורה. רוב חברי לא נמצאו כבר בעיירה, ומקבוצתי פגשתי רק את רבקה איירס.

היא סיפרה לי על המצב העגום בעיירה, ועל גורלו המר של דודלייב איירס. כאב לבי על רבקה. הרי נשארה בודדה, רק עם אמה, ובאפס מעשה...

לא מצאתי בעיירה חנויות פתוחות. הרוסים חיסלו את כולן, ולא הבדילו בין קאפיטליסטים לבין דלפונים.

אמא סיפרה לי על אחותה, דודה **טייבה**, שהגיעה לביקור מרוסיה (לשם נמלטה עוד במלחמת העולם הראשונה, ועם הסובייטיזציה נתאפשר לה לבוא לליטא), וכשיחד התלבטו מה לעשות, הדודה אמרה: "מה שיהיה - יהיה"... לא ידעו מה יילד יום, לא מבחינה כלכלית ולא מבחינה קיומית.

הגעתי לעיירה ביום ששי ועזבתיה ביום ראשון.

מאז "ליל הבדולח" התחיל להגיע לליטא זרם פליטים מגרמניה, והם סיפרו מה עוללו כבר הגרמנים, ומהי האידיאולוגיה שלהם.

הפוליטרוקים היו באים לבית החרושת, נואמים ומדברים נגד הגרמנים, שהם האויבים, אף־על־פי שיש הסכם בין רוסיה וגרמניה... המדיניות היתה, כנראה, להכין אותנו לקראת מלחמה. האוויר היה אמנם רווי אבק שריפה, אך האדישות גברה.

כשפרצה מלחמת גרמניה־רוסיה המהומה בקובנה היתה גדולה, ורבים נמלטו מהעיר ושמו פניהם מזרחה. עמדתי בסמוך לקבוצת יהודים ושמעתי שאחד מהם אמר: "מה שרכשתי כל חיי לא אשאיר לאחרים, ואני נשאר במקום" - - -

דוד־לייב איירסס) — גלות בפאתי צפון[8]

דוד- לייב איירס עם גיסתו- לעתיד פייגיצקה פארס, שישבה וחכתה לארושה משה- יצחק איירס, שהתמהמה בהכשרה - 1925

היה זה בקיץ 1940, כאשר הארצות הבאלטיות, וליטא בכללן, סופחו לברית המועצות. חיילים רוסים היו בכל מקום, וקנו כל שראו עיניהם... בתי החרושת הולאמו, וכן חנויות הסיטונאים, ולא היה מאין לרכוש סחורה ולחדש את המלאי.

ביתי היה בדוסיאט, עיירה קטנה בליטא. היתה לי חנות נעליים קטנה, והרוסים הציבו בה קומיסארית, שהיתה מעבירה את הפדיון היומי לבנק. החנות היתה צמודה לביתי. כשהגיע הסתיו, שיפצתי בחנות כדי להתקין בה חימום לקראת ימות החורף הקרים אבל את המכירה בחנות לא הפסקתי.

שבת אחרונה בעיירה

בנובמבר 1940, בשבת, בשעה אחת בצהריים, יצאתי לטייל עם בני הבכור, יענקלה, שהיה אז בן שש. בחוץ שרר קור, שחדר לעצמות, אך אנו לבשנו לבוש חם. יום השבת היה רגוע, פה ושם נראו אנשים מהלכים בעיירה, רובם זקנים, שהלכו כמנהגם מדי שבת מבית הכנסת הביתה, כדי לאכול את החמין ולשכב לנוח. בחוץ הורגש טעמה של השבת. כה ערב לי פתאום ניחוחה של העיירה השקטה והשלווה, כאילו לא ראיתיה זה זמן רב.

הרחקנו לכת עד לקצה העיירה, והמתקתי דברים עם ילדי. כאשר פנינו לחזור הביתה, באה לקראתנו נערה כבת חמש עשרה. ראיתי בפניה שהיא מבוהלת. בקול נפחד ואטי אמרה "שבת שלום", ומיד אחר־כך הוסיפה בלחש: "לך הביתה!" יכולתי לשמוע את פעימות לבה. בקול רועד סיפרה: "הקיפו את ביתך". "מי?" - שאלתי. "חיילים" - השיבה. "הם מחפשים אותך".

הייתי רגוע לגמרי, מפני שידעתי שאין בי אשמה, אך כאשר אמרתי לה שאינני חושש, חשתי ששינוי עומד להתרחש בחיי. הרמתי את בני, והוא חיבקני חזק ולפת בשתי ידיו את צווארי, וכך לפת גם את גופי בשתי רגליו, כאילו חש גם הוא במשהו, ובקול דואג מילמל: "אבא, מה קרה לך?" הרגעתי אותו: "מאומה, ילדי. נשוב הביתה. מחכים לנו." הרחוב המה כבר מאנשים. והרי העיירה קטנטונת, רוב תושביה קרובי משפחה הם וידידים טובים... בכניסה לבית עמד אחד לבוש מדים. לא ידעתי מיהו ומה תפקידו, אך הבחנתי בסרט אדום על כובעו. אמרתי לו שאני בעל הבית והילד שבזרועותי הוא בני הבכור. האיש הוביל אותי לביתי, ושם כבר המתין לי הקומיסאר.

בביתי היו אותה שעה אשתי טייבל, ילדי פרצ'ל, חותנתי שרה איירס ובנותיה חיה ורבקה, שהתארחו אצלנו בשבת, וקרובי קהת ואשתו. כולם היצטוו לשבת על הרצפה ולא לצאת לשום מקום...

הקומיסאר הוציא מתיקו פיסת נייר, ולדבריו היה זה צו חתום בידי הקומיסאר הראשי, המתיר לו לערוך חיפוש בביתי, כי מאשימים אותי בהעלמת סחורה, וכי ביצעתי שיפוצים בחנותי כדי לא למכור... "והרי אין זה נכון!" - אמרתי, אך דברי לא הועילו...

הם פירקו את הרצפה וחיפשו בכל מקום, אך שום סחורה מוסתרת לא מצאו, כשרצו לקחת את הסחורה שהיתה בדירתי וגם את זו שנותרה בחנות - עורות, סנדלים ונעליים - לא הינחתי להם לעשות זאת. "בוודאי נפלה כאן טעות!" - אמרתי. הם פסקו שהסחורה תישאר נעולה בחדר, עד אשר יבררו מה דינה, ואשתי ואנוכי התמנו שהכול יישאר במקומו. כשעמדו ללכת הושיטו לי יד, והמפקד, בפנים קרות ובמבט של גזלן, הפליט שאם יקראוני למשטרה אבוא מייד.

המהומה היתה רבה. הנשים התחילו לבכות. הרגעתי אותן: "אין דבר. יהיה טוב. בסופו של דבר הרי אין בי אשם", אך לבי לא שקט. חשתי, שאסון גדול עומד להתרחש, אבל לא ידעתי מהו. לא נותר זמן רב להרהר: שוב נפתחה הדלת ושני שוטרים נכנסו וקראו לי לבוא אתם למשטרה.

במשטרה קיבלוני בסבר פנים יפות, והשוטר הבהיר לי, שכיוון שהחנות רשומה על־שם אשתי, משמע, שהיא־היא האשמה ויש לאסור אותה. "מ ה?!" - השמעתי קול זעקה. "היא אם לשני ילדים! זה לא יכול להיות! ואינני מעלה בדעתי שום אשמה!" ועוד הוספתי, שהחנות איננה עוד על־שמה, ואני הוא בעל הבית, ואם תעלה האשמה אני אשיב עליה... השוטר חיכה לזה כמו לטרף. הוא רשם שהכל על־שמי, חתמתי והלכתי הביתה.

היה זה כבר בשעה מאוחרת של מוצאי־שבת. בחוץ היו הדמדומים. מנורות החשמל בקושי האירו את חשכה הלילה.

כניסתי לבית עוררה שמחה גדולה, אך לא לאורך זמן. הילדים כבר ישנו. הרהרתי בלבי, כי טוב שהם קטנים ואינם מבינים עדיין מה מעוללים לנו. לא יכולתי להירדם. נעלם ממני, מה רוצים ממני. הרהרתי וחששתי פן אפרד מעל ביתי, מאשתי ומשני ילדי הנחמדים, שאותם אני אוהב כל־כך. והרי לא אוכל לחיות אפילו יום אחד מבלי לראותם.

גלי המאסרים שנערכו כמעט מתחילת השלטון הסובייטי (1940/41) בליטא הקיפו יהודים רבים. כמה מאסירים אלה הועברו כבר באותה שנה לבתי כלא ולמחנות עבודה באזורים מרוחקים בברית המועצות.

בהתאם להנחיות נדרש כל מחוז להקים בחשאיות רבה מספר מתאים של צוותות שעליהם הוטלה עיקר המשימה, דהיינו, איתור המועמדים למאסר ולגירוש...[9]

לא זמן רב נותר לי להרהר בכל אלה. כעבור שעה קלה נפתחה הדלת, ונכנסו שני שוטרים.
"אתה עצור ועליך ללכת אתנו. אתה יכול לאכול משהו, אבל אסור לך לקחת אתך דבר"... – השעה היתה כבר קרובה לחצות.
ביקשתי מהם שיניחו לי להיכנס לחדר השני, ונשקתי לשני ילדי האהובים.
זו היתה נשיקתי האחרונה להם, וכך נפרדתי מהם לעולמים.

דנו אותי לחמש שנות מאסר...

...היה זה ליל הראשון במשטרה. הרהרתי בבני הבכור יענקלה וחשבתי שאין יפה וחכם ממנו בכל העולם כולו. לא יכולתי לדמות לעצמי, איך אוכל לחיות בלי אשתי וילדי. הכול חלף לנגד עיני. הלילה נמשך כנצח... אך הרגשתי עצמי כבר־מזל, שרק אני נמצא כאן, ואילו אשתי והילדים נשארו בבית.
היום התחיל להאיר. חדר כלאי היה נעול על בריח... היטיתי אוזן והקשבתי. לפתע שמעתי שיחה טלפונית. אבוי לי! הבנתי שיצאו לאסור גם את אשתי... התחלתי להתרוצץ בחדר, נגשתי לחלון וקוויתי לראות מישהו. כעבור זמן־מה חזרו השוטרים ושמעתי שהם אומרים, שהאשה תפשה את שני הילדים הקטנים, הרימה אותם בזרועותיה ואמרה: "אינני הולכת. מוטב תירו בי, ולא תקחו אותי מעל ילדי הקטנים!" ועוד אמרו, שהסבתא לקחה את הפעוטות בידיה ואמרה: "לכי, בתי. אני אחזיק בהם ולא אתן אותם לאיש. אבוא אליך מייד כשאוכל..." הן התחבקו, התנשקו ובכו בכי תמרורים... האם זעקה: "אם יש אלוהים בעולם, אל יפקיר אותנו!"

...

אשתי טייבל הובאה למשטרה... העבירו את שנינו תחילה למעצר בזאראסי, ומייד אחר־כך לכלא באוטיאן. אותי דחפו לחדר שהיו בו כבר כמה אנשים. אך את אשתי הכניסו לחדר ריק מאדם. זעקותיה שהחרידו את דממת הלילה מצטלצלות באוזני, ואיני יכול למחות אותן מזכרוני...
כאשר הוכנסתי לפרוזדור זינקתי מייד לעבר האשנב של החדר שבו נכלאה אשתי, ועוד בטרם התחיל השומר לצעוק עלי פלטתי במהירות: "החזיקי מעמד! יהיה טוב!"
הרגשתי הקלה שהצלחתי לומר לה מעט מילות עדוד...

אינני יודע מתי נקראה אשתי לחקירה, כי למחרת היום העבירו אותה לחדר אחר. בשעה שתיים אחר חצות קראו לי: "אירסס, בוא!"
הכניסו אותי לתוך חדר, שבו כבר ישב החוקר, והוא התחיל לדבר אתי בעדינות אך בקול קר: "אתה רוצה לשוב הביתה. אמור נא לי היכן אתה מעלים את הסחורה, ותיסע הביתה..." "אמרתי: "על כל הקירות תלויות כרזות המראות את סטאלין עומד כשבידו האחת זר פרחים, וידו השניה חובקת ילד. ואתם מה עשיתם? לקחתם אם משני ילדיה הקטנים וכלאתם אותה?!"
"ענה רק על הדברים שנשאלת עליהם!" – הרים עלי החוקר קול צעקה. אמרתי, שכל עוד לא אדע, שאשתי שוחררה והיא נמצאת עם שני ילדיה, לא אומר דבר. "אתה תאמר גם תאמר" – השיב לי. "הוצא אותו!" – רמז לחייל, שהוביל אותי מייד למרתף.
המים במרתף הגיעו עד הברכיים. מבעד לאשנב, לאור עששית קטנה, השומר עקב אחר מעשי. עמדתי שם במשך כשעתיים. אחר כך העלו אותי שוב למעלה... קשה היה לי להרים את רגלי, כי נעלי התמלאו מים. המים נטפו מבגדי, ואני התכופפתי בכניסה כדי לסחוט מעט את מכנסי הרטובים... החוקרים לא הירפו ממני: "נו, היכן הסתרת את סחורתך?"
"אינני יודע מה אתם רוצים ממני" – עניתי שוב ושוב.
הזמן נמשך והתארך. החזיקו שם את אשתי תשעה ימים, וכששוחררה מייד שלחה אלי לחמניות, כי מראש נדברנו, שכאשר תשוחרר, תקנה דבר מה ותשלח אלי, וזה יהיה לי לסימן ששוחררה.
אותי החזיקו שלושה עשר יום במאורת החקירה, ואחר כך החזירו אותי לכלא אוטיאן.
הואשמתי שסירבתי למכור סחורה, ולא הועילו טיעוני פרקליטי, ולא דברי שמונה עשר העדים שקנו אצלי. היה זה משפט ראווה, כדי להפיל מורא על האחרים. מדי יום ביומו הגיעו אל הכלא אסירים חדשים, רובם היו חנוונים וסוחרים... מי יכול היה לשער – חשבתי לעצמי – שזה יהיה גורלנו עם בוא הסובייטים?! הם הרעיפו עלינו מלים חמות, דיבורים יפים, שרו שירים וערכו לנו קונצרטים. הם נהגו לעצור באמצע הרחוב ומתוך משאיות ירדו שחקנים, שדיברו, שיחקו ורקדו לפני הנאספים... האם אנשים אלה מסוגלים לאמלל משפחות חפות מפשע? תוך זמן קצר נתמלא הכלא באוטיאן באנשים, וכל אחד שאל רק שאלה אחת ויחידה: "ל מ ה?" היו שם יהודים מעיירות שונות בליטא, וכל אחד נשא עמו את כאבו.

המשפט שלי נערך באחד בינואר 1941, ודנו אותי לחמש שנות מאסר.

...

באפריל 1941 נכנסו שוטרים לאולם הכלא ופקדו על האסירים לקחת את חפציהם ולעלות על משאית. אסרו עלינו לשבת או לעמוד, ונאלצנו לכרוע ברך. שמנו את חפצינו תחתינו. אסרו עלינו לדבר. הסיעו אותנו לבית הכלא בווילנה, ושם שהינו שבועיים.
אשתי טייבל הגיעה לווילנה להתראות אתי והביאה לי בגדים חמים. דיברנו דרך סבכת הברזל, יותר משדיברנו הרבינו לבכות. כאילו ניבא לבנו שזוהי שיחתנו האחרונה.
אני נזכר שגם בן עירי מיכה סלפ ביקר אותי שם, והוא היה האחרון שראיתיו בווילנה.

במחנה 37 באיזור פצ'ורה*

בבוקר אחד – ב־30 באפריל 1941 – הפשיטו אותנו ערומים, וערכו חיפוש בבגדינו. אחר כך הושיבו אותנו במכונית אסירים, והסיעו אותנו לרכבת, שחנתה הרחק מהתחנה, כנראה כדי שאיש לא יבחין בנו. נמסרנו לידי חיילים חמושים ברובים,ומלווים בכלבים, וכל נסיון לברוח משם נידון לכשלון. הכניסו אותנו לקרונות, שנועדו להובלת בהמות... בקרונות הרשמו לוחות־עץ בשתי דיוטות... בקרון שלנו צופפו ארבעים איש.
כאשר החלה הרכבת לזוז, חלפה צמרמורת בגופי. לא יכולתי להוציא הגה...
לאן מסיעים אותנו? איש לא ידע. הרכבת טסה בין שדות ויערות. הגלגלים דפקו בקצב, פעם בחוזקה ופעם בשקט. הקרונות הזדעזעו... לא יכולתי לישון, ורק חשבתי: מי יודע מה צופן לי הגורל? מה עושים עתה אשתי ושני ילדיי?... הכל חלף לנגד עיני כמו בסרט קולנוע, עד שנרדמתי. התהפכתי מצד לצד, ולפתע בקעה כנראה צעקה מרה מגרוני. שכני תפש בי ולחש: "מה אתה צועק?" ...
השכם בבוקר העירו אותנו החיילים. הם פתחו את המנעולים הגדולים של דלת הקרון, כיבדו אותנו בבעיטות וציוו עלינו לקום. הרכבת עצרה בתחנה, ולא ידענו היכן אנחנו.
אחרי שנתפקדנו ניתן לנו משקה ומעט אוכל, ובינתיים הבחנו בעד הדלת הפתוחה בכתובת על אחד הבתים: "1 במאי"...
נסענו יומם ולילה. בתחנה אחת התעכבנו שתי יממות, ושם נתנו לנו לחם ודג מלוח, שלא כל אחד היה מסוגל לטעום ממנו. הלחם אזל מייד. לאחר ששתינו מים קרים חלו רבים והועברו לקרון מיוחד. מי שאושפז שם כבר לא חזר...
רק כעבור יומיים קיבלנו שוב לחם. המשכנו לנסוע, והנסיעה היתה קשה. רק שלוש פעמים ביום פתחו את הדלתות. בבוקר ובערב פקדו אותנו, אך את מעט האוכל קיבלנו רק פעם אחת ביום.
התחלנו להתרגל למצבנו. שכבנו בקרון והתחלנו בסיפורי מעשיות, איש איש שפך את לבו. היו אתנו שני קצינים רוסים שנידונו בווילנה לחמש עשרה שנות עבודת פרך במחנות, ואני זוכר שאחד מהם עודד אותי, והבטיח שאשאר בחיים...
בתום מסע של חודש ימים הגיעה הרכבת לקצה המסילה, הדלתות נפתחו, וחיילים עם כלבים המתינו לנו בחוץ. ריכזו אותנו יחד, הקיפו אותנו מסביב בחיילים, ונצטווינו לשבת. העמידה היתה אסורה. המטלטלים שלנו היו מרוכזים בקרון מיוחד, וכשהתחילו להוציאם משם ולהכריז את שמות בעלי המזוודות, האסירים הרוסים הקדימו להתנפל על "הרכוש" ולהוציא את דברי הערך, והיתר הושלך ארצה. כשעזבנו את המקום הוא נראה כלאחר פוגרום...
למזלי היה צרור "רכושי" בשק על שכמי. היו בו שתי חליפות וסוודר סרוג, זוג נעליים חדשות ולבנים. יצאנו לדרך מבלי לדעת לאן מועדות פנינו, מלווים בחיילים חמושים ובכלבים. הגענו לנהר רחב שהיה עדיין קפוא, אך בשפתו כבר זרמו מים. להערכתי מנינו כאלפיים איש. קבוצות־קבוצות חצינו את הנהר. הייתי תשוש מהמסע, והחבילה הכבידה על שכמי.
הובאנו לצריף ענק, מלא אדם, ושם פגשתי יהודים ממקומות שונים. ישבתי על מטלטלי ונרדמתי... כשהתעוררתי משנתי הרגשתי שמושבי נמוך יותר. השק היה קרוע וגיליתי שהנעליים והסוודר נגנבו... הייתי נרגש. "לו ידעתי שלוקחים אותי לרוסיה הייתי מקדים ומשליך עצמי מתחת לגלגלי הרכבת..." – אמרתי לליטאי שהיה לידי. האיש פרץ בצחוק, עד שכרסו רטטה... הוא אמר לי: "טפשון. אתה עדיין צעיר ואינך יודע דבר..."
רגע אחד הייתי נתון למחשבות־ייאוש, אך במשנהו בא הרהור שני: "יש להתמודד עם הגורל,

* פצ'ורה – נהר באיזור הקוטב שבצפון רוסיה.

ועלי לשוב אל אשתי וילדי, שזכרם לא מש ממני. מה מעשיהם עתה? איך הם חיים בלעדיי?" מחשבות נוגות חלפו במוחי, אך אחת ידעתי, שעלי להיות חזק ולעמוד בכל הנסיונות כדי שאוכל לשוב ליקירי...

חלפו יומיים. סיפקו לנו נעלי גומי וסחבות שבהן כרכנו את רגלינו. חולקנו לקבוצות בנות מאה איש ונשלחנו ברגל למחנה **פצ'ורה**.

היה זה בחודש יוני, אך ירדו גשמים וצנחו פתיתי שלג, כמו שהורגלנו בדוסיאט מדי חורף. בקילומטר ה־37 עמד המחנה, שהיו בו שלושה צריפים גדולים. גדר־תיל הקיפה את המחנה, ועל השער קיבלה את פנינו כרזה: "אנחנו מברכים את סטאלין"...

בין אסירי מחנה 37 היו יהודים ממקומות שונים, אך רובם באו מפולין. ביניהם היה בחור, לא גבוה אך חסון, ולנו, הליטאים, קשה היה להבין את לשונו. הוא הזהיר אותנו מייד להישמר מגניבות, ויעץ לי למכור את החפצים הטובים שברשותי ובתמורה לקנות מזון. הוא הביא קונה ומכרתי חליפה אחת בששים רובל. נותרו לי עוד שתי חליפות, שאחת מהן לבשתי.

לאחר שפקדו ורשמו אותנו, נכנסנו לצריף ואיש איש תפש את מקומו על ריצפת הקרשים. קיבלנו מרק, נגסנו בפרוסת הלחם והסתובבנו מעט בצריף. עייף ותשוש הנחתי ראשי על חפצי ונרדמתי. בשעה ארבע לפנות בוקר העירו אותנו. ההמולה מסביב היתה רבה. דיבורים וצעקות נשמעו מכל עבר. לשאלתי "מה קרה" ענו לי, שכולם נגזלו. זרקתי מבט על חפצי וגיליתי שחסרה לי חליפה. וכך נותרה לי רק החליפה שעל גופי. האווירה היתה עכורה, חשנו כמו לאחר שריפה, באין יכולת להינצל... הרגשתי שאני מתמוטט. קור וחום חלפו בגופי. נשכתי שפתי והחלטתי לשתוק. העיקר – להחזיק מעמד!

חולקנו לפלוגות־עבודה. ראש פלוגתי היה ליטאי משאבלי. היינו ארבעים גברים, רובם יהודים מליטא. קיבלנו מרק...

בחוץ התפקדנו, ניתנו לנו אתי חפירה, מכושים וגרזנים ויצאנו בשורה לדרך.

השלג התחיל להפשיר. נוצרו שלוליות מים. בדרך זרמו מים באפיקים צרים, כאילו האיצו בהם: מהר, מהר...

הצטרפנו אל פלוגות אחרות וניגשנו במרץ לעבוד בחפירות. לא היינו רגילים לעבודה זו. ידינו כוסו אבעבועות גדולות, אך היינו חייבים להמשיך לחפור, כי מי שלא מילא את מיכסתו לא קיבל את מנת המזון. אחרי יום העבודה הראשון, כשחזרנו למחנה, קיבל כל אחד את מנת הלחם, שמשקלה היה 600 גרם ומעט מרק. הלחם היה נוקשה, כאילו נאפה ממלט והיה קשה לאכלו. המרק היה עיסת־קמח, אך נלגם בתיאבון... עייפים ורצוצים נפלנו על הריצפה...

כך עבדנו יום אחר יום, מחושך עד חושך. ההר כבר נחפר, והיה העקוב למישור...

העמסנו את העפר על גבי מריצות, והסענו אותן על הקרשים. כוחותינו כשלו. תמורת העבודה הקשה הזאת סיפקו לנו רק לחם צר, וככל שאזלו הכוחות כן נעשה הלחם טעים יותר, כטעם ה"לעקעך" בבית... היינו אוכלים ממנו חתיכות קטנות, כדי להאריך ב"סעודה"...

העבודה בלילה, שנמשכה מחמש בערב ועד למחרת בשבע או שמונה בבוקר, היתה קשה עוד יותר מן העבודה בשעות היום. יום אחד נכנס לצריף שלנו מנהל ה"קולוניה" ואסף את כל חפצינו. לשאלתנו השיב, שמעתה נלבש תלבושת אחידה. כשניסינו לעורר מהומה, מייד היסו אותנו ואמרו, שכאן עלינו לנצור את לשוננו...

...

ההליכה למקום העבודה ארכה כשעה. חילקו לנו אוכל רק פעם אחת במשך היום – מרק, כף דייסה מגריסים או תפוחי אדמה, ו־600 גרם לחם. אך אם לא הספקנו את מכסת העבודה קיבלנו רק 300 גרם לחם ואף מנעו מאיתנו את כף הדייסה, וקיבלנו מרק בלבד, שכלל מים ותוספת כלשהי... גם הלחם הכיל הרבה מים ומעט קמח...

המצב הלך ורע, והגוף נחלש יותר ויותר, ולפתע אזל הלחם... עבר כבר היום השני שבו לא בא לחם לפינו. חזרנו עייפים ורעבים מיום העבודה, ישבנו בצריף ושתינו את מי המרק, והנה נפתחה הדלת ונכנס הנאצ'אלניק (מפקד המחנה) – גוי רחב־גרם – ובקול עבה ומאומץ פתח בנאום: "אין לנו לחם, כי המשאיות העמוסות בשקי־קמח אינן מסוגלות לחצות את הדרכים הבוציות. עלינו לצאת ולכרות עצים ולהתקין גשר מתאים למעבר הרכב. המחנה שכן בתוך היער, ולא הצטרכנו להרחיק לכת. קיבלנו משורים וגרזנים ויצאנו לעבודה. אלה כרתו עצים, אחרים הסירו את הענפים, והיתר העמיסו על גבם גזעי עצים כדי להעלותם על ההר. בלילה הבעירו מדורות כדי להאיר את השטח, והן חיממו אותנו מעט.

היום כבר האיר, ואנו המשכנו לעבוד. כבר נתקשינו לסחוב את הרגליים, אך ציפינו ללחם

אור ליום שבת (יט' בסיוון, פ' בהעלותך), פשטו הצוותים המבצעים על ערי ליטא, כפריה ועיירותיה, ופרצו באקדוחים שלופים לבתי אלפי התושבים... מיבצע ההגליה ההמוני, שהחל אור ליום שבת (14 ביוני 1941) ונמשך עד פרוץ המלחמה (22 ביוני 1941), נערך, בהתאם להוראות, "עד פציעת השחר". אלפי מגורשים הועמסו על גבי משאיות והוסעו לתחנות הרכבת ומשם לכיוון בלתי ידוע.

מסיבות שונות לא נאמר בכל המקרים למועמדים לגירוש שהמדובר מחוץ לגבולות ליטא.
מטרת המבצע: "לטהר את הרפובליקה הליטאית מאלמנט קונטרבולוציוני..."

למעלה ממחצית הגולים באו משלוש הקהילות הגדולות: קובנה, שאבלי ופוניבז', שהיו גם מרכזים תרבותיים, פוליטיים וכלכליים. אם כי בין הגולים היו פה ושם חנוונים זעירים מעיירות קטנות, שיחסית לתושבים האחרים נחשבו כביכול ל"גבירים", או שמישהו מבין מרכיבי הרשימות נטר להם איבה, הרי בדרך כלל נימנו עם הגולים סלתה ושמנה של יהדות ליטא – הכלכלית והפוליטית.[10]

חלק הארי מהמוגלים הוחזקו במעצר במחנות והם נוצלו לעבודת כפיה במכרות הפחם, בחטיבת עצים ביערות ובעבודות פרך אחרות. מקצת המוגלים נשפטו על "עבירות" שעברו כביכול בטרם כבשו הסובייטים את הארצות הבאלטיות והם הוגלו למחנות עבודה במקומות רחוקים ושונים. האקלים הצפוני החמור, עבודת הכפייה הקשה, תנאי החיים לאין נשוא, עשו שמות במוגלים ורבים מהם ניספו שם.[11]

שיגיע. העצים הונחו, ודומה היה שהוכשרה הדרך למעבר המשאיות, אך מיד כשעלתה המשאית הראשונה התחילו הקרשים לשקוע ואיתם שקעה גם המשאית ונתקעה. ניתנה פקודה להוריד מהמשאית את שקי הקמח. המשאיות הריקות התחילו לזוז בזו אחר זו במעלה ההר, אך כשהתקדמו המשאיות, שקעו הקרשים מתחתן והן התקשו להמשיך. השעה היתה כבר שתיים בצהריים. זה היה היום השלישי לעבודתנו, כשאוכל או משקה לא בא אל פינו. כאשר הגיעו המשאיות לראש ההר, היה עלינו לסחוב על גבינו את שקי הקמח ולהניחם שוב על המשאיות. עבדנו במרץ. שק רדף שק עד שהוטענו כל המשאיות. הטענת המשאית האחרונה נעשתה בשארית הכוחות ממש. נשאנו את השקים לא על הכתפיים, אלא מתחת לשכם. היינו טרודים בחילוץ הרגליים מהבוץ, כי אך חילצת רגל אחת וכבר שקעה השניה וקשה היה לחלצה. עבדנו יחפים. ראשי היה סחרחר והרגשתי שעוד־מעט אפול, אך להשליך את השק לבוץ היה עוד יותר גרוע... ולפתע ניגש אלי הנהג בריצה: "דאוואי, דאוואי מערקאצעו!" ("תן, תן, קופוך") - כך כינו את האסירים. העפתי עליו מבט, שכנראה העיד עלי שאני עומד להתמוטט. לא יכולתי לחלץ את רגלי, וכוחותי אזלו. הנהג הסיר מעלי את השק והעבירו אל המשאית. בעיני היה אז הנהג מלאך מן השמים... הוא דיבר אמנם רוסית, אך לפי תחושתי - ייתכן שהיה יהודי. הוא ציווה מייד שיתמכו בי, ויסיעו אותי לצריף. היה זה התקף החולשה הראשון שידעתי. כאשר שכבתי בצריף על הקרשים, פיעמה בי מחשבה אחת: עלי להתגבר על הכל ולא להיכנע! עלי לשאת הכל ולשוב הביתה! זאת מילמלתי לעצמי שוב ושוב בלחש. ביתי עמד מול עיני וכולו נועם. דימיתי את ילדי ניגש אלי, ויכולתי לחוש בידיו הצנומות החובקות ומלטפות אותי, וכאילו שמעתיו אומר: "לא אתגעגע, פאפא! לא אתגעגע"... אלה היו המלים ששמעתי מפיו כאשר נפרדנו... לרגע אחד לא חשתי שאני שוכב על הקרשים. זיעה כיסתה אותי. היה זה חלום נעים, ורציתי שיימשך זמן רב, אך הוא חלף...

גמרתי אומר בלבי: לא, לא אתמוטט...

...

כך התגלגלתי מ"קולוניה" ל"קולוניה", ממחנה למחנה. בקיץ שרר אור מלא כמעט יממה שלימה, וקשה היה לסבול את עקיצות היתושים. כאשר היו מאיצים בנו בבוקר למהר ולצאת לעבודה הייתי מתפלל "שחרית" בלחש, אומר "אבינו מלכנו" ומוסיף תפילה משלי... ודומה היה שזה עוזר לי. השתדלתי להתפלל שאיש לא ישמע, כי יכלו לחשוב שיצאתי מדעתי ואני מדבר אל עצמי, והיו שמים אותי ללעג.

בדרך חזרה מן העבודה הייתי מתפלל "מעריב", והדרך נראתה לי קצרה יותר...

עבודת פרך בקור של 55 מעלות...

בכל מחנה שבו שהיתי פגשתי יהודים, רוסים ופולנים. היו אסירים ש"בילו" שם כבר כמה שנים, וביניהם קצינים רוסים ממלחמת פינלאנד.

...

מלכתחילה היינו בריגדה ליטאית שבראשה עמד ליטאי. אך כאשר פרצה המלחמה ב־22 ביוני 1941, פיזרו אותנו בין בריגדות שונות. הבריגדה שאליה צורפתי כינויה היה "לעשספל" והיא נשלחה לעבודה קשה במיוחד. היינו כורתים עצים, מנסרים את ענפיהם, ואת הגזעים נהגנו לגרור לנהר, שבו היו משיטים אותם ליעד אחר. היינו צריכים למשוך בווים את בולי העץ אל שפת הנהר, או עד מסילת הברזל, כדי להעמיסם שם על גבי קרוניות־משא... כל העבודות האלה היו קשות ומפרכות, ומזוננו היה דל להחריד. ב"ארוחת הצהריים" אכלנו מרק וכף דייסה, וכשהיינו חוזרים מהעבודה קיבלנו את מנת הלחם, שמשקלה 600 ולפעמים 700 גרם ליום, ונאלצנו להותיר ממנה לארוחות אחרות. לא פעם קרה, שמיד עם שובנו לצריף מגורינו - "הביתה" כפי שנהגנו לומר - שוב נשמעה הצפירה שהזעיקה אותנו לצאת ולהעמיס משאיות. זה היה קורה לעתים ביום ולעתים בלילה, תמיד אחרי יום עבודה מפרך, בלא שאיפשרו לנו לנוח.

הקיץ באיזור ההוא קצר, ואחריו שוב הגיעו הגשמים, השלגים והרוחות העזות, ובעיקבותיהם בא הכפור. מזג האוויר הלם את מצב רוחנו. היינו לבושים מכנסיי צמר ו"פקרס" - חמילה - קרועים ומטולאים.

היה קשה לעבוד בתנאים אלה, קשה מנשוא. קנאנו באנשים שרגליהם או אצבעות ידיהם קפאו, כי אז נשארו לשכב בצריף. הם לא זכו לקבל אוכל ונשארו רעבים, אך לפחות שהו בתוך הצריף החם...

הרעב גבר. העבודה היתה מפרכת. מזון שומני לא ניתן לנו, והגוף תבע את שלו. קשה היה

לשאת את הרעב, ורבים היו מלקטים בפחי אשפה קליפות שהושלכו מהמטבח. רבים מאתנו התנפחו, שילשלו ודיממו, ומדי יום הוצאו מהצריף גוויות נוספות. הרופאים והאחיות ניסו לעזור לחולים, אך לא היה במה להשקיט את הרעב. אנשים ביקשו את המוות, כי "בזה ייתמו הייסורים" - כך אמר לי חבר פולני אחד. ואילו במוחי ניקרה מחשבה אחת: עלי להתגבר! דומה היה לי, ששום דבר נורא לא יכריעני. כאשר הרהרתי בחברי למחנה - "הנה זה כבר איננו וההוא ימות בקרוב..." חשתי כי אני צריך להיאבק עם עצמי ולעמוד בכל הייסורים.

...

היו מעירים אותנו לעבודה בשעה ארבע לפנות בוקר. מיהרנו למטבח לקבל מעט מרק חם, ובשעה חמש כבר עמדנו בשורה...

בשמים עדיין זהרו הכוכבים. הכפור היכה ברגליים. הקור הגיע לארבעים או ארבעים וחמש מעלות. השיניים נקשו זו לזו. אי־אפשר היה לדבר. איש איש מילמל לעצמו וקונן על מר גורלו. במקום העבודה בערו מדורות, ואפשר היה לחמם מעט את הידיים. הכפור כיסה את בולי העץ בנהר, והיה עלינו לשבור את הקרח בגרזנים, לשלוף את הקורות ולהניחן על פני הקרח.

...

ערב אחד בעיצומו של החורף, כאשר חזרנו מהעבודה למחנה, השתוללה סופת שלג. מייד לאחר שפקדו אותנו, ועוד בטרם הספקנו לשתות ולו מעט מים חמים, כבר נתנו לנו אתי חפירה ויצאנו לפנות את השלג. ההליכה היתה קשה, ובאת שבידי סוככתי על פני מהרוח והשלג. רגלי נתקעו בשלג והתקשיתי לחלצן. בחצות הגענו למקום שהמה כבר מאנשים, ונשמעו קריאות "דאוואי! דאוואי!"...

ובינתיים נרגעה הסופה, השלג פסק, אך הכפור גבר. בשמים זהרו הכוכבים והאירו את הסביבה. היינו תשושים מהעבודה המפרכת ביום ומההליכה הקשה בשלג, אך לא ניתן לנו להחליף כוח, כי נאלצנו להמשיך לגרוף ולסלק את השלג. השחר האיר ועייפות איומה תקפה אותי. הידיים לא נשמעו לי עוד. אך צריך היה להמשיך ולחפור, כי השלג שב וכיסה את הדרכים. לאחר עבודה רצופה מעת לעת, החליפה אותנו בריגדה אחרת וחזרנו לצריף.

עמד שם תנור חימום מפח. פני קדחו, אך החום לא חדר לעצמות. חיממתי עצמי ליד התנור, ויתרתי על האוכל ושכבתי על הקרשים. התפללתי בלבי ששוב לא יזעיקו אותנו לעבודה המפרכת הקשה מנשוא. אלפי־אנשים עסקו אז בפינוי מסילות הברזל מהשלג, כדי לאפשר לרכבות המשא לנסוע.

לפתע העירו אותי מתרדמה עמוקה. "מהר, מהר קומו והתעוררו!" אנשים עמדו כבר על רגליהם, אך היו רבים שלא היו מסוגלים לקום. הרגשתי שאני מאבד את שארית כוחותי, והתקווה להחזיק מעמד נמוגה והולכת. ככלות הכל הרי זו רק ההתחלה, והסוף איננו נראה באופק! אך לא היה לי זמן רב להרהורים. כשהלחץ חזק כל כך מרימים יד, ויהיה אשר יהיה...

לא ידעתי איזה יום הוא בשבוע, ולא ידעתי מתי שבת... החורף היה בעיצומו. עברה שמועה שבקור של 55 מעלות אין יוצאים לעבודה. שכבנו על ריצפת הקרשים, עטופים כלשהו, ובחוץ שרר הכפור. בצריף פעלו שני תנורי חימום מפח, ואחד מהאסירים שלא היה כשר לעבודה בחוץ דאג להסקת התנורים. מסביבם ישבו האנשים כשפניהם ורגליהם נפוחות, ואמרו שמלאך המוות מרחף סביבם...

החלונות נאטמו בשכבת שלג עבה, וכשנפתחה הדלת היה פורץ פנימה אוויר קר שהיה ממלא את הצריף כעשן סמיך.

לא חלף זמן רב ובא הקץ ל"תענוג" של בטלה בצריף בזכות הקור של 55 מעלות, כי הנה נכנס הנאצ'אלניק, עטוף במעיל פרווה וכובע צמר, ופלט: "ה ח ו צ ה! יש למהר ולהעמיס על משאית עצים!..." כמה בחורים קמו והתנדבו לצאת. הובטח להם שיקבלו 50 גרם ספירט, כדי לחמם את גופם. השעה היתה שתים־עשרה בצהריים. הנאצ'אלניק חזר ולקח אתו קבוצה נוספת שנבחרה על ידי הבריגדיר, ואני בתוכם. לא יכולנו לסרב. המפקד ניחם אותנו ואמר, שהקור הוקל בחמש מעלות... הקור עצר את הנשימה. ברכי מאנו לנוע. הרוח חדרה לעצמות וכאילו ניסרה אותן. כשהתקרבתי למשאית מיהרתי למצוא תחתיה מחסה מהקור, אך לשווא. הרגשתי שכאן יבוא קצי. בקרבת מקום היתה תחנת שומרים. גררתי עצמי לשם כל עוד נשמתי בי. תנור פח חימם את המקום. פניתי אל הנאצ'אלניק וביקשתי רחמים: "ראה מה דל הוא לבושי. עוד מעט אקפא מקור ולא תהיה בי עוד שום תועלת. אנא החזר אותי לצריף. יש לי אשה ושני ילדים..." הנאצ'אלניק קטע את דברי בצעקה: "סלקוהו ממני, וייקח אותו השד! אם ימות, יבואו אחרים במקומו..." זינקתי ממקומי ובקול של חיה פצועה זעקתי: "הנה, הנני בידך, מוטב

תירה בי, ומותי יהיה קל יותר." המשכתי לזעוק: "ירה בי. מדוע אתה מהסס? עשה זאת מהר ותסב לעצמך הנאה." הוא התרומם ממקומו, העיף בי מבט, ופלט: "יקחך השד! בשביל מה הביאו אותך לכאן? לך בחזרה למחנה, ויקח אותך השד!"
שבור ורצוץ חזרתי כל עוד נשמתי בי לצריף. לא יכולתי להוציא הגה מפי. שכבתי על הקרשים וניסיתי לחמם את גופי.
חורף 1941 חלף בעבודה בסילוק השלג, בכריתת עצים וחילוץ בולי העץ מהנהר הקפוא. כשבא האביב בגדו בי כוחותי ופירפרתי בין החיים והמוות.

...

בערב אביבי אחד, בטרם הגיע יום העבודה לקיצו, הגיע למקום איש צבא, והשומר פנה אלינו וציווה על כולנו לעמוד בשורה. התפקדנו והתחלנו ללכת. דיברנו בינינו וחשבנו שלוקחים אותנו לחזית. שמחתי: כבוד הוא להיות בחזית. כאן אנשים נופלים כמו זבובים, ללא שום כבוד. ואילו שם בחזית אולי אצליח לחסל כמה היטלריסטים. ואפשר שאשרוד אפילו בחיים. וגם אם אספוג כדור, איפטר מהכל...
מחשבות אלה ואחרות החלפנו בינינו. שמחנו לשוב לצריף, שכבר היה מלא אנשים. חילקו לנו מרק ולחם, שצריך היה להספיק ליום הבא. "איכלר" - נשמע הקול - "ואיש איש יקח את מטלטליו. כאשר תישמע השריקה יעמדו כולם במגרש בשורות"...
במגרש עמדו כבר אנשים רבים. קיבלנו פקודה והתחלנו ללכת, ואיש לא ידע לאן. הלכנו כל הלילה וכבר האיר השחר. קשה היה להחזיק את עינינו פקוחות, ולא חשנו כבר בעייפות הרגליים. כשהגענו לשפת נהר גדול נמצאו שם המוני אנשים ממחנות שונים. איש מהם לא ידע לאן מובילים אותנו...
הגיעו מעבורות. הן קרבו אחת אחרי השניה, וחצינו בהן את הנהר. בתוך היער שגבל עם הנהר, שכבנו על הדשא תחת עינו הפקוחה של השומר. "שכבו ונוחו". רוח נשבה מהנהר, העייפות התגברה ונרדמנו, עד שהקריאות "לקום!" העירו אותנו...
פלוגתנו מנתה כארבעים איש, ובראשה עמד הליטאי "הוותיק" שלנו. אני מבקש לציין, שכאשר היינו במחנה ויהודים וליטאים גרו ביחד, דאגנו זה לזה, והיינו כמשפחה אחת.

...

יותר מאוחר הובילו אותנו לתוך יער עבות, המתמשך לאורך קילומטרים רבים. במקום מסויים נצטווינו לכרות את העצים, לנסר ענפים ולפנותם משם כדי להכשיר את השטח למחנה בשבילנו. העצים היו אדירים, והכריתה היתה מפרכת. הסתייענו בטרקטורים. עבדנו מלילה עד לילה. הידיים התנפחו והרגליים סירבו לעמוד...

...

במקום הקימו שדה תעופה. העבודה נמשכה, ומדי פעם הגיעו עובדים חדשים. חלף כבר הקיץ, עבר הסתיו והחורף היה ממשמש ובא. נשלחנו שוב למחנה פצ'ורה. שוב חולקנו לבריגדות, ושוב יצאנו לעבודות מפרכות.
פעם כשמשכתי מהנהר בול עץ, שאורכו כשלושה מטרים, נשמטה הקורה עלי. קיבלתי מכה חזקה בראשי והתמוטטתי חסר הכרה. הובהל אלי רופא, ועל גבי אלונקה העבירו אותי לבית חולים, שמו על גופי קרח וקיבלתי זריקה, אך חומי עלה, וקדחתי. שהיתי בבית החולים עשרה ימים, ואחר כך שוחררתי מעבודה למשך חודש ימים. קיבלתי 400 גרם לחם ליום, ושלוש פעמים ביום מרק ומעט דייסה. ביום הייתי נכנס לעזור מעט במטבח, בקילוף תפוחי אדמה, ובתמורה קיבלתי אוכל. כמוני נהגו גם אחרים - איש איש ומחלתו, אך רעבים היינו כולנו. היינו אוכלים תפוחי אדמה בלתי מבושלים, ואם זכינו במעט מלח - שפר גורלנו...
בתום החודש החליטה ועדה רפואית שאשלח לבריגדה המועסקת בעבודה קלה. ראש הבריגדה היה יהודי ושמו ברונשטיין. הוא היה עורך־דין מצ'רנוביץ. בבריגדה שלו היו כמעט כולם יהודים עבדו שם בעבודות שונות: נשיאת מים, ניסור עצים וחפירה. היתה שם מלבנה ועבדתי גם בייצור לבינים. היה אתנו גם "הרב מטעם" מרגוליס מצ'רנוביץ. הודות לו ידענו אמנם את סדר ימי השבוע ומתי חלים שבתות וחגים, אך גם ביום כיפור נאלצנו לעבוד. כאשר מרגוליס היה יוצא אתנו לעבודה, היינו עושים את העבודה במקומו, כך נהגנו בכל ימות השבוע וגם ביום שבת.

...

עבדנו מחושך עד חושך. חילצנו בולי עץ מהקרח, וקנאנו באנשים שאצבעותיהם קפאו. לא פעם הכנסתי את אצבעות ידי למים כדי שייקפאו, אך כאשר הכאב התגבר והיה חד כסכין, הייתי מהרהר במה שאני מעולל לעצמי. "החזק מעמד!" - הייתי מדבר אל עצמי ומשפשף את

ידי. "אולי תזדקק עוד לידיך. החזק מעמד עד הסוף ואל תיכנע, מחכים לך אשתך וילדיך". כך הייתי מעודד את עצמי. עד היום נשארו קצות אצבעותי פגועות, ובימים הקרים אני חש בדקירות. כמוני נשארו רבים אחרים נכים לכל ימי חייהם.

היה אתנו ג'ינג'י אחד, שכינינו אותו "ריזע". פעם ביקש מהבריגדיר שירשה לו להבעיר מדורה ולהתחמם לידה. הוא התחיל לקצץ ענפים למדורה, ובגרזן כרת את בוהן ידו. כך נפטר מהעבודה הקשה... בחורים רבים נהגו באופן דומה.

כעבור חודשים אחדים שוחררו מהמחנה הבחורים הפולנים, והם גויסו לצבא הפולני. אך "ריזע", שאני זוכרו כבחור יפה, לא נמצא כשיר לצבא בגלל נכותו.

לפי הסכם שיקורסקי- סטאלין שוחררו בסוף 1941 אסירים ומגורשים אזרחי פולין לשעבר, ביניהם תושבים רבים של וילנה והסביבה. הללו נהרו ברובם דרומה, לאזורי אסיה המרכזית. חלק מהם גוייס לצבא אנדרס ואחדים זכו אף להגיע לארץ ישראל בימי מלחמת העולם השניה.[12]

אל הבריגדה שלנו הצטרפו אנשים חדשים. המשכנו לעבוד וכך חלף גם חורף 1942.

תחת מרותם של בריונים חסרי רחמים...

הוטל עלי להיות שומר בגן הירקות. הייתי שולף מהגינה צנון וגם אם היה עדיין קטנטן, הייתי אוכל אותו כדי להשקיט מעט את הרעב. היה ברור, שכדי להישאר בחיים צריך לאכול, ולאכול כל מה שמזדמן.

הצמיחה באיזור זה נמשכת רק שלושה חודשים והיא מהירה ביותר. נשלחתי לשמור בלילות, וביחוד הקפדתי לשמור על הטבק, שהעלים שלו היו כבר גדולים. הגן היה גדול ורחב, ובכניסה אליו היתה חממה תת- קרקעית, שחלונות זכוכית סככו עליה. בתוכה ישבו שני מומחים שדאגו לזרעים ולנבטים.

שמרתי על הגן, אך עד מהרה התברר שהגנבים "שומרים" עלי... כשהייתי עובר לצידו האחד של הגן, היו הגנבים פורצים מן העבר השני, ובעזרת מקלות היו תולשים ממרחק עלי טבק. וכיצד יכולתי לבדי להתגבר על עשרה בריונים חמושים במקלות? הזעקתי את המומחים, אך בטרם הספיקו להגיע, סיימו כבר הבריונים את מלאכתם ונעלמו.

שני המומחים היו גויים רשעים. השמירה במזג אוויר סוער, גשום וקר, היתה קשה ולא היתה לי אפילו מלונה להסתתר בה. לילה אחד השתוללה סופת־גשם וברד, ולא יכולתי עוד להמשיך לעמוד תחת כיפת השמים. ניטלטלתי לכל עבר והרגשתי שאני מחוסל. מעיל הצמר ספג מים, ובקושי רב הגעתי לחממה וביקשתי מחסה. התחננתי לפני המומחים שיתנו לי להיכנס, אך הם לא פתחו לי את הדלת... והרי בלילה שכזה גם כלב לא יוציאו החוצה! גם עתה, כעבור שנים רבות, כשאני נזכר במאורעות אותו לילה סוער מכסה זיעה קרה את גופי. שכבתי בקירבת החממה, כיסיתי עצמי בקש, ולמרות שהייתי רטוב התחממתי ונרדמתי. כשהתעוררתי כבר האיר היום. לא יכולתי להוציא הגה מפי, ושיני נקשו זו לזו. החזרתי את חבילת הקש למקומה, ורצתי לראות מה נעשה בגינה. הגשם והברד היכו בכל, והתברר שגם במזג אוויר שכזה פעלו הגנבים ותלשו עלי טבק בכמויות גדולות...

התלוננתי לפני המפקד שאדם אחד אינו מסוגל לשמור על כל השטח, ולא חלף זמן רב וצירפו אלי שומר נוסף, רחב גרם אך רעב כמוני. כשירד הלילה, כל אחד פנה לשמור על חלקתו. חברי התנפל על חלקת הצנון וטרף מהירק כאיש רעב באמת...

לילה אחד התנפלה קבוצת אנשים על השומר בחלקת הטבק, והיכתה בו במקלות מכות אין ספור. הקמתי קול צעקה, ושני המומחים הגיעו בריצה, אך החבלנים הספיקו כבר להימלט ואתם הטבק, ואילו המכות נשארו אצל השומר...

למעשים כאלה גרם הרעב, שהציק מאד לאנשים. איך להישאר בחיים? - זו היתה הבעיה של הרעבים. כשלא היה מזון היו אנשים שהתמכרו לעישון, וכדי להשיג טבק ויתרו אפילו על מנת הלחם שלהם. במצב שכזה הרגשתי שלא אוכל להמשיך לשמור, וויתרתי על הצנון ועברתי לעבודה אחרת.

מדי פעם עמדנו לפני ועדה רפואית שקבעה את הכושר הגופני של כל האנשים, ובהתאם להחלטותיה נשלחנו לעבודה. וכך נהגנו לעבור ממחנה למחנה ומעבודה לעבודה.

יום אחד נקרע המשור ממקומו, פגע בי והעיף אותי לתוך אחד הבורות, וכמעט ובא הקץ עלי ועל תלאותי. נפצעתי והועברתי לבית חולים.

כעבור ימים אחדים הועברתי לבריגדה אחרת, שבראשה עמד אדם ושמו קאראלקוב, שמראה פניו העיד בו שהוא פושע. טיפוסים כמותו, שישבו כבר כמה שנים במחנה, היו בעלי "עמדה" על פי השיטה המקובלת, והיו מתמנים לבריגאדירים. היינו מותשים מהתלאות, וכדי שלא "נתבטל" היו מציבים עלינו אנשים שהטילו עלינו מורא. הייתי היהודי היחיד בקרב חמישים אנשים. יום יום נשלחתי לסחוב בולי- עץ ולהניחם ליד מסילת הברזל, כדי למנוע את הערמת

השלג על גבי המסילה. מחושך עד חושך סחבתי בולי־עץ. עבדתי בקור עז והייתי חוזר "הביתה" תשוש ועייף ושוכב על דרגש הקרשים. מדי פעם ניגשתי לחמם את המעיל ליד התנור, אחר כרכתי אותו סביבי ושבתי למקומי. הקור היה מעירני, ושוב הייתי מחמם את המעיל,וחוזר חלילה...

מלבושי נגנבו, ועל גופי נשארו רק מכנסי הצמר שסיפקו לי. הם היו קרועים ומטולאים, והידקתי אותם לגופי בחבל.

היו רבים שניסו להשתמט מהעבודה בתואנות שונות. מי שלא יצא לעבודה ונשאר בצריף, קיבל רק מים ואת מחצית מנת הלחם. רבים העדיפו להסתפק בזה, ולא לצאת לעבודה המפרכת. לילה אחד נערך חיפוש אחר משתמטים. לצריף נכנסו שלושה אנשים ושאלו את הבריגדיר אם מצויים אצלו משתמטים. כשהשיב בשלילה, ביקשו ממנו לחזור ולהתבונן שוב, ואז אמר להם: "חכו רגע, נמצא אצלי יהודי. קחוהו אם זה רצונכם." שכבתי אז על הקרשים, לבוש רק חולצה ותחתונים, וסמרטוט כיסה את גופי, כי לפני השינה דאגו להעביר למתפרה את הבגדים הקרועים, והיינו מקבלים אותם בחזרה רק למחרת, בטרם יצאנו לעבודה. הבריגדיר משך אותי ואמר: "היי, עמוד על רגליך ובוא!" הוא שכב בדרגש שמעלי - גופו היה ענק ובריא! ראיתי שעיניו התרוצצו ימינה ושמאלה. בעוד פני מופנות אליו בשאלה, השיב לי בבעיטה חזקה בחזי, ונהדפתי אל הקיר. כאשר אמרתי: "טוב, אלך, אך אני עירום ולי רק חולצה ותחתונים" ספגתי שוב בעיטה הגונה ונפלתי. שלושת הזרים עזרו לי לקום, נעלתי את סנדלי שהיו עשויים מצמיגים, ונגררתי לנקודת האיסוף. בחוץ עמדו כארבע מאות אנשים.

השמים היו בהירים, הכוכבים זהרו מעל, והלבנה עמדה מנגד. שום רחמים לא היו - - -
השעה היתה ארבע לפנות בוקר, והקור הגיע בוודאי לארבעים וחמש מעלות. עברנו מרחק של שלושה וחצי קילומטרים ונכנסנו לצריף גדול, שעמד על הגבעה שמול הנהר. עמדו בו שני תנורי חימום, אך היה שם קר כמעט כמו בחוץ. קבוצת יהודים "אימצה" אותי, והם עטפו וכיסו את גופי העירום. בערב חילקו לכל אחד 300 גרם לחם, אך עוד בטרם הכנסתי את הפת לפי, היא נחטפה ממני... עוד יום עבר ללא אוכל, אך כבר לא היה בזה חידוש.

בשעה ארבע, כאשר הקימו אותנו לעבודה - ולגופי רק חולצה ותחתונים - הייתי נחוש בדעתי, שבכפור שכזה לא אצא לעבודה. בפתח עמד איש פולני והתבונן באנשים שיצאו. בפנים שכבו אנשים מכורבלים ורועדים מקור. הפולני ניגש לכל אחד ושאל, מדוע אינו יוצא לעבודה? "אני עירום" השבתי לשאלתו. הוא תפש ברגלי החשופה והתחיל לבעוט בי. לפתע בעט בי בעיטה חזקה מאד והועפתי עד הפתח. גם השומר הזה היה פושע. אנשים כמותו לא יצאו לעבודה, אלא דאגו שהאחרים יעבדו... כאשר צנחתי הוא רץ לעברי והמשיך לבעוט בי. הפרוקורטור התבונן בי ועל פי שמי זיהה כנראה שאני מליטא. גם הוא היה משם. הוא שאל את הפושע: "מה אתה מעולל לו? והרי על פי הרשימה הוא משוחרר מהעבודה. הוא חולה..." מוכה ועירום זחלתי אל הדרגש ושכבתי. לא נשאר מקום בגופי שלא נחבל. בחוץ היכה הכפור. היה זה מעשה בלתי אנושי להוציא אנשים לעבודה בקור שכזה. ביום ההוא לא החזיקו רבים מעמד, ואחדים מהאסירים מתו. כאשר חזרו האנשים מהעבודה ונפתחה הדלת, פרץ הקור פנימה. אחד האסירים הספיק להתקרב אל התנור, ושם התמוטט ונפל מת מול עיני.

...

במשך ארבעה ימים נשארתי בצריף, והיתי צריך להסתפק ב־300 גרם לחם, אך גם לחם זה לא זכיתי לאכול, כי מייד היה הלחם נחטף ונגנב ממני. קשה היה לי לעמוד על רגלי, כי גופי היה רק עור ועצמות.

יום אחד הגיעו רופא ואחיות. הם הקשיבו לדברי, ולאחר שהרופא לחש מה שלחש, ציווה הפרוקורטור להעביר אותי עם אנשים אחרים למחנה אחר, כדי שנתחזק ושוב נהיה כשרים לעבודה.

בגלל חולשתי והחבלות בגופי נשאו אותי רגלי בקושי. במחנה ההוא שהיתי כחודשיים. לא עבדתי והתחלתי להתאושש ולחזור להיות אני עצמי. נהגתי לעזור במטבח בקילוף תפוחי אדמה, ובתמורה קיבלתי מעט מרק. כעבור חודשיים שלחה אותי הוועדה הרפואית שוב לעבודה, ושוב הגעתי לבריגדה של הפושע קאראלקוב. ושוב עבדתי מחושך עד חושך, בעוד קאראלקוב וחבריו נהגו להישאר בצריף, לשחק בקלפים, ולזכות במנת לחם גדולה... ואילו מנת האוכל שלנו הצטמקה. קיבלנו רק 300 גרם לחם ליום . בבוקר אכלנו כף מרק, ובערב - ספק מרק. הרגשתי שקיצי קרב ובא. ידי קפאו, ולא פעם קרה שלאחר שעשיתי את צרכי לא הייתי מסוגל להרים את מכנסי. פעם הבחין בכך גוי אחד, ניגש וקשר לגופי את מכנסי ועזר לי לשפשף ולחמם את

ידי.
יום אחד, כאשר הגעתי למקום העבודה, קלח זרם דם מפי ומאפי, ונכנסתי מיד לעמדת השמירה איש לא היה שם. תנור דלק וחימם. שכבתי על ספסל ארוך כשראשי שמוט כלפי מטה, כדי לעצור את קילוח הדם, והרהרתי שהנה עתה מגיע הקץ ליסורי. אז נכנס הבריגדיר קאראלקוב ואתו בחור ממוסקבה, בחור כבן שלושים. "צ'ארט פאברי! (ייקחך השד!) מניין יש כאן כל כך הרבה דם?" הבריגדיר קאראלקוב הביט בי וצחק: "הא - הא - הא! כל הפולנים התפגרו אצלי, והנה גם זה הולך ונגמר." הוא המשיך ותיאר איך עמדו הפולנים ונשענו על הקיר והתמוטטו. "זהו... הם כבר מתים, והנה גם זה קרוב לקיצו." המוסקבאי ביקש להתבונן בי. הוא שאל ברוסית מה קרה. בקושי ובלחש סיפרתי והוספתי: "ומה הפלא? והרי זה למעלה מחמישה עשר יום שאני מקבל רק 300 גרם לחם וספקמרק פעם אחת ביום..." הוא היסה אותי. "מספיק. אסור לך לדבר." דומה היה לי שדם יהודי זורם בו ויוקד. הוא צעק לעבר קאראלקוב: "השמעת את דבריו?" הפושע פרץ בצחוק פרוע ואמר: "שימות..." הבחור המשיך ואמר, שעכשיו הוא מבין כי קאראלקוב מעדיף את חבריו, שאינם יוצאים לעבודה ונשארים לשחק בקלפים ועוד זוכים במנת הלחם של העובדים, ולאחר שהפושע פלט "שימות..." אמר הבחור: "למות? לא! אני מיד אוסר אותך!" הוא אחז בשפופרת הטלפון, ואז התחיל קאראלקוב להתחנן ולבקש: "אמור לי מה אעשה למענו? כיצד נציל את חייו?"
הועברתי מייד לבית חולים ושהיתי שם שבועיים.
רגלי וידי התנפחו. רגלי דמו לבולי עץ ולא יכולתי להזיזן, כי נפערו בהן כיבים וסבלתי כאבים נוראים. כעבור שבועיים הוחזרתי למחנה, והכיבים עדיין לא נרפאו. במחנה נפגשתי לעתים קרובות עם הרב מרגוליס, ונהגנו לשפוך זה בפני זה את מר לבנו...

חיפשתי מוצא איך להינצל...

במתפרה היו מתקנים בגדים ישנים ותופרים כפפות מברזנט בשביל הפועלים. המנהל היה יהודי מקלוואריה שבליטא ואני הכרתיו. הרב מרגוליס האיץ בי לפנות אל המנהל ולנסות לבקש שיקבלני לעבודה. מצב רוחי היה אז ירוד מאד, והתקווה להינצל נמוגה והלכה. העבודה היתה מפרכת. לא חייתי אלא רק התייסרתי. חשבתי על דבריו של מרגוליס, שהתכוון להציל אותי, אך לא יכול היה להועיל לעצמו. הלכתי עם מרגוליס למתפרה, והמנהל אכן קיבלני לעבודה. עבדתי שם בתיקון בגדים ישנים, קיבלתי שם אוכל, והתחזקתי מעט, אך רגלי עדיין היו נפוחות. מצב רוחי השתפר, אך לא לאורך זמן. כי כעבור שלושה חודשים נקראתי שוב להתייצב לפני ועדה רפואית, והחזירוני לעבודתי הקודמת. אז עברה שמועה, שמעבירים אותנו למחנה הנמצא במקום קר, שאפילו עצים אינם גדלים שם!
מנהל המתפרה נתן לי בהיפרדנו מגפיים, זוג תחתונים חמים ושמונים ושניים רובלים... נפרדנו כאילו היינו בני משפחה. בעיניים דומעות וללא מלים הושטנו יד זה לזה, ונכנסתי לקרון הרכבת...
הנוף שם היה לבן, מכוסה בשלג, אבל את לבי כיסו "מחשבות שחורות"... לא ידעתי מה מתרחש סביבי ומה עומד לקרות. רק דיברתי אל עצמי: "אסור להיכנע! עלי לעמוד בכל!"
הרכבת זזה והגבירה תאוצתה. המשכתי לדבר אל עצמי לפי קצב דופק הגלגלים: החזק מעמדך! החזק מעמדך! אל תיכנע! אל תיכנע! הקרון היה מלא באנשים, אך שררה שם דממה. כולם היו שקועים בעצמם...

...בשער המחנה התנוססה כרזה: "אנו מברכים את סטאליך" ובכל אחת מארבע הפינות של המחנה היה מגדל שמירה. כל צעד נשמר ואי אפשר היה לברוח. ירד הערב הראשון...
יצאנו לדרך בלווית שומרים. הדרכים קפאו והקור היכה בנו. אפילו בהליכה לא הצלחתי להתחמם. נשכתי את שפתי ולא יכולתי להוציא הגה מפי. הלכנו מבלי לעצור עד שהגענו לאתר בניה על שפת נהר. היה עלינו להתקין מעליו גשר, ולמהר ולהספיק לבצע את המשימה כל עוד לא הפשירו מי הנהר...
נכנסנו לצריף והתחממנו מעט. עייפים ורצוצים שכבנו על הרצפה.
...למחרת לפנות ערב יצאנו לעבודה. המכונות הקימו רעש נורא, וההמולה היתה רבה. האנשים היו רבים מספור. ירד הלילה וערפל קר כיסה את הכל ובקושי אפשר היה להבחין בנעשה באור המועט... הבחנתי שמספר האנשים קטן בהדרגה. הבטתי מסביבי, ותהיתי לאן אפשר ללכת כדי להסתתר מפני הקור ולנוח מהעבודה הקשה? זחלתי אל בין בולי העץ שנועדו לשמש כעמודי הגשר ושכבתי שם עד שהתחיל להאיר היום. אז התברר לי שרק מחצית מקבוצת האנשים נותרה במקום. הבריגדיר, שישב כבר חמש עשרה שנה במחנות, היה דווקא אדם טוב. הוא שאל

אותי היכן הייתי וסיפרתי לו שתעיתי וניתקתי מקבוצה אחרת. הוא הורה לי במה לעבוד ובקוצר רוח חכיתי להפסקה.

בשעה שש בבוקר היה כבר אור יום מלא. ראשי היה סחרחר עלי, וכמו שיכור עמדתי בקושי על רגלי. כוחותי אזלו. כשנכנסתי לצריף נפלתי על הרצפה, ולא רציתי עוד מאומה. כל יום שחלף היה גרוע מקודמו, ומחשבה חלפה במוחי שיש לחפש דרך להביא סוף ליסורי, שהרי אי- אפשר להמשיך ולעבור עוד לילות נוראים שכאלה. הבטתי באנשים ופניהם היו קודרות. האף כמו התארך, העיניים שקעו בארובותיהן, כאילו הוברגו פנימה, הידיים רעדו והתנפחו, והרגליים התנפחו ונתקשחו כמו בולי עץ, והפצעים שעל רגלי טרם הגלידו. על כל אלה חשבתי וחיפשתי מוצא איך להינצל.

בשעה ארבע חילקו את מנת הלחם, שנחטף מייד על ידי האנשים המורעבים. לא אכלתי את הלחם והטמנתיו בשקית, שאותה הידקתי בחבל אל גופי. לא טעמתי ממנו אלא רק ליקקתי את שפתי היבשות. כשקיבלנו מרק חיטטנו עוד ועוד בכף כדי להציל מהקערה כל פירור.

ושוב יצאנו לעבודה. החלטתי שהיום יבוא הקץ לסיבלי. הקור והכפור חדרו לעצמותי. נשארתי עומד ליד קרונית, והבריגדיר ניגש ושאלני מדוע אינני עובד. השבתי שאני חולה. "האם בטנך כואבת?" המשיך לשאול, וכשהשבתי בחיוב אמר: "ניחא, אשלח אליך את החובש." כאב הבטן היה אות למחלה איומה, שמי שנתקף בה לא האריך לחיות אפילו יום אחד נוסף. מייד הופיע החובש, שהיה בחור צעיר ונשא תרמיל־תרופות על כתפיו. "נו, מה כואב לך? - שאל. "בטני כואבת" - השבתי. לשאלתו אם אני מדמם השבתי בחיוב. כשפנינו הצידה על מנת שיבדוק אותי, לחשתי לו שבעצם שום דבר לא כואב לי אלא אני מרגיש שאני מתמוטט, כי לא נותר בי כוח. הוצאתי מהשקית את הלחם והושטתי לו. "הנה, קח. לא טעמתי מזה. אני כרשל ולא אחזיק מעמד". הוא שמח למראה הלחם ואמר לי: "בוא אתי". לבריגדיר אמר החובש שאני באמת חולה, וכי הוא לוקח אותי לצריף החולים. בצריף החולים אמר לי החובש: "לוא היה לך משהו לתת לי הייתי מכניס אותך לבית חולים. הרי כאן ממילא תמות, ואולי בבית החולים יצליחו להצילך". "יש בידי 82 רובלים וזוג נעליים" - אמרתי לו. "אני רואה שאתה אדם טוב וברצון אתן לך אותם".

שכבתי בצריף והרהרתי במה שיקרה לי מחר. למחרת הוא היפנה אותי לוועדה רפואית, וכרגיל נחקרתי מי אני, מהיכן באתי ומדוע הגעתי לשם. ישב בוועדה רופא מבוגר, רוסי, ששערו כולו שיבה ובעל זקן יפה. לידו ישבו רופא ורופאה צעירים. הרופא המבוגר בדק אותי שוב ושוב, ואמר לשני הצעירים: "הביטו וראו בעצמכם, את מי שולחים להקים גשר... והרי מתאים לו יותר לעמוד בחנות ולמכור נעליים. הנה עוד מעט וימות!" כנראה שלמד מהכרטיס האישי שלי שהייתי סוחר נעליים, ומה הם ה"חטאים" שבגללם הוגליתי לכאן. הרופא רשם פתק והחובש הוביל אותי לבית החולים.

בין המוני החולים מצאתי יהודים רבים. רבים כבר לא היו מסוגלים לזוז. היה זה צריף גדול ומחומם. קיבלנו 500 גרם לחם, 10 גרם חמאה, מעט מרק וכף דייסה. האנשים השתוקקו להישאר שם ולא לחזור לעבודה המפרכת בתנאי רעב. במו עיני ראיתי אנשים אוכלים חתיכות סבון כדי לגרום לכאבי בטן ולהשתמט מהעבודה. מדי פעם הגיעה שוב ועדה רפואית וקבעה מי כשיר כבר לעבודה, ומדי יום הגיעו חולים נוספים, ולא נותר מקום להשכיבם. על פי מצב העור נקבע האם האיש כשיר לעבודה. אם העור היה צמוד כבר לעצמות לא הטרידו יותר את החולה, כי הבינו היטב מה מצפה לו.

התייצבתי בפני הרופא הזקן פופוב, ולאחר שבדק את לבי אמר שיניחו לי להישאר שם עוד שבועיים. הייתי מאושר. החורף כמעט וחלף. השלג היה כבר דליל יותר, ובלילה היה כפור קל. התחזקתי מעט, ולאחר שנבדקתי קרא לי הרופא פופוב לחדרו ואמר לי: "התדע שיש בלבי רחמים עליך? במצב שהגעת אלינו לא היית מחזיק מעמד... ועכשיו אשלח אותך לעבודה קלה בסובחוז. הגיע כבר האביב ותעבוד קצת." הודיתי לו. הוא התנהג אתי כאב שרחמים בלבו על בנו. על פניו היתה ארשת של ידידות וחיוך אוהב, כאילו עסק במלאכת קודש. "עכשיו אתה יכול ללכת". שוב קדתי בפניו לאות תודה. לא יכולתי להוציא הגה מפי ועיני זלגו דמעות. התמלאתי תקווה, שעדיין נותרו אנשים טובים בעולם, אם כי האנשים הרעים ודאי רבים יותר...

ביער ובסובחוז

יצאנו לסובחוז במצב רוח מרומם יותר. קווינו ששם לא יהיה מחסור בלחם. השלג התחיל להפשיר ונוצרו פלגי מים, שעליהם צפו שכבות של קרח שנוצר בלילה. נהר חצה את המקום,

ומשני צדיו זרמו המים בקצב מוגבר. באמצע הנהר היה גוש כהה, שבמהרה ייכנע לזרם המים.
כשנכנסנו למחנה הסתובבו בו אנשים מעטים, וכולם הביטו בנו, כאילו ביקשו לזהות בחבורתנו קרובי משפחה. איש איש תפש את מקומו בצריף והניח שם את חפציו. שאלנו כיצד מתנהלים החיים בסובחוז, ואם יש מזון לשובע. בתשובה פרצו "הוותיקים" בצחוק מר. כשראה אחד מהם שאנו ממתינים בקוצר רוח לאוכל, הצביע על העשב שביצבץ מהאדמה, וציין שהוא טוב למאכל. נשארנו המומים. הבטנו איש ברעהו ובשתיקה חזרנו כל אחד למקומו בצריף. בערב קיבלנו מרק מכרוב חמוץ, שאותו אכלנו בלא לחם. עייפים מהדרך שכבנו על הרצפה ונרדמנו. למחרת הוציאו אותנו לשדה לפנות את השלג, ומיד פיזרו זבל והכינו את השטח לזריעה.
האביב איחר להגיע, ועם בואו התכסתה האדמה בעשב, שאפשר היה להבחין מדי יום בצמיחתו המהירה. עבדנו בשדות שמעבר לנהר. ליקטנו עשבים, בישלנו אותם וערבבנו את התבשיל עם הלחם הלח והדביק, שהכיל רק כמות קטנה של קמח.
שטח גדול בתוך יער הוכשר לשדה גידולים, ושם נעשתה הזריעה. מצדו האחד היה נהר ומשלושה הצדדים האחרים הקיף אותו היער העבות ששטחו אלפי קילומטרים.
נתמניתי להיות שומר־היער. היתה שם מלונה שבה אפשר היה להסתתר מפני הגשם, ולידה היו מונחים בולי עץ. המלונה היתה מרוחקת כחמשה קילומטרים מהמחנה, והייתי יוצא לשם עם רדת היום וחוזר עם רדת הלילה. הייתי תולש צמחים, שוטף אותם בנהר ואוכל. גם גרגרים ליקטתי ואכלתי, והתחממתי ליד האש שבערה סמוך למלונה. הרעב כבר לא הציק לי, והתחלתי להתרגל לחיי ביער. היער הפך להיות לביתי ולא חששתי מחיות ומנחשים. דומה היה לי שבעצמי הפכתי להיות כעין חיה. נהגתי להשתרע על האדמה, או לרוץ לבדי בתוך היער, ולוא ראה אותי מישהו בכך, היה נתקף ודאי בבהלה. חרצתי על העצים סימנים כדי שלא אתעה, וכשהתחילו לצוץ הפטריות, ליקטתי אותן ממחבואן, בישלתי אותן ואכלתי.

...

חיי ביער הגיעו לקיצם, ושוב חזרתי לבריגדה שלי ונשלחתי לעבודות שונות.
בעת איסוף היבולים הגיעו לשם סטודנטים וסטודנטיות, שקיבלו אוכל במטבח מיוחד להם. הסובחוז לא היה מרוחק מהעיר אברז. עבדתי אז בעיקר בלילות. הרעב התחיל שוב להציק, וכשנודע לי על קיום המטבח ההוא הצעתי את עזרתי. בתמורה לעבודתי בניסור עצים להסקת המטבח קיבלתי אוכל והייתי מרוצה. פעם הצעתי לבריגדיר איבאנוב להצטרף אלי למטבח ולאכול היטב. הטבחית היתה בחורה צעירה, יפה ובעלת עיניים שחורות, וצמה הקיפה את ראשה. היא ביקשה שנכניס פנימה ערימת עצים, ולאחר שמיהרנו למלא את בקשתה נתנה לנו כלי גדול מלא מרק, ודיסה שלחם טבול בה. "הרי לכם ואיכלו" אמרה בחיוך לבבי. המבנה עמד בתוך יער, ומצדו האחד עבר הנהר. ישבנו על האדמה ואכלנו. האוכל היה מגוון – אורז ואטריות ושאר מינים – וטעים, ושונה מזה שקיבלנו במחנה. איבאנוב התחיל לספר על האוכל המזין בביתו, והרגשתי שקולי נחנק ולא יכולתי להוציא הגה מפי. נזכרתי באוכל הטעים שהיתה מכינה אשתי, והילדים עומדים לצדה ומתבוננים במעשיה, נזכרתי בשבת האהובה, כשכולנו ישבנו ליד השולחן מול הנרות הזוהרים, ובלעתי את דמעותי. הוא ישב ודיבר, ואילו אני רק הנעתי בראשי ובכיתי. שקעתי במחשבות. העבר חלף מול עיני...
איבאנוב הודה לי על הארוחה שזימנתי לו, וכשחזרנו למחנה אמר לי שלא אצא היום לעבודה, והוא יגיד שהרשה לי לנוח...
כשנודע לי שהסטודנטים זקוקים לעזרה קבועה, הצעתי לנאצ'אלניק, שעמו התידדתי, שיעסיקו אותי שם...

...

כשהאיר היום נשלחנו ליער ללקט פטריות. המפקד הזהיר אותנו שהנהר ארוך מאד, וביקש שלא נמשיך ללכת לאחר רדת החשכה. יצאנו בקבוצות קטנות, שבכל אחת מהן שלושה אנשים אתי הלכו רוסי ותורכי. בדרך מצאנו אוכמניות ("שווארצע יאגדעס") בכמות גדולה, ש"די לבנות ממנה גשר" – כפי שנהגנו לומר... אכלנו והעמקנו ללכת לתוך היער. ליקטנו פיטריות ומילאנו בהן את השקים. השמים התקדרו והתחיל לרדת גשם. החלטנו לחזור למחנה. כל אחד משני חברי הצביע על כיוון הליכה שונה, ואילו אני העדפתי לשתוק, מחשש פן נתעה, ולא קשה לנחש מה "אספוג" מהם... ירד גשם, שרר קור מציק, והעצים נעו ושרקו בקולות משונים, כאילו היתה שם תזמורת סימפונית גדולה. עצרנו ולא ידענו לאן להמשיך. הסתבכנו בסבך העשבים שהיו לחים וגבוהים מאתנו, והיה עלינו לסלק אותם הצידה כדי לפנות לנו דרך.

התחלנו להשמיע קולות: אוהו! אוהו! וכעבור זמדמה שמענו קול: אוהו!... הלכנו בכיוון הקול, הגברנו את צעדינו, אך השקים העיקו על שכמנו. פגשנו אסיר רוסי שגם הוא תעה כמונו, ואיבד את שני חבריו.
שמענו את זרימת מי הנהר, אך לא ידענו אם הולכים אנו בכיוון הנכון. קשה היה לשאת את השק העמוס והכבד, שספג מים. לפתע עלינו על שביל וקווינו שהדרך הזאת תוביל אותנו לקצה כלשהו. הדרך היתה עקלקלה. הלכנו בה ולא ידענו אנא אנו באים. ככל שהמשכנו העמקנו עוד ועוד בתוך היער. הבגדים ספגו מים, וקשה היה להרים את הרגליים. נטשנו את השקים והמשכנו ללכת. הבחנו במבנה והחשנו צעדינו לכיוונו. צידו האחד של המבנה התמוטט ותחתיו ניסינו להסתתר מפני הגשם. מצאנו דלת מסומרת שנעקרה ממקומה ושכבנו עליה. שכבנו בבגדים רטובים והתקרבנו זה לזה כדי להתחמם, כמו ארבעה אחים השוכבים במיטה אחת. הצרות לא הבדילו בין אסיר יהודי לאסיר רוסי או תורכי...
כשהאיר היום פסק הגשם קמעא. השיניים נקשו והתקשינו לדבר. כרכנו את הסחבות הרטובות על הרגליים, נעלנו את הנעליים והמשכנו ללכת, עד שהגענו לקצה השביל, שנפסק על שפת הנהר.

...

ישבנו לנוח על בולי עץ ביער. התקשיתי להתרומם ועייפות נוראה תקפה אותי. איך אמשיך ללכת? - הציקה לי המחשבה. פיגרתי אחרי חברי והם המתינו לי. במרחק מה הבחנתי בשתי חבילות חציר. מחשבה חלפה בי שוודאי יבוא בקרוב מישהו לאספן, ואוכל להצטרף אליו.
נפרדתי מחברי ונשארתי להמתין... הייתי רעב וחיפשתי גרגרים, אך לשוא. מצאתי פטריה אך לא הייתי מסוגל לאוכלה והשלכתיה. הסתובבתי חסר מנוחה לכאן ולכאן. התחיל להחשיך. ואני הרהרתי מה יהא עלי כאן, כשאני שרוי לבדי ביער, והיכן אשכב. חששתי שרשרוש העצים בלילה יבהיל אותי. הרי עצבי כבר היו פגועים, ומחשבות משונות חלפו בראשי... שבתי לשפת הנהר ושוב חזרתי למבנה והתכרבלתי בתוך החציר. הייתי עייף כהוגן ונרדמתי. כשהתעוררתי היה לבושי יבש וכך גם הסמרטוט שעטף את רגלי. עלה כבר אור יום. בזהירות זחלתי מתוך המבנה והלכתי לכיוון הנהר. קיוויתי שאולי יופיע מישהו, אך איש לא הגיע, כאילו מת העולם כולו. חזרתי ליער, הסתובבתי בין העשבים הגבוהים וחיפשתי מזון, אך לא מצאתי. שוב חזרתי לנהר, ושוב פניתי ליער, וכבר ירד הלילה השני. הפעם לא שקעתי בשינה עמוקה, ושמעתי את רשרוש העצים וצירוץ הצפורים. ביער תססו חיים. בחשיכה נשמע היטב כל רחש. לא פחדתי, ולא ידעתי ממה עלי להיזהר. הרגשתי עצמי עזוב לגורלי. "מילא, יהיה מה שיהיה" חשבתי, ומדי פעם חטפתי תנומה.
שוב האיר היום והאור שימח את לבי, אף על פי שלא הביא לי חדשות. היה זה היום הרביעי שנפרדתי מחברי. השמים התקדרו וגשם קל התחיל לטפטף, ואני עדיין ממתין... שוב עשיתי את הדרך לנהר וליער הלוך וחזור, עד שראשי הסתחרר, ונפלתי כשפני אל האדמה. זרועותי היו שרועות לצדדים ולא יכולתי לזוז. הייתי שרוי בהכרה מלאה, אך הרגשתי חולשה איומה. חשבתי שאם כאן יגיע קצי לא ידעו יקירי לעולם היכן נעלמתי. והנה שמעתי מרחוק קול מכיוון הנהר ושאון מהומה קטנה. הקול קרב ובא. לא יכולתי להתרומם. התאמצתי להתהפך, ולפתע הרגשתי שמרימים אותי ונושאים אותי משם על כפיים. בחור אחד הסיר מעלי את הז'קט הרטוב ועטף אותי במעילו. הובערה אש והתחממנו לידה. אדם אחר הושיט לי פרוסת לחם וחברו הלך והביא גרגרי יער. הם היו שלושה אנשים. קשה היה לי לדבר, אך בראותי לפני אנשים טובי לב התחזקתי וסיפרתי להם לאט ובפרוטרוט את הקורות אותי, וכי זה ארבע יממות שאני שרוי כאן. התברר שהם עובדים בבית החולים הקרוב. בראותי אנשים לצדי השתפר מצב רוחי. בכיתי וצחקתי משמחה. בימי שהותי ביער צימח זקני, גופי רזה וכאב, ובקושי עמדתי על רגלי. האנשים העבירו אותי לבית חולים.
בבית החולים שאלה אותי אחות רחמניה לקורותי. לא היו בידי מסמכי זיהוי, והרופא סירב לאשפז אותי. "אולי הוא מרגל?" - טען. קיבלתי פרוסת לחם וצלחת מרק, ונשאלתי אם אני יודע את הדרך למחנה שלי. כשיצאתי משם היה כבר חושך מוחלט. הלכתי לאורך נהר הפצ'ורה. מצאתי מחסה מתחת לעץ עבות, התכרבלתי ונרדמתי עייף אך שבע...

פיצוץ בתחנת החשמל...

חזרתי למחנה ושוב עסקתי בחיטוב עצים ובחפירת תעלות, וכבר הגיע חורף 1943. שוב עבדתי עבודת פרך מחושך עד חושך, וכוחותי אזלו. רבים התמוטטו, ואסירים אחרים הובאו במקומם. גולים רבים הובאו מלנינגרד.

בוקר אחד השתוללה סופה מלווה בקור ובכפור והתקשיתי לקום ממשכבי. למזלי, הרופא אישר לי להישאר בצריף. כשיצאתי להתרוזץ פגשתי יהודי מלנינגרד. הוא היה מהנדס חשמל ונמנה על יושבי המחנה. קוננתי בפניו ואמרתי לו שנותרו לי רק עוד שנה ומחצה, ועלי להציל את חיי ולחזור הביתה. כנראה שדברי נגעו ללבו, והוא הציע לי את עזרתו. הוא סיפר לי שהוא מנהל את תחנת החשמל וימנה אותי להיות שומר, אם אהיה מסוגל לנצור את לשוני. לאות תודה לחצתי את ידיו, והתקשיתי לבטא במלים את שמחתי. הוא עודד אותי ואמר: "ידוע לי הכל. צריך להחזיק מעמד!"...

ערב אחד נקראתי לביתן השומרים והורו לי לצאת למחרת לעבוד כשומר בתחנת החשמל. בשבילי היתה זו כעין תחיית מתים. למחרת לבשתי את מכנסי הצמר, שהיו בלויים ומלאי טלאים, הידקתי אותם לגופי בחבל, נעלתי את סנדלי הגומי, ועל פי הדרכת הנאצ'אלניק הלכתי העירה בכיוון תחנת החשמל...

היה שם מאגר דלק. הנאצ'אלניק יעץ לי להתחמם מדי פעם בתוך תחנת החשמל, וכך אמנם עשיתי. הסתובבתי בחוץ, ונכנסתי להתחמם בפנים התחנה, ושוב יצאתי החוצה... קשה היה לצאת מהחום אל הקור, הלילה התארך, והתחרטתי על העבודה... ככל שהעמיק הלילה גבר הקור בהדרגה. קפאתי ועייפתי עד כדי כך שלחיי התכווצו. לוא פנה אלי מישהו ושאל, לא הייתי מסוגל לפצות את פי ולענות לו. "אינני יכול לעמוד בזה" - הירהרתי. חפצתי לראות כבר את אור היום ורציתי שיבוא הנאצ'אלניק, כי אסור היה לי להקדים וללכת. הירהרתי בדברים שאומר לו. אסביר לו שעבודה זו אינה מתאימה לי, שחושש אני שלא אחזיק מעמד, ומוטב לי שאחזור לבריגדת העבודה...

סוף סוף הגיע הבוקר, ואתו הנאצ'אלניק. דיברתי אליו, אך הוא התקשה להבין אותי. הוא ראה שאני מרעיד מקור והוביל אותי לביתן להתחמם. הוא יעץ לי לבוא לביתן הזה גם בלילה, והוא ידאג שיעמוד שם תנור חימום, ומשם אוכל להשקיף החוצה. חזרתי למחנה, לגמתי מרק ושכבתי כדי לחמם ולחלץ את עצמותי הקפואות. רציתי שהמנוחה תימשך לנצח ולא תחלוף. בשעה ארבע נשמע כרגיל הצלצול המעורר, וכמו תמיד חילקו מרק ולחם, ואני מהרתי לתחנת החשמל.

עדיין היה אור, אך הלבנה השקיפה מעל האופק וכוכבים התחילו לבצבץ. המנהל חיכה לי ובנימה של שמחה אמר, שהיום יהיה לי כבר חם. "הבא לכאן עצים להסקה ותתחמם, אך מדי פעם צא והעף מבט אם הכל כשורה. רואה אני בך שאתה יודע את העבודה." בינתיים החל הנאצ'אלניק להסיק את התנור. ברוח מרוממת הלכתי להביא עצים והתחלתי להתחמם. התנור היה עשוי מברזל יציקה, והארובה היתה בנויה מלבנים. החדר היה קטנטן ובנוי מקורות עץ. הנחתי עוד ועוד עצים והתרחקתי מהתנור, כדי שלא אתחמם יתר על המידה. עמדתי וממש התמוגגתי מהחום, כשלפתע נשמע קול פיצוץ אדיר, והלבנים התחילו להתעופף ולהכות סביבי. הן קרעו את קירות העץ, ובדרך נס נשארתי לעמוד באמצע החדר שלם בגופי. מהתנור פרצו להבות אש, וראיתי שעוד מעט קט והכל יבער. בהישמע קולות הרעש והחבטה רצו ובאו כולם אל התחנה. התחלתי מייד בכיבוי האש, שפכתי מים, והעשן נעשה עכור וסמיך. העובדים פרצו פנימה והשליכו מייד את התנור החוצה. כולם פרצו בצעקות, ואמרו שאני אשם במה שקרה. הייתי מבוהל ולא ידעתי מה להשיב. שברי לבנים במעופם עדיין זמזמו באוזני. אך משפט אחד פלטתי וחזרתי עליו שוב ושוב: "לא אני בניתי את הארובה!" בלבי חשבתי שהנה כמעט בא קצי. יכולתי לשבת שם בשקט ושיקחני המוות. "הסוף! הסוף!" השמעתי את הרהורי לבי בקול זעקה. עצבי נפגעו ולא יכולתי להירגע. הדמעות חנקו אותי. המנהל, שקודם היה כה טוב ורחום אלי, פנה אלי עתה בקול כעוס ואמר: "נו, מעכשיו תקפא בחוץ". שוב אמרתי: "לא אני התקנתי את הארובה!" יצאתי החוצה, הסתובבתי הלוך ושוב, וכל צעד שבר את הקרח. הייתי מזועזע מן החוויה האיומה והרהרתי איך אעבור את הלילה הנורא והקר הזה...

ספרתי במהירות את מיכלי הדלק... לא יכולתי להירגע ממה שעלול היה לקרות לי בגלל התנור והארובה..." אך תודה לאל שהביתן לא עלה באש, שאם כן היו מאריכים את תלאותי בעוד שנים רבות" - הרהרתי.

עתה עלה בדעתי, שנלקחתי לעבודה הזאת משום שאנשים אחרים לא הסכימו לקפוא שם בלילה. ודאי ידע המנהל שההתרוצצות בלילה ארוך, בכפור הנורא, אינה עבודה קלה כלל, והוא ניצל אותי ואת מצבי הקשה. הלילה השני ארך יותר מקודמו, והתמשך כאורך הגלות. התקשיתי לחכות לאור היום, אך אפילו ברגעים הקשים והמרים נאחזתי בתקווה: "אני אחזיק מעמד. אסור להיכנע!" הייתי לוחץ את אצבעות ידי האחת על כף ידי השניה כדי שלא אקפא. "אני

חייב לשוב הביתה, אשאר בחיים ואשוב לאשתי ולילדי" – חזרתי והרהרתי. לא ידעתי אז, כאשר חשבתי על ביתי, שאשתי וילדי היו כבר בין הקרבנות של חיות־האדם ההיטלריסטיות. הרי בזאת לא יכולתי ולא רציתי להאמין! אחת חשבתי: "אני אחזיק מעמד ואשוב אליהם ויהי מה!" – – –

"אף יהודי לא נשאר בחיים!..."

...

...התחילו להגיע הידיעות הקשות על האבידות הכבדות ועל הקרבנות הרבים בקרב היהודים, אך ראשי מאן לקלוט שגם משפחתי עלולה להיות בין קרבנות הרוצחים. "לא! הם חיים!" כך חשבתי, ותקוותי התגברה. חשבתי שעוד מעט אחזור הביתה ,ועוד תעלה ותזרח שמשי...
חיי השתפרו, אך הגעגועים הביתה כירסמו בי, כי חלפו כבר כמעט חמש שנים מאז נפרדתי מביתי...

המלחמה הגיעה לקיצה. אנשים רקדו ברחובות, שתו והתנשקו. אך לבי לא שקט. לא מצאתי לי מנוח, ולא ידעתי מה מצפה לי.
הודות לחנינה התחילו לשחרר אנשים מהמחנה.
הייתי אמור להשתחרר כעבור חצי שנה, ובינתיים שלחתי מכתב לעיירתי, לשכני הגויים, ומתשובתם נודע לי שאף יהודי לא נשאר בחיים! במכתב שני נכתב, שכבר מאז שנת 1941 לא נראו שם קרובי...
כל הצרות שפקדו אותי, כל הסבל שעבר עלי, לא היו קשים כמו אותם רגעים בהם הגיעה אלי הבשורה הנוראה. והלא כל מה שחיזק אותי בימים ובלילות הנוראים ההם, היו התקוות שעוד אזכה לשוב לביתי ואספר לאשתי וילדי היקרים את קורותי. ואילו היום? הכל אבוד!
החלטתי לכתוב מכתב לקרובי בדרום אפריקה, ולשאול אם ידוע להם אם מישהו ניצל. לילה אחד חלמתי, שמטוסים רבים טסים ונוחתים בזה אחר זה, אך איש אינו יוצא מתוכם. אני מתקרב למטוס ועיני רואות שנושאים משם את אשתי וילדי, והם מתים!... התחלתי לצעוק, ואדם אחד תפש בי וסילק אותי...
התעוררתי וזיעה קרה כיסתה את פני. הייתי מבוהל ולא יכולתי להוציא הגה מפי. למחרת הסתובבתי כמוכה הלם. כמטורף הייתי ולא מצאתי לי מנוח.
אנשים התחילו לעודד אותי, ובעיקר ניסו לעודדני היהודים: "העם היהודי לא ימות כי יחיה!" "חזק! אדם צריך לחיות!" – – –

מעצרם והגלייתם של אלפי יהודים ליטאים, שהחל בתחילת מלחמת העולם השניה, התמשך מעל ומעבר לתקופת המלחמה. אם כי אין להשוות את מצבם של הללו עם גורל אחיהם שנותרו ל"חסדי" הנאצים, הרי מבחינת סבלם והיחס האכזרי כלפיהם, היתה זו תופעת- לוואי לשואה.
פרשה זו מהווה גם חלק אינטגרלי במסגרת ההתמודדות הממושכת בין המערך הקומוניסטי- סובייטי לבין היהדות הלאומית.
נראה בעליל, שגם בתנאי מעצר וגלות הוכיחו יהודי ליטא עקשנות בלתי- רגילה למען שמירת ערכיהם הלאומיים והתרבותיים וכן חיוניות בלתי נדלית שסייעה לרבים מביניהם לגבור מבחינה פיסית על תלאותיהם.[13]

איך אחדש את חיי?!

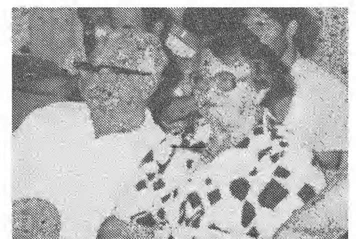
הודות לחנינה שוחררתי. חלפו עלי מחצית השנה במעצר וארבע וחצי שנים במחנות העבודה, ועתה יכולתי לשוב לביתי, אך איך אסע לדוסיאט, לעיירתי שלי?! איך אוכל לשבת שם על האדמה הספוגה בדם?!
אסור היה לי להתיישב במוסקבה או בלנינגרד, והציעו לי לנסוע לאוקראינה. אחד ממכרי נתן בידי חבילה קטנה בשביל אחותו, ובפתק שרשם ביקש שינהגו בי כבן.
קיבלתי תעודת שחרור וכרטיס נסיעה חינם.
היה זה בנובמבר 1945. שרר כפור וירדו שלגים, אך הפעם התעלמתי ממצוקתי ומצב רוחי השתנה. רוב הנוסעים ברכבת היו אסירים משוחררים. היו שם אנשים שבקושי קרם עור על גופם, ורבים לא יכלו לעמוד על רגליהם.
קרונות הרכבת היו ישנים, חורקים ולא נוחים. יצאנו מאברז דרך פצ'ורה, וכעבור ימים אחדים הגענו לעיר גורקי. הסתובבו שם המוני אדם, וביניהם אסירים משוחררים וחיילים החוזרים הביתה מן המלחמה. חלפו כמה ימים והגענו למוסקבה, ומשם נשלחנו כל אחד ליעדו.
הגעתי לקרמנצ'וג. נשאתי את החבילה על כתפי והתבוננתי סביבי. אנשי צבא הסתובבו בכל מקום. נכנסתי לעיר כשהתחיל להחשיך. התקשיתי למצוא את הכתובת, כי העיר היתה הרוסה ואי־אפשר היה לזהות את הרחובות. הלכתי והרהרתי מה עוללה המלחמה. לשם מה הגעתי הלום? הלכתי דרך ארוכה עד שהגעתי למעלה רחוב שכבר פונה מההריסות. שם הצביעו לי על הבית, והכנתי עצמי להיכנס פנימה. שיוויתי לפני מראה שמח – שהרי אני מגיע לבית זר, ופנים נפולות איש אינו אוהב! – דפקתי בדלת, ובפנים שמחות נכנסתי, הורדתי מעלי את החבילה והושטתי את הפתק. האנשים קיבלו אותי כבן בית. בחדר ישבו תשעה אנשים, ואני הייתי העשירי. התרחצתי והתכבדתי בכוס תה. בחבילה היו קופסאות שימורים מאמריקה, שהיו

אז מצרכים יקר המציאות. החלפנו מלים ספורות, ובעלי הבית פינו לי מקום כדי שאנוח. כשהתעוררתי היה כבר אור יום מלא, ובחדר שררה דממה. בעלת הבית, אשה מבוגרת, כיבדה בשקט את רצפות הבית. קבלת הפנים הנעימה נגעה ללבי, ולרגע התעלמתי משברוני.
עתה צצו ועלו במוחי דאגות חדשות. איך אחדש את חיי? היה עלי לדאוג לכרטיס הלחם, שקשה היה להשיגו, וכאשר נודע לי מחירה הגבוה של ככר לחם, כבר לא חשתי בטעם האוכל...לבסוף השגתי כרטיס ל־300 גרם לחם ליום.
הייתי צריך להיות רשום כחוק, כדי להשיג עבודה, אבל לשם כך הייתי זקוק למקום מגורים קבוע. הסתובבתי יום תמים והתקשיתי למצוא חדר או דירה. הכל היה הרוס ושרוף, ואנשים ישנו ממש בחוץ.

...

השגתי דירה ויכולתי לצאת לעבודה. בשנת 1946 קשה היה להתפרנס רק מעבודה בבית החרושת. השכר הספיק לשבוע ימים, וצריך היה לדאוג לקיום גם בשלושת השבועות הנותרים של החודש. הייתי בודד וקשה היה לי לחיות לבד. כבר ידעתי שאשתי טייבל וילדי הושמדו בידי ההיטלראים, ושהמלחמה גזלה יחד אתם עוד קרבנות רבים ופגעה בחיי הנותרים. היה לי קשה לחיות לבד בתקופה ההיא, והבדידות יכלה להביא אסונות נוספים...
בימים ההם היכרתי את בטי, ויחד התחלנו בחיים חדשים. שנינו תמכנו זה בזו. עד שנת 1953 חיינו באוקראינה, ואז נפתח דף קשה חדש של רדיפות בתולדות עמנו, שהתחיל ברציחתו של השחקן מיכאלס ונמשך ברצח הסופרים היהודים ובמשפטי הרופאים. שוב התחילו לאסור יהודים ולהאשימם על כל דבר של מה בכך. שוב התנוססו כתובות על הקירות: "הכו ביהודים והצילו את רוסיה!" היה מסוכן ללכת בלילה ברחוב, וביחוד גברה הסכנה לאחר מותו של סטאלין.
חליתי אז בהתקף לב קשה, ושכבתי שלושה חודשים.
... אחר־כך היהודים התחילו לנשום יותר לרווחה. אך האווירה המורעלת חדרה ללבבות והעיקה על הנשמה. קשה היה להתגבר על הרגשות כלפי האנשים שמקודם המטירו אש וגפרית על העם היהודי, ועתה הפכו שוב להיות מסבירי־פנים...
בשנת 1953 עזבתי עם רעייתי בטי את אוקראינה, והתישבנו בווילנה, כי שם התרכזו רוב הניצולים מיהדות ליטא.

יהודי עיירתי, וביניהם בני משפחתי, אשתי טייבל והילדים, קבורים במרחק כמה קילומטרים מהעיירה, בקבר אחים גדול, שמאתיים מטרים אורכו ושמונה מטרים רוחבו.. שם קבורים קדושי דוסיאט. בהיותנו בווילנה נהגנו לעלות מדי שנה לקבר־אבות. היינו מתכנסים ואומרים ביחד "קדיש", שופכים דמעות על השואה הנוראה שפקדה את העם היהודי ועל יקירינו שניספו.
בווילנה היו חיינו טובים יותר מאשר באוקראינה. אך אני לא רציתי להישאר שם ותיכננתי לעלות לארץ ישראל. בשנת 1956 הגשתי בקשה להצטרף אל אחי יצחק החי בארץ, אך בגלל מבצע סיני נדחתה בקשתי. אולם אני לא ויתרתי. ידעתי כי כמו בכל מקום אחר בברית המועצות אנו צפויים למאסר כל רגע. מדי יום אפשר היה לשמוע, שהנה זה מחברי נתפש וההוא קיבל עשר שנות מאסר, ואולי שיחק לו מזלו, שכן התובע דרש חמש־עשרה שנים... גם מקום עבודתי לא היה בטוח, ולא פחות מזה היה מסוכן לעבור למקום עבודה אחר. השאיפה לעלייה לא הירפתה ממני, אך זו נראתה משימה דמיונית וחסרת סיכוי, כי הנה כבר התירו את העלייה ושוב אסרו לצאת...
היינו בטוחים שקרב ובא היום ונעלה. נסענו לאוקראינה להיפרד מקרובינו. פגשנו בחורים יהודים שלא ידעו על קיומה של מדינת־ישראל. הם לא האמינו לי שיש לנו מדינה.. כשקיבלתי מכתב מהארץ, מאחי יצחק, הראיתי לצעירים את המעטפה שנשאה חותמת "ישראל", ועיניהם אורו...
רק בשנת 1964 קיבלנו היתר יציאה ועלינו לישראל.

בטי ודוד־ליב איירס
ישראל, אוגוסט 1982

פרק ב': בשואה

ברוך קרוט – ברדיו הודיעו שפרצה מלחמה

מלחמת גרמניה - ברית המועצות

עם הפלישה הגרמנית לברית המועצות ביום ראשון, 22 ביוני 1941, ונסיגת הרוסים, שוחררה באחת שנאתם של הליטאים, שמצאו ביהודים חסרי המגן מושא מתאים לנקום בהם כגמול על עלבונם. היתה זו התפרקות מטען עצום של יצרי שנאה ונקמה וצמאון לדם. בחפץ לב קיבלו הכובשים הנאצים את התנפלותם הפראית של הליטאים על יהודי ליטא חסרי הישע, והחלו בביצוע תוכניתם השטנית ל"פתרון הסופי" - השמדה טוטאלית של היהודים. יהודים שלא הספיקו הרוצחים השאוליסטים להורגם בבתיהם, נכלאו במקומות ריכוז. גברים, נשים וטף הוצאו אל מחוץ למקום מושבם, ונורו על הקברות שבמו ידיהם כרו אותם.
שארית הפליטה נכלאה בגיטאות וילנה, קובנה ושאבלי, ושם נדונו לגורל המשותף לכל הגיטאות בשלטון הנאצי. בקרב יהודי ליטא שנחלצו מצפורני הנאצים ועוזריהם, ונמלטו לפנים רוסיה, נמצא גם קומץ מבני דוסיאט, בחלקם אף התנדבו ל"דיוויזיה הליטאית" שהתארגנה במסגרת הצבא האדום. דיוויזיה זאת, שעמדה בקרבות עקובים מדם, כמחצית מחייליה היו יהודים, אך רובם לא זכו להיכנס במסע-הניצחון לווילנה.

בקיץ 1940, כשהרוסים סיפחו את ליטא, הלאימו מייד את האוטובוסים שלי - ששה או שבעה - ונעשיתי נהג שכיר. נחשבתי לקפיטאליסט וחששתי שיגלו אותי עם האחרים, אך מסירותי ונאמנותי לעבודה, ויחסי הטובים עם כולם הצילו אותי.
עד בוא הרוסים מעולם לא נסעתי באוטובוס בשבת, אך עם כניסתם כבר לא הייתי בעל הבית. בשבת האחרונה נהגתי באוטובוס כרגיל מקובנה לדוסיאט, ולמחרת, בשעה ארבע לפנות בוקר, יום ראשון 22 ביוני 1941, העירו אותי משנתי ואמרו לי: "ברדיו הודיעו שפרצה מלחמה!"

„DER EMES" (Tiesa) LKP(b) CK organas

דער עמעס

ארגאן פון צק קפ(ב) פון ליטע

שבת 21 יוני 1941 № 144 (166)

בריט אונטערהאלטן די איניציאטיוו פון די ניי-ווילייקער ארבעטנדיקע

אויפרוף

פון פרעזידיום פון איבעראט פון לססר

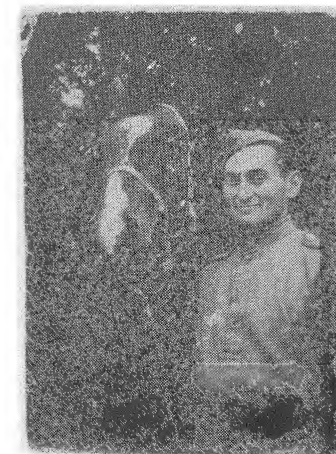
וועגן באשטעטיקן די פארזיצערס פון די אויספיר-קאמיטעטן פון לעניניש, סטאלינישן און סאוועטישן ראיאנען פון דער שטאט ווילנע

באשטימונג

פון ראט פון פאלקס-קאמיסארן פון דער ליט. סוו. סער

וועגן אפהיטן די היסטארישע קולטור- און קונסט-דענקמעלער

בשעה הקבועה יצאתי באוטובוס מדוסיאט ואתי היה גם אחי אנצל, ששימש כקונדוקטור, ולא ידענו שזו תהא לנו הנסיעה האחרונה בקו הזה. מהנוסעים שהיו אז אתנו אני זוכר רק את מלכה, אשתו של דב לויט, שירדה בדאיגל.
הכביש היה עמוס בצבא ובפליטים, היו הפצצות והנסיעה היתה קשה.
הגענו לווילקומיר, ובתחנה המתינו לנו כבר קצינים רוסים. הם פינו את כל הנוסעים, וציוו עלי לנסוע לקובנה. התחננתי שלא יפרידו ביני לבין אחי, והוא נסע אתי.
בחצות הלילה עזבנו את קובנה ונסענו באוטובוס לרוסיה. אני הייתי הנהג, והנוסעים היו קצינים רוסים ונשותיהם. אחי היה אתי, ואני זוכר שעל-יד דאיגל הוא רצה לרדת ומשם להמשיך לדוסיאט, אך עצרתי אותו. ידעתי שהליטאים יהרגו אותו בדרך.
נסענו ביחוד בלילות, כי במשך היום הגרמנים הפציצו ללא הרף. כעבור כשבועיים הגענו לנובוגורוד. שם האוטובוס נלקח ממני, ואחי ואני התחלנו במסע הטלטולים שלנו ברחבי רוסיה. קודם גרנו בגורקי, ואני עבדתי שם בבית חרושת. משם נסענו לטאשקנט, ואחר־כך לטשמקנט. שם עבדתי במוסך ובנהגות.
כשקמה הדיוויזיה הליטאית, התנדבנו אליה. היו אתנו חברים רבים, ופגשתי גם את יצחק פלדמן, בן העיירה שלנו. כשנפצעתי בקרב, יצחק ואנצל היו לידי והגישו לי עזרה ראשונה. שניהם נהרגו בקרב הקשה באלכסייבקה. שלוש פעמים נפצעתי, אך חזרתי לשדה הקרב. והצלקות נשארו על גופי.
במשך תקופת שירותי בצבא השתדלתי לשמור על מסורת אבות, וכמוני עשו חיילים יהודים רבים, גם כשידענו שהמפקדים עלולים להתנכל לנו. אני ואחי אנצל - שהיה תלמיד ישיבה ובקי בכל ההלכות - ידענו בדיוק את לוח השנה העברי, ואת התפילות זכרנו בעל־פה. נשאתי אתי את שקית התפילין והנחתי תפילין גם בנסיבות הקשות ביותר.
אני נזכר ביום־כיפור, כאשר אני ואנשי מחלקתי היהודים הרהבנו עוז וצמנו. באותו יום קיבלנו את מנות המזון שלנו, כמו שאר החיילים, אך לא טעמנו מהן. כאחראי על הקבוצה נקראתי למחרת לבוא ולהתייצב בפני המפקד. חששתי מפני הבאות, הואיל וסירבתי להיענות לבקשותיו החוזרות להצטרף ל"שירותי הבטחון", בנימוק שאני אדם חסר השכלה והוא יכול לבחור באיש מוכשר ממני. הפעם - כך חשבתי - ייחתך גורלי. התברר שאחד החיילים

יצחק בן שפסל קרוט
נהרג כלוחם בדיוויזיה הליטאית

דיוויזיית הקלעים הליטאית הלאומית מס. 16 בצבא האדום (בקיצור "הדיוויזיה הליטאית") – בנוסף לבחינה הצבאית הטקטית הוכתבו הקמתה, הרכבה והיקפה בעיקר על ידי שיקולים פוליטיים ואסטרטגיים.
לאור ייעודה המיוחד מחד, ולאור הרכבה וטיבם הפוליטי של רבים מחייליה מאידך, טבעי הדבר שביחידה צבאית זו תפשו החינוך וההשכלה הפוליטית הסובייטיים מקום נכבד ביותר.[15]

צבי-אנשל בן משה-בר קרוט, 1.3.1929
למד ב"ישיבה" בפוניבז'.
נהרג כלוחם בדיוויזיה הליטאית.

הלשין עלינו שצמנו, והמפקד מצא סיבה נוספת להתגרות בי. הוא נזף בי במלים קשות והוסיף והעיר, שהתנהגותי ביום אתמול מוכיחה גם היא את חוסר נאמנותי ואי רצוני לעזור למולדת... כאשר שאל אותי אם עודני מסרב לבקשתו, והשבתי שאכן כך, הוא ממש זרק אותי מהחדר ככלב. הייתי בטוח שגורלי נחרץ. ואף על פי כן נשארתי בתפקידי. כמו תמיד המשכתי למלא אותו במסירות ובאמונה, ומעולם לא הוגשה תלונה נגדי.

רעיה ג.: ברוך מתאר את הקושי להיות יהודי, ואפילו לצום בעת מלחמה. אני רוצה להוסיף, שגם אחרי המלחמה לא יכולנו ברוסיה לחוג את החגים בפרהסיה. אני זוכרת שבחג הפסח כל כך נזהרתי אפילו מפני ילדי הקטנים, שלא ידליפו חלילה החוצה שיש זכר לחג בבית - - -

לקראת סיום המלחמה, כאשר הודיעו לנו שאנו עומדים לשחרר את ליטא, אני זוכר שהרגשתי שלבי מתפוצץ. רציתי רק הביתה, ה ב י ת ה...
היו לנו ידיעות על החורבן, אך בתוכי קיוויתי שאולי, אולי בכל־זאת מישהו נשאר בחיים.
כשבא היום והגעתי לעיירה, גיליתי שנותרתי יחידי מכל משפחתי הענפה. חשך עלי עולמי ורציתי להתאבד. היה אתי חבר, חייל רוסי - גם אני הייתי עדיין במדים - והוא מנע אותי מִכך.
עליתי אל בית העלמין הישן, מצאתי את קיברה של אמי, ושיפצתיו. ה"יאהרצייט" של אמא הוא גם יום הזכרון לקדושי דוסיאט וסביבתה - **ג' באלול...**

בבית העלמין בדוסיאט.
ברוך קרוט בר' משה־בר ובתו עדה ליד קבר אמו דבורה בת מרדכי (קפולושניק),
שנפטרה לפני המלחמה (ג' באלול תרצ"ח).

מנציק בן משה־בר קרוט
היגר לדרום־אפריקה

[redacted]

אחרי המלחמה גרנו קודם בקובנה, ואחר־כך עברנו לווילנה. שם התקבצו הניצולים מעיירות ליטא. מפה לאוזן עברה הידיעה מי נמצא בעיר והיכן הוא גר, ובייחוד שאבנו את הידיעות בבית הכנסת. כך נפגשנו גם עם קומץ בני העיירה שלנו, ועזרנו איש לאחיו.
יחד נסענו אל היער, שם הומתו בני משפחותינו בידי הפאשיסטים ימ"ש. הגויים לא הניחו לקורבנות גם במותם, והיו מנקרים באדמה, מגלים את הגופות, ומחפשים עליהם זהב...
הייתי בין הפעילים בהקמת המצבה על קבר־אבות, ומדי שנה ב"יום הזכרון" פקדנו את המקום.
אט־אט התחילה העלייה לארץ. כשראיתי שלא נוכל לעלות כל בני המשפחה ביחד, הפצרתי בילדי שיעלו הם ראשונים. "אתם צעירים" - כך חשבתי וכך גם אמרתי להם - "והחיים לפניכם" - - - במסגרת "איחוד משפחות" עלינו רעיה ואנוכי בעקבותיהם.
ב"יום הזכרון" אנו מתיחדים עם זכרם של יקירינו, חושבים על קומץ היהודים שנשארו בליטא ועולים בשיירה לקבר־אבות, ומקבלים מהם מכתבים המתארים איך עבר היום, ומי ה י ה...

שמעון בן משה- בר קרוט ודינה (בת שייע- ולוול בלכר), דרום אפריקה. ("התצלום מ- 6.6.1946 כשהיינו צעירים ויפים...")

"ברוך, אני מאושר שכולכם הגעתם לארץ־ישראל, ואל תדאגו כלל. עוד נתראה... 12.3.1973"

בלה פארס בת משה- בר קרוט
ניספתה בשואה

[redacted]

בנצקה בן משה־בר קרוט
ניספה בשואה

УДОСТОВЕРЕНИЕ

ГИЛИНСКАЙТЕ

РАЯ

ИОСИФОВНА

в соответствии с Указом Президиума Верховного Совета СССР

от 7 мая 1965 года

награжден юбилейной медалью

„Двадцать лет победы в Великой Отечественной войне 1941—1945 гг.“

От имени Президиума Верховного Совета СССР медаль вручена

22 сентября 66 19.... года

Председатель Октябрьского РИК

М. П. (должность, фамилия и подпись лица, вручившего медаль)

„ДВАДЦАТЬ ЛЕТ ПОБЕДЫ
В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ
1941—1945 гг.“

СОЮЗ
СОВЕТСКИХ
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ
РЕСПУБЛИК

УДОСТОВЕРЕНИЕ
К ЮБИЛЕЙНОЙ МЕДАЛИ
„ДВАДЦАТЬ ЛЕТ ПОБЕДЫ
В ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ
ВОЙНЕ 1941—1945 гг.“

אישור
לרעיה בת יוסף גילינסקי
בהתאם להוראת נשיאות הסובייט
העליון של ברית המועצות
מן ה־7 במאי 1965
הוענק אות־היובל
"עשרים שנה לנצחון
במלחמת המולדת הגדולה
1945 - 1941"
22 בספטמבר 1966

רעיה גילינסקי
במדי הדיוויזיה הליטאית

שמעון טוקר — "הימלטו! יהרגו את כולכם!"

באחד הכרוזים שהפיצה המחתרת הליטאית ל.א.פ. (L.A.F), עוד באביב 1941, נאמר: "אחים ואחיות ליטאים, הגיעה השעה הגורלית והסופית לעשות חשבון עם היהודים. זכות־ המקלט שניתנה ליהודים בתקופת ויטאוטאס הגדול - כעת בטלה ומבוטלת סופית; כל יהודי ליטאי, בלי יוצא מן הכלל, מוזהר בזה לעזוב בלי דיחוי את ליטא." בכרוז אחר (ממש ערב הפלישה הנאצית) מוצעת אפשרות חנינה "לבוגדים הליטאיים רק בתנאי שהם יוכיחו שכל אחד מהם יחסל לפחות יהודי אחד." הכרוז מסתיים בקריאה לליטאים: "ברגע המכריע קבלו את רכושם לידיכם, כדי שדבר לא ילך לאיבוד."[16]

ביום ראשון בבוקר הופצה הידיעה על פרוץ המלחמה. הידיעה פשוט עפה עם הרוח... הייתי אז באנטאליפט. שם גרתי עם הורי, יוסף ושיינה, ואחי.

ביום שלישי או רביעי ידענו כבר שהגרמנים מתקדמים, ועברה השמועה שהגרמנים הצניחו פה ושם אנשי צבא. השאוליסטים התחילו להתהלך בעיירה כבעלי־בתים, ועיוור היה יכול לראות שמסוכן להישאר בעיירה. הרוסים נטשו את העיירה, והגויים המקומיים עברו ברחוב, הצביעו על הבתים והתחילו לחלק את הירושה...

בו ביום התאספנו - קבוצת נערים ונערות, וביניהם היה גם אחי דוד - והחלטנו לצאת ולברוח. כל אחד לקח עמו חבילה קטנה, וחשבנו שאנו נפרדים מהבית לזמן קצר בלבד.

הלכנו לכיוון זאראסיי, אל גבול לאטביה־רוסיה. הספקנו ללכת חמשה או ששה קילומטרים, ולפתע התחילו לירות עלינו. היה ברור לנו שאלה הליטאים. התחלנו לרוץ, ואחדים נפגעו. מי שהצליח - התחמק ליער, ואחי דוד היה אתנו. אני זוכר שביער התחלנו להסס אם להמשיך הלאה, והחלטנו לחזור מייד לעיירה, אך בדרך פגשנו אשה זקנה, שאמרה לנו: "אל תלכו לעיירה. רוצו וברחו. אין לכם מה לעשות שם. תברחו! יהרגו את כולכם!" שמענו בעצתה, ובחסות החשכה התקדמנו ביער לכיוון זאראסיי. הדרכים הוצפו באנשים. ה"מסרשמידטים" הנמיכו טוס והפציצו. הגענו לדווינסק. התקבצו שם חבורות מעיירות שונות. כל קבוצה לפי הגיל. (יהודה לוין: אני נזכר שביום הרביעי לפרוץ המלחמה הצטרפתי אל שמעון, ועברנו יחד דרך ארוכה). התחלנו ללכת, ונילוו אלינו גם נשים וילדים. מדווינסק פנינו לעבר הגבול הרוסי. הלכנו בתוך ביצות עד צוואר, וכך חצינו את ביצות בילורוסיה. עלינו על רכבת, וכעבור חודש ימים הגענו לסיביר. ברכבת היו אלפי יהודים, ואני הייתי בתוך חבורה של עשרים איש.

הגענו לקומבינט לעיבוד עצים. האחראי שם היה יהודי ששמו ליברמן. כשראה אותנו עירומים ממש, דמעות עמדו בעיניו. היינו בני שש עשרה או שבע עשרה. הוא אירגן לנו בית משותף שהיו בו מיטות, ואשה אחת דאגה לנקיון. סיפקו לנו תלושים לחנות (דומה במהותה לשק"ם), כדי לקנות מצרכים, קיבלנו בגדים, התרחצנו והתחלנו לעבוד. ושוב קיבלנו צלם אנוש.

עבדתי שם כחצי שנה, התגייסתי לצבא האדום והתנדבתי לדיוויזיה הליטאית. בחטיבה הזאת יכולת לשמוע יותר יידיש מליטאית. הרבה זמן הייתי ממש בחזית. נפלו מתוכנו קורבנות רבים, ורק קומץ נשאר.

אני זוכר יום אחד, שהיה איום ונורא! התפללתי שיקרה איזה נס, שיוציא אותי משם, כי אחרת סופי קרב ובא. והנה קרה הנס, ובאו והציעו לי לצאת לקורס קצינים. בתקופה ההיא הייתי בצבא יחד עם שמואל לויט.

בליטא המשוחררת עברנו מן הגבול הגרמני במצעד לאורך מאתיים וחמישים קילומטרים והגענו לווילנה.

עוד בהיותי במדים, יצאתי מווילנה לאנטאליפט. אתי היה בן־עירי יהודה לוין וחבר נוסף. אמנם נודע לנו שהפארטיזנים הליטאים לא היססו לפגוע בדרך ביחוד באנשי הצבא האדום, אך זה לא הרתיע אותנו ויצאנו לדרך.

היינו גם באנטאליפט וגם בדוסיאט. לא מצאנו יהודים לא פה ולא שם. בבתים גרו ליטאים ורוסים, והחיים התנהלו בעיירות בהעדרנו. כולם נראו שם שיות תמימות, והביעו צער על מה שקרה.

שום דבר לא נתנו לי מהבית שלנו. חסד רב עשו עמי, כשהסכימו לתת לי תצלומים מבור ההריגה, ורק כעת אני שומע, לראשונה, שבמקום ההוא הוקמה מצבה.

ביום שפרצה המלחמה אבי לא היה בבית, אך נודע לי שהוא חזר לעיירה, ונרצח שם עם כולם. היום, במבט לאחור, אני יודע שמי שנשאר בעיירה לא היה לו שום סיכוי להינצל. מי שהיה לו הרצון, יכול היה לצאת בעוד זמן ולברוח, כפי שאנחנו עשינו, אך גם כך נפלו רבים בדרך.

ידעתי שדודי יצחק טוקר, אחיו של אבא, עלה ארצה כחלוץ. שמעתי מאבא איך הצליח יצחק להתחמק מהגיוס לצבא והסתלק מליטא. אחרי המלחמה הגעתי אליו לקרית־חיים. לשם הגיע גם דוד, בן דודי סנדר טוקר, מניצולי מחנה ההשמדה בדאכאו. אביו מת בזרועותיו מייד עם השחרור. את סיפור סבלם ותלאותיהם בתקופת השואה העלה דוד על הכתב.

זליג יפה — השאוליסטים הצטיידו בנשק

ביום ראשון, 22 ביוני 1941, פרצה מלחמת גרמניה־רוסיה. הייתי בדוסיאט, ועדיין לא ידענו מה קורה. ניסינו ליצור קשר טלפוני עם זאראסיי ולקבל מהם ידיעות, אך השאוליסטים עלו כבר על הקווים...

למחרת היום ריכז מנהל המחוז בעיירה את פעילי הקומסומול ואמר, בערך, מלים אלו: "חברים יקרים! פרצה מלחמה, אך אנו ננצח. אנו מתקדמים בכל מקום"... הוא הרגיע אותנו, וביקש לשמור על הסדר. בערב הגיעה מכונית עם נשק, ואני זוכר שהאקדח שקיבלתי היה שבור...

במשך הלילה הסתובבנו, הלוך ושוב, ומנענו התקהלות של יותר משלושה ליטאים ביחד. היו אתנו גם שני שוטרים ליטאים, סאפוקאס וסילייקיס, שהיו קומוניסטים.

והנה הגיע לעיירה הליטאי ראפסיס, כשהוא דוחף את אופניו ועליהן חבילה. שאלנו אותו מניין הגיע ומה בחבילה, והוא אמר שבא מאוטיאן ועמו חפצים של קרוביו, ועוד אמר שהמצב שם כסדרו. לא עבר זמן רב והתברר שבחבילה הוסתר נשק. שני השוטרים נראו חסרי אונים נוכח העובדה שהשאוליסטים כבר היו חמושים.

בבוקר הלכתי לישון. לפתע באו חברים לביתי ושאלו מדוע אינני מסתלק. אחד סיפר שמהמרכז בזאראסיי מאיצים בנו לברוח ולהגיע אליהם. "פאניקיסט!" (זורע בהלה) צעקתי לעברו. והלא הרגיעו אותנו ואמרו לנו שיהיה בסדר, וכי הרוסים מתקדמים...

אמא התערבה ויעצה לי לקום ולראות מה קורה. יצאתי החוצה, והנה השמים באופק היו אדומים! בזאראסיי בערה כבר האש, ואנו לא ידענו מה קרה.

ובינתיים שני השוטרים לקחו אופניים והסתלקו - - -

קינן בנו החשש שהוטעינו והחלטתי לצאת לזאראסיי. לבשתי בגדים טובים, ומעליהם בגדים ישנים. הוצאתי מהאלבום מספר צילומים של בני משפחתי וגם צילום עם המורים בסירה על האגם... לקחתי אתי גם את תעודת גמר בית־הספר, ששמרתיה כל המלחמה... בכיס מעילי הטמנתי גם את המסמכים מהקומסומול, אלה שנצטווינו יום קודם להשמידם. המסמכים האלה נתנו לי אומץ לברוח אל הרוסים...

אני זוכר שאמא היתה אז עסוקה באפיית לחם. בבית היו גם אבא ודודתי. מנשקה איידלמן הציע להלוות לי כסף. הדודה התלבטה מה לעשות, אך היה מי שאמר לה שבמלחמת העולם הראשונה מי שלא ברח מהעיירה שפר גורלו...

אני נזכר שהלל המורה נכנס ושאל, אם יוכל לקבל אופניים. עלי להעיר, שבפקודת השלטון הרוסי נצטוו האחראים לרכז את כל האופניים בעיירה ולהעמידם לרשות הפקידים, שעסקו בחלוקת האדמות... לכן לא יכולתי לעזור להלל.

נפרדתי מכולם. אמא נתנה לי חבילה ביד, היא חיבקה אותי - ואני מרגיש את ידיה עד היום. התנשקנו ובכינו. בפתח הבית אמרתי לאמא, שאחזור בערב...

מימין לשמאל, למעלה: אלקה בן רחל-גיטל סלפ, זליג יפה.
למטה: מיכקה יוסמן ויוסקה טרייביס.

ההורים אליהו־הירשל יפה (במגבעת) ואיטל (לבית בורשטיין) (שלישית מימין), וילדיהם: זליג (בין ההורים), חיימקה (שלישי משמאל), גולדה (ראשונה משמאל), ולמטה: מאיר, מינה ואפרים.
האורחים: אחיה של איטל בר- אידל בורשטיין (מימין) ואשתו לאה (מאוטיאן), וחנה- ריבל (בורשטיין) אשת משה'ל זליגסון מדוסיאט.

ב- 22.6.1941 פרצו, לאחר הפצצה כבדה, ראשוני טורי הגייסות הנאציים לגבולות ליטא, כשהצבא האדום, שחנה שם, נסוג בפניהם תוך קרבות- מאסף נואשים. מוכי תדהמה והפתעה היו גם השלטונות האזרחיים והמפלגתיים המקומיים. תגובתם היחידה היתה לרכז את פעילי המנגנון והמפלגה במקומות ריכוז ולהמתין להוראות. ההוראות לא איחרו לבוא והתייחסו בעיקר לפינוי מיידי של משפחות הפעילים הסוביטיים, ולשם כך גוייסו מרבית כלי הרכב הממשלתיים. כמו כן החלו לעזוב את ליטא גם אנשי המנגנון הממשלתי והמפלגתי ובראשם הקומיסארים העממיים, מפקידי המיליציה ומזכירות המפלגה הקומוניסטית הליטאית...[17]

בורחים מזרחה...

יצאנו מהעיירה שלושה חברים - מיכקה יוסמן, יוסקה טרייבס ואנוכי.

עוד לא הרחקתי לכת, והנה ראיתי שאוליסטים מתקדמים לעבר בניין המשטרה, וביניהם זיהיתי את המורה גילוסאס. כחבר הקומסומול הייתי אחראי לעניני בית הספר, ובישיבות ועדת הבחינות הייתי נפגש עם גילוסאס, שהיה מורה וחבר מועצה, ומשם הכרנו זה את זה. מבטינו הצטלבו. טפחתי על כיסי, כאילו שכחתי דבר־מה, והפניתי מבטי וראיתי שהם פרצו את דלת המשטרה.

המשכנו לרוץ בכיוון "סילויצקער ועלדל", ולפתע שמעתי צעקה: "הרם ידיים!"

פניתי לאחור וראיתי את גילוסאס במרחק כעשרים מטרים ממני ואקדח בידו. הרמתי ידיים, אך מייד התחלתי לרוץ, ונשמעו יריות! הנעליים היו בידי, אך נעל אחת נשמטה ונפלה. חזרתי להרימה, ואז ראיתי - כך נדמה היה לי - שמיכקה צולע. מייד אחרי זה מיכקה ויוסקה נתפשו ואילו אני המשכתי לרוץ.

בדרך הבחנתי בשני ליטאים מהקומסומול, שהסתתרו בשדה בין תפוחי־אדמה. חששתי מהם והתחלתי לצעוק לעברם: "מחפשים אתכם! בואו נברח!" אחד מהם רצה לחזור, אך הצלחתי להשפיע עליו שימשיך בכיוון שלי, ה ל א ה...

צריך לדעת, שדוסיאט מרוחקת מהכביש הראשי, ואי אפשר היה לדעת מה באמת מתרחש. במרחק כמה קילומטרים מהעיירה פגשנו כבר קבוצות אנשים גם מאנטאליפט.

הגעתי לכפר מוקילה, ובדרך פגשתי את יונה טרייבס, שחזר מזאראסיי, וסיפר שהעיר עולה באש.

בכפר מוקילה גרו שתי משפחות יהודיות. נכנסנו לחצר של לייבל קארפל ומצאנו שם כמה ליטאים, ומהם זיהיתי אחד מאנטאליפט ומורה מדוסיאט, שהיה שאוליסט. הוא שאל לאן אנו רצים, ועניתי שהגיעה ידיעה שבקרוב המטוסים יפציצו וכדאי לברוח מהעיירות. המורה שאל אם בינינו נמצאים גם חברי קומסומול. שיקרתי ועניתי בשלילה. אני זוכר שהליטאי האחר הטיל ספק בדברי, והמורה ציווה עלינו להישאר במקום. כאשר פנה והלך ליער, ברחנו.

אינני זוכר באיזה שלב פגשתי את אחי זאמקה, אך אני זוכר שבמוקילה היינו ביחד, ומשם הוא החליט לחזור לדוסיאט. רבים חזרו על עקבותיהם, כאשר שמעו שזאראסיי עולה באש וכי אין אפשרות להמשיך. ואילו אני החלטתי להמשיך, ויהי מה!

בזאראסיי השאוליסטים נכנסו לכנסיה וירו מתוכה במכונות יריה. בכניסה לעיר ישנו אגם ובתוכו אי. גם ממנו ירו.

הצלחתי לחצות את זאראסיי, ורציתי להגיע לאחד הכפרים הסמוכים, שבו גרו קרובי משפחתי. סבי, משה בורשטיין, גר בוודאריי. בן- דודי איצה ברק'ה גר במילגדזה, וקרוב אחר, דוד של אבא, ישב באימבראד.

לאורך הדרך נשמעו ההפצצות. הגעתי עד למרחק של חמישה קילומטרים מדווינסק, ונשארתי ללון שם. למחרת הגעתי לדווינסק, ושם פגשתי ליטאים קומוניסטים מדוסיאט. דווינסק הופצצה והמונים נמלטו ממנה.

מדווינסק נסענו ברכבת והגענו לזילופה, קרוב לגבול הרוסי הישן. לא הרשו לנו להתקדם, ירדנו מהרכבת, ורצינו להישאר לישון ליד מסילת הברזל, אך העבירו אותנו לבית הספר המקומי, ונשארנו ללון שם.

במקום ההוא פגשתי גם את מלכה'לה פלדמן וגם את מאשה'לה. סביבנו התחילו להתפוצץ מטעני תחמושת, וזה היה נ ו ר א!

חולקנו שם לקבוצות, חברי מפלגה וחברי הקומסומול, וכך הלכנו. והנה שוב הפצצה. שכבנו, קמנו, שוב הסתדרנו בקבוצות, ועדיין לא אפשרו לנו לעבור את הגבול. להיפך, הרגיעו אותנו ואמרו שהרוסים מתגברים על הגרמנים "ואתם יכולים לחזור הביתה", ובאמת התחלנו לחזור, ופנינו לעבר לוז'.

ביער פגשנו קצינים רוסים, שבדקו את מסמכינו, שאלו לאן מועדות פנינו, וסיפרנו שיעצו לנו לחזור הביתה. "עשו כרצונכם" - אמרו לנו...

בלילה נודע לנו, שהגרמנים חצו כבר את הדווינה בדווינסק, וכי עוד מעט יגיעו אלינו. עבר שם קצין רוסי ברכב פרטי, עצר והזהיר אותנו לבל נצא בלילה. השומר שמע אותנו וירה לעברנו. בורשטיין, השופט מדוסיאט, שידע לאטבית, דיבר עם השומר, והודות לו הרשו לנו להכנס לאחד הבתים ולישון שם.

בבוקר נודע לנו שהגשרים פוצצו. לאן נפנה? הלכנו בכיוון לגבול...
חצינו את הגבול, והמשכנו ללכת. הגענו לקולחוז, בדקו את המסמכים שלנו, ואפשרו לנו להתקדם הלאה, והגענו לסבז'.
ההפצצות ליוו אותנו כל הדרך. על־יד סבז' עמדה רכבת מלאה פליטים. עלינו עליה, ועוד התעכבנו יום ולילה עד שיצאה הרכבת לדרכה...
בסבז' פגשתי גם את אחי זאמקה וגם את בן עירנו מאיר־לייבקה מורדכוביץ, ויחד המשכנו ברכבת. בדרך לא סיפקו לנו אוכל, וכשהרכבת היתה עוצרת היינו יורדים לחפש מזון. אני זוכר שבקויבישב עצרנו, ושם קיבלנו אוכל. במשך הזמן רבים ירדו מהרכבת, ולא שבו.
בצ'ליאבינסק, לא הרחק מסיביר, הורידו אותנו והובלנו לקולחוז. היינו רעבים, עייפים ורצוצים. חודש ימים ללא אוכל. עזבנו בית חם, בית הורים, ולאן הגענו?
כשהגענו לקולחוז יצאו לקראתנו בחורים ובחורות עם באללאיקות. נודע להם שהגיעו בחורים צעירים, ומה ראו עיניהם? - גברים ישנים בעמידה! בקושי יכולנו לפקוח את העיניים. היינו מטונפים, נגועים בכינים, וביקשנו להתרחץ. למחרת נתנו לנו לחם וחלב.
בקולחוז עבדנו בעבודות שונות. זאמקה יצא לעבוד בשדה, ואני עבדתי בנפחיה. לא אהבתי את העבודה הזאת, ולזאמקה היה קשה לעבוד בשדה, והתחלפנו. אלמתי אלומות, והמכנסיים נקרעו, ובעצמי הטלאתי אותם בקרעי שקים. בקושי קיבלנו משהו לאכול. התנאים היו נוראים!
הייתי בן תשע עשרה. רציתי להתגייס לצבא, אך אז עוד לא נתנו אמון בנו. כעבור עשרה חודשים גייסו אותנו לבריגדת העבודה - עדיין לא לחזית - קיבלנו מקדמה, ויכולנו כבר לקנות אוכל.

המורים מדוסיאט עם תלמידיהם.
מימין לשמאל: יהודה סלפ, זליג יפה, מוטלה פארס (יושב), הלל שורץ, הנה- בלקה גריז, תלמידה מאבל, מלכה פלדמן.
זליג יפה: את התצלום הזה נשאתי בחיקי כל ימי המלחמה.

זאמקה אחי, גיבור מלחמה

כשהוקמה הדיוויזיה הליטאית הצטרפנו אליה. ביקשו מתנדבים לתותחנים, והתנדבתי מבלי שידעתי אפילו מה זאת מכונת ירייה...
יותר מאוחר גם זאמקה התנדב. והנה יום אחד הוקפה יחידתו ע"י גרמנים. זאמקה ירה והרג בהם, ולמרות שנפצע סירב לעזוב את שדה הקרב, ואחר־כך מת מפצעיו.
זאמקה נקבר בנובוסיבירסק, אך למרות בקשותי החוזרות מנעו ממני הרוסים לפקוד את קברו.

סיפור גבורתו של זאמקה – זלמן יפה – נזכר בספרות המלחמה הרוסית:

ב"איינקייט" (מוסקבה) מס. (59) 38 מה- 23.12.1943 – נכתב:

"...בקרבות אלה, כשמפקדו נפל בקרב, קיבל לידו את הפיקוד על היחידה.
בקרב הותקף על ידי ששה היטלריסטים, וכולם עד אחד נפלו מכדוריו. בקרב זה נפצע, אך סירב לנטוש את שדה הקרב ובמשך ארבע שעות פיקד על יחידתו..."

וכך כותב א. ארנבורג:[18]

"המקלען הצעיר יפה נשאר לבדו. הוא הוקף על ידי ההיטלריסטים שצעקו: 'רוסי היכנע!' – 'הא לכם, ארורים', ענה, ובתת־מקלעו חיסל ארבעה מהם. החמישי פילח לו הצוואר. יפה נשאר בזירת המלחמה... אך זו רק אפיזודה אחת מהמלחמה. כך לחמה החטיבה הליטאית..."

הדיוויזיה הליטאית ה-16 היתה אמנם המסגרת הגדולה ביותר בה מצא מקומו מספר הלוחמים הרב ביותר של יהודי ליטא, אך בשום אופן לא המסגרת היחידה.
כשם שהנתונים הסובייטים הרשמיים מבליעים ברוב המקרים את מספר קורבנות- השואה היהודים בשטחה של ברית המועצות תחת השם הכולל "אזרחים סובייטיים", כך גם לא ניתן ללמוד מהספרות הסובייטית הרשמית, ואף לא מזו המטפלת באופן בלעדי בדיוויזיה הליטאית, על המספר האמיתי של היהודים ביחידה זו.[19]

הגרמנים הלמו בצבא האדום, והנה קיבלנו הוראה לבוא במקומה של דיוויזיה אחרת, שנפגעה קשה בחזית. המשאיות שלנו נתקעו בשלג, אי־אפשר היה להעביר נשק ותחמושת, והיינו רעבים. אוכל לא סיפקו לנו, ואני זוכר שבדרך הרגנו סוס ואכלנו את בשרו...
הגיעה שעתי הראשונה בשדה הקרב. ציוו עלינו לכבוש איזה הר, והגרמנים מלמעלה תקפו ופגעו בנו. כמעט כל הדיוויזיה שלנו נפגעה. במקום בו נוהל הקרב הקשה באלכסייבקה הוקמה אנדרטה, שעליה חרותים שמות כל אנשי הדיוויזיה שנפלו.
השתתפתי גם בקרב בקורסק- אוריול, שם הקיפו אותנו הגרמנים מכל עבר, אך בסופו של דבר גברנו עליהם. גם הקרב הזה נזכר בספרות המלחמה.
ברוסיה הלבנה חצינו ביצות ויערות. הוי, כמה קשה היה! הגענו למקום שנשלט על ידי הפארטיזנים, ולפתע מצאנו עצמנו מוקפים גרמנים. ניהלנו קרב קשה, וגברנו עליהם.
הימים והחודשים חלפו, והנה הדיוויזיה הליטאית נכנסת ל ל י ט א - - -
את המלחמה סיימתי בתוך ביצות קורלנדיה בלאטביה, על־יד ליבאווה, על חוף הים הבאלטי.
זה היה בתשעה במאי 1945.

כשהייתי ילד קטן סיפר לי אבא על קורותיו כחייל במלחמת העולם הראשונה, והזכיר מקומות שעברתי בהם וכל פעם הייתי נזכר באבא - - -

ביקשתי לנקום!

בראשית 1946 עדיין הייתי חייל. ביקשתי חופשה ויצאתי לעיירתי ד ו ס י א ט.
הגעתי לזאראסיי וביקרתי אצל בן דודי איציק־בערל ברז (בן ישראל־שלמה וזלדה, שהיתה אחות אמי), והוא סיפר לי את קורותיו: כשפרצה המלחמה הוא יצא באופניו מזאראסיי למילגדזה, כדי לקחת משם את בת אחותו. השאוליסטים הליטאים תפשו אותו, אך הוא הצליח להתחמק מהם, וניצל הודות לעזרתה של איכרה. הוא הסתתר בחצרה בין תפוחי־אדמה, ואחר כך מצא מחסה בתוך בור שהיא חפרה בביתה, ואת פיתחו הסתירה בארון בגדים. אחרי המלחמה הוא קשר אתה קשרי משפחה, ובבואי הבחנתי שאשתו בהריון, וממנו נולדה בתם טניה. לפני שלוש שנים הוא נפטר בזאראסיי, ובתו שלחה לי תמונה, שממנה אני מבין שנערך לו טקס אשכבה כמנהג הגויים...
מזאראסיי לקח אותי ליטאי אחד בעגלת־חורף ונסענו לדוסיאט.
הגענו למבואות העיירה בשעת לילה מאוחרת, ונכנסתי לביתו של סאקאליס, ליטאי שעבד עם אבא. סאקאליס היה ידיד המשפחה וידע יידיש... הוא זיהה אותי מייד, ואפילו הזכיר לי, איך הייתי מבקש ממנו ביידיש שירכיב אותי כמו סוס: "ווי א פערדעלע", חיקה את קולי... – כעבור שנים, כשבתו למדה בווילנה, היא גרה אצלי.

בלילה ההוא נודע לי על גורל משפחתי ויתר בני העיירה.: הגרמנים נכנסו לעיירה ב- 25 או 26 ביוני. אחותי גולדה הצליחה לברוח לכפר סמוך, והסתתרה בביתה של דושקה הרוסיה, שעבדה בבתי היהודים בעיירה. אך עקבותיה של אחותי נעלמו ואינני יודע מה עלה בגורלה.
את הורי גרשו מהבית והם גרו מחוץ לעיירה אצל הגוי פאשונאס, ואבא המשיך לעבוד כנפח.
והנה יום אחד ריכזו את יהודי דוסיאט וצופפו את כולם בכמה בתים ב"אונטער דעם בריק". כל יום שלחו קבוצות יהודים וציוו עליהם לנקות את המדרכות ולעבוד בעבודות בזויות והיו מתעללים בהם. סיפרו על הליטאית בלינקעכע ימ"ש, שהיתה תולשת מהנשים את העגילים עם הבשר! אחרי המלחמה היא עברה לגור עם בתה, שנישאה ליהודי...

סיפרו לי שהליטאים ביקשו להשאיר בעיירה את אבא וגם את ד"ר אפשטיין, כי עבודתם הביאה תועלת, אך הגרמנים פקדו אחרת.

בבוקר יום ההשמדה היטעו את היהודים, ואמרו להם שמעבירים אותם למקום אחר, לעבודה...
סיפרו על הרופא היהודי מסאלוק, שהצליח להתחמק אך נתפש, קשרו אותו לסוס, וכך משכו אותו עד הבור... סיפרו לי על אלקה ברון, שהתחמק מגיא ההריגה והצליח להסתתר במשך שלוש שנים ביער. אך על סף השחרור טבע באגם - - -
נודע לי גם על גורלו של דודי טודה בורשטיין, שהיה נפח בדוסיאט וידוע כגיבור. הגויים חששו מפניו, כי הפליא מכותיו בהם. סיפרו עליו שכאשר פרצה המלחמה תפשו אותו הליטאים וירו בו מספר כדורים עד שנפח נשמתו...

מצאתי את דוסיאט ריקה מיהודים. הבתים נתפשו על ידי ליטאים מקומיים ומהסביבה.
בבית שלנו מצאתי רוסים. הם הציעו לי להישאר ללון בבית, אך כאשר נכנסתי לחדר השינה וראיתי את מיטת הורי מוצעת, לא יכולתי עוד לעמוד בזה, ומייד הסתלקתי.
הלכתי ברחוב, ואינני זוכר שמצאתי את בית המדרש.
אנדרטת החייל האלמוני, שניצבה ברחבת השוק במרכז העיירה, וסימלה את עצמאות ליטא, נמחקה מעל פני האדמה...
ובעודי מהלך ברחוב, הביטו בי הליטאים בפליאה והשתאות, כאילו קמתי לתחייה...

ביקשתי לנקום ולהעניש את הצוררים. נודע לי שגילוסאס נשאר בחיים. במרכז המשטרה בווילנה סיפרתי על מעלליו, ואמרו לי שבא כבר על עונשו.
נודע לי שראפסיס עובד בסובחוז כמנהל טכני במפעל לבקבוקים. שכנעתי ליטאי אחד, שיתלונן מדוע ראפסיס הפושע עובד במשרה גבוהה ממנו (התברר שגם אחיו של ראפסיס היה רוצח), ובאמת כעבור זמן הועבר הצורר הזה לעבידה שחורה. לא פעם הצטלבו מבטינו ברחוב. ופעם ראיתיו שיכור וכמעט התנפלתי עליו להרגו.

בנובמבר 1972 עליתי ארצה עם אשתי אידה ועם בתי מירה. מייד התחלתי לעבוד. במה? - בכל עבודה שהזדמנה. קיבלנו דירה קטנה בנתניה, ובגינה הקטנה שבחצר שתלה בתי חנה, שהגיעה כתיירת מרוסיה, שתיל שהתפתח בינתיים והיה לעץ...
"מה שלומו?" - היא שואלת במכתביה...

ליב סלובו — "בוא ונלך לרוסיה..."

ולווה אורצ'יק.
היגר לפני המלחמה לדרום אפריקה.

נולדתי בברודס, "ישוב" הנמצא במרחק עשרה קילומטרים מדוסיאט. עברנו מברודס לדוסיאט אחרי פטירת אמא. אני נזכר, שנסעתי עם אמא בעגלה, היה זה למחרת יום הכיפורים, חצינו את היער, כשלפתע אמא התאוננה שגעקצה ונתקפה בצמרמורת. הפליא אותי שאמא מתאוננת, והרי היתה אשה כל־כך חזקה! כיסיתי אותה ב"פעלצעלע" (בפרווה) שלי, ונסענו הביתה. נאלצתי להמשיך לקובנה, ובדרך חזרה גילה לי גוי אחד, שאמא גוססת. מיהרתי הביתה, ומרחוק יכולתי להבחין באחותי גולדהלה, שעמדה עצובה במרפסת. חשתי למיטת אמא, גחנתי אליה, נשקתי לה ועדיין אני שומע את לחישתה: "אל תינשא לפני אחיותיך" והשתתקה... בהלווייתה השתתפו גם גויים רבים.

אחרי המלחמה עליתי לבית העלמין, ומצאתי את המצבה של אמא במקומה. בין המצבות שוטטו בהמות...

כשפרצה המלחמה הייתי בקאלוריה. רציתי למהר ולהגיע לדוסיאט, אך בדרך פגשתי גוי אחד שהזהיר אותי, שלא אעז להמשיך הלאה. הצלחתי להגיע רק עד זאראסיי, ומשם פניתי לדווינסק.

את הדרך עשינו בהליכה ובכלי רכב. בדרך פגשתי את חיים־אליהו מסאלוק (אחיו של ברוך קרוט) ושאלתי אותו לאן פניו, והוא השיב לי שהוא חוזר לסאלוק, לאשתו וילדיו. אמרתי לו: "אין לך מה לחזור. בוא נלך ביחד לרוסיה". בתחילה השתכנע והתחיל ללכת אתי, אך מייד החליט לחזור.

אחרי טילטולים רבים הגעתי לקולחוז, והייתי שם היהודי היחיד. עבדנו בחפירות והרחבנו את אפיק הנהר, עבודת פרך ממש, אך אוכל ושתייה היו לנו בשפע.

התנדבתי לדיוויזיה הליטאית. בין יתר המקומות הייתי גם בגורקי, גם בבאלאחנה, וביולי 1943 הייתי בקו החזית בכפר ניקולייבקי, ושם נפצעתי מהפצצת הגרמנים. בדרך לבית החולים פגשתי את שמואלקה לויט, שהיה גם הוא בדיוויזיה, וכמובן ששמחנו להיפגש. ידי היתה חבושה ותלוייה, והרגשתי עצמי חסר אונים, ואני זוכר שביקשתי משמואלקה שיעזור לי לרכוס את בגדי.

כששוחררתי מהצבא עבדתי בטאשקנט, בפנימיה של בית ספר מקצועי, בבית מספר 5. הייתי המפקח הראשי בניהול משק הבית.

בשנת 1945 נישאתי לחנה.

האחיות סלובקה וגולדהלה.
האחות פריידקה נישאה לישראל יוסמן בן נחום־אבא.

חנה ח.: ערב פרוץ המלחמה סיימתי את הגימנסיה בקובנה. למחרת היום ברחתי מהעיר, ואחרי טילטולים הגעתי לאלמה אטה, שאליה הגיעו פליטים רבים.
בשנת 1945 הגעתי לטאשקנט, ושם היכרתי את לייבלה. בסוף אותה שנה עברנו

חנה ולייבל סלובו עם בנם חיים.
18.8.1966.
"צעדים ראשונים בישראל,
בקרית־חיים..."

לקובנה, ובשנת 1946 נולד בננו חיים.
אחר־כך עברנו לווילנה, שם היינו נפגשים עם הדוסיאטאים, ויחד היינו עולים מדי שנה על קבר־אבות. יש עמי תצלום מטקס גילוי המצבה.

אלקה ק.: בדרכנו ל״קבר אבות״ היינו עוברים בדוסיאט ועולים שם לבית העלמין הישן. בשנת 1947 הייתי בעיירה וליד הכנסיה, בקירבת ה״דאוואטקעס״, באו לקראתי שתי נזירות, שאת האחת זיהיתי בשמה - קאזלאוסקייטה - שהיתה חברה טובה של דודתי מושקה (מוסל). הן נתלוו אלינו לבית העלמין. במיוחד אני זוכרת שלא איתרנו את הקבר של דוד בון, בן דודתי דבורה.

חנה ח.: הייתי אחרי המלחמה בדוסיאט ובסביבה. כשהגעתי לשם עם לייבלה, נפעמתי ממראה הנוף הנפלא. אגמים קטנים, יערות, רמות וגבעות. אין מלים בפי לתאר את יפי המקום. את עומדת בשתיקה, וחושבת: האם זוהי מציאות או דמיון?
נכנסנו לעיירה, ומצאתי שעדיין עמדו שם כמה מבתי היהודים, בתים יפים, עם התריסים המיוחדים, עם הגזוזטראות והמדרגות, וגויים ישבו בהם. אין מלה יהודית.

רצינו לעלות לארץ, ומאבקנו ארך אחת עשרה שנה, משנת 1955 ועד 1966. המשיכה לארץ באה בגלל הציונות, שאותה ינקתי בתנועה עוד בצעירותי. אחי, דוד חיימוב, עלה ארצה עוד בשנת 1930, אחרי ההכשרה בממל, ותמיד שאפתי לעלות בעקבותיו.
עלינו ארצה בשנת 1966, והנצחנו בצילום את צעדינו הראשונים ברחוב הראשי שליד ביתנו בקרית־חיים, שבו נראים לייבלה, בננו חיים ואנוכי.

אלקה קלוג (גלזר) – היה לי מזל...

למרות המכשולים הרבים (הפצצות של מטוסי ה"לופטוואפה", מאסרים ומעשי-רצח מצד הכנופיות הליטאיות הפאשיסטיות), הקיף המסע מזרחה כ-25,000 מיהודי ליטא, רובם צעירים ובגיל הצבא, מכל השכבות והגוונים הפוליטיים ברחוב היהודי, ומיעוטם זקנים, נשים וטף... רק כ-15,000 מבין היהודים זכו לעקוף את הקשיים מצד זקיפי הגבול הסובייטים, ולהגיע למעמקי ברית המועצות. היתר, שנותרו בחיים, נאלצו לחזור למקומותיהם...[20]

נולדתי בדוסיאט, לאבי קיבייה גלזר ולאמי חיה־שרה לבית סימנוביץ. סבי – מצד אמי – היה הנגר בדוסיאט, שנתכנה "דער אילגעשילער", כיוון שהגיע מאילגשיל. אחד מזכרונות הילדות שלי מלווה אותי עד היום והוא קשור בגצל. הייתי אז ילדה קטנה. אמא יצאה ונשארתי לבדי בבית. נכנס אדם אחד, גבוה ומעט כפוף, וחשבתי שהאיש עני ובא לבקש נדבה. התנצלתי שאמא איננה בבית ואין לי כסף... על הספסל היו מונחות בשורה ארוכה כיכרות לחם שאמא אפתה, והאיש ביקש שאפרוס לו פרוסה. כשהושטתי לו חצי כיכר תפש בי, השכיב אותי על ברכיו, טפח על אחורי ואמר: "שתמיד יהיה לך לחלק לאחרים"... והמלים עדיין מצטלטלות באוזני. בדיוק אז נכנסה אמא, ושמעתיה קוראת בשמו ואומרת: "גצל, שלום לך!"... הבנתי שהאיש איננו עני שבא לבקש נדבה, והתביישתי. גצל סיפר לאמא "מה קרה" והזהיר אותה, שאני עלולה לרושש אותה בגלל נדיבות לבי, אך הוסיף ואמר: "לו נתנה לי ככר לחם שלימה, המצווה היתה שלימה". "ואת" – פנה אלי ואמר: "עכשיו, על עשר המכות שספגת תקבלי ממני עשר נשיקות"... היתה לגצל חנות לאריגים, והוא נתן לאמא פיסת־בד שתתפור ממנה שמלה, אבל רק בשבילי – – –

בשנת 1935 עברנו מדוסיאט לראקישוק.

כשפרצה המלחמה והגרמנים פלשו לליטא, ברחנו מראקישוק מזרחה, לכיוון רוסיה. יצאתי מהבית עם אמא ואבא ואחיותי בת'קה ומאשקה ואחי זאמקה. אמא תפרה כיס בתוך בגדי והטמנתי בו את תעודת הלידה שלי.

הגענו לאבלי ומשם המשכנו אל גבול ליטא־לאטביה, אך לא איפשרו לפליטים לעבור את הגבול. היו שם חיילים רוסים פצועים, תחבו לידי תיק עזרה־ראשונה וביקשו ממני להילוות לאחד הפצועים שהוסע לבית חולים מעבר לגבול. כשחזרתי ראיתי מרחוק את בני משפחתי. אמא צעקה לעברי: "הימלטי, לאן שישאו אותך עיניך!" ועשיתי כדבריה. כך נפרדנו... נודע לי שהליטאים אילצו את בני משפחתי ופליטים רבים אחרים לשוב על עקבותיהם, וירו בהם בלא אבחנה. רבים מצאו כך את מותם.

בדרך יעץ לי קומוניסט ליטאי להיפטר ממסמכי הזהות שלי. לדבריו, חזותי לא תסגיר אותי שאני יהודיה... על פנינו חלפו משאיות צבאיות ונדמה היה לי שאני עולה על האחרונה שבהן...

הפליטים, שרוכזו במחנה, נתבקשו להציג מסמכי זיהוי. הרוסים חששו שבין הפליטים הסתננו מרגלים גרמנים, והם חיסלו מייד כל חשוד. פליטים רבים שלא היו בידיהם מסמכי זיהוי הוצאו להורג, ועתה חששתי לגורלי, מאחר שהשמדתי את התעודה שלי. אך קרה לי נס: עודני יושבת במשרד ונכנס איש גיבן, שלף מכיס בגדו פנקס אדום של חבר מפלגה, וכהרף עין קראתי לעברו בשם "מאלאשינסקאס". הוא היפנה מבטו אלי, הביט בי ושאל: "מי את הקוראת בשמי?" לרגע נדהמתי שאכן קלעתי לשמו, אך מייד עניתי בשאלה: "התזכור את חיה־שרה של האילגישילער?" "האם את מתכוונת לאחותה של מוסל?" – שאל. אישרתי שאכן כך הוא ואני בתה. עד היום אני מתקשה להבין מניין שאבתי את האומץ לפנות אליו, ואיך זכרתי את שמו. מאמא ידעתי שלאחותה מוסל היה בדוסיאט חבר ליטאי, קומוניסט גיבן, ושמו מאלאשינסקאס. עם הסובייטיזציה מינו אותו הרוסים להיות חבר ב"סיים" הליטאי, והוא ישב בקובנה. לשאלות הקצין הרוסי סיפר מאלאשינסקאס שיחד עם דודתי מוסל ישב בכלא הליטאי בעוון היותם קומוניסטים... הקצין הסכים לשחרר אותי. "על אחריותך" אמר לליטאי, ונתן לי מעיל עור ארוך. כשיצאנו שנינו בכיוון לשער, פשפשתי ליתר זהירות בכיסים כי חששתי שמא הקצין טמן לי פח, ומצאתי זוג גרביים, ולתדהמתי – גם מסמכי זהות בגרמנית. מייד קרעתי אותם לגזרים, ואת זוג הגרביים הצעתי למאלאשינסקאס. הוא סירב לקבלן וביקש שאשמור עליהן עד לפגישתנו הבאה...

בסוף שנת 1945 – זה היה כבר בתום המלחמה – בהיותי בראקישוק, יום אחד הופיע בביתי מאלאשינסקאס. נודע לו שנשארתי בחיים ובא לראותני. כשהושטתי לו את הגרביים הוא פרץ בבכי, חיבק אותי, הוציא מכיסו כסף ונתן לי תמורתן...

הוא חזר לגור בדוסיאט, ולפני מותו ביקש מאשתו שתקרא לי. בתו עבדה אז בווילנה בחנות "כל בר", והיא באה להודיע לי על בקשתו. הייתי אז בהריון והצטערתי שלא יכולתי למלא את בקשתו.

בעיצומה של המלחמה פגשתי את בעלה של אחותי בתיה, ברל־לייבקה פרס, וממנו נודע לי שאחי ואמי נמצאים בקאזאן, ברפובליקה הטאטארית. מצאתי את אמא באנדזאן, אוזבקיסטאן, ויחד חיינו במשך שנתיים, עד לפטירתה.

ישעיהו (שייקה) גליק — רבים התמוטטו בצדי הדרך

הייתי בהכשרה בקיבוץ עירוני בפוסבול, יחיד מקבוצתי בשומר הצעיר בדוסיאט. אני זוכר שזה היה בחג פורים, החברים עבדו בחטיבת עצים, העבודה היתה קשה מכפי יכולתי ולא יכולתי להמשיך. החברה התחשבו בי, ומה עשו? נתנו לי בקבוק, וביקשו ממני לספור את שבבי הנסורת... מאז הייתי הגזבר של ההכשרה.

בתקופה ההיא כבר לא סופקו סרטיפיקטים, ורק בודדים יצאו להכשרה. מפוסבול עברתי להכשרה בקיבוץ עירוני בשאנץ והייתי שם עד שנת 1938. כמעט נגוז החלום שלי לעלות ארצה.

בהכשרה בפוסבול.
שייקה גליק - שורה שניה, שלישי מימין.

כשפרצה המלחמה הייתי בקובנה. לפנות בוקר הרעיד אותי קול רעם, זעזוע אדיר! הפציצו את שדה התעופה.

בשכנותי גר רוסי אחד, ובאותו בוקר כבר לא ראיתיו. התקשרתי אל חבר קומוניסט, וזה אמר לי: ״יהודים, צריך לברוח!״ והוסיף: ״אם אתה יכול - הסתלק!״. גוי אחר מהמשטרה הבטיח להתענין מה המצב ולשוב ולהגיד לי. בצהריים בא ואמר לי: ״ר ו ץ!״

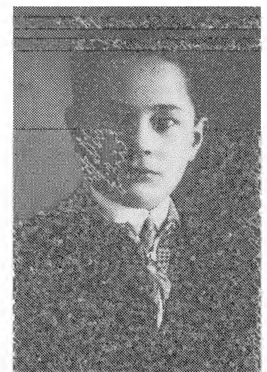
אחי התאום, חונקה, גר אז באשנץ. אשתו היתה בהריון. הוא היה מהציונים הכלליים, וכשאמרתי לו: ״חונקה, אני בורח לרוסיה״, אמר לי: ״לרוסיה? - אני ל ש ם? בשום אופן לא!״. התנשקנו, נפרדנו, ולי היה ברור ששוב לא נתראה.

את אחי אהרון, שהיה סנדלר ועבד אז בקובנה בבית־ חרושת לנעליים, הצלחתי לשכנע להצטרף אלי. עלינו על עגלה ויצאנו לכיוון רחוב הרכבת בעיר העתיקה של קובנה.

הרחובות המו מאנשים, שרצו אנה ואנה... בתחנת הרכבת פגשתי את דורה לויט. ״לאן תיסעי?״ - שאלה הצעתי לה: ״דורה, בואי איתנו לרוסיה״, אך היא אמרה: ״אני את אמא לא אשאיר״. ושוב לא ראיתיה.

הגיעה רכבת־משא, ובלי הרבה שאלות ותהיות עלינו עליה. מחשבתי היתה אחת: ל ה י מ ל ט ! כאשר הגענו לאבלי התעקש אחי אהרון לרדת ולהמשיך לדוסיאט, והרי היו לו שם אשה וארבעה ילדים! וכך אני רואה אותו נגד עיני, הולך על פסי הרכבת, שק על שכמו, הולך ומתרחק, עד שנעלם... - כשחזרתי לדוסיאט אחרי המלחמה, הצביעו על מצבת־עץ ואמרו לי, שגם אחי אהרון קבור שם.

עדינה ג. לילייקאס, הגוי הליטאי, שהיה סנדלר, ידיד־נפש למשפחתנו, הוא שרצח את אחינו.

חונקה (אלחנן- יהודה) בן רחל- לאה ואברהם גליק, 20.3.1932
שייקה ג.: כשהתייתמנו מאבינו גדל אחי חונקה אצל הדודה רבקה, אחות אבי, שהיתה נשואה אז לברציק סלובו. בגיל צעיר יצא חונקה ללמוד בישיבה בראקישוק, ואחר- כך עבר לדווינסק לישיבה של הרבי מבלז, ויותר מאוחר למד בישיבה בטלז.

הכבישים המו מפליטים...

המשכנו לנסוע, ולפתע התנגשות רכבות! אמרו אז שנהג הקטר הליטאי סירב בתוקף לעבור את הגבול, ופשוט השתגע... ובדרך - הפצצות. גם ברדווילישוק וגם בדווינסק. שם היתה הפצצה נוראה! ילדים ממש נקרעו מהוריהם...

החלפנו רכבת, והגענו לרז'יצה, קרוב לגבול לאטביה־רוסיה. אנו, רוב הפליטים, פנינו מזרחה, אל הגבול הלאטבי, כשמגמתנו להימלט לרוסיה, אך הנה ציפתה לנו אכזבה. בנקודת־ המעבר שמרו שוטרי גבול רוסים, שלא איפשרו מעבר אלא לבודדים, שהיו בידיהם רשיונות מתאימים. ליהודים לא איפשרו לעבור את הגבול, כי נחשדנו בריגול...

ובינתיים - הגרמנים מפציצים! התגודדו שם כמה ריכוזי פליטים, ובאין דרך להתקדם, ניסו רבים לחפש מקלט ביערות ובכפרים סמוכים. הכבישים המו מפליטים, הגרמנים המטירו אש ממעל, והליטאים המזויינים ארבו בדרכים וירו. רבים־רבים מצאו את מותם, וגוויותיהם התגוללו בצדי הדרכים.

ברז'יצה (עיר בלאטביה) נשארנו ללון בבית שהיו בו זוג זקנים ובת. באמצע הלילה העירה אותנו הבת בצעקות, שנברח! בחוץ שררה חשיכה, והמוני אדם הלכו בכיוונים שונים. אחר־כך התברר, שבגלל החשיכה אנשים תעו וחזרו לדווינסק...

הייתי עם ההולכים לכיוון הגבול. הלילה עבר ובבוקר הגענו לכפר, והופנינו לבית הספר. אך השמועות רדפו בזו אחר זו, היתה בהלה גדולה, ושוב המשכנו ללכת... כמו רבים אחרים התעלפתי גם אני, אנשים תמכו בי והקימו אותי על רגלי. התאוששתי והמשכתי. היו גם מקרים, שנשים ילדו בצדי הדרך... אני זוכר שבמקום ההוא השיגה אותנו השמועה, שמההפצצות בזילופה נפגעו חמשת אלפים איש!

בסבז' התעכבנו עד אשר איפשרו לנו לעבור את הגבול. אני זוכר שהגענו בערב ליער, ששרצו בו יתושים ענקיים, שעקצו אותנו עד זוב דם!...

הגענו לקולחוז, פוזרנו בין הבתים, ושכבנו על הרצפה. באמצע הלילה נשמעו צעקות שהגרמנים מתקרבים, ומיד הסתלקנו גם משם. בדרך עליתי על משאית צבאית והגענו לתחנת הרכבת. מצאנו שם ערב־רב, יהודים ורוסים, והאווירה היתה קשה. כעבור כמה שעות הגיעה רכבת, ומילאו אותה המונים. ההפצצות נמשכו, ורבים ירדו מהרכבת ולא חזרו.

עברו יומיים נוספים והגענו לאיבאנובו, עיר תעשיית הטקסטיל. אירגנו את הפליטים בבית הספר וקיבלנו אוכל.

למחרת סודרתי בעבודה בבית־חרושת לברזנט. עבדתי ליד נול אחד, וכעבור כמה ימים השתלטתי כבר על שמונה נולים... במקום ההוא נפגשנו כמה חברים, וביניהם בן־עיירי דוידק'ה זק ואיסרק'ה מבירז', ויחד תכננו לצאת לכיוון גבול פרס, ומשם - לארץ־ישראל...

הגענו לגורקי, שוטטנו ברחובות, ומיד זיהו שאנו פליטים. יהודי אחד הזמין אותנו לביתו, וכאשר סיפרנו לו שאנו מתכוונים להמשיך לאסיה התיכונה, לארצות החום, הוא נתן לנו מפת־דרכים מזמן הצאר, והצביע על הדרך קויבישב- צ'קאלוב, דרך ערבות קאזאחסטאן, עד לטאשקנט...

בטאשקנט ניגלו לפנינו תוצאות המלחמה. העיר מלאה פליטים, בפארק שכבו רבבות, ולנגד עיני ראיתי את "נהרות בבל"... עדיין הייתי עם דוידק'ה זק ואיסרק'ה. אני זוכר שהשגנו נקניק וכעכים, אך לא היה מקום ללון...

מה עושים ולאן ממשיכים? היו שמועות שפליטים הצליחו להגיע לסין. אך איך? איך עוברים בשלום את המדבריות?... ולאשחבאד? - "חס וחלילה! השמירה שם חזקה, ו מ ס ו כ ן!" - הזהירו אותנו...

ובטאשקנט התחילו בינתיים ברישום הפליטים. כל אחד נשאל לאן מועדות פניו, והציעו לנו ללכת לקולחוז. דוידק'ה קיבל את ההצעה, ואילו אני החלטתי להמשיך לנדוד...

הגעתי לבוכארה. ישנתי בתחנת־הרכבת שמחוץ לעיר, מתחת לכיפת השמים, כמו רבים־ רבים אחרים. ללא רישום אי־אפשר היה להישאר שם, רשמו רק את אלה שהיתה להם עבודה, ועבודה יכול היה להשיג רק מי שהיה רשום - - -

עוד לא האיר השחר, וכבר השתרך תור ארוך לרישום, וגם אני עמדתי בו. ברוסית הדלה שבפי הצלחתי, בסופו של דבר, לשכנע את הפקידה הרוסיה שתתן לי "פתק", לאחר שסיפרתי לה שאני חייט ושיש לי עבודה בקואופרטיב.. הודות לפתק הזה הצלחתי להשיג עבודה בקואופרטיב, ו - - - ארוחה. שם ניתן לי "אישור עבודה", ובמשרד הרישום זכיתי בהחתמת

אם כי תנאי המגורים, התזונה והעבודה בערים ובקולחוזים, שם התגוררו הפליטים, היו ירודים ביותר, הם התאמצו להסתגל למצב זה. ברם, עם התקרב הסתיו והחורף נאלצו רבים מהם, בעיקר מחמת לבושם הקל בו יצאו מביתם באמצע הקיץ, לנטוש את ערי מגוריהם והקולחוזים שבהם עבדו, כדי לנדוד לאזורי אסיה המרכזית, שם עשוי היה האקלים החם להקל על סבלם. חלק מהם ראה באיזור זה גם פתח תקווה לעקור לאפגניסטאן או לאיראן (פרס), ומשם להגיע לארץ ישראל. בודדים בלבד הצליחו לממש זאת. רבים מהפליטים התדבקו על דלתות לשכות הגיוס במטרה לצאת לחזית. "יגייסוך בבוא השעה, ובינתיים גם העבודה בעורף חשובה למאמץ המלחמתי..." - היתה התשובה הלאקונית בקיץ ובסתיו 1941.[21]

הפאספורט הליטאי שלי: ״רשום כדין״. עוד קודם לכן פגשתי את שני האחים גורדון משאנץ, שפינו לי מקום לינה בביתם. ועתה, הודות לפספורט המוחתם, יכולתי להירשם כדין גם ב״ספר רישום הדיירים״, שלפי החוק נוהל בכל בית...

התנדבתי לדיוויזיה הליטאית, וכעבור זמן־מה הוזמנתי להתייצב בטאשקנט במשרד קציך העיר וגוייסתי. הספקתי לצאת לאמונים, חפרתי בונקרים, ולפתע - תקפה אותי המאלאריה. המחלה לא הירפתה ממני תקופה ארוכה, ואושפזתי לסירוגין. אני זוכר היטב את היום, כאשר שכבתי בבית־החולים, ונשמעה שירת הצועדים. הדיוויזיה הליטאית יצאה לחזית...

תקופה מסויימת הייתי בבאלאחנה, שם נשארה העתודה של הדיוויזיה הליטאית. התאמנו, עסקנו בעבודות נקיון, והייתי ״נושא־כלים״ של קצין אחד. הייתי חלש, ובהמלצת רופא יהודי משאבלי נבדקתי על־ידי ועדה רפואית, מתוך סיכוי לקבל שחרור מהצבא. כאשר ניתן לי שחרור זמני, החלטתי לחזור לבוכארה, ואני זוכר שכל הדרך הפניתי את ראשי לאחור בחרדה, שמא מתחרטים ורודפים אחרי...

נסעתי ברכבת, ובמדבר שוב תקפה אותי המאלאריה. במקום נידח הורידו אותי באלונקה, עם חולים אחרים, ורופא עבר ומיין, ואותי סירב לאשפז. היתה שם אחות רחמניה, שהטיפה ברוגז לרופא, שאינו מתיחס בכבוד למדים שלבשתי, והודות לה זכיתי להתאשפז וקיבלתי מיטה בפינה, במקום שהיה מלא קאזאחים חולים. זקנה קאזאחית טיפלה בי שם במסירות. אני זוכר שכאשר התעוררתי, היא עמדה לידי ושאלה: ״אמן?״ ועניתי: ״אמן״ (מוסלמי)... לו הושארתי ברכבת, בוודאי הייתי מוצא שם את מותי. כאשר שוחררתי מבית החולים הציעה לי האחות מקום בביתה. היא באמת הצטיינה במסירותה. ואני החלטתי לחזור לבוכארה. אני נזכר, שהמעיל הצבאי שלבשתי שם היקנה לי זכות לא לעמוד בתור... עלי לציין, שבסתיו התחיל הכפור, האנשים היו חלשים, ועשרות ומאות צנחו ונפלו...

בבוכארה חזרתי לעבוד בקואופרטיב לטקסטיל. כשפג תוקפו של השחרור הזמני חזרתי לצבא.

נוסף להתגייסותם הפעילה של אלפי פליטים יהודים בקזחסטאן, בקירגיזיה, בסיביר ובמקומות אחרים למבצע רכישת להק- מטוסים לצבא הסובייטי ע״ש ״ליטא הסובייטית״ סייעו הם בעקיפין למאמץ המלחמתי ע״י הצטיינותם בסקטור המשקי- כלכלי באזורי מגוריהם. כשאר ה״זאפאדניקים״ (בני המערב) גוייסו, כאמור, גם הרבה יהודים ליטאים בתחילת המלחמה לעבודה- חובה צבאית במסגרת מחנות עבודה וגדודי עבודה. אמנם, חלקם הועברו לדיוויזיה הליטאית, כשזו הוקמה, אך באותה שעה וגם אחר- כך המשיכו לשלוח למחנות ולגדודי העבודה אותם יהודי ליטא שנפסלו לשירות בדיוויזיה מבחינה פוליטית או סוציאלית (מוצא בורגני מובהק וכד׳).[22]

עם בוא השחרור...

לווילנה הגעתי מייד עם שחרורה, ושירתי בה כחייל ב״חיל המשמר״. אני נזכר שכבר ביום הכיפורים תש״ה הייתי שם בבית הכנסת. לאחר שהשתחררתי מהצבא נסעתי לדוסיאט. יצאנו מווילנה, ובאבל שכרנו עגלת חורף וחצינו את האגם. ה״פארטיזנים הלבנים״ הליטאים ירו לעברנו, אך אנחנו המשכנו. ידענו כבר שיהודי העיירה הושמדו, אך היתה תקווה, שאולי מישהו יידע לספר לנו מה קרה.

עבר חודש, ושוב הגעתי לעיירה. היה זה ביום רביעי, יום השוק, אך לא היה זה ״יום השוק״ מהימים ההם... לא מצאתי יהודים, לא מצאתי חיים, והרחוב היה זר.

בדרכי לשוק פגשתי ברחוב את בנו של מרקליס, עירוני שהפך לקומוניסט, ונשא לאשה בת־כפר מסביבתנו. פעם שכן בית־ספרנו גם בביתם שבעיירה, ומשם הכרתיו. הגוי הזה זיהה אותי וקרא: ״אברמוקאס״ (בן אברהם. בפי היהודים כוניתי דווקא ״רחל־לאה׳ס״). הוא סיפר שבמלחמה היה יחד עם הקומוניסטים, שפעלו בסתר עם הפארטיזנים, ומפיו נודע לי גם על גורלו של אלקה ברון (״אלתרוקאס״, בן אלתר, כך כינה אותו).

התאכסנתי בבית שהיה שייך פעם לחריט, ועתה התגורר בו ליטאי, שיחד שיחקנו בילדותנו, ואף ״נלחמנו״ זה בזה... שנינו הוזמנו לארוחה אצל משפחה ליטאית, שגרה בביתו של הרב. ״זה הרב שאצלו למדתי בלילות משנה וגמרא״ - הרהרתי בלבי, ונחנקתי מדמעות. בערב ההוא נודעו לי פרטים על ההשמדה...

הרביתי לשתות, וכנראה לא שמתי מחסום ללשוני, כי למחרת האיצו בי להסתלק מהמקום, פן יאונה לי רע בגלל הדברים הקשים שהשמעתי - - -

חזרתי לווילנה. אני נזכר עכשיו בערבי התרבות, שאותם מיהרו לארגן הסובייטים. באחד מהם, ״ערב ספרותי״, השתתף גם המשורר פרץ מארקיש. הוא נשא נאום, וכמקובל, הוא שיבח את ברית המועצות ומנהיגיה. בצאתו מן האולם, היקפנו אותו חבורת צעירים ציונים, ושאלנו אותו: ומה יהא על העם היהודי? וזכורה לי תשובתו ברוסית: ״העם היהודי יזכה במה שלא היה לו״ - וצליל קולו חוזר אלי עתה...

בעת ההיא שמעתי לראשונה את שיר הפארטיזנים. שר אותו בנימין אקסלרוד, איש וילנה. הוא סיפר לנו אז על גיטו וילנה ועל זוועות המלחמה. *

* המשך בעמוד 381

שמואל לויט — היהודים הצטיינו בגבורתם

יש לך אופנוע? - סע לרוסיה!

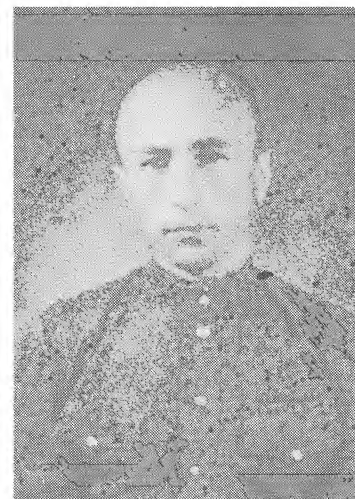
ביום ראשון, 22 ביוני 1941, נפלה בקובנה הפצצה הראשונה.
באותה תקופה עבדתי כמנהל מחלקה בטרוסט של חמרי בניין. גם אחי שאול ואיסר חיו כבר בקובנה. שאול עבד בתעשיית טנקים, וגר אתי בחדר, ואיסר עבד בבית־חרושת לסיגריות. אחי דב ואחותי דורה גרו עם אמא בדוסיאט.
לפנות בוקר הודיעו ברדיו שפרצה מלחמה, אך ביקשו לא לעשות פאניקה, ושכולם יבואו לעבודה. שאול יצא בבוקר לעבודה, ואילו אני נשארתי בבית.
אווירונים גרמנים הפציצו את העיר. יצאתי באופנוע לחפש את שאול ואיסר. עיכבו אותי יהודים ואמרו: "לאן תיסע? הלא הליטאים מהגדוד החמישי הורגים יהודים ברחוב!".
האנטישמיות הורגשה כבר מזמן. ידוע היה כי בקרב הליטאים מצויים שליחיו של היטלר. יעצו לי אז: "יש לך אופנוע? סע לרוסיה! אם יש לך דלק, ברח!" הגרמנים היו אז במרחק עשרה קילומטרים מקובנה. חזרתי לחדר בתקווה, שאמצא שם את שאול, אך הוא לא היה. לקחתי עמי בגדים, והשארתי לו פתק.
הגעתי לתחנת הרכבת, ושם נודע לי שאיסר ואשתו יצאו כבר לכיוון דוסיאט. בתחנה עמדה רכבת, וכפי שהתברר היתה מיועדת לפעילי המפלגה החשובים. היתה שם שמירה קפדנית, ולא איפשרו לאחרים לעלות עליה. יהודים עמדו והתחננו, אך לשוא. היתה זו רכבת ארוכה, עשרים קרונות בערך. שם פגשתי את בתיה שר"ב, והצעתי לה: "בואי ונברח לרוסיה", אך היא אמרה שתנסה להגיע לדוסיאט.
ניצלתי רגע כשהחייל ששמר לא הקפיד, עליתי לרכבת, והסתתרתי מתחת לאחד הספסלים, והרכבת יצאה לדרכה.
היריות ליוו אותנו לאורך כל הדרך. הליטאים הפאשיסטים תקפו מכל צד. ולפתע - התנגשות רכבות. רבים נפגעו, וביחוד אלה שישבו בקרונות הראשונים. הייתי בקרון האמצעי ולא נפגעתי. יצאתי וראיתי הרס סביבי. השמים היו שחורים, והמטוסים הפציצו ללא הרף. בסמוך היתה תחנת רכבת שהופצצה ללא רחמים. ירדתי למנהרה, ושם היו המוני חיילים רוסים. כשחלה הפוגה בהפצצות יצאתי. הכל בער! הכל היה הרוס! ראיתי שאריות מקרונות הרכבת שבה הגעתי מקובנה. שם מצאתי את המזוודות שלי. הלכתי ברגל מרחק של כשנים עשר קילומטרים, ועליתי לרכבת שיצאה לרוסיה.

כמו צפורים נודדות

לאחר טלטולים ומסע־תלאות ברכבות הגעתי לוויקסה במקום ההוא עבדו בעיקר בכריית "טורף" (כבול), אך הודות לעצה טובה שקיבלתי מקובנאי אחד (ליטאי תמיד עוזר לליטאי...) ניצלתי מצרה זו, כשבתחנת הרישום נרשמתי כמומחה לצבעות ולתיקון רכב.
אני זוכר נאום של רוסי אחד בוויקסה: "האחים שלנו שופכים את דמם במלחמה הקשה. יש ביניכם רופאים ומהנדסים ("ואתה חושד שהם גם מרגלים" - אמרתי לעצמי), אך איננו יכולים בשעה קשה זאת להעסיק אתכם במקצועכם. לנו דרוש 'טורף' לחורף!" ה"טורף" הזה נראה כאשפה שורצת ג'וקים ענקיים, ועקיצה של ג'וק כזה פירושה מוות!
בוויקסה הייתי כחודשיים, וכשהגרמנים התקדמו לתוך רוסיה, נסעתי לאומסק בעצת בחור שאמר לי: "בוא ניסע לאומסק. שם יש לי דוד והוא יעזור לנו". הנסיעה ארכה חודש וחצי. אך באומסק פגש אותנו לא הדוד, אלא הקור העז של סיביר, ארבעים מעלות מתחת לאפס! אפי קפא והסמיק, ואשה טובה שפשפה את פני בשלג. לא יכולתי לשאת את הקור הנורא הזה, וכמו צפורים נודדות נדדתי גם אני לארצות החום.
הגעתי לטאשקנט, בירתה של אוזבקיסטן. בתחנת הרכבת ישבו אשה וילדיה מריגה, וסביבם ערימה של מזוודות. האשה היתה כנראה עייפה מהטלטולים, וכל פעם נשמט ראשה הצדה. היה לילה, לא היה לי מקום לישון, והסתובבתי בתחנה הלוך ושוב. כל פעם שהתקרבתי לאשה, ראיתי שערימת המזוודות קטנה והולכת, חסרה אחת, ועוד אחת, ועוד אחת. הגנבים "חגגו" שם, אך אני לא העזתי להתערב, כי היו מסוגלים לחתוך את אפי.
בטאשקנט לא איפשרו לנו להישאר יותר מעשרים וארבע שעות, ונאלצתי להמשיך לנדוד.
כעבור עשרה ימים הגעתי לזמבול, שם הסתובבו ליטאים- קומוניסטים. מפיהם נודע לי שקמה הדיוויזיה הליטאית, והתנדבתי אליה.

יצאנו לחזית לנקום!

בדיוויזיה ה־16, הלא היא "הדיוויזיה הליטאית", בכל מקום שפניתי, שמעתי יידיש.

שמואל לויט
בן משה וחסידהלאה

בקרבות בצד קריאת ההסתערות השגרתית (ברוסית): "חברים, בעד המולדת, בעד סטאלין – קדימה!" קראה הזעקה (ביידיש): "ברידער, פאר אונזערע טאטעס און מאמעס!" ("אחים! עבור אבותינו ועבור אמהותינו!").[23]

היו אתנו אב יהודי (שהיה עגלון) עם חמשת בניו! הרבה פעמים זיהיתי חיילים יהודים שהתפללו, והיו אפילו שהניחו תפילין.
גוייסתי בדרגת סגן, הודות ל"עבר הפיקודי" שלי בצבא הליטאי. אימנתי חיילים, ואז גם למדתי רוסית.
בחורף 1942 כבר הייתי מגוייס. יצאנו לחזית, לאלכסייבסקה, כדי להתקדם בכיוון לגבול ליטא. הייתי בחיל- ההנדסה. מלאכתנו היתה לגלות ולהניח מוקשים, והקמנו גשרים במקום אלה שפוצצו. שם היה המפגש הראשון שלנו עם האש. תוך חודש נפלו ששים אחוז מחיילי הדיוויזיה. הגרמנים סגרו עלינו. הם היו מאפשרים לנו להתקדם, ולפתע תקפו. נסוגונו, ובטולה (העיר שבה מייצרים את הסמוברים) התארגנו מחדש.
חלפה חצי שנה, ושוב יצאנו לקרב. הדיוויזיה שלנו נתקעה בעמק, הגרמנים היו במעלה ההר, הסתתרו בין העצים וירו עלינו. חיל-הרגלים שלנו נסחב בבוץ. הגרמנים לא חדלו לירות, והתקשינו להתחפר. חיילים רבים פשוט השתגעו, ורבים נפלו חללים.
יום אחד ניגש אלי פולקובניק ליטאי, שהכיר אותי עוד מליטא, ולחש לי, שנבחרתי לעבור אל עמדות הגרמנים, מרחק עשרה קילומטרים, כדי לפוצץ שם גשר מבטון. הגשר שימש למעבר מרכס לרכס, והשמירה הגרמנית עליו היתה חזקה ביותר. המודיעין שלנו דיווח, שבתוכנית הגרמנים לעקוף את הדיוויזיה הליטאית, ולכן כל כך חיוני לפוצץ את הגשר. המלאכה היתה צריכה להיעשות, כמובן, בסודיות מוחלטת.
יצאנו, קבוצת חיילים ואני בראשם, ואתנו כמות גדולה של חומר נפץ. היה עלינו לחצות שדה מוקשים של הצבא הרוסי, ולאחר מכן שדה מוקשים של הגרמנים, ועוד נותרו לנו שמונה קילומטרים עד לגשר.
היה אתי סרג'נט יהודי מפוניבז', קבאס שמו שנינו "ניקינר" את הדרך. שררו חושך, אפילה וקור של הסתו הגענו אל היער בשעה תשע היינו כבר שלושה קילומטרים בתוך התחום הגרמני.
הפעולה היתה צריכה להתחיל סמוך לחצות, בזמן חילוף המשמרות. ערכתי מפקד ומצאתי שחסרים שמונה חיילים. היצבתי מאסף, כדי שחיילים לא יוכלו לערוק.
המתנו ביער עד השעה אחת. התקרבנו אל הגשר, וראינו שם את הזקיפים, כשאחד צועד מול השני. ניכר היה שקר להם. היו אתנו חיילים מומחים ללוחמה בסכינים, ושלושה זינקו על הזקיפים, וסתמו להם את הפיות. אחד מהזקיפים, סרג'נט ס.ס., שגילה התנגדות, חוסל בדקירות. השני לא התנגד, ומילמל משהו בדומה ל"היטלר קאפוט. סטאלין גוט" (היטלר מחוסל, סטלין טוב), ולקחנו אותו אתנו בשבי.
בהנחת חומר הנפץ לא נתתי אמון באיש, מלבד קבאס. הנחנו את חומר הנפץ בשני מקומות, ומשכנו חוטים. היה זה גשר ארוך, בנוי היטב. עשינו מה שעשינו, והיינו כבר בדרך חזרה.

שמואל לויט (מימין) בדיוויזיה הליטאית.

חושך ואפילה! נותרו לנו עוד שלושה קילומטרים עד למעבר הפנוי ממוקשים. שאותו סימנו מקודם, ולפתע נשמע קול נפץ אדיר! מימי לא שמעתי רעם נפץ כזה. הרגשתי רעידת אדמה, ממש כמו בסרטים. ולמרות שהיינו כבר במרחק למעלה משישה קילומטרים, נדמה היה כאילו הפיצוץ התרחש בסמוך אלינו.

ידעתי אז שמלאתי את התפקיד שהוטל עלי. אך אי־אפשר להגיד שהרגשתי גאווה. היו לנו כבר הרוגים ופצועים, עוד לא הגענו למחוז חפצנו, והגרמנים כבר פתחו באש ארטילריה וטנקים התחילו לנוע - - -

כשחזרתי למקום הריכוז, מצאתי את שמונת העריקים. דרשתי מהם שייצאו להביא את הנפגעים, ואז לא אמסור שערקו. ואמנם הם יצאו, ושניים מהם לא חזרו.

כבודה שלמה קיבלה את פנינו בנשיקות וחיבוקים. זכינו לרחיצה טובה, לבגדים חדשים, ושבועיים הבראה. היו אלה שבועיים של שתייה ובילוי.

הוענק לנו אות הצטיינות, ואני זכיתי גם באות כבוד - "הכוכב האדום", וזה גם בעבור כמה פעולות דומות שביצעתי.

הייתי כשלוש שנים בחזית והייתי רגיל ללוחמה. תמיד הלכתי בראש ודאגתי שחיילים לא יעלו על מוקשים. אין ספק שפחדתי, אך אינני יכול לציין רגע מסויים, שבו פחדתי במיוחד.

לגרמנים היו תנאים טובים. היו להם כלי מלחמה, היה להם אוכל, ואילו לנו, בחזית השלישית, לא היו מספיק כלים, לא היתה תחמושת, והיינו ממש רעבים.

הגענו עד גבול לאטביה, עד לריגה, ושם נגמרה בשבילנו המלחמה...

בקו טוקומס־ליבאווה המשיכו הגרמנים להילחם. למרות שגרמניה כבר נכנעה לבנות הברית. כשהפאשיסטים נכנעו. קיבלה הדיוויזיה הליטאית כרכרות עם סוסים. וככה נכנסנו לליטא והגענו לווילנה. עבר זמן עד שהמסגרת הצבאית הזאת התפרקה.

עלי לציין, שהיהודים הצטיינו בגבורתם. הנה וולף וילנסקי, יהודי מקובנה. זכה לתואר גיבור ברית־המועצות! והיו נוספים, שאין זוכרים להם זאת..

אני יהודי והבית הזה שלי!

קיבלתי חופשה ויצאתי לעיירתי, לדוסיאט. עליתי על עגלת־חורף. אתי היה חייל רוסי, וגם אני הייתי עדיין במדים.

הפארטיזנים הליטאים "הלבנים" המשיכו לארוב ולפגוע בצבא האדום, אך שום דבר לא יכול היה להרתיע אותי. רציתי הביתה...

הגענו לעיירה באור יום. מצאתי אותה גדולה יותר משעזבתיה. לא מצאתי בה שום יהודי.

פניתי ישר לבית שלנו, בית בן קומה אחת. מצאתי שם רופא ליטאי. שלא הכרתיו מקודם.

הרופא חשב שאני קצין רוסי, וקיבל את פני במשקה. "טוב שהגעת היום. נשארו לי משקאות מאתמול, מהחתונה של בתי" - כך אמר, והגיש לי כוס מלאה וודקה. הפכתי את הכוס אל פי והוא ציין, שהרוסים יודעים לשתות היטב. אמרתי לו: "אני יהודי, והבית הזה שלי. כאן גרו הורי, וכאן נולדתי אני" - והוא נשאר לעמוד בפה פעור.

הבטתי סביבי, ולא מצאתי זכר ממשהו שהיה פעם שלנו.

פגשתי בעיירה הרבה גויים שזיהיתי אותם, וביניהם ואלולים. שגם לו היתה חנות־בדים. ולכן הכיר את אמא. שאלתי מה עלה בגורל בני משפחתי ונודע לי מה היה קיצם של בני העיירה.

שהיתי בעיירה כמה שבועות וחזרתי לצבא. כעבור חצי שנה השתחררתי. ועברתי לקובנה.

עבדתי במשך שמונה עשרה שנה כמרפא שיניים בקליניקה של מ.ג.ב. יצרתי קשר מכתבים - אמנם לא ישיר - עם אחיותי רבקה ובת־ה בארץ. היה זה חלומי לעלות לארץ־ישראל. בארץ היו כל קרובי. בליטא כולם נהרגו, ולא נותר לי שם איש קרוב. כמה פעמים הגשתי בקשות לעלות לארץ. ידעתי, שכל עוד אעבוד ב־מ.ג.ב. לא אקבל אשרה. לכן עשיתי הכל כדי לעזוב את העבודה ההיא, ועברתי לעבוד בבית־חולים בתור מרפא שיניים.

נאבקתי על עלייה לארץ. כשאדם רוצה להשיג משהו, הוא צריך להיאבק! ואני נאבקתי. הגשתי כל מסמך שיכול היה לעזור לי. כל הזדמנות שנפלה לידי ופתחה לי דרך - ניצלתי.

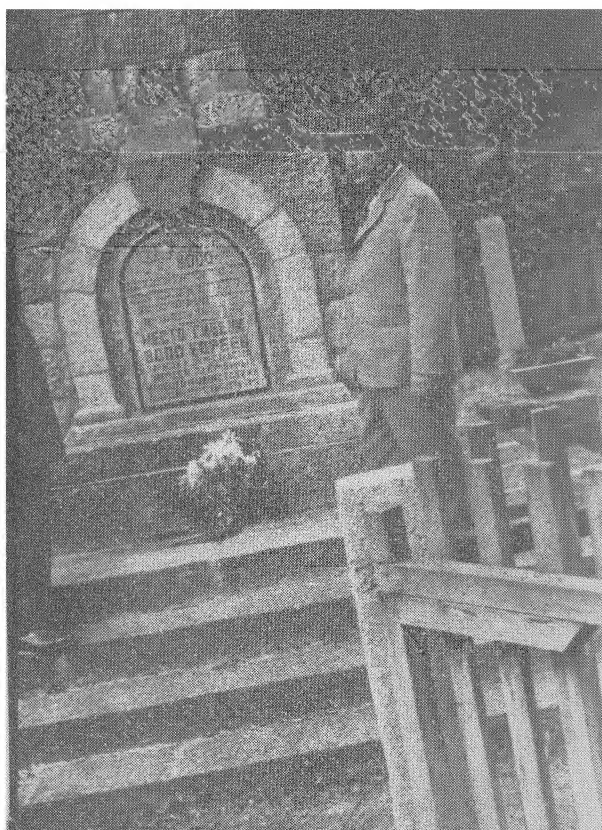
רק בשנת 1966 קיבלתי היתר עלייה ועליתי.

בוודאי שאני מאושר שאני כאן.

מינקותנו לימדו אותנו לאהוב את העם היהודי. לאהוב את ארץ־ישראל. היה זה כמו באגדה. בדוסיאט כולם היו מסורים לארץ־ישראל. החינוך בבית הספר ובתנועה כיוון את הנוער לבניית הארץ ולא לעזיבתה. די לנו בגלות!

בבית החולים
שמואל לויט בחלוק לבן (משמאל).

שמואל לויט ליד קבר אבות.
"כאן נפרדתי מבני משפחתי..."

לנה בינדר (ויסקולסקי) — אחות רחמניה בצבא האדום

עברתי בחיי בהרבה ערים ועיירות יפות, אך דוסיאט של ימי ילדותי, היתה היפה מכולן! הנה היא ניצבת לנגד עיני.

עולות על לבי דמויותיהם של אבי אבא־שייע ואמי לוטה.

אבא היה אדם פיקח ועליז. תמיד הזמינו אותו לחתונות, כי עשה שמח, שר וזימר. בשמחת תורה היה אבא מארגן את חבריו, ויחד היו עוברים מבית לבית, פותחים את התנור, טועמים ושותים לשכרה. אבא היה מומחה לסיווג פשתן, ועבד גם בממל ובפוניבז׳. הוא היה נודד למרחקים, כדי למצוא פרנסה. הוא נפטר ממחלה בשנת 1933. כשחלה הייתי עדיין ילדה. ד״ר דרויאן היה בא לביתנו ומזריק לו זריקות ארגעה. כשהבאתי לרופא בקובנה את צילומי הרנטגן, הוא בחן אותם, הביט בי ואמר: ״ילדה יקרה, כבר מאוחר...״ אבא העדיף שאני אגיש לו את הדייסה – מזונו היחיד. ״היא טעימה לי במיוחד כאשר את מגישה לי אותה״ – לחש. מיום ליום איבד ממשקלו ובאחרית ימיו היה גופו כחוש, רק עור ועצמות. לא יכולתי לראות בסבלו והתפללתי שייסוריו לא יארכו. בבית לא היה חשמל, ורק אור הנר האיר את החדר. אני זוכרת, כאילו היה זה היום. ראיתי את הנר הדועך והרהרתי: כמו הנר דועכים והולכים חייו של אבא...

ואמא – הנה אני רואה אותה עומדת ומדליקה נרות שבת, ואנו עומדים סביבה. אבא מגיע מבית הכנסת, והבית מלא אורה, שירה וסיפורים. ביתנו היה בית מסורתי כבתים רבים בעיירה – בלי אדיקות מיוחדת. ודווקא בבית הוריה של חברתי הטובה, ריינקה לוין, באנטאליפט, אני זוכרת את אווירת הקדושה בשבת, שהיתה כל כך מפוארת! לאביה היה זקן ארוך, והאם היתה אשה יפה. כשהתארחתי בביתם בשבת, כולנו ישבנו מסביב לשולחן, הכול שרו שירים, והאווירה השבתית כל כך הרשימה אותי. אני זוכרת איך אכלתי באטיות ובביישנות את ה״געפילטע־פיש״, והמארחים העירו לי להפוך את הדג ולאכול אותו יותר במרץ...

ריינקה ואני היינו חברות טובות. ״שני גופים ונשמה אחת״ – כינו אותנו. כשבאתי לארץ, כל כך השתוקקתי לפגוש אותה, ונסעתי באופן מיוחד אליה לקיבוץ. היה זה אחרי שנות פרידה ארוכות...

למדתי ארבע כיתות בבית הספר ״תרבות״ בדוסיאט, ואני נזכרת באהבה ובחיוך, איך היו המורים צובטים את לחיי האדומות... ואחר־כך סיימתי גימנסיה בראקישוק. הייתי חברה פעילה בקן השומר הצעיר בעיירה שלנו, ויצאתי להכשרה בקולקטיב השומרי בקובנה. אני נזכרת בארוע מיוחד בהכשרה. עמדנו וטיגנו קציצות בשר כשלפתע גאה הנהר על גדותיו. מימיו שטפו אל תוך הבית שלנו, והקציצות שטיגנו צפו על המים, וכך אני רואה אותן עתה לנגד עיני...

כשעזבתי את הקולקטיב למדתי בקובנה בקורס לאחיות־מיילדות בבית החולים של הצלב האדום, ואחר־כך עבדתי כמיילדת במקומות שונים.

האם לוטה לבית צ׳רנומורדיק בנעוריה.

השומרים מדוסיאט ומזאראסיי נודדים עם ״המנהיג״ יעקב גוטליב.
לנה ויסקולסקי (שורה שניה למעלה, שניה משמאל). רבקה שו״ב (שורה אמצעית, שלישית משמאל).

אין זמן להיסוסים

בתקופה הסובייטית עבדתי בקובנה כמיילדת בבית החולים של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית.

כשפרצה מלחמת גרמניה־רוסיה, התחילה מהומה בעיר, ופעילי המפלגה נמלטו על נפשם. נדרשתי להצטרף אל העוזבים, כדי לשמור על יולדת, אשת אחד מפעילי המפלגה החשובים, שהיתה אז לאחר ניתוח קיסרי.

איפשרו לי לארוז כמה חפצים, ובין היתר לקחתי אתי גם צילומים מן האלבום שלי. אחי ישראל היה אז בקובנה, התקשרתי אליו בטלפון, וביקשתי ממנו שיארוז גם הוא ויצטרף אלי, אך הוא סירב. הפצרתי בו שוב ושוב, ולשווא. הירהרתי בקול ואמרתי, שאם הוא אינו נוסע לא אסע גם אני. וכאן אני צריכה לדבר בשבחו של הרופא היהודי הפולני, ד״ר פינגרהוט, שלו, כנראה, אני חבה את חיי. היו שם אחיות ששמעו שאינני רוצה לנסוע, וביקשו לנסוע במקומי כדי לברוח לרוסיה. ד״ר פינגרהוט אמר לי: ״טיפשה שכמותך! כולן רוצות לנסוע, ואת מהססת? והלא אין זמן להיסוסים!״ ובאותו רגע ממש היתה הפצצה. אני זוכרת, שתפשתי את פני בשתי ידי ומייד הלכתי ונכנסתי למכונית.

בווילקומיר רציתי לעזוב את כולם וללכת אל אמא ואל אחי נוח, שעזבו את דוסיאט ועברו לגור באוטיאן. אך אמרו לי שהדרך חסומה ולא אוכל לעבור.

הגענו לווילנה, וגם שם היו הפצצות. הרופא נשאר, ואנו המשכנו למינסק. ד״ר פינגרהוט הספיק עוד לעודד אותי ולהרגיעני: ״תיפני למשרד הבריאות ותראי, שבכל מקום יעסיקו אותך״.

במינסק הכנסנו את היולדת לבית החולים, וניגשנו למקום שבו רוכזו כל האח״מים. לא עבר זמן רב ובא הנהג ואמר לי, שמוכרחים מייד לקחת את היולדת ולהמשיך הלאה, כי ההפצצות לא חדלו. גם בתי החולים הופצצו, ומסביב הכול בער! החולים הועברו ממקום למקום ולא מצאנו את החולה שלנו, ובלעדיה איש לא היה מסיע אותנו הלאה. היפנו אותנו ליער, שם רוכזו חולים ופצועים, וביניהם מצאנו את האשה עם התינוק. היא ישבה – וכך אני רואה אותה גם עכשיו לנגד עיני: התינוק בידיה, וכאילו חיכתה כבר לסופה המר. הכנסנו אותה לתוך המכונית ונסענו הלאה.

הגענו למוסקבה. את היולדת העברנו לבית־חולים, ואני פניתי שם לנציגות הליטאית (ידעתי ליטאית, אך לא רוסית).

במשך שנה הייתי בקולחוז פרקופנוי (באיזור סאראטוב) ועבדתי שם כמיילדת יחידה, ללא סיוע של צוות רפואי. אחד הבתים פונה מיושביו כדי לשמש כ״בית יולדות״...

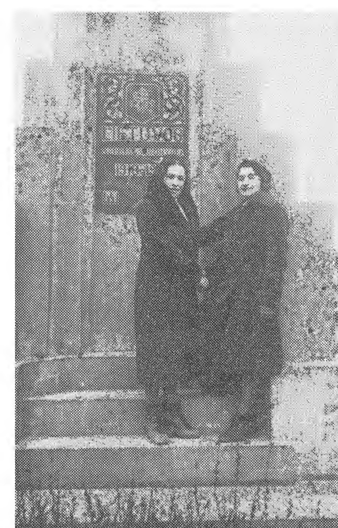
בזמן ההוא ביקשתי להתנדב לדיוויזיה הליטאית, אך נעניתי בשלילה. הבטיחו לי, שכאשר יגייסו נשים יפנו גם אלי... בינתיים נודע לי שדודתי אניה מויסייבנה (אשת דודי, אחי אמי) עובדת כרופאה בבית חולים בקראסנוקאמסק, ולאחר שנקטו צעדים מתאימים הוזמנתי לבוא לשם, ועבדתי בבית־חולים צבאי כאחות ראשית. עבדתי ברצינות ובמסירות בהנהלתו של רופא, שהיה קשוח מאוד, אך אני ״חשדתי״, שיש בו נשמה יהודית... יום אחד היו צריכים להוציא מצוות בית החולים אנשים לחזית. עמדתי בפני ועדת מיון, שבתוכה היה גם הרופא הקשוח, ופנו אלי ברוסית. והנה אני שומעת שהרופא אומר לחבריו, שאינני מבינה רוסית ולכן אינני ראויה להצטרף לצוות, ובעודו מדבר היפנה מבטו אלי ויכולתי להבחין בקריצת־עינו, כאילו רמז לי מה היתה כוונתו...

הרופא נשאר לעבוד במקום, ומוניתי לשמש אחות ראשית במחלקת הקצונה. הצוות שיצא לחזית ניספה כולו בדרך.

בהיותי בבית החולים הצבאי התידדתי עם אחות ממחלקה אחרת, והיינו מנהלות בינינו שיחות ארוכות. כתום המלחמה גילתה לי את סודה: הוטל עליה על־ידי הנ.ק.ו.ד. לאתר עריקים, שהשתמשו בתחבולות שונות כדי לא לצאת לחזית, וכך הסגירה אנשים רבים. נדהמתי. מייד חשבתי על השיחות שהיו בינינו, ושלא תמיד נזהרתי בהן בלשוני, ושאלתי אותה מדוע לא הסגירה גם אותי. ״לא לשכמותך התכוונתי״ – השיבה לי...

בתום המלחמה הגעתי לווילנה, ועבדתי שם בבית החולים.

מכתבים לבני משפחתי, ששלחתי עוד קודם לכן, חזרו עם הערה על המעטפה: ״אינני רוצה לצער אותך, אך שום יהודי לא נשאר״... נודע לי, שאחי משה, שהיה חייל בצבא הליטאי, נלכד בקסרקטין שהוצת ועלה באש, ושם מצא את מותו. כאשר נסעתי לדוסיאט עליתי לבית העלמין

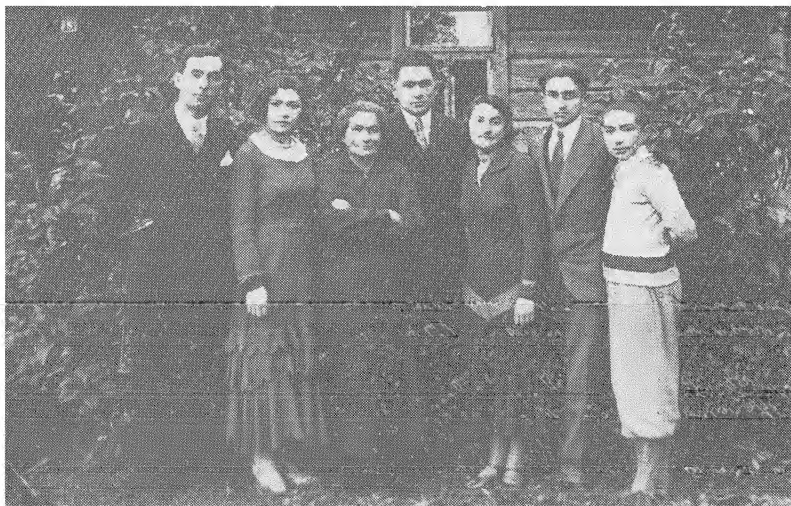
לנה ויסקולסקי ורבקה לויט ליד האנדרטה לחייל האלמוני בדוסיאט.

הישן. פרה הסתובבה שם. מצאתי מצבות הפוכות, ובשום אופן לא יכולתי לאתר את קבר אבא, וזה כאב לי כל כך...
באוטיאן לא עמד בי כוח לגשת לבית אמא, ולא יכולתי לפצות פה ולשאול מה קרה למשפחתי.

בווילנה נישאתי לבעלי בנימין, יליד אניקשט, ומ"אסירי ציון", שישב בכלא הסובייטי בקראסנויארסק.
עלינו ארצה בשנת 1969 יחד עם בתנו היחידה לוטה, שבינתיים נישאה והקימה משפחה.
אחותי לאה באה במיוחד מדרום אפריקה כדי לפגשני. והלא רק שתיים נשארנו...
היה לי ברור ומובן שדרכי תוביל רק לישראל. כלום מה הייתי צריכה, עוד ג ל ו ת?!
רק כאן ביתי!

האב אבא- שייע ויסקולסקי ובתו לאה.

האם לוטה וילדיה, מימין לשמאל: נוח, משה, לנה, ישראל, חנה ובעלה אהרון בריקמן (מוידון).
בתצלום מימין - האב אבא-שייע ויסקולסקי ובתו לאה

עם שארית הפליטה מדוסיאט על קבר- אבות.
משמאל לימין: לנה ויסקולסקי, רעיה וברוך קרוט, שמואל לויט ולובה נפוליון.

חנה פישרמן (פארס) — נדודים ורעב ברוסיה

"מי יברח מדוסיאט?"
בשנת 1940 נכנסו הרוסים לליטא, ר"הקולקטיב" שלנו - של השומר הצעיר בקובנה - התפזר. נשארתי בקובנה, למדתי כתיבה במכונה, ועבדתי.
סמוך לפרוץ המלחמה ביקרתי בבית, בדוסיאט, בפעם האחרונה. ענן אפל ריחף כבר באוויר. את החנויות הלאימו, ואיש לא ישן בשקט. אך אף אחד לא האמין שהרע מכל יכול לקרות. אולי בלבם חשבו האנשים להסתלק, אך עובדה, שאף אחד לא קם ולא צא. "הרכוש" קשר למקום. לא היו שם "מיליונרים", ואפילו את מעט הרכוש לא היה למי למכור.

חברות הקולקטיב בקובנה, 1937. משמאל לימין: חנה פארס, פרומה, ותמרה טייץ (מפלומיאן).

השכם בבוקר ה-22 ביוני 1941 התחילו ההפצצות בקובנה. אנשים התחילו להתרוצץ ברחובות, וגם אני רצתי, ולא ידעתי לאן. עם זרם ההולכים הגעתי לתחנת הרכבת, ועליתי על קרון בהמות. ידענו שהרכבת צריכה לנסוע בכיוון וילנה. תכננתי לרדת באבל, וללכת לדוסיאט, אך כולם אמרו שצריך לברוח משם! פגשתי שם את חונקה, אחיה של מאשה סלפ (שהיה עגלון, והוביל קמח לחנויות), וביקשתי ממנו להגיד בדוסיאט, שכולם יברחו! אני זוכרת שהוא הביט בי בתמיהה ואמר: "מי יברח מדוסיאט?" והוא המשיך בדרכו לעיירה.

הפה שכח ללעוס
מסלול הנסיעה שונה והגענו לדווינסק. ההפצצות השיגו אותנו גם שם. הרכבת לא יכלה להמשיך, והתחלנו ללכת ברגל. ההפצצות רדפו אחרינו כל הדרך, ובכל מקום בערה האש. ליקטנו עשב בשדה ואכלנו. היינו קבוצת בנות מאותו גיל, בערך, והצטרפנו לחיילי הצבא האדום הנסוג. הלכנו והלכנו, וכך במשך כמה שבועות שרכו שיירות של אנשים את דרכם לאורך קילומטרים רבים, והרגליים בצקו כהוגן!
הגענו לנקודת הגבול עם רוסיה - ויליקייה לוקי. אני זוכרת שכאשר הגענו לשם, שמעתי מוסיקה בפעם הראשונה אחרי שבועות רבים! היתה שם מסעדה ונכנסנו פנימה. על הקיר היתה תלויה מראה. התקרבתי אליה, הבטתי בה ולא זיהיתי את עצמי. כולנו היינו גוש אבק! אני זוכרת שהציעו לנו לאכול צנימים, אך הלסת כאבה, והפה לא יכול ללעוס...
רוב הזמן הייתי עם שולה, שגם היא נדדה כמוני, והתיידדנו. (שולה באה ממריאמפול, וכיום היא חיה בקנדה). היינו בתוך יער, ושוב הפצצה! נשכבנו, ואני זוכרת ששתינו התפללנו, שלפחות ניפגע פגיעה ישירה ולא נישאר נכות! לידינו רבים נפגעו ונפצעו, ואילו אנו קמנו בריאות! ושוב הלכנו. לפתע נשארנו לבדנו. ביער עמד בית בודד ולידו משאית של הצבא האדום והתקרבנו אליה. ניכר היה עלינו שאיננו מסוגלות להמשיך ללכת. קצין אחד שאל מי אנו ומניין? הוא סיפר שהם מחכים להוראה מהחזית לאן להמשיך, והציע לנו שנתעכב אתם במקום. הוא ביקש מבעלת הבית שתחמם לנו מים לרחצה, והאשה הגישה לנו גם מעט אוכל.
הערב ירד, והגיעה הפקודה לסגת. היינו בטוחות, שעוד מעט הגרמנים מגיעים אלינו.
בינתיים הגיעה משאית נוספת, והקצין ביקש שיצרפו גם אותנו. ההפצצות נמשכו וליוו אותנו כל הדרך. אל שיירות הפליטים הסתננו גם מרגלים גרמנים שהוצנחו בשטח, ומדי פעם חיבלו במסילות הברזל וברכבות. מרגלים כאלה נתפשו גם בנוכחותי.
בסוף יולי הגענו לסיביר, למקום שבו רוכזו הפליטים. רבים הופנו לעבודה בקולחוז. שולה ואני ביקשנו להשאר בעיר, אך אילצו אותנו ללכת לקולחוז. "אתן צעירות!" עבדנו קשה בשדה, ואוכל - קדחת!
התידדנו עם משפחה מקובנה, ויום אחד הם הציעו לנו להצטרף אליהם ולנסוע לנובוסיבירסק, שם יש להם בני משפחה, שבוודאי יעזרו גם לנו, ונוכל לעבוד וללמוד. יצאו מהמקום שתי משאיות, ואנו התגנבנו לאחת מהן. הסתתרנו, כדי שלא יגלו אותנו, וכך ברחנו מהקולחוז. הגענו לנובוסיבירסק, רשם אמר לנו ידידנו הקובנאי: "עכשיו לכו לאן שתרצו". הוא לא רצה,

כנראה, שנהיה עליו לטורח. הלכנו ברחוב, ולפתע חלפה לידינו בחורה וקראה בשמותינו: "אניה, שולה, מה אתן עושות כאן?" היתה זו מארוסיה מהקולחוז. נתקפנו פחד וחרדה, שמא זו תסגיר אותנו. אך היא הרגיעה אותנו וסיפרה, שהיא מתגוררת אצל אחותה, והזמינה אף אותנו להצטרף אליה. הגענו לדירה קטנטונת, פינה דחוקה, וכולנו ישנו שם על הרצפה. לפתע נכנס הביתה שוטר. נבהלנו, והיינו בטוחות שהנה נתפשנו. אך עד מהרה התברר שזהו הגיס של מארוסיה. הוא הציע לנו את עזרתו, והביא אותנו למרכז, שם דאגו לפליטים. ראש המרכז אמנם זיהה אותנו, אך הבטיח שלא יחזיר אותנו לקולחוז. אני זוכרת, שהלכנו אז ברחוב ללא פחד, ובדרך פגשנו יהודי זקן ואשתו, שמכרו מים אדומים לשתייה. כסף לא היה לנו, וביקשנו כוס אחת בשביל שתינו. הזקן שאל אותנו מניין אנו, וסיפרתי. הזקנה התחילה לבכות והזקן הרגיע אותנו, והובילנו לחנות כלשהי, שם סיפר לבעל החנות היהודי את סיפורנו. היהודי הזה נתן לנו את כתובתו, והבטיח שאשתו תקבל את פנינו יפה ותדאג לנו.

בינתיים נכנסנו למסעדה, ופגשנו שם חבורת צעירים מריגה. הם הציעו לנו לעזוב את הקור של סיביר, ולנסוע לאלמה- אטה. עוד מקודם הבטיח לנו ראש המרכז עבודה ולימודים, ואפילו בגדים חמים, והפציר בנו שנשאר, אך אנחנו החלטנו ללכת עם הצעירים.

שטירל (לבית יודלביץ. אשת אברהם- יצחק פאָרס) ובניה: גריינעם פארס (למעלה משמאל), שמעון פארס (יושב מימין) ואשתו חווה (איידלמן) וילדיהם (מימין לשמאל): מוטה'לה (-) (-) חיה- ליבה'לה ושרה'לה. עומד למעלה, מימין - אידל בן יואל ואסתר פאָרס (אחיה של חנה). משמאל צורף תצלומו של פייביש בן שטירל פאָרס.

"הנותרו עוד יהודים בחיים?"

הגענו לאלמה- אטה, וגם שם פגשנו פליטים. באותו זמן הגיע לאלמה- אטה חברה של שולה. היא הצטרפה אליו, ואילו אני נסעתי לטאשקנט, ומשם לסטאלינאבאד. שם פגשתי את מלכה פלדמן מדוסיאט ואת רעיה גר, חברה מהשומר־הצעיר בקובנה (שיותר מאוחר נפטרה בווילנה). למדתי בסטאלינאבאד, וגם עבדתי במסעדה של חברת סרטים, שמנהלה היה יהודי ממוסקבה. (משם אני זוכרת גם את בתיה בסוק, אחותו של ח'כ בסוק).

מסטאלינאבאד כתבתי מכתב לארץ, אל אחותי רבקה ברמת- השופט, ויום אחד קיבלתי הודעה, שהגיעה בשבילי חבילה מארץ־ישראל! ההתרגשות היתה גדולה. מנהל המסעדה צירף אלי בחור, שיעזור לי לסחוב את החבילה מבית הדואר. חבורה שלמה הקיפה אותי, ובכליון עיניים ציפו כולם לראות מה יש בתוכה. אך האכזבה היתה גדולה. החבילה הכילה בגדים ישנים, ונעליים עם טלאים. החברה התחילו לרטון: "אלה בגדים מחוץ־לארץ?" בחבילה טיפלו, כנראה, הרבה ידיים עד שזו הגיעה אלי, ומיד כתבתי לאחותי, שלא תוסיף לשלוח.

מסטאלינאבאד שלחתי מכתב לדוסיאט. אמנם היו לנו כבר ידיעות קשות ומרות, אך עדיין היתה בי תקווה שמישהו ניצל. את המכתב שלחתי לשכן שלנו, סטאלאמייקיס, שהיה מיודד עם היהודים. תשובתו לא איחרה לבוא: "אף אחד לא נשאר". לא האמנתי. עדיין קיוויתי. כל־כך קיוויתי! ועוד רציתי לראות "דרך חור קטן" את העיירה שלי.

בסטאלינאבאד הייתי עד סיום המלחמה. הגעתי לווילנה, ושם פגשתי את מלכה פלדמן וברוך קרוט. הם גרו בבית אחד, ואז נודע לי שצילקה שר'ב נשארה בחיים, וכי גם היא בווילנה. קשה לתאר במלים את פגישתנו הנרגשת.

החלטתי לנסוע לדוסיאט. שמואל'קה לויט, צילקה ואנכי נסענו ברכבת עד אבל. שם פגשנו ליטאים, שהעבירו בעגלות בולי־עץ לדוסיאט. עלינו על עגלת חורף ויצאנו אתם לדרך. היה קר,

דוסיאטאים בארץ- ישראל.
"אחותי רבקה פארס ולידה מיכה ברון."

התעכבנו ונכנסנו להתחמם בבתים בצדי הדרך. כשנודע לאנשים מי אנחנו, מיד הצטלבו, ואפשר היה לקרוא מהבעת פניהם את השאלה: "העוד נותרו יהודים בחיים?!" הם היו בטוחים שהגענו מכוכב אחר.

ידענו שהליטאים אורבים ורוצחים בדרכים, אך לא היה בי פחד. מעל לכל רציתי לראות במו עיני את הבית שלנו. עדיין קיוויתי. לא יכולתי להאמין שאיש לא נשאר!

הבית שלנו עמד על תילו. גרו שם וטרינר ליטאי עם משפחתו. פתחתי את הדלת, ולא הייתי מסוגלת לעשות צעד נוסף. נשארתי קפואה על מקומי. לא יכולתי להוציא מלה מהפה. ניגשה אלי האשה, שכנראה הבינה מייד שאני שייכת לבית הזה, והתחילה ללטף אותי, ואני התחלתי לבכות. בכיתי ובכיתי, וכך במשך שעה ארוכה. האשה אמרה לי שהם אינם מקומיים וכי לא הכירו את הורי. היא סיפרה שאת הריהוט מהבית הוציא "בנדיט" אחד אל כפר אחר. היא שאלה אותי אם אני רוצה להישאר בבית, אך אני לא הייתי מסוגלת לענות ונמלטתי.

הלכתי לביתו של סטאלאמייקיס, ושם זיהו אותי. צילקה היתה יחד אתי. שמואל׳קה בא ולקח אותנו למשפחה אחרת, שאצלם נשארנו שבועיים.

לשמואל׳קה נודע שבביתה של טאטארית אחת, באיזור שבו היה הגיטו, חבוי רכוש יהודי. על פי הוראת ראש העיריה ניתנה לנו עגלת־חורף, הצטרף אלינו שוטר, ונסענו לחפש את רכושנו. נכנסנו לביתה של הטאטארית, עמד שם ארון, ושמואל׳קה - לבוש מדי צבא - נתן פקודה "לפתוח!", וקפאנו על עמדנו: היו שם כלים שונים, גם כלי כסף וזהב, ומטילי זהב, וצילקה גילתה שם את מכונת התפירה שלהם. הטאטארית עמדה וצעקה, צווחה ממש וקיללה.

ליטאי אחד גילה לי שהורי השאירו בביתו חפצים שונים. הלכתי וזיהיתי שם את השמיכות שלנו מילדותנו, פמוטים ודברי נחושת. היש מלים לתאר את הרגשתי?

תמורת הרכוש הזה הציע לנו הגוי בשר־חזיר מעושן, שיהיה לנו מה לאכול...

שאלנו את הגויים, איך לא הצלתם ואפילו יהודי אחד? והם התנצלו, שאי־אפשר היה לעשות דבר. אך סטאלאמייקיס אמר לנו, שאפילו לא ניסו להציל. הם חיכו לחיסול היהודים, כדי לרשת את הרכוש.

בהרבה בתים מצאנו את החלונות אטומים בקרשים. בית הכנסת עמד מוזנח כחורבה.

הגויה שאצלה התאכסנו, היתה קמה כל בוקר ומכינה לנו בתנור מכל טוב ונעלמת. כמעט לא ראינו אותה. אז לא ידענו שבעלה היה מהפאשיסטים הפעילים.

המטרה - ארץ־ישראל

היינו בווילנה עד שנת 1958. כשלבעלי אזרחות פולנית ניתנה אפשרות לחזור מרוסיה לפולין, הצטיידנו במסמכים מתאימים, נסענו לפולין, ומשם - לארץ. כל השנים ידעתי, שהמטרה שלי היא להגיע לארץ־ישראל.

כשהגענו לארץ, קיבלנו אמנם זכות לגור בצריף בתל־מונד, אך אנו נסענו מיד לחדרה, ושם נהנינו מנדיבות לבם של קרובינו, פייגיצקה אורז ומשפחתה. שם שכרנו בית, ושם נולדה בתנו אסתי. יותר מאוחר עברנו לראשון־לציון.

בעזרתו של ישראל זימאן, שאותו הכרתי עוד בקובנה, איתרנו, לשמחתנו, בירושלים בן דוד של בעלי מישה. היה לנו כל־כך חשוב למצוא ולפגוש קרובי משפחה. והלא נשארנו כל־כך בודדים...

בסוף שנת 1944 נחתם חוזה ריפטריאציה להחזרת וחילופי אוכלוסין הדדיים בין הרפובליקות הסובייטיות של אוקראינה, רוסיה הלבנה וליטא מצד אחד, לבין הממשלה הזמנית של פולין מצד שני. באירופה שלאחר מלחמת העולם נחשבו "נדידות עמים" כגון אלו כפתרון "הטוב ביותר" לבעיות המעוטים הלאומיים... חוזה זה הקיף כמה מליוני אנשים בפולין ובברית המועצות, וביניהם כרבע מליון יהודי פולין, אשר מצאו מקלט בברית המועצות בעת המלחמה. חוזה זה חל גם על וילנה וסביבתה אשר היו עד ספטמבר 1939 חלק מפולין וכעת נהפכו לחלקים מליטא ורוסיה הלבנה...[21]

מישה פישרמן (עומד, שני מימין) בקרב חבריו, חיילי הצבא האדום

צילה גודלסקי (שו"ב) — "אם אין מים שתו אותם היהודים"

רבקה אחותי ואני למדנו בבית־ספר ליטאי, ובביתנו ידענו כולנו ליטאית. היו לי כשרונות ללימודים, ורציתי מאד להמשיך ללמוד, אבל המצב הכלכלי בבית לא איפשר לי לצאת ללמוד מחוץ לעיירה.

בדוסיאט הייתי פעילה מאד בקן השומר־הצעיר. בהיותי בת שלוש עשרה או ארבע עשרה כבר הדרכתי. הייתי בקבוצת צופים והדרכתי את ה"חבירים". התמסרתי מאד להדרכה. הייתי "תולעת ספרים" וקראתי מכל הבא ליד. בין השאוליסטים הליטאים היה המורה קחמיצקאס, שניהל את הספריה בבית הספר הליטאי, ונהגתי לקבל ממנו ספרים בליטאית, סיפורים עם מוסר השכל, שאותם הייתי מתרגמת ומספרת לחניכי.

מילדותי אהבתי להיצמד לבוגרים ולהאזין לשיחותיהם על ספרות, וזכורים לי הוויכוחים והמשפטים הספרותיים אז וגם אחר־כך כשבגרתי. אני נזכרת שכילדה הייתי מצטרפת אל הבוגרים, שהיו עומדים על יד המחלבה – בניין לבנים בן שתי קומות – ומאזינים למוסיקה שבקעה מהרדיו של הגוי הליטאי... בתקופת ה"פרוצסים" ברוסיה היה כבר מקלט רדיו באכסניה של זיו, והקולות הרועמים שבקעו ממנו הגיעו לרחוב...

בשנת 1935 יצאתי לכנס של התנועה, שהתקיים בקובנה על יד הניימאן, במקום יפה. הכנס היה מעניין, ובכלל, הרגשתי שם מצויין. מהכנס ההוא אני זוכרת את וולפקה ווילנסקי, שהיה מפעילי השומר־הצעיר בקובנה, ובמלחמה היה מפקד בדיוויזיה הליטאית.

כשחזרתי מהכנס לעיירה, לא מצאתי לי עוד מקום. ההגירה מהעיירה היתה במלוא עוצמתה, רבים היגרו לברזיל ולדרום אפריקה, והעיירה ממש התחילה להתרוקן. הכנס פקח את עיני, ואחז בי ממש טירוף! האורות של קובנה ליוו אותי, והרגשתי שאני לא יכולה להישאר עוד בעיירה.

צריך לציין שמבחינה כלכלית לא היה לנו עתיד בעיירה. הליטאים אמנם לא הפריעו לנו לחיות את חיי התנועה, אך כל הדרכים נסגרו בפני הנוער היהודי, ולמשרות אי אפשר היה להגיע. גם על המסחר התחילו הגויים להשתלט, והורגש שעתיד היהודי נמוג והולך.

ובבית כמו שלנו היתה בושה להורים שילדיהם יהיו סתם "בעלי־מלאכה". מתוך התקוממות על גישה זו הלכתי ללמוד דווקא להיות תופרת!

פורי־טנים ב"קולקטיב" בקובנה

עם שמונה ליט שנתנה לי חווה אחותי הגעתי לקובנה, והצטרפתי ל"קולקטיב" של השומר־הצעיר. בהכשרה רגילה עבדו בעבודות פשוטות, ואני עבדתי כמחנכת. הייתי בסך הכל בת חמש עשרה, וחינכתי ילדה בת שש שנים, בת למשפחה עשירה. עם משפחה זו הייתי נוסעת ל"דאטשה" – מקום הבראה – שם היו להם ביתקיץ ועוזרת ליטאית... היתה לי גם חניכה שלמדה, אמנם, בגימנסיון עברי, אך ההורים התעקשו לדבר אתה רק רוסית...

שכרי היה שמונים ליט, בנוסף ללינה, לבגדים וכו'. משכורתי נכנסה ל"קולקטיב". כשקיבלנו מהבית דמי כיס חמישים צנטים (חצי ליט), סכום לא מבוטל, היינו הולכים אפילו לאופרה, יושבים ביציע הרביעי, חוזרים ל"קולקטיב" וממשיכים לשיר בקולי־קולות את האריות...

העיר קסמה בחייה התוססים. כשעזבתי את דוסיאט, עוד לא היו בה חשמל ורדיו, והנה בעיר – הטכניקה המפותחת היתה לנו לפלא. הנוער של היום מקבל הכל כמובן מאליו, ושום דבר כבר אינו מרגש אותו, ואילו אנו מכל חידוש היינו מתפעמים. היתה זו תקופה מעניינת מאד.

בעיירה ספגנו את הציונות, שהיתה בשבילנו פתח־תקווה ליציאה מאפילה, ואילו בקובנה מצאנו זרמים אחרים, סניפים שונים, תלבושות אופנתיות, ריקודים, והרווחנו כסף... עולם אחר ניגלה לפנינו.

היו שם משפחות עשירות, ואנו היינו העניים. היינו ממש פוריטנים: ללא קישוטים, ללא ריקודים סלוניים, רק "הורה" ו"הורה"...!

מהימים ההם אני זוכרת את החבר בנימין חייטובסקי. הוא היה בחור יפה, ושר כזמר אמיתי, והוא הירבה לשיר לפנינו. אביו, שהיה חזן, היגר לאמריקה, ונדמה לי שבגלל התנועה בנימין לא הצטרף אליו... אחרי המלחמה שמו התפרסם כזמר מצויין.

היה אז בקובנה גם יצחק שטיינמן, לימים בעלה של רבקה אחותי. הוא היה בהנהגה הראשית של השומר־הצעיר, ואני זוכרת את מכתביו לרבקה, שהיו מלאי אידיאל...

היתה אתנו גם תמר טייץ, הטבחית בקולקטיב... היה אז רומן בינה ובין שלמה גולדשטיין, שהיה מפעילי "החלוץ". כיום הם חיים באמריקה, מפעילי המגבית היהודית בשיקגו. לפני שנה פגשתי את תמר בקיבוץ אפיקים, ומייד צצו ועלו לנגד עיני זכרונות מהימים ההם...

לא פג ממני הרצון להתקדם וללמוד, אך מטרתי העיקרית היתה עלייה לארץ־ ישראל. זה היה

בדם! אולם העלייה לארץ היתה בגדר חלום רחוק. סרטיפיקטים כבר לא ניתנו.

חוויה מיוחדת- במינה היתה ליהודי ליטא בפגישתם עם אלפי הפליטים שנמלטו מאימי המלחמה. המפגש הבלתי אמצעי בין חלוצי פולין וליטא היה חשוב לשני הצדדים.

הנוער היהודי בעיירות ליטא היה עם פרוץ מלחמת העולם השניה אובד עצה וחסר דרך. באין עליה חזרו חלוצים רבים, לאחר שהות ממושכת בהכשרות, לעיירותיהם והביאו אתם הלכי- רוח של יאוש ואף מרירות ורוגז כלפי התנועה, שכאילו הוליכה אותם שולל וביזבזה את שנות נעוריהם היפות...

רבבות הפליטים וכן הקניות הרבות של הצבא הסובייטי להחזקת בסיסיו הביאו, אמנם, לליטא רווחה כלכלית מסויימת וגרמו לגיאות במסחר. עם זאת היה ברור לכול, כי שגשוג זה היא תופעה חולפת... רבים מבני השכבות האמידות שקעו בחיי שעה... לא מעטים מבני הנוער החלו לטוות תקוות, כי משטר סובייטי בליטא עתיד לפתור את בעיותיהם. תקוות אלה נזונו גם מאימת כיבושה של ליטא על ידי הגרמנים.

החלוצים הפליטים בליטא, שהכירו יותר את המציאות, התאמצו לנער את בני הנוער מאדישותם, והאצילו על חבריהם וחניכיהם בליטא מרוחה של התנועה הפולנית: אחרונים נישאר על החומה...[25]

קלטנו בשורה אחרת

בשנת 1939, עם פלישת הגרמנים, הגיעו פליטים מפולין לליטא, ואל הקולקטיב שלנו בקובנה הצטרפו חברי השומר־הצעיר מוורשה. חיינו באשלייה שהצבא האדום יעצור את הגרמנים, ולליטא לא יפלשו.

אני נזכרת שהתארגנה אז "בריחה" לארץ־ישראל שערי הארץ היו כבר נעולים, והתקווה לעלייה נכזבה. הנוער היהודי נחנק מחוסר תקווה ומעש, ובייחוד בעיירות - שם לא היה שום עתיד כלכלי ואפילו בקובנה דרושה היתה פרוטקציה כדי להשיג עבודה.

ב- 1940, כאשר ליטא סופחה לברית המועצות, וניתנה לגיטימציה לקומוניסטים, בתחילה נדמה היה לנו - לפחות כך חשבנו אנו, חברי השומר־הצעיר - שהנה יהיה לנו טוב, כי הלא האידיאלים שלנו זהים... אך לא חלף זמן רב וחל המפנה. לא עוד ציונות! קלטנו בשורה אחרת. הקולקטיב שלנו התפרק.

גרתי עם אחותי בתיה בקובנה, בחדר בביתה של משפחה מדוסיאט, מול בית החולים היהודי. בתיה עבדה בסלובודקה, ועדיין היתה חברה ב"גשר".

אני עבדתי כקופאית - משרה מכובדת - בחנות רדיו- פיליפס, שהיתה חנות מודרנית, ונעשיתי פעילה באיגוד המקצועי של עובדי השירותים. כמו בצעירים רבים אחרים גם בי חלה תפנית כלפי הקומוניזם. חשבנו שהוא יביא לנו את העתיד החדש... ויתרנו על החלום של ארץ־ישראל, ובהתלהבות האפיינית לצעירים עברנו למחנה הקומוניסטי, אך רק במסגרת האיגוד המקצועי. והרי לא ידענו אז מה מתרחש ברוסיה! בקובנה נפתחו בפנינו כל הדלתות, נהנינו מאוטונומיה מלאה ומפריחה כלכלית, אך לא לאורך ימים.

הייתי עסוקה באיגוד המקצועי, ובגלל פעילות זו לא התפניתי לנסוע לעיירה. כבר שנתיים חלפו מאז ראיתי את אבא. אני זוכרת שבזמן ההוא רדף אותי חלום, לילה אחר לילה: אני באה לעיירה, ואבא אינו מקבל אותי בחמימות, אלא להיפך, ממש בקרירות. ואני שואלת את אבא: "מדוע כך תקבלני?"

כתבתי לאבא על החלום, וגליתי לו את לבי. אבא ענה לי: "והרי חז"ל אמרו, שחלום הוא דבר הבלים"...

היה זה המכתב האחרון מאבא...

מלחמה!

הכל היה כל־כך פתאומי! ביום ראשון, 22 ביוני 1941, בשעת בוקר מוקדמת, הופצצה קובנה והתחילה מהומה. מייד התקשרנו אל בן־דודי נוח פוריץ, שהיה אז בקובנה בקולקטיב של נצ"ח. הרגשנו צורך להיות כולנו ביחד ובאנו אל חדרו.

נוח אמר לנו שחברתו חיה־שרה יצאה לבית־הבראה בקולוטובה (עיר קיט על הניימאן) וכי בדעתו להגיע אליה, הוא יצא, ובתיה ואני חזרנו לחדרנו. בעיר היתה המהומה בעיצומה. איש לא ידע מה קורה. ההפצצה הראשונה היתה ליד שדה התעופה, ודיברו כבר על הקורבנות הראשונים. עד היום אני נזכרת באסון הזה בהתרגשות, והלא עד אותו בוקר חיינו בשלווה שכזאת! כאשר חזרנו מחדרו של נוח, פגשנו בדרך את זלדקה חריט, והיא אמרה שמולוטוב דיבר ברדיו וכי כולם חייבים לשוב ולהתייצב בעבודה.

אינני זוכרת את כל קורות היום הראשון, אך כנראה עשינו את הלילה בחדרנו, ובבוקר בתיה החליטה ללכת לעבודה. ואני זוכרת שעמדתי ברום המדרגות וצעקתי לעברה: "אל תלכי! בואי וניסע הביתה!" אך היא הלכה, ואפילו לא נפרדנו! יותר לא ראיתיה...

החלטתי היתה נחושה: אינני הולכת לעבודה, ארזתי כמה מחפצי והלכתי לתחנת הרכבת, שהיתה במרחק ניכר משם. בדרך נכנסתי אל חדרה של חנהלה פארס, שגרה בבתים החדשים (אליהם פלשו הרוסים, ולה השאירו חדר אחד), לא מצאתי אותה, ורצתי לתחנה. בשער עמד ליטאי שצעק: "רוצי הנה, הקרון האחרון יוצא!" לא היה צורך לשאול שאלות. היה ברור שהדרך מובילה מזרחה. עליתי בבהלה לרכבת, בכוונה לרדת באבלי, הרחוקה עשרים קילומטרים מדוסיאט.

ב- 31 באוקטובר 1940 פירסמה נשיאות המועצה העליונה של הקהיליה הסובייטית הליטאית פקודה בדבר הלאמת הבתים. הולאמו ארבעה עשר אלף בתי מגורים. רובם של יהודים...[26]

המוני אדם נדחסו בתוך רכבת הבהמות. הצפיפות היתה גדולה, וכולם דחפו זה את זה. אני בלבוש יפה, קייצי ובהיר, בנעלי קיץ לבנות, והקרון - מלא זפת! בתוך הקרון התארגנה קבוצת לוחמי מחתרת קומוניסטים, ונקלטתי בקבוצה זו. הגענו לאבל ורציתי לרדת. היו שם שתי בחורות משאבלי ובחור אחד מקובנה, והם עצרו בעדי ואילצו אותי להישאר בתוך הקרון. שלא

כמוני הם הבינו מה באמת עומד להתרחש. היום אני חושבת, שלו בתיה היתה אתי, ייתכן והענינים היו מתגלגלים אחרת, והיינו יורדות. אך אז לא היה לי זמן למחשבות. לא היה זמן לחשבון נפש. הכל היה כל־כך פתאומי!

הגענו לעיירה זילופה בלאטביה. שם הורידו אותנו מהקרונות, והצטרפנו לריכוז גדול של פליטים מליטא. היתה שם צומת מסילות ברזל, ולפתע התחילו להפציץ את קרונות הרכבת. גרשו אותנו משם, ועברנו למקום אחר. התכוונו לעשות שם את הלילה, אך שוב היו הפצצות, הרוגים ופצועים, ושם נפגשתי עם בני הזוג ראובן שמידט מפוניבז' וצפורה פר מזאראסיי, שהיו כבר נשואים. הם היו צעירים כמוני, אך נראו כבר כל כך רצוצים! יחד ברחנו ליער להסתתר מההפצצות. היתה זו ההפצצה האיומה שחוויתי בחיי!
גם משם גורשנו ופנינו ברגל לכפר סמוך, שחנינו בו כמה ימים. אני זוכרת שחששתי מאד מההפצצות, וכל פעם זרקתי מבטים לשמים. היו שם כפריים רוסים, שחשדו בי שאני מרגלת גרמניה או ליטאית פאשיסטית, שעושה סימנים למטוסים. רמזו לי, ונאלצתי להסתלק משם.
רבים־רבים ברחו לכיוון הגבול הרוסי, אך הרוסים לא איפשרו לנו לחצות אותו, כי חשדו בבני הארצות הבאלטיות ופקפקו בנאמנותם. כך התגודדנו שם חבורות־חבורות, גלויים תחת כיפת השמים, בלי יד מארגנת. אך אני זוכרת, שאנשים עזרו זה לזה והתנהגנו כבני־אנוש. גררתי אתי מזוודה שהכבידה עלי, וכל פעם זרקתי מתוכה משהו. פעם הזדמנה בדרכי איכרה אחת, הצבעתי על החפצים ורמזתי לה שתקח.
בסופו של דבר חצינו את הגבול, והמשכנו בנדודינו. היינו שיירה ארוכה של פליטים, והגענו לאופוצ'קה – עיירה גדולה ברוסיה. היה רגע שתקפה אותי עייפות כל־כך חזקה, שאמרתי: "לעזאזל! אינני ממשיכה יותר!" לידי עבר מישהו עם אופנוע, שהצביע על מושב פנוי, ונסעתי אתו.
בקרב הפליטים היה גם בנימין חייטובסקי, שנתן לנו קונצרט ושר בפנינו. ואם נדמה היה לנו שהעיירה הזאת רחוקה מהאש, הנה בזמן ההופעה לפתע התחילו אזעקות. הוכנסנו לרכבת והמשכנו בטילטולים.
הגענו לאיבאנובו, הנמצאת צפונה למוסקבה. הדרך היתה רצופה ייסורים: כל הזמן הופצצנו, ירדנו מהרכבת ושוב עלינו, וחוזר חלילה.
חלף חודש ימים עד שהגענו לכפר כלשהו, והתחלתי לעבוד בקולחוז. עבדנו בקציר ובכל עבודה קשה, החום היה גדול, ואוכל – אין.
במקום ההוא נודע לי ממישהו שראה את בתיה אחותי, ובקשתי רשות לצאת ולחפש אחריה. בבוגורוסלאן היה מרכז לרישום פליטים. כתבתי לשם כדי להיוודע על גורל יקירי, אך דבר לא נודע לי עליהם.

"אם אין מים, שתו אותם היהודים"
עלינו על מעבורת גדולה, ששטה לאורך הוולגה, ומי שהצליח עלה עליה. אוכל לא היה. כל רכושי היה אז כמה רובלים, המעיל והתיק.
הגענו לסטאלינגרד. מצאתי עיר יפהפייה! הייתי לבושה במעיל הקיץ שלי, על היד ענדתי שעון, נראיתי כתיירת ומבטים נזרקו לעברי. צריך לדעת שהעוני כבר הורגש שם, ואנו, הרי חשבנו את רוסיה לכלילת השלמות, שהקומוניזם פתר בה כבר את בעיות הרעב! והנה – המציאות אחרת. רוסית עוד לא ידעתי. לא שמעתי רדיו ולא קראתי עיתונים. פה ושם פגשנו יהודים שדיברו יידיש. רציתי להישאר בסטאלינגרד, שמצאה מאד חן בעיני, אך לא הירשו לנו, ושוב המשכנו בנדודינו.
שטנו בוולגה עד לאסטראחאן, בשפך הנהר לים הכספי. משם, דרך העורק המרכזי של הדלתה, מרחק של מאה קילומטרים, הגענו לאולה, כפר דייגים. באולה ישבתי כשנה. שם היו אתי עוד שניים מליטא, ופגשנו יהודים נוספים.
צריך לציין, שבזמן הראשון התייחסו אל הפליטים ברחמים, אך כאשר המצוקה גדלה גם בקרב המקומיים, הם שרו בגנות היהודים: "אם בברז אין מים, שתו אותם היהודים". כמו תמיד, כשהמצב הכלכלי קשה, הפליטים אשמים, ובייחוד כשהם יהודים.
הייתי בחברתו של מכר, שהיה חייט. הוא עבד והיה לנו לחם לאכול. שם למדתי בכוחות עצמי רוסית, עד שכמעט שדחקה את היידיש והעברית מפי.

אל תיפלו ברוחכם!

על המצב בחזית היה מודיע ברדיו מדי יום הקריין הידוע היהודי יורי לוויתן. קולו המיוחד והמרגיע ליווה אותנו כל משך המלחמה. ברבות הימים טענו הגרמנים, שבגלל שני יהודים הם הפסידו את המלחמה ברוסיה: בגלל הקריין לוויתן ובגלל הסופר והכתב הצבאי איליה ארנבורג. לוויתן היה קורא את הדברים בפאתוס, והלהיב לנקמה, לאומץ ולגבורה: "אל תיפלו ברוחכם!" קרא שוב ושוב. האינפורמציה שמסר הפיחה תקווה, וכמוה היו גם הכתבות של איליה ארנבורג, שהלהיבו את החיילים למגר את האויב הפאשיסטי.

כשהגרמנים התקדמו לעבר סטאלינגרד, חששנו שהחזית מתקרבת גם אלינו, והחלטנו לעזוב את אולה. הפלגנו על הים הכספי בסירות שהובילו דגים מלוחים, והלא אסטראחאן מפורסמת בדגיה המשובחים.

הגענו לגורייב שבשפך האוראל, ושם חליתי. אישפזו אותי בקרב חולי טיפוס, גופי כאב והיה לי כל־כך רע! מה נתנו לי? - קומפרסים... יותר מאוחר התברר שזו היתה מאלאריה, ורק בנס נשארתי בחיים. אני זוכרת שפעם אחת קמתי ממיטתי ומהרתי לצאת מהחדר. כששאלו אותי "לאן?" - אמרתי "לעבודה". הם גיחכו... השעה היתה עשר בלילה, ואילו אני - שהייתי נתונה בהזיות - חשבתי שכבר הגיע בוקר...

המשכנו לקאראגאנדה. זהו איזור של מכרות פחם, ולשם הוגלו לעבודות כפייה בני לאומים שונים, אנשים שנחשדו בבגידה, וביניהם רבים מעמי קאווקאז וגם גרמנים. אספקת הפחם היתה חיונית למשק האזרחי ולמלחמה, ולאחר שהגרמנים כבשו כבר את איזור מכרות הפחם של הדונבאס גדלה פי כמה חשיבותה של קאראגאנדה.

רוב האוכלוסיה הגברית היתה מגוייסת לחזית, ובמכרות עבדו בתנאים קשים קשישים רבים, הרחק־הרחק מביתם, ומנת המזון שקיבלו היתה זעומה. יש לציין שבעורף האנדרלמוסיה היתה גדולה, ובדרך כלל לא דאגו לאזרחים אלא רק לאנשי הצבא, אך כדי לעודד את האנשים להישאר באיזור המכרות ולמנוע דלדול כוח העבודה, דאגו לאספקת מזון "סדירה". המנה שהוקצבה לאזרחים היתה של ארבע מאות גרם, ואילו כורי הפחם זכו במנה "גדולה", של שמונה מאות גראם. א:לם בתנאי העבודה הקשים, שתים עשרה שעות מתחת לפני האדמה, גם מנת מזון כזאת לא הספיקה. רבים התמוטטו בעבודה הקשה, ורבים גוועו מרעב וממחלות - בעיקר מטיפוס.

הודות לפרוטקציה קיבלתי עבודה כמגישה בחדר האוכל של הכורים. והנה מלאתי מגש בהתאם למנת התלושים שנתן לי אחד הכורים, אך לא הספקתי להגיע אליו. כורים מורעבים התנפלו על המגש וחיסלו הכל. הייתי אובדת עצות, ופרצתי בבכי וחזרתי למטבח. סודרתי לעבוד בנקיון...

הייתי בקאראגאנדה עד 1945, ואני זוכרת את יום סיום המלחמה. כשהגיעה הידיעה על הנצחון תקפה את כולם התרגשות גדולה. המונים יצאו לרחוב ופרצו בריקודים, אך נעדרו עדיין ביטויים של שמחה־ממש, מה גם שחסרה וודקה...

עד היום נערכת ברוסיה בתשעה במאי התכנסות לציון יום סיום המלחמה, - "דין פובייידי" - "יום הנצחון" - - -

בחזרה לליטא

כשליטא שוחררה, התחילו להגיע הידיעות הנוראות על מה שקרה שם. שלחתי מכתב לדוסיאט, אל הגוי סטאלאמייקיס, שכל השנים גר שם ומונה לראש העיירה. שאלתי על גורל יקירי, והוא ענה לי שכולם ניספו, והוסיף שביתנו עומד על תלו ואוכל לקבלו...

היה זה זעזוע קשה בשבילי. ימים רבים בכיתי וצעקתי. יום אחד ביקשתי ללכת ולנקום! בדרך־כלל גייסו הרבה בחורים יהודים מליטא, אך מקאראגאנדה קשה היה להשתחרר, כי המקום נחשב לחזית שנייה. עבדתי במסעדה של כורי פחם, ולא איפשרו לי לעזוב.

למרות השמועות על ההשמדה עוד קיננה בי התקווה שמישהו ממשפחתי ניצל. רציתי לחזור הביתה. אז נודע לי שראובן וצפורה שמידט נשארו בחיים. ראובן עבד כעובד בכיר בקומסומול. זיסלה, אחותו של גיסי יצחק שטיינמן, שהיתה אז בווילנה והתכתבה כבר עם אחותי רבקה ברמת השופט, הצליחה לאתר אותי והיא שיזמה שראובן ידרוש אותי לליטא.

רבים מהניצולים התרכזו בווילנה, וכשעשיתי גם אני את דרכי לשם, אני זוכרת שהרגשתי מועקה כבדה. וילנה היתה קשורה בזכרוני בלוויות ובאבל כבד. בשנת 1940 נפטר שם דודי ישעיהו זילבר (שתוארו היה דוקטור־פרופסור), זמן לא רב לאחר שהצליח לעזוב את ברלין. הוא עבד בסמינאריון למורים בווילנה, ובאופן פתאומי לקה בהרעלה ונפטר. השתתפתי בהלווייתו

ומותו גרם לנו זעזוע קשה. זה היה כבר בתקופה הסובייטית. נוצרו אז קשרים בין מרכזי תנועת השומר־הצעיר בקובנה־ווילנה. חברנו יחזקאל לווין יצא לווילנה בשליחות התנועה, ולפתע נפטר שם. ושוב נסעתי לווילנה להלוויה...

הצטרפתי לשארית הפליטה. התאכסנתי זמן־מה גם בביתם של ברוך ורעיה קרוט וגם בביתה של בת־דודתי רייזלה שמידט. ימי המלחמה עברו עליה ברוסיה. אביה וולול הצליח גם הוא להימלט מפוניבז' לרוסיה, ואילו אמה נשארה בפוניבז' וניספתה. רייזלה נפטרה בווילנה בשנת 1950 בערך.

רחל ס.:
רייזלה שמידט, נכדתו של המלמד אברהם- משה, היתה קומוניסטית פעילה. כבר בגיל שלוש עשרה קראה בשקיקה את "המניפסט הקומוניסטי". בבואה לחופשה היתה מארגנת בעיירה פעולות עם ילדים ועורכת איתם הצגות. בעוון השקפתה נאסרה על ידי הליטאים וישבה שמונה שנים בכלא בפוניבז'. חברים חילצו אותה מהכלא והיא מצאה מסתור בעיר, אך היתה בפחד שמא תיאסר שוב. עם סיפוח ליטא לרוסיה (1940) היא זכתה במשרה חשובה, והיתה אשת-קשר בחמש שפות: רוסית, ליטאית, גרמנית, אנגלית וצרפתית.

אני זוכרת את ביקורי הראשון בעיירתי דוסיאט לאחר המלחמה. שמואלקה לויט, חנה'לה פארס ואנוכי, נסענו יחד ברכבת לאבלי, ומשם בעגלת חורף, דרך האגם הקפוא, הגענו לעיירה, והתאכסנו בביתו של ליטאי. בזמן ההוא, כשהתחילו יהודים להגיע לעיירות, ארבו הגויים בדרכים, והיו יורים לעברם. ובאמת, אינני מבינה איך לא פחדנו...

בביקור הזה נודעו לנו פרטים נוראים על ההשמדה.

נכנסתי למה שהיה פעם ביתנו. שום דבר בו לא היה מוכר לי. נכנסתי פנימה, והדמעות שטפו את עיני, ומחנק עמד בגרוני. הדמעות זלגו והכל היה חשוך. כל פינה הזכירה לי משהו. הקולות של קרובי היקרים כאילו נשמעו מכל עבר. אני זוכרת שיצאתי מהבית במנוסה.

עבר זמן, והחלטתי לצאת שוב לעיירה, לאחר שנודע שאפשר לקבל כסף תמורת הרכוש. באתי, והזכרונות שוב חנקו אותי. הרגשתי כאילו אני סגורה בתוך קבר, ונפל עלי פחד שלא אוכל לצאת... סיפרו לנו שבבתי הטאטארים חבוי רכוש יהודי. ובאמת, באחד הבתים מצאתי את מכונת התפירה שלנו, מכונה ידנית מתוצרת "זינגר". הבאתי עמי לארץ את המכונה הזאת, זכרון מהבית...

שנים רבות חלפו מאז יצאתי להכשרה. השארתי עיירה יהודית, ששפתה עברית, וכל חנות בה היתה של יהודים. אבל שום דבר לא נשאר. הבתים - חלקם היה הרוס, והאחרים - זרים ישבו בהם. את בית המדרש לא ראיתי, וסיפרו שהפכו אותו לאורוות סוסים.

הבטתי באגם, והוא כבר לא נראה בעיני כל כך גדול... הלא במשך נדודי במרחבי רוסיה עברתי מרחקים! במעבורות ובסירות עברתי על פני נהרות ואגמים ענקיים! מקאראגאנדה נסענו שמונת אלפים קילומטרים ברכבת, שבועות על גבי שבועות... כך שהמרחקים קיבלו אצלי מימד חדש.

עם בני עירי ליד המצבה
מימין - זמקה גלזר (עומד), זליג ואידה יפה (למטה). משמאל - ברוך קרוט (עומד), צילה שר"ב ולובה נפוליון (למטה).

ואני עמדתי ונזכרתי בבית הספר שלנו "תרבות", נזכרתי בלימודים, וזכרתי את בית־היוצר...

פגישה מיוחדת זכורה לי עם רחל־ביילקה קרוז, בתו של "העשל דער בעייגל־בעקער". בתקופה הסובייטית למדה רחל־ביילקה בסמינאריון למורים בווילנה, וכשפרצה המלחמה היא ושלוש חברותיה, וביניהן גם חיה רוזניקוביץ, ברחו וניסו להגיע לבית הוריהן בזאראסיי. משמר ליטאי עצר אותן, ואחד מהם התאהב ברחל־ביילקה ממבט ראשון ולקח אותה תחת חסותו. בתקופת המלחמה הם גרו בדוסיאט בביתה של רבקה איירס, ולאחר המלחמה עברו לזאראסיי. ביקרתי בביתם יחד עם זליג יפה. אז סיפרה לנו רחל־ביילקה את קורותיה, איך שיוותה לעצמה חזות של גויה וכך ניצלה.

בהתחלה נהנינו בליטא ממידה מסויימת של אוטונומיה. היינו מתאספים ביחד, ומכתב ששלחתי אז לארץ לחברתי מילדות, הנהדבלקה, מבטא במעט מאד את מה שהרגשנו אז. היו מתקבלים מכתבים מהארץ, שממש "נבלעו" על־ידינו. אך שוב נחתו הגזירות, ובאו עלינו שנים קשות. הסטאליניזם הפיל את חיתיתו.

נישאתי לטוביה גודלסקי מפוניבז', שגם הוא עבר את כל תלאות המלחמה. הוא ואחיו גרישקה התנדבו לדיוויזיה הליטאית, לחמו והשתתפו בקרבות. גרישקה נפל בקרב הקשה על יד אוריול. טוביה נשאר היחיד מכל משפחתו הגדולה.

נישאנו בווילנה ושם נולדו ילדינו תוליק ומישה (נפתלי ומיכאל). עבדתי שם במישרות אחראיות, אך ארץ־ישראל מאז ומתמיד היתה משאת נפשנו. ידעתי שלא ירחק היום ואגיע אליה. בשנת 1966 הגיעו לווילנה שתי אחיותי מרמת השופט, רחל ורבקה, ואני מתקשה לבטא במלים את חוויית פגישתנו... בשנת 1972 נפגשנו שוב, והפעם - ב י ש ר א ל. חלום ילדותי התגשם.

פגישת האחיות שו"ב ברוסיה, 1966
צילה (למטה מימין), רחל (ראשונה משמאל), רבקה (במשקפיים, למטה)

מכתב מצילה בווילנה לחברתה מילדות, הנה־בלקה בארץ־ישראל, 1946 [27]

חברתי מילדות, הנה ביילה!

זכרונות הילדות החזירו בי נשמתי. המחשבות העלו את זכר ימי הילדות המאושרים, הטהורים, חסרי הדאגה. עלו הזכרונות על שנות הילדות הטובות, ואחר כך השנים הקשות, מלאות הדאגה, האבל והעצב. שנים של פרידה. זו היתה השפעת מכתבך.

נזכרתי כמה הרבה שיחקנו אצל הנהביילקה. וכל כך הרבה שנים חלפו מאז... בקושי אפשר לחשוב שזוהי מציאות ולא חלום.

הנהביילה, אני מודה לך על מכתבך. אני שמחה שאת חיה טוב. ובאשר אלי – בוודאי כבר סיפרו לך. מובן מאליו שעבר עלי לא מעט... איבדתי את הקרובים לי ביותר. כל כך רבים ניספו, ומובן שאי אפשר למצוא מנוח. הפצעים פתוחים ואינם נגלדים. אך החיים תובעים את שלהם, ואנו חייבים להמשיך את השרשרת על אפם ועל חמתם של שונאינו.

יחד עם העם הרוסי ובעזרת הסובייטים, שלהם אנו חייבים כל כך הרבה, אנו בונים חיים חדשים וטובים יותר. כעת אני פחות או יותר מסודרת. עובדת וחיה לא רע. אך יותר מכל אני מתגעגעת לקרובים, שכה מעט נותרו. אני מתגעגעת לבן אחותי הקטן, שכה הייתי רוצה לחבקו ולנשקו, ולבת אחותי, שהיא כבר ילדה גדולה ואיני מכירה אותה אפילו.

כיתבי יותר אודותיך, אודות בעלך ובנך. כל פרט מעניין אותי. מה עם ביינש יודלביץ. היכן הוא ומה מצבו. ואחותו נחמה?

דרישת שלום מחנה פארס. אנו ביחד ממש כמו אחיות. זוהי חברתי הקרובה לי ביותר. לא מזמן היא נישאה ויש לה בעל טוב מאד. היא דורשת בשלומך מכל הלב.

בברכה, צ י ל ה

מאשה טרוצקי (המבורג) — זכרונות

הנה אני רואה לנגד עיני, כאילו היה זה היום, את יואלק'ה זייף, ראש הקן שלנו, עולה לארץ-ישראל...

זכרון יפה שמור לי מהימים ההם בשומר־הצעיר. בין מדריכי היו רבקה שו'ב וגרשון סלפ. כולנו בתנועה היינו קשורים זה לזה. דיברנו עברית, רקדנו "הורה", יצאנו למחנות־קיץ, ושם נפגשנו עם נוער מאנטאליפט ואפילו מראקישוק... השתוללנו בגורן, שמענו סיפורים על ארץ־ישראל, והיינו שרים. הנה אני כאילו שומעת אותנו שרים "עורו אחים בלב שמח!"... ביום ששי היינו תורמים לקופסה הכחולה, וגם היינו עוברים מבית לבית ואוספים כסף לקרן הקיימת.

דוסיאט היתה עיירה יפה, ואפשר להגיד שימי ילדות יפים עברו עלינו בבילויים ביער, בנהר ובאגם. אך ימי הילדות היו קצרים.

הייתי בת יחידה להורי. אבא היה חייט והפרנסה היתה בדוחק, כמו אצל רוב בני העיירה, ולא ידענו "לוקסוס".

אמא היתה אשה חרוצה, עזרה הרבה, והנה אני זוכרת שחיה־ציפה היתה מבקשת מאמא: "חנק'ה, את עושה את הדגים כל כך טוב, עיזרי לי!" ... גרנו על־יד בית הכנסת, אצל מיכ'ל, אמו של דב כספי, מול ביתם של הלל ואלה שורץ, והייתי שומרת על בתם הקטנה אביבה'לה. אחר־כך עברנו לגור אצל הרוקח, חיים־אהרן. בחלק האחר של הבית גרו גם יהודה ברון ואשתו את'ל, שהיתה תופרת. החלון שלנו פנה לביתה של חיה־ציפה, ואני זוכרת שאהבתי לעמוד ולשמוע את בתה מרים - היתה יפה, עם זוג צמות שחורות וארוכות - שהיתה שרה כל־כך יפה. בביתם היה מרתף, ושם היינו מאחסנים את האוכל שלנו.

בעיירה לא היה לי שום עתיד, ונסעתי לפוניבז' ללמוד חשבונאות. היו לנו שם בני משפחה וגרתי אצלם.

אמא הבינה שאין טעם שאשאר בעיירה, ובכל זאת הפרידה היתה כל־כך קשה. אמא אולי הרגישה שיותר לא נתראה.

מפוניבז' עברתי לאניקשט, וגרתי אצל דודי, אחי אבא, שהיה חייט מדופלם והעסיק הרבה פועלים.

ואז פרצה המלחמה.

הפאניקה היתה גדולה. כולם רצו ורצו מבלי לדעת לאן.

רציתי להגיע לדוסיאט, אל הורי, ודרך ארוכה עשיתי בריצה ובנסיעה בעגלה, והגעתי לאוטיאן, אל דודתי שפרה רוזנברג, אחות אבא, שהיתה מורה. התחילה הפצצה והסתתרנו במרתף. אמרתי לה: "בואי ונרוץ כמו כולם". היו להם שני ילדים קטנים, והיא ובעלה סירבו לברוח. עזבתי אותם והמשכתי לרוץ.

קרוב לדווינסק, בתוך היער, הסתתרו אנשים, ושם פגשתי את מלכה'לה פלדמן עם חבר. הצטרפתי שם לקבוצה, שאיש מהם לא היה מהעיירה שלי. אך כשבורחים ביחד - כולם חברים.

בדרך פגשתי את ליבה'לה נפוליון, ראינו את הגוי גודוס, שהיה העוזר באוטו של קרוט, והוא יעץ לנו שלא נמשיך בשום אופן לדוסיאט, כי הליטאים אורבים בדרך והורגים. היה שם גוי אחר, שזיהה את ליבה'לה והציע לקחתה הביתה, אך תפשתי בידה ומשכתי אותה אלי בכוח, כי ידעתי שיהרגו אותה, וצעקתי לה: "אל תלכי איתו! האינך רואה שהוא מחכה לגרמנים?"...

הגענו אל הגבול הרוסי, אך לא איפשרו לנו לעבור אותו, וישבנו שם כמה ימים, עד אשר שינו את ההוראה, עלינו על הרכבת ונסענו לרוסיה.

כשהיו הפצצות, היינו יורדים מהרכבת ומסתתרים, וכך עשינו את הדרך במשך חודש ימים ואולי יותר.

הגעתי למורדוביה. עבדתי שם בקולחוז עם רוסים מרוסיה הלבנה, והייתי היהודיה היחידה. גרתי אצל אשה טובה, פאולינה. עבדתי בעבודות שונות: קצרתי בחרמש את התבואה, הובלתי עגלות זבל, ועבדתי בכל עבודות השדה הקשות.

יותר מאוחר הצטרפתי לקבוצת ליטאים, ואתם עברתי לקויבישב. שם למדתי בבית ספר מקצועי חרטות, ו - קיבלתי אוכל.

ב־31 בדצמבר 1944, עוד לפני גמר המלחמה, עברנו לווילנה, בעזרתו של המדינאי הליטאי, פאלצקיס.

שייקה ג.: פאלצקיס היה עיתונאי במקצועו, ובתקופה הסובייטית היה ראש הממשלה בליטא. כשפלשו הגרמנים לליטא, והמוני פליטים התגודדו על גבול רוסיה, כנראה שבהתערבותו הירשו לפליטים מהארצות הבאלטיות לעבור אז את הגבול.

לדוסיאט לא נסעתי. ידעתי שאין לי אל מה ואל מי לבוא.
בווילנה התקבצו ניצולי יהדות ליטא, ושם נפגשנו – בני העיירה המעטים שנשארו, ועד היום כאחים אנחנו.
אז הכרתי את בעלי, שהיה עדיין חייל בצבא האדום. נישאנו, נולדו שני בני, וכולנו ביחד עלינו לארץ, והתיישבנו בקרית־חיים.
אני שומרת על קשר הדוק עם כמה מבני העיירה, ובפגישות איתם נשמר זכר העיירה והיקירים שלנו.

דו"ח של אברהם שוורץ (בן דוד ולסל מדוסיאט) לעיתון "דער עמעס" מיום 28.5.1941

צום סאָפ פון שוליאָר

קאָונער ידישער מעלוכע־טעאַטער

28.5.1941 – בית הספר התיכון מס. 2 בווילקומיר סיים את שנת הלימודים הסובייטית הראשונה בצורה מרשימה מאוד. בית הספר, על הפיונרים ומוריו, כשבראשם המאמץ – בית החרושת לנעליים הממשלתי השמיני – עברו בתהלוכה חגיגית את העיר. בראש צעדה התזמורת של מועדון הספורט. בחצר הגימנסיה נאמו, לאחר סיום התהלוכה, המנהל החבר שוחט, והמורה גרינשפאן (בליטאית). בשם בית החרושת לנעליים – החבר מובשוביץ. החגיגה נסתיימה לצלילי האינטרנאציונל.

מלכה גילינסקי (פלדמן) — הזכרונות מן העבר מהולים בכאב

השארתי עיירה יהודית מלאת חיים, והזכרונות מגבירים את הכאב על עולם שחרב.
בלבי עוד חיים ימי ילדותי בעיירה היפה, בחיק הטבע. בקיץ היינו שטים על האגם. לא פעם סחבנו את הסירה של הכומר, שהיו בה חמישה מקומות, היינו שטים, קופצים למים ושוחים. ולפתע - גשם ורעמים. אמא היתה יוצאת החוצה לחפש אותנו, ומשקיפה עלינו מרחוק בדאגה.
ובחורף - בראש הגבעה של הטחנה היינו מתיישבים בעגלות־חורף, והופ! מחליקים עד אמצע האגם, פונים ודוחפים את העגלות בחזרה לראש הגבעה, ושוב מחליקים... גם במחליקיים החלקנו על הקרח, והרבה פעמים עשינו זאת בחברת המורים.
להחליק בשפך הנהר לאגם היה מסוכן. שם היתה צמחייה סבוכה, וידענו שצריך להיזהר מבורות פעורים, ביחוד בקירבת בית המרחץ, שכן בגלל החום שנפלט היה הקרח מפשיר שם.

בין הגויים...

והנה עולה בזכרוני יום השוק בעיירה. הייתי ממהרת עם אמא לחזור מהקניות, כדי לשרת את הגויים בחנות שלנו כאשר נפתחו הקואופרטיבים התפשטה האנטישמיות, וגברה ההסתה לא לקנות בחנויות של יהודים. "סאווי פאס סאווס" - היתה סיסמתם בליטאית, היינו "שלנו - אלינו" (ביידיש - "א אייגענער צו אייגענע")... מותר היה ליהודים לקנות בחנויות של הגויים, אך בגלל התחרות שהתפתחה לא היה נעים להיכנס אליהן. החנויות היו סמוכות זו לזו, בעליהן היו עומדים בחוץ ומצפים לקונים, וקוראים: "בוא אלי! בואי אלי!" לא פעם היו גם מכות, ופחדנו לצאת מהבית.
היתה לי חברה גויה, שאביה היה סנדלר פשוט. אבא עזר לו לפתוח חנות נעליים, ויותר מאוחר הוא פתח חנות לבדים בביתו של בעל המחלבה. אחרי המלחמה נודע לי שהגוי הזה, ליליקאס ימ"ש, היה פעיל ביותר ברצח יהודי העיירה.
בתקופה הסובייטית הרוסים הלאימו את החנויות, וגם את החנות שלנו הלאימו, והמשפחה התקיימה מהחסכונות. מי שגילה התנגדות לרוסים, ואפילו רק נחשד בה, הוגלה לסיביר. זה מה שעלה בגורלו של דודלייב איירס. משפחתו נותרה בעיירה וניספתה, ודודלייב הוגלה לסיביר וניצל...

בית אבא...

הנה ערב שבת. יהודים מביאים את הסירים עם הצ'ולנט למאפייה של סבתא. לכבוד שבת אמא היתה אופה עוגת־שמרים, וגם את החלות היתה אופה במו ידיה, למרות שבמאפייה של סבתא אפו חלות למכירה, וזכורה לי משפחה ענייה שהיתה מקבלת חלות בלי תמורה.
כשאמא היתה מדליקה נרות שבת, הייתי עומדת לידה ומדליקה בפמוט קטן שהיה רק שלי. אבא היה חוזר מבית הכנסת ומקדש, וכולנו מסבים ליד השולחן הגדול... בשבת בבוקר היינו נכנסים למיטת ההורים, ואבא היה מלמד אותנו חשבון. כאשר נכנסתי לבית הספר כבר ידעתי את לוח הכפל. אבא היה אדם משכיל, ועזר לנו בלימודים, ותמיד הצטיינו. אבא היה גם עוזר בכתיבת

ההורים שמואל- יוסל פלדמן ושרה- מינה (לבית ברמן) וילדיהם מימין לשמאל, למעלה: צבי, מלכה, יצחק וישראל- אליהו. למטה: רחל- הינדה'לה ושמעון- דוד.
מכולם רק מלכה נותרה לפליטה. אחיה יצחק נהרג כלוחם בדיוויזיה הליטאית.

מכתבים לכל מי שפנה אליו. הוא ידע הנהלת חשבונות, ושימש כגבאי בית הכנסת.
היה לנו גראמופון, והיו באים אלינו להאזין ל״פרקי חזנות״. אבא למד לנגן לפי שמיעה במנדולה, במנדולינה וכינור, ולימד גם אותנו. אני נזכרת שגם קרובי, ילדיהם של רחל־גיטל ויודל, ניגנו בכינור ובמנדולינה, וגרשקה ניגן בחצוצרה בתזמורת של השאוליסטים. זה היה בתקופה ששררו בה עדיין יחסי שכנות סבירים...
וכשהזמנים התהפכו, השאוליסטים האלה רצחו באכזריות נוראה וללא רחם את שכניהם היהודים, את הורינו ואת אחינו...

בית הספר והתנועה

אני מנסה לחזור ולהיזכר בימים הטובים, וכל זכרון מוביל לאחרית המרה.
אינני יכולה לשכוח את הימים בבית הספר ובתנועה. הלא שם בילינו את רוב ימי ילדותנו. ושם נולד החלום שלנו לעלות לארץ־ישראל.
בזמני כל ילדי העיירה למדו בבית הספר העברי. ידוע לי שלא כך היה בתקופה קודמת. היו בו מכינה וארבע כיתות. בית הספר שכן אז בבית של הגוי, מול הבית של פוריץ. המורים היו הלל שוורץ המנהל, שהיה בן דוד של אמא, ויודל סלפ. כשיודל גויס לצבא הליטאי מילאה את מקומו המורה מלכה. גם הרב לימד אותנו.
זכורה לי המשמעת החזקה בבית הספר. בכיתה היינו מצביעים, מקבלים רשות וקמים לדבר. אל המורים פנינו ב״אדוני המורה״... וכשפגשנו מורה ברחוב, גם אם נראה מרחוק, מיד היינו מזדקפים וקדים קידה. לכבוד גדול נחשבה הרשות להיכנס לחדר המנהל, וכבוד גדול מזה היה לתלמיד כשהמורה ניגש וליטף אותו.
הרב לימד חומש ותנ״ך, ודווקא בשיעוריו היתה המשמעת לקויה. הוא היה מעניש ושולח לשבת בחדר המורים. בדרכנו למעון התנועה, שהיה מחוץ ל״עירוב״ ולא הרחק מבית הרב, הוא היה אורב לנו וגוער בנו: ״מחללי שבת״...
בתנועה היתה תלבושת אחידה, אך לכל שכבה תלבושת בצבע שונה. את התלבושות תפרו בעיירה.
היינו מחולקים לקבוצות, ולכל קבוצה היה שם. בדרך כלל בשבת אחרי הצהריים היו מתאספות כל הקבוצות ביחד. למחנות יצאנו כולנו, והצטרפו אלינו גם חברי התנועה מעיירות סמוכות. היינו יושבים סביב שולחן גדול, והשולחן הזה היה בעצם שטח אדמה מוקף בתעלות שחפרנו, וכך היינו יושבים על שפת התעלה, כשרגלינו בתוכה... היינו יושבים ואוכלים, שרים ושרים, ובלילה ישנו בגורן ששכרנו אצל האיכר. היינו רוקדים ביחוד ״הורה״ וגם ״גלים ושרשרת״, והנושא שדובר בו בעיקר היה ארץ־ישראל. שליחים וצירים מהתנועה באו וסיפרו לנו על ההכשרה ועל הארץ, ואת דעותינו וחוויותינו העלינו על הכתב ב״עלון״ של הקן. יש לציין שההורים עודדו את הילדים להצטרף לתנועה.
הזכרונות על הימים היפים ההם ליוו אותי תמיד.

מאיר בן יודל ורחל־גיטל סלפ.
25.5.35
״למאייקה היו ידידים בקרב השאוליסטים. עפ״י עצתם הוא ניסה לעזוב את העיירה ולברוח, אך הם השיגוהו ורצחוהו.״

ריקוד ״הורה״ בדוסיאט.
היינו רוקדים ביחוד ״הורה״, וגם ״גלים בשרשרת״...

מוטל'ה סלפ בן יודל ורחלגיטל

לימודים גבוהים

לא רבים יצאו מהעיירה להמשיך בלימודים. אחי יצחק ואני המשכנו ללמוד הודות לעזרת משפחת אמא מאמריקה. אחדים השתלמו במלאכות שונות בעיירה, ואחרים יצאו לקובנה לעבוד או להכשרה.

לקראת לימודי באוטיאן הכינה אותי באופן פרטי המורה מלכה, שלימדה חשבון, היסטוריה, עברית וליטאית. בדיוק אז נסגרה הפרו-גימנסיה באוטיאן ויצאתי ללמוד בווילקומיר. הייתי כבת שתים עשרה.

אחי יצחק המשיך בלימודים גבוהים. קודם למד הנדסה ואחר־כך רפואה. הוא היה שמאלני, וכסטודנט היה פעיל בתנועה הקומוניסטית. במלחמה התנדב לדיוויזיה הליטאית, ובאחד הקרבות נהרג.

השפה העברית "נשרפה"...

עם הסובייטיזציה של ליטא, נאסרה הפעילות הציונית ו"נשרפה" העברית. המעבר ללימוד ביידיש היה בשבילנו מכה קשה. ידענו אמנם לדבר יידיש, אך לא כתיבה ודקדוק. והלא תמיד הקפדנו לדבר רק עברית, ומי שנתפש בדיבור יידיש נקנס בתרומה לקרן הקיימת לישראל...

ב־20 ביוני 1941 התקיימה הבחינה האחרונה בגימנסיה. באוויר הורגש כבר ריח המלחמה, והאצנו במורים שיתנו לנו את התעודות. מבין המורים זכורים לי המנהל ד"ר שוחט, מנהל הגימנסיה העברית לשעבר ד"ר למפרט, שהיה מורה להיסטוריה, ואשתו - המורה לגרמנית, ד"ר גרינשפן - המורה ליידיש, ריץ (מראקישוק) - המורה לליטאית, וגרין - המורה ללאטינית.

שמורה אצלי התעודה - בליטאית וביידיש - הנושאת את התאריך 21 ביוני 1941, כלומר, יום אחד לפני הפלישה הגרמנית לברית המועצות.

נוער יהודי בדוסיאט.
מימין לשמאל, למעלה: **זמקה פיין (-)**
שורה שניה: **אתקה פץ, הנה-בלקה, שיינה-מושה מלמד, גולדקה בת החייט, יוסיפון פוריץ.** שורה שלישית: **בונקה נפולין ומלכה פלדמן.** למטה: **רחל שניידר, זליג יפה, רחל גלזר ומיכה יוסמן.**
מכולם רק מלכה פלדמן וזליג יפה נותרו לפליטה.

מ ל ח מ ה !

בואי מייד הביתה

הייתי אז בווילקומיר, שם למדתי. גרתי בחדר שכור, ובאותו בית גרו גם האחים אמה ובבה (אברהם ודב, בניו של דוד שוורץ), גם הם מהעיירה דוסיאט.

הגרמנים הפציצו את וילקומיר, ובעיר קמה בהלה. רצתי לתחנת .זאוטובוסים, לשם היה מגיע מדי בוקר האוטובוס מדוסיאט, שנהגו בו האחים אנצל וברוך קרוט. חכיתי לבוא האוטובוס, פגשתי את אנצל קרוט, והוא הביא לי מכתב קצר מאבא. אבא ביקש ממני לבוא מיד הביתה. שאלתי את אנצל, איך אוכל לצאת, והוא השיב לי, שיתכן ואוכל לחזור אתו. אך בינתיים גייסו את האוטובוס, והתברר לי שלא אוכל לצאת אתם לדוסיאט. התעניינתי בתחנה אחרת, אולי משם ייצא אוטובוס לעיירה, אך שום תחבורה ציבורית לא פעלה. נפגשתי עם האחים שוורץ, ותכננו מה לעשות.

בעיר קמה מהומה. אנשים התרוצצו הלוך ושוב ורבים חיפשו דרך לצאת. ברחובות רעמה מוסיקה של שירי- לכת רוסיים, ומשאיות צבאיות דהרו בכבישים. נסינו לתפוש ״טרמפ״, אך שום רכב לא יצא לכיוון דוסיאט, המוני אדם פנו וברחו מכל הכיוונים לגבול לאטביה.

החלטנו לעשות את הלילה בווילקומיר, ולמחרת לצאת ברגל לדוסיאט. ההפצצות נמשכו כל הלילה.

בבוקר יצאנו לדרך ברגל. היו עמי ילקוט גב, ובו שמלה אחת ולבנים, פספורט ותעודת הגמר. הלכנו שעות, בדרך חלפו על פנינו משאיות צבאיות עמוסות חיילים רוסיים, ואחת מהן עצרה ואספה רק אותי.

מטוסים חלפו מעלינו והפציצו אותנו. קפצנו מהמכונית לתעלות בצדי הדרך, ושוב חזרנו למכונית וחוזר חלילה. הגרמנים הפציצו כדי לשבש את הדרכים.

היום עבר והגענו לאוטיאן. שם פגשתי את אמה ובבה, ונדברנו להיפגש בדאיגל (יישוב קטן, שמונה עשר קילומטרים מדוסיאט). לדאיגל הגעתי באחת אחר חצות. אתי ירדו מהמשאית עוד שניים: אפרים, חלוץ פליט מפולין, שהגיע לווילקומיר (הוא נהרג בצבא הפולני) וירחמיאל (כיום בניר־דוד). פנינו לדרך המובילה שמאלה, אך חיילים רוסיים עיכבו אותנו והזהירו לבל נמשיך. מפיהם נודע לנו, שהליטאים אורבים בדרכים והורגים בעינויים, כורתים רגליים וידיים... מהם גם הבינותי, שהאחים שוורץ עברו כבר במקום ההוא.

פנינו לכיוון זאראסיי, וקווינו להגיע לדוסיאט בדרך עוקפת. עברה משאית ועלינו עליה, ובדרך ירו עלינו הפרטיזנים הליטאים. הגענו לזאראסיי, ומצאתי שם את קרובי משפחתי כשהם אורזים חפצים ומתכוונים להגיע לדווינסק.

התברר שהדרך היחידה הפתוחה היא לדווינסק, הרחוקה משם כעשרים וחמישה קילומטרים, ואת הדרך הזאת עשיתי ברגל, אני וחבר מהתנועה.

דווינסק היתה מלאה פליטים. ריכזו אותנו בבית הספר, שם נתנו לנו לאכול, ואחר כך עלינו לרכבות־משא, שהיו ללא חלונות.

הרכבות היו אמורות לצאת לרוסיה. הצטופפנו ברכבת, שנעה בתחנה הלוך ושוב, כאילו הסתובבה על צירה ולא התקדמה. היינו בטוחים שהלאטבים עיכבו אותנו, מתוך תקווה שיגיעו מטוסים גרמנים ויפציצו אותנו.

רק בבוקר עזבה הרכבת את התחנה ויצאה לכיוון רוסיה. על הגבול הרוסי עצרו את הרכבת ופינו אותה מיהודים, כי ״כולם מרגלים״. ובינתיים התחילו ההפצצות. רצנו לכיוון היער, הסתתרנו בין העצים, אך האווירונים השיגו אותנו והפציצו. סביבי ראיתי אנשים צונחים. שכבתי מתחת לעץ וחשבתי, שהנה בא הסוף...

לידי היה חברי. הוא האיץ בי להיכנס יותר ויותר פנימה בתוך היער. לפתע אירעה התפוצצות אדירה. קרון תחמושת התפוצץ, פרצה אש והיער החל לבעור. התחלתי לרוץ, ואת התרמיל השארתי מאחורי. החבר עוד ניסה לתחוב לידי את התרמיל, אך לא לקחתיו. חשבתי שלא יהיה לי עוד צורך בו.

הייתי יחפה, שמלתי היתה קרועה, ועמי היו רק הפספורט והתעודה. את אלה הטמנתי בתוך החזייה, ושמרתי עליהם בחיקי כל משך המלחמה.

וכמו רבים- רבים חציתי את הגבול מזרחה...

LIETUVOS TSR
ŠVIETIMO LIAUDIES KOMISARIATAS

ATESTATAS

Šiuo atestatu pažymima, kad Malka Feldmanaite, Samuelio d., gimusi 1924 metais, mokėsi Ukmergės vidurinėje mokykloje (apskrities valsčiaus) ir, būdama labai gero elgesio, 1941 metais baigė visą tos mokyklos kursą. Atskirų dalykų mokėjimas įvertintas taip:

Lietuvių kalbos 5 (labai gerai)
Rusų kalbos 5 (labai gerai)
Žydų kalbos 5 (labai gerai)
Literatūros 5 (labai gerai)
Aritmetikos 5 (labai gerai)
Algebros 5 (labai gerai)
Chemijos 5 (labai gerai)
Fizikos 5 (labai gerai)
Astronomijos (kosmografijos) 5 (labai gerai)
Istorijos 5 (labai gerai)
TSRS Konstitucijos 5 (labai gerai)
Geografijos 5 (labai gerai)
Svetimosios kalbos (Vokiečių) 5 (labai gerai)
Piešybos ir braižybos 5 (labai gerai)
Kūno kultūros 5 (labai gerai)
Darbelių ir namų ruošos 5 (labai gerai)
Muzikos ir dainavimo

Pagal TSRS Liaudies Komisarų Tarybos ir VKP(b) Centro Komiteto 1935.IX.3 d. nutarimą Malka Feldmanaite Samuelio d. turi teisę stoti į aukštąją mokyklą be stojamųjų egzaminų.

Ukmergė, 1941 metu ... mėn. 21 d.

A. V. Mokyklos Direktorius
Mokytojai

Nr. 14

תעודת בגרות – בליטאית וביידיש: ״תרגום מליטאית. אין ערך חוקי לתרגום ללא המקור״
״ליטא ס.ס.ר – מועצת העם להשכלה – תעודת בגרות.
תעודה זו מאשרת שמלכה בת שמואל פלדמן, ילידת 1924, למדה בבית הספר התיכון מס. 2 באוקמרגה. בעלת התנהגות טובה מאוד. סיימה את לימודיה בבית הספר הנ״ל בשנת 1941. ידיעותיה בכל מקצוע ליחוד נערכו כך: (בכלם ״טוב מאוד״ – המע.)

Vertimas be originalo negaliojа.
Vertimas iš lietuvių kalbos.

אטעסטאט.

לפי החלטת מועצת הקומיסארים של הרפובליקה הליטאית הסובייטית והמשרד המרכזי של אלקפ (ב) מיום 3.9.1935, זכאית מלכה פלדמן בת שמואל להתקבל ללימודים בבית ספר גבוה ללא בחינות כניסה.״
אוקמרגה, 21 ביוני 1941. חתימת מנהל בית הספר – שוחט, וחתימות המורים.

מלכה פ.: את התעודה הזאת שמרתי בחיקי כל משך המלחמה. בזכותה נתקבלתי ללימודי רפואה ברוסיה.

לובה לוסטיג (נפוליון) — "כולם ניספו במלחמה. אין חיים."

לובה נפוליון, 3.4.1945

בקיץ 1941 - ואני אז בת עשר שנים - התחלתי את חופשת הקיץ בעיירה לילו (לא רחוקה מדוסיאט) אצל בת־דודה של אמי. בחופשה קודמת ביקרתי שם עם אמא, המקום קסם לי, וביקשתי לשוב ולבלות שם. הגעתי ללילו עם אבא בעגלה, ונשארתי לבדי אצל קרובי.
אינני יודעת כמה ימים חלפו, ואולי רק יום אחד בלבד, ולפתע, בבוקר, שמענו רעש אווירונים. יצאנו, וראינו את הכביש "שחור" מאנשים. ביניהם זיהיתי את האחים אמה ובבה (אברהם ודב שוורץ), מהעיירה שלי, אשר היו מבוגרים ממני. קרובתי הבינה, כנראה, מה קרה, אספה את מטלטלי, עטפה בנייר גבינה לבנה טרייה מעשה־ידיה, ונתנה לי כדי שאביא לאמא "תוצרת מהעגלה החדשה".
הצטרפתי אל האחים שוורץ, והלכנו ברגל לכיוון דוסיאט. בדרך אספה אותנו מכונית צבאית. לפתע היתה הפצצה וכולנו ירדנו ונשכבנו בצדי הדרך. אני זוכרת, שהרמתי את ראשי וראיתי, שהאחרים המשיכו לשכב, אך אמה ובבה כבר לא היו שם.
התחלתי ללכת לבד. לאן? למקום שכולם הלכו. אשה אחת אמרה לי, שהולכים לאוטיאן. הגענו לאוטיאן ונכנסנו למקלט. שם פגשתי את מאשה׳לה. סיפרתי לה איך הגעתי, והיא התאוננה שהיא רעבה. גיליתי לה שיש אתי חבילת גבינה בשביל אמא. אני זוכרת, שמאשה "שברה" חתיכה מהגבינה, ובלבי רגזתי עליה מאד, כי הלא הייתי צריכה להביא את הגבינה לאמא. סיפרתי לה שפגשתי את האחים שוורץ, וכי הם נעלמו לי. מאשה אמרה שהרבי של אוטיאן הוא קרוב משפחתם, ובוודאי הגיעו אליו. הלכנו לבית הרבי, והוא אישר שהאחים באמת היו אצלו, אך עזבו והלכו לכיוון דוסיאט.
זאראסיי כבר עלתה אז באש, וראינו את העשן. המשכנו ללכת בכיוון דוסיאט, ובדרך זיהיתי גוי אחד מהעיירה. הצבעתי עליו ואמרתי למאשה: "ראי את ..." והתכוונתי לגשת אליו. מאשה ניסתה לעצור בעדי, אך אני ניגשתי אליו. הגוי אמר לי שהוא מרחם עלי ויקח אותי הביתה, אך מאשה תפשה אותי בידי ואמרה לי: "אל תלכי אתו! האינך רואה שהוא מחכה לגרמנים?!"

מעשה במעיל אדום

המשכנו ללכת. החפצים שסחבתי הכבידו עלי, והסתרתי אותם ביער. אני זוכרת שעשיתי סימני־דרך, כמו שכתוב בספרים, כדי שאדע איך לחזור על עקבותי... מחבילת הגבינה נשארה עוד חתיכה קטנה והמשכתי להחזיקה. הייתי לבושה במעיל האדום, מעיל חדש שתפרה לי אמא לקראת נסיעתי לחופשה, והמעיל הזה גרם לי בעיות בהמשך הדרך.
מאשה ואני עלינו על עגלות - כל אחת בכיוון שונה. בדרך־כלל הייתי מאד עצמאית, הייתי גם ילדה סקרנית מטבעי, והרבה פעמים הצטרפתי בשמחה לאבא, שהיה עגלון ונסע הרבה בדרכים. זו, אולי, היתה הסיבה להסתגלותי גם למציאות החדשה, כשמצאתי עצמי לבדי בדרכים, ללא משפחה.
כבר ציינתי שהמעיל האדום גרם לי בעיות. אנשים דרשו ממני להיפטר ממנו, שאזרוק אותו, כי המפציצים הגרמנים חושבים שזהו דגל אדום. ואני לא רציתי לפשוט מעלי את המעיל האדום החדש, כי עלי לחזור אתו לאמא, כי אם אשוב בלעדיו, מה תגיד אמא?... האנשים היו מגרשים אותי מתוך השורות בגלל המעיל האדום והייתי מצטרפת אל קבוצה אחרת.
כשנסענו ברכבת והיו הפצצות, היינו יורדים להסתתר, ושוב היו צועקים עלי שאזרוק את המעיל האדום. הייתי מסתתרת מאחורי העצים, וכשהרכבת התחילה לזוז, רק אז הייתי עולה עליה. אני זוכרת שהרבה פעמים הציקו לי בגלל המעיל הזה, אבל אני לא זוכרת שבכיתי אז. אני זוכרת שבכיתי - וזה היה כבר ברוסיה - כאשר גזזו את צמותי שהיו מלאות בכינים ..
ברכבת היו נותנים אוכל, וכשלא טעם לי - תמיד היה שָרוף - פשוט לא אכלתי. כשהרכבת היתה עוצרת, הייתי יורדת, אוספת עשב בשדה וממלאה בסינר הקטן שלי ואוכלת. אך פעם קרה שלא הספקתי לעלות לרכבת ונשארתי לבדי, והמעיל - לא היה אתי הוא נשאר ברכבת שנעלמה מעיני, אבל למרבה הפלא, יותר מאוחר מצאתי אותו...
במקום ההוא נשארתי זמן מה, אינני יודעת כמה זמן, עד שבאה רכבת אחרת שעליתי עליה, והצטרפתי שם אל משפחה לאטבית, שהיתה להם בת בגילי. שאלו אותי מניין אני, והרגשתי שמרחמים עלי. איתם המשכתי לנסוע, והם היו שולחים אותי לחפש לחם...
הגענו למקום מסויים, והלאטבים ביקשו ממני לשמור על חפציהם, והם הלכו להתרחץ. כשישבו, נתנו לי מגבת, ושלחו גם אותי להתרחץ - "שם, על ההר ההוא". עליתי על ההר, התגלגלתי למטה ונפצעתי, ונלקחתי לבית־חולים. היתה שם רופאה יהודיה וסיפרתי לה מה קרה לי. כשנשאלתי מה שם משפחתי, ועניתי "נפוליון", הסתכלו עלי כאילו הייתי לא־נורמלית...
הביאו אותי לבית־ילדים במורדוביה, בעיירה קרינוסלובסק. שם הייתי הילדה היהודיה היחידה.

רוסית לא ידעתי, ושתקתי כמו אילמת. לא דיברתי במשך שנה תמימה. והמעיל? - אותו מצאתי, והרבה זמן שמרתי עליו, עד שיום אחד נלקח ממני. ילדה אחת ביקשה אותו פעם אחת ועוד פעם, ונתתי לה, אך בפעם אחרת שוב לא החזירה לי, וזהו. המעיל פשוט נגנב ממני.
האם הייתי רעבה? הרבה פעמים חיפשתי אוכל, והייתי "מגרדת" שאריות מתוך קופסאות ריקות.

הנה נפוליון עובר...

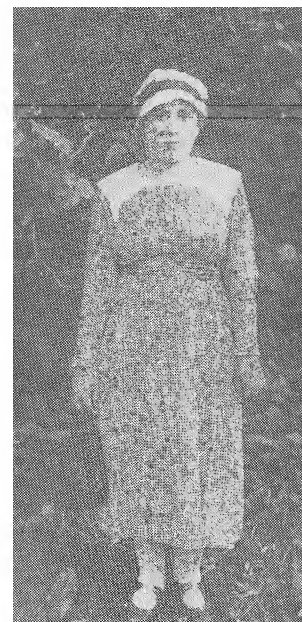
הועברתי לבית- ילדים בעיירה פושקינה. שם היו ילדים מליטא, ושם התחלתי לדבר רוסית. אני זוכרת שקלטתי את השפה הזאת כבר מקודם, אך פחדתי משום- מה לדבר.
מפושקינה העבירו אותנו לבית הילדים באינסאר. אני זוכרת שפעם אחת, כאשר סיפקו לנו לבנים נקיים ושלחו אותנו להתרחץ בבית־מרחץ, פגשתי בדרך את מאשה. היא סיפרה לי שהיא נמצאת בקולחוז ואין לה מה ללבוש, וכשגילתה לי שאין לה בכלל תחתונים, נתתי לה את הלבנים הנקיים שהיו אתי. נדמה לי שמאשה ביקרה אותי פעם אחת בבית הילדים, ואחר־כך נפגשנו שוב רק אחרי המלחמה בווילנה.
בבית הילדים היה לי טוב. בגלל שמי - נפוליון - זכיתי ליחס מיוחד. אני זוכרת, שלאחר שנפצעתי גילחו את שערותי, וראשי היה קרח. היה לי חור במצח, נעלתי נעליים עם עקבים גבוהים, בגדי היו גדולים מעל למידתי, וכשהייתי עוברת במסדרון, מייד הסתדרו הילדים בשני טורים, והיו מצדיעים לעברי ואומרים: "הנה נפוליון עובר"...
בבית הילדים הלימודים התנהלו ברוסית. באינסאר היו ילדים ליטאים ויהודים, והיו מדברים ליטאית ורוסית, אך בשום אופן לא העזנו לדבר יידיש, כי מיד היו קוראים אחרינו "ז'ידו פארך", שם גנאי, שאינני יודעת אפילו את פירושו.

נהגנו להקשיב לרדיו, ואני זוכרת ששמענו את הידיעה שהרוסים נכנסו לליטא. התחילו אז לשלוח מכתבים הביתה, ואני זוכרת שאני וחברתי בלה לויט (כיום רופאת ילדים בקרית- מוצקין) כתבנו גם כן. למכתבי הראשון לא קיבלתי תשובה, והמכתב השני חזר, ועל המעטפה נרשם בליטאית: "כולם ניספו בזמן המלחמה. אין חיים".
שמורים אצלי המכתב אל הורי היקרים, והמעטפה הנושאת את כתובתם בדוסיאט: "בנימין נפוליון, רחוב ווילנה 18."

כל הילדים מליטא, גויים ויהודים, הועברו לבית־ילדים בקובנה, וכעבור שנה נפתח שם בית־ילדים ליהודים בלבד.
בקובנה התחלנו לחפש קרובים דרך העיתונות. היו מדובבים אותנו ושואלים שמות בני משפחה, ונזכרתי שהיינו מקבלים מכתבים מאמריקה. ובאמת, מצאתי קרובים בניו־יורק ובבואנס־איירס, וכאשר הגיעה תשובתם לא היה קץ לאושרי.
עם שארית־הפליטה מעיירתי דוסיאט נפגשתי יותר מאוחר בווילנה. אני זוכרת, שברוך קרוט הוציא כסף מכיסו, ונתן לי. הוא ריחם, בוודאי, על ילדה יתומה קטנה...
גם את מאשה פגשתי, ומפיה נודע לי, שהאחים אמה ובבה שוורץ הגיעו כנראה לדוסיאט, ושם ניספו עם כולם.

ביום הזכרון הייתי מצטרפת לשיירות הניצולים, ויחד היינו עולים לקבר־אבות. לפני שעליתי לארץ שם נפרדתי מיקירי...
בינואר 1967 עליתי ארצה, והתישבתי בקבוצת גבע, שם גרה קרובתי מלכה, שגם שם משפחתה נפוליון...

שם אמי רחל, ואביה בוניה שטראוס. שם אבי בנימין, אמו גיסה ואביו עזרא נפוליון.
היינו ארבעה אחים ושלוש אחיות: אשל, יודל, גסה וחיים הקטן, בוניה, הינדה ואנוכי.
מכולם נותרתי רק אני.
ושמות ילדי: בנימין, רחל וארנה.

אמי רחל נפוליון (לבית שטראוס)

הכתובות שעל פני המעטפה, למעלה:
הרפובליקה הסובייטית הסוציאליסטית הליטאית
מחוז זאראסיי
עיירה דוסיאטי
רחוב וילנוס בית מס. 16
הנמען: נפוליון בנימין.

למטה:
הרפובליקה האוטונומית הסובייטית הסוציאליסטית המורדובית
כפר אנסאר
בית הילדים הליטאי
בית מס. 8
ליובה נפוליון

על גבי המעטפה למעלה נרשם ברוסית:
"המען אינו ידוע. חתימה: פ. קורולקובייטה תאריך: 6.10.44"
ולמטה - בליטאית:
"כולם ניספו בזמן המלחמה. אין חיים."
חותמת (ברוסית): נבדק ע"י הצנזורה הצבאית 10620
חותמת דואר דוסיאטוס

6/IX-44г.

Добрый день!

Здравствуйте дорогие родители!

Шлю я вам свой горячий и сердечный привет, и крепко, крепко вас целую.

Дорогие родители я вам пишу II-ое письмо, но от вас ответа не получила

Милая моя мамочка! Обо мне не беспокойся я жива и здорова.

Учусь я в 6-ом классе.

Я нахожусь в литовском дет/доме.

Я здесь все три года училась, а теперь мы работаем на уборке урожая. Помогаем убрать все урожай в совхозе и в колхозах, чтобы дать больше продуктов фронту, тем поможем нашей Красной Армией разбить немецко-фашистских пропагандов, и тогда я с вами быстрее увидемся.

Мамочка, как только получите мое письмо, сразу ответьте. Тогда я вам больше напишу. Напишите если все живы, где живете. Как Вы жили, когда были немцы и т.д.

Кончаю мое письмо. Больше писать пока нечего. Остаюсь жива и здорова.

Пока до свиданья!

Целую я вас крепко, крепко.

Ваша дочь Любовь Биньяминовна Напольян.

Жду ответа как соловей лета!

С приветом.

Люба.

Сколько жизнь моя продлилась,
Не забуду я вас.
В жизни может все случитсь,
Не забывайте и Вы меня!

До свиданья, до свиданья,
Довольно мне вам писать
Милые мои
Буду век вас вспоминать!

Дорогие товарищи!

Кто получет это письмо, прошу ответить мне, если Вы знаете о моих родителей.

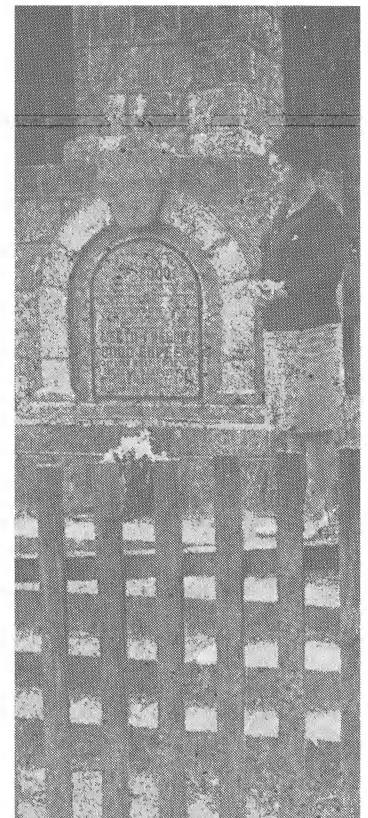
Целую крепко, крепко!

6.9.44
שלום!
שלום לכם, הורי היקרים!
אני משגרת לכם את ברכת השלום החמה והלבבית שלי ומנשקת אתכם חזק, חזק.
הורי היקרים, אני כותבת לכם את מכתבי השני, אך לא קיבלתי מכם תשובה.
אמי, יקירתי! אל תדאגי לי, אני שלמה ובריאה.
אני לומדת בכיתה השישית, אני חיה בבית ילדים ליטאי.
במשך כל שלוש השנים למדתי כאן, ועתה אנחנו עובדים בהורדת היבול מהשדה. אנחנו עוזרים לכנס את היבול בסובחוז ובקולחוזים, כדי לספק יותר פרודוקטים לחזית, ובכך נסייע לצבא האדום שלנו למגר את הכובשים הגרמנים הפאשיסטים, ואז נתראה אתכם מהר יותר.
אמא'לה, מייד כשתקבלו את מכתבי, ענו לי, אז אכתוב לכם יותר.
כיתבו לי, האם כולם בחיים, איפה אתם מתגוררים. איך חייתם כשהיו שם הגרמנים וכו'.
אני מסיימת את מכתבי, אין לי בינתיים מה לכתוב.
אני נשארת שלמה ובריאה.
בינתיים להתראות!
אני מנשקת אתכם חזק חזק
בתכם לובה בת בנימין נפוליון.

אני מחכה לתשובה, כמו זמיר לקיץ
בברכה ליובה

ככל שיימשכו חיי
לא אשכח אתכם,
בחיים הכול ייתכן
ואל תשכחו גם אתם אותי.
שלום, שלום ולהתראות,
כבר די כתבתי לכם,
יקירי,
אעלה אתכם בזכרוני תמיד.

חברים יקרים,
אני מבקשת שמי שיקבל מכתבי זה יענה לי, באם אתם יודעים משהו על הורי.
אני מנשקת חזק, חזק!

ליד המצבה נפרדתי ממשפחתי

ניסינו לקבל ידיעות

**ישראל בן מיכל וגצל לויט במדי הצבא הבריטי.
"לרבקה לויט, לזכר ימי המבחן! סוף השנה השלישית למלחמת העולם השניה. ומתי תיגמר? - 12.8.1942."**

רבקה ש.:

בזמן מלחמת העולם השניה שלחנו מכתב מרמת השופט לאמריקה, אל הדוד כתריאל שו"ב, וניסינו באמצעותו לקבל ידיעות מליטא ולהעביר לשם כסף. לא ידענו אז שאין כבר למי. ממכתבו של הדוד באמריקה עולה, שגם לו לא היה ידוע על חורבן יהדות ליטא:

קטע ממכתבו וכתב ידו של כתריאל שו"ב, הדוד מאמריקה

...חקרתי ודרשתי בכל הסוכנויות של המחאת כסף אמריקאי המעבירים סכומים גדולים לכל קצוי ארץ, אך לדאבוני, הם כלם כאחד אינם מקבלים להעביר כסף לליטא, והוא הדין בכתובים. הבית דואר אמריקאי אינו מקבל מכתבים לליטא. בקצרה, כל הדרכים סגורים ומסוגרים עתה כיריחו בשעתה... אין יוצא ואין בא. ואין שום תקוה בשקפת איך להגיש עזרה אל עמק הבכא ליטא עד סוף המלחמה.

הבה נקווה לסוף המלחמה, עם הסוף של ממשלת היטלר ימח שמו, ואז בבטחון גמור יכולים אנו לקוות כי עולם חדש יבנה, עולם חסד יבנה, על יסודות סוציילים, יסודות של יושר וצדק, וכל עם ועם ישב על אדמתות בטח ואין מחריד. והעם הישראלי גם הוא בין עמי העולם הנאורים יחשב, ודגלנו יתנוסס בין דגלי העמים ...

התקוה הדימוקרטית מבוססה על התותחים והאווירונים המשחיתים, הממטירים פצצות, העתידים לצאת לאלפים ורבבות במהרה בקרוב, על ידי הטכניקה הבלתי מצויה של ארצנו ארצות הברית ...

נקווה נא ליום הפרעון של הרשעים הללו - היטלר וחבורתו - שבו יופיע אל הנקמות לעשות נקם באויביו, אויבי המדינות הדימוקרטיות ובאויבי עם ישראל, על ידי השליח הקדוש נשיא המדינה שלנו מר רוזבלט ... ונזכה כולנו לראות במפלתו של המן הצר...

שלום, [illegible] בחוצות ירושלים,
שלום [illegible] בגולה,
[illegible]
שלום על [illegible]
[illegible]
בברכת שלום [illegible] שלום שלום לכם.
שלום לכם בארץ, ושלום למשפחתנו בגולה.
ושלום על ישראל [illegible] שם.
ושלום על החלוצים והחלוצות הבונים והבונות.

דודכם ידידכם
בתם לבב
כתריאל שוב

מכתבו של לייבלה סלובו [28]
"חזית דוסיאט – 23 ביולי 1944"
פורסם בעיתון "משמר" מיום
26.9.1944

26.9.1944

"כל העולם - גיא הריגה אחד"

שלושה מכתבים מחבלי "החורבן"

מכתב מליטא

מכתב זה הראשון מחלקי ליטא המשוחררים — שהגיע בימים אלה לארץ, נכתב על־ידי איש התנועה החלוצית המשרת עתה בצבא־האדום. וגם במכתב זה, כבכל הרשימות הבאות עתה משם, רברי עדות מרה על קורותינו בימי המלחמה הזאת, קורות שמיצויין בפסוק אחד, "אין למצוא יהודים".

חזית דוסיאט, 23 ביולי 1944

נקפו הרבה ימים כבדים במלחמה זו, שהיו מזהירים תמיד בעמקי־הלב ובמחשבה בחלומות ותקוות על ערלם יותר טוב, על מפלת הפאשיזם, על שיבתנו לבית־הורים כגיבורים, כמשחררי האנושות.

האמנו בכוחנו ובעזרה של בעלי־בריתנו, כי נשמיד את האויב ואם לא ייכנע נמגר אותו על אדמתו.

הלב היה נרעד משמחה עם כל התקרבות לאדמתנו, במקום שהשארנו את הורינו, במקום שגדלנו וחונכנו.

דימינו, כי אפילו המלחמה כאן תקל עלינו, הואיל וכל שעל־אדמת מוכר לנו היטב, וגם ההורים יהיו לנו לעזר. אפס, כל חלומותינו נגוזו וכל תקותינו נכזבו. ענן כבד מכסה עליהם. הארץ — אליה ערגנו — שטוחה לפנינו כגיא־הריגה אחד, שאין נראים בו קברים וגם לא מצבות. רק בורות וחפירות רואות עינינו בכל מקום והן טומנות את יהודי ליטא השחוטים לרבבותיהם. ואין מכיר או מודע, שתוכל להסיח לפניו על מלחמותינו, על נצחונותינו.

איום ונורא! אין היד מסוגלת עוד לרשום את מעשי־האכזריות שנעשו כאן ביהודים, אין הלב שוקט! בכל מסביב נשמע קול דמי־ילדים נקיים הקוראים לנקמה, לנקמה!

תיאורי האינקביזיציה יתחוו לצומת המציאות בעיירות ליטא:

אין למצוא יהודים ואף אנשים שקירבת להם ליהודים. הכל הושמדו. אנו, החוזרים מברית־המועצות, יהודים בודדים אנו. חלק של ליטא כבר שוחררה על־ידי הצבא־האדום. עתה אנו נמצאים במחוז אוטיאני, 15 ק"מ מדוסיאט, הנתונה עדיין בצפורני האויב. איכר שנזדמן אצלנו הצביע על היער הקרוב, שיהודים למאות נשחטו בו. אתמול הגיע הנה הבר מ ס ל ו ק, שהלך לראות במו עיניו את החורבן. איכרים מבני־המקום סיפרו לו עובדות, אשר לשמען תסמרנה שערותינו. איך הובלו למוות אמהות וילדים רכים, יונקי חלב־אם! איך הובלו בסף נוער ובחורות צעירות! 700 מסלוק התבלו ליער הסמוך ושם נקברו — מזקן ועד טף. ולאחר־מכן נשדד רכוש היהודים על־ידי האוכלוסיה המקומית. הכל שלחו ידם בביזה והיו פורצות קטטות עד שפיכות־דם. באוטיאן כרו בור ל־9000 איש, ביניהם נמצא גם כומר־העיר, שנלחם באחיו הנוצרים והיה מגרשם מבתי־הכנסיות על השוד שערכו ביהודים.

אתם בארץ־ישראל פניתם היהדות, חלקה הטוב והמשומר ביותר. בנו וחזקו את היסוד למען השלים את הבניין כולו.

תבורך ברית־המועצות, שזיכתה את היהודים בקיום ובטוח. מאושרים אלה שנמלטו מארצות ההיטלריזם ומצאו מיפלט בברית־המועצות בחסותו של סטאלין.

פחת במידה מבהילת העם היהודי, אך הוא לא ישקע. דף־זוועות נוסף נרשם בהיסטוריה של העם היהודי. הכרח לנו להתאחד. בכוחות משותפים עם ברית־המועצות נוכל לשונא שלנו, לא רק את ההיטלריזם נמגר, כי אם גם את הפאשיזם.

לייב סלובו

מכתב מווילנה

(כותב המכתב היה לפני המלחמה מנהל הסמינריון לגננות, בווילנה).

וילנה, 31 ביולי 1944

ס. חביבי!

עיניך הרואות כי הצלחתי לעבור את כל שבעת מדורי־הגיהנום של שלוש שנות הרדיפות הגרמניות שהין ארוכות כאינסוף. לאחר תלאות משונות וגילגולים שלא־יאמנו, חזרתי יחד עם אשתי אל וילנה המשוחררת. משאלתי הראשונה היא למצוא קשר אליכם, קרובי היחידים. אני מנסה להעביר אליכם דרישות־שלום בדרכים שונות, ומאמין אני כי לפחות אחת מהן תגיע למטרתה. הייתי מאושר אילו יכולתי להימצא בקירבתכם. אני נמצא בוילנה כבתוך עיר נכריה לחלוטין, בסביבה חדשה של אנשים זרים. קרובים, ידידים, מכרים, חברים־לעבודה, — כמעט כל הקיבוץ היהודי הוילנאי, אשר כקרבו פעמו תמיד כוחות חיים, יוצרים — נמצא כבר בעולם־האמת. מתוך 80 אלף יהודי וילנה נותר קומץ של כמה מאות, שברים עגומים של גוף גדול, שהיה מלא חיוניות תוססת! אגב תעייה בין החורבות של רחובות וילנה, הנך פוגש רק לעתים נדירות פנים יהודיים. מכל המורים היהודים ניצלתי רק אני. עתים אני משפשף את עיני. הייתכן? קיימת בי הרגשה זו של חוני המעגל, אשר לאחר תרדמת שבעים־השנה הקיץ בדור זר. על פני הרחובות היהודיים השרופים מרחפים אימים. הנני תועה כצל באותם הרחובות בין צללי וילנה היהודית שנדמה לנצח. ומה הלאה? אל מה מתקשרים, למען יהא טעם לחיים? מתהלכים כמו בעולם־התוהו בלי למצוא נקודת־אחיזה.

לפני שלוש שנים בערך, בחודש נובמבר 1941, ברחתי מגיטו וילנה, שעה שהשתוללו בו כבר השחיטות הגרמניות. מיד לאחר שהחיה החומה הציגה את כף־רגלה על אדמת וילנה התחלה במעשי השמדה. הטבח נמשך כמעט באופן מתמיד. לא ייאמן כוח־המצאתו של הטבח הגרמני.

במה אפתח? האתחיל מן הלילות האיומים גדושי הטירוף, כאשר בסימטות־הגיטו עדכו גרמנים וליטאים שיכורים צייד על יהודים חסרי־ישע, שהריצו אותם בהמוניהם לבורות? האם מן העינויים במחנות־העבודה הגרמניים השונים? האם מחרדת הצפייה־למוות במחבואי־מחבואים, חרדה הנמשכת ימים ולילות ארוכים, שעה שבחוץ בולש האויב בעזרת כלבי מישטרה?

במשך ארבעה חודשים ניספו 70 אלף יהודים מבין 80 אלף. בראותי לפני עתיד של שחיטות, של עינויים ללא סוף, החלטתי לצאת לדרך בכיוון לרוסיה הלבנה. ערב אחד, התגנבנו אני ואשתי תמר, מהגיטו ויצאנו ברגל אל המרחקים העוינים, לנדודים חסרי־תקוה, בהם אורבות לך — משוללי הזכויות — אלפי סכנות. בליל־כפור, כאשר נכנסנו אל ביקתה, הסגירו אותנו הכפריים. המשטרה אסרה אותנו והובלנו לתחנה הסמוכה. בדרך נס נמלטנו מידי התליין והוספנו לנדוד. כדרך־לא־דרך, ביערות. זמן מה נמצאנו בגיטו־לידה. הטבח, שנמלטתי מפניו בוילנה, רדף אחרי. בלידה הייתי פעמיים עד לטבח־דמים. הגיטו חוסל לחלוטין. אני ותמר היינו בין המעטים שניצלנו. שכבנו במקום־סתר תשעה ימים ולילה. תחת ברד של כדורים נמלטנו ברגע האחרון לכשגילה מקום־מחבואנו.

התחילה פרשה חדשה של נדודים, הרחק מיישובי בני־אדם. שבועות רבים חיינו כחיות נרדפות, קרועים, ורעבים, בלא צל גג על הראש. ביער נאליבוק התקשרנו עם פארטיזאנים. בתוך פלוגה של פארטיזאנים עברה עלי שנה, ושם זכיתי לבואו של הצבא־האדום. באמצע יולי פוזרה פלוגת־הפארטיזאנים שלנו ויצאנו חזרה בדרך לוילנה. עברנו על פני שורה של ערים, שנודעו לפנים כמרכזים יהודיים, כגון: נובוגרודק, לידה וכו'. חורבן בכל.

ועתה הנני שוב בוילנה. אינני יכול למצוא לעצמי מקום. ילדים יהודיים כמעט שאינם כאן בנמצא. מיספרם הזעום של הנותרים בחיים אינו מספיק כדי פתיחת בית־ספר.

מאמנו האהובה, מקרובינו בטארנופול ולבוב, לא קיבלתי עד עתה ידיעות. אבל נפגשתי עם פארטיזאנים מהסביבות האלו, ולדאבוני אין בפימלים סדגיעות. היהודים במערב־אוקראינה הושמדו ללא־רחמים כבשאר המקומות, ומהקיבוצים היהודיים שם נשארו קברים בלבד. אין אפילו מקום לאשליות. חיילים יהודים מהצבא־האדום סיפרו, כי בערים האוקראיניות לא פגשו כלל יהודים. הסופר היהודי־הסובייטי קושנירוב, הנמצא זה שלוש שנים בחזית רוסיה־הלבנה, מסר כהתרגשות, שזו הפעם הראשונה לאחר זמן כה ארוך, הוא פוגש יהודים בוילנה.

איום החורבן עד בלתי־האמן. שארית־הפליטה מהווה קומץ יחידים מפורדים, שנתקבצו במקומות שונים, בלתי־מסוגלים לתקומה. ישנו הרצון להתרחק ככל־האפשר מן המקומות, שהכל נושם עדיין אימת השחיטות הגרמניות, שהאוויר רועד עדיין מזעקות המומתים.

מ.

מכתב מברסטצ'קו

12 ביוני 1944

אחותי היקרה!

"יום־כיפורים" אצלי היום. החלטתי לכתוב לך על־הכל. אינני מוצא לי מקום. חברת מנחמים אותי, כי לא יחיד, וכי אנו. גורלם של כל הור נשינו וילדינו. אך אינני יכול להיות מלבי זורמים נהר דמעות. איש נשאר לנו עוד. מכל משפחתנו נותרנו רק אני ואת.

היום קיבלתי תשובה על מכתבי לנוצרי ידיד. שמו פ. הוא היה מופיע בימי־השוק כעגלון. היה מבקר בביתנו כמעט מדי יומיים, והרגיש עצמו אצלנו כבביתו הוא. הנני נזכר עתה — כשפרצה המלחמה הופצצה עיירתני אז בא אלינו פ. במרוצה, תפס את מ. שלי ורץ אתה לביתו — בכפר הרחוק 7 ק"מ מברסטצ'קו. אנחנו הלכנו אחריו. למחרת נתכנסה כל משפחתנו בביתו. היינו אצלו כמה ימים, והוא איכסן אותנו והאכיל אותנו ביד רחבה.

והנה מכתבו אלי:

"חבר יקר! קיבלתי את מכתבך עם הבקשה לכתוב לך על גורל משפחתכם. קשה לי מאוד לכתוב, אך אמסור לך את כל אשר ראו עיני.

"בשנת 1941, כשתליני־היטלר כבשו את העיירה, לא ארכו הימים והונהג גיטו. בתחילה היו הנוצרים רשאים להביא מזונות לגיטו. אני הייתי שם כמה פעמים והבאתי למשפחתכם דברי־מאכל. אחר־כך נאסר הדבר ויום־יום מתו עשרות אנשים ברעב. בספטמבר 1942 כונסו כל היהודים ונטבחו עד אחד: גברים, נשים וילדים. מיספר קטן של גברים ברח, אבל לאחר־מכן גילתה המשטרה בעזרת האוקראינים הלאומנים, את הנחבאים והוציאתם להורג. עד כמה שידוע לי, לא נותר איש ממשפחתך. העיירה ריקה ושוממה, אין לראות בה פנים שוחקות".

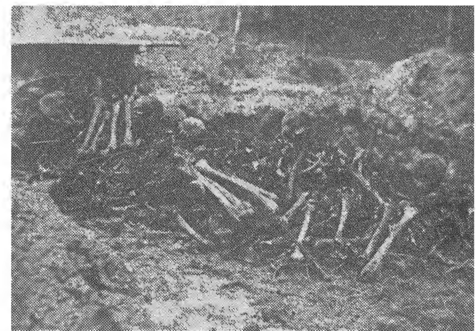
הנני עובד כאן בבית־חרושת. אני מקווה שלא אשהה כאן הרבה. מגייסים מקרבנו אנשים לצבא ה... לו היו מגייסים אותי, כי אז הייתי מאושר. רצוני לנקום בעד הדם היהודי השפוך. כך צריך לומד כל יהודי ולעשות הכל כדי לעקור את החיה הגרמנית הפראית מהשורש.

אחיך היחיד

בהעדר בדירה סוציאליסטית העדפנו את צ'רצ'יל על פני צ'מברליין, אם כי היטבנו לדעת, כי צ'רצ'יל השמרני יצא להילחם בהיטלר לא משנאת הפאשיזם אלא מאהבת הקיסרות הבריטית.

וגם כיום יש להגיד בדודות: ר צ ו נ נ ו כ ס י ו ם ס ו צ י א ל י ס ט י ש ל ת ב ו ס ת ג ר מ נ י ה, ב מ ש פ ט ס ו צ י א ל י ס ט י. א ך א ם ב ד י ר ה ז ו, ל א ת ת ק י י ם ה ד י ה ן כ ב נ י ם ל ע ם ש ע צ מ ו ת ב נ י ו נ ט ח נ ו ל ז ב ל י ם ב מ א י ד א נ ק ו ג ו פ ו ת י ל ד י ו נ ה פ כ ו ל ס ב ו ן ב א ו ש ־ ב י י נ צ' י ם, והן כפועלים־סוציאליסטים, אנו אומרים: עד אותו זמן בו ישתלט הצדק הסוציאליסטי בגרמניה ובאירופה כולה — טובה מידת־הדין, גם הבורגנית, ממידת־הרחמים הריאקציונית של ה"סלחנים" הצבועים.

הדיבור (פרוצס דומה ל־ | היוצר שבח קשורים בלשון

בור ההריגה באוטיאן [29]

בשובם לעיירה שמעו הניצולים מפי הגויים את הסיפור הטראגי על גורלם המר של בני משפחותיהם, על קיצם ועל קץ העיירה.

דוסיאט [30]
(DUSETOS)

עיירה במחוז אז'אראני על נהר שוונטה, בצפון־מזרח ליטא, כ־3 ק"מ מערבה לאז'אראני. לפני מלחמת־העולם השניה מנתה האוכלוסיה היהודית 80 משפחות בקירוב.

כאשר התקרב הצבא הגרמני לעיירה נמלטו לרוסיה כמה משפחות, שהיו להן אמצעי תחבורה. חלקם הגדול של אלה שניסו לברוח ברגל חזרו, שכן הגרמנים הקדימו אותם.

עוד לפני כניסת הצבא הגרמני התחילו בריונים ליטאים להשתולל. האוכלוסיה היהודית הפכה להיות הפקר.

כבר בימים הראשונים גורשו היהודים מבתיהם. נקבע להם גיטו בבתים הקטנים של כמה משפחות יהודיות, מאחורי הגשר ובמחסנים והרפתות שעל־ידם. הצפיפות היתה רבה. השמירה על הגיטו היתה בידי ליטאים, וכל אחד מהשומרים השתדל לעלות על חברו באכזריותו. את בתי היהודים בעיירה תפסו מיד ליטאים מהעיירה ומהכפרים הסמוכים. הם גם לקחו לעצמם את כל הרכוש שהיה שם.

את הגברים היהודים היו מריצים לעבודות קשות — בתוך העיירה ובשדות האיכרים. כך נמשך הדבר עד ל־26 באוגוסט 1941 (ג' באלול תש"א). באותו יום הביאו את הגברים ברגל, ואת הזקנים והחלשים והילדים הקטנים בעגלות — אל יער דאוגוצ'י, ליד הכפר סאוריצ'יוניי, שם רצחו אותם יחד עם יהודי אז'ארני והסביבה.

אשה יהודיה נמלטה בדרך נס מן השחיטה, יחד עם שני ילדיה. בדיוק לפני זה שמעה שומרים ליטאים משוחחים ביניהם. הם אמרו כי "מחר ישחטו יהודים". היא לקחה את ילדיה וברחה, עברה יערות ושדות עד שהגיעה לקובנה והצליחה להתגנב עם ילדיה לגיטו. לא שפר גורלה — ב"אקציה הגדולה" בגיטו קובנה נספתה.

מקורות
עדות סלאוואס־רבינוביץ, חולון.
(ראה : אז'ארני)

ליטא היתה הארץ הראשונה באירופה הכבושה בה בוצעה השמדה המונית וטוטאלית של היהודים.
ה"איינזצגרופן" שילבו בפעולות- הרצח שלהם אלפי ליטאים מתנדבים. יהודים נחטפו ברחובות ומהבתים ונלקחו מחוץ לעריהם ועיירותיהם, נורו ונקברו... גל זה של הרציחות הקיף את מרבית הישובים בליטא.
במקביל לפעולות הרצח הוציא הממשל הצבאי צווים אנטי- יהודיים שכללו, בין היתר, חובת נשיאת סימן- היכר (מגן- דוד צהוב או סרט לבן), הגבלות תנועה שונות, הגבלות קנייה בשווקים, חנויות ועוד.
הריכוזים היהודיים הקטנים חוסלו ב"אקציה" אחת. באזורים מסויימים רוכזו היהודים מכל העיירות שבסביבה למקום אחד ושם בוצע הרצח. בריכוזים הגדולים יותר, כמו פוניבז', ראקישוק, וילקומיר, אוטיאן ומקומות אחרים, בוצעה ההשמדה ב- 2- 3 "אקציות", בהן נרצחו אלפי אנשים.
מפקד ה"איינזצגרופה א", בריגאדנפירר שטאלאקר, כותב דו"ח, ב- 15 באוקטובר 1941: "מאז כיבושה של ליטא על ידי הצבא הגרמני לא דעכה האנטישמיות הפעילה שהתלקחה במהירות. לכל פעולה נגד היהודים, מתייצבים הליטאים ברצון וללא לאות..." [31]

שמואל ל.: הגענו אל העיירה וסביבתה בחברת קצינים רוסיים, והגויים המקומיים הצביעו והראו לנו את המקום שעל שפת־האגם, שממנו הובלו הורינו ואחינו, יהודי העיירות, קבוצות־קבוצות, תריסר תריסר, אל ב ו ר ה ה ר י ג ה - - -

ברוך ק: כשהגעתי לדוסיאט הייתי עדיין במדים, והליטאים הסתובבו בפחד. זינה, המשרתת של אחותי חודלאה, סיפרה לי על גורל בני משפחתי, והיא גם גילתה לי שביער ישקינישוק, אצל אחיו של הליטאי בילונים, אמצא חפצים של אחותי.

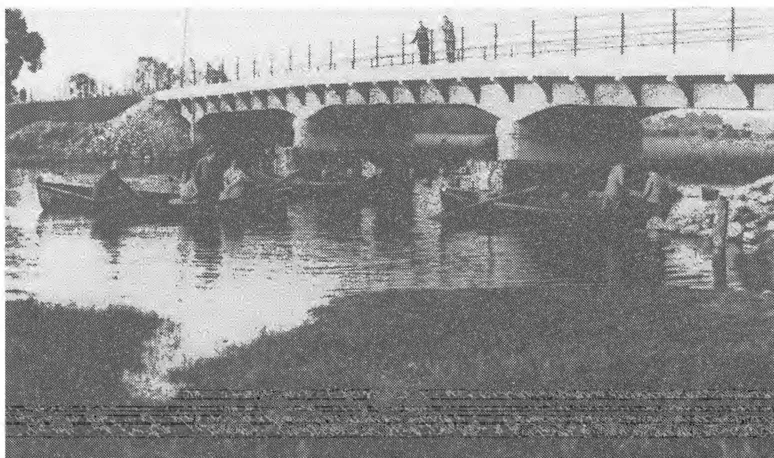
מלכה פ.: בהגיעי לדוסיאט עם גמר המלחמה, בשנת 1945, נתגלה לעיני מראה איום ונורא, מראה מ ח ר י ד, שקשה לתארו במלים.

למשפחתי היו שלושה בתים, אך הצלחתי לאתר רק אחד מהם. ביתו של הסבא לא היה, וגם בית נוסף לא מצאתי. בבית השלישי היה גן־ילדים. החלונות ברוב הבתים היו מוגפים בקרשים. כנראה שמסוכן היה לגור בהם.

חיפשתי ומצאתי את בית המשרתת שלנו, פנייה דודיינה. ראיתיה - והיא זקנה. כשנפתחה לפני הדלת - נבהלתי! בדירה עמדו הרהיטים של הורי, הרהיטים מהבית שלנו! כלי המיטה שלנו! ואת האוכל הגישה בכלים שלנו! הצלחות! הסכינים! המזלגות!... האשה, שהיתה המשרתת שלנו, ענודה בתכשיטים של א מ א! - - - העגילים! הטבעות!...

מפי המשרתת נודעו לי הפרטים על חיסול העיירה. היא סיפרה לי שהליטאים רוקנו את הבתים, ומה שנשאר בביתנו - לקחה והביאה לביתה. עמדתי קרועה ובלויה, והיה קר, והיא אמרה לי: "לו ידעתי שתבואי, הייתי משאירה לך את המעיל היפה שאביך קנה..." היא סיפרה, שנהגה למכור את החפצים שלנו, ובתמורה השיגה לעצמה מזון, ומזה חיתה. ועוד סיפרה,

במורד הרחוב "אונטער דעם בריק", שבקצהו הוקם הגיטו

שכאשר נכנסו הרוסים לעיירה, הלשינו עליה הליטאים שבידיה רכוש יהודי, אך הרוסים לא גילו אצלה דבר. כשראתה אותי, ואני ממש ערומה, התחילה לבכות. ואני חשבתי בלבי: הלא היא גידלה אותנו...

באותו לילה לנתי בבית החריטים, שם גר עובד בית המשפט.

הפגישה עם העיירה היתה מחרידה, ואני רק רציתי לברוח משם ! - - -

בגיטו אונטער דעם בריק

אסתר א.: מפי דוד־לייב איירס נודע לי, שכאשר גירשו את יהודי העיירה לגיטו, סירבה אמי לצאת מהבית ואמרה: "כאן נולדתי, כאן גידלתי את ילדי, וכאן אשאר!" והיא נורתה.

מלכה פ.: נודע לי שאת כל יהודי העיירה ריכזו ב"אונטער דעם בריק", בצפיפות איומה בכמה בתים שפונו מהם הגויים. לכל משפחה הקציבו ככר־לחם אחת ליום, ולאיש לא הירשו לצאת מהגיטו. יום אחד התחמקה אמא מהגיטו אל הבית שלנו, ואספה מעט ירקות בגינה. "אמך השאירה בידי כפות כסף וביקשה, שאם יגיעו מלכה או יצחק, אתן להם" - סיפרה לי המשרתת שלנו. "האמנם הגיעו אמה ובבה - האחים שורץ - לעיירה, ומפיהם נודע לאמא שהייתי בדרכי הביתה?" - הרהרתי בליבי.

רחל ס.: על הסבל וההתעללות, על הרעב והמצוקה של יקירינו בעיירה נודע לי עוד בגיטו קובנה, כאשר יום אחד הגיעו אל דירתנו הקטנה ריבל קאראבלניק, בת שרה־לאה ויצחק בארון, יחד עם שני ילדיה יצחק ושיינה׳לה, שהיו כבר בוגרי גימנסיה. התברר שבאחד הלילות שמעה ריבל שיחה בין שומרים ליטאים, והבינה ש"מחר ישחטו את כל היהודים"... ריבל וילדיה התחמקו מהגיטו בדוסיאט, ולאחר טילטולים ותלאות הגיעו לגיטו קובנה. הם נשארו לגור איתנו זמקדמה, ואז היו איתנו גם צירה׳לה קגן ובתיה שו"ב. יום אחד חזרתי לדירה ולא מצאתים. סיפרו לי שריבל החליטה למצוא מחסה בבית הכנסת. יותר לא ראיתים.

זה המקום ממנו הובלו הורינו ואחינו אל בור ההריגה..

שייקה ג.: על הגיטו בדוסיאט סיפר לי גם הגוי מארקליס.

הרעב בגיטו הציק, ושבעה צעירים החליטו לנסות ולהשיג מזון אצל גויים "בעלי חוב". אך על הגשר עמדו שומרים ליטאים, שמיד פתחו עליהם באש. אחרי המלחמה גילו הרוסים את גופותיהם מתחת לגשר. מישהו מהגויים גילה, כנראה, לרוסים גם על הרצח הזה. הגופות נאספו ונקברו בדרך המובילה ל"הייף", בפנייה ל"באראוקער וואלד"... על המקום ההוא הצביעו לי הגויים, ואמרו לי שגם אחי אהרון קבור שם.

בין הרוצחים הזכירו גם את בראוקילים ולילייקאס ימ"ש. בראוקילים היה פרחח, שהיה מוכן תמיד לכל פעולה זידונית. לילייקאס, שהיה בן־בית אצלנו, רצח במו ידיו את אחי.

ברוך ק.: בין שבעת הקורבנות האלה הזכירו גם את אלתר גץ מאבל, שגר ב"אונטער דעם בריק", וכן את ישראל יוסמן, פרוייקה זליגסון, אחי בנצקה, ואחרים שאינני נזכר בשמם. ידוע לי שהזהירו את אחי בנצקה ועודדו אותו לברוח בעוד מועד, אך יד הרוצחים השיגה אותו. בין הרוצחים הזכירו גם את פופייקים, קוזמיס ואידים ימ"ש.

על הרוצחת בלינקעכע, שהיתה לה חנות לממתקים, סיפרו שבאכזריות נוראה היתה תולשת עגילים מאוזני הנשים...

במינשר שפורסם בברלין על־ידי "חזית הפעילים הליטאיים" האנטי־סובייטים ביום הפלישה של הגרמנים לברית המועצות, ושכוון לאוכלוסיה הליטאית, נאמר: "... הגיעה השעה המכרעת לעשות חשבון עם היהודים. ליטא חייבת להשתחרר לא רק משיעבודם של הבולשביקים האסיתיים, אלא גם מעולה רב־השנים של היהדות..." אלפי ליטאים נענו לקריאה זו. [32]

צילה ש: אני זוכרת את בלינקינייה (כינינו אותה "בלינקעכע") ואת בנותיה תמרה וג'נקה. בלינקינייה היתה הראשונה מבין הגויים שפתחה בעיירה שלנו חנות מכולת במרתף של ואלוליס. בביתה היו ההתכנסויות הראשונות של השאוליסטים, שבעקבותיהן התגברה הפעילות לחיסול המסחר היהודי בעיירה.

לייב ס.: אחי יוסק'ה הצליח להתחמק לכיוון היער. גוי אחד עבר והציע לו לעלות על העגלה, אך לפתע הופיע הליטאי פופייקיס ימ"ש, ואיתו שני גויים נוספים. הם הורידו את יוסק'ה מהעגלה, הוליכו אותו ליער, היכו אותו, אך יוסק'ה לא נכנע ונאבק איתם, תפש בגרונו של פופייקיס והכריע אותו לארץ, אך שני הגויים האחרים התגברו עליו ורצחו אותו. זאת עולל ליוסק'ה חברו הטוב, פופייקיס הליטאי ימ"ש.
התברר, שרועה אחד עמד מרחוק והיה עד למקרה. עזרו לי לאתר את הרועה, ונסיתי להשפיע עליו בדברים ובחפצים שיגלה לי את מקום קבורתו של אחי. שלוש פעמים חזרתי ליער, חיפשתי את הגופה, אך לא מצאתיה...

ברוך ק.: אני זוכר את פופייקיס כאשר עבד במחלבה, ואת החמאה שלהם הייתי מוביל לקובנה, ומשם ייצאו אותה לגרמניה... סיפרו שהוא ואחיו היו פעילים ביותר ברצח יהודים. פופייקיס ימ"ש התפאר, שמינו אותו להיות "ז'ידו קאראליוס" - "מלך היהודים" - וכי רחץ את ידיו בדם של יהודים, דם רב ככל שרצה...
נודע לי שהוא גזל את תכשיטי הזהב של אחותי, אך הוא הכחיש ושלח אותי אל אמו. "לך ושאל אותה"... והיא, כמובן, הכחישה.
תבעתי במשטרה המקומית להעמיד לדין את הרוצחים. קוזמיס נידון לעשר שנות מאסר. פופייקיס הצליח להימלט ליער, וכאשר פורסם שמי שיסגיר את עצמו לא ייפגע, הוא חזר ושוחרר. כיום מכנים אותו "הורג היהודים"...
אידיס הצליח להתחמק עם הגרמנים, ונודע לי שהוא חי באמריקה.

והאדמה רעדה ונעה שלושה ימים...

מלכה פ.:

ויום אחד -
הובילו את הגברים ליער, ושם ציוו עליהם לחפור בור...

ואחר כך - - -
בוקר אחד, בשעה ארבע לפנות בוקר - - -
הוציאו את כל יהודי העיירה מהגיטו, ולקחו אותם לעבודה... - "כך אמרו להם" -
סיפרה לי המשרתת - - -
את הילדים והזקנים הובילו בעגלות, ואחרים הלכו ברגל - - -
"סבא שלך ישב בעגלה, בזרועותיו החזיק את אחיך הקטן, וכשעבר על-יד
הבית ראיתי שנופף בידו" - - -
וכולם היו עירומים - - -

אחר כך - - -
את כולם הובילו ליער - - -
העמידו את כולם לאורך הבור - - -
וירו בהם - - -
וכולם נשמטו לתוך הבור - - -
ועל הגופות שפכו ס י ד - - -
כיסו עליהם באדמה - - -
וההרג והרצח נמשכו עד שש בערב - - -
האנחות נשמעו והאדמה נעה ורעדה ש ל ו ש ה ימים - - -

ביום ג' באלול תש"א - 26 באוגוסט 1941 - עלתה יד הכורת על יהודי העיירה.

יום שלישי ג' באלול תש"א
26 באוגוסט 1941

יהדות רוסיה מתודעת אל אחיה [33]

העם היהודי אחוז להבות! – קורא כינוס יהודי במוסקוה
"לא אמות כי אחיה" – אומר בעברית דוד ברגלסון

קויבישב, 24 (באלפיה). נציגי הקיבוץ היהודי בברית המועצות, בכללם אמנים, סופרים, מהנדסים, מלומדים, פנו בקריאה נרגשת אל יהדות רוסיה ויהודי העולם כולו למלא את חלקם במאבק הנוכחי, שהוא לעם היהודי מלחמה לחיים ולמות. הכרוז של הכינוס שודר בכל תחנות הרדיו הרוסיות באידיש, ברוסית, באנגלית ובגרמנית.

בכרוז נאמר בין היתר:

"הסדר החדש של היטלר פירושו — חורבן, מות ועבדות. את "התרבות החדשה" שלו מציינות תליות ורציחות המוניות. שלושה מיליוני יהודים ופולנים נרצחו או עונו עד מות בפולין. בכל רחבי אירופה נשפך דם יהודי. מעונות היהודים ובתי הכנסת שלהם הועלו באש. דם אחינו זועק אלינו לנקמה. העם היהודי אחוז להבות אש! אל דמעות! אין פנאי למלים! נחוצים מעשים! הצבא האדום לוחם מלחמת קודש. אנו גאים, שאלפי חיילים יהודים נמצאים בשורותיו. לוחמי החרות מציקים לאויב ומשמידים אותו ללא ליאות. אנו גאים, שאלפי יהודים נמצאים ביניהם. יהודים בכל רחבי העולם, השתתפו אף אתם במאבק הגדול הזה!"

הסופר דוד ברגלסון, שהיה בין הנואמים הראשיים בכינוס, אמר בין השאר: "אין אנו יודעים כמה יהודים נשארו עוד בחיים בפולין, בגרמניה, בבלגיה, בהולאנד ובכל הארצות, שהימלר הביא אליהן מות וחורבן. אך אחת אנו יודעים: הנאצים משמידים אותם הן מבחינה רוחנית והן מבחינה גופנית. ברגע זה, כשאני מדבר אליכם, אחינו ואחיותינו נתונים לסבל אשר לא יתואר. אלפי אחינו נרצחים ונטבחים, מעונים עד מות, מוצתים כלפידים ונקברים חיים. זכרו את כל מעשי הזוועה האלה! אל תשכחום ואל תסלחום! אך יש לנו נחמה אחת בים של זוועות אלה: בעבר היינו עומדים בודדים ומתבוססים נגד כל ההמון שעמד לכלותנו. אחר הוא המצב היום. האויב שקם עלינו להשמידנו הוא בעת ובעונה אחת אויבן בנפש של ברית המועצות, של בריטניה הגדולה וארצות הברית, של צרפת, פולין תשכוסלובאקיה ויתר האומות ששועבדו על ידי הנאצים. רוח של מרד מתפשטת בכל רחבי אירופה נגד הכובש העריץ. אנו יודעים! היטלר ומשטרו עקוב הדם אחד דינם — כליון. הם ימוגרו ושומה עלינו למלא את חלקנו בהחשת תבוסתם."

בצטטו את הפסוק "לא אמות כי אחיה", פנה דוד ברגלסון אל העם היהודי בכל תפוצותיו בקריאה לתת את ידם לבריטניה הגדולה, לברית המועצות ולכל בנות בריתן במלחמה. מקומם של היהודים בעולם כולו הוא בכל חזית, ששם מתנהל הקרב נגד היטלר.

בין הנואמים היו: המשורר פרץ מארקיש, הסופר דוד ברגלסון, רז'יסיר הקולנוע אייזנשטיין, הסופר איליה ארנבורג, העתונאי זאסלאבסקי, בכמה פרופיסורים וציירים ושחקנים ידועים, ביניהם: השחקן רייזן והשחקנית סלארה יונג. הם תבעו מהאומה היהודית ("אידישע נאציע"), שנתנה לעולם את התנ"ך ואת אייזשטיין, ופרויד והאבאר" להילחם במסירות נפש על קיומו, כי "עוד לא היו מימי הבינים ועד הנה ימים כה קשים לעם ישראל."

מקומות הרצח וקברות־האחים [34]

היישוב	גודל הקהלה	תאריך ומקום הרצח ההמוני		אתר קבר־האחים	הערות
דוביניק		י"ג אלול תש"א (5.9.41)	וילקומיר	פיבוניה	
דוסיאט	704	ג' אלול תש"א (26.8.41)	אז'רני	יער דאַגוצ'יי	
דסנובה	204	י"ג אלול תש"א (5.9.41)	קרוק	1.5 ק"מ מקרוק	
דרביאן	601	ד' תמוז תש"א (29.6.41)	דרביאן	פאתי יער כ־100 מ' מדרביאן	
		א' אלול תש"א (24.8.41)	דרביאן	קילומטר אחד מדרביאן ליד הכפר ויינייקיי	
		ראש השנה תש"ב (22.9.41)	דרביאן	2.5 ק"מ מדרביאן בכיוון לכפר קשוצ'יאי	
דרשונישוק		כ"ב מנחם־אב תש"א (15.8.41)	סטראשון	יער קומנזול	
		ה'–י' אלול תש"א (28.8–2.9.41)	דרשונישוק	בית הקברות היהודי	
ואבולניק	441	ג' אלול תש"א (26.8.41)	פוסבול	יער ז'אדייק, 4.5 ק"מ מפוסבול	
וגר	102	ט"ז מנחם־אב תש"א (9.8.41)	מאז'ייק	בית־הקברות היהודי	
וויה	304	ט"ו תשרי תש"ב (6.10.41)	סמילישוק	פאתי יער, סמוך לסמילישוק	

בור ההריגה [35]
מאתיים מטרים אורכו ושמונה מטרים רוחבו. חפרו אותו הקורבנות בעצמם.

ברוך ק.: על פי הבור עמדו בשורה ארוכה זקנים, צעירים וטף - - -
רק לסוניה אפשטיין, רופאת שיניים, רק לה הירשו להישאר בכותנתה - - -
הנאצי ציווה לירות, הרוצחים הליטאים ירו, והקורבנות נפלו לתוך הבור - - -

זליג י.: קומיס השאוליסט עבר ובדק את הקורבנות, אם מישהו עדיין זז,
ו י ר ה - - -

ברוך ק.: והגרמנים עמדו וצילמו - - -
ההרג והרצח נמשכו עד שש בערב - - -
על הגופות שפכו סיד - - -
כיסו עליהם באדמה - - -
ובמשך שלושה ימים נמשכו האנחות, והאדמה רעדה - - -

שייקה ג.: "והאדמה רעדה ש ל ו ש ה ימים" -
כך סיפר לי גם הליטאי יוזוקאס, שהיתה להוריו מסעדה ויחד שיחקנו בילדותנו...

ברוך ק.: אך הגויים ימ"ש לא הניחו ליקירינו גם במותם - - -
מדי פעם היו באים ליער, חופרים ומנקרים באדמה ומחפשים זהב בין הגופות - - -
בבואנו לשם היינו מוצאים חפירות, חפירות...

ביום ג' באלול תש"ז,
במלאת שש שנים להשמדת יקירינו
התכנסה שארית הפליטה,
גדולים וקטנים,
לגילוי המצבה שהוקמה
לכל אורך הבור - - -

ליב ס.: עמדתי ביער, על-יד הבור, עם סטרברן הדייג, והוא סיפר לי שאבי ביקש שיהרגוהו תחילה, כדי שלא יראה במות יקיריו. ילדים הקיפו את אבא, סוככו עליו בגופם, והרוצח ירה במכונת ירייה.
"כאן, במקום הזה, מונחת משפחתך..."

שייקה ג.: פגשתי בדוסיאט את הכומר, שהיה גבר צעיר בעל הופעה מרשימה. לשאלתי, מדוע לא מנע את השחיטה, השיב בקור-רוח: היהודים במותם כיפרו על חטא רצח ישו וכך נגאלו מסיבלותיהם...

צילה ש.: סיפרו לי, שאחותי הצעירה הנה- ליבה'לה צעקה לעבר הרוצחים: "חכו, יבוא יום ויִנקמו את דמנו...!!"

במקום זה מצאו את מותם יהודי דוסיאט, אנטאליפט, סאלוק וסביבתה, וזאראסיי...

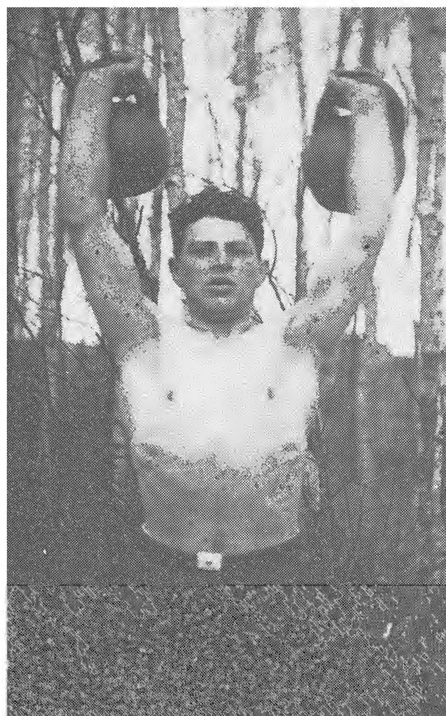
יעקב ח.: בביקור על קברות קדושינו שנפלו, שנהרגו, שנשמדו מידי הרוצחים ימ"ש, אמרנו "קדיש" ו"אל מלא רחמים".
עמדנו על הקברים הענקיים, מורדי ראש ומוכי לב, מלאי יגון למראה עינינו.
גמרתי את הספדי במלים: נקמתנו הכי גדולה ברוצחי עמנו - זהו קיומנו !

אלקה ברון, גיבור העיירה

אלקה ברון, גיבור העיירה, גילה תושייה ונמלט מתופת ההריגה. במשך שלש שנים מצא מסתור ביער, שיתף פעולה עם הפארטיזנים, אך על סף השחרור טבע באגם, והוא חגור בנשק כדי לנקום!
על סיפור גבורתו שמעו הניצולים בבואם לעיירה מפי מוקיריו הגויים.

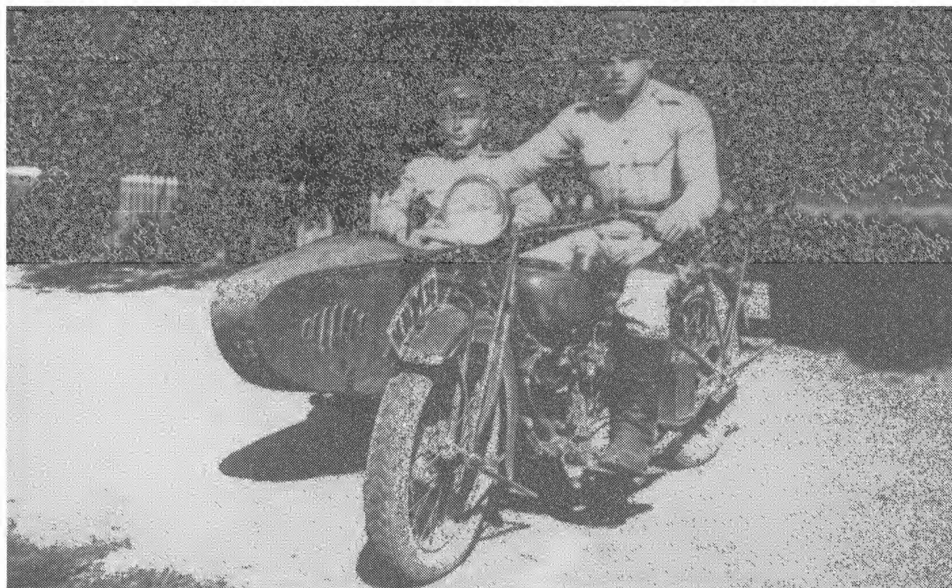
שייקה ג.: אלקה היה כורך בחבל שקי סוכר וסוחב אותם בקלות - שני שקים על כל כתף.

זליג י.: ובלגימה אחת היה מכלה שתים עשרה קדירות בירה!...

אלקה (אליהו) ברון

אלקה ברון במדי הצבא הליטאי

זליג יפה מספר:
עם סיפוח ליטא לרוסיה שלחו הרוסים את אלקה לזאראסיי ללמוד חקלאות ונהיגה בטרקטור.
ביום פרוץ המלחמה הגיע אלקה לעיירה, והוא נוהג בטרקטור. כשנשמע טירטור המנוע, חשבו השאוליסטים שטנק חדר לעיירה ויצאו לקראתו...
ביום שבו הובלו כל בני העיירה אל המוות, הצליח אלקה להימלט מתופת ההריגה. וכשהוא ערום חצה את האגם ומצא מסתור ביער, בתוך בור. מדי פעם היה עושה בחשאי מרחק של עשרה קילומטרים, כדי להגיע אל ידידו הגוי הדייג, שסיפק לו מזון.
שני רוסים, שהיו אתי בדיוויזיה הליטאית. סיפרו לי שהיה להם קשר עם הפארטיזנים, ובמהלך נדודיהם הגיעו סמוך לדוסיאט. הם חיפשו ביער מקום מסתור, ולפתע נתגלה להם אור מבצבץ מן האדמה. לקול קריאותיהם הגיח מן הבור אדם, כשהוא רוכן על ברכיו. היה לו זקן ארוך עד הברכיים, וחלק גופו ערום... זה היה אלקה ברון. הוא זיהה אותם והזמינם להיכנס אל "ביתו".

בבור מצאו מאכלים כבושים ותפוחי־אדמה, מזון שהספיק להם לחודשיים.
אלקה יצר קשר עם הפארטיזנים וסיפרו עליו שתמיד התנדב לפעולות שונות, וזעק לנקמה! אך הגויים נאלצו לעצור בעדו. "היה סבלני" - אמרו לו.
יום אחד הם המתינו לאישקשר. הזמן חלף והשליח טרם הגיע. חבריו היו במתח רב, אך אלקה הרגיע אותם. ולפתע נשמעה צעקה: "הינצלו!"... התברר שהפאשיסטים עקבו אחרי איש הקשר, וכך נתגלה המחבוא. הגויים, שהיו לבושים, יצאו מייד מן הבור והחלו לירות. אלקה לא הספיק להתלבש, וכשהוא ערום התחמק וחצה את האגם.
שני הגויים סיפרו לי שהם לא איבדו תקווה לפגוש אותו שוב. הם חופשו אותו ביער וקיוו שבלילה ריח האש יוביל אותם אליו. עבר זמן וכך אמנם היה. הם מצאו את אלקה ב"אילגשילער וואלד".
הם גם סיפרו לי איך הלכו עם אלקה לחפש אוכל: פעם נילוו אליו והלכו אל פאסונייניה שגרה עם בעלה קרוב ליער. נכנסו לבית והבעל שאל: "כמה נחוץ לכם?" ואלקה השיב: "לאחרים אנו נוהגים לומר כמה. אתה, תן כמה שאתה רוצה"...

"לזכרון נצח לאחי מיכה מאחיך אליהו, 19.12.1935"
מימין לשמאל: חיים- הירשקה פיין, איסר לויט, דוידקה זק, אלקה ברון ומיכה סלפ.

על הלילה האחרון בחייו סופר לי, שאלקה ועוד שניים מחבריו שמעו שהרוסים מתקדמים והם קרובים לאיזור. הם הצטיידו בנשק, והיו אמורים לחצות בסירה את האגם. אלקה ביקש להעביר לבדו את הנשק, אך החברים לא הסכימו, ואלקה וחבר נוסף נכנסו לסירה עם הנשק והתחמושת. השלישי נשאר בחוף והמתין, אך הסירה לא שבה.
יותר מאוחר פלטו המים את גופתו של אלקה, ובכיס חולצתו נמצא הצילום של אחותו...

ברוך קרוט: אלקה ואחיו גרשקה התחמקו מהרוצחים. גרשקה נורה, ואילו אלקה הצליח להימלט, חצה את האגם והגיע ערום אל גראמאליס הרוסי, שגר בכפר בקרחת היער, במרחק של שנים־עשר קילומטרים מאנטיזובה.
גראמאליס היה איש עשיר, ולפני המלחמה היו לו קשרי מסחר עם משפחת ברון. אלקה הסתתר תקופה מסויימת בחצר של גראמאליס, אך הפאשיסטים באו ואיימו עליו, שאם אלקה יימצא אצלו, יעלו את ביתו וכל רכושו באש. אלקה הסתלק ליער, ושם הסתתר בתוך בור. איתו הסתתרו עוד שני קומוניסטים רוסים מהכפר אוזלינה, שאתם נפגשתי אחרי המלחמה. הם סיפרו לי, שאלקה גילה להם, שאם יצליח להישרד, יהיה לו קיום לכל החיים, כי ידוע לו היכן החביאו היהודים את הזהב...
ועל לילו האחרון סופר לי, שבביתו של מארקיליס ישבו אלקה ואחרים והאזינו לרדיו. הם הצטיידו בנשק כדי להעבירו אל מעבר לאגם אל היער. על גופו של אלקה היו קשורים כמה רובים ותחמושת מתחת לבגדיו. בהיותם בסירה נשבה רוח חזקה, הסירה התהפכה, ושני יושביה טבעו.
אני חושב, שאלקה לא הצליח לשחרר את הנשק מגופו, ובגלל כובד המשקל טבע. לולא כן בוודאי היה ניצל. והלא היה שחיין מצויין, וגיבור!

גופתו נסחפה אל החוף, וסיפרו לי שהליטאים הפאשיסטים חגגו את מותו.
ולי לא רצו להראות את מקום קבורתו.

שייקה גליק: סיפרו לי שכאשר הובילו את היהודים מהגיטו, זינק אלקה אל מתחת לגשר, הסתתר, ויותר מאוחר התחמק ליער ישקינישוק. משם הוא פעל יחד עם הפארטיזנים, שהיו ברובם רוסים ומיעוטם קומוניסטים ליטאים.

לייב סלובו: ולי סופר, שאלקה התחנן וביקש מאחותו מירקה לברוח איתו, אך מירקה ענתה: לאן שכולם הולכים, נלך גם אנחנו...

חנה פארס: אלקה מצא מסתור גם בכפר קאלבוטישוק, שרבים מתושביו הם רוסים, שישבו שם עוד מלפני מלחמת העולם הראשונה. הם עסקו בדייג, והיתה היכרות טובה בינם לבין הברונים, שעסקו בדיג ובחקלאות, כולם היו אנשים חזקים ובריאים. קשרים טובים היו לברונים ביחוד עם הרוסים, שהיו שנואי נפשם של הליטאים המקומיים.

מלכה פלדמן: לאלקה ומשפחתו, שהיו דייגים, היו קשרים טובים עם הדייגים הגויים, והודות לקשרים אלה הצליח להסתתר.
על הלילה האחרון סופר לי, שאלקה וחבריו השתכרו, ואולי מסיבה זו לא שלטו בסירה. אך אחרים העזו גם לספר, שכנראה גרמו בכוונה לטביעתו, מפני שהוא ידע פרטים על זהותם של הליטאים הרוצחים...

מיכה ברון: ואלה הדברים החרותים בזכרוני, מסיפור שסיפר לי אחד הניצולים:
אלקה אחי נמלט, ולאחר שבע שעות שחיה מצא מסתור ביער. לפתע שמע רשרוש של עלים. הוא הסתתר מאחורי עץ, והבחין בדמות אוחזת ברובה. כאשר הדמות חלפה על פניו, אלקה התנפל על האיש, וכשתפש בגרונו הרובה נשמט מידו של זה. אלקה התכופף והרים את הרובה. כל אותם רגעים איש מהם לא השמיע הגה. ועתה, עם הנשק בידו איים אלקה על האיש ושאל מיהו, והלה זיהה מיד את הקול. היה זה אולימפה, רוסי מאחילינה. אני זוכר אותו כבחור גבוה, יפה ובריא. אולימפה ברח גם הוא מהליטאים ומהגרמנים כאחד. היה לו שק עם אוכל, ויותר מאוחר הצטרף אליהם רוסי נוסף, ועוד שני יהודים מאבלי.
אלקה יצר קשר עם ידידו הליטאי, האיכר ביליוניס שניהל את המחלבה, וזה סיפק לאלקה ולחבריו בחשאי נשק ומזון. ביליוניס היה ידוע כשאוליסט, ואיש לא חשד בו שיש לו קשרים עם הקומוניסטים.
לילה אחד שמעו אלקה וחבריו שהחזית הרוסית מתקדמת, וכנראה ביטאו את שמחתם בשתייה. אחר־כך חצו בסירה את האגם, והסירה נמצאה ריקה...

שארית הפליטה, וילנה 1957.
מימין לשמאל, למעלה: **ברוך קרוט ובתו עדה, דוד- לייב איירס, מישה פישרמן, שלום גילינסקי.** שורה שניה: **רעיה קרוט (גילינסקי), בטי איירס, חנה פישרמן (פארס), מלכה גילינסקי (פלדמן), רחל פורטנוי.** למטה: **מישקה קרוט, מינה גילינסקי ואחיה דוב.**

יעקב חריט ולנה ויסקולסקי

שארית הפליטה ליד המצבה - שנת 1957
מימין לשמאל: **דוד- לייב איירסס, לייב סלובו, יעקב חריט, ברוך קרוט, זליג יפה, לובה נפוליון וחנה סלובו (חיימוביץ)**

ירחמיאל קורב — כך הושמדו יהודי סאלוק וסביבתה [36]

1941 - ערב "שבת נחמו"...

הגיע הגוי שאותו שלחנו לליגיאני, להיוודע אם זה נכון שהשמידו את העיירה, והוא אישר שאת כל תושבי העיירה - מאתיים נפש - הרגו הליטאים, וכן גם את אנשי קאלטיניאני. אין לאן להימלט. הנחמה היחידה היא שלדברי השליח אלה הם מעשי הליטאים, ושהגרמנים אינם יודעים מזה, ומפיצים שמועה שהאשמים יבואו על עונשם...

ב־4 בספטמבר הגיע אלי מכר, בעל אחוזה מליאנישקי, מברך אותי ומפוחד מאוד. אני שואל אותו: "אדון רגבר, מדוע אתה כל כך מבוהל?"

- "איני יכול לדבר" - פרץ צעקה.

- "אמור לי. ספר לי!"

- "אסור לי לדבר" - היתה תשובתו. עמדתי על כך שיספר, והוא פתח ואמר:

"החליטו שאני והאיכר (-) נסיע את היהודים מדוקשט. לאן אנו מסיעים אותם לא אמרו לנו. אבל ליהודים אמרו שמסיעים אותם לעבודה בראקישוק. באותו יום הסיעו את היהודים גם מסאלוק, רימשאני, טורמאנט ומעיירות אחרות.

הגענו ליער על- יד דגוצי (על דרך זאראסיי־אוטיאני), על הדרך היורדת לדוסיאט. ציוו עלינו לעצור, ועל היהודים ציוו לרדת מהעגלות, ומייד פתחו עליהם בצעקה, שכולם יתפשטו עירומים. הקורבנות הבחינו מייד שהם עומדים על- פי בורות ארוכים ועמוקים, מוקפים ב"בנדיטים" ומכונות יריה. היתה בכייה גדולה, צעקה עד השמים. הגברים התפשטו, ומהנשים אף אשה לא הסירה את בגדיה. ומייד נורו עליהם יריות מהמקלעים. ועלינו איימו, שאם מישהו יספר מלה, יירה. שניים מהעגלונים יצאו מדעתם.

ואני באתי לספר לך זאת, אולי תצליח לברוח - - -

כך הושמדה העיירה סאלוק, אחת מהעיירות העתיקות בליטא, מפורסמת בלומדיה, גם אם היתה ענייה מאוד...

ליד המצבה על קבר־אבות
מימין המצבה: (-) זליג יפה, ברוך קרוט
משמאלה - אלקה קלוג (גלזר) וזמקה גלזר.
יושבות: אידה יפה, לובה נפוליון, והילדות חנה'לה ומירה'לה יפה (-) אידה גלזר (משמאל).

דוד־לייב איירסס — על קבר אבות (קינה)

א וועג א ברייטע האט זיך געצויגען גלייך.
פון איין זייט וואלד,
און פון דער צווייטער זייט טייך.

טיף אין וואלד
אויסגעהאקט ארום די ביימער
געמאכט האט מען דארט א גרויסן קבר...

און ווער עס האט געוואלט
לויפען צום טייך
איז דערשאסן געווארן גלייך

פארן האנט
האט ער געהאלטן זיין ברודער
און געשוויגן
נאר די קויל
פון דעם היטלערישן מערדער
האט אים געטראפן.

די ערד פון דעם קבר האט נישט גערוט,
נישט ביי טאג און נישט ביי נאכט,
און די גרויסע וועלט
האט אויף דעם געקוקט
און נישט געטרמען אין אכט.

מ׳וויל שוין וועגן דעם נישט ריידן
מ׳זוכט צו פארגעסן,

קיין "שבעה" איז מען נאך נישט געזעסן...

אט די ביימער
וועלכע זיינען דארט געבליבן שטיין
זיי וועלן אייביק זיין עדות
פון די מענטשליכע קולות און געוויין.

צוויי הונדערט מעטער די לענג
און אכט מעטער די ברייט –
אכט טויזנט
פרויען מענער און קינדער
ליגן דארט טויט.

אלע יארן פלעגט מען קומען צום קבר,
אמאל ווייניגער און אמאל מער.

יעדער איינער פלעגט ארומגיין דעם קבר
און עס פלעגט פאלן א טרער.

מ׳פלעגט דעם טאג פון זכרון נישט עסן.
אלע האבען געשריען מיט איין קול:
"מיר וועלן קיינמאל נישט פארגעסן !"

דאס הארץ ביי מיר
איז געווארן ווי א שטיין
אין די אויערן פלעגן מיר קלינגען
זייערע קולות און געוויין.

מיר דאכט
אז ווי היינט וואלט דאס געווען.

איך האב זיך געדרייט
ארום די ביימער פון וואלד
איינער זאל א געשריי טאן:
"איך האב עס געזען !"

אבער די ביימער האבען זיך געבויגן
ווי זיי וואלטן וואס געמיינט
אלע צוזאמען, די ערד, די ביימער
האבען מיט אונז צוזאמען געוויינט.

אפשר האב איך וועגן דעם
צו שפעט געשריבן
אין מיין הארץ
איז קיין גרעסערער ווייטיק
נישט געבליבן

מיר טארן נישט פארגעסן
און א טעות האבן
פארענדיק פון דוסיאט
ליגן אין פאזיימער וואלד
אכט טויזנט יידן
פון זאראסיי, דוסיאט, סאלאק,
דערמארדעט און באגראבן.

פארגעסן פון דעם איז זייער שווער.
מ׳דארף שטיין אויף דער וואך
עס זאל נישט זיין אזוינס
מער !!!

דרך רחבה נמשכה ישר.
מצד אחד היער
ומן הצד השני הנהר.

עמוק בתוך היער
עצים נעקרו
וקבר גדול שם כרו.

מי שניסה להימלט
ואל עבר הנהר ברח,
נורה מייד ונרצח.

הוא את אחיו
בידו אחזו
אך כדור הרוצח הנאצי
השיגו.

אדמת הקבר לא רגעה
לא ביום ולא בליל
והעולם הגדול
כל זאת ראה
והתעלם.

גם לדבר על כך לא יאבו.
מתאמצים לשכוח,

והרי "שבעה" עוד לא ישבו...

רק העצים
שנשארו שם על עמדם
יהיו לנצח עדים
לקולות האנשים ולבכים.

לאורך מאתיים מטרים
וברוחב של שמונה,
שמונת אלפים
נשים גברים וטף
מומתים שם מונחים.

מדי שנה עלינו על הקבר,
פעם פחות ופעם יותר.
כל אחד הקיף את הקבר,
והדמע נשר.

ביום הזכרון לא יכלו לאכול.
הכל זעקו בקול:
"לעולם לא נשכח !"

לבי
נהפך לאבן
ובאוזני
צללו הקולות והבכייה.
לי נדמה
כאילו היום זה היה.

סובב אני
בין עצי היער,
אולי אחד מהם יתן קול:
"אני ראיתי הכול !"

אך העצים משתוחחים
כאילו הם דבר – מה שחים.
כולם, האדמה, העצים,
יחד איתנו בוכים.

אולי על כל זאת
איחרתי לכתוב.
בלבי –
כאב גדול יותר
לא אוכל לכאוב.

אסור לנו לשכוח
ואל לנו לשגות:
בואכה לדוסיאט
ביער פאזיימי מונחים
שמונת אלפים יהודים.
מזאראסיי, דוסיאט וסאלוק,
קבורים רצוחים.

לשכוח איך אפשר זאת?
יש לעמוד על המשמר,
שכזאת לא יקרה עוד
מ ח ר !!!

רחל רבינוביץ (סלובו) — בגיטו קובנה ובמחנה שטוטהוף

הייתי כבר די זמן בהכשרה כדי לזכות בסרטיפיקט, אך כשזה הגיע לא היה לי כסף לשלם בעדו. המשפחה עזרה אז לדודתי אידה, שעמדה להינשא, ולא יכלו לתת גם לי.
אושרתי גם לעלייה בלתי ליגלית. אני זוכרת שריינקה לוין באה אלי לקובנה יחד עם שליח, והם אמרו לי לקחת מייד תרמיל על השכם ולצאת אתם לארץ־ישראל דרך רומניה. אך איך יכולתי לעזוב כך פתאום ומבלי להיפרד מההורים? ריינקה והשליח אמרו לי: ״ראי, את עלולה להחמיץ את ההזדמנות!״ זה היה באביב 1939. ואכן, החמצתי.

״היו זמנים של תקווה״
קבוצת ״התקווה״ בקן השומר הצעיר בדוסיאט, שנת תפר״ח.
מימין לשמאל, למעלה: מאיר סלפ, אתקה שניידרמן, לנקה ויסקולסקי, אלקה מלמד, איסכה זיף, מיכה ברון. שורה שניה: רבקה מילון, סלובקה יופה, רחל סלובו, רחל שו״ב, רבקה סקופ. למטה: שיינקה חייטוביץ, רבקה מלמד.

בהכשרה בקבוץ ״חיים״ בפוניבז׳: רחל סלובו (משמאל) עם חברתה רבקה שו״ב.

בשנת 1938, בתום תקופת ההכשרה, התחלתי ללמוד בקורס לאחיות בקובנה, וכשסיימתי אותו עבדתי כאחות בבית החולים האוניברסיטאי בעיר. באוויר ריחף כבר ריח המלחמה. התחילו לאמן את הפרסונל של בית החולים להתגונן מפני גז מדמיע, שעלולים לרסס המטוסים הגרמנים. רוב החולים פונו מבית החולים, אך הצוות הרפואי נשאר במקום.
זה היה בליל שבת. ביליתי בבית דודי, העתונאי ישראל ג׳ופר (שם שנתנו לו הגרמנים במלחמת העולם הראשונה). היו אתי גם אחיותי איטה׳לה וסוניה ואחי לוליק. כשליטא סופחה לרוסיה אמא שלחה אותם לקובנה, אל הדוד, כדי שלא יצטרפו לקומסומול...
בגלל האימונים שהיו בבית החולים קינן בי חשש מהמלחמה, והבעתי את דאגתי בפני דודי. אך הוא הרגיע אותי. אני זוכרת שהוא ציין, שרמי־המעלה מן הצבא הרוסי עדיין יושבים בבתים החדשים שעל שפת הניימן, ״ולא ראינו שפינו אותם״ - כך אמר.
בחצות חזרתי לבית החולים, וישבתי לכתוב רצפטים. לפתע נכנס לחדר האיש היקר, הרופא ד״ר אלקס. הוא התקרב אלי ואמר בליטאית: ״אחות רחלה, שמעי דברים היוצאים מן הלב. עיזבי מייד את בית החולים, ואני אשאר לעבוד במקומך. צאי עכשיו! לכי לכל מקום שאליו

ישאו עיניכן! רוצו לגבול! כי כאן יהיה איום ונורא, וביחוד ליהודים! רוצי עכשיו והצילי את עצמך ואת משפחתך..."
לא יכולתי להאמין למשמע אוזני. והלא זה עתה חזרתי מבית דודי, ושם כל כך הרגיעו אותי. סיפרתי על כך לרופא, אך הוא המשיך, והאיץ בי לברוח. ומה יכולתי לעשות בשעת לילה שכזאת? איך אגיע לבית דודי? איך אגיע אל הורי?

ביום ראשון לפנות בוקר נפלה הפצצה הראשונה. שערי בית החולים ננעלו. התברר, שמנהל בית החולים, שהיה קומוניסט, נמלט עוד בלילה, והמנהל החדש, אוז'אליס, הסתובב כבר בחצר. ד"ר שניידר פנה אלי ולחברתי צפורה קריל, שהיתה אתי במשמרת, ואמר לנו: "כמו שאתן בחלוקיכן רוצו מייד ועלו על האוטובוס העוזב את בית החולים!"
לצפורה היה חבר בקובנה, ואני זוכרת שהיא אמרה: "איך אסע מבלי להיפרד?" ואני, כהרף עין חשבתי, איך אעז לבקש רשיון יציאה מאוז'אליס האנטישמי?
היתה שם הרופאה גרודיטה, ליטאית טרוצקיסטית, בוגרת הגימנסיה בראקישוק, שמוצאה ממארקוני, במרחק חצי קילומטר מדוסיאט. נרקמה ידידות בינינו, ולילות ארוכים היינו יושבות ומשוחחות. גרודיטה ניגשה אלי. "מה אוכל לעשות למענך?" - שאלה. ואני ביקשתי שתשיג לי רשיון יציאה. היא הביאה לי רשיון, וירדתי לחצר. עמד שם אמבולנס, ובמושב הקדמי ישבו הנהג ורופא ליטאי. הם הסכימו שאצטרף אליהם, וישבתי מאחור. לפתע שמעתי שהם אומרים: "איפה כדאי להיפטר ממנה? הרי ממילא יהרגו אותה", והם הורידו אותי על־יד הכנסיה "סובור": "כאן יהרגו אותה מייד" - אמר אחד מהם. במקום ההוא היתה התקהלות גדולה, ואחיות רבות, עדיין לבושות בחלוק הלבן, הסתובבו שם. ביניהן מצאתי את אמה סטולוב. נפלתי לזרועותיה, והיא הציעה לי שאסדר מייד את שערותי, כדי שלא להיראות בורחת...
הרושם היה של בריחה משריפה גדולה. כולם רצו בכיוון לתחנת הרכבת. בין האנשים זיהיתי גם את ד"ר פרציקוביץ, לבוש בחלוקו ומזוודה בידו. אני זוכרת שנטמעתי בין ההמונים. ראיתי־ולא־ראיתי. רצתי, והכל היה כל כך מעורפל ולא מובן.
רצתי לבית דודי.

אליק י.: הייתי אז בן תשע שנים. אני זוכר שהמצב עדיין לא היה ברור. בחצר הסמוכה לביתנו התגוררו טייסים רוסים, ומייד לאחר ההפצצה הם נעלמו כמו רוח...
בבוקר טילפן קצין רוסי, בתו למדה נגינה בפסנתר אצל אמי, והוא היה בידידות עם אבא. בשיחה הזאת הוא הציע להסיע רק את שלושתנו: אמא, אבא ואותי, ובלי מטלטלים. היתה לנו שהות של חצי שעה להחליט. אמא היססה. היא היתה חולת סכרת וחששה מהטילטולים, והאמינה שבכוחם של הרוסים להתגבר. אבא השיב לקצין בשלילה. למחרת בבוקר העירו אותנו קולות מהומה. ברחוב דאוקשוס ניראו זורמים נחלי אדם ועגלות עם מטלטלים. אבא חשש שהגרמנים יגייסו מייד גברים, אך היה בטוח שהם לא יגעו בנשים ובילדים ולכן החליט לעזוב מייד את קובנה, עלה על אופניו ונעלם.

אליק יפה בן ישראל ז'ופר ומניה (לבית בודניצקי).

אני זוכרת שדודה מניה ארזה מזוודה קטנה ונתנה לדוד, וכך אני רואה אותו נעלם על אופניו. יותר לא ראיתיו.

אליק י.: היססנו אם לברוח או להישאר. כעבור שעה הופצץ הגשר על הניימאן, וראינו קורת ברזל עפה ממנו. היה פיצוץ גם על גג ביתנו. מבעוד בוקר אמא אספה מטלטלים ותחבה אותם לתוך ציפות גדולות. מייד לאחר ההפצצה תפשנו בידינו את הציפות ועזבנו את הבית. רצינו להגיע לדוסיאט, להיות בקרב בני המשפחה, וחשבנו ששם יהיה שקט.

יצאנו לדרך: הדודה מניה ובנה הקטן אליק, אחיותי איטהלה וסוניה, אחי לוליק ואנוכי. אביה של מניה נשאר לשמור על הבית.

אליק י.: ההפצצות ליוו אותנו. הלכנו במשך יומיים עד שהתקרבנו לווילקומיר. כשנודע לנו שהגרמנים הצניחו כוחות צבא, סטינו לעבר היער ומצאנו מחסה במרחק כשני קילומטרים מהדרך.

אנשים הזהירו אותנו לבל נמשיך ללכת, כי פורעים ביהודים. ברגלו של אליק התפתחו בועות מים, ואני זוכרת שנכנסנו לאחד הבתים לנוח. הגויה הציעה לנו מחסה בדיר חזירים והזהירה אותנו שלא נצא, כי בעלה בין הפורעים.

אליק י.: אני זוכר שהגויה הציעה לנו מחסה באסם התבואות, ונשארנו שם כמה ימים

בוקר אחד עזבנו את המקום נודע לנו שהליטאים אורבים בדרכים ורוצחים, והחלטנו לחזור לקובנה.

חיים מהיד אל הפה

התחלנו "חיים חדשים" – חיים מהיד אל הפה. יום אחד הסתננתי אל השוק להשיג מעט תפוחי־אדמה, ולפתע נשלף לוע־רובה אל־מול פני. מצאתי עצמי מול שני בריונים, ששיער ראשם קצוץ ומראה פניהם מבהיל. פתחתי במנוסה, והם אחרי. באחד הבתים הבחינה אשה אחת ברודפים, וביקשה מהם רחמים עלי: "ילדה כל כך נחמדה, אל תירו בה". אני זוכרת שירדתי במדרגות והלכתי כל כך נפחדת. לא פחדתי מהמוות עצמו, אלא מההתהליך...
הם צעדו לצדי וסיפרו שהיו אסירים בסיביר, ושהרוסים עינו אותם שם, ובכל אשמים היהודים! ביקשתי מהם שיחסלו אותי מייד ובמקום, אם ברצונם לחסל יהודיה. סיפרתי להם שאני אחות רחמניה, והזכרתי גם את שם הרופא שעבדתי איתו בבית החולים, והנה לא האמנתי למראה עיני: אחד מהם ניגש לטלפון לברר אם הפרטים שמסרתי נכונים. התברר שאשתו של הבחור הפעיל מהשניים היתה אחות, ולא רק שאישרה את דברי, אלא גם הוסיפה שאף פעם לא ראתה אותי בין הקומוניסטים.

עם הכיבוש הרוסי היה נהוג להתכנס למועדון, לשמוע הרצאות פוליטיות ולשיר שירים רוסיים. אני זוכרת שאנטישמית אחת, דוברת גרמנית, שחיכתה בקוצר־רוח לבוא הגרמנים, שאלה אותי לא פעם: "רחילוק, מדוע אף פעם אינך מבקרת במועדון?" ואני הייתי משיבה, שאני מעדיפה לעבוד, להרוויח כסף ולקנות לי דברים יפים...

העובדה שלא ראו אותי "בין הקומוניסטים" הניחה כנראה את דעתם של שני הבחורים והם ליוו אותי לבית דודי. מצאתי שם את אחיותי מסתובבות כסהרוריות, אחי שכב על הספה, וכשראו אותי נכנסת בלווית השניים, נתקפו כולם בבהלה. אחיותי פרצו בבכי, וכיסו פניהן בידיהן. אך הדודה לא איבדה את עשתונותיה, ומייד ערכה את השולחן והציבה עליו בקבוק יין. אחד הבחורים עזב מייד, והשני נשאר לשתות, ואפילו הציע ללוות אותי לקנות לחם. במשך זמן־מה עוד היה מופיע ומציע עזרתו, והדודה החלה לחשוש מהקירבה היתירה. יום אחד החליטה הדודה שנעזוב את הבית ונעבור לגיטו.

בסעיף 5 של המסמך, שפורסם על ידי היינריך לוהזה (רייכסקומיסאר של ה"אוסטלאנד") ב-18 באוגוסט 1941 בריגה, נאמר, שאזורי הפרובינציה יטוהרו מיהודים... בסעיף זה נקבע, שבמקביל לביצוע השמדה יש להכניס את היהודים בערים הגדולות לגיטאות, ופורטו הכללים של "ממשל עצמי יהודי" בגיטאות, בראשותם של "יודנראטים" ומשטרה יהודית לשמירת הסדר בתוכם...[37]

שדה התעופה היה הלויתן הגדול אשר בלע את כוח העבודה היהודי בגיטו קובנה בימי שלטון הנאצים. הגרמנים שאפו להפוך את שדה התעופה הפרובינציאלי לשדה תעופה מודרני וגדול.... שדה התעופה היה לשוכני הגיטו, הרעבים וערומים למחצה, שם נרדף לעבודה מפרכת..[38] הוא היה הצל המבעית שליווה את חייהם הדועכים של היהודים בנתיב היסורים של גיטו קובנה.

בגיטו קובנה

בסוף יולי 1941 נכנסנו לגיטו. כשניתנה הפקודה לעבור לגיטו, "העסקנים" התמחו עד מהרה בחילופי דירות. היה רובע שנמצאו בו בתי־עץ קטנים, ממש כמו וילות יפות, וברובע אחר היו שיכונים - בלוקים גדולים לפועלים. מובן, שאת הווילות תפשו מייד "העשירים". הדודה הניחה מראש, שקודם כל יציקו לעשירים, ולכן העדיפה שנשתכן במקום צנוע, ולא במרכז, אלא בקצה הגיטו, ליד הווילייה. העמסנו ארון בגדים וחפצים שונים לתוך ארגז גדול מעץ ("באראק"), והתישבנו מעל המטען. עברנו על הגשר, ולפתע, בין המוני האדם הבחנתי בבתיה שר"ב וצירה'לה קגן. המוני האנשים נדחקו, דחפו וצעקו, וילדים בכו, ואני התרוממתי והתחלתי לקרוא בקול: "בתיה! צירה'לה!" הבחנתי שהן הסיטו את ראשן לצדדים, לחפש את הקול הקורא. עברתי לקצה העגלה, עשיתי תנועות בידיים, וצעקתי: "פלסו לכן דרך ובואו!" ואכן, הן הגיעו והצטרפו אלינו, ועל ספה אחת ישנו שלושתנו.

בגיטו הייתי עד ה-7 ביולי 1944. תחילה עבדתי בחפירות בשדה התעופה. אני זוכרת שבזמן הראשון לא דיברנו על המצב הנורא שאליו נקלענו. התנהגנו כאנשים שנתאבנו. היינו שרויים במצב בלתי סביר. אחי לולקה יצא לבריגדת עבודה ויותר לא ראינו אותו. כל פעם נעלמו עוד ועוד אנשים. עצוב להגיד זאת, אך מסיבה זו לא הרגשנו מחסור בבגדים... צריך לציין לשבח את עבודתן המסורה של העובדות הסוציאליות בגיטו, רובן חניכות תנועות הנוער, שתמיד ידעו למי אין ולמי חסר, וחילקו לכל הנזקקים.

והנה יום אחד הגיעו לגיטו בני עיירתנו ריב'ל קרבלניק וילדיה יצחק ושיינה'לה. הם הצליחו להימלט מדוסיאט, ומפיהם נודע לנו על המצוקה שם בגיטו ועל ההתעללות ביקירינו. לא יכולנו לשער שבעת ההיא - בדוסיאט - כבר איש לא נותר בחיים... ריב'ל וילדיה נשארו לגור איתנו זמן־מה, עד שעברו לבית הכנסת. יותר לא ראיתים. כנראה שבאקציה הגדולה הם ניספו.

ברוך ורעיה קרוט ובנם מישה ליד האנדרטה בקובנה.
הכתובת ברוסית וליטאית: "בפורט (במצודה) הזה הרוצחים הפאשיסטים רצחו ועינו המוני אנשים. ניתן כבוד לזכר קורבנות הפאשיסטים."

"חופרים לנו כבר בורות"

אחותי סוניה ואנוכי חלינו בטיפוס ואושפזנו. איטה'לה היתה מתרוצצת אנה ואנה בחדר המדרגות של בית החולים, בקור ובשלג, ובלי אוכל. כשהיתה מצליחה להשיג אוכל היתה מביאה לנו, והרי בקושי סיפקו לנו שם מים! איטה'לה היתה כל כך רזה, והייתי בטוחה שלא תוכל להחזיק מעמד. בין המבקרים בבית החולים היו ד"ר אלקס וגם ד"ר בראונס, וכשהחלמתי, הוא היפנה אותי לעבודה בבית החולים האינפקציוני. אני נזכרת שבאקציה הראשונה בגיטו הקטן, כשהוציאו את הילדים, הייתי בדרכי לבית החולים והבחנתי בחברה שהיתה מטפלת, קראתי בשמה ועודדתי אותה להימלט. אך היא השיבה בקול רוטט שלא תפקיר את הילדים...

יום אחד נערך בבית החולים ביקור של "הקומיסיה". הופיע ראש העיריה - נאצי! ונתלווה אליו רופא ליטאי שהכרתיו מעבודתי מבית החולים בקובנה, וזכרתי אותו כאיש חלש וכנוע. והנה כשהתלווה לראש העיריה הלך "עם אפו למעלה" ואפילו לא השיב לברכתי.

עברו אז שלושה שבועות, כשכל מזוננו קליפות תפוחי־אדמה מבושלות... באה דודתי ומסרה לי רשיון עבודה בבריגדת העבודה: "שם תוכלי להשיג אוכל"... "איך אעזוב את בית החולים?" -

הרהרתי. הייתי צריכה לדאוג למחליפה במשמרת. באתי לחברתי פרידה רובינצ׳יקאיירס, סיפרתי לה שאנו ממש רעבים וכי ישנה הזדמנות להשיג אוכל, וביקשתי ממנה שתחליף אותי במשמרת. הבטחתי לה, שאם הכל יעבור בשלום, אביא גם לה אוכל.
סודרתי לעבוד בקסרקטין, במחראות ובמטבח, ואיתי היתה גם רבקה אפשטיין – אחות כירורגית. נגמר היום, ושמחנו שבאה לקיצה העבודה בזוהמה הזאת. בעוד אנו חוצות את המגרש עצר אותנו קצין גרמני שחזותו נעימה, ואמר לנו: ״שמעתי שאתן אחיות רחמניות. דעו לכן, שיש לכן מזל שהיום הייתן כאן ולא שם, בבית החולים״. הוא סיפר שנודע לו שהעלו באש את בית החולים האינפקציוני, ועדיין האש נראית מרחוק. מייד חשבתי על גורלה של פרידה. (מאוחר יותר נודע לי שהיא קפצה מהקומה וסניטאר יהודי עזר לה להינצל. היא עברה לעבוד בבית החולים הכירורגי. ועוד נודע לי, שבין הניספים אז היו ד״ר דווידוביץ ועוד אחות שהיכרתי, פליטה מפולין).
באותו רגע חלף נגד עיני ה״מחזה״ שראיתי בשבת האחרונה: זקנים חופרים בורות סביב לבית החולים, ולא הבנתי אז בשביל מה הבורות: האם להנחת צנורות־ביוב או לאחסון ירקות לחורף? וגם נזכרתי בדבריו של בראוור, פינקסן מקובנה, ששכב בבית החולים חולה ועזוב, שאמר לי: ״אל תבואי מחר. חופרים לנו כבר בורות״ – ולא ירדתי אז לסוף דעתו. המחשבות חלפו בזו אחר זו, ונזכרתי גם בביקור של הקומיסיה. ניסיתי לקשור ביחד את כל המקרים האלה, כדי להבין עתה את משמעות בשורתו האיומה של הקצין, שבית החולים עלה באש! הקצין הכניס את שתינו לחדר והציע לנו אוכל, אך לא היה לנו כבר חשק לשום דבר. על פי הוראתו קבוצת חיילים החזירה אותנו לגיטו. כשעזבנו את שאנץ, מעל הגשר יכולנו לראות את האש - - -

על צירה׳לה קגן ובתיה שר״ב

ה״חיים״ בגיטו התנהלו בין אקציה לאקציה. מדי פעם נחטפו אנשים, והגיטו נהיה יותר ויותר דליל. מתוך אלפי האנשים שהיו בגיטו, אני חושבת שאלפיים איש מצאו מסתור ב״מאלינות״. אני זוכרת, שקרובנו אפשטיין, שהיה האחראי לבית המרחץ, התקין בעליית הגג קיר כפול, ושם מצאו מחסה שמונה אנשים.

אליק י.: שמונת האנשים היו: אפשטיין ואשתו, המסיק ואשתו ושני בניהם, שהיו בשנות העשרים לחייהם, אמי, ואנוכי.

צירה׳לה קגן ויצחק שטיינמן.
שניהם ניספו בשואה.

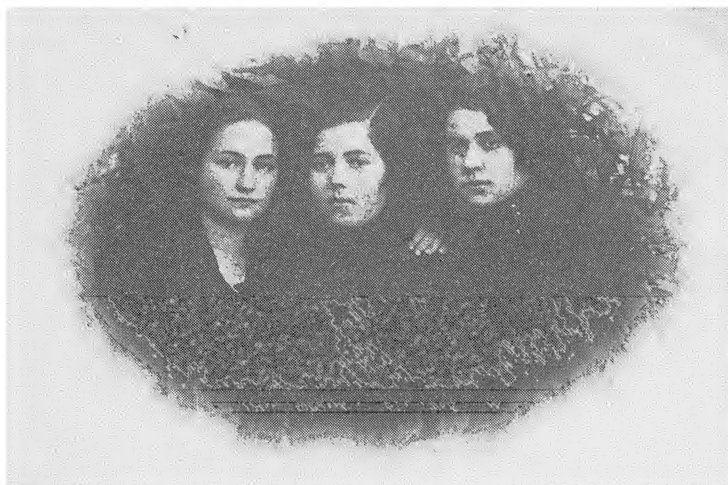
הגרמנים ידעו שאנשים מסתתרים במקומות מחבוא, והם היו מאיימים: ״אנחנו נפוצץ בית על בית, ולא תישאר אבן על אבן. תיהרגו כמה פעמים: תיחנקו, תישרפו ותיירו!״ אך אנשים המשיכו לחפור מנהרות, ואת האדמה שנחפרה ״העלימו״ בשפת הנהר...
בספטמבר או באוקטובר 1943 צומצם הגיטו יותר ויותר. לגרמנים היתה שיטה ״לשגע״ אותנו, ומדי פעם היו מעבירים אנשים מאיזור אחד של הגיטו לאיזור אחר. יום אחד ציוו עלינו להתכנס במגרש, ומשם התחלנו ללכת בעקבות שומר גרמני, שהקדים אותנו בצעדים מהירים. הספקנו לעבור שלושה בלוקים, כשלפתע הבחנתי בבתיה ובצירה׳לה. הן הגיחו מאיזה ״חור״ וקראו לי: ״רחל, רחל, אנו יוצאות אליך!״ חששתי שהגרמני יהרוג אותן, ורמזתי להן לא להיגלות. הן כנראה הבחינו בו, וצעקו לעברי: ״בואי ותהיי אתנו״. הגרמני היה כבר רחוק ממני, וקראתי לעברן שאינני רוצה ליהרג שלוש פעמים... והרי בזה איימו עלינו הגרמנים. כל כך קיוויתי שתבוא להן הזדמנות בטוחה להתחמק. אני המשכתי ללכת, ויותר לא ראיתין.
אחרי המלחמה נודע לי שהגרמנים העלו את הגיטו באש, וכי אלפי אנשים נהרגו ונשרפו. סיפרו לי שבתיה וצירה׳לה ניצלו מן התופת ההיא, אך המוות המתין להן במקום אחר. לפי השמועה, צירה׳לה ביחד עם גיסתה הצליחו להתחמק משיירת ״מצעד המוות״, והן ניסו למצוא מחסה באחד הבתים שבצדי הדרך. ישבו שם חיילים גרמנים, והשתיים נורו למוות. זה קרה ממש על סף השחרור!

ועל גורלה של בתיה שר״ב סיפרו לי, שאחרי השחרור היא נשלחה על־ידי הרוסים לרעות את הבהמות. הרוסים אספו עדרים גדולים של בהמות כדי להעבירם לרוסיה הלבנה. בתיה עברה עם הבהמות מרחקים גדולים, היא לא הספיקה להתאושש מדלקת־ריאות שלקתה בה, גופה נחלש, והיא כשלה בדרך ומתה.
אי־שם בשדות פרוסיה כרו לה חברותיה קבר, והציבו עליו קרש־עץ למצבה.

אברהם פ.: בשנת 1939 באתי לביקור הורים בליטא. פגשתי את בתיה שו״ב, והצעתי לה נשואים פיקטיביים כדי שתוכל לעלות לארץ, ובתיה השיבה לי: ״אין צורך. אושרתי כבר לעלייה בלתי ליגלית״.

אסתר א.: ואז מלאו כבר שש שנים להיותה בהכשרה!

שמואל ל.: כשפרצה המלחמה הייתי בקובנה. בתחנת הרכבת פגשתי את בתיה שו״ב והצעתי לה לברוח אתי לרוסיה, אך היא אמרה שתנסה להגיע לדוסיאט...

משמאל לימין: בתיה שו״ב, אלקה סלפ ופריידקה קגן. שלושתן ניספו בשואה.

״מצעד המוות״

יום אחד רוכזנו על הדשא וחכינו לבוא הרכבות מגרמניה. הלילה חלף, והרכבות לא הגיעו. למחרת ראינו את ד״ר אלקס מסתובב הנה והנה. כולנו ישבנו על הדשא, היינו עצבנים והמתנו לבוא הרכבות. לא ידענו מה יילד יום. תוך הילוכו זרק ד״ר אלקס מבט נוגה בהמונים, וניכר היה שליבו כבד עליו. איזו דמות אצילה, מיוחדת במינה, הוא היה! ד״ר אלקס הבחין בי ורמז לי להתקרב. הוא לחש לי שמוציאים אותנו לעבודה ולא למוות, והידיעה הזאת מייד פשטה בקהל. והנה ניגש אליו הנאצי גקה ימ״ש. בדרך־כלל היה ידוע, שכאשר ד״ר אלקס היה צריך לדבר אל גקה, הוא היה מדבר אל גבו ולא מול עיניו. והנה הפעם התנהלה השיחה פנים־אל־פנים. ד״ר גרפונקל, שעמד בסמוך להם, סיפר לנו ששמע, שגקה הציע לד״ר אלקס להסתלק עם אשתו, והוא יעלים עין. ד״ר אלקס סרב להצעה ואמר: ״לאן שכולם ילכו, אלך גם אני״. ד״ר אלקס מצא את מותו במחנה דאכאו. יהי זכרו ברוך.

למחרת הגיעו הרכבות והובלנו לשטוטהוף. שם פגשתי את גולדקה מלמד, שהיתה במצב של חוסר אונים. ראיתיה אז פעם אחת ולא עוד. היינו במחנה המרכזי, ועד אשר העבירו אותנו משם, היה די זמן להחליף כוח. הועברנו לאחד מארבעת המחנות שבהם שוכנו הקובנאים. היינו מצויידים בכלי אוכל, ואני זכיתי בכלי גדול שהיה לנו לעזר רב: היינו ממלאים בו מים, ובעזרת פיסת־אריג וחתיכת סבון, שהיתה ממש ״התיכת חול״, רחצנו את גופנו וראשנו. וניצלנו מהכינים שרחשו בכל מקום. ישנו על לוחות עץ, והכינים שרצו שם. העסיקו אותנו בחפירת תעלות ובעבודות פרך אחרות. לא היו לי נעליים, ואת רגלי כרכתי בסמרטוטים. על כל מאה נשים שמרו קאפו יהודיה וקאפו גרמניה, בין אלו ששמרו עלינו אני זוכרת את הקאפו הינדה׳לה והקאפו לילי. אחד השומרים הגרמנים – שנאבל – מצא אותי פעם ראוייה לעונש של עשרים מלקות, כי נתפשתי על־יד חדרה של התופרת, שעבדה רק בשביל ״האצולה״ של הגסטאפו... עמדתי כפופה וחכיתי למלקות. אוי, איזה מעמד משפיל זה היה! קיבלתי רק שתי מלקות – הרי הגרמנים היו זקוקים לכוח עבודה... בכיתי, יותר מבושה מאשר מהכאב, והנה קרה דבר משונה: שנאבל ניסה להרגיע אותי והוסיף, שכאשר תיגמר המלחמה, ״תגיעי לפלשתינה שלך ...״

לילה אחד התעוררתי משינה עמוקה. היה חושך מוחלט, ורק מהמטבח בקע אור. עלה משם ריח מרק שרוף, ונשמעו קולות, צעדים כבדים ודפיקות מסמרים. לפתע העיר אותי קולה של חנה, אחת מהעצורות: ״קומו! קומו! שכך יהיה לי טיפוס אם אין הולכים לשחרר אותנו! קומו! התלבשו!״ – צעקה ביידיש. תחילה השבנו שיצאה מדעתה, אך צעקות דומות נשמעו גם בקומה

באוגוסט 1943 החלו הגרמנים לחסל את הגיטאות והשליטה על היהודים עברה בלעדית לידי גורמי ס.ס. היהודים בעלי כושר– עבודה הוכנסו למחנות– ריכוז שהוקמו למטרה זו בליטא או נשלחו למחנות כאלה באסטוניה ובלאטביה. ילדים, זקנים, נשים שלא בכושר– עבודה – נרצחו. [39]

שטוטהוף – החל מ– 13 בינואר 1942 מחנה ריכוז, ובהדרגה הלך וגדל מספר השלוחות שלו. שם עבדו נשים וגברים הן בשביל התעשיה הצבאית והן בעבודות ביצור שונות. אם כי רשמית היה שטוטהוף מחנה עבודה, היו בו משרפות שהושמדו בהן מספר רב של אסירים. ב– 25 בינואר 1945, בהיות המתקפה הסובייטית בפרוסיה בעיצומה, החל פינוי האסירים משטוטהוף. [40]

העליונה.
יצאנו החוצה. אור השחר התחיל לעלות. אמרו לנו שאנו יוצאים לדרך. רבים היו יחפים, והקאפו היּנדהלה הבחינה שגם אני יחפה, והמליצה שאכנס ואבקש מהמפקד הגרמני נעליים. העזתי ונכנסתי לחדרו. אני זוכרת שאפילו לא ענה על הדפיקה בדלת. מצאתי אותו עומד ומביט בחלון. הוא שמע את בקשתי, והתכופף כדי לשלוף נעליים מתחת למיטה. אני זוכרת שאמר לי, שהוא מצטער שנעל אחת איננה בסדר. כשיצאתי, נתקלתי בקאפו לילי. היא חטפה ממני את הנעליים, אך אני משכתי אותן בחזרה בכל כוחותי, ותוך מרוצתי הספקתי להגיד לה בצעקה: ״לילי, אם אשאר בחיים, עוד אזכיר לך את התנהגותך!״.
הסתדרנו בשורות ויצאנו לדרך.
את החולים העמיסו על עגלות חורף, ואני זוכרת שבתחילה גררו השומרים הגרמנים את העגלות, אך חששנו שהם יתעייפו ויפקירו בדרך את החולים, ולכן הצענו לעזור להם. כך צעדנו מהבוקר עד הלילה, והגענו עד טורן, עיר על גבול פולין־גרמניה. מדי פעם הופצצנו ורצנו להסתתר בחצרות ומתחת לגגות.
התחלנו לעבור גשר על פני נהר רחב. אנו מושכים בעגלות החורף שעליהן שוכבים חולים – ומדי פעם הועמסו עוד ועוד חולים – ולפתע ראינו מטס אווירונים רוסיים, והפצצות התחילו ליפול לידינו. כנראה חשבו אותנו לאוכלוסי גרמנים נמלטים.
ה״תהלוכה״ היתה צפופה, דוחק וצעקות, והשמים היו שחורים! חשבתי בלבי, שהנה בא הקץ, ובוודאי ניפול לתוך המים. עברנו את הגשר, התחדשו ההפצצות, ושוב הסתתרנו. עברנו ליד מנסרה ענקית, ושם, על הקרשים, שכבנו.
אני צריכה לציין, שכמעט כל אוכלוסיית המחנה שלנו, כשמונה מאות נשים, נשארה בחיים, אך שם, על הקרשים, נפטרה אשה אחת, ואינני יודעת אם מישהו ידע את שמה.
לפתע נשמעה ירייה. יותר מאוחר נודע לנו, שבין השומרים הגרמנים התפתח ויכוח מה לעשות בנו. אחד מהם, בעל הדרגה הגבוהה, הציע לשפוך עלינו נפט ולהצית אותנו. האחרים סירבו למלא את פקודתו וחיסלוהו ביריה.
ירד שלג. הגענו ליער עבות. מצאנו אוהלים נטושים ונכנסנו לתוכם. יחסם של השומרים אלינו התחיל להיות טוב. פה ושם דאגו לעטוף אותנו בכיסוי, עזרו ותמכו. כשצעדנו, הגיעו הנשים ממש לאפיסת כוחות ומדי פעם התמוטטו ונפלו לתעלות, ושוב קמו. אשה אחת התמוטטה ונראתה כמו מתה. ניגש אחד השומרים וכיוון רובה לירות בה. זינקתי לעברו, אמרתי לו שאני אחות רחמניה, וביקשתי רשות לבדוק אולי היא חיה. התכופפתי וצעקתי: ״קומי! הולכים להרוג אותך!״ והגרמני מילמל: ״איזו מין אשה חוצפנית את!...״ האשה היתה קובנאית, רודנסקי, וכאשר נפגשנו פעם בארץ, נודע לה שאני זו שהצלתי אותה. היו אז מקרי הצלה דומים.

״אתם משוחררים״

יום אחד בעודנו ביער, באה לפתע בריצה בחורה אחת ואמרה: ״לכו תראו, השומרים עוזבים אותנו!״ ואכן, גילינו שהשומרים לבושים כבר בבגדים אזרחיים, וביניהם גם הגרמני שנאבל, הנאצי שהיה מעניש ומלקה, ומזוודות בידיהם. התקרבנו אליהם, ולפתע הם התנהגו כבני־אדם: הציעו אוכל לילדים ומסרו לנו את המדים השחורים, שנחמם את גופנו...
היה זה ביום 22 בינואר 1945. לפתע הבנו שאנו משוחררים!
רצנו לכפרים הסמוכים להשיג אוכל. שיירות של שבויים פולנים משוחררים עברו בדרך, והזהירו אותנו להישמר בין העצים, כי הגרמנים עדיין מסתובבים בשטח, וכי גם מהרוסים כדאי להישמר.
ידענו שהחזית הרוסית מתקדמת. ״דרך האדמה״ נשמעו יריות התותחים. פתאום באה אחת וסיפרה שהרוסים קרובים והציעה שנרוץ לקראתם. לא מיהרנו לעשות זאת, כי חששנו, שמא אלה חיילים גרמנים בלבוש רוסי.
אך לא חלף זמן רב, והגיעו שלושה חיילים רוסים, רכובים על סוסים קטנים. הם התקרבו אלינו וסיפרו, שהם חיל החלוץ, וכי האחרים בדרך. לפנות ערב הגיע המחנה הרוסי הגדול. אחד מהם יצא מהשורה הראשונה וקרא: ״אני איסאק וייסבורד״, וציין את דרגתו. ״אתם משוחררים על־ידי הצבא־האדום!״. עתה הנמיך את קולו ואמר ביידיש, שגם מה״קרובים״ צריך להיזהר...
עד היום אני משתאה, איך ברגעי מלחמה וקרב התפנה הקצין הזה לטפל בנו. במשך כל הלילה שמע את קורותינו, וביקש לדעת בפרטי־פרטים מה עבר עלינו. היתה זו הפגישה האנושית הראשונה, הרגעים הכי אנושיים שיכולתי להרגיש. ומה הפלא שאני חשה כלפיו הכרת תודה?

דומני שחויה זו העלתה בתוך כולנו, מחנה של שמונה מאות נשים, את ערך עצמנו. והלא עת כה ארוכה כבודנו נרמס כאפר. אירוע זה נחרט בזכרוני, והערכתי כלפיו מתרבה עם שנותי.

איזאנה לויט־שטיין: גם אני ואמי היינו באותה קבוצה, וגם אני זוכרת את הפגישה הזאת עם איסאק ווייסבורד.

ועוד אוסיף ואספר, שבשנת 1970, בהיותנו עדיין בווילנה, החלטנו, שארית־הפליטה, לחוג עשרים וחמש שנים לשחרורנו, וניסינו לאתר את איסאק וייסבורד כדי לשתפו במסיבה. הוא הופיע שבועיים לאחר המועד, נערכה שוב מסיבה, והפעם בנוכחותו, והוגשה לו מתנה משותפת, כאות הוקרה מכולנו.

מתוך כ-225 - 235 אלף יהודים שהיו בשטח הגנרל- קומיסאריאט ליטא, כאשר נכבשה על ידי הגרמנים, נותרו באיזור עם שחרורו על ידי הצבא הסובייטי רק כ-2 - 3 אלפים, בחלקם פרטיזנים ביערות. במחנות הריכוז בגרמניה היו עוד כמה אלפים ממפוני מחנות קובנה ושאבלי, ומיהודי וילנה שפונו ממחנות אסטוניה, אך גם אלה מצאו ברובם את מותם בתנאים האיומים ששררו במחנות הריכוז או נרצחו על ידי שומריהם הגרמנים בדרכי הפינוי או בתוך המחנות. מדיניות הפתרון הסופי בליטא הוגשמה במלואה.[41]

״שמרתי עליהן כמו על צפורים״

למחרת בחר איסאק וייסבורד בכמה מאנשיו שיתלוו אלינו, והוא המשיך בדרך לחזית. חולקנו לקבוצות, ודרכינו נפרדו.

במקום מסויים הוקם בית־חולים, וכאחות התנדבתי מייד לעבודה. בתחילת אפריל, לפתע התחילו הרוסים לשלוח אנשים חזקים למקומות עבודה, קרוב לחזית, וכמעט הצליחו להפריד ביני לבין אחיותי. כל ימות המלחמה נשארנו תמיד ביחד, ועכשיו יפרידו בינינו? ״שמרתי עליהן כמו על צפורים״ - ניסיתי לשכנע, ואמנם, הרשו לי להצטרף אל אחיותי.

הגענו לרונאו על־יד ברלין, ושם הטילו הרוסים עלינו עבודות שונות. אותי שלחו להסתובב בין האחוזות ולערוך רשימות של משק החי, לשם משלוח לרוסיה הלבנה. בתחילה התושבים לא גילו התנגדות, אך אט־אט התחילו להסתיר את הרכוש בבורות וביער, ונוצרו בעיות קשות.

פעם נכנסנו לבית אחד, ישבה שם משפחה סביב השולחן, וביניהם אשה ותינוק בזרועותיה. היה אתנו קצין רוסי, בחור ענק, והנה אני רואה שהוא שולף אקדח ומתכוון לירות בהן. התחננתי לפניו שינצור את האש, והוא אמר לי: ״יהודיה טפשה שכמותך! האם מעטים הם התינוקות שהם השמידו מתוככם, ואת עוד רחמים בלבך?״ והוא סילק אותי משם. ואמנם, למרות הכל ועל אף היסורים והתלאות, לא איבדתי צלם אנוש, ונשארו רחמים בלבי.

בדרך נפגשנו עם חיילים יהודים, ופעם פגשתי באחד שדיבר עברית. אמרנו לו שאולי ניפגש שוב בארץ־ישראל. הוא סיפר לי שהם מתקדמים לעבר ברלין, ומי יודע אם יישאר בחיים.

בזמן ההוא לא חסר לנו אוכל, היינו מקבלים מזון מהמחנה הצבאי, וגם הישגנו אוכל בחצרות האיכרים, ואני זוכרת שאפילו בישלתי תפוחי אדמה ובשר. לא הייתי רעבה, אך תמיד עייפה ומפוחדת. כל הזמן חששתי מפגיעת כדור בגב.

בהתחלת אפריל 1945 פירקו הרוסים בתי־חרושת שלמים והעבירו אותם לרוסיה.

אני זוכרת שהיה זה אחרי חג הפסח, כאשר העבירו אותנו במשאיות לפולין. באחוזה פולנית בלייסין על יד גראודנץ הועסקתי ברישום כמות התוצרת החקלאית...

עם יעקב לארץ־ישראל

בסוף יולי, או בהתחלת אוגוסט, באו והודיעו לנו שמחזירים אותנו לליטא, ״למולדת״. אך למעשה העבירו אותנו למחנות עבודה.

יום אחד נודע לנו שבלודז׳ ישנו ריכוז של פליטים וכי בחור ליטאי מנהל קיבוץ־הכשרה. לפנות בוקר אחיותי ואני התחמקנו מהמחנה ובחשאי יצאנו בכיוון ללודז׳. לו תפשו אותנו הרוסים - ונודע לנו שהם חיפשו אחרינו - מי יודע מה היה עולה בגורלנו. הגענו ללודז׳ עייפות, רצוצות ומפוחדות, ושם סיפרנו שאנו נרדפות על־ידי הרוסים.

משם עברנו לסנט אוטיליה. שם נשארנו כשנה. בינתיים בן־גוריון הגיע מהארץ על־מנת להיפגש עם שארית־הפליטה. אחותי איטה׳לה נסעה לפגישה שהתקיימה בלאנדסברג. כשחזרה סיפרה לי שפגשה שם גם את יעקב רבינוביץ.

סנט אוטיליה - בית הבראה לחיילים משוחררים ואסירי המחנות החלושים, לא רחוק ממינכן.

והנה יום אחד הופיע יעקב רוכב על אופנוע, ולעולם לא אשכח את הפגישה הזאת. הוא נראה כל כך יפה. נדמה היה לי שהוא לבוש הדר!

יעקב יחד עם אולייסקי הקימו בלאנדסברג בית־ספר מקצועי, ובתמיכת הג׳וינט יסדו בית־ספר גם במינכן, שם היו מרוכזים ילדים יהודים, פליטים מהמחנות, ולימדו אותם החל מאל״ף־בי״ת.

אני הצטרפתי ליעקב במינכן, ונישאנו בטקס צנוע. אחיותי נשארו בסנט אוטיליה.

בנובמבר 1947 קיבל יעקב את הזמנת אחיו לבוא לאוסטרליה. הגענו למארסיי, ושם התברר שהאניה ״פארטיזאנקה״ מיוגוסלביה, שבה היינו אמורים להפליג, נמצאת בתיקון, וחל עיכוב בהפלגה. להפתעתנו נודע לנו שנוכל לעלות עליה כעבור שבועיים בחיפה. מייד ניצלנו את

ההזדמנות והפלגנו לארץ־ישראל...
בדצמבר 1947 הגענו לרמת השופט, ולעולם לא אשכח את הפגישה עם חברי ובני־עיירתי. והלא מאז ראיתים לאחרונה חלפו למעלה מעשר שנים, שנראו לי כ נ צ ח. אני זוכרת שטיילנו עם ידידים בחיפה, ובארץ היו כבר יריות ומהומות־דמים.
מחיפה הפלגנו לאוסטרליה, ושם היינו עד אוקטובר 1950. ידענו מראש ששהותנו תהיה קצרה, וכי מטרתנו היא לעלות לארץ־ישראל. אכן, עלינו ארצה.

אחיותי היגרו לאוסטרליה, ולא פעם עולים על לבי הרהורים קשים, עוברות שעות קשות, שעות בדידות באין משפחה...

מימין - סוניה סלובו (כיום גיידה).
משמאל - איטה'לה סלובו (כיום אידה ליפס) וילדיה גבריאל וליזה.

לאטלאט, אבן לאבן

אני נזכרת באימרה אחת ששמעת׳: ״אין גלות האט מען געהאט א הויז, א דירה; דא איז דאך די גאנצע גאס אונדזערע...״ (״בגלות ייתכן והיה לך בית, אולי דירה; אבל פה - כל הרחוב הוא שלנו...״). ובאמת, כשבאתי ארצה הייתי כל־כך נרגשת לטייל בחוצות תל־אביב, עיר שכולה יהודים, א גוי נישטא אויף א רפואה (אין גוי לרפואה)... אך ההרגשה העמוקה ביותר היתה לראות יהודים מסורתיים בגיל גבוה, שאחרי המלחמה כמעט ולא נשארו לפליטה...
ההתאקלמות בארץ חדשה היא בדרך־כלל קשה, וכאן בארץ - היא קשה במיוחד. הסבל קשה, אך אם לסבול - שיהיה כאן!
קשה לי להבין, איך ילדים שנולדו פה, וכאן ביתם, יכולים לקום ולעזוב? צריך להבין, שבניין בונים במשך חצי שנה, שנה, שנתיים. אך לבנות עם - לזה צריך זמן! ועצם הבנייה צריכה להיעשות לאט־לאט, אבן לאבן, ולא בבת־אחת!

רחל ויעקב, חולון - 1967

על יעקב שאיננו

... שקט וריק הבית. רק הרדיו ב״קול המוסיקה״ משמיע את הדרמה ״פליאס ואליסנדה״, וזה מוציא אותי מהרגשת הבדידות המוחלטת ששוררת מסביבי.

קשה, מכאיבה עד עומק הלב הפרידה מהאיש היקר שהיה הכול בחייך. חיינו יחד שלושים ושבע שנים. עברנו את השואה. הלומי עצב ויגון ניסינו להתגבר על הנטל הטראגי שכל אחד מאתנו נשא בלבו, על אובדן היקר לו. לבנו דואב והנשמה פצועה, אך ניסינו לבנות מחדש חיים משותפים, ואזרנו עוז. זמן רב עבר עד שהגענו אט־אט לשלב שבו יכולנו ליהנות ממה שבנינו לנו.

והיום, כשאני עושה חשבון־נפש, אני מוצאת שהיו לנו שנים יפות. יעקב עבד ופעל בשטחים חשובים ורבים לקידום הנוער שלנו בבתי־הספר של ״אורט״. כמה גאה היה בתלמידים הלומדים מקצועות טכניים מכניים־אלקטרוניים, המסיימים את לימודיהם ומצליחים אחר כך לשרת בתפקידים חשובים ביותר. הוא היה חוזר מעבודתו במצב־רוח מרומם, ואני חייתי את כל זה כמוהו, ואפילו בעבודתי בבית לא הייתי משתעממת, בידעי שעל־ידי זה שאני מעניקה לו טיפול מסור, הוא מסוגל למלא את תפקידו ביתר הצלחה.

ההגיון אומר: פרק זה בחיים לא יחזור לעד, וכעת עליך להיות מוכנה להשלים עם הגורל, לקבל את הבדידות והגעגועים כשוכני ביתך.

יש לי ידידים וחברות. בזמן הראשון אחרי מות יעקב היו הרבה ביקורים ושיחות טלפון. במשך הזמן הם נעשים יותר מעטים. אני גם משתייכת ל״בני ברית״, וההשתתפות הלבבית של המועדון באבל נגעה ללבי. עדיין אינני מסוגלת לעשות תכניות לעתיד לבוא. ואולי אמצא איזה סיפוק בעבודה בהתנדבות. הזמן יוכיח.

ישראל ז׳ופר (יפה) —

ישראל יפה נימנה עם חברי המערכת הקבועים של העיתון ״אידישע שטימע״ – ראש וראשון בין העיתונים היהודים בליטא. העיתון הזה, שנוסד בשנת 1919 על ידי ההסתדרות הציונית הכללית בליטא, היה במשך שנים רבות המקור היחיד לחדשות מן העולם הגדול בשביל המוני יהודי ליטא בשנים ההן, כאשר עוד לא היה זכר לשידורי חדשות ברדיו, ומכשירי הרדיו הראשונים, הפרימיטיביים, הוצגו באולמות ציבוריים כתיבות־קסמים...[42]

רחל ס.: ישראל יפה, אחי אמי ובנו של ר׳ אליה הטוחן מדוסיאט, נודע בשם ישראל ז׳ופר, שם שהצמידו לו הגרמנים בזמן מלחמת העולם הראשונה.

ביוני 1941, כאשר פלשו הגרמנים לליטא, יצא דודי ישראל מביתו בקובנה ומאז לא ראיתיו. בגיטו קובנה נודע לנו שראו את דודי ישראל על אופניו בדרך מווילנה לגבול הרוסי.

מניה ובנה אליק נשארו בגיטו קובנה, הסתתרו במאלינה וניצלו. כל שנות המלחמה האמינה דודה מניה שבעלה ישראל נשאר בחיים.

אליק י.: אחרי המלחמה נודע לנו שאבא הצליח לברוח לרוסיה. חברו מהעיר מינסק עזר לאבא לאתר אותנו, וכך נודע לנו על גורלו:

אבא נשלח להרי אוראל, לעבוד בקומבינאט לייצור נחושת בעיר ריוואדה, ועבודה זו שיחררה אותו משירות בחזית.

אמא עוד זכתה לשמוע שאבא חי, אך עבר זמן עד שכתובתנו הגיעה אליו, וכאשר אבא קיבל חופשה והגיע לקובנה באביב 1946 במטרה לקחת אותנו לאורל, אמא כבר לא היתה בחיים. אמא נפטרה בספטמבר 1945.

רעיה ג.: פגשנו את ישראל ושוחחנו איתו. לכולנו היה ברור שהאדמה רועדת תחתיו והרוסים לא יניחו לו לאורך ימים. והרי הוא היה ידוע כציוני.

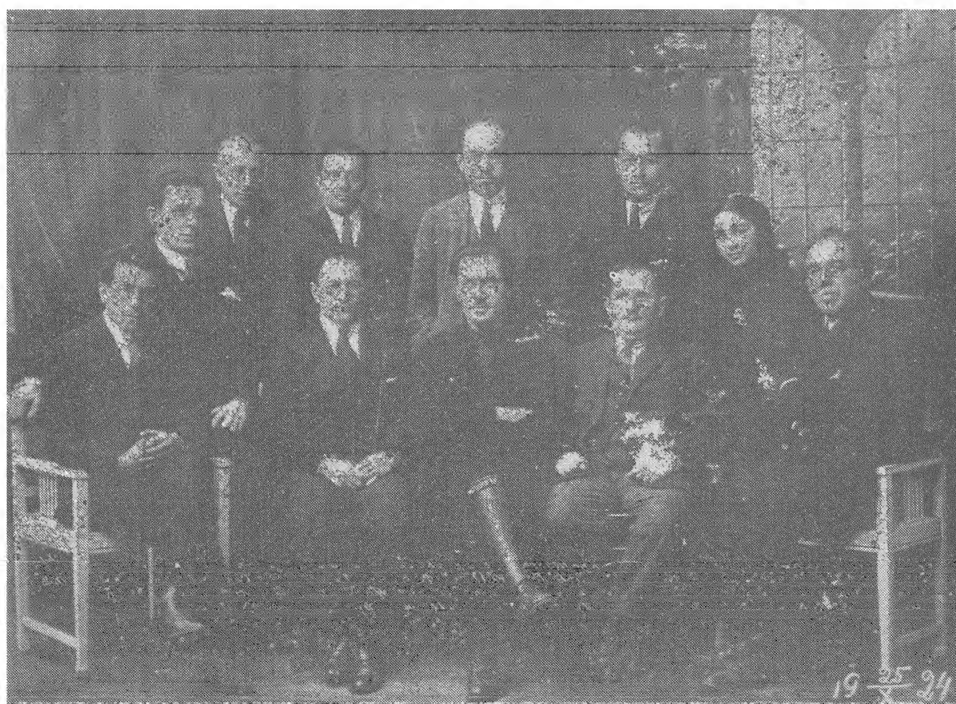
אליק י.: למרות זאת אבא שינה את תוכניתו והחליט לנקוט באמצעים המתאימים ולחזור לליטא. הוא נסע לאורל כדי להשתחרר מהעבודה, וציפינו לשובו כעבור חודש, אך הוא בושש להגיע והקשר איתו נותק.

אינני זוכר כמה זמן חלף עד אשר אבא חזר לקובנה וסיפר מדוע התעכב ומה ארע לו: בדרכו ברכבת מאורל לליטא הוא הותקף בידי שודדים ונמחץ בין שני קרונות. הרכבות היו אז עמוסות נוסעים, ושודדים הסתובבו ביניהם. המושבים היו תפושים מלמעלה ומתחת, ואנשים ישבו גם בין הקרונות. שם ישב גם אבא. הוא נפצע ונלקח לבית־חולים. אני זוכר שבשובו

אליק יפה ורעייתו לוסי
כיום נגן בתזמורת רשות השידור, ירושלים.

הפצע עדיין היה פתוח.
לאחר מות אמא טיפלה בי רחל, אשה שבתקופה הסובייטית הוגלתה לפאתי צפון ונשארה ללא משפחה. ועתה הצטרף אלינו אבא, והוא נשאר לגור איתנו. הוא התחיל לעבוד כסגן־מנהל בית־ספר מקצועי ואחר־כך עבד בבית־חרושת בתחום האירגון. בוקר אחד יצא לעבודה ולא שב. כאשר באו וערכו חיפוש בבית הבנו שאבא נעצר. כל המסמכים והתצלומים שלנו נלקחו מאיתנו, ולא נותר בידי שום תצלום משפחתי.
אבא ישב במעצר בווילנה ונחקר שם במשך תשעה חודשים. לרחל הירשו לבקרו רק פעם אחת בלבד.
ה"טרויקות"* דנו את אבא לעשר שנות מאסר. זה קרה בשנת 1950. אבא נשלח לטאיישאט (ברפובליקה הקאזאחסטאנית).
בחורף 1952 נודע לנו שאבא נפטר. בתעודת הפטירה נרשם, שאבא נפטר מדלקת ריאות בביתו בקובנה...
בשנת 1951 עברתי לווילנה ולמדתי שם בקונסרבטוריום. בשנת 1971 עליתי ארצה עם אשתי לוסי ועם רחל.

מערכת "אידישע שטימע", 1924
מימין לשמאל, יושבים: **נתן גורן, רוזה הזדפייגין, משה כהן, ראובן רובינשטיין, מוריץ הלמן, רפאל חסמן.**
עומדים: **יעקב פייגין, ישראל דופר־יפה, משה רבינוביץ, אליעזר שבולת**
(נמסר באדיבות איגוד יוצאי ליטא בישראל)

ישעיהו (שייקה) גליק — ״אנו רוצים הביתה!״

(המשך מעמוד 328)

״הבריחה״

בתום מלחמת העולם השניה החלה, ביוזמתן ובהנהגתן של התנועות החלוציות, ״הבריחה״ הגדולה של שארית הפליטה, שברובה הגדול שמה פעמיה בכל דרכי ההעפלה לארץ-ישראל. ואף כי הרעיון נבט ביערות ליטא, בקרב חבורת שומרים וחלוצים בראשותו של אבא קובנר, מליטא עצמה יצאו מעטים, פחות מאלף איש, תוך הסתכנויות מרובות, שכדוגמתן לא היו בארצות אחרות. אודים מוצלים מלוחמי הגיטאות והיערות, מחיילי הצבא האדום ומשרידי מחנות המוות הגיעו ארצה בתום המלחמה, ורק לאחרונה - עם העלייה מברית המועצות - נפתח השער לשארית הפליטה של יהדות ליטא.[43]

לווילנה התחילו להגיע משארית הפליטה, וכך נפגשתי גם עם בני עירי וקרובים אחרים. יום אחד אני הולך ברחוב, ולקראתי שיינה׳לה שמידט עם אחיה אליהו (אחיהם חיים היה נשוי לבת אחד הגליקים). יותר מאוחר פגשתי גם את לייבלה סלובו. לייבלה היה פעיל בתנועת ״הבריחה׳, וכך התחיל ביתי לשמש ״נקודה׳ נוספת לחברי התנועה, והתחילו לשתף אותי בפעילויות שונות. כשאושרו חילופי אוכלוסין בין פולין לרוסיה, נוצלה הזדמנות זו כדי למלט יהודים מרוסיה, והנה יום אחד בא אלי לייבלה וסיפר על נערה, חברת השומר־הצעיר מקובנה, שצריך להעבירה לפולין. מה עשו? הורכבה ״משפחה׳, וביניהם גם אני, אשה זקנה (ה״סבתא״) והנערה. וכך יצאתי מווילנה לפולין. זה היה בשנת 1946.

מפולין עברתי לגרמניה, והשתכנתי במחנה פליטים, שמקודם רוכזו בו אנשי אס.אס. שנפלו בשבי מעצמות הברית. אני זוכר שהפליטים תבעו להיטיב את תנאי המקום והכריזו על שביתה... יום אחד נקראתי לפגישה עם אחד מפעילי השומר־הצעיר ויחד נסענו לעיירה קטנה, שבה אירגנו ״גרעין״ - קבוצת צעירים יוצאי הונגריה. נשארתי שם, וכשהגרעין גובש עברתי עם חבריו לאשווייגן, והמחנה שלנו הוקם ב״פלוג־פלאץ״ (שדה התעופה). שם התארגנו ״קיבוצים״ גם של חברי ״החלוץ״.

כשהאניה ״יציאת אירופה״ הפליגה לארץ־ישראל, הוזמנתי לבוא למינכן, שבה ישבו אנשי ההנהגה הראשית של השומר־הצעיר. הריכוז של חברי התנועה היה בהוכנוולד שליד פרנוולד, ונתבקשתי לארגן שם קבוצת עולים חדשה, בתקווה שהאניה ״יציאת אירופה״ אכן תגיע בשלום ליעדה. אך לאחר כשלון ההפלגה הזאת השתנו התוכניות, ונסעתי למינכן. באותו ערב נערכו דיונים בהנהגה הראשית, ולגבי הוחלט שאצא לברגן־בלזן ואצטרף אל פעילי התנועה שעבדו שם. הובטח לי, שבתום שנת פעילות אעלה ארצה.

עברתי לברגן־בלזן, ושם פעלתי עם ותיקים אחרים מהשומר־ הצעיר.

יחזקאל ב.: ההנהגה העליונה של התנועה העבירה למחנת העקורים עניבות וסמלים של השומר־הצעיר. חברינו מבית זרע צמח הררי (ברגר), שמואל ירובסקי ויהודה טובין פעלו כשליחים: צמח פעל בווינה, כקצין במסגרת אונרר״א, ושמואל ויהודה פעלו במינכן מטעם הבריגדה...

ההפגנה אחרי ״אכסודוס״.
״מיר ווילן א היים!״
״אנו רוצים הביתה!״
שייקה גליק בחזית התצלום.

הגיע תורי לעלות לארץ־ישראל. במארסיי עליתי על אניית נוסעים רגילה. אני זוכר שאיתי היה גם שלמה חרחס.

ב - 7 בינואר 1948 הגענו לחיפה, ולנגד עיני - הר הכרמל. כמה התרגשתי!

בעיר היה אי־שקט, היו יריות, ולא הירשו לנו לרדת לחוף. נשארנו ללון באניה. באותו לילה חלמתי שני חלומות מוזרים: ירו בי, כדור חדר דרך המגף שהתמלא בדם, וכאב לי. ובחלום השני - אמא באה אלי ואומרת לי, שהיא רעבה ואני, יש לי אמנם לחם מתחת לבית־שחיי, אך אני יודע, עוד מהבית, שאסור להאכיל מת. ובבוקר התעוררתי כל כך עייף - - -

ירדתי מהאניה, הגעתי לתחנת ״אגד״, והחלטתי לנסוע לפתח תקווה, לאחותי עדינה. האוטובוס היה מלא נוסעים, ואני ישבתי בספסל האחורי. עוד אנו נוסעים, ולפתע נשמעו יריות. אני זוכר שהספקתי להבחין, שהאש באה מכיוון כוכים שבצלע ההר. כולנו אמנם התכופפנו, אך רגלי נפגעה, ובאותו רגע נזכרתי בחלומי...

הועברתי לטיפול בתחנת מ.ד.א., רגלי נחבשה, ונשלחתי לבית החולים ביילינסון ב׳ (כיום - בית חולים השרון). התברר שכדור חדר לשוק הרגל וריסק אותה. היה צורך לנתח, והרדימו אותי בהרדמה מקומית. והנה אני שומע את הרופא אומר לחברו, שישאל אותי ביידיש, מניין אני. על פי המראה שלי וטיב בגדי ניחשו שאני עולה חדש... אמרתי בעברית: ״אתה יכול לשאול אותי״, והעברית שלי הסגירה את מוצאי. התברר שגם הרופא היה מליטא - ד״ר נוח פלר, שהיה ראש קן ״השומר הצעיר״ בקובנה.

על הקומביין...

חלפו שבועיים. כל הזמן המשיכו להגיע לבית החולים פצועים. אותי רצו להעביר לבית הבראה, אך אחותי עמדה על כך שאבוא לביתה. הם גרו אז בחדר אחד ומטבחון - משפחה עם שני ילדים, ובכל זאת נמצא מקום גם בשבילי, וטיפלו בי וברגלי הפגועה.

עוד בהיותי בבית החולים ביקרוני חברי הקיבוץ הארצי, ואני זוכר שהביאו לי ספר במתנה. האחראית לעלייה מטעם הסוכנות בפתח תקווה, לנה, רצתה לעזור לי להסתדר. היא הציעה לי להתמחות בליטוש יהלומים, או שאלמד בסמינר למורים, הלא שלטתי בעברית. אך אני ביקשתי ללכת לקיבוץ...

הופניתי לרמת השופט, שם היו לי חברים, גם מבני־עיירתי, ורציתי להיות איתם. צורפתי שם לגרעין הפולני, וכולם היו עולים חדשים.

למרות שרגלי היתה עדיין נתונה בגבס, ביקשתי לצאת לעבודה, וסודרתי לעבוד על קומביין. ולא היה גבול לאושרי. אני עובד על קומביין בארץ־ישראל!

מה העניקה לי העיירה? - את הלב החם, את הידידות, את ההתיחסות אל האדם באשר הוא אדם, העזרה ההדדית והפתיחות החברתית, ועוד תכונות יפות שבאו לביטוי גם בדיוויזיה הליטאית, שרוב חייליה היו יהודים. התכונות האלה ״מסגירות״ מיד את היהודי הליטאי...

נוף העיירה היה גורם חשוב בעיצוב חיינו: היער, האגם, השלג - לחיות בנוף!

למדנו לאהוב את הטבע ולהתיחס לטבע.

אנשים כמוני, שידעו סבל כה רב - המלחמה, הנדודים, הפגישה המכאיבה עם עקורי המחנות - רק עור ועצמות! - יכלו לשאת את כל הסבל הזה רק בכוח האמונה שיום יבוא והם יעלו ארצה את האמונה הזאת ספגתי בבית, בעיירה - - -

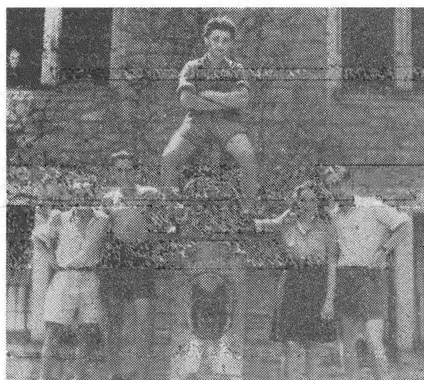
לעולם לא אשכח זאת.

מימין לשמאל: **חלוץ אלמוני מפולין, שלמה חרחס** (-)(-) **שייקה גליק, טוביה בעל-שם**

"קיבוץ" במחנות העקורים בגרמניה.
אורקה בת **וילי בוגלר** בקיבוץ
בלופטפלאץ ע"י אשווגן, גרמניה.

שוב זרחה לנו השמש...
שייקה גליק משמאל.

אריה (לייבלה) סלובו — בזכות החלום

ברכת האם נטל לבנה חיים סלובו וכלתו אלה, לכבוד עליתם לארץ-ישראל, 1937

נולדתי בראקישוק. אבי נפטר כשהייתי עדיין קטן, וחיים אחי היה גדול ממני בשנתיים. עברנו לדוסיאט, ואמי נטל נישאה שם לאשר חייטוביץ.

זמן מה למדנו בבית הספר בדוסיאט, והתצלומים המונחים עתה לפני מעוררים את זכרונותי על שנותי בעיירה, ואחד־אחד אני יכול לקרוא בשמות האנשים. הנה ידל סלפ והלל שוורץ, המורים שלימדו אותי עברית. הנה המורים והמדריכים שנטעו בי את האהבה למולדת...

אני חוזר לשנים ההן ומהרהר, שצריך לספר ולספר, ואולי כך יתעורר שוב החלום שדחף להגשמה - - -

אני קורא שוב את מכתבי "מחזית דוסיאט", שפורסם בספטמבר 1944 בעתון "המשמר": [44]

"אין היד מסוגלת עוד לרשום את מעשי האכזריות שנעשו כאן ביהודים.

...בכל מסביב נשמע קול דמי- ילדים נקיים הקוראים לנקמה! נקמה!"

ואני מסיים:

"אתם בארץ־ישראל, פנינת היהדות.

...בנו וחזקו את היסוד למען השלים את הבניין כולו.

...פחת במידה מבהילה העם היהודי, אך הוא לא ישקע..."

במשך כל תקופת התלאות שעברו עלי - הבריחה מליטא, הנדודים ברוסיה, הקרבות במלחמה - כל הזמן ליווה אותי החלום שחלמנו בתנועה לעלות לארץ־ישראל, לבנות ולהיבנות בה.

כל הזמן חיזקה אותי האמונה, שיבוא היום ואגשים את חלומי, ואצטרף אל חברי מהתנועה.

אני מעיין במכתבים ששלחתי אחרי המלחמה לארץ־ישראל, לבני משפחתי חיים ואלה. הייתי אז פעיל בתנועת "הבריחה", וחשבנו, שהנה־הנה אנו עולים ארצה:

"דווינסק, 16.4.1946 -

כמה מאושר הילד, האיש, שאינו יודע את שפת הגלות, הקשורה בסבל ובפוגרומים.

...הערב הוא "ליל הסדר", ה"סדר" השביעי בלי בית. מאז 1940.

...כרגע חלף נגד עיני פסח 1935 בראקישוק, כשנפתחה הדלת לאליהו הנביא, נכנס חנוך (פץ) במסכה יפה, ממש כמו אליהו הנביא, וגרם קצת לבהלה.

אה! כמה יפה היא המסורת שלנו..."

"פאריס, 18.1.1947 -

כשאנו רק בדרך, אז הנשמה והלב הם אתכם, אתכם ביחד. לאמץ אל הלב את היחידים שנשארו, ולאחות את השרשרת של משפחתנו. אוי, כמה אני מתגעגע!..."

פגישה ראשונה - גבעתיים, 1963. "לאמץ אל הלב את היחידים שנשארו..." משמאל לימין: ליבלה במחיצת אחיו וגיסתו חיים ואלקה

אגב, בכל מכתבי כתבתי גם דברים בשבחה של ברית המועצות, שלולא כתבתים, ספק אם המכתבים היו מגיעים אז לארץ...

בכנס התנועה שנערך בקבוץ להבות הבשן, מצאתי תצלום שלי עם שני חברי, שבמשך שנים רבות השתוקקתי לראותו שוב. ומה רשום עליו? - "דרישת-שלום לעמך, דרישת-שלום לכנרת..." כל־כך התרגשתי. קשה להסביר היום איזו אהבה יקדה בנו אז לארץ-ישראל!

פגישת דוסיאטאים בבית אריה (לייבלה) וסוניה - 12.7.1983
משמאל לימין: **סוניה סלובו** (איכילוב), **טובה יבנה** (**גיטלה מוסילביץ**), **שרה וייס** (סלפ), **בתיה דוכן** (לוין), **חנה פישרמן** (פארס), **צילה גודלסקי** (שר״ב), **אריה סלובו, מאשה גרשוני** (סלפ).

סוניה א.: אני ילידת דווינסק, והייתי פעילה שם בתנועת נצ״ח.
אחרי המלחמה פגשתי את לייבלה, ונישאנו בדווינסק...
שנינו היינו פעילים בתנועת "הבריחה", והיינו אמורים לעלות לארץ־ישראל. זה היה בסוף שנת 1947. בארץ החלו כבר מהומות הדמים, והמכתבים שהגיעו מהארץ לא היו מעודדים. חברים מאוסטרליה לחצו עלינו ו"דרשו" אותנו לשם, והענינים התגלגלו כך, שלא עלינו אז ארצה.
לא חשבתי שתחלופנה כל כך הרבה שנים עד שאגשים את חלום נעורי.

ברצון רב ערכנו בביתנו את פגישת הדוסיאטאים, והיה לי מובן מאליו שאכין לכבוד האירוע הזה מטעמים ומאכלים מ ה ב י ת...
וצפו ועלו הזכרונות - - -

צפורה זלינגר (קראפיבניק) — קבענו להיפגש בקרית-חיים...

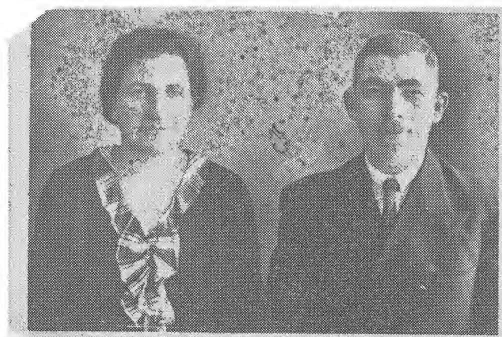
נעורים בווילנה

אמי חיהרחל נולדה בדוסיאט להוריה קיילה ואליהו לויט. סבא וסבתא נשארו לבדם, לאחר שכל ילדיהם עזבו את העיירה, ואני מעולם לא ראיתים, אפילו לא בתמונות. כשהגעתי לארץ שמחתי לפגוש אנשים שהכירו אותם וסיפרו לי עליהם. בן־דודי חיים לויט סיפר לי על סבתא, שהיתה אשה חולה ומרותקת לבית, אך מעולם לא התלוננה, ועל סבא שדאג לפרנסה, וכשהיה חוזר הביתה היה מטפל בה באהבה, בחיוך ובחוש הומור. גם מדב לויט (ממכמורת) שמעתי על תום־לבו ויושרו של סבא. הוא סיפר לי שסבא לווה מאביו כסף כדי לקנות שעועית ולמכרה, ואחר כך בא להחזיר את הכסף והתעקש להוסיף עליו חלק מהרווח שהיה לו. וכך אמר סבא: "הלא המאה שלך הביאו לי מאתיים, ומגיע לך לקבל את חלקך ברווח"...

כשהיתה אמא בת ארבע עשרה, היא עזבה את דוסיאט ועברה לווילנה, והצטרפה שם אל אחותה דבורה. אמא סיימה את בית הספר העממי ("נארודנויה אוצ'ילישצ'ה"), ועבדה כקופאית בחנות גדולה. אף על פי שחלפו שנים רבות מאז עזבה את העיירה, מעולם לא שכחה את דוסיאט. בשבת בבוקר היו האחיות נפגשות אצלנו בבית ומדברות על העיירה. אני זוכרת שתמיד הן חזרו והזכירו את השריפה השניה הגדולה ("די צווייטע גרוייסע שריפה"), והיו מעלות שמות רבים. משום־מה נחרת בזכרוני השם בוניה, אף כי אינני יודעת במי המדובר. בחתונה של סיביל פגשתי אשה, וזו סיפרה לי שהיתה חברתה של אמא בדוסיאט, ושמחתי להכיר אותה.

היום אני מבינה שאמא המשיכה לנהל אורח־חיים, כאילו היתה בדוסיאט, למרות שמצבנו הכלכלי היה טוב ואפשר היה לחיות יותר ברווחה. אמא תמיד הזכירה את העוני שהיה בביתה, ועם זאת, כך סיפרה, היה סבא תמיד מאושר ושמח בחלקו. וכשאמא רצתה להדגיש כמה טוב לנו וכי לא חסר לנו דבר, היתה אומרת: "וואס איר האט אין וואר, האב איך ניט געהאט אין חלום" ("מה שיש לכם בהקיץ, לא היה לי אפילו בחלום")...

אמא היתה אשה חרוצה ובעלת מרץ. הדודה גרוניה (אחות אמא) ניהלה את משק הבית, ואילו אמא עזרה לאבא בחנות שהיתה לנו לחומרי בנין. היתה לנו חנות נוספת לממתקים ומשקאות קלים, שהתנהלה על ידי אחותי ליזה. ואבא ניהל את בית החרושת לחרסינה צבעונית.

ההורים קראפיבניק בן- ציון וחיה- רחל (לויט)

במסחר נהגה אמא ביד קשה. הספקים אהבו לשאת־ולתת יותר עם אבא, ולא עם אמא. אמא היתה מתמקחת אתם ומאלצת אותם להוריד את המחיר. אבא היה יותר נדיב. הוא היה "מפרגן" להם רווח של 20% "בנעמאנעס" ("בנאמנות").

פעם הלכנו עם אחי לקנות לו מעיל, שהיה חלק מהתלבושת האחידה בגימנסיה. בחנות דרשו שלושים זלוטעס ואמא עמדה על המקח והורידה את המחיר כדי מחצית. מרוב בושה ברח אחי מהחנות, ואילו אמא היתה מרוצה שקנתה במחצית המחיר, והסבירה: "קארג באדונגעז, ארנטליך באצאלט" (להתמקח בקמצנות ולשלם בהגינות).

בבית קיבלנו כל מה שהיה נחוץ לנו, אך לא פינקו אותנו. אם זר היה בא לבקש עזרה - לכלה ענייה, לחולה, לבית־כנסת, - אהה, לזה היתה אמא נותנת ביד נדיבה! אני זוכרת שביום קבוע בשבוע היתה אמא הולכת לתלמוד־תורה לחלק אוכל לילדים יתומים, וכששאלנו אותה, מדוע היא כל כך נדיבה לזרים ואילו לנו מקמצת, היתה משיבה: "אני נותנת לאחרים, כדי שאתם, חלילה, לא תצטרכו לבקש"... אם התפארנו בהישגינו, אמא ציינה זאת לגנאי, והיתה חוזרת ואומרת לנו: "שאחרים ישבחו אתכם"...

אמא היתה תמיד עסוקה וטרודה, ודומני שעוזרת הבית התמסרה אלינו יותר, ולכן לצאת עם אמא לשוק כל יום ששי בבוקר היה בשבילי חג. היינו עוברות מעגלה לעגלה, ואחר־כך היינו

הליטאים היו במשך שנים רבות משננים לעצמם ומכריזים ש"בלי וילנה לא נירגע" אך באותו זמן הלכה וילנה והפכה לעיר פולנית. החלק הליטאי בעיר הלך ופחת והחלק הפולני עלה.
בתרבותה, בשפתה ובכל נימי קשריה היתה וילנה פולנית, וככזאת היא הוחזרה לליטא על- ידי הסובייטים.[45]

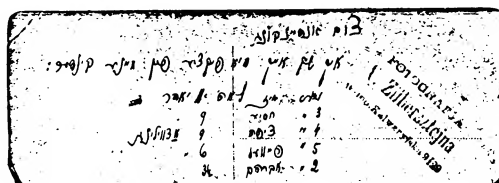
מביאות בכרכרה את הכל הביתה, בכמויות רציניות! אהבתי את "הבילוי" הזה עם אמא, ואמא ידעה שלאסור עלי ללכת אתה לשוק היה עונש קשה בשבילי.

וילנה היתה עיר יהודית שורשית, ואני זוכרת שהטיפו לנו לא ללמוד בשפה הפולנית, ובכל-זאת אחי ואני למדנו בבית־ספר יהודי־ממשלתי, שהתנהל בשפה הפולנית. למה? כי הלימודים שם היו ללא תשלום. ואני זוכרת שהשכנים היו אומרים, שאם חיה־רחל שולחת את ילדיה ללמוד שם, סימן שזה בית־ספר טוב.

אנשים באו לבקש עצה מאמא, והיו אומרים: "חיה קראפיבניק, איר זייט אקלוגע, וואס זאגט איר?" (חיה קראפיבניק, הן את חכמה, מה דעתך?), ולכן, כשרצינו להקניט אותה, היינו מלגלגים עליה ואומרים: "נו, איר זייט אקלוגע"...

מעבר לתצלום רשם האב: "אני שולח לכם למזכרת תצלום מילדי":
מימין לשמאל, עומדות: חסיה, לאה (ליזה) וציפה.
יושבים: אברהם ופייבל.
מכולם נותרה לפליטה רק ציפה.

הרבה פעמים הוזכר בביתנו שמו של מיכ'ל סלפ מדוסיאט, ותמיד דיברו בשבחו. סמוך לפרוץ המלחמה נודע לי שמיכה עובד בווילנה. הסתקרנתי לדעת מיהו הבחור, ויום אחד התקשרתי למקום עבודתו (בבית המסחר של חרמץ) וקבענו פגישה. והנה הופיע לפני בחור מקסים! פשוט נדהמתי מיופיו. מיכה היה שמאלני בהשקפותיו, בחור מאוד אינטליגנטי, בעל אוזן קשובה ועין פקוחה. נפגשנו כמה פעמים, היו בינינו שיחות מעניינות וגיליתי שהוא קורא הרבה ולומד, ממש אוטודידאקט. הרגשתי שהוא איש כרוחי וכלבבי, בילינו בצוותא והייתי מאושרת.

ואז פרצה המלחמה.

בגיטו וילנה ובמחנות אסטוניה

וילנה. ביום ראשון בבוקר, 22 ביוני 1941, פרצה המלחמה.

שטתי עם כמה חברים בסירות, ולפתע היתה הפצצה. ברחובות קמה בהלה, ואנשים רצו לכיוונים שונים. הוכרז על עוצר, וחשנו פחד וסכנה לצאת החוצה.

עבר זמן מאז ראיתי את מיכה לאחרונה, ונפגשתי איתו בגיטו. הוא היה פעיל בארגון המחתרת פ.פ.או. ואני זוכרת שהיה מנצל כל הזדמנות כדי לשאוב אינפורמציה מהגויים.

המצב היה איום, אך העובדה שהיינו שנינו, מיכה ואני, ביחד, עזרה לנו להתעלם מהצרות שמסביב. אני עבדתי בנקיון מחוץ לגיטו, ומיכה "יצר" סאכארין, ומתפוחי־אדמה רקובים עשה ממרח מתוק.

היה לי כרטיס־צהוב ("א געלער שיין"), ששימש רשיון עבודה, ויכולתי להסתובב בעיר. בוקר אחד יצאתי לעבודה, בדרך עצרה לידי מכונית פתוחה, ובתוכה ישבו גרמנים. האנשים התחילו להסתלק בבהלה מהרחוב, וגם אני התכוונתי להסתתר, והנה התקרב אלי אחד - יותר מאוחר נודע לי שהיה זה הצורר מורר ימ"ש - וציווה עלי לרוץ מייד לגיטו: "אספור עד שלוש!" - צווח. התחלתי לרוץ, ועדיין אני יכולה לשמוע את צעקותיו: "אחת, שתיים"... חכיתי לירייה, אך שום דבר לא קרה.

הגעתי לחצר ברחוב נימייציקה, שהיתה מלאה אנשים, ולאט־לאט הם נעלמו, כאילו נבלעו באדמה. נשארתי לבדי, נפל עלי פחד גדול ולא ידעתי מה אעשה ולאן אפנה. גוי אחד התקרב אלי, וזיהיתי אותו כמכר שלנו. הוא הדריך אותי איך להגיע ל"גיטו השני". שם מצאתי את אבא, את אחותי התאומה חסיה ואת שני אחי, פייבל ואברהמ'לה. אמא לא הגיעה לגיטו. היא היתה בין הראשונים שנשלחו לבית הסוהר, ומשם - לפונאר, ואתה היו גם אחותה גרוניה ואחותי ליזה.

בדירה אחת גרנו עם כמה משפחות ביחד בצפיפות נוראה. הגרמנים היו צצים מדי פעם, היו תופשים יהודים, ולא ידענו לאן לקחו אותם ולאן נעלמו. לאבא היה עצוב וקשה. התופעה הזאת, שאנשים נעלמו, הכבידה עליו, והוא החליט לעזוב את הגיטו ולברוח ליער. שני אחי הצטרפו אליו, ומאז לא נודעו לי עיקבותיהם.

לעתים קרובות היו הגרמנים פוקדים עלינו לעבור מגיטו לגיטו, וכשם שמאבדים מים בשעת העברתם מכוס לכוס, כך אבדו ונעלמו עוד ועוד אנשים, וכך נעלמה לי גם חסיה, ואני התחלתי להתרוצץ מגיטו לגיטו ולחפש אותה, ואכן מצאתיה. ראיתיה עומדת ליד השער ומטיחה את ראשה בקיר. היא קוננה ובכתה, שאינה רוצה עוד לחיות! התברר לי שהיא התייסרה, הואיל וקיבלה ממני את רשיון העבודה שלי והודות לו ניצלה מה"אקציה", "ומי יודע מה קרה לציפה". האמת היא, שנתתי לה את רשיון העבודה כי הייתי בטוחה שאני אצליח להסתדר גם בלעדיו. גם ידידיה הרגיעו אותה ואמרו ש"ציפה תצליח להתחמק אפילו דרך חור המנעול"...

למדתי שכדי להישרד צריך לדעת להעיז! פעם נתפשתי על־ידי גרמני, והוא השליך אותי לחצר שממנה הוציאו אנשים "למשלוח". העזתי, ופתחתי בצעקות עליו, והוא כל כך נדהם! ניצלתי את הרגע הזה והסתלקתי במהירות...

אני נזכרת שבכניסה לגיטו עמדה כנסיה, והיינו אומרים: הנה הכנסיה כל־כך קרובה, ואילו אלוהים כל־כך רחוק...

בשנת 1943 התחילו המשלוחים לאסטוניה. היה קיץ חם, ובקרונות־מסע דחוסים בהמון אדם, בלי אוכל ומים, הובלנו למחנה עבודה.

עבדנו ביער. הגברים כרתו עצים, והנשים אספו את הענפים. היינו חוזרים בשורות ארוכות למחנה, ואני זוכרת איך היינו, מיכה ואני, משוחחים, מדברים ורוקמים את חיינו, כאילו אנו מסריטים סרט. הרעב הציק, כל רגע ראינו את המוות לנגד עינינו, אך לא רצינו לחשוב על כל זה, ורקמנו לנו חלומות. בלבי האמנתי שנתגבר על כל הצרות.

מיכה הצטיין בטוב ליבו. אני נזכרת שפעם עמדנו בתור לקבל אוכל, וכשאני חזרתי לתור לנסות לקבל מנה נוספת מיכה כעס עלי. הוא חשש שמא לא יספיק האוכל לאחרון בשורה. היגבתי על זה בכעס: "מה אתה חושב על האחרון? חשוב על עצמך!" פשוט רציתי שנישאר בחיים! אך קרה שגם מיכה העיז. פעם הוא גנב עוף, בישל אותו בסתר, והזמין אותי ל"ארוחת מלכים". צחקנו ובכינו...

העבירו אותנו ממחנה למחנה, אך תמיד השתדלנו לא להיפרד. וזה לא היה עניין של מה־בכך. עבדנו בנסורת של עץ, ששימשה להתקנת לוחות לצריפים, ויום אחד נתקלנו בקרש, שהיה רשום עליו: "אמא, אני נמצאת בקלוגה" וצויין שם הכותבת. היכרנו את האם, שהיתה איתנו במחנה, הראינו לה את הקרש, והיא חיפשה הזדמנות לעבור לשם, אל בתה. והנה עמדו להעביר אנשים למחנה קלוגה, והפעם נכללתי ברשימה. הייתי אומללה. להיפרד ממיכה?! בהתערבות הרשם היהודי התחלפתי עם האשה ההיא, ושוב נשארנו ביחד.

לפני כמה שנים חזרתי מאזכרה ליהודי וילנה. ישבתי בטנדר, ולידי ישבה אשה, שנראתה לי מוכרת. מישהו פנה אליה בשמה, גברת בלומנטל, השם היה מוכר לי ושאלתי אותה אם היתה

במחנה קלוגה. היא אמרה: "קלאגה איז גוועז א קלאג" ("קלוגה היה אסון"), וסיפרה על חילופין שעשתה עם אשה אחת, כדי להגיע לשם.
סיפורה על קלוגה היה נורא: הגרמנים הניחו נשים על גבי גזרי־עץ, שכבה אחת על גבי השניה, והכל העלו באש. היא נפלה בין שני קרשים, ובדיוק הגיעו הרוסים למחנה, שמעו את גניחותיה, גילו אותה וכך ניצלה.
סיפרתי לה שזו אני שהתחלפתי אתה. היא נישקה אותי, הביטה בי כאילו בחנה את גופי הצנום, ואמרה: "את לא היית נשארת שם בחיים"...

בא היום הרע, והפרידו ביני ובין מיכה. לפני שנפרדנו קבענו נקודת פגישה אחרי המלחמה: אברהם סלפ, קרית־חיים, רחוב ד', מספר 9, וחרטתי כתובת זו במוחי.
מאז לא ראיתיו יותר.
זכורים לי שמותיהם של כמה מחנות עבודה, שבהם הייתי במסע תלאותי: בוויקוני שבאסטוניה נאלצנו להעביר קרשים ממקום למקום, שוב ושוב... לא הבנו למה מיועדת העבודה הזאת, והיינו בטוחים שהגרמנים רוצים לשגע אותנו. הייתי בנארווה, וכשהחזית הרוסית התקרבה עברנו לוויוואר̄ה, ואת הדרך לשם - כמאה קילומטרים - ושוב בחזרה לנארווה, עשינו ברגל. עבדנו שם בהכנת בלוקים, בחפירת תעלות באדמה כבדה, בוצית, והעבודה היתה קשה כל כך! הגשם הציק. עבדנו מחושך עד חושך, וישנו בבגדים רטובים... קצרה היריעה מלתאר את סבלנו. כשהרוסים התקדמו, מיהרו הגרמנים להעביר אותנו למחנה קביולי (היו שם המחנות קביולי 1 וקביולי 2) ומשם לגולדפילץ ואח"כ לאזארי שליד מפרץ פינלנד. הועברנו לנמל ראוול, היא טאלין שבאסטוניה. באניית מלחמה הגענו לדנציג, ומשם בסירות גדולות - לאחד ממחנות שטוטהוף. זה היה ביולי או אוגוסט 1944. צעדנו אל המחנה, היינו רעבות, ואני זוכרת שאסרו עלינו לגשת ולהרים את הפירות שנשרו מהעצים שעמדו בצדי הדרך... משטוטהוף עברנו למחנה אוקסנצול, ליד המחנה המרכזי נואנגאמה, שבסביבות האמבורג. נודע לי שתושבי המקום עושים מאמצים למחות את זכר המחנה, כאילו לא היה קיים...
אני נזכרת בערב אחד באוקסנצול, אולי זה היה בחג המולד. השומרים הגרמנים הלכו לבלות, ואנו ניצלנו את העדרם להעלאת "מחזה מוסיקלי" בבימויה של סימה (כיום בירושלים), שהיתה בחורה תוססת וידעה לשיר יפה. במחזה הועלתה מסכת חיים במלחמה על־פי מכתבים של חייל גרמני מן החזית אל אהובתו ואל חברו (זכורים לי השמות האנס ופראנץ), שתיארו את תוצאותיה הנוראות של המלחמה, וביחוד אני זוכרת את תיאור סבלם הרב של הפצועים, שנשארו נכים לכל ימי חייהם. "גם הם סובלים" - ניסינו להתעודד. והנה נודע לשומרים שלנו שנערכה הצגה, והם ביקשו "הופעה שנייה". אני זוכרת שהבנות הצ'כיות רקדו ושרו ואילתרו הצגה בנוסח שונה, כמובן. עלי לציין שגם בשעות הקשות ביותר נמצאו בינינו בחורות שעודדו והפיחו תקווה. לא פעם נשמעה שירה בקרב האסירות בלכתן או בשובן מהעבודה, על אפם־וחמתם של הגרמנים. קשה לי להסביר מניין שאבנו כוח להתנהג באופן נורמלי במצב כל כך לא נורמלי.
היינו חמש מאות נשים. את מעט האוכל קיבלנו בשעות קבועות. להתרחץ? לפעמים התחמקנו למקלחות שבמפעל לתעשיית נשק ר"זכינר" ברחצה במים חמים. היה כבר חורף, כפור ורעב... אני נזכרת שכאשר צעדנו ברגל ממחנה אחד למשנהו, הקור היה כה עז שהצרכים שעשינו קפאו ממש באוויר. חליתי בטיפוס ושילשלתי, אך לא העזתי לסטות מהשורה גם בגלל הפחד מהשוטרות, שהפליאו להכות בנחשלות.
מאוקסנצול הובילו אותנו ברכבות לברגן בלזן, ל"שמוצלאגער" - כך כינו את המחנה, שהיה מחנה השמדה. המראה שנתגלה לנגד עיני היה נורא ואיום: גופות לאין ספור התגוללו על האדמה. אנשים גוססים שכבו וביקשו את מותם. עד היום לא העליתי את התיאור הזה על דל שפתי, וגם עכשיו אני מתקשה להמשיך ולספר. הלכלוך היה נורא! הכינים רחשו בכל מקום. כשהגענו לברגן בלזן היינו ממש חסרות צלם אנוש, ורק החיים בחברותא החזיקו אותנו.
ואז הגיעו האנגלים... ומכאן משתלב סיפורי בסיפורו של שמשון, שביחד שיקמנו את חיינו.

חכינו לישועה

שמשון: מוצאי מבנדין שבפולין. כחבר בתנועת "דרור" הייתי בהכשרה עירונית (בשנים 1933־1935), אף אושר לי סרטיפיקט, אך לא היה בידי כסף, אפילו לא להוצאות הדרך, וזכה בו אחר שהיה עשיר ממני... עזבתי את ההכשרה וחזרתי לבנדין. עבדתי בעירי כנגר עד שפרצה המלחמה. עם כל בני עירי נכנסנו לגיטו. כל שנות המלחמה עברו עלי במחנות עבודה.

והועסקתי כבעל־מקצוע. בדרך כלל במחנות העבודה דאגו הגרמנים לספק מזון כדי לשמור על כוח העבודה, אך ככל שהתארכה המלחמה, וביחוד בשבועות האחרונים, אנשים רעבו ולא החזיקו מעמד בעבודה ובתנאים הקשים, ונפלו מתים כזבובים.

כשהחזית הרוסית התקדמה, הוליכו אותנו למחנה בנורדהאוזן – זה היה כבר בחורף 1944. בדרכנו מהעבודה למחנה, כשהיו חולפים מעלינו מטוסים, אנשים היו נשכבים על האדמה כדי להסתתר מההפצצות, היינו מביטים בשמים ומחכים לישועה...

לא עבר זמן רב והוליכו אותנו למחנה ההשמדה אלריך. היינו שם שלושה ימים בלבד. לו נשארנו יום נוסף לא היה סיכוי לחיינו. היו איתנו שבויים רוסיים שהתנהגו בפראות. כששיחק מזלי וקיבלתי פרוסת־לחם דלה, לא הייתי מספיק להכניסה לפי, כי הרוסי היה מיד מתנפל וחוטף אותה. עברו שלושה ימים והעלו אותנו על רכבות מסע. מסילות הברזל הופצצו, והתחבורה שותקה, והרכבת נעה הלוך ושוב... אני נזכר, שמכיוון הפוך חלפה על פנינו רכבת, ומתוכה צעקו נשים לעברנו שבקרוב נשתחרר...

לא ידענו לאן זורמת התחבורה, ולא ידענו לאן מובילים אותנו. בסופו של המסע הגענו לברגן בלזן.

חלפו שמונה ימים. בוקר אחד עברה השמועה שבמחנה פחת מספר הגרמנים, ואלה שנותרו שם ענדו על היד סרט לבן עם צלב אדום... לבלוק שלי פרצו לפתע כמה אנשים שצעקו: ״האנגלים הגיעו!״ האנגלים הגיעו!״ ואחד, אהרון באטשה (נצר סירני), בא ואמר לי: ״קים, מיר געין זען די ענגלענדער״ (״בוא, אנו הולכים לראות את האנגלים״)... ניסיתי לקום, אך לא יכולתי לזוז. אמרתי לו שילך לבדו, ואני אשאר בבלוק. הוא צעיר ממני, והיה מסוגל ללכת. ואילו אני – פשוט לא היה לי כוח לזוז!

זה היה ב־15 באפריל 1945. האנגלים נכנסו למחנה על־גבי טנקים, שפשוט רמסו את הגדרות. אנשים התקהלו, ולפתע נשמעה הבשורה ברם־קול: ״אלע לויטע זינד פריי! ארצטע אונד מעדיקאמענטע אונטער וועג״ (כולם משוחררים. רופאים ותרופות בדרך)...

השומרים הגרמנים נראו מפוחדים עד מוות! אך אני לא ראיתי שמישהו ניסה לנקום בהם. למי היה כוח לזה?

האם היתה שמחה במחנה? – אני זוכר שהתחלתי להסתובב לכאן ולכאן, אבל בשום אופן לא פרצה שמחה מתוכי. לא היה לי כוח לשום דבר. האנגלים התכוונו לחלק לנו לחם שנמצא במחסן, אך רופא גרמני עצר בעדם, וגילה שהלחם מורעל... שוטטתי לחפש אוכל, ובערימת זבל מצאתי ״מציאה״. קליפות תפוחי־אדמה... קיבלתי בחילה, והקאתי והקאתי...

ובעצם אינני יודע מה, והלא הייתי מורעב.

כעבור יומיים האנגלים הביאו קופסאות שימורים, וביחוד בשר חזיר. אנשים התנפלו על האוכל הזה ולקו בדיזנטריה, ורבים־רבים מהם מתו.

צפורה: מייד עם השיחרור הועברתי מ״שמוצלאגער״ ל״קושארן״ – ממחנה ההשמדה למחנה הצבאי. היינו ארבע עשרה בנות בבלוק: ״די מאמע״, שבאמת היה לה לב אם, רבקה ״די געלע״ (הג׳ינג׳ית), בתיה ג׳ופרנר, טונקה׳לה רזניק ״די קליינע״ (הקטנה), טאניה ספיר, רבקה מרקמן, חנה׳לה, ״המוהיקאני האחרון״ – זוהי סוניה מיץ, אסתר שקולניצקי ״די באבע״, שהיתה הכי ״זקנה״, כבת שלושים ושתיים... צילה וייסבלט, דבורה׳לה מוידוביניק, ריטה ואנוכי. ועדיין אנו שומרות על קשר הדוק בינינו....

אני נזכרת שיום אחד לפתע נשמעו רעם תותחים וירי רובים, וכולם נתקפו בבהלה, וזעקות שבר נשמעו מכל עבר. לידי עמדה אשה שצעקה: ״שוב יורים? האין סוף למלחמה? לא אוכל עוד לעמוד בסבל נוסף!״ ואחרים השמיעו זעקות דומות. עד מהרה התברר, שהיו אלה ״תרועות״ לכבוד סיום המלחמה.

לא עבר זמן רב והתחילה פעילות הוועד היהודי – ה״ג׳וייש קומיטט״. עבדתי שם בבלוק 5־ל, בהדפסות ושכפולים, ו״בתמורה״ קיבלתי סיגריות...

לקונגרס של שארית הפליטה הגיע דוד בן־גוריון, שדיבר יידיש, והבטיח שבפסח הבא ישב איתנו בארץ בליל הסדר...

חיילי ״הבריגדה״ אירגנו את ״בית החלוץ״, שאליו הגיעו אנשים מכל צבעי הקשת. רובם צעירים, שבעבר השתייכו לתנועות הנוער החלוציות. ביניהם היה גם שמשון. הקימו את קיבוץ נוח״ם (נוער חלוצי מאוחד) וגם אני הצטרפתי. למדנו שם ריקודים ושירי ארץ ישראל. יוסף ברץ בא וסיפר לנו על תולדות דגניה, על המאורעות, ובכלל היקנו לנו שם מושגים ראשונים על הארץ. סיפרו על הרפת בקיבוץ, ואפילו על כך שיכול לקרות, שערבי יפרוץ לרפת על מנת

לרצוח... סיפרו על המרחק הרב שבין הקיבוצים, ולא העלימו מאיתנו את הסכנות האורבות. כשהכינו אותנו לעלייה, הזהירו ואמרו לנו, שבאניה לא יהיו אוכל ומים, ואנו עלולים להיתפש על ידי הבריטים... אף־על־פי־כן רבים היו מוכנים לעלות ארצה.

חיים חדשים

צפורה: כשהמלחמה הגיעה לקיצה, ממחנה ברגן בלזן שלחתי מכתב אל אברהם סלפ בקרית־חיים. הצגתי את עצמי וסיפרתי את קורותי.
בנעורי לא הייתי חברה בתנועת־נוער חלוצית, ולא היתה לי שאיפה לעלות לארץ ישראל. מברגן בלזן היתה לי אפשרות לנסוע לאמריקה, אל אחותו של אבא, נחמה שיינקמן ומשפחתה, שדרשו אותי לשם – ועד היום אני שומרת קשר הדוק אתם וישנם גם ביקורים הדדיים, והודות לתמיכתם הורחב לנו כשיצאנו מדירת חדר. אך במקום לאמריקה החלטתי לעלות ארצה.
לעולם לא אשכח את הלילה הראשון בקרית חיים. כשהתנשקתי עם אסתר'ל הרגשתי שאני מתנשקת עם אמא... אברהם ואחותו מרים קיבלו אותי בחום ואהבה. שכנים וקרובים התאספו בבית, באו לראות את ניצולת המחנות. שאלו שאלות, ואני סיפרתי וסיפרתי...
המיטה היתה מוצעת בסדין לבן ומעומלן, פיז'מה, הכל נקי ומגוהץ, כמו פעם, בבית...
האפשר להבין את הרגשתי למראה כל אלה, לראשונה, אחרי כל־כך הרבה שנים ותלאות?!
לליל הסדר הראשון נסעתי למשפחה בכפר־ויתקין, ליבנאי... הרגשתי כאילו כבר נפגשתי עם יוסק'ה, עם ריבה, ועם כולם.
עם ריבה נסעתי באוטובוס מחיפה לכפר ויתקין, מסע שארך מספר שעות. דיברנו ודיברנו, ולפתע ריבה הגיבה בבהלה ואמרה שפסחנו על התחנה של הכפר, והתברר שעברנו גם את קיבוץ מעברות... צריך לדעת שבשנים ההן התחבורה היתה קשה ולא היה פשוט להגיע לכפר. תמיד אנו מזכירים את הנסיעה ההיא, ושוב ושוב צוחקים...
שמשון ואני נקלטנו בתוך משפחתו של מיכה, שעודדו אותנו במלים חמות ובאהבה. וזמן רב חלף ועדיין הייתי צובטת את עצמי כדי לבחון, אם מציאות היא או חלום...

שמשון וצפורה מארחים ל"ליל הסדר".
מסבים לשולחן מימין והלאה: יוסף וריבה יבנאי, מלכה וחיים לויט, אסתר ואברהם סלפ ונכדיהם צופית ויעקב וייס, מרים וזוהר יבנאי.

אברהם לויט — היפצרתי בה להימלט!

נולדתי בפוניבז' לאבי משה ולאמי ברטה בת ריבה־לאה טודר לבית סלפ, והכרתי את משפחת אמי מדוסיאט. קהת סלפ שירת בצבא הליטאי, והיינו נפגשים בפוניבז'. אחיו יהודה, שלימד בפוניבז', גר זמן־מה בביתנו. פעם לקחני עמו לבלות את חופשת חג הסוכות בדוסיאט, ויחד נסענו במשאית קטנה, שהביאה לפוניבז' דגים וחזרה לעיירה. כמו בחלום אני זוכר את הנסיעה ההיא, שהיתה ארוכה ומייגעת. המשאית נסעה לאט ונאלצה מדי פעם לעצור ולנוח... בדוסיאט לקחו אותי לכמה משפחות והציגו אותי, ואני זוכר שהשתוממתי על שום־מה הכבוד הזה. אחרי החג חזרתי הביתה עם יהודה. יצאנו מהעיירה בעגלה, ואחר־כך המשכנו ברכבת. יהודה היה איש חביב, ונחשב למורה רציני בפוניבז'. אהבתי אותו, ולכבוד היה לי להצטרף אליו. יחד היינו הולכים לרחוץ בנהר, אפילו עד ימי אוקטובר הקרים.
בשבת שלפני פרוץ המלחמה בא יהודה לביתנו להיפרד לפני נסיעתו לווילנה לקורס השתלמות למורים. יותר לא ראיתיו.

נסיה אורלוביץ: יהודה ואני לימדנו בבית־ספר בפוניבז'. ביום ראשון עמדנו שנינו לצאת לווילנה לקורס להשתלמות מורים. השכם בבוקר נפרדתי מיהודה, שיצא לדרך, ואילו אני התעכבתי כדי לחלק את התעודות לתלמידים. ולפתע היתה הפצצה! לווילנה כבר לא נסעתי, ועל גורלו של יהודה לא נודע לי.

את הניה סלפ ראיתי בפעם האחרונה ב־25 ביוני 1941 בראקישוק, בדרך בריחתי מפוניבז' מזרחה...

הבריחה מזרחה...

ביום ראשון, ב־22 ביוני 1941, פרצה המלחמה. בבוקר הבחנו שמשאיות של הצבא האדום עוזבות בבהלה את פוניבז'. למרות נסיגתם ניסו הרוסים להרגיע את הרוחות, וביקשו שאנשים ייצאו לעבודה. אני נזכר שאבא דאג לאשה אחת בודדה, והביא אותה אלינו הביתה, והוא בעצמו יצא לעבודה. כשעמדתי לעזוב את הבית האשה הזאת הציעה לי כסף...
אבא היה מנהל במפעל לעורות וקיבל כנראה משכורת טובה, כי אני זוכר שמבחינה כלכלית היתה לנו אז תקופה לא רעה וכנראה המצב הכלכלי הזה העניק לאבא בטחון. קשה לי להשיב על השאלה, האם הייתי עוזב לו אבא היה נשאר בבית.
דודני שמעון בן יעקב לויט, שגר עם משפחתו בבניין אחד איתנו, אמר לי שהוא ינסה להצטרף לאחת המשאיות, ויעץ גם לי לעשות זאת. הדברים התרחשו במהירות. אמא ארזה לי מה שארזה במטפחת גדולה – לשם מה אקח ציוד רב, והלא עוד מעט ואחזור?... עליתי על אחת המשאיות, ועזבתי את עירי. הייתי אז בן שמונה עשרה. בדיוק סיימתי את לימודי בגימנסיה היהודית בפוניבז'.
שמעון עזב את הבית כחצי שעה לפני, ואני כבר לא השגתיו. יצאתי לכיוון דווינסק. את הדרך עשיתי ברכב וברגל. ב־25 ביוני הגעתי לראקישוק, ובאתי לבית המסחר של חרמץ, שם עבדה קרובתי הניה סלפ, ונדמה לי שעבד שם גם אחיה קהת, אך לא זכור לי שפגשתיו אז. ניגשתי אל הניה והפצרתי בה לעזוב את העיר. היא אמרה לי שאינה יכולה לעזוב את העבודה, וביקשה שאמתין לה בחדרה. הייתי עייף ורצוץ מהטילטולים בדרכים ושמחתי שמצאתי פינה שקטה להניח את ראשי ולנוח. לא חלף זמן רב והניה באה לחדר וסיפרה לי שמהומה גדולה בעיר, ויחד יצאנו לראות מה קורה. שוב הפצרתי בה שתברח יחד אתי לעורף. הייתי ילד לעומתה, אך זכרתי שאמא רחשה להניה חיבה מיוחדת, וכנראה שהרגש הזה הביא אותי אליה, והמשכתי להפציר בה לברוח. חנתה שם מכונית "מכבי־אש", עליתי עליה, אחזתי בידה של הניה ושוב הפצרתי בה: "בואי ונברח!" אך הניה השיבה, שאיננה יכולה לעזוב את העבודה, ואם תעזוב – תיסע אל ההורים. אני נזכר שלפני שנפרדתי מהניה היא אמרה לי שאחיה יהודה נסע אל ההורים לדוסיאט...
הרגע ההוא נחרט בזכרוני, לחיצת־יד אחרונה... המכונית זזה, והניה נשארה.
הצלחתי לחצות את הגבול מזרחה...
אחרי המלחמה, בהיותי בפוניבז', התגלגל לידי מכתבו של אברהם סלפ מקרית חיים, ששלח להלנה חצקלס, מנהלת בית הספר היהודי בקובנה, ובו שאל על גורל קרוביו. במכתבי מדצמבר 1946 כתבתי לו על פגישותי האחרונות עם אחיו ואחותו, יהודה והניה, וכי איש מלבדי לא נשאר ממשפחתנו בחיים.

קהת סלפ במדי הצבא הליטאי – "פוניבז' – 4טען פאלק – 29.12.1929"
אברהם ל.: את קהת היכרתי בפוניבז' בתקופת שירותו הצבאי שם.
יוסף ל. (במכתבו מרדווילישיק, 1958): כאשר נמלטנו מראקישוק מזרחה, גם אחיכם קהת והניה הצטרפו אלינו, אך הם הוחזרו מן הגבול הלאטבי לראקישוק, ושם ניספו עם כולם.

שרה ס.: בשנת 1946 הופיע בעיתון "דבר" מכתב תודה לילדי ארץ־ישראל עבור פירות ט"ו בשבט ששלחו לילדי בית הספר בקובנה. כותבת המכתב היתה "המנהלת חצקלס" - חצקל הוא שם נעוריה של סבתי חיה־ציפה - ואבא החליט להיוודע דרכה אם מישהו ממשפחתו ניצל. הוא כתב אליה ופירט שמות. מחצקלס התגלגל המכתב והגיע אל אברהם לויט. כאשר הגיע אלינו מכתבו של אברהם התרגשנו. נותר שריד לפליטה... אך הבשורה הקשה, שאיש מלבדו לא נותר בחיים, גרמה זעזוע קשה, ולעולם לא אשכח את התפרצות הבכי של אבא...
תקופה קצרה נמשכה חליפת מכתבים בינינו. הקשר עם אברהם נותק עד עלייתו ארצה בשנת 1971, ואז הבהיר את פשר שתיקתו.

ברטה (טודר) לויט בביקור קרובים בדוסיאט (יושבת שלישית משמאל).
מרים ס.: אני זוכרת את ביקורה אצלנו. ברטה היתה אשה עליזה מאוד, והיא הביעה צער על כך שהביקורים ההדדיים כל- כך נדירים...
עומדות: האחיות חיה- ציפה סלפ ופריידל לויט (מחזיקה בילדתה טייבלה). יושבים: איטה'לה אורלין (מימין), יהודה סלפ ואחותו הניה (משמאל).

מרכז
בריה הציונים הרביזיוניסטים בליטא
NEPRIKLAUSOMŲJŲ
SIONINKŲ-REVIZIONINKŲ S-GA
V. Žabotinskio vardu
CENTRO VALDYBA

תמיד חלמתי לעלות לארץ־ישראל, ובתקופת הטרור של סטאלין חששתי שקיום קשר כלשהו עם הארץ יערים מכשולים בדרכי, ולכן חדלתי לכתוב.
את האהבה לארץ ינקתי מילדותי. הייתי בית"רי, ואני זוכר את המכות שספגתי כאשר הייתי בן עשר. היה זה בעקבות רצח ארלוזורוב. עברתי ברחוב, הבחינו בי חברי צ.ס. והיכו אותי. למה? - הלא היה מקובל שהבית"רים הרגו את ארלוזורוב... הייתי בן עשר או אחת עשרה, וידעתי את כל פרטי המשפט. אני זוכר היטב את ההרצאות של אחימאיר בפוניבז'. הוא התאכסן בבית־מלון, ואני שמרתי בחוץ...
מהימים ההם אני זוכר את ההתכתשויות עם חברי "השומר־הצעיר" בפוניבז', וביניהם היה גם יצחק פוריץ מדוסיאט...
הייתי מעורה במה שמתרחש בארץ, ולמרות המרחק של אלפי קילומטרים הרגשתי שאני מעורב. כאשר עליתי לארץ, לא הגעתי לארץ בלתי מוכרת לי. ידעתי בדיוק איפה באר־שבע ואיפה חברון, וזיהיתי את קבר רחל. וכשהלכתי בפעם הראשונה ל"כותל המערבי" הדרך כבר היתה מוכרת לי...
הנה אני זוכר את שמואל שילנסקי, שהיה מורי בגימנסיה העברית בפוניבז', ציוני בלב ונפש, חלק־חי מן הציונות. הוא היה אמנם מורה לפיסיקה ומאתמטיקה, אך לא פסח על הציונות גם בשיעורים אלה. כשחזר מביקורו בניו־יורק הביא עמו את הפלא הטכנולוגי: תקליט מנייר. שוב ושוב היה משמיע לנו את התקליט, שמחט מעץ חגה על פניו, והיה מסביר לנו את "הפלא". עד היום אני זוכר בעל־פה את דבריו, שהוקלטו בעומדו על בנין ה'אמפייר בילדינג': "עומד אני על הבית הכי גבוה בעולם, ומביט למטה, רואה אנשים כנמלים, ומכוניות כזבובים, ובאותו רגע אני נזכר, שעם ישראל חי! עם ישראל חי!"... "עומד אני על הבית הכי גבוה בעולם..." - היה ממשיך בכיתה ומלווה את התקליט בקולו המיוחד: "עם ישראל חי! עם ישראל חי!"...
כאשר ליטא סופחה לברית המועצות, העברית נאסרה כשפת לימוד ועברו ללמד ביידיש. אני נזכר שביום הראשון, כאשר המורה שילנסקי נכנס לכיתה, הוא עמד לרגע קט מולנו, ופנה

הצידה... ידעתי שלשונו דבקה לחיכו, והדמעות חונקות. איך ידבר יידיש? איך ילמד ביידיש? והרי כל־כך נלחם נגדה! מאוחר יותר הוא מצא הזדמנות לדבר איתנו על המומנט ההוא.
כשיצאה הגזירה להשמיד את הספריה העברית, "גנבתי" ספרים מבית הספר והסתרתי אותם בביתנו. פחד נפל על אחד המורים, והוא איים עלי. באתי אל שילנסקי וסיפרתי לו. אני זוכר שאמר לי: "מה אפשר לעשות?" הלכתי והחזרתי חלק מהספרים.

הרחק ברוסיה חלמתי על ארץ־ישראל...

בספטמבר 1941 היינו המוני פליטים בספינה על הוולגה, והנה אני רואה אדם בעל־זקן, עטוף בטלית, עומד ומתפלל "שמונה עשרה". חכיתי עד שסיים, ושאלתי אותו: "איזה יום היום?", והוא השיב לי: "שמיני עצרת"... אני זוכר שזה עשה עלי רושם אדיר! היתה זו פעם ראשונה בחיי שאינני נמצא בחג בחיק המשפחה. אני במקום נידח ברוסיה, בספינה על הוולגה, ומסביב – חושך ואפילה! מלחמה! וכאן עומד יהודי, אחד מן היהודים שעם כמותם גדלתי, והוא ממשיך להתפלל... היתה זו תמונה כל־כך מוזרה. העולם ממשיך...
ואני זוכר גם יום־כיפורים באסיה התיכונה, בבית הכנסת של הבוכארים. האווירה והתפילה היו כל־כך שונות ממה שהיכרתי בבית...
אחרי טילטולים רבים הגעתי לקירוב, צפונית לגורקי. יותר מאוחר ירדתי לאסיה התיכונה, שם הסתופפו פליטים רבים, ואני שוטטתי ביניהם וחיפשתי קרובים. קיוויתי לנס, שאולי אמצא את הורי.

בעיצומה של המלחמה איתרו אותי ברוסיה דודותי חנה חדקוב והודל קגנוביץ, אחיותיה של אמא. אחרי מלחמת העולם הראשונה, בשנות הרעב ברוסיה, נהגה משפחתי לשלוח לדודותי חבילות לגורקי, קומוניסטיצקאסיא 20... אהבתי לרשום כתובת זו בכתב קירילי, ומאז שמות הדודות היו מוכרים לי. והנה עתה התחדשה חליפת המכתבים בינינו. כשנודע לי שדודה חנה חלתה הצעתי לבניה לבקש את עזרת אחותי לוסי בברזיל, שתשלח תרופות. הבנים סירבו בתוקף ואמרו: "רק לא לבקש תרופות מבחוץ, ובוודאי שלא מברזיל"... – חנה נפטרה בשנת 1951. למדתי אז טכנאות שיניים ונעזרתי בכספים שהורישה לי – – –

התגייסתי לצבא האדום. הייתי חרט במקצועי, מקצוע נדרש בצבא, אך בהיותי יהודי וליטאי לא נתנו בי אמון, ולא שלחו אותי לחזית, אלא לבריגדת העבודה. הייתי מנהל במכרות הפחם בקרדניאסק. זמן רב לא הייתי בין יהודים, ודומני שגם לא ידעתי מתי חל חג הפסח. אך תמיד ליווה אותי החלום על ארץ־ישראל. כשהייתי הולך לישון והייתי רעב, הייתי חולם על ארץ־ישראל, על החברים ועל הקיבוצים. הייתי חושב על ארלחורוב ועל ז'בוטינסקי. כשהייתי נפגש עם יהודים, תמיד דובר בינינו על הבית הלאומי, על השפה העברית... היה לנו חלום על משטרה יהודית... בכל הזדמנות, במחיצת חיילים או קצינים רוסיים, הייתי מדבר על "מדינת היהודים", ומספר להם שקיימת ארץ־ישראל והשפה העברית חיה... לא פעם קרה, שבין הקצינים הרוסיים לפתע היה אחד מזדהה בחשאי כיהודי, והיינו מדברים יחד על חלום ארץ־ישראל.

בית אבא שהיה...

את הציונות ספגתי בבית הספר ובתנועת בית"ר יותר מאשר בבית. אבא לא התנגד לציונות ואני זוכר שעזר לחלוצים רבים, אך אני מניח שבהיותו כבר אב לילדים לא חשב על עלייה לארץ, שנועדה רק לצעירים...
אבא היה דמות מופת בפוניבז'. ועשה רבות למען הזולת. הוא הקים בית־כנסת בעיר, יסד "חברת תהילים" במקום, והיה אחד מהפעילים שהקימו את הגימנסיה "יבנה". אבא היה קשור בכל נימי נפשו עם חיי הקהילה. אף פעם הוא לא אכל באופן מסודר. גם אם היה בא הביתה לארוחה, היו מגיעים אליו ומטרידים אותו בעניני ציבור.
הבית היה בית מסורתי: תפילה בבית הכנסת והנחת תפילין... אמא הקפידה על הדינים. אמא היתה אשה חכמה מאוד. קראה ספרים, הלכה לתיאטרון, דיברה גם גרמנית ורוסית ומעט מאוד עברית. היא התלבשה לפי מיטב האופנה, ונהגה לנסוע למקומות נופש. אמא אהבה להימצא במחיצת אנשים מפורסמים ולשמור על קשר איתם. קשרים מיוחדים היו לה עם הרב כהנמן, ראש הישיבה בפוניבז', שאליו נהגה לפנות ולהאזין לחכמתו. אני שומר על קשר עם בנו אברהם.

ההורים משה וברטה לויט עם בנם אברהם.

סבא וסבתא מצד אבא, מאיר־יוסף ושרה־גיטל לויט, גרו בביתנו. סבא היה שוחט. האנשים כיבדו אותו ודיברו בשיבחו. אמא רוותה נחת מהייחוס הזה, וכך גם אני: הקפדתי להציג עצמי כנכד של מאיר־יוסל השוחט...

לוסי ל.: אני נושאת את השם שאמא ביקשה לתת לי: "לסל", אך לימים נודע לי שאבא החליט אחרת, ובבית הכנסת נתן לי שם אחר כלבבו - אולי שם עם ייחוס?... - והסתיר את העובדה הזאת מאמא.

סיימתי גימנסיה עברית בפוניבז', ועד היום שגורה בפי השפה העברית. בשנת 1935 נסעתי לברזיל, אל דודי צבי לויט. שם נישאתי לישראל זילברמן, יליד אודיסה, ושם הקמנו את ביתנו.

לולה ג.: לוסי היתה קרובת המשפחה הראשונה שפגשתי אחרי המלחמה. רק אני שרדתי ממשפחתי. הורי, יצחק וורה (ויכקה) גורביץ, ואחותי פניה (זלדה- פייגה) ניספו בגיטו דווינסק. חברתי עזרה לי לחפש קרובים, ואת לוסי איתרתי בברזיל. כה חשוב היה לנו, לשארית הפליטה, להימצא במחיצת קרובים, עד שהרחקתי לברזיל כדי להיפגש

לוסי (לויט) זילברמן הגיעה מברזיל לווילנה להיפגש עם בני משפחתה משארית הפליטה:
אחיה אברהם ואשתו איזאנה (שטיין) - משמאל, וילדתם ביאטה (ברטה). הדודה נחמה לויט (ראשונה מימין), בנה שמעון, אשתו ובניו.

בסוף שנת 1944 שלחתי מכתב לפוניבז' וקיבלתי תשובה שהורי ניספו. חלפו שנתיים עד ששוחררתי מהצבא, ובנובמבר 1946 חזרתי לפוניבז'. מפי גוי מכר נודע לי שבתחילת המלחמה ראה את אמא יושבת על המדרכה, ולידה אשה שילדה שם את תינוקה. אמא ביקשה ממנו למסור לי, שלוקחים אותה ללובלין... נודע לי, שאמא היתה בין הניספים בטבח של יהודי פוניבז', במרחק שלושה קילומטרים מהעיר. אבא נרצח יחד עם מיוחסים אחרים בבנין בית הספר, שאליו "הוזמנו" מכובדי העיר...

טקס גילוי המצבה לזכר חללי השואה בפוניבז'.

אברהם: זוהי אחת המצבות הבודדות בליטא הנושאת מגן-דוד. בטקס השתתפו גם חיילים רוסים.

הייתי בין הפעילים באיסוף כספים לשם הקמת המצבה לזכר חללי השואה בפוניבז' ואיתי היה גם חברי שמואל פייפרט, מהעיירה טראשקון, ששמו נקשר בהצלת ילדים יהודים אחרי המלחמה. הוא הצליח למכור את חוות הסוסים והפרות שהיתה שייכת למשפחתו, ואת הכסף שקיבל תמורת הרכוש הקדיש למטרה נעלה: הוא נסע בין עיירות ליטא, אסף ילדים יהודים שהוסתרו אצל הגויים והביאם לבית היתומים בווילנה. כאשר היה מגיע לבית היתומים - לא פעם הצטרפתי אליו - הילדים היו רצים לקראתו וקוראים: "טאטע! טאטע!" (אבא! אבא!). התמונה הזאת מרגשת אותי עד היום..

יום אחד נודע לשמואל שבעיירה מסויימת נמצאת ילדה יהודית. הוא בא בדברים עם הגויים שהחזיקו בה, והבטיח לשלם להם כסף תמורתה. כאשר הוא הגיע לעיירה ההיא להשלים את המשימה, תפשו אותו הגויים וכרתו את ראשו...

עפר ממקום ההגירה בפוניבז' מובא לקבורה ב"אוהל יזכור", יד ושם, ירושלים.
אברהם לויט ליד הקבר (בטלית)

כשעליתי ארצה בשנת 1971 הבאתי עמי מפוניבז' עפר ממקום ההריגה, שהובא כאן לקבורה.

רחל פרידמן– ביתה של הסבתא נהרס...

מוצאי מדווינסק, הורי יוסף פרידמן ואסתר - בתם של חיים־לייב איידלמן וחנה־גיילה (לבית סלפ) מדוסיאט.
לפני המלחמה היינו נוסעים לעתים קרובות עם אמא מדווינסק לדוסיאט, לבקר את סבא וסבתא. כדי לעבור את גבול לאטביה־ליטא הצטיידה אמא בפספורט... ברכבת היינו נוסעים עד אבלי, ומשם בעגלת איכרים המשכנו לדוסיאט.
פעם ברכבת היתה לי פגישה נרגשת עם קרובנו המורה יודל סלפ, והוא הזמין אותנו למסעדה של הרכבת. לי זו היתה ממש חוויה... כמו בחלום אני זוכרת את הדרך, וביחוד את האחוזה, שנראתה בעיני יפהפיה, והיער של עצי אגוז... עמדו בה בתים יפים, שהושכרו לנופשים, וגם אנו נפגשנו שם בחופש עם בני המשפחה.
שני הסבים שלי, סבא פרידמן וסבא חיים־לייב היו תלמידי ישיבת וולוזין, ואני זוכרת את פלפוליהם בביתנו.

יוסף י.: נהגנו לדבר בבית יידיש, אך דודי חיים־לייב, שהיה ציוני, השפיע עלי להשתמש בשפה העברית. כשעזבתי את העיירה היתה התכתבות בינינו.

יואל ז.: חיים־לייב היה יהודי חכם. היו באים להיוועץ בו, והיה נעים לדבר אתו. הוא היה נוהג לומר: "צריך להיות יהודי עם לב ולא עם דת"... עד היום אני זוכר כמה נעצבתי כשהלך לעולמו. לילות רבים הופיע בחלומותי.

בתיה ל.: היתה להם חנות לצבעים, ובקומה השניה של הבית היקצו חדר ללימודים, ושם למדתי בטרם נפתח בית הספר העברי בעיירה.

נדמה לי שבפעם האחרונה ראיתי את סבתא חנה־גיילה בשנת 1938. חלפו כבר כמעט חמשים שנה, אך דמותה זכורה לי. סבתא היתה אז בוודאי בת למעלה משבעים, אך שערה לבנה אחת לא היתה בראשה! היתה אשה רזה וזריזה, וכשהיינו הולכות שלושתנו - אחותי ואני עם סבתא - חשבו שאנו שלוש אחיות...

כשפרצה מלחמת גרמניה־רוסיה הייתי בדווינסק. בדיוק סיימתי את לימודי בגימנסיה היהודית. הצלחתי להימלט מגיטו דווינסק, ואחרי טילטולים ותלאות הגעתי לרוסיה ודומה היה לי שהייתי הראשונה שסיפרתי שם על הזוועות בליטא ובלאטביה. פרשת קורותי הובאה בספר הזכרון ליהדות לאטביה.
ממשפחתי איש לא ניצל. אחרי המלחמה נודע לי גורלם של כמה מקרובי:
דודי מתתיהו (מתיס) - אחי אמא - גר עם משפחתו באבלי. היה חוכר מטעי תפוחי־ עץ ואת הפרי היו שולחים לממל. אשתו ניהלה פונדק.
נודע לי שעם פרוץ המלחמה, בעזרת הסוסים שהיו לו הצליח מתיס לברוח מהעיירה ולחצות את הגבול לרוסיה. הוא שירת בדיוויזיה הליטאית ובקרבות אוריול מצא את מותו.

שייקה ג.: מת'קה - כך כינינו את מתתיהו - ואחי לייבציק היו שותפים במסחר, והיו עוברים בעגלה בין הכפרים. פעם רדפו אחריהם גויים ביער, ותקפו אותם ביריות, ובדרך נס ניצלו ממוות. בשנת 1927 הם שירתו יחד עם אנצל קרוט בצבא הליטאי.

ליליאן א.: נודע לי על גורלו של דודי מתתיהו, אחי אבא, ואת שמו הענקתי לבני.

אחרי המלחמה פגשתי ברוסיה את מאיר־לייב מורדכוביץ, בן דודתי רחל־לאה. הוא סיפר לי שהצליח לברוח מדוסיאט, והוא אז תלמיד הכיתה החמישית. כעובד רכבת הגיע עד צ'ליאבינסק. הספקתי להכיר את אשתו וילדיו. לפני שעליתי ארצה נפרדתי ממנו, ומסרתי בידיו כרטיס הגרלה שרכשתי בשארית הכסף שהיתה בידי...
לא פעם הוזכרו בבית שמותיהם של הדודים בחוץ לארץ, אחיה של אמא, שהיגרו לאמריקה - הירשקה ויוסף, ואחותה דבורה קארב שחיה במונטווידיאו. זכרתי שאמא התכתבה אתה. אחרי המלחמה הצלחתי לאתר אותה הודות לפתק עם פרטי האישיים שהופץ בקרב קהילות יהודי דרום אמריקה והגיע לידיעתה בדיוק ביום נישואי בתה קלאריסה. הדודה שלחה לי אז מכתב מרגש וציינה בו, שאני יקרה לה עתה יותר מבת, לאחר הסבל שעבר עלי...
לדודי בנימין עזרתי לעלות ארצה מאורוגוואי. כל כך רציתי להימצא בקרבת המשפחה.
ממשפחתה של אמא בדווינסק היכרתי את בת־דודתה ריבקה, שהיתה מיילדת וניצלה כל הזדמנות לבקר בביתנו, וכן את דודה שמואל־איציק סלפ ומשפחתו. ידעתי שילדיו פזורים,

בנימין איידלמן,
ישראל, אוגוסט 1982

דבורה (איידלמן) ובעלה משה קורב וילדיהם: חיים (עומד במרכז), קלאריסה ובעלה וסיליסקי וילדיהם: חנה׳לה (אנה) ומריו.
אורוגוואי - 14.5.1957

חלקם ברוסיה וחלקם בארצות הברית. אשתו רחל׳גיטל נפטרה כאשר הייתי ילדה קטנה, ועם הדוד נשארה רק בתו הצעירה גלק׳ה, שנישאה לריבק. בנו הירשק׳ה הגיע לדווינסק מרוסיה עשרה ימים לפני פרוץ המלחמה. התכוננתי אז לצאת ללנינגרד ללמוד במכון לטקסטיל, והירש׳קה הציע שאגור בביתו, שהיה סמוך למכון. ברבות הימים נודע לי שהירש׳קה הצליח לברוח מדווינסק בעוד מועד, וחזר לרוסיה. את גלק׳ה ראיתי בפעם האחרונה בגיטו דווינסק, יושבת בפינה עם בתה התינוקת. את שמואל׳איציק לא ראיתי אז, והיסקתי שניספה בטבח שהתחולל בבית הכנסת.

בדווינסק הייתי חברת השומר־הצעיר וחלמתי לעלות לארץ־ישראל. נשארתי ציונית ואף הייתי "אסירת ציון". כאשר אושרה בקשתי לעלייה נסעתי לדוסיאט על פי בקשתה של קרובתי מרים סלפ.

הגעתי לדוסיאט באוטובוס אקספרס, בקו וילנה־דווינסק־ממל, שעבר דרך עיירות ליטא. קיוויתי שאולי קרה נס ובן דודי - ילדם של חווה ושמעון פארס - שזכרתי אותו כתינוק בלונדיני עם עיני תכלת, ניצל בזכות זה ואולי גם הודות לקשרים הטובים שהיו לסבתא עם הגויים. אך לא מצאתי אף נפש יהודי.

מצאתי עיירה יפה, נקייה, הבתים מסויידים לבן. פניתי אל ראש העיריה - ליטאי, לא מבני המקום, וביקשתי שיפנה אותי למשפחה שתוכל לספר לי על קורות משפחתי. נכחה שם עובדת בית המרקחת, בחורה צעירה שהוליכה אותי אל חמותה, אשה זקנה כבת שמונים, דוברת ליטאית. הצעירה, שידעה רוסית, תירגמה. סיפרתי מי היו קרובי, וכי רצוני לדעת אם מישהו נשאר בחיים. לא הצלחתי להציל מפיה דבר, אבל זאת אזכור, שציינה את המורה יודל סלפ: "איזה בחור! כמה נפלא היה!" משם הופניתי למשפחה אחרת, לאחת שעבדה במאפייה שעמדה בסמוך לבית סלפ. גם שם נאמר לי שאיש לא נשאר בחיים. ביתה של הסבתא נהרס עד היסוד. נותרו ממנו רק המרפסות החרבות. דומני שזהו הבית היחיד שנהרס. נתברר לי שבתים אחרים שוקמו ואוכלסו מחדש, וכך מצאתי את ביתם של הדוד עמנואל סלפ, שהיה עכשיו משופץ ויפה מאד. נכנסתי פנימה, והיצגתי עצמי כבת המשפחה שגרה בו. עוד באותו יום עזבתי את העיירה.

ב־21 ביולי 1972 התגשם חלומי, ויחד עם בתי תמרה עלינו לארץ־ישראל, וכאן נולדו שני נכדי, יעקב וזאב־יוסף, בני תמרה וליאון. העברית שגורה בפי עוד מהבית, וידיעת השפה סייעה בידי למצוא מיד עבודה.

היום, תשעה במאי 1985, פגשתי את נחמק׳ה סילבר, בת שמואל׳איציק סלפ, שהגיעה עם משפחתה מלוס־אנג׳לס לביקור בארץ, ויכולתי לספר לה על פגישות אחרונות עם בני משפחתה. במחיצתה עלו זכרונות על ימים עברו...

נכדותיה של נחמק׳ה סילבר: לארק ורובי (בכורסה)

קבלת-פנים לנחמק'ה (אנה) סילבר בת שמואל-איציק סלפ ולבני משפחתה: בתה וחתנה אילאן ונורמן גולד ונכדותיה רובי ולארק. חיפה, מאי 1985
מימין לשמאל, עומדים: שמואל לבוב, נורמן ואמונה סירקין, לולה לבוב, אילאן ונורמן גולד, נחמק'ה סילבר, מרים סלפ, דבורה גוטמכר, שרה וייס, עמנואל ודורית סלע, רונית וייס, צופית ומיכה וייצנר.
יושבים: לארק גולד, מיכל גוטמכר, גיא וזיו וייצנר, אבי וטלי סלע, טלי ואסף סירקין.

נחמק'ה: רשמי ביקורי בארץ לא יימחו מזכרוני עד יומי האחרון. וביחוד שמחתי להיפגש עם שארי בשרי. מהם היכרתי רק את דודני יוסף – מימי ילדותי בדוסיאט ומימי נעורי בדווינסק, ומאז חלפו רק שבעים שנה...

מרקה (מרי) זלצבורג בת שמואל-איציק סלפ רוקדת עם נכדה סטיבן קליין בבית-אבות במיאמי, 1983.

שרה וייס (סלפ) — פגישה לאחר חמישים שנה...

אבי, אברהם סלפ, נפטר בשנת 1969, ולא זכה להיפגש עם קרוביו משארית הפליטה. היתה זו יד המקרה שהפגישה אותו, עוד בשנת 1963, עם יוסף איידלמן, בן דודו, שביקר בארץ, ושגם הוא מתייחס לענף הסלפים.

יוסף עזב את דוסיאט "אחרי השריפה", והיגר לארצות הברית. והנה הוא הגיע ארצה כתייר, ושכר חדר במרומי הר הכרמל, אצל קלרה, בת־דודה של אמי, שהגיעה זה מקרוב מאורוגוואי. "גר אצלי יהודי ליטאי, תייר מאמריקה" - אמרה קלרה לאבא, שהגיע אליה לביקור עם אמא. "השעה כבר מאוחרת ואינני מבינה מדוע לא חזר" - הוסיפה בדאגה. אבא שינה ממנהגו וכבר לא מיהר לשוב הביתה. סקרן לראות את היהודי הליטאי... וכאשר נכנס התייר, יהודי נמוך קומה, התפתחה השיחה, בערך כך:

"מאין יהודי?"

"מ ק ו ב נ ה"...

"ממש מקובנה?"

"ואם אומר שם עיירה קטנה..." - מהסס היהודי.

"הגד, הגד" - מפציר בו אבא.

"מ ד ו ס י א ט" - משיב הזקן.

"מדוסיאט או משאטץ?" - שואל אבא ומתחיל להחוויר...

"מ ד ו ס י א ט" - מדייק היהודי.

"אתה יוסף או בנימין איידלמן?" - נשאלת השאלה בהתרגשות.

"אני יוסף" - משיב הזקן בפליאה.

"והלא בני־דודים ראשונים אנחנו" - מתרגש אבא, ובקול חנוק ממשיך: "אמך חנהגיילה (חנהגאולה) ואבי עמנואל היו אחות ואח..."

יוסף - ג'ו, כפי שכינינו אותו - האריך את שהותו בארץ. במשך חודשיים נשאר במחיצת קרוביו, וערבים ארוכים העלו זכרונות מהימים ההם... למרבה הפליאה יוסף זכר פרטי פרטים, למרות שחלפו חמישים שנה מאז עזב את העיירה.

אוסיף ואציין, שבבוקר יום הפגישה הפליגה מינה, אחותה של קלרה, לאורוגואי, ובידה מתנה מהורי לדבורה קארב, אחותו של יוסף, שכבר מזמן ישבה עליו "שבעה"...

הקשר בין שניהם חודש.

עד לפטירתו (יוני 1970), שמר יוסף על קשר מכתבים רצוף איתנו, ובאחד מהם (בחנוכה 1968) כתב:

"...זה היה לפני שבעים שנה, מיד לאחר נישואיו של הדוד עמנואל עם חיה־ציפה, כשבאנו לבקרם אני וניסן בן דודי שמואל־איציק, ושמחנו לקבל מהדוד עמנואל "מעות חנוכה" - מטבעות חדשות ונוצצות...

היום אני שולח מאמריקה מתנה לחנוכה לניניו שבישראל" - - -

שושנה ומתתיהו
נכדיו של יוסף איידלמן.
לוס אנג'לס, 1963

מייד לאחר שנפטר התקשרה אלינו בתו ליליאן מלוס־אנג׳לס וביקשה שנעמיד לו ״קדיש״. במכתב ששלחה היא כתבה:

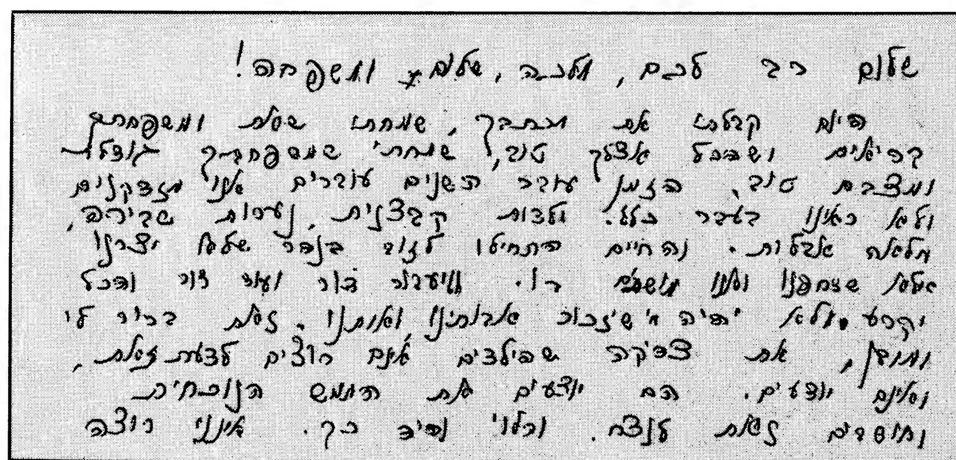
היו שניים שהשפיעו עלי ביותר: סבתא - מצד אמי, ואבא.
סבתי, אשה חמה, סבתא אהובה, שהיתה לוקחת אותי לבית הכנסת כל שבת. כל כך מלבב היה לראותה בהכנותיה לקראת שבת. היא הצטיינה באפיית עוגיות ותבשילים, ובעצמה אפתה את החלות לשבת. בת-ציון נאמנה.
גם היא היתה ״ליטוואקית״ ואשה בעלת ידע, שהיטיבה לספר.
אבא סיפר תמיד על העיירה, על הנוף ועל המשפחה. על סבתו ואם סבתו, שגרו בביתם. אהבתי לשמוע את תיאורו, איך הקיפו הקטנים את הרב־סבתא, ובערבי החורף הקרים, ״על התנור״, היתה מספרת להם אודות אביה הצרפתי, שערק מצבא נפוליון בדרך הנסיגה ממוסקבה, והתיישב בעיירה... אבא סיפר, שכאשר פקד את הקבר ב״יום השנה״ הבחין שעל המצבה הופיע שם ספרדי.
... אבא הכניס לחיי את ״הגיטו של מזרח-אירופה״ במידה מרשימה כל-כך.
ה״צברים״ בושים ב״גיטו המזרח-אירופי״, וראו ביהודים ההם אנשים כנועים ושלא נאבקו. אך לדעתי, הם היו אמיצים ביותר, ולו רק משום ששרדו והחזיקו מעמד, והמשיכו בתרבותם ותמיד האמינו ״לשנה הבאה בירושלים״...
אבד אורח-חיים, שלא יחזור, ומוטב כך. לא נגור עוד בגיטאות, בפחד מפני פוגרומים, פרעות ואכזריות. אך עלינו להוקיר תמיד את אבותינו מהעיירה, שתרמו רבות לארצות-הברית, בבואם אליה בסוף המאה התשע עשרה ובראשית המאה העשרים, ואשר היו ראשונים במאבקים באיגודים המקצועיים, בחינוך, ברפואה ובספרות.
האבידה עם פטירת אבא אינה רק בעצם מותו. אבא היווה את הקשר היחיד שלי עם ה״שטעטל״.
אני חשה צער ששוב אין לילדי סבא שיספר להם על ה ע ב ר.
לוס אנג׳לס, 22 ביולי 1970

פגישה בשמחה משפחתית
מימין לשמאל, עומדים: **זאב רודניצקי, שרה וייס (סלפ), ביאטה רודניצקי (לויט), לולה לבוב (גורביץ) ובתה אמונה סירקין, אברהם לויט ורחל פרידמן.**
ישבים: **שמואל לבוב ונכדו אסף סירקין, יוסף יבנאי.**
חיפה, 1985

"יעבור דור ועוד דור, ולא יהיה מי שיזכור אבותינו ואותנו..."

זליג יפה:
שנים רבות לא ידעתי מה עלה בגורלו של גרשקה, מפעילי קן "השומר הצעיר" בדוסיאט, עד אשר הופיע לפתע בביתי בווילנה - זה היה בשנות השישים.
שבוע ימים ישב אתנו. במיטה אחת ישנו, ולילות ארוכים סיפר את קורותיו, ויחד העלינו זכרונות מהבית...
הרגשתי שמצאתי את אחי - - -
הסעתי אותו לעיר, ושם עלינו על קבר־אבות.
בדוסיאט נפגשנו עם גויים מכרים, שסיפרו גם לו על גורל יקיריו...
מביתי בווילנה הוא שלח מכתב למלכה'לה, קרובת משפחתו, שהיתה בין הראשונים אחרי המלחמה שעזבו את ליטא ועלו לישראל.
חלפו שנים אחדות, ושוב הגיע גרשקה לווילנה, והתארח אצלנו. סיפרתי לו שאני מתכונן לעלות לארץ־ישראל, והוא דיבר בכאב על החלום שלו, שלא התגשם...
הוא כותב ומדבר עברית, ונשאר ציוני נלהב - - -
ערב עלייתי ארצה טילפנתי אליו כדי להיפרד, והוא סיפר לי שניסה להשפיע על בני משפחתו לנסוע ביחד אתו לישראל, אך לשווא...

שלום רב לכם, מלכה, שלמה ומשפחה!
היום קבלתי את מכתבך, שמחתי שכולם ומשפחתם
בריאים ושהכל אצלך טוב, שמחתי שמשפחתך גדולה
ומצבם טוב, הזמן עובר השנים עוברים אנו מזדקנים
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] שיזכור אבותינו ואותנו. [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

מלכה פלדמן:
כמה נרגשת הייתי כשקיבלתי את מכתבו של גרשקה. גרשקה היה נערץ על כולנו. הוא קרא הרבה, וכינינו אותו "פילוסוף". השתוקקתי לראותו שוב, ולא החמצתי את ההזדמנות. בקיץ 1988 הצטרפתי לטיול לברית המועצות, ובעזרת קרובי משפחתו בלנינגרד הצלחתי לאתרו, ונפגשנו בווילנה. הפגישה היתה מכאיבה. גרשקה המתין לי בתחנת האוטובוס, אך אני לא זיהיתיו. במשך שעות ארוכות הוא התקשה להוציא הגה מפיו, ואני חששתי שאיבד את קולו. לאחר שהתאושש הוא פתח את סגור ליבו וסיפר לי את קורותיו, בערך בזו הלשון:

ג ר ש ק ה:
בתקופה הסובייטית עבדתי כקופאי בארטל של הליטאי ואלוליס בדוסיאט. כשהגרמנים פלשו לליטא הציע לי חבר ליטאי, קומוניסט, להצטרף אליו ולברוח אתו. אני זוכר שאמא ניסתה להשפיע עלי שאשאר, אך אני החלטתי אחרת. לקחתי עמי את אחי הקטן, לייבקה, בידי אחזתי צרור מטלטלים וכסף, ועלינו על העגלה. כשהגענו ליער, "חברי" חטף מידי את הצרור, השליך אותנו מן העגלה והסתלק מהמקום. הפורעים הליטאיים ארבו לקורבנות ואת אחי הקטן הם הרגו מייד. אני הצלחתי להימלט, ולאחר מסע נדודים ותלאות הגעתי לרוסיה. עבדתי שם בקולחוז, ועם התקדמות החזית הגרמנית נמלטתי יותר ויותר לפנים רוסיה. שם נודע לי שקבוצת פליטים מתארגנת לברוח לארץ-ישראל דרך איראן. שילמתי סכום נכבד תמורת המסמכים המתאימים והצטרפתי אליהם. בגבול היה אמור להמתין לנו שליח מארץ-ישראל. ידענו שלפנינו קבוצה אחרת חצתה בשלום את הגבול. כנראה שהלשינו עלינו, המבריח שלנו "טעה" בדרך, וקבוצתנו נתפשה בידי משמר רוסי. כולנו נעצרנו. נשלחתי למחנה עבודה.
מסמכי הזיהוי שלי כבר לא היו בידי. יום אחד רכשתי מסמכי זיהוי פולניים, וכשהוחל

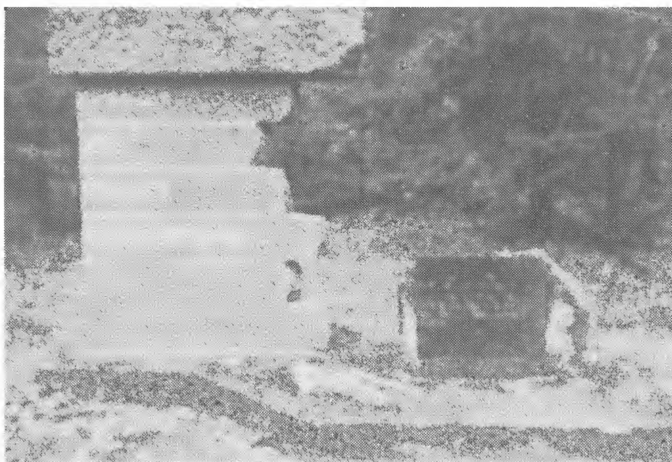
גיוס מתנדבים לדיוויזיה הפולנית, ביקשתי להצטרף. אך לאחר שהוברר שאינני שולט בשפה הפולנית, בקשתי נדחתה, ונשארתי במחנה העבודה.
ממכתבים שחזרו אלי מדוסיאט נודע לי שאיש לא נשאר שם בחיים. נסעתי לדווינסק לחפש קרובי משפחה, אך לשווא. אז לא ידעתי שבווילנה התקבצו שרידים מהעיירה שלי.
קשרתי קשרי משפחה עם צעירה רוסיה, שעזרה לי במצוקתי והקלה עלי בבדידותי. נולדו לנו שני בנים ובת, וכבר יש לנו נכדים.

זמקה גלזר, שחי עם משפחתו בווילנה, הסיע את גרשקה ואותי ל״קבר אבות״ ביער דאגוצי. את פנינו קיבלה כתובת (בליטאית וברוסית) החקוקה באבן הניצבת בכניסה לאתר: ״בתקווה שזה לא יקרה שנית!״
נודע לי שיענקלה חריט שלח מכתב לשלטונות, וכן הודות לפעילותו הנמרצת של זמקה דואגים עתה השלטונות לשמירתו ולטיפוחו של האתר.
לדאבון הלב מתברר, שעד היום ממשיכים הגויים לנבור בקברים ולנקר בין עצמות יקירינו הטבוחים, כדי לגלות זהב.

ליד המצבה: גרשקה, ושלום גילינסקי

חנוקים מדמעות הנחנו זרי פרחים על הקבר, זמקה וגרשקה אמרו ״קדיש״ ו״אל מלא רחמים״, וכך נפרדנו מיקירינו.
משם נסענו לדוסיאט.
העיירה שינתה פניה. הכניסה לבתים שונתה, ודרגשי העץ נעקרו ממקומם. הבתים צבועים בשלל צבעים, והתקשינו לזהות ביניהם את בתינו. נסענו ברחוב הראשי הלוך ושוב, אך לא היינו מסוגלים לעצור ולצאת מהרכב.
הלב נצבט מכאב: אין זכר לעיירה היהודית.

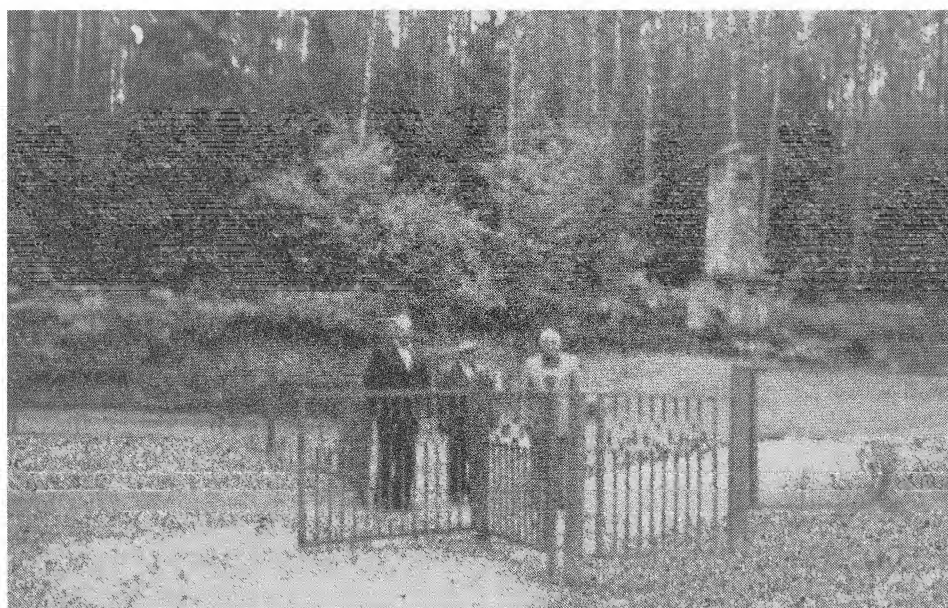
תם ביקורי בברית המועצות. נפרדתי מזמקה ומגרשקה בעיניים דומעות. התקשינו להינתק איש מרעהו. גרשקה בכה שעה ארוכה.
זמקה וגרשקה נשארו שם.
ואני חזרתי הביתה.

בכניסה ליער דאגוצי ניצבת אבן, ועליה חקוקה כתובת (ברוסית וליטאית):
"בתקווה שזה **לא** יקרה שנית!"

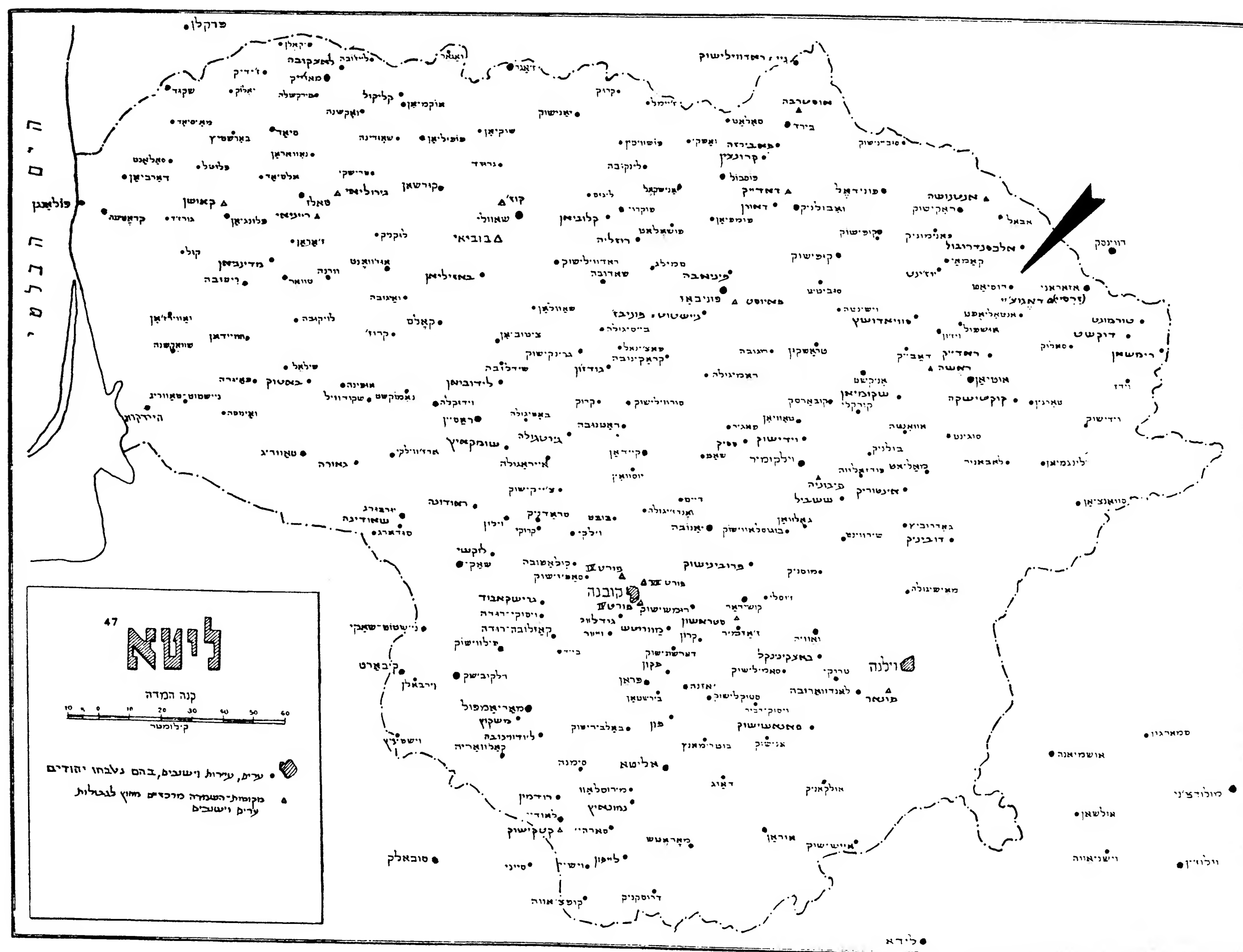

את קבר־האחים כיסה העשב...

זמקה גלזר, גרשקה, ושלום גילינסקי נפרדים...

יהודי ליטא ישבו במאתיים עיירות וכפרים ויותר, פזורים בכל רחבי הארץ. כמעט ולא היה מרכז עירוני או כפרי אשר לא ישבו בו יהודים. פעמים רק משפחות בודדות. המלחמה בין גרמניה לברית המועצות החלה ב– 22.6.1941. כאש נשואה על רוח זלעפות עברו ההרס והרצח על ישובי היהודים, ועוד לפני שיצאה השנה שרדו בכל הקהילות אשר בערי השדה של ליטא (חוץ מקובנה ושאבלי) רק קברות– אחים. כאשר עבר וחלף המבול, המלחמה נסתיימה, הניצולים המעטים יצאו ממחילות מסתוריהם, החיילים והפארטיזנים חזרו מהקרב, שרידי יושבי המחנות שוחררו, ומוצאי המקלט בברית המועצות החלו לחזור "הביתה", נתגלה חורבן יהדות ליטא בכל זוועתו.[46]

נספחים

מקורות

על פי סדר א"ב של הקיצורים הנהוגים בהערות (להלן)

ארד – ארד יצחק, המדיניות ודרכי הביצוע של "הפתרון הסופי" בליטא, בתוך: יהדות ד'.
ברק – ברק צבי, ערי השדה, בתוך: יהדות ד'.
גאר – גאר יוסף, בעול הכיבוש הסובייטי, בתוך: יהדות ב'.
גוטפרשטיין יוסף, פולקלור יהודי ליטא, בתוך: יהדות א'.
גרפונקל – גרפונקל לייב, מאבקם של יהודי ליטא על זכויות לאומיות, בתוך: יהדות ב'.
גרפונקל ל. – גרפונקל לייב, מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, בתוך: יהדות ב'.
השומר הצעיר – מראשית עד אחרית, ספר קורות השומר הצעיר בליטא, הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תשמ"ו.
היו חלוצים – נשמית שרה, היו חלוצים בליטא, סיפורה של תנועה 1916–1941, בית לוחמי הגיטאות והוצאת הקיבוץ המאוחד, תשמ"ג.
חסמן – חסמן רפאל, יהדות ליטא העצמאית, בזריחתה ובשקיעתה, בתוך: ליטא בתמונות וציונים.
יאפע – יאפע מרדכי, פון מיין שטעטל דוסיאט, בתוך: ליטע, כרך ראשון, בעריכת ד"ר מ. סודרסקי, ניו־יורק, 1961. עמ' 1483–1496.
יהדות א' – יהודי ליטא מהמאה הס"ו עד 1918, יהדות ליטא, כרך ראשון, תל־אביב, תש"ך.
יהדות ב' – היהודים בליטא מ 1918–1941, יהדות ליטא, כרך שני, תל־אביב, תשל"ב.
יהדות ג' – אישים וישובים, יהדות ליטא, כרך שלישי, תל־אביב, תשכ"ז.
יהדות ד' – השואה: 1941–1945, יהדות ליטא, כרך רביעי, תל־אביב, תשד"מ.
לוין – לוין דב, אסירים וגולים בסיביר, בתוך: יהדות ד'.
לוין ד. – לוין דב, המאבק המזויין של היהודים בליטא נגד הנאצים במלחמת העולם השניה, בתוך: יהדות ד'.
ליטא בתמונות – יהדות ליטא בתמונות וציונים, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים תשי"ס.
פורת יצחק, תנועתנו בליטא, הקשת, 1951, עמ' 185.
קארב – קארב ירחמיאל, על חורבן סאלוק וסביבתה, בתוך: ראקישאק, עמ' 424–427.
קרוז – קרוז־גלוסאק מלכה ונחום בלאכר, פון אונדזער שטעטל דוסיאט, בתוך: ראקישאק, עמ' 336–345.
קריב – קריב אברהם, ליטא מכורתי, בתוך: ליטא בתמונות, עמ' ז'–ס"ז.
ראקישאק – יזכור בוך פון ראקישאק און אומגעגנט, יאהנעסבורג, 1952–תשי"ג.
שיבת ציון – שרגורודסקה, ד"ר פ., שיבת ציון (השפה והארץ, חלק ב'), הוצאת דביר, תל־אביב, תרצ"ה.
שירת הזמיר – קצנלנסון, ד"ר לייב, שירת הזמיר, הוצאת אחיאסף, ווארשה, תרנ"ה–1894.

דוסיאטוס – Dusetos, Mazoiji Lietuviskoji Tarybine Enciklopedija, Vilnius 1966, p. 448
דוסיאטי – אנציקלופדיה יהודית (ברוסית), הוצאת בורקאוז־עפרון, 1913.
I. Erenburg, Lietuviai, Zygiai, apkasos, atakos, Red. J. Klicius, Vilnius, 1961, p. 499

חוברות

אפיקים, עלון הקיבוץ, 1938.
אפיקים, 1963.
אפיקים, מס. 82, 22 בפברואר 1974.
לקט משדה החינוך, עלון המפקחים והמדריכים, משרד החינוך והתרבות, מחוז הצפון, 6–7, מרס 1980.
שוהם (מלמד) רבקה, חוברת לזכרה, משמר העמק, 1960.

עיתונות

"אייניקייט" (ברית המועצות).
"ד ב ר" (ארץ־ישראל).
"דער עמעס" (ליטא, 1940–1941).
"ה א ר ץ" (ארץ־ישראל).
"ווסחוד" (רוסיה, 23, 28 אפריל 1905).
"משמר" (ארץ־ישראל).
"קאוונער טאג" (20.6.1926 – מס' 33).

כתבי־יד

איירסס דוד־לייב, גלות בפאתי צפון,אוסף פרטי, תל־אביב.
ארנוב עמליה, סיפורו של חלוץ, חיפה־תשל"ח.
בלכר־סנה הניה, אוסף פרטי, באר־שבא.
מלמד־שוהם רבקה, אוסף פרטי, משמר־העמק.
סלפ אברהם, אוסף פרטי, חיפה.
פורת יצחק, אוסף פרטי, חיפה.

הערות ומקורות

חלק ראשון

1 סלפ אברהם, סיפור לנכדים, תשכ"ז (להלן: סיפור סלפ).
2 ארנוב עמליה, סיפורו של חלוץ, חיפה- תשל"ח.
3 איירסס דוד- לייב, גלות בפאתי צפון (שתי מחברות ביידיש)(להלן: איירס בגלות).
4 שוהם- מלמד רבקה, חוברת לזכרה, משמר העמק, 1960 (להלן: לזכר רבקה).
5 קריב אברהם, ליטא מכורתי, עמ' ח' (להלן: קריב), בתוך: יהדות ליטא בתמונות וציונים, הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים- תשי"ט (להלן: ליטא בתמונות).
5א גבולות ליטא מאז 1939. העיירות באיזור וילנה, שסופחו אז לליטא, ברובן אינן מסומנות במפה. המפה - באדיבות איגוד יוצאי ליטא.
6 ע"ע דוסיאט, יהדות ליטא, כרך שלישי, תל-אביב - תשכ"ז, עמ' 298 (להלן: יהדות ג).
7 ע"ע דוסיאטי, אנציקלופדיה יהודית (ברוסית), בעריכה כללית של ד"ר ל. קצנלסון והברון ד.ג. גינצבורג, כרך שביעי, הוצאת ברוקאוז- עפרון, פטרבורג.
8 יאפע מרדכי, פון מיין שטעטל דוסיאט, (להלן: יאפע), בתוך: ליטע, כרך ראשון, בעריכת ד"ר מ. סודרסקי, ניו- יורק 1951, עמ. 1483-1496.
9 ע"ע דוסיאטוס, האנציקלופדיה הליטאית הקטנה:
Dusetos, Mazoiji Lietuviskoji Tarybine Enciklopedija, Vilnius 1966, p.448
10 פני העיירה. מיכה ברון ערך את התרשים; שייקה גליק "איכלס" בשמות.
11 קריב, ט"ז.
12 קצנלנסון לייב (בוקי בן יוגלי), שירת הזמיר, הוצאת אחיאסף, וארשה, תרנ"ה- 1894 (מדור ספרות ההשכלה, ספרית "שערי ציון", תל- אביב).
13 קרוז- גלוסאק מלכה ובלאכר נחום, פון אונדזער שטעטל דוסיאט, עמ' 336-345, בעמ' 344 (להלן: קרוז), בתוך: יזכור בוך פון ראקישאק און אומגעגנט, יאהנעסבורג, תשי"ג- 1952 (להלן: ראקישאק).
14 יאפע.
15 נשמית שרה, היו חלוצים בליטא, סיפורה של תנועה: 1916- 1941, בית לוחמי הגיטאות, תשמ"ג (להלן: היו חלוצים).
16 שרגורודסקה ד"ר פ., שיבת ציון (השפה והארץ, חלק ב'), הוצאת דביר, תרצ"ה (להלן: שיבת ציון), עמ' 158.
17 סיפור סלפ.
18 מראשית עד אחרית, ספר קורות השומר הצעיר בליטא, הוצאת הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, תשמ"ו (להלן: השומר הצעיר), עמ' 16.
19 כנ"ל.
20 בתוך ספר שירים (ללא עטיפה ושם)(להלן: ספר שירים), אוסף פרטי של אברהם סלפ (להלן: אוסף סלפ).
21 פנקס שירים, אוסף סלפ.
22 יומן אישי, 1925- 1927, אוסף סלפ.
23 שיבת ציון, 166.
24 מכתבים מדוסיאט להניה בלכר, אוסף פרטי (להלן: אוסף הניה).
25 השומר הצעיר, 93.
26 גרפונקל לייב, מאבקם של יהודי ליטא על זכויות לאומיות, עמ' 35- 72, בעמ' 34 הערה 3 (להלן: גרפונקל) בתוך: יהדות ליטא, כרך שני, תלאביב - תשל"ב (להלן: יהדות ב).
27 "ווסחוד" (עיתון יהודי- רוסי),מס. 16- 17, 23 ו- 28 באפריל 1905 (בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, ירושלים, להלן: בית הספרים).
28 "בית ההורים" (בכתב יד), בתוך תיק אישי (להלן: אוסף פורת).
29 קרוז, 338.
30 שם, 336.
31 אוסף פורת.
32 יאפע.
33 יהדות ב', 250.
34 יאפע.
35 קרוז,342.
36 כנ"ל.
37 שם, 344.
38 כנ"ל.
39 כנ"ל.
40 שם, 342.
41 השומר הצעיר, 17.
42 בתוך: שירי ציון, ציוניסטישעס ליעדערבוך, עברי־יהודי, מ. היבנער, וינה (אוסף סלפ).
43 אוסף פורת.
44 גרפונקל, 68.
45 מלמד רבקה, מחברת משנת תרפ"ח, בתוך אוסף פרטי (להלן: אוסף מלמד).
46 היו חלוצים, 310 הערה 7.
47 גוטפרשטיין יוסף, פולקלור יהודי ליטא, יהדות א, עמ' 583.
48 אוסף מלמד.
49 הסיפור נשלח מווילנה בחמישה מכתבים רצופים.
50 קריב, יב'.
51 שם, יד'.
52 מתוך כרטיס חבר של יצחק אורז.
53 השומר הצעיר, 16.
54 אוסף הניה.
55 אוסף מלמד.
56 פורת יצחק, תנועתנו בליטא, "הקשת" 1951, עמ' 185.
57 פורסם בעיתון הקיר של קיבוץ עירוני "חיים" בפוניבז', 12.4.1934, "תחת פסיבדונים ח.ב. (חיים בנצלע)" (אוסף מלמד).
58 אוסף הניה.

חלק שני

1 "אם אשכחך", מלים: מ.מ. דוליצקי.
2 יהדות ב', עמ' 382- 383.
3 "נס ציונה", מלים: ג. רוזנבלום, בתוך: ספר שירים.
4 היו חלוצים, 34.
5 חסמן רפאל, יהדות ליטא העצמאית בזריחתה ובשקיעתה (להלן: חסמן) בתוך: ליטא בתמונות, עמ' י"ז- כ"ב.
6 לקט משדה החינוך, עלון המפקחים והמדריכים, משרד החינוך והתרבות, מחוז הצפון, מס' 6- 7, מרס 1980, עמ' 50.
7 לזכר רבקה.
8 אוסף מלמד.
9 לזכר רבקה.
10 שם.
11 המכתב נשלח אל רסיה קגן, שישבה אז על חולות קרית־חיים יחד עם חבריה מקיבוץ צ׳כרליטא. כעבור זמן קצר הם הקימו את קיבוץ כפר מסריק.
12 היו חלוצים, 38.
13 שם, 16.
14 שם, 310 הערה 14.
15 קטעים מתולדות חיים, בתוך אוסף פרטי של דב כספי. מסמכים נוספים מאוסף זה מוצגים בספר במקומות אחדים.
16 גרפונקל, 68
17 אוסף פורת
18 קטע (ללא תאריך) מעיתון "דאס ווארט" (ליטא), אוסף פורת.
19 אוסף פורת.
20 היו חלוצים, 17.

חלק שלישי

1 קריב, ט"ז.
2 גרפונקל לייב, מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, בתוך: יהדות ב, עמ' 28- 34, בעמ' 33 (להלן: ל. גרפונקל).
3 ברק צבי, פליטי פולין בליטא בשנים 1939- 1941, יהדות ב, 366.
4 גאר יוסף, בעול הכיבוש הסובייטי, בתוך: יהדות ב, עמ' 371- 376, בעמ' 374 (להלן: גאר).
5 היו חלוצים.
6 סובייטיזציה בדוסיאט: דו"ח של אלקה סלפ לעיתון "דער עמעס", דצמבר 1940 - מאי 1941 (בבית הספרים).
7 גאר, 372- 373.
8 איירס בגלות.
9 לוין דב, אסירים וגולים בסיביר, עמ' 452- 466, בעמ' 452- 453 (להלן: לוין), בתוך: יהדות ליטא, כרך רביעי, תל- אביב - תשד"מ (להלן: יהדות ד).
10 שם, 452- 456.
11 גאר, 376.
12 לוין, 458.
13 שם, 461.
14 "דער עמעס", שבת, 21 ביוני 1941. למחרת פלשו צבאות גרמניה לרוסיה.
15 לוין דב, המאבק המזויין של היהודים בליטא נגד הנאצים במלחמת העולם השניה, (להלן: ד. לוין), בתוך יהדות ד, עמ' 30- 38, בעמ' 32- 33.
16 ד. לוין, 37 הערה 2.
17 שם, 30.
18 I. Erenburg, Lietuviai, Zygiai, apkasos, atakos, Red. J. Klicius, Vilnius 1961, p. 499
19 ד. לוין, 33.
20 שם, 31.
21 שם, 32.
22 שם, 35.
23 כנ"ל.
24 יהדות ד', 470.
25 היו חלוצים, 238.
26 שם, 344.
27 אוסף הניה.
28 כנ"ל.
29 התצלום נמסר ע"י אבא בן מיכל ושינה שפירא (מאוטיאן).
30 ברק צבי, ערי השדה, עמ' 261- 262, בתוך: יהדות ד (להלן: ברק).
31 ארד יצחק, המדיניות ודרכי הביצוע של "הפתרון הסופי" בליטא, עמ' 40- 41 בתוך: יהדות ד (להלן: ארד).
32 ארד, 40.
33 עיתון "דבר", יום שלישי, ג' באלול תש"א - 26.8.1941, היום בו הושמדו יהודי דוסיאט וסביבתה.
34 דו"ח הרציחות. יהדות ד, 483.
35 התצלום נמסר ע"י שמעון בן יוסף ושינה טוקר (מאנטאליפט).
36 קורב ירחמיאל, על חורבן סאלוק וסביבתה, בתוך: ראקישאק, עמ' 424- 427.
37 ארד, 41.
38 קפלן ישראל, העבודה בשדה התעופה, בתוך: יהדות ד, עמ' 84- 90.
39 ארד, 41.
40 יהדות ד, 396.
41 ארד, 47.
42 חסמן רפאל, הספרות והעתונות היהודית בליטא, בתוך: יהדות ב, עמ' 254.
43 השומר הצעיר, 24.
44 ראה הערה 28 לעיל.
45 יהדות ב, עמ' 365.
46 ברק, 235.
47 מפת עיירות ליטא שהושמדו (ראה הערה 5א חלק ראשון).

שמות המספרים

לפי סדר א"ב של שם הנעורים ;
(שם מקוצר ; מועד מסירת העדות)
משמאל: לפי סדר א"ב של השם כיום

אורלין- פומוס אסתר (אסתר א. ; 1980)
אורלין- פרידמן רבקה (רבקה א. ; 1979)
איירס דוד־לייב (דוד־לייב א. ; 1981)
איירס־אורז יצחק (יצחק א. ; 1983)
איכילוב- סלובו סוניה (סוניה ס. ; 1983)
בלכר- סנה הניה (הניה ; הנה־בלקה ב. ; 1981)
ברון מיכה (מיכה ב. ; 1980)
ברמן- הרבסט סיביל (1985)
גורביץ- לבוב לולה (לולה ג. ; 1984)
גילינסקי- קרוט רעיה (רעיה ג. ; 1981)
גלזר- קלוג אלקה (אלקה ג. ; 1986)
גליק ישעיהו (שייקה ג. ; 1983)
גליק- רסמן עדינה (עדינה ג. ; 1982)
המבורג- טרוצקי מאשה (מאשה ה. ; 1985)
ויסקולסקי- בינדר לנה (לנה ו. ; 1983)
זייף יואל (יואל ז. ; 1980)
זילברשטיין דוד־לייב (דוד ל.ז. ; 1982)
זליגסון דב (1979)
זלינגר שמשון (שמשון ; 1985)
חייטוביץ בן־ציון (בנצקה ח. ; 1983)
חייטוביץ- זיידל שיינקה (שיינקה ח.)
חיימוביץ- סלובו חנה (חנה ח. ; 1982)
חריט יעקב (יעקב ח. ; 1982)
טוקר יצחק (יצחק ט. ; 1980)
טוקר שמעון (שמעון ט. ; 1981)
יודלביץ נחמה (נחמה י. ; 1983)
יפה אליהו (אליק י.)
יפה זליג (זליג י. ; 1980)
כספי דב ; ברל זילבר (1936)
לויט אברהם (אברהם ל. ; 1984)
לויט- אביאל בתיה (בתיה ל. ; 1979)
לויט חיים (חיים ל. ; 1979)
לויט רבקה (רבקה ל. ; 1979)
לויט שמואל (שמואל ל. ; 1982)
לוין- דוכן בתיה (בתיה ד. ; 1983)
מוסילביץ- יבנה טובה (גיטלה מ. ; 1983)
מילון- ירדני בתיה (בתיה מ. ; 1983)
מילון פייבוש (1948)
מילון ראובן בן זאב־ולוול (ראובן מ. ; 1983)
מילון ראובן בן פייבוש (ראובן מ. ; 1987)
מינץ- רוזנברג חביבה (1984)
מלמד- סלובו אלה (אלקה מ. ; 1981)
מלמד- שוהם רבקה (רבקה מ. ;)
נפוליון- לוסטיג לובה (לובה ב. ; 1982)
סגל- סרבר סלובה (סלובקה ס. ; 1983)
סימנוביץ- קלם בלה (ביילה ס. ; 1986)
סלובו- ליפס איטה (איטלה ס.)
סלובו לייב (לייב ס. ; 1982)
סלובו אריה־לייבלה (לייבלה ס. ; 1983)
סלובו- גיידה סוניה (סוניה ס. ;)
סלובו- רבינוביץ רחל (רחל ס. ; 1982)
סלפ אברהם (אברהם ס. ; 1925 ; 1967)
סלפ- יבנאי יוסף (יוסף ס.,יוסף י. ; 1979, 1989)
סלפ- גרשוני מאשה (מאשה ס. ; 1983)
סלפ מרים (מרים ס. ; 1979 ; 1984)
סלפ- סילבר נחמה- אנה (נחמה ס. ;1985)
פארס (פורס)- אורז צפורה (פייגיצקה פ. ;)
פארס (פורס)- פישרמן חנה (חנה פ. ; 1984)
פוריץ- פורת יצחק (יצחק פ. ; 1971)
פלדמן- גילינסקי מלכה (מלכה פ. ; 1979)
פרוחובניקבן נחום דניאל (דניאל פ.; דניאל ב.)
פרידמן יהודה (יהודה פ. ; 1979)
פרידמן רחל (רחל פ. ; 1985)
קגן- טל רסיה (רסיה ק. ; 1980)
קראפיבניק- זלינגר צפורה (צפורה ; 1985)
קרוט ברוך (ברוך ק. ; 1981)
קרנוביץ- ברומברג ברכה (ברכה ק. ; 1987)
רוזניקוביץ- גרבלר בתיה (בתיה ר. ; 1983)
רוזנצווייג- רון לוי (לוי ר. ; 1982)
שו"ב- גודלסקי צילה (צילה ש. ; 1981)
שו"ב- שטיינמן רבקה (רבקה ש. ; 1981)
שו"ב- ויתקין רחל (רחל ש. ; 1981)
שוהם- לוי נאווה (נאווה ש. ; 1982)
שפירא- בן־ארי אסתר (אסתר ש. ; 1985)

AIRESSES — Aires DAVID—LEIB
AVIEL—Levit BATYA
BARON MICHA
BEN ARI — Shapira ESTER
BEN NACHUM — Prochovnik DANIEL
BINDER — Visakolsky LANKA
BRUMBERG — Karanovitch BRACHA
CHAYAT — Chaitowich BEN-ZION Bentzke
CHARIT YAACOV
DUCHAN — Levin BATYA
FISHERMAN — Pores CHANA
FRIEDMAN RACHEL
FRIEDMAN — Orlin RIVKA
FRIEDMAN YEHUDA
GAIDE — Slovo SONYA
GERBLER — Roznikowitch BATYA
GERSHUNI — Slep MASHA
GILINSKY — Feldman MALKA
GLICK YISHAAYAHU—Shayke
GUDELSKY — Shub TZILA
HERBST — Berman SIBIL
KASPI DOV — Zilber Berl
HERBST — Berman SIBIL
KASPI DOV — Zilber Berl
KLEM — Simanowitch BELA
KLUG — Glazer ELKA
KRUT BARUCH
KRUT — Gilinsky RAAYA
LEVIT AVRAHAM
LEVIT CHAIM
LEVIT RIVKA
LEVIT SHMUEL
LEVOV — Gurvitch LOLA
LEVY — Shoham NAAVA
LIPS — Slovo ITA
LUSTIG — Napoleon LUBA
MILUN FAIVISH
MILUN REUVEN s' Faivish
MILUN REUVEN s' Zeev
OREZ — Aires ITZCHAK
OREZ — Pores TZIPORA
POMUS — Orlin ESTER
PORAT — Poritz YITZCHAK
RABINOWITCH — Slovo RACHEL
RASMAN — Glick ADINA
RON — Rozentzweig LEVI
ROZENBERG — Mintz CHAVIVA
SARVER — Segal SLOVKA
SILVER — Slep ANA Nechama
SLEP AVRAHAM
SLEP MIRYAM
SLOVO ARYE — Leibale
SLOVO LEIB
SLOVO — Chaimowitch CHANA
SLOVO — Melamed ELKA
SLOVO — Ichilov SONYA
SNEH — Blacher HENYA Hene-Belke
SHOHAM — Melamed RIVKA
STEINMAN — Shub RIVKA
TAL — Kagan RASYA
TOKER SHIMON
TOKER YITZCHAK
TROTZKI — Hamburg MASHA
VITKIN — Shub RACHEL
YARDENI — Milun BATYA
YAVNAI — Slep YOSEF
YAVNEH — Musilevitch TOVA—Gitele
YOFFE ELIYAHU Alik-Albert
YOFFE ZELIG
YUDELEWITCH NECHAMA
ZEIDEL — Chaitowitch SHEINKE
ZEIF YOEL
ZELIGSON DOV Berke
ZELINGER SHIMSHON
ZELINGER — Krapivnick TZIPORA
ZILBERSTEIN DAVID-LEIB

מפתח
שמות אנשים ומקומות

הרשימה חלקית. גם "עצי המשפחה" המוגשים להלן אינם שלמים. ה"כוכבים" מציינים את הצאצאים לדורותיהם:
* -בן/בת; ** - נכד/נכדה; וכו'. לדוגמה:
אורלין שלום-דוד ואיטל (ההורים)
* אורלין אליהו (בן)
** אורלין-פומוס אסתר (נכדה)
*** פומוס-יגר רחל (נינה)
בצירוף של שני שמות משפחה — הראשון הוא שם הנעורים.
שם המשפחה פארס =PORES

מפתח נושאים (רשימה חלקית)

אלבום משפחתי

אלבום משפחתי

אלבום משפחתי

אלבום משפחתי

אלבום משפחתי

אלבום משפחתי

PART TWO: SAILING AFAR 167 – 284

PART THREE: THE ANNIHILATION OF THE SHTETL 285 – 404

THERE WAS A SHTETL IN LITHUANIA
DUSIAT REFLECTED IN REMINISCENCES

There Was A Shtetl In Lithuania
Dusiat Reflected In Reminiscences

געוועז איז א שטעטל אין ליטע
דוסיאט אין שפיגל פון זכרונות

Printed in Israel

THERE WAS A SHTETL IN LITHUANIA

DUSIAT REFLECTED IN REMINISCENCES

Edited by SARA WEISS-SLEP